

AUSPICI A

Recenzovaný časopis pro oblast společenských a humanitních věd

Reviewed Journal Dealing with Social Sciences

Рецензируемый журнал для общественных наук

VYSOKÁ ŠKOLA EVROPSKÝCH A REGIONÁLNÍCH STUDIÍ
ČESKÉ BUDĚJOVICE

FILOSOFICKÝ ÚSTAV AKADEMIE VĚD ČESKÉ REPUBLIKY
PRAHA

2009

AUSPICIA

Recenzovaný časopis pro otázky společenských věd.

Založen v r. 2004. Vydáván:

- Vysokou školou evropských a regionálních studií České Budějovice, Česká republika
- Filosofickým ústavem Akademie věd ČR, v.v.i. Praha, Česká republika
- ve spolupráci s jihočeskou pobočkou České společnosti pro politické vědy České Budějovice, Česká republika

AUSPICIA

A peer-reviewed journal for questions of the social sciences.

Founded in 2004. Published by:

- College of European and Regional Studies České Budějovice, Czech Republic
- Institute of Philosophy of the Academy of Sciences of the Czech Republic, v.v.i. Prague, Czech Republic
- in cooperation with the South Bohemian office of the Czech Society of Political Science České Budějovice, Czech Republic

*Toto číslo časopisu je věnováno
doc. PhDr. Dušanu Brandtnerovi,
emeritnímu přednášejícímu
Vysoké školy evropských
a regionálních studií,
k jeho 80. narozeninám,
které oslaví v únoru 2010.*

S přáním všeho nejlepšího

kolegové

Adresa redakce: Vysoká škola evropských a regionálních studií, o.p.s., Žižkova 4/6, 370 01 České Budějovice, tel.: 00420 387 201 156, fax: 00420 386 116 824, auspicio@vsers.eu, předmět: Auspicio, <http://www.vsers.cz/manazereo.php>. Vychází dvakrát ročně. Objednávky telefonicky přijímá redakce. Předplatné na rok: 200 Kč. Způsob placení: fakturou (na základě objednávky). Sazba: L - PZv s.r.o., Na Barborce 2, Dobrá Voda u Č. Budějovic. Tisk: Tiskárna JIE s.r.o. Povoleno MK ČR pod ev. č. MK ČR E 14912. Prosinec 2009. Časopis je financován VŠERS. ISSN 1214-4967

Editorial Office Address: Vysoká škola evropských a regionálních studií, o.p.s., Žižkova 4/6, 370 01 České Budějovice, tel.: 00420 387 201 156, fax: 00420 386 116 824, auspicio@vsers.eu, subject: Auspicio, <http://www.vsers.cz/manazereo.php>. Issued twice a year. Orders will be taken over the phone at the editor's office. The annual subscription fee is 200 CZK. Payment: by invoice (based on an order). Type: L - PZv s.r.o., Na Barborce 2, Dobrá Voda u Č. Budějovic. Print: Tiskárna JIE s.r.o. Approved by MK ČR under reg. Nr. MK ČR E 14912. December 2009. This journal is financed by VŠERS. ISSN 1214-4967

EDIČNÍ RADA VŠERS · EDITORIAL BOARD OF VŠERS

Předseda ediční rady · Chairman of the Editorial Board

doc. Dr. Lubomír PÁNA, Ph.D.

Členové · Members

PhDr. Jan GREGOR, Ph.D.; doc. JUDr. Vilém KAHOUN, Ph.D.; Mgr. Magdalena MALECHOVÁ, Ph.D.;
doc. PhDr. Karol MURDZA, Ph.D.; Mgr. Vladimíra NECHVÁTALOVÁ, Ph.D.; doc. Ing. Oldřich PEKÁREK, CSc.;
doc. Ing. Ladislav SKOŘEPA, Ph.D.; Dr. Mgr. Jan ŠMÍD, Ph.D.; prof. PaedDr. Gabriel ŠVEJDA, CSc.

REDAKCE ČASOPISU AUSPICIA · EDITORIAL OFFICE OF JOURNAL AUSPICIA

Šéfredaktor · Editor-in-Chief

PhDr. Jan GREGOR, Ph.D.

Technický redaktor · Technical Editor

Dr. Milena BEROVÁ

Redaktoři anglických textů · English Language Editors

Mgr. Richard ŘÍHA

Christopher Erwin KOY, M.A. (USA)

Redaktor ruských textů · Russian Language Editor

Jekatěrina Anatoljevna ANISIMKOVA (Russia)

Redaktor německých textů · German Language Editor

Mgr. Magdalena MALECHOVÁ, Ph.D.

Dorothea CUCE (Germany)

Členové mezinárodní redakční rady (30) · Members of the International Editorial Board (30)

prof. ALEFIRENKO Nikolaj Fjodorovič, DrSc. (Belgorodskij gosudarstvennyj universitet, Belgorod, *Rossija*)
Ing. BEDNÁŘOVÁ Petra, Ph.D. (Vysoká škola technická a ekonomická, České Budějovice, *ČR*)
doc. PhDr. CABADA Ladislav, Ph.D. (Západočeská univerzita, Plzeň, *ČR*)
prof. Dr. ČUMAK Vladimir Michailovič, CSc. (Južnoukrajinskij gosudarstvennyj pedagogičeskij universitet imeni K. D. Ušinskogo, Oděssa, *Ukrajina*)
prof. Ing. DUFINEC Imrich, Ph.D. (Vysoká škola bezpečnostného manažérstva, Košice, *Slovensko*)
PhDr. GREGOR Jan, Ph.D. (Vysoká škola evropských a regionálních studií, České Budějovice, *ČR*)
doc. PhDr. HEROLD Vilém, CSc. (Filosofický ústav AV, Praha, *ČR*)
doc. Ing. HOLÁTOVÁ Darja, Ph.D. (Vysoká škola evropských a regionálních studií, České Budějovice, *ČR*)
prof. Dr. JURCZEK Peter (Technische Universität, Chemnitz, *Deutschland*)
prof. zw. dr hab. JUSZCZYK Stanisław (Uniwersytet Śląski, Katowice, *Polska*)
Mgr. KOROSTENSKI Jiří, CSc. (Vysoká škola evropských a regionálních studií, České Budějovice, *ČR*)
prof. ThDr. LÁŠEK Jan B. (Univerzita Karlova, Praha, *ČR*)
doc. PhDr. LIĐÁK Ján, CSc. (Ekonomická univerzita, Bratislava, *Slovensko*)
doc. Dr. PÁNA Lubomír, Ph.D. (Vysoká škola evropských a regionálních studií, České Budějovice, *ČR*)
prof. dr hab. inž. PAWEŁCZYK Marek (Wyższa Szkoła Ekonomii i Prawa im. prof. Edwarda Lipińskiego, Kielce, *Polska*)
JUDr. PETR Bohuslav, Ph.D. (Vysoká škola evropských a regionálních studií, České Budějovice, *ČR*)
doc. POČTOVJUK Andrij, Ph.D. (Kremenčugskij gosudarstvennyj polytechničeskij universitet imeni Michaila Ostrogradskogo, Kremenčug, *Ukrajina*)
prof. POPOVA Tatjana Vitaljevna, DrSc. (Uralskij gosudarstvennyj techničeskij universitet - UPI imeni pervogo Prezidenta Rossiji B. N. Jelcina, Jekatěrinburg, *Rossija*)
doc. RNDr. PROCHÁZKOVÁ Dana, DrSc. (Vysoká škola evropských a regionálních studií, České Budějovice, *ČR*)
JUDr. Ing. PROUZA Daniel, Ph.D. (Krajský soud, České Budějovice, *ČR*)
Dr. ROUČEK Libor (Parlement européen, Bruxelles, *Belgique*)
RNDr. STOLÍN Radek, Ph.D. (Vysoká škola polytechnická, Jihlava, *ČR*)
doc. PhDr. SZARKOVÁ Miroslava, CSc. (Ekonomická univerzita, Bratislava, *Slovensko*)
doc. Ing. ŠVIHLOVÁ Dana, Ph.D. (Univerzita Mateja Bela, Banská Bystrica, *Slovensko*)
doc. PhDr. VALEŠ Lukáš, Ph.D. (Vysoká škola evropských a regionálních studií, České Budějovice, *ČR*)
PhDr. VOBOŘIL Ladislav, Ph.D. (Univerzita Palackého, Olomouc, *ČR*)
doc. PhDr. VYCHODILOVÁ Zdeňka, CSc. (Univerzita Palackého, Olomouc, *ČR*)
doc. ThLic. PaedDr. WEIS Martin, Th.D. (Jihočeská univerzita, České Budějovice, *ČR*)
doc. PhDr. Ing. ZNOJ Milan, CSc. (Univerzita Karlova, Praha, *ČR*)
doc. MUDr. ZVĚŘINA Jaroslav, CSc. (Univerzita Karlova, Praha, *ČR*)

OBSAH

EDITORIAL	11
1 VEŘEJNÁ SPRÁVA, ŘÍZENÍ, ADMINISTRATIVA	
SPOLUPRÁCE MUNICIPALIT V JIHOČESKÉM KRAJI	15
<i>Jiří DUŠEK - Ladislav SKOŘEPA</i>	
DETERMINANTY INVESTIC V ČESKÉ REPUBLICE	20
<i>Antonín ŠMEJKAL - Tomáš VOLEK</i>	
VÝVOJOVÉ ZMĚNY OBCHODU Z POHLEDU TEORIÍ OBCHODU	23
<i>Marie HESKOVÁ - Vanda LIESKOVSKÁ</i>	
POUŽITÍ SPECIFICKÝCH METOD MĚŘENÍ KE KOMPARACI EKONOMICKÝCH UKAZATELŮ AKCIOVÝCH FONDŮ	30
<i>Martin MARŠÍK - Daniel KOPTA</i>	
ZMĚNA ZÁKONA O PLATEBNÍM STYKU	34
<i>Liběna KANTNEROVÁ</i>	
LOGISTICKÁ METRIKA VYUŽÍVANÁ PRO VYHODNOCOVÁNÍ PROCESU DOPRAVY	39
<i>Jaroslava SMOLOVÁ</i>	
MĚŘENÍ NÁKLADŮ DOPRAVNÍCH KONGESCÍ	42
<i>Jiří ALINA - Petr HANZAL</i>	
ÚROVNĚ PODNIKOVÉ KULTURY V SCHEINOVĚ MODELU	45
<i>Martin PECH</i>	
ZEMĚDĚLSKÁ ČINNOST V KRAJINĚ, RIZIKA ROZVOJE	50
<i>Jindřiška KOUŘILOVÁ</i>	
MÍRA AKCEPTACE MOBIL MARKETINGU V ČESKÉ SPOLEČNOSTI	55
<i>Monika BŘEZINOVÁ</i>	
MARKETING A SOCIÁLNÍ SLUŽBY	60
<i>Jan MOLEK</i>	
MENTORING - KOMUNIKACE VE VZDĚLÁVÁNÍ V RÁMCI PRACOVNÍHO PROCESU	69
<i>Petr ŘEHOR</i>	
2 POLITOLOGIE	
HOSPODÁŘSKÝ A POLITICKÝ VÝZNAM ZÁMOŘSKÝCH ÚZEMÍ EVROPSKÉ UNIE	73
<i>Štěpán STRNAD</i>	
ASPEKTY FORMOVÁNÍ ETNICKÉ IDENTITY OBYVATEL NA SEVEROVÝCHODNÍM SLOVENSKU	81
<i>Pavel HYNČICA</i>	
HROZBA IDEOLOGIÍ A TOTALITARISMU V DÍLE RAYMONDA ARONA	92
<i>Jiří NESIBA</i>	
3 VYBRANÉ PŘÍSPĚVKY Z DALŠÍCH HUMANITNÍCH OBORŮ	
AMENITNÍ MIGRACE - SPECIFICKÁ FORMA MIGRACE OBYVATEL	103
<i>Michael BARTOŠ - Drahomíra KUŠOVÁ - Jan TĚŠITEL</i>	
KOŘENY SOUDOBYCH VENKOVSKÝCH TRADIC A JEJICH VLIV NA STABILITU VENKOVA	109
<i>Růžena KRNINSKÁ</i>	
UTVÁŘENÍ TEORIE KOGNITIVNĚ-SYNTAKTICKÉ IDIOMATIKY V RUSISTICE	114
<i>Zuchra Raviljevna AGLEJEVA</i>	
METAFORA PROUD: PROSTOROVÁ KONCEPTUALIZACE EMOCÍ, MYŠLENEK A ČASU	119
<i>Svetlana Jurjevna BOGDANOVA</i>	
BEZUSLOVNO JAKO SLOVO - „MANIPULÁTOR“ (NEPOCHYBNĚ, URČITĚ)	124
<i>Jelena Valerjevna MARKASOVA</i>	
PŘÍSLOVÍ V NOVINOVÉM TEXTU A MEDIÁLNÍM DISKURZU	128
<i>Olga Borisovna ABAKUMOVA</i>	
K ČINNOSTEM PRODUKTIVNÍM A RECEPTIVNÍM V SOUČASNÉ KOMUNIKACI	135
<i>Karel DVOŘÁK</i>	
EKONOMICKÉ NÁZORY TEOLOGICKÝCH MYSLITELŮ OBDOBÍ REFORMACE	138
<i>Karel ŠRÉDL</i>	

HOLISMUS A EVOLUCE	143
<i>Paul H. MÖLLER</i>	
REPRESOŘI A JEJICH SUBJEKTIVNÍ POHLED NA REGULACI VLASTNÍCH EMOCÍ	151
<i>Beata PRYKOVÁ</i>	
4 RECENZE	
PRAVDOVÁ, H.: DETERMINANTY KREOVANIA MEDIÁLNEJ KULTÚRY	154
<i>Lubomíra GERTLER</i>	
KOL. AUT.: VIZE PRO ČESKOU REPUBLIKU DO ROKU 2025	156
<i>Jan GREGOR</i>	
STEJSKAL, J. - KOVÁRNÍK, J.: REGIONÁLNÍ POLITIKA A JEJÍ NÁSTROJE	159
<i>Jan GREGOR</i>	
LEBEDĚVA, L. A.: ČEŠSKIJ JAZYK. PRAKTIKUM. ČASŤ 1	160
<i>Jiří KOROSTENSKI</i>	
DANICS, Š.: ZÁKLADY VĚDY O POLITICE	161
<i>Lubomír PÁNA</i>	
VALEŠ, L.: ZROD DEMOKRATICKÝCH POLITICKÝCH SYSTÉMŮ OKRESŮ KLATOVY, DOMAŽLICE A TACHOV A JEJICH VÝVOJ V 90. LETECH 20. STOLETÍ	162
<i>Miroslava PITROVÁ</i>	
HRUBEC, M. (ED.): INTERKULTURNÍ DIALOG O LIDSKÝCH PRÁVECH. ZÁPADNÍ, ISLÁMSKÉ A KONFUCIÁNSKÉ PERSPEKTIVY	164
<i>Jan SVOBODA</i>	
5 VARIA	
(informační texty, diskuse, zprávy z konferencí, vědeckých a odborných akcí, jubilea)	
OBČAN A VEŘEJNÁ SPRÁVA	167
<i>Arnošt BEDNÁŘ - Pavel BENEŠ</i>	
MEDZINÁRODNÁ VEDECKÁ KONFERENCIA „NOVÉ TRENDY V MARKETINGU“	168
<i>Lubomíra GERTLER</i>	
RUSKO DNES - ZEMĚ KONTRASTŮ (II.)	170
<i>Jan GREGOR</i>	
NÁSTROJE SOUKROMÉ VYSOKÉ ŠKOLY PŘI ŘEŠENÍ KRIZÍ NA PŘÍKLADU VŠERS	176
<i>Jan GREGOR</i>	
K ŽIVOTNÍMU JUBILEU PROF. DR. GABRIELA ŠVEJDY, CSc.	177
<i>Lubomír PÁNA</i>	
PERINDOPRIL ARGININ VS. PERINDOPRIL ERBUMIN. PĚT LET POTÉ. OTAZNÍKY A VYKŘIČNÍKY	178
<i>Petr PETR</i>	
HISTORICKÉ SOUVISLOSTI KRIZÍ A KRIZOVÉ ŘÍZENÍ	180
<i>Dana PROCHÁZKOVÁ</i>	
SEZNAM RECENZENTŮ VĚDECKÝCH ČLÁNKŮ DO ČASOPISU AUSPICIA Č. 2/2009 A PRŮBĚH RECENZNÍHO ŘÍZENÍ	183
SEZNAM AUTORŮ PŘÍSPĚVKŮ DO 6. ROČNÍKU ČASOPISU AUSPICIA (2009)	185
CHARAKTERISTIKA ČASOPISU A POKYNY AUTORŮM	187
FORMULÁŘ NA PŘEDPLATNÉ ČASOPISU	203
UDRŽITELNÝ ROZVOJ V EVROPSKÝCH REGIONECH (POZVÁNKA)	205

CONTENTS

EDITORIAL	11
1 (PUBLIC) ADMINISTRATION	
COOPERATION OF MUNICIPALITIES IN THE REGION OF SOUTH BOHEMIA	15
<i>Jiří DUŠEK - Ladislav SKOŘEPA</i>	
DETERMINANTS OF INVESTMENTS IN THE CZECH REPUBLIC	20
<i>Antonín ŠMEJKAL - Tomáš VOLEK</i>	
BUSINESS DEVELOPMENT CHANGES FROM VIEW OF THEORIES OF BUSINESS	23
<i>Marie HESKOVÁ - Vanda LIESKOVSKÁ</i>	
USE OF SPECIFIC METHODS OF MEASURING FOR COMPARISON OF ECONOMIC INDICATORS OF EQUITY FUNDS	30
<i>Martin MARŠÍK - Daniel KOPTA</i>	
CHANGE OF LAW ON SYSTEM OF PAYMENT	34
<i>Liběna KANTNEROVÁ</i>	
LOGISTIC METRICS USED FOR TRANSPORT ENTERPRISE PROCESS EVALUATION	39
<i>Jaroslava SMOLOVÁ</i>	
MEASURING OF TRAFFIC CONGESTION COSTS	42
<i>Jiří ALINA - Petr HANZAL</i>	
LEVELS OF CORPORATE CULTURE IN SCHEIN'S MODEL	45
<i>Martin PECH</i>	
AGRICULTURAL ACTIVITY IN LANDSCAPE, RISKS OF DEVELOPMENT	50
<i>Jindřiška KOUŘILOVÁ</i>	
ACCEPTANCE RATIO OF MOBILE MARKETING IN CZECH SOCIETY	55
<i>Monika BŘEZINOVÁ</i>	
MARKETING AND SOCIAL SERVICES	60
<i>Jan MOLEK</i>	
MENTORING - COMMUNICATION IN EDUCATION IN TERMS OF WORKING PROCESS	69
<i>Petr ŘEHORŤ</i>	
2 POLITICAL SCIENCE	
ECONOMIC AND POLITICAL IMPORTANCE OF EU'S OVERSEA TERRITORIES	73
<i>Štěpán STRNAD</i>	
ASPECTS OF FORMING ETHNIC IDENTITY OF INHABITANTS IN NORTHEAST SLOVAKIA	81
<i>Pavel HYNČICA</i>	
MENACE OF IDEOLOGY AND TOTALITARISM BY RAYMOND ARON	92
<i>Jiří NESIBA</i>	
3 SELECTED ENTRIES FROM OTHER FIELDS IN THE HUMANITIES	
AMENITY MIGRATION - SPECIFIC FORM OF HUMAN MIGRATION	103
<i>Michael BARTOŠ - Drahomíra KUŠOVÁ - Jan TĚŠITEL</i>	
ROOTS OF CURRENT RURAL TRADITIONS AND THEIR INFLUENCE ON COUNTRYSIDE STABILITY	109
<i>Růžena KRNINSKÁ</i>	
CREATION OF THEORY OF COGNITIVE AND SYNTACTIC IDIOMATICS IN RUSSIAN STUDIES	114
<i>Zuchra Raviljevna AGLEJEVA</i>	
FLOW METAPHOR: SPATIAL CONCEPTUALIZATION OF EMOTIONS, THOUGHTS AND TIME	119
<i>Svetlana Jurjevna BOGDANOVA</i>	
BEZUSLOVNO BEING WORD MANIPULATOR (UNDOUBTEDLY, CERTAINLY)	124
<i>Jelena Valerjevna MARKASOVA</i>	
PROVERBS IN NEWSPAPER TEXT AND MEDIA DISCOURSE	128
<i>Olga Borisovna ABAKUMOVA</i>	
TO PRODUCTIVE AND TO RECEPTIVE FUNCTIONS IN CURRENT COMMUNICATION	135
<i>Karel DVOŘÁK</i>	
ECONOMICAL OPINIONS OF THEOLOGICAL THINKERS IN ERA OF REFORMATION	138
<i>Karel ŠRĚDL</i>	

HOLISM AND EVOLUTION	143
<i>Paul H. MÖLLER</i>	
REPRESSORS AND THEIR SUBJECTIVE VIEW OF REGULATING THEIR OWN EMOTIONS	151
<i>Beata PRYKOVÁ</i>	
4 REVIEWS	
PRAVDOVÁ, H.: CREATION DETERMINANTS OF MEDIA CULTURE	154
<i>Lubomíra GERTLER</i>	
TEAM OF AUTHORS: VISION OF THE CZECH REPUBLIC TILL 2025. LET US OPEN THE CZECH WAY TO THE NATIONAL WELFARE	156
<i>Jan GREGOR</i>	
STEJSKAL, J. - KOVÁRNÍK, J.: REGIONAL POLICY AND ITS INSTRUMENTS	159
<i>Jan GREGOR</i>	
LEBEDĚVA, L. A.: CZECH LANGUAGE. PRACTICE. VOLUME I.	160
<i>Jiří KOROSTENSKI</i>	
DANICS, Š.: BASICS OF POLITICAL SCIENCE	161
<i>Lubomír PÁNA</i>	
VALEŠ, L.: ORIGIN OF DEMOCRATIC POLITICAL SYSTEMS OF KLATOVY, DOMAŽLICE AND TACHOV DISTRICTS AND THEIR DEVELOPMENT IN 90'S OF 20TH CENTURY	162
<i>Miroslava PITROVÁ</i>	
HRUBEC, M. (ED.): INTERCULTURAL DIALOGUE OF HUMAN RIGHTS. WESTERN, ISLAMIC AND CONFUCIAN PERSPECTIVES	164
<i>Jan SVOBODA</i>	
5 VARIOUS	
(information texts, discussion, information about conferences, scholarly and specialized activities, jubilees)	
CITIZEN AND PUBLIC ADMINISTRATION	167
<i>Arnošt BEDNÁŘ - Pavel BENEŠ</i>	
INTERNATIONAL SCHOLARLY CONFERENCE „NEW TRENDS IN MARKETING“	168
<i>Lubomíra GERTLER</i>	
RUSSIA TODAY - COUNTRY OF CONTRASTS (II.)	170
<i>Jan GREGOR</i>	
INSTRUMENTS OF PRIVATE COLLEGE DURING SORTING OUT CRISES BASED ON VŠERS EXAMPLE	176
<i>Jan GREGOR</i>	
TO PROF. GABRIEL ŠVEJDA'S PERSONAL JUBILEE	177
<i>Lubomír PÁNA</i>	
PERINDOPRIL ARGININE VS. PERINDOPRIL ERBUMINE. FIVE YEARS AFTER. QUESTION AND EXCLAMATION MARKS	178
<i>Petr PETR</i>	
HISTORICAL CONSEQUENCES OF CRISES AND CRISE MANAGEMENT	180
<i>Dana PROCHÁZKOVÁ</i>	
LIST OF REVIEWERS OF AUSPICIA No 2/2009 SCIENTIFIC ARTICLES	183
LIST OF AUTHORS OF CONTRIBUTIONS OF THE 6TH VOLUME OF AUSPICIA (2009)	185
CHARACTERISTICS OF THE JOURNAL AND INSTRUCTIONS TO AUTHORS	192
JOURNAL SUBSCRIPTION FORM	204
SUSTAINABLE DEVELOPMENT IN EUROPEAN REGIONS (INVITATION)	206

СОДЕРЖАНИЕ

РЕДАКЦИОННАЯ СТАТЬЯ	11
1 (ОБЩЕСТВЕННОЕ) УПРАВЛЕНИЕ, АДМИНИСТРИРОВАНИЕ	
СОТРУДНИЧЕСТВО МУНИЦИПАЛИТЕТОВ В ЮЖНОЧЕШСКОМ КРАЕ	15
<i>Jiří DUŠEK - Ladislav SKOŘEPA</i>	
ОПРЕДЕЛИТЕЛИ ИНВЕСТИЦИЙ В ЧЕШСКОЙ РЕСПУБЛИКЕ	20
<i>Antonín ŠMEJKAL - Tomáš VOLEK</i>	
ИЗМЕНЕНИЯ В РАЗВИТИИ БИЗНЕСА С ТОЧКИ ЗРЕНИЯ ТЕОРИЙ БИЗНЕСА	23
<i>Marie HESKOVÁ - Vanda LIESKOVSKÁ</i>	
ИСПОЛЬЗОВАНИЕ СПЕЦИФИЧЕСКИХ МЕТОДОВ ИЗМЕРЕНИЯ ДЛЯ СРАВНЕНИЯ ЭКОНОМИЧЕСКИХ ПОКАЗАТЕЛЕЙ АКЦИОНЕРНЫХ ФОНДОВ	30
<i>Martin MARŠÍK - Daniel KOPTA</i>	
ИЗМЕНЕНИЕ ЗАКОНА О ПЛАТЕЖНО-РАСЧЕТНЫХ ОТНОШЕНИЯХ	34
<i>Liběna KANTNEROVÁ</i>	
ЛОГИСТИЧЕСКАЯ МЕТРИКА, ИСПОЛЬЗУЕМАЯ ДЛЯ ОЦЕНКИ ПРОЦЕССА ТРАНСПОРТА	39
<i>Jaroslava SMOLOVÁ</i>	
ИЗМЕРЕНИЕ ЗАТРАТ ТРАНСПОРТНЫХ ПРОБОК	42
<i>Jiří ALINA - Petr HANZAL</i>	
УРОВНИ ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСКОЙ КУЛЬТУРЫ В МОДЕЛИ ШАЙНА	45
<i>Martin PECH</i>	
ЗЕМЛЕДЕЛИЕ В МЕСТНОСТИ, РИСКИ РАЗВИТИЯ	50
<i>Jindřiška KOUŘILOVÁ</i>	
МЕРА АКЦЕПТАЦИИ ТЕЛЕФОННОГО МАРКЕТИНГА В ЧЕШСКОМ ОБЩЕСТВЕ	55
<i>Monika BŘEZINOVÁ</i>	
МАРКЕТИНГ И СОЦИАЛЬНЫЕ УСЛУГИ	60
<i>Jan MOLEK</i>	
МЕНТОРИНГ - ОБУЧАЮЩЕЕ ОБЩЕНИЕ В РАМКАХ РАБОЧЕГО ПРОЦЕССА	69
<i>Petr ŘEHOŘ</i>	
2 ПОЛИТОЛОГИЯ	
ХОЗЯЙСТВЕННОЕ И ПОЛИТИЧЕСКОЕ ЗНАЧЕНИЕ ПРИМОРСКИХ ТЕРРИТОРИЙ ЕВРОПЕЙСКОГО СОЮЗА	73
<i>Štěpán STRNAD</i>	
АСПЕКТЫ ФОРМИРОВАНИЯ ЭТНИЧЕСКОЙ ИДЕНТИЧНОСТИ ЖИТЕЛЕЙ СЕВЕРО-ВОСТОЧНОЙ СЛОВАКИИ	81
<i>Pavel HYNČICA</i>	
УГРОЗА ИДЕОЛОГИИ И ТОТАЛИТАРИЗМА В ТРУДАХ РАЙМОНДА АРОНА	92
<i>Jiří NESIBA</i>	
3 ИЗБРАННЫЕ РАБОТЫ ИЗ ДРУГИХ ГУМАНИТАРНЫХ СПЕЦИАЛЬНОСТЕЙ	
„ЗЕЛЁНАЯ“ МИГРАЦИЯ - СПЕЦИФИЧЕСКАЯ ФОРМА МИГРАЦИИ ЖИТЕЛЕЙ	103
<i>Michael BARTOŠ - Drahomíra KUŠOVÁ - Jan TĚŠITEL</i>	
КОРНИ СОВРЕМЕННЫХ ТРАДИЦИЙ ДЕРЕВНИ И ИХ ВЛИЯНИЕ НА УСТОЙЧИВОСТЬ ДЕРЕВНИ	109
<i>Růžena KRNINSKÁ</i>	
СТАНОВЛЕНИЕ В РУСИСТИКЕ ТЕОРИИ КОГНИТИВНО-СИНТАКСИЧЕСКОЙ ИДИОМАТИКИ	114
<i>Зухра Равильевна АГЛЕЕВА</i>	
МЕТАФОРА „ПОТОК“: ПРОСТРАНСТВЕННАЯ КОНЦЕПТУАЛИЗАЦИЯ ЭМОЦИЙ, МЫСЛЕЙ И ВРЕМЕНИ	119
<i>Светлана Юрьевна БОГДАНОВА</i>	
СЛОВО-РЕЗОНЕР „БЕЗУСЛОВНО“	124
<i>Елена Валерьевна МАРКАСОВА</i>	
ПОСЛОВИЦЫ В ГАЗЕТНОМ ТЕКСТЕ И МЕДИЙНОМ ДИСКУРСЕ	128
<i>Ольга Борисовна АБАКУМОВА</i>	
К ПРОИЗВОДЯЩИМ И ВОСПРИНИМАЮЩИМ ДЕЙСТВИЯМ В СОВРЕМЕННОМ ОБЩЕНИИ	135
<i>Karel DVOŘÁK</i>	

ЭКОНОМИЧЕСКИЕ ВЗГЛЯДЫ ТЕОЛОГИЧЕСКИХ МЫСЛИТЕЛЕЙ ЭПОХИ РЕФОРМАЦИИ	138
<i>Karel ŠRÉDL</i>	
КОМПЛЕКСНЫЙ ПОДХОД В ИЗУЧЕНИИ ЭВОЛЮЦИИ	143
<i>Paul H. MÖLLER</i>	
ЛЮДИ, ПОДАВЛЯЮЩИЕ СВОИ ЭМОЦИИ, И ИХ СУБЪЕКТИВНЫЙ ВЗГЛЯД НА РЕГУЛИРОВАНИЕ СОБСТВЕННЫХ ЭМОЦИЙ	151
<i>Beata PRYKOVÁ</i>	
4 РЕЦЕНЗИИ	
PRAVDOVÁ, H.: ОПРЕДЕЛИТЕЛИ ОБРАЗОВАНИЯ КУЛЬТУРЫ МАСС-МЕДИА	154
<i>Lubomíra GERTLER</i>	
КОЛЛЕКТИВ АВТОРОВ: ВИДЕНИЕ ЧЕШСКОЙ РЕСПУБЛИКИ ДО 2025 ГОДА	156
<i>Jan GREGOR</i>	
STEJSKAL, J. - KOVÁRNÍK, J.: РЕГИОНАЛЬНАЯ ПОЛИТИКА И ЕЕ ИНСТРУМЕНТЫ	159
<i>Jan GREGOR</i>	
ЛЕБЕДЕВА, Л. А.: ЧЕШСКИЙ ЯЗЫК. ПРАКТИКУМ. ЧАСТЬ 1	160
<i>Jiří KOROSTENSKI</i>	
DANICS, Š.: ОСНОВЫ ПОЛИТИЧЕСКОЙ НАУКИ	161
<i>Lubomír PÁNA</i>	
VALEŠ, L.: ВОЗНИКНОВЕНИЕ ДЕМОКРАТИЧЕСКИХ ПОЛИТИЧЕСКИХ СИСТЕМ РАЙОНОВ KLATOVY, DOMAŽLICE И ТАСНОВ И ИХ РАЗВИТИЕ В 90-Е ГГ. XX ВЕКА	162
<i>Miroslava PITROVÁ</i>	
HRUBEC, M. (ED.): МЕЖКУЛЬТУРНЫЙ ДИАЛОГ О ПРАВАХ ЧЕЛОВЕКА. ЗАПАДНЫЕ, ИСЛАМСКИЕ И КОНФУЦИАНСКИЕ ПЕРСПЕКТИВЫ	164
<i>Jan SVOBODA</i>	
5 РАЗНОЕ	
(информационные тексты, дискуссии, новости с конференций, научных и специальных мероприятий, юбилеи)	
ГРАЖДАНИН И ОБЩЕСТВЕННОЕ УПРАВЛЕНИЕ	167
<i>Arnošt BEDNÁŘ - Pavel BENEŠ</i>	
МЕЖДУНАРОДНАЯ НАУЧНАЯ КОНФЕРЕНЦИЯ „НОВЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ В МАРКЕТИНГЕ“	168
<i>Lubomíra GERTLER</i>	
РОССИЯ СЕГОДНЯ - СТРАНА КОНТРАСТОВ (II)	170
<i>Jan GREGOR</i>	
ИНСТРУМЕНТЫ ЧАСТНОГО ВЫСШЕГО УЧЕБНОГО ЗАВЕДЕНИЯ ПРИ РЕШЕНИИ КРИЗИСОВ НА ПРИМЕРЕ „VŠERS“	176
<i>Jan GREGOR</i>	
К ЮБИЛЕЮ PROF. DR. GABRIELA ŠVEJDY, CSc.	177
<i>Lubomír PÁNA</i>	
PERINDOPRIL ARGININ ПРОТИВ PERINDOPRIL ERBUMIN. ПЯТЬ ЛЕТ ПОСЛЕ. ВОПРОСИТЕЛЬНЫЕ И ВОСКЛИЦАТЕЛЬНЫЕ ЗНАКИ	178
<i>Petr PETR</i>	
ИСТОРИЧЕСКИЕ СВЯЗИ КРИЗИСОВ И УПРАВЛЕНИЕ КРИЗИСАМИ	180
<i>Dana PROCHÁZKOVÁ</i>	
СПИСОК РЕЦЕНЗЕНТОВ НАУЧНЫХ СТАТЕЙ В ЖУРНАЛЕ „AUSPICIA“ № 2/2009 И ПРОЦЕСС РЕЦЕНЗИРОВАНИЯ	183
СПИСОК АВТОРОВ СТАТЕЙ В ШЕСТОМ ВЫПУСКЕ ЖУРНАЛА „AUSPICIA“ (2009)	185
ХАРАКТЕРИСТИКА ЖУРНАЛА И УКАЗАНИЯ АВТОРАМ	197
БЛАНК ПОДПИСКИ НА ЖУРНАЛ	204
УСТОЙЧИВОЕ РАЗВИТИЕ В ЕВРОПЕЙСКИХ РЕГИОНАХ (ПРИГЛАШЕНИЕ)	207

EDITORIAL

Sítěmi a interakcí k prosperitě

Prosperita vyspělých zemí, neprofitují-li z vývozu přírodních zdrojů nebo neválčí-li a nekořistí-li na úkor jiných států, vždy převážně byla a je i ve 21. století již zcela jednoznačně založena na míře vnitřní a technologické rozvinutosti svého území a na stupni výkonnosti, produktivity a efektivy občanů, podniků, institucí státní správy a samosprávy. To je i případ naší země, kde, jak se zdá, úroveň zasíťování, jak se pokusím stručně rozvést níže, zásadním způsobem ovlivňuje životní úroveň obyvatel. I v jihočeském regionu, kraji rybníků, pak jistě není pochyb o tom, že efektivita a výsledky uplatnění široké rybářské sítě s hustými, malými a pravidelnými oky budou zcela jiné než při použití sítě malé, děravé, s velkými oky.

Právě sítě v nejširším (konkrétním i přeneseném - metaforickém) smyslu slova hrají v intenzivním rozvoji takových zemí a regionů zjevně ne zcela doceněnou roli. Provázanost, interoperabilita a interakce přesouvaných entit (osob, neživých předmětů apod.) mezi jednotlivými články sítě jsou pak základem fungování a blahobytu Jihočeského kraje i naší země, a to především jejich uzlů či center (zejména hlavních měst krajů). Úroveň interakcí mezi těmito součástmi sítě může navíc zprostředkovávat vysokou přidanou hodnotu, synergické efekty, znásobené návaznými řetězovými reakcemi. Celkově pak jde o vytváření a využívání nových šancí k dalšímu rozvoji, o lepší vyhlídky celého kraje.

Sítě lze dle mého názoru obecně rozdělit podle místa jejich existence a působení na podzemní, pozemní, nadzemní, vodní, podvodní a vzdušné.

Konkrétně zabezpečují spojení: 1. obvykle podzemní - různé produktovody (vodovody, kanalizace, teplovody, parovody, plynovody, ropovody, elektrické, internetové a telefonní vedení apod.); 2. obvykle pozemní - různé komunikace (cesty, cyklostezky, chodníky, silnice, dálnice, železnice); 3. vzdušné (letecké, balonové, bezdrátové rádiové, televizní, internetové, telefonní (mobilní)); 4. vodní (rybníky, jezera, řeky, moře). O tom se obvykle hovoří jako o infrastruktuře území. Lze sem však nepochybně zařadit i síť formálních a neformálních kontaktů, styků mezi institucemi a osobami informační a komunikační (vztahové) společnosti na daném území (např. klustry, konference, ale i obyčejná hospoda), zprostředkovávajících osobní a dnes stále častěji neosobní (elektronickou, telefonickou apod.) komunikaci a tím výměnu informací a rozvoj v závislosti na intenzitě zapojení příslušných subjektů do sítě a na přenášeném obsahu. Předměty přepravy (mobility) pak mohou být nepochybně právě hmotné (přírodní zdroje, osoby, zboží (i listovní zásilky a balíky prostřednictvím poštovního spojení), kapitál), či nehmotné (služby, informace, data - dnes například též bezhotovostní kapitál).

Vytvořením mobilní a internetové sítě se vznik zcela nových typů sítě nedávno na delší dobu zjevně uzavřel (nepočítáme-li vznik nových druhů sítě v rámci sítě současných, např. tzv. sociálních sítě typu Facebook). Proto je třeba se nyní soustředit nikoli na osvojování nových, nýbrž na rozšiřování, zkvalitňování a propojování stávajících typů sítě (na jejich kvantitu, kvalitu, interakce). Největší efekty přinese jednak propojování vnitřní, ovšem zejména vnější - zajištění přístupu k mezinárodní soustavě sítě všeho druhu.

Srovnáme-li například území Jihočeského kraje a Nizozemí, jednoho z nejvyspělejších, nejstabilnějších a nejbohatších států světa, ukáží se některé zásadní rozdíly. Bezlesé rovinaté území bez vertikálně-horizontálních výkyvů v technologicky vyspělém Holandsku je jako stvořené pro vznik dokonalých sítě, umožňujících rychlé, bezpečné a spolehlivé přesuny: sítě dálnic, silnic, rychlovlaků, vodních kanálů apod. Hustota již tohoto primárního zasíťování dosahuje nejvyššího stupně, o úrovni dalších interagujících sítě (např. telekomunikačních) ani nemluvě.

Existuje jistě přímý vztah mezi existencí, druhem, počtem a hustotou sítě na straně jedné a prosperitou příslušných oblastí na straně druhé. Čím vyšší hustota, různorodost a efektivita zasíťování, tím vyšší možnosti přesunu a interakce osob, zboží, kapitálu, informací či přírodních zdrojů pro zachování stávajících či vytváření nových společenských hodnot, pro zvyšování celospolečenského užítku a blahobytu, pro všeobecný, komplexní rozvoj.

Srovnáme-li na jedné straně centrum a periferii, např. krajské statutární město České Budějovice a nějakou příhraniční oblast, můžou být hustota, typ a efektivnost zasíťování diametrálně odlišné. Zaostalost či zhoršování stavu v některých těchto oblastech je zjevně přímým důsledkem zejména kvantitativně minimálního a/či kvalitativně nerozvinutého zasíťování, a to i vzhledem k míře členitosti území (ovšem Švýcarsko a další alpské země jsou v ještě nevhodnější pozici).

Avšak i centrum Jihočeského kraje má mnohé nedostatky, a to především v nejvyšším stupni, nadstavbě (dřívějším nadstandardu) zasíťování, tj. v rychlých a kapacitně vyhovujících komunikacích: rychlých, bezpečných (rovných) silnicích (dálnicích), železnicích (rychlovlakcích), letišti, říčních a potažmo mořských komunikacích pro přepravu nákladu i osob, v přítomnosti a aktivitě výkonných a dobře organizovaných klustrů, technologických inovačních center národních či nadnárodních firem či dokonce sídel či alespoň poboček národních a me-

zinárodních institucí a jejich aktivit (konferencí, kongresů apod.). I to by přispělo k zastavení odlivu nadaných odborníků (z pe-riferie do centra - např. Prahy, Berlína apod.) či dokonce umožnilo příchod absolventů specializovaných oborů vysokých škol a jejich uplatnění a působení ve prospěch regionu. Současná absence zmíněných a dalších faktorů podmiňuje zásadní omezení dynamického rozvoje místní ekonomiky i cestovního ruchu, rozvoje jednotlivých subjektů kraje (podniky, podnikatelské provozovny, města, obce), jeho ekonomické, sociální i kulturní prosperity ve srovnání s takto zabezpečenými regiony většinou v zahraničí (v EU jde pochopitelně především o západní Evropu).

Jak bylo naznačeno výše, lze interakci, rozvoj a hospodárnost nepochybně posílit také intenzivním úsilím o co nejvyšší efektivnost plynoucí ze vzájemného propojování jednotlivých článků v rámci jedné sítě i celých různých sítí neboli docílit výhod bez velkých finančních, materiálních, lidských a časových investic, a tak využívat dosud skrytý potenciál. Například větším důrazem na budování provázaného síťového systému bezpečných cyklostezek a chodníků ve městech omezíme hustotu silniční automobilové dopravy, zácpy, zpoždění, nehodovost, škody na zdraví a majetku, míru znečištění (zlepšené zdraví, odolnost obyvatel města i díky vlastnímu pohybu pak vede například i k vyšší pracovní produktivitě) apod. Jiným a ještě větším problémem jsou například vyliďňující se - protože izolované a nedostatečně rozvíjené - venkovské oblasti, kde jsou často stále téměř jediným druhem sítí elektrické vedení, poštovní a mobilní spojení a horší či lepší pozemní komunikace. To by měla odhalit systematická analýza v rámci nějakého komplexního, interdisciplinárního výzkumu, zaměřeného na všechny možné typy sítí, zmíněné výše, na míru pokrytí, dostupnost a využívání obyvateli kraje. Stálá pozornost rozvoji pozitivních sítí všech typů je tak největším a efektivním vkladem do prosperity kraje a kvality života jeho obyvatel v současnosti a dlouhodobě v budoucnosti. [Současně je však třeba co nejvíce omezovat existenci a působení sítí negativních (parazitických a zločineckých uskupení).]

Časopis *Auspicia* jako přísně recenzované odborné periodikum je jedním z nosičů informací jakožto mobilní prvek sítě, zprostředkovávající obousměrný přenos výsledků vědeckého bádání jednak mezi jednotlivými vědeckými pracovišti, jednak mezi vědeckou obcí a státní správou, samosprávou a občany. Zaměřuje se na zveřejňování poznatků bádání v určitých prioritních oborech, a podporuje tak další rozvoj současného stavu poznání. Těší nás, že pravidelně je 8-10 příspěvků (v tomto čísle 9) publikačním výstupem z řešeného výzkumného grantu. Ekonomicko-manažersko-veřejnosprávně-politologické zaměření časopisu se ukazuje jako nosné, doplňkově jsou uveřejňovány i vybrané příspěvky z dalších humanitních oborů.

Posláním a cílem tohoto časopisu je tak rovněž nepochybně být jedním z mnoha dílčích prostředků zvyšování konkurenceschopnosti a inovačního potenciálu našeho kraje a naší země. V tomto smyslu chce být časopisem regionálním, neboť prosperita země se odvíjí od úspěšnosti jejích regionů. Časopis má také ambici být mostem mezi Západem a Východem, a proto dává prostor i autorům z východoevropských zemí a jejich jazykům.

K plnění těchto cílů používá časopis mnoha nástrojů, které plynou i ze základních principů, na nichž je postaven (mezinárodnost, otevřenost, výběrovost apod.). Proto kromě příspěvků v češtině od tuzemských vědců vždy velmi vítáme také příspěvky přinášející znalosti a zkušenosti získané ve spolupráci se zahraničními pracovišti, od zahraničních i domácích autorů, uveřejňované ve světových jazycích. Ani sebelepší regionální výzkum nemůže být v dnešní době všestranných interakcí prováděn izolovaně od vnějšího světa.

Na tvorbě každého čísla časopisu se podílí v zásadě pět týmů lidí. Aktivní zapojení každé z těchto skupin je velmi důležité, neboť plní odpovídající funkce, bez nichž by časopis nemohl existovat. Jde o skupinu autorů, recenzentů, členů redakční rady, členů redakce a čtenářů (odběratelů). Spolupráce se členy vyjmenovaných skupin je dlouhodobě na velmi vysoké úrovni. Celý redakčně-vydavatelsko-distribuční proces je pak plně racionalizovaný a profesionální.

Klíčovou, avšak standardní funkcí šéfredaktora časopisu je ve spolupráci s členy redakce koordinace činnosti všech těchto skupin a zabezpečení nezbytných čtyř fází kvalitativních kontrolních procesů pro zajištění co nejvyšší úrovně obsahu a formy přijatých příspěvků: recenzní řízení (rozsáhlá komunikace s externími, zčásti zahraničními recenzenty, autory, členy redakční rady), elektronické zpracování příspěvků, první podrobné (doslova do posledního slova) a druhé rámcové korektury celého čísla. Právě díky těmto nanejvýš náročným procesům může časopis stále kontinuálně zvyšovat svou kvalitu, nikoli důrazem na to, zda bude někde užito písmo ozdobné či jiné velikosti, a těšit se rostoucí oblíbenosti odborné i laické veřejnosti.

Vážení kolegové, jménem redakce časopisu *Auspicia* bychom Vám rádi poděkovali za Vaši přízeň a zájem publikovat v našem odborném časopise. Vzhledem k neustálému růstu nákladů na vydávání časopisu (např. zvýšení DPH) a velkému zájmu o publikování v tomto časopise jsme nuceni stejně jako jiné odborné časopisy přistoupit k finanční spoluúčasti autorů na vydávání časopisu, neboť nechceme z finančních důvodů omezovat publikování kvalitních příspěvků, které projdou nezávislým recenzním řízením.

S platností od čísla 1/2010 tak za výdaje spojené s uveřejněním vědeckého příspěvku v sekcích 1.-3. hradí autor částku 600,- Kč (25 €), a to nejpozději do uzávěrky příslušného čísla převodem na účet vydavatele (VŠERS) u Oberbank AG České Budějovice č. 7000012206/8040, nebo v hotovosti na ekonomickém oddělení VŠERS.

Variabilním symbolem je IČO autorova pracoviště. IBAN: CZ83 8040 000 0070 0001 2206. Do zprávy pro příjemce se uvede jméno autora / autorů.

Auspicia (z lat. *auspicium* = věštba) by měla přispívat k poodkrývání budoucích jevů, dějů, procesů v naší společnosti. Zda se jí to dlouhodobě daří, může prozradit pouze zájem a zpětná vazba od čtenářů a autorů. Toto číslo je číslem druhým, uzavírajícím šestý ročník existence časopisu (www.vasers.cz/manazereo.php).

Přejme proto Jihočeskému kraji a našemu časopisu, aby v roce 2010 i nadále co nejvíce těžily ze svého interaktivního a stále širšího a intenzivnějšího zapojení do tuzemských i mezinárodních sítí a dobyly si dalšího uznání a respektu v příslušných sférách svého působení.

*Za redakci časopisu *Auspicia*
Jan Gregor, šéfredaktor*

1 VEŘEJNÁ SPRÁVA, ŘÍZENÍ, ADMINISTRATIVA • (PUBLIC) ADMINISTRATION

SPOLUPRÁCE MUNICIPALIT V JIHOČESKÉM KRAJI

Cooperation of Municipalities in the Region of South Bohemia

Jiří DUŠEK - Ladislav SKOŘEPA

České Budějovice, Czech Republic

ABSTRAKT: Současné přístupy k řešení různých problémů v regionu zdůrazňují hlavně podporu malým a středním firmám, podporu šíření technických inovací, decentralizační opatření ve sféře veřejné správy, deregulační opatření a také podporu lokální iniciativě ze strany různých subjektů. Lokální iniciativa tak získává větší a větší význam a stává se klíčovým faktorem regionálního rozvoje.

Klíčová slova: obec - regionální rozvoj - spolupráce

ABSTRACT: The current approach to solving various problems in the region mainly stresses the support of small and medium-sized businesses, help in spreading technological innovations, decentralization measures in the public administration sphere, deregulation measures and the support of local initiatives by various subjects. Thus the local initiative gains bigger and bigger importance and becomes a key factor in regional development.

Key words: municipality - regional development - cooperation

ÚVOD

Regionální politika EU obnáší celou řadu různých vztahů a vazeb. Východiska se liší nejen dle teritoriálních úrovní (EU, členský stát, region), ale i dle typů aktérů či dle motivů jejich interakce. V této souvislosti je regionální politika EU považována za politickou arénu s četnými kolektivními či korporativními prvky. Tato rozšířená představa vyplývá ze „silné oboustranné (resp. mnohostranné) závislosti mezi veřejnými subjekty na různých teritoriálních úrovních“. Mezi aktéry regionální politiky EU vznikají husté politické sítě, a to jak vertikální - prostupující všechny tři roviny EU, tak i horizontální - v rámci interakcí aktérů na každé z rovin. Právě kolektivní charakter regionální politiky EU se jeví jako možný pomyslný nástroj zkoumání tohoto vědeckého předmětu. Nástroj, který poskytuje společný jmenovatel pro výzkum působení regionální politiky EU na všech třech teritoriálních úrovních (EU, členský stát, region) a který umožní odhalit komplexitu vztahů mezi aktéry regionálních zájmů v EU [1].

METODIKA A CÍL

Odborné cíle příspěvku jsou zaměřeny na shrnutí, zpracování a interpretování informací týkajících se historie a intenzity kooperace obcí v Jihočeském kraji. Příspěvek zkoumá nerovnoměrný nárůst

mikroregionů v Jihočeském kraji - jak z časového, tak z prostorového pohledu. Analyzovanou jednotkou jsou v tomto případě mikroregiony v Jihočeském kraji. Výrazem „mikroregion“ bez dalšího určení je míněn dobrovolný svazek obcí DSO dle § 49 zákona č. 128/2000 Sb., o obcích se širším než jednoúčelovým zaměřením. Zdrojová data pochází z Registru svazků obcí a zájmových sdružení právnických osob v Jihočeském kraji a z monitoringu Ústavu územního rozvoje. Podnětem k zahájení monitoringu mikroregionů ÚÚR v roce 2000 bylo zjištění, že v té době neexistovala ucelená databáze mikroregionů a jejich rozvojových dokumentů. Monitoring mikroregionů na ÚÚR byl zpočátku prováděn prostřednictvím dotazníkového šetření na okresních a později na krajských úřadech. V roce 2005 Ústav územního rozvoje poprvé oslovil dotazníky přímo jednotlivé mikroregiony z důvodu navázání kontaktu s jednotlivými mikroregiony. Velká část mikroregionů se aktivně zapojila do spolupráce při vytváření databáze mikroregionů ČR. Dotazníky bylo osloveno více než 500 mikroregionů. Šetřením se podařilo získat a zpracovat dostatečné množství podkladových dat o mikroregionech, potřebných pro vytvoření databáze mikroregionů ČR jako podkladu pro zpracování on-line evidence mikroregionů ČR na <http://www.uur.cz/iMR/iMR.asp>, která funguje od roku 2006.

Dalším podkladem článku byl Registr svazků obcí a zájmových sdružení právnických osob v Jihočeském kraji, který spravuje Odbor legislativy a vnitřních věcí Krajského úřadu Jihočeského kraje. Pro svou potřebu si odbor vede u každého svazku jeho pořadové číslo, název, adresu, IČ, datum vzniku a výmazu, kontaktní osobu, počet členů (jmenovitě), předmět činnosti a statutární orgány. Žádnou statistiku však odbor dále nezpracovává.

VÝSLEDKY A DISKUSE

Specifikum spolupráce mezi obcemi

Spolupráce je významným vztahem ve všech oblastech lidské společnosti. Umožňuje snadněji a účinněji dosáhnout potřebných výsledků, v řadě případů není možné cíle bez spolupráce vůbec dosáhnout. Její důležitost se projevuje nejen v oblasti mezilidských vztahů, ale i v oblasti činnosti a komunikace nejrůznějších subjektů. Současné pojetí regionální politiky jako činnosti, jejímž úkolem je přispívat ke snižování rozdílů mezi úrovněmi rozvoje jednotlivých regionů a zabezpečování jejich harmonického rozvoje, zdůrazňuje i vyžaduje nutnost spolupráce obcí při rozvoji daného prostoru. Uskutečňování regionální politiky je záležitostí především představitelů veřejné správy příslušných regionů a významně se opírá o potřebu jejich spolupráce při poznávání, pochopení a prosazování potřeb rozvoje a vytváření vhodných podmínek pro jejich praktickou realizaci. Fenomén „spolupráce měst a obcí“ se tak za určitých podmínek stává důležitým „faktorem rozvoje“ [4].

Hledání smyslu obecní spolupráce v současných podmínkách České republiky vyžaduje především změnu přístupu od pasivního praktického uplatnění zákonné možnosti sdružování k aktivnímu využití v kontextu celkových veřejných financí. Vítězství demokracie v základním střetu s efektivností pochopitelně mělo a má své ekonomické dopady: nedostatečně vybavené malé obce nejsou schopny uspokojovat veřejné potřeby svých obyvatel efektivně (snižená kvalita veřejných statků, zanedbání dlouhodobého rozvoje obce, zvýšené nároky na dotace, narůstání municipálního zadlužení apod.). Chceme-li se vyhnout antidemokratickému řešení prostřednictvím redukce počtu obcí, obraťme se k druhé možnosti, k meziobecní spolupráci. Aktivní dobrovolná spolupráce je jednou z cest k integraci územní samosprávy a zefektivnění vynakládání veřejných financí. Na základě ekonomických podnětů se vytvářejí větší celky, jejichž hranice jsou určeny efektivností aktivit v daném prostoru [7].

Spolupráce je mimo jiné významným prvkem současných institucionálních teorií regionálního rozvoje, kde se klade důraz na vzájemnou spolupráci celé škály místních či regionálních aktérů, založených na vzájemné důvěře. Právě míra důvěry je podle M. Granovettera [5] klíčovou charakteristikou ekonomiky. Důvěra se tvoří opakovanými (úspěšnými) interakcemi. Existují přitom sítě kontaktů s různou kvalitou a mírou

důvěry. Každý subjekt je zapojen do některých ze sítí, jejichž kvalita do značné míry ovlivňuje jeho možnosti. Nízká míra důvěry způsobuje dodatečně, resp. zvýšené náklady apod. Regionální výzkum, inspirovaný těmito přístupy, se snaží analyzovat roli osobních vztahů, vzájemné důvěry mezi partnery, a studovat kontakty jako formu společenské integrity a stanovit jejich význam z hlediska příčin rozdílů mezi regiony. Přitom existence sítí není sama o sobě pozitivní a prospěšná (existují i parazitické sítě, či přímo mafie). Z hlediska perspektiv a šancí aktérů (jednotlivců, municipalit, firem) záleží nejen na intenzitě jejich zapojení do sítí, ale i na obsahu, který sítě přenášejí [9].

Představitelé obcí vstupují při zajišťování podmínek udržitelného rozvoje pro své občany a na svých územích do značného množství vztahů s nejrůznějšími subjekty, přitom jen některé z těchto vztahů jsou výrazem skutečné spolupráce a jen určité z nich pak lze považovat za „faktor rozvoje“. Většinou se předpokládá, že k rozvoji přispívá taková spolupráce, která je účelná a efektivní a má pozitivní dopad na socioekonomický rozvoj daného území. Potřeba vytvořit, udržet a rozvinout optimální podmínky pro uskutečňování rozvojových záměrů obcí či regionů se dlouhodobě opírá o hledání vhodných zdrojů vnitřních i vnějších. Nejvíce chybí vlastní zdroje, a to jak personální, tak i materiální a zejména finanční. Nedostatek finančních prostředků se objevuje jako jeden z nejčastěji deklarovaných problémů, podmiňujících další rozvoj obcí a regionů. V období po vstupu České republiky do Evropské unie se otevřely významně větší možnosti pro získávání „externí“ podpory k realizaci rozvojových záměrů obcí i regionů, současně však narostly i nároky na připravenost a schopnost zainteresovaných subjektů je využít pro zajištění kvalitních rozvojových projektů s pozitivním dopadem na úroveň socioekonomického vývoje daného území. V novém plánovacím období jsou více upřednostňovány „finančně větší“ projekty s tzv. nadobecním či nadregionálním dopadem. Příprava takových projektů již vyžaduje kromě většího množství disponibilních prostředků na spolufinancování i rozvinutí úzké spolupráce více subjektů (obcí i ostatních). Původně bylo čerpání prostředků z některých dotačních titulů podmíněno účastí žadatele ve svazku obcí, či žádost muselo podávat sdružení obcí. Tato okolnost vyvolala prudký nárůst („boom“) počtu dobrovolných svazků obcí, nejčastěji označovaných jako mikroregiony. Následkem této situace se řada obcí stala členem více než jednoho mikroregionu a rozvinula také řadu aktivit ve spolupráci i s jinými subjekty [4]. Role dobrovolně vznikajících mikroregionů je založena zejména na vytváření společných aktivit, projektů i strategií, které umožňují zejména malým venkovským sídlům zachovat na dostatečně dobré úrovni životní podmínky jejich obyvatel [6].

Podle posledního celorepublikového monitoringu Mikroregiony 2008 je do mikroregionů zapojen stále vyšší počet obcí (5 473) a pokrytí mikroregiony v rámci ČR zaujímá stále větší plochu. Velký počet mikrore-

gionů v současné době disponuje zpracovaným aktuálním rozvojovým dokumentem pro své území, nebo takový dokument pořizuje. Na většinu rozvojových dokumentů navazují konkrétní projekty. Na mnoha

místech docházelo i v roce 2008 k překryvům jednotlivých mikroregionů, které byly mnohdy -vícečetné [8].

Tabulka č. 1: Zapojení obcí do mikroregionů v ČR v letech 2003-2008.

Rok	Počet obcí celkem	Obce v mikroregionech		Obce mimo mikroregiony		Počet mikroregionů
		Absol.	%	Absol.	%	Absol.
2003	6 249	4 625	74,01	1 624	25,99	491
2004	6 249	4 685	74,97	1 564	25,03	505
2005	6 248	5 280	84,51	968	15,49	533
2006	V roce 2006 došlo ke změně metodiky zjišťování, data k tomuto roku jsou pouze odhadem, proto nejsou součástí tabulky.					
2007	6 249	5 385	86,17	864	13,83	551
2008	6 249	5 473	87,58	776	12,42	570

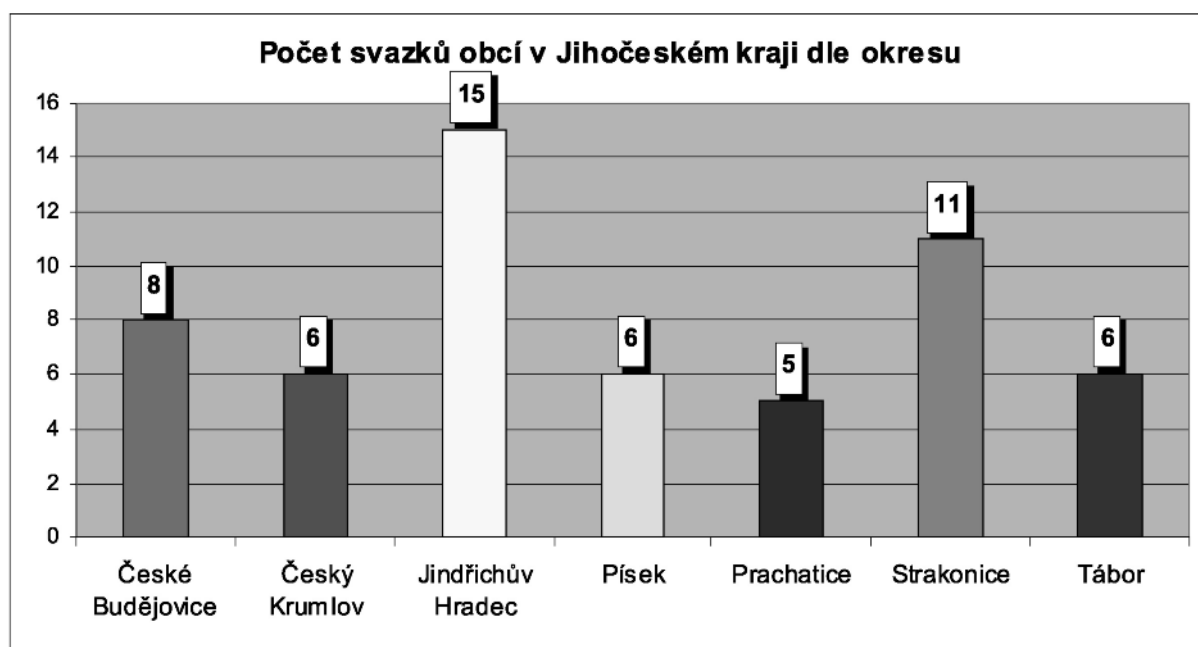
Spolupráce obcí v Jihočeském kraji

Vznik mikroregionů a vzájemná spolupráce je tedy nezbytná pro společné prosazování společných zájmů a záměrů venkovských obcí a měst s cílem dosažení žádoucích změn ve všech obcích určitého prostoru a je ve venkovském prostoru pozitivním trendem [3].

Boom ve vzniku dobrovolných svazků obcí v Jihočeském kraji nastal kolem roku 2001 v souvislosti s možností čerpání finančních prostředků od EU, když v tomto roce vzniklo 23 z celkových 57 svazků, které na území Jihočeského kraje působily od roku 1992 do roku 2008. Nejaktivnějšími regiony jsou v tomto směru Jindřichohradecko s 15 svazky a Strakonicko

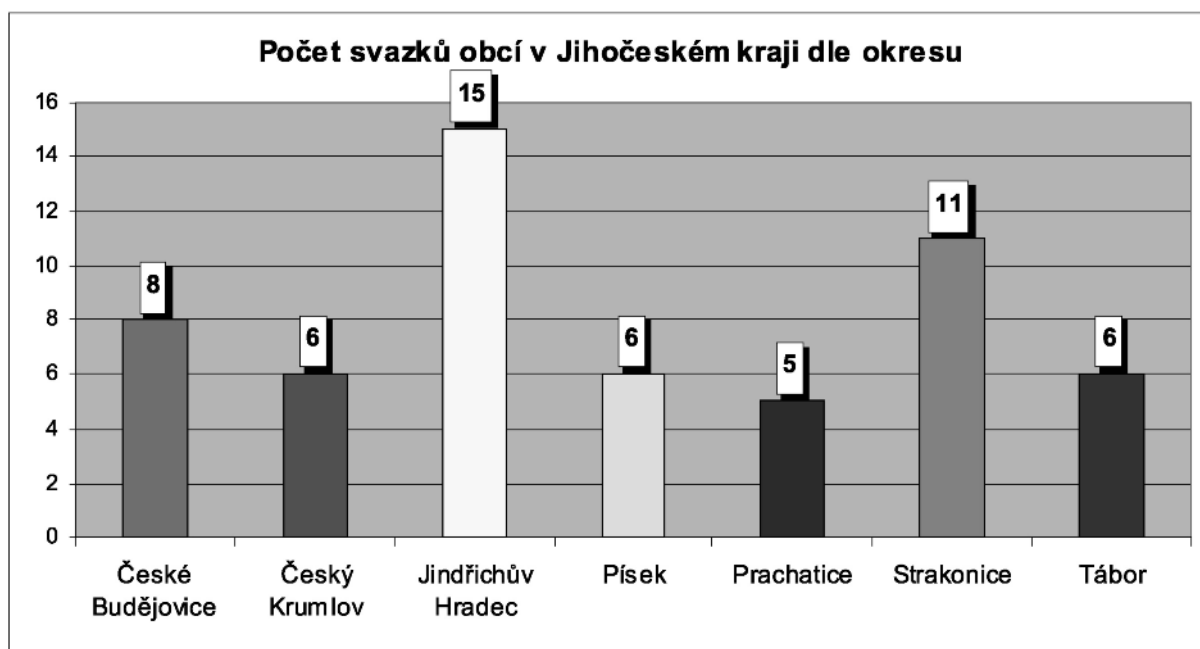
s 11 svazky. Na Českobudějovicku je například jen 8 svazků. Z 57 svazků obcí jich do likvidace vstoupilo v minulých letech 6. Největším svazkem Jihočeského kraje je s 88 obcemi Svazek měst a obcí okresu Strakonice, zároveň zde jsou též čtyři svazky, které jsou tvořeny jen 2 obcemi. Jihočeský kraj tak patří z hlediska spolupráce obcí mezi nejaktivnější kraje v ČR vůbec. Svědčí o tom nejen 10 % mikroregionů na jeho území, ale například i míra spolupráce v oblasti místních akčních skupin, neboť v porovnání s ostatními kraji je zde podáno o 29 % projektů více, ačkoliv je Jihočeský kraj dle počtu obyvatel až sedmý.

Graf č. 1: Počet svazků obcí v Jihočeském kraji dle okresu.

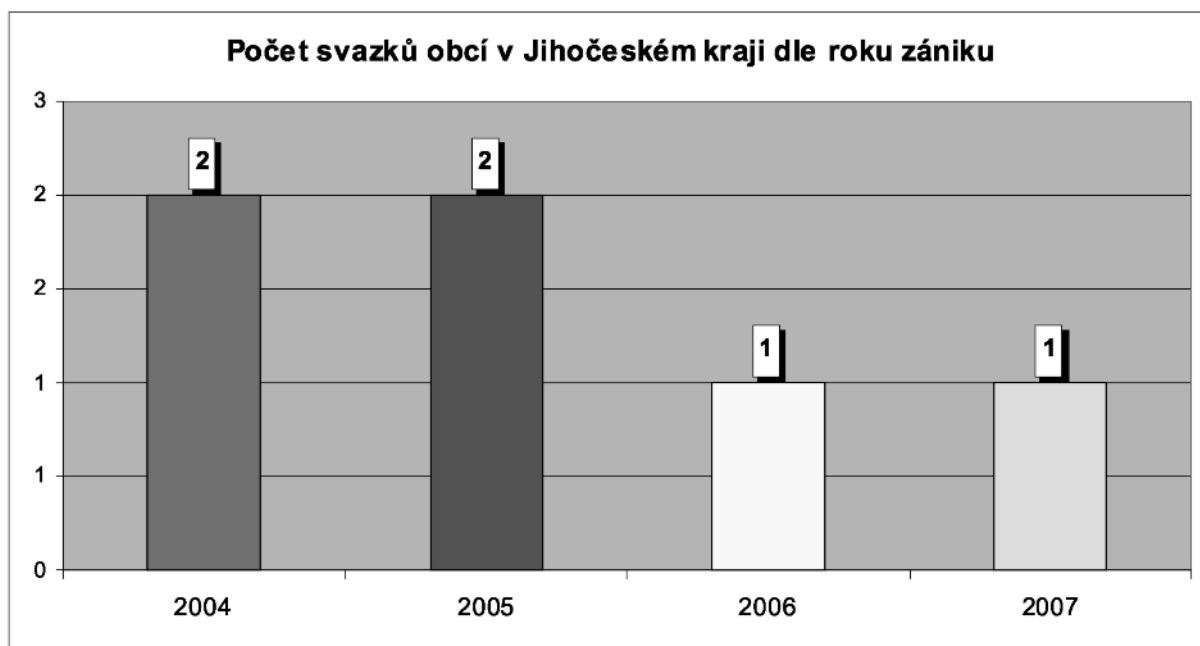
Zdroj: Vlastní výzkum.

Graf č. 2: Počet svazků obcí v Jihočeském kraji dle roku vzniku.

Zdroj: Vlastní výzkum.

Graf č. 3: Počet svazků obcí v Jihočeském kraji dle roku zániku.

Zdroj: Vlastní výzkum.

ZÁVĚR

Pokud bychom analyzovali historii vývoje počtu dobrovolných svazků obcí v Jihočeském kraji, je tu velmi patrný růst v roce 2001, kdy vzniklo 23 svazků, zatímco v roce 2000 to byl jen 1 svazek. Příčin tak velkého nárůstu v roce 2001 je několik, zejména:

- legislativní úprava dobrovolného svazku obcí DSO dle § 49 zákona č. 128/2000 Sb., což vyvolalo transformaci některých uskupení právě na DSO;

- blízkost vstupu do EU a možnosti čerpání finančních prostředků z fondů EU.

Rozevírají se nůžky mezi centrálními regiony kraje a periferií kraje. V příhraničních správních obvodech obcí s rozšířenou působností (SO ORP) je zapojení obcí do spolupráce jen velmi malé. Přes vysoký počet svazků na Jindřichohradecku najdeme nejvíce nezapojených obcí právě zde (13 obcí není zapojeno do žádné formy spolupráce, na území celého kraje je to „jen“ 26).

Z hlediska existujících forem spolupráce je nejvýznamnější forma spolupráce v mikroregionech, jen na Strakonicku je specificky nejvýznamnější formou spolupráce místní akční skupiny (MAS). Některé formy spolupráce se u určitých SO ORP vůbec nevyskytují (např. MAS na Dačicku).

Dobrovolné svazky obcí jsou jednou z úspěšných forem spolupráce zainteresovaných obcí, otázkou je, do jaké míry budou tyto subjekty v budoucnu motivovány „spolupracovat“ poté, co se po roce 2013 začne zmenšovat množství finančních prostředků směřujících z Evropské unie do ČR, což byla a je významná „externí podpora“ k realizaci rozvojových záměrů obcí i regionů. Lze namítnout, že problematiku mikroregionů nelze zjednodušit jen na čerpání finančních prostředků ze strukturálních fondů EU, statistika ale dokládá nejen na úrovni Jihočeského kraje, ale i na úrovni ČR, že takovým mezníkem se staly roky 1999-2001, kdy se počty vznikajících mikroregionů právě díky různým finančním podporám a úpravě legislativy zněkolikanásobily. Významnost čerpání podpor a dotací potvrzuje i výzkum realizovaný v roce 2005 Západočeskou univerzitou a Vysokou školou evropských a regionálních studií v rámci projektu „Regionální management jako cesta k udržitelnému rozvoji venkovských regionů“, v rámci kterého bylo osloveno 200 obcí Jihočeského a Plzeňského kraje, které jsou součástí 55 mikroregionů [2]. Obce a města v tomto výzkumu nejčastěji uvedly jako důvod založení mikroregionu: vzájemnou spolupráci (45,1 %), sociální a ekonomický rozvoj (22,9 %) a právě žádost o dotace (19,4 %).

Na příkladu Jihočeského kraje je viditelná tendence, že od roku 2004 zde žádný nový svazek nevznikl. Boom nárůstu mikroregionů je za námi, a tak je otázkou, zda další nárůsty počtu mikroregionů lze vnímat pozitivně či negativně. Sama spolupráce a aktivita obcí je samozřejmě pozitivním prvkem, pravda ale je, že „bílých“ míst na mapě Jihočeského kraje, kam nezasahuje žádný mikroregion, je jen velmi málo a území je tak již plně saturováno. Dochází tak mnohdy k vícenásobnému členství obcí v jednotlivých mikroregionech.

Vícenásobné členství obcí v různých svazcích vede často k rozmělnění zdrojů, úsilí i aktivit a u řady obcí je navíc členství pouze formální. Přetrvává proto zájem o prosazení především individuálních zájmů a ke skutečné spolupráci, jejíž smysl je v dosažení nějakého výsledku, tak dochází zřídka. Příkladem několikanásobného členství může být například členství Třeboně ve Svazku obcí regionu Třeboňsko a též ve svazku Vodovod Hamr, dále jsou to například členství Dačic ve Sdružení pro likvidaci komunálních odpadů Borek a zároveň ve svazku Vodovod Řečice. Takových příkladů je celá řada, nejčastěji se však jedná o větší města a obce.

Výše uvedené problémy souvisí s neustále velmi diskutovanou otázkou, kdo má být vlastně tím „motorem“ rozvoje konkrétního území: zda nějaké kooperující sdružení na dobrovolné bázi, či nějaký admi-

nistrativně vymezený subjekt, jako jsou například obce s rozšířenou působností? Teprve budoucnost nám ukáže, zda je partnerství měst a obcí v rámci dobrovolného svazku obcí schopné fungovat i na jiné a trvalejší bázi, než je pouze ta finanční, jako je tomu v mnohých případech nyní, a řešit problémy a rozvoj daného regionu.

POUŽITÁ LITERATURA A INFORMAČNÍ ZDROJE

1. DOČKAL, V. (2006): *Princip partnerství v ČR*. In: DOČKAL, V.: Šest let regionální politiky v ČR - Šance a limity. Brno: MU v Brně - Mezinárodní politologický ústav, s. 37-48. ISBN 80-210-3983-3.
2. DUŠEK, J. - JEŽEK, J. - PÁNA, L. - SKOŘEPA, L. (2006): Tvorba modelů regionálního managementu a jejich praktická implementace v České republice. In: *Regiony - vidiek - životné prostredie*. Nitra: SPU, s. 97-104. ISBN 80-8069-709-4.
3. DUŠEK, J. - SKOŘEPA, L. (2006): Vnější a vnitřní spolupráce v mikroregionech. *Auspicia*, č. 2, s. 46-50.
4. GALVASOVÁ, I. et al. (2007): *Spolupráce obcí jako faktor rozvoje*. Brno: Georgetown. 140 s. ISBN 80-251-20-9.
5. GRANOVETTER, M. (1985): Economic action and social structure: the problem of embeddedness. *American Journal of Sociology*, roč. 91, č. 3, s. 481-510.
6. KOLEKTIV AUTORŮ (2004): *Úvod do regionálních věd a veřejné správy*. Plzeň: Aleš Čeněk. 447 s. ISBN 80-86473-80-5.
7. KOTVALOVÁ, J. (2001): Meziobecní spolupráce. *Veřejná správa*, č. 6, s. 12 a 21.
8. NOVÁKOVÁ, M. (2009): *Monitoring mikroregionů a rozvojových dokumentů mikroregionů* [online]. Brno: Ústav územního rozvoje, 27. 5. 2009 [cit. 2009-7-9]. Dostupný z WWW: <<http://www.uur.cz/default.asp?ID=1924>>.
9. WOKOUN, R. et al. (2008): *Regionální rozvoj (Východisko regionálního rozvoje, regionální politika, teorie, strategie a programování)*. Praha: Linde. 480 s.

ADDRESS & ©

Ing. Jiří DUŠEK
Katedra managementu a marketingu služeb
Vysoká škola evropských a regionálních studií, o.p.s.
Žižkova 4, 370 01 České Budějovice
Czech Republic
dusek@vsers.cz

doc. Ing. Ladislav SKOŘEPA, Ph.D.
Katedra managementu a marketingu služeb
Vysoká škola evropských a regionálních studií, o.p.s.
Žižkova 4, 370 01 České Budějovice
Czech Republic
skorepa@vsers.cz

DETERMINANTY INVESTIC V ČESKÉ REPUBLICE

Determinants of Investment in the Czech Republic

Antonín ŠMEJKAL - Tomáš VOLEK

České Budějovice, Czech Republic

ABSTRAKT: Investice jsou významnou složkou hrubého domácího produktu České republiky, kdy se jejich průměrný podíl na celkovém HDP za posledních 5 let pohybuje na úrovni 24,7 % s průměrným tempem růstu více než 4 % ročně. Z provedené analýzy bylo zjištěno, že úroková míra je stále hlavní determinantou ovlivňující investice (index korelace $R = -0,489$), ale není zdaleka jedinou. Jsou zde i další faktory, u kterých se potvrdil malý vliv na investice, jako je export, míra zdanění či očekávání výrobců vyjádřené indexem ekonomické důvěry (ESI). Naopak akcelerační princip se ve zkoumané ekonomice nepodařilo prokázat.

Klíčová slova: investice - faktory - Česká republika

ABSTRACT: Investment is an important part of the gross domestic product of the Czech Republic having an average share of 24.7 % in the total GDP in the last five years with an average growth rate of 4 %. The conducted analysis showed that the interest rate is still the main determinant, but not the only one, influencing investment (correlation index $R = -0.489$). There are other influencing factors such as export, tax rate, or producers' expectation expressed by the index of trust Economic Sentiment Indicator (ESI). On the other hand, the acceleration principle was not proved in the analyzed economy.

Key words: investment - factors - Czech Republic

ÚVOD

Z pohledu obecné ekonomie můžeme na investice pohlížet jak z mikroekonomického, tak z makroekonomického aspektu. Na jedné straně je rozhodování podniků ovlivňováno makroekonomickým prostředím, ve kterém existují, a na straně druhé velikost celkových investic ve státě je závislá na rozhodování mikroekonomických subjektů (podniků). Investice můžeme označit jako nákup nových kapitálových statků, jako jsou budovy, nebo stroje a zařízení (Mankiw 2000) a tvoří jednu z významných složek hrubého domácího produktu (HDP). Jedná se v podstatě o odloženou spotřebu a ta jako taková navyšuje potenciál budoucího růstu (Sedláček 2006). Chceme-li analyzovat faktory ovlivňující investice, bude zde nejdříve záležet na tom, zda bude uvažováno, že jde o uzavřenou či otevřenou ekonomiku (Blanchard - Fischer 1993), kdy v dnešní době předpokládáme ekonomiku otevřenou. Determinanty (faktory) investiční činnosti podniků lze rozdělit na exogenní a endogenní (Romer 1996). Můžeme mezi ně zařadit úrokovou míru, očekávaný růst HDP a úroveň výrobních kapacit (Krugman - Wells 2006). Za další významné faktory můžeme považovat úspory domácností, investiční klima, daňové zatížení, očekávání výrobců aj.

METODIKA A CÍL

Cílem předkládané stati je posoudit významnost vybraných faktorů, ovlivňujících objem investic v České republice. Jako hlavní sledované determinanty byly na základě věcné analýzy a literárního rozboru vybrány: reálná úroková míra, HDP, export, očekávání výrobců vyjádřené indexem ekonomické důvěry (ESI) a daňové zatížení. Pro určení závislostí mezi faktory a objemem investic byla použita regresní a korelační analýza. Použitá data byla vybrána z on-line publikací Českého statistického úřadu a Eurostatu ze systému národního účetnictví (National Account) 1998-2008, kde investicemi je primárně myšlena tvorba hrubého fixního kapitálu (THFK).

VÝSLEDKY A DISKUSE

Investice tvoří významnou složku hrubého domácího produktu ČR, neboť jejich průměrný podíl na HDP se za posledních 5 let pohybuje na úrovni 24,7 %. Při mezinárodním srovnání tato hodnota výrazně překračuje průměr EU 27 (20,5 %), USA (19 %) či Japonska (23,1 %), což je znakem většiny transformujících se postkomunistických evropských ekonomik. Průměrné roční tempo růstu investic je v ČR více než 4 %.

Význam investic se přitom z pohledu economic-

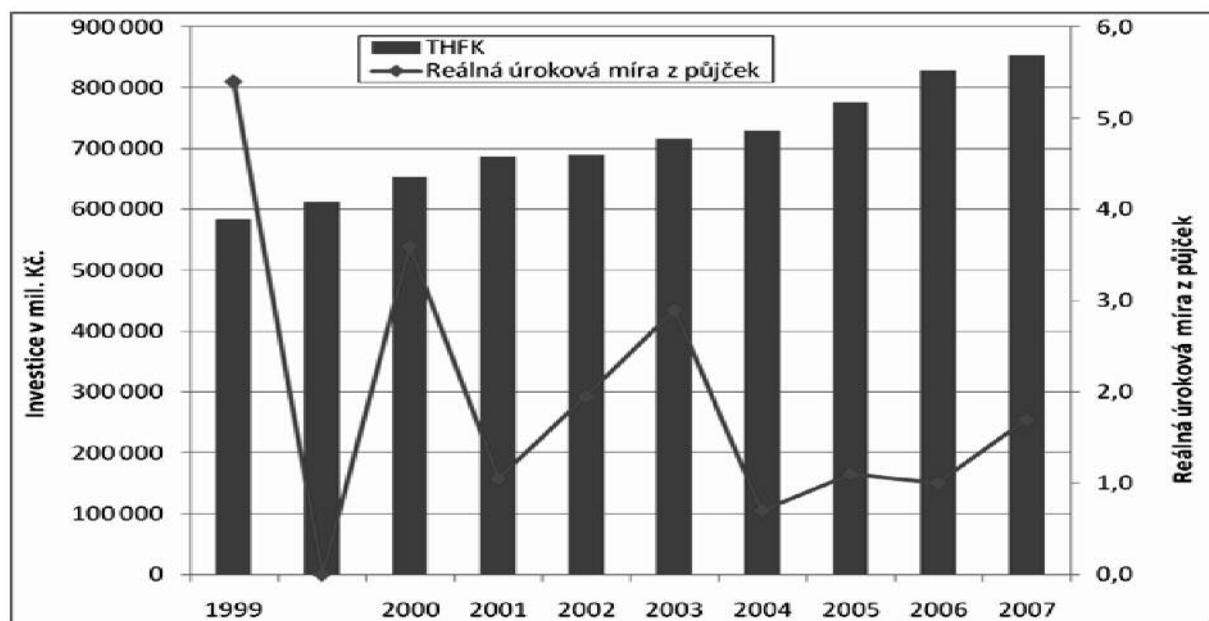
kého cyklu velmi mění, kdy se v období expanze jejich objem a vliv zvyšuje a naopak v obdobích recese dochází k propadu velikosti i významu investic. Kromě hospodářského cyklu můžeme vymezit i další determinanty.

Úroková míra

Za hlavní faktor v oblasti investic se dlouhodobě považuje úroková míra. Platí zde negativní závislost, neboli s poklesem úrokové míry by výše investic měla růst a naopak. Aplikaci uvedeného předpokladu ukazuje graf č. 1, znázorňující vztah mezi objemem investic (THFK) a výší reálné úrokové sazby z půjček (očištěná o inflaci), kdy byla zjištěna střední závislost (index

korelace $R = -0,489$). Je zde zřetelné, že úroková míra je významným, nikoli však jediným determinujícím faktorem, ovlivňujícím výši investic. Tento jev potvrzují Demirhan - Mascia (2008), kteří jako hlavní determinanty přímých zahraničních investic u rozvíjejících se ekonomik determinovali úroveň infrastruktury, inflaci či velikost trhu. Odlišný pohled zastává Sedláček (2006), který uvádí, že v období relativního klidu reagují investice na změny úrokové míry lépe než v časech ekonomických obtíží. Nepřímý vliv zde může mít i nedostatek národních úspor v ČR ve vztahu k investicím, které jsou kryty zahraničními úsporami (Zpěváček et al. 2008), tedy jsou ovlivněny zahraničními úrokovými sazbami.

Graf č. 1: Vývoj reálné úrokové míry z půjček a THFK.

Zdroj: ČSÚ, Eurostat, vlastní výpočty.

Hrubý domácí produkt a export

Dalším významným faktorem pro vývoj investic je vývoj samotného HDP. Obecně se tento pojem nazývá akcelerační princip, který vyjadřuje skutečnost, že investice jsou funkcí míry změny reálného produktu neboli investice reagují velmi výrazně na vzestup či pokles celkového produktu (HDP). Tento vzájemný vztah se nepodařilo regresní analýzou prokázat. Byla zde zjištěna jen velmi malá závislost, a to i při zahrnutí efektu zpoždění. Při velké otevřenosti české ekonomiky byla analyzována ještě dílčí složka HDP, a sice export. Ani u tohoto faktoru se ovšem nepodařilo prokázat významný vztah (index korelace $R = 0,2$) mezi tempem růstu investic a tempem růstu exportu statků a služeb, a to i při zohlednění jednorozhodného efektu zpoždění.

Index ekonomické důvěry

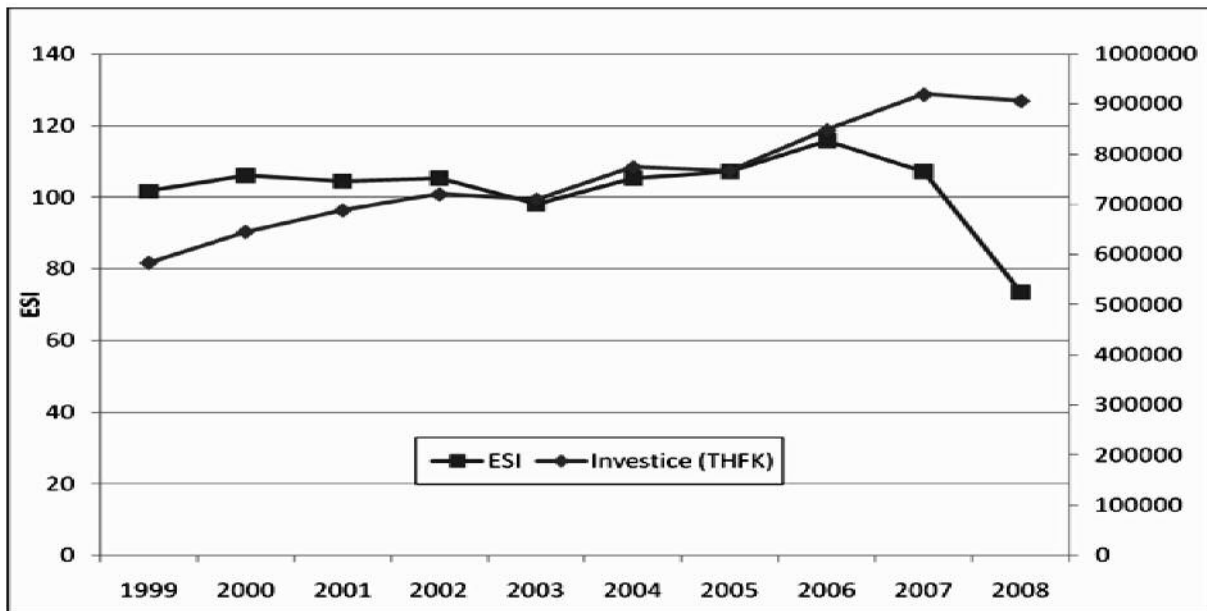
K významným faktorům, majícím podstatný vliv na investiční rozhodování podniků, patří ekonomická dů-

věra. Ta se dnes vyjadřuje pomocí indexu ekonomické důvěry (Economic Sentiment Indicator - ESI). ESI je souhrnným ukazatelem vytvářeným z pěti sektorových indikátorů důvěry s rozdílnými vahami. Pokud tedy srovnáme vývoj indexu ekonomické důvěry a vývoj objemu investic, nelze na první pohled ani pomocí regresní analýzy vysledovat významný vzájemný vztah, který zde lze předpokládat. Byla zjištěna malá závislost mezi uvedenými veličinami při zahrnutí ročního efektu zpoždění.

Míra zdanění

Na rozhodování podniků má vliv také míra zdanění v daném státě. Při analýze vztahu mezi zdaněním, vyjádřeným pomocí daňové kvóty, a vývojem investic se sice prokázal vzájemný vztah, ale velmi malého významu (index korelace $R = 0,19$), což je v rozporu s názorem Demirhana a Mascy (2008), spatřujících v daňovém zatížení větší význam.

Graf č. 2: Vývoj indexu ekonomické důvěry (ESI) a objemu investic k 31. 12.

Zdroj: Eurostat, ČSÚ.

ZÁVĚR

Z provedené analýzy je patrné, že úroková míra je stále důležitou determinantou, ovlivňující investice, ale není zdaleka jedinou. Jsou zde i další faktory s menším vlivem na investiční rozhodování podniků, jako je export, míra zdanění či očekávání výrobců. Naopak akcelerační princip se ve zkoumané ekonomice nepodařilo prokázat. Mimo zkoumané faktory ovlivňuje investice i současná ekonomická krize. Ta na jedné straně způsobuje snižování objemu investic v důsledku ztíženého přístupu ke kapitálu, avšak na straně druhé zlepšení struktury investic, kdy podniky investují do efektivnějších investic.

POUŽITÁ LITERATURA A INFORMAČNÍ ZDROJE

1. BLANCHARD, O. - FISCHER, S. (1993): *Lectures on Macroeconomics*. Cambridge: The MIT Press. ISBN 0-262-02283-4.
2. DEMIRHAN, E. - MASCA, M. (2008): Determinants of foreign direct investment flows to developing countries. *Prague economic papers*, č. 4, s. 356-369. ISSN 1210-0455.
3. KRUGMAN, P. - WELLS, R. (2006): *Macroeconomics*. New York: Worth Publisher. ISBN 978-0716767633.
4. MANKIW, N. G. (2000): *Zásady ekonomie*. Praha: Grada. ISBN 80-7169-891-1.
5. ROMER, D. (1996): *Advanced Macroeconomics*. Boston: McGraw-Hill. ISBN 0-07-053667-8.
6. SEDLÁČEK, P. (2006): Analýza investičního cyklu. *Statistika*, č. 6, s. 477-496. ISSN 0322-788x.
7. ZPĚVÁČEK, V. et al. (2008): Česká ekonomika po vstupu do Evropské unie. *Politická ekonomie*, č. 3, s. 291-317. ISSN 0032-3233.
8. Český statistický úřad [on-line], [cit. 10. 9. 2009]. Dostupný z <http://www.czso.cz>.
9. Eurostat: Data [on-line], [cit. 10. 9. 2009]. Dostupný z WWW <http://epp.eurostat.ec.europa.eu>.

Článek vznikl v rámci řešení grantu GAČR 402/06/0903 - Hospodářský růst regionů (se zaměřením na Jihočeský kraj).

ADDRESS & ©

Ing. Antonín ŠMEJKAL
Katedra ekonomiky
Ekonomická fakulta
Jihočeská univerzita
Studentská 13, 370 05 České Budějovice
Czech Republic
antonin.smejkal@julia-uno.cz

Ing. Tomáš VOLEK, Ph.D.
Katedra ekonomiky
Ekonomická fakulta
Jihočeská univerzita
Studentská 13, 370 05 České Budějovice
Czech Republic
volek@ef.jcu.cz

VÝVOJOVÉ ZMĚNY OBCHODU Z POHLEDU TEORIÍ OBCHODU

Business Development Changes from View of Theories of Business

Marie HESKOVÁ - Vanda LIESKOVSKÁ

České Budějovice, Czech Republic - Košice, Slovak Republic

ABSTRAKT: Příspěvek analyzuje významné vývojové změny obchodu. Pro stanovení vývojových změn jsou využity poznatky vybraných teorií obchodu, které ovlivňují oblast obchodního podnikání. Dopady koncentrace a internacionalizace jsou promítnuty do vývoje obchodu v nejbližších letech. Specifická pozornost je věnována teorii privátních značek, která je podpořena výsledky výzkumu privátních značek na českém a slovenském trhu. Příspěvek je mj. součástí řešení výzkumného záměru MŠMT MSM 6007665806 „Faktory regionálního rozvoje a jejich vliv na socioekonomický potenciál regionů“ v části „Marketingové nástroje podpory regionálních trhů“ ZF JU v Č. Budějovicích.

Klíčová slova: teorie obchodu - internacionalizace - kooperace - koncentrace - globalizace - privátní značky

ABSTRACT: The paper analyses essential changes of business development. For specifying the development changes findings of chosen business theories, which fundamentally affect business entrepreneurship, are used. Impacts of concentration and internationalisation are projected into business development in the next years. Specific attention is paid to private brands. That is based on results of private brands research in the Czech and Slovak markets. This article is a part of broader research project MŠMT MSM 6007665806 „Factors of regional development and their influence on a social-economic potential of regions“ in a part „Marketing tools of regional market support“, running at the Faculty of Agriculture of the University of South Bohemia in Č. Budějovice.

Key words: business theory - internationalisation - cooperation - concentration - globalization - private brands

ÚVOD

Současný stav maloobchodního trhu je ovlivňován externími jevy v podobě globalizace, koncentrace, internacionalizace a kooperace, a to na všech úrovních (světové, regionální a národní). EuroCommerce charakterizuje obchod jako významné odvětví ekonomiky, a to nejen počtem podnikatelských subjektů (4,7 mil. firem), ale také 13 % podílem na tvorbě hrubého domácího produktu a 16-17 % podílem na celkové zaměstnanosti. Obchodem se zabývá přibližně jedna třetina z celkového počtu podnikatelských subjektů v EU, z nichž 95 % má méně než 10 pracovníků (údaje roku 2006, Retail Factbook, 2008, s. 23). Obchod je v evropských poměrech důležitým indikátorem měření úrovně a síly národních ekonomik a klíčovým sektorem pro vytváření pracovních příležitostí. S těmito aspekty je nutné spojovat přínosy obchodu a rizika jeho vývoje.

METODIKA A CÍL

Oborné cíle příspěvku mají poukázat na významné vývojové změny v oblasti obchodu. Pro stanovení vývojových změn jsou využity poznatky vybraných teorií obchodu, které významně ovlivňují oblast obchodního podnikání v současnosti a budou se promí-

tat i do vývoje v nejbližších letech. Specifická pozornost je věnována teorii privátních značek, která je podpořena výsledky výzkumu privátních značek na českém a slovenském trhu. Prezentovaný výzkum je jedním z dílčích výstupů výzkumného záměru MSM 6007665806 ZF JU v Českých Budějovicích.

Pro analýzu vývojových změn v obchodě byl zvolen systémový přístup, vycházející z vybraných teorií obchodu.

LITERÁRNÍ PŘEHLED

Obchod jako systém představuje množství subjektů, které společně s politickými a hospodářskými vztahy vytvářejí komplikovaný světový vzor vzájemných interakcí. Pro pochopení a objasnění vztahů tohoto systému je nutné vytvářet a rozvíjet systematicky zvolené filtry a systémy pořádku, kterými mohou být právě teorie (Viestová 2008: 71). V tomto smyslu jsou teorie chápány jako nositelé informací hospodářského poznání. Teorie obchodu jsou využívány např. pro tvorbu metodiky segmentace dat a informací, objasnění současných událostí, jevů a procesů a stanovení prognóz budoucího vývoje, podklady pro sociální kritiku a kritiku ideologie, v neposlední řadě pro vytváření

nových teorií. Mezi nejpropracovanější teorie obchodu patří: Teorie mezinárodního obchodu, Teorie funkcí obchodu (Teorie gate-keeper, Teorie makroekonomických funkcí obchodu v tranzitivní ekonomice, Teorie sociální a společenské odpovědnosti obchodních firem), Schärův zákon, Teorie tvorby trhů a konkurence, Transakční teorie, Teorie prostorového rozložení obchodu (Teorie centrálních míst, Reillyho zákon gravitace maloobchodu), Teorie o vývoji maloobchodních forem, Teorie obchodních řetězců, Teorie kooperace v obchodě, Teorie koncentrace v obchodě, Teorie integrace v oblasti vnitřního obchodu, Teorie globalizace ve vztahu k obchodu, Teorie značky v obchodě, Spotřebitelské teorie (Viestová 2008: 75-192).

VÝSLEDKY A DISKUSE

Z důvodu omezeného prostoru pro příspěvek jsou vybrány teorie obchodu, které nejvíce ovlivňují obchod v posledních dvaceti letech, výrazně determinují současný maloobchodní trh a jsou významné z pohledu budoucího obchodu i pro regionální úroveň.

Teorie internacionalizace v obchodě

Internacionalizaci firem je možné vymezit jako expanzi ekonomické aktivity firem nad rámec jednotlivých národních ekonomik. Výsledkem internacionalizace maloobchodu je mezinárodní rozměr původně lokálního obchodního podnikání. Smyslem internacionalizace maloobchodu je snaha o lepší a vyšší zhodnocení obchodního kapitálu. Internacionalizace je přirozená reakce na internacionalizaci přerůstající do integrace výrobních činností. Internacionalizace v obchodě není jevem novým. S prvními integračními tendencemi je spojená americká maloobchodní (retailingová) firma Wool Worth. Již v roce 1909 otevřela prodejnu v Liverpoolu, v roce 1927 pak prodejnu v německých Brémách (Pražská - Jindra 2002: 32). Výraznějších rozměrů nabírá internacionalizace ve vyspělých státech v šedesátých letech minulého století. Proces internacionalizace neproklonil rovnoměrně do všech států. V obchodě vykazují největší procento internacionalizace retailingové firmy z Německa, Velké Británie, Francie, Belgie, Nizozemska a Španělska. Italský trh a trhy střední Evropy (ČR, Polsko, Maďarsko, Slovensko) jsou hlavními přijímajícími zeměmi.

Internacionalizaci lze dokumentovat na českém a slovenském maloobchodním trhu pomocí TOP žebříčku širokosortimentních obchodních firem. V roce 2008 obsadila shodně první místo na českém i slovenském trhu anglická firma Tesco Stores. Na dalších místech v ČR jsou firmy Ahold ČR, Makro C&C ČR, Kaufland ČR, Globus ČR, Penny Market, Billa, Lidl ČR, Geco Tabak, Plus-Discount. Až 20. místo zaujímá česká firma Jednota, SD Č. Budějovice. Ve Slovenské republice se za společností Tesco Stores umístily firmy Metro C&C SR, Billa, Kaufland SK, Ahold Retail

Slovakia, Nay, GG Tabak, Lidl SR, CBA Slovakia, Baumax SK [15]. Internacionalizace slovenského trhu z pohledu působících firem je srovnatelná se situací v ČR, s tím rozdílem, že v pořadí TOP 20 obchodních firem najdeme čtyři slovenská spotřební družstva (Jednoty COOP). Na tomto příkladě je patrné, že proces internacionalizace nevyklučuje individuální přístup jednotlivých států při vytváření určitých omezení vstupu zahraničních firem na národní trh (jako příklad slouží italský maloobchodní trh). Dalším rozměrem internacionalizace obchodu je integrace, kooperace, koncentrace.

Teorie koncentrace obchodu

Koncentraci obchodu můžeme definovat rostoucím podílem obrátu, který je tvořen několika velkými obchodními firmami. Koncentrace je dynamickým procesem, který má dvě dimenze. Jednak jde o koncentraci organizační (růst absolutní velikosti firem), jednak absolutně roste velikost prodejní plochy na obyvatele. Uvedené typy koncentrace v obchodě jsou dále doprovázeny koncentrací majetku, příjmů, dispoziční moci a mezinárodní koncentrací. Úroveň koncentrace v obchodě můžeme měřit pomocí koncentračního koeficientu, Lorenzovou křivkou a Giniho koeficientem (Schröder 2002: 42). Procesy koncentrace se na vyspělých trzích urychlují a prohlubují, zároveň v některých oblastech narážejí na meze růstu, vyvolané současnou hospodářskou situací.

Projevem procesů koncentrace jsou i realizované fúze, megafúze, různá alianční spojení apod. Největší fúzí v nedávné minulosti bylo spojení společností Carrefour a Promodes. Dalším projevem koncentrace a internacionalizace je expanze americké firmy Wal-Mart na evropský trh, která započala výraznou etapu nových forem rozvoje regionálního retailu „*mimo kontinent*“ (Alhert et al. 2000: 45).

Stupeň koncentrace se v jednotlivých zemích liší. Evropský trh je z tohoto pohledu rozdělen do několika oblastí. Ve Skandinávii, Francii, V. Británii a Německu kontroluje podstatnou část trhu několik společností, na jihu je tomu naopak (Koppe 2003: 37). Stupeň koncentrace je dobře patrný na příkladu dosažených tržních podílů TOP 5 evropských retailerů. Studie Planet Retail (2006) analyzuje a odhaduje vývoj tržních podílů jednotlivých firem do roku 2010. Dnešní situace potvrzuje již započatý trend stagnace a omezených možností růstu koncentrace firem. Vývoj dále ukazuje stabilitu pozic největších německých, francouzských a anglických retailerů.

Postupující koncentrace je patrná na českém i slovenském trhu. Koncentrace TOP 5 retailerů v jednotlivých státech představovala v roce 2006: Norsko 87 %, Francie 81 %, Německo 65 %, Španělsko 60 %, Řecko 46 %, Slovensko 34 %, ČR 34 %, Polsko 20 % (www.planet.retail.de).

Tab. č. 1: Tržní podíly TOP 5 evropských retailerů v letech 1991, 1994, 2000, 2010 (v %).

Pořadí	1991	1994	2000	2010
1.	Metro (5,4)	Metro (5,4)	Carrefour, Promodes (7,4)	Carrefour, Promodes (7,0)
2.	Rewe (3,0)	Rewe (3,1)	Metro (5,5)	Metro (5,7)
3.	Promodes (2,5 %)	Promodes (3,0 %)	Intermarche (4,1 %)	Tesco (4,8 %)
4.	Intermarche (2,5)	Aldi (2,9)	Rewe (4,1)	Schwarz Groupe (3,9)
5.	Leclerc (2,5)	Edeka (2,8)	Tesco (3,9)	Rewe (3,5)
Celkem podíl	15,9	17,2	25,0	24,9

Zdroj: Planet Retail (2006).

Pro posouzení vývoje stupně organizační koncentrace je nutné rozdělit retailery do skupin velkých, středních a malých firem (podle velikosti dosaženého obrátu). Z údajů tabulky č. 2 je zřejmé, že největší

dynamiku růstu vykazují retaileri zařazení do střední skupiny. Novou skutečností posledních let je, že významné pozice obsazují i retaileri japonští.

Tab. č. 2: Dynamika růstu světových retailerů.

Průměrný přírůstek za skupinu	Název firmy (přírůstek %)
Velké firmy 10,9 %	Wal-Mart 11,3, Carrefour 13,2, Metro 15,7, Ahold 1,9, Tesco 13,5, Kroger US 4,8, Rewe 14,4, Costco US 10,8
Střední firmy 13,2 %	Target US -2,7, Auchan 37,5, Intermarché 1,1, Schwarz Gruppe 14,8, Aldi 10, Albertson's US 12,7, Aeon JP 28,5, Walgreens US 15,7
Malé firmy 2,6 %	Safeway US 0,8, Ito-Yokdo JP 9,8, E. Leclerc 6,5, Edeka -10, CVS US 15, Tengelmann -1, Casino 10,8, Sainsbury -5,4

Zdroj: Handel Aktuell (2006/2007).

Naznačené procesy koncentrace jsou objektivně vyvolány růstem tlaku zákazníků, zesilováním konkurenčního prostředí, růstem nákladů na udržení se na trhu, změnou vlastnických vztahů doprovázenou růstem velikosti firem (např. fúze).

Organizační koncentraci provází i proces nárůstu provozní koncentrace. Provozní koncentraci představuje koncentrace maloobchodní sítě, která je spojena s absolutním zvyšováním průměrné velikosti prodejní

plochy jednotlivých obchodních formátů. Na jedné straně zvyšování prodejní plochy znamená pro zákazníky větší komfort při nákupu, na druhé straně je koncentrace spojena s negativním dopadem na redukci některých prodejních ploch a zánik prodejních jednotek malých obchodníků. V ČR a na Slovensku tento jev nejvíce postihl prodejny spotřebních družstev ve venkovském prostoru a postupně dopadá na malé nezávislé obchodníky.

Tab. č. 3: Vývoj plochy prodejen potravin ve vybraných státech (m² / 1 obyvatel).

Země	2002	2005	2006
Dánsko	0,39	0,41	0,43
Německo	0,38	0,38	0,38
Francie	0,29	0,30	0,32
Velká Británie	0,21	0,23	0,26
Česká republika	0,14	0,18	0,22
Slovensko	0,09	0,14	0,18
Polsko	0,08	0,11	0,14

Zdroj: www.planet.retail.de.

Velikost prodejní plochy připadající na jednoho obyvatele se po roce 2002 v západní Evropě nepatrně zvětšovala, resp. v současné době stagnuje. Na slovenském a českém trhu ve stejném období docházelo k nárůstu prodejní plochy. Trend absolutního růstu prodejní plochy je dnes minulostí i na českém a slovenském trhu.

Projevem koncentrace a současně kooperace na evropském trhu je vznik různých obchodních seskupení (např. aliancí, nákupních centrál). Kooperace je představována škálou různých forem spolupráce od téměř neformálních přes vývoj vlastního značkového zboží

až po přípravu a realizaci celoevropských kampaní k podpoře prodeje a organizování celoevropského nákupu (Hesková et al. 2005: 52). Příznačné pro současný vývoj evropského maloobchodu je i to, že nabízené prodejní sortimenty se stávají celoevropskými. Tato skutečnost znamená, že retailéři využívají centrálního nákupu, zavádějí strategie privátních značek, zefektivňují distribuční cesty. S koncentrací obchodních firem úzce souvisí nové typy značkových strategií. Následující tabulka č. 4 dokumentuje vztah koncentrace maloobchodu a podílu privátních značek ve vybraných státech.

Tab. č. 4: Koncentrace maloobchodu ve vybraných státech v roce 2006 (v %).

Země	Koncentrace maloobchodu	Podíl privátních značek
Švýcarsko	86	45
Německo	65	33
Velká Británie	65	28
Španělsko	60	26
Belgie	80	25
Francie	81	24
Nizozemí	64	22
Kanada	62	19
Dánsko	89	17
USA	36	16

Zdroj: *The power of Private Label - An insight into consumer attitudes [14].*

Teorie privátních značek

První privátní značky se objevily v roce 1869. Použila je ve své obchodní strategii americká obchodní společnost zabývající se prodejem kávy a čaje „The Great Atlantic and Pacific Tea Company“. Privátní značky na evropský trh zavedla obchodní firma Sainsbury's z Velké Británie v sedmdesátých letech minulého století (Burnham 1996: 57). Charakteristickým znakem privátních značek je jejich příslušnost ke konkrétnímu obchodnímu řetězci, ve kterém jsou předmětem nabídky. Vznik, řízení, plánování a rozvoj privátní značky probíhá pod kontrolou jejího vlastníka, resp. dalších subjektů maloobchodního trhu (např. nákupních aliancí, kooperačních struktur, distributorů, jednotlivých obchodních firem). Výrobou privátní značky se vzdává producent (výrobce) své identity ve prospěch obchodních subjektů, jde o zakázkovou výrobu pro obchodníka.

Z tohoto pohledu je privátní značka protikladem značky výrobní, má však stejné základní parametry, jsou uplatňovány shodné principy v oblasti brand managementu (např. strategie šíření značek). Výrobní a privátní značky se výrazně diferencují od produktů neznačkových (no-names).

Rozdíly při porovnání produktů s klasickými výrobními značkami a značkami privátními jsou především

v oblasti cenové. Ceny privátních značek jsou obvykle o 20-30 % nižší, než u identického zboží výrobní značky. Privátní značky jsou zpravidla ve třech segmentech: značky ekonomické (s nejnižší možnou cenou a přijatelnou kvalitou - např. Groš - Penny Market, Tesco), značky standardní (kvalita za rozumnou cenu - např. Tesco Standard), značky prémiové - exkluzivní (nejvyšší kvalita, formují image společnosti - např. Selected by Tesco, Extra kvalita - Helvita, Bast farm - Kaufland, COOP Premium).

Vznik privátních značek obchodníků je nepřímě spojen s růstem váhy obchodu jako jednoho odvětví hospodářství, resp. s postupem internacionalizace a koncentrace v oblasti obchodu. Zvyšování organizační koncentrace obchodních firem a růst plošného standardu prodejní plochy posiluje růst vyjednávací síly obchodníků. Pro celkový úspěch privátních značek je však nutné optimalizovat její prospěšnost pro všechny tržní partnery, kterými jsou: výrobci, obchodníci (distributoři) a spotřebitelé.

Cílem obchodníků je upevňovat postavení na trhu, zvyšovat obrát, zisk a snižovat celkové náklady. Při zavádění privátních značek byly identifikovány faktory, které působí na rozvoj privátních značek. Na základě provedeného výzkumu byl sestaven barometr privátních značek (Hesková 2006: 96), kde bylo zjištěno, že

nejsilnějším faktorem působícím na zavedení privátních značek byla: nabídka nižších cen, zvýšení marže obchodníků, posílení image řetězce obchodníka a získání věrnosti zákazníka. K uvedeným faktorům můžeme dále přiřadit snahu o diferenciaci od konkurence, získání výhodnější pozice v odběratelských vztazích, zrychlení procesu inovací při výrobě a zvýšení možnosti kontroly produkce.

Důvody, proč je výrobce ochoten vzdát se své identity a vyrábět pro obchodníky privátní značku, jsou spojovány se zaručeným odběrem zboží, efektivnějším využitím výrobní kapacity zvýšením objemu výroby, snížením celkových výrobních nákladů, možností specializace výroby, relativně nižšími náklady na komerční komunikaci. V současné době hospodářské krize je to i cesta, jak zachovat výrobní činnost a přežít (uvedené výsledky potvrdil výzkum u dodavatelů privátních značek Tesco Stores). Výroba pro privátní značku na jedné straně šetří výrobní náklady a náklady na marketing a logistiku, na straně druhé může do budoucna znamenat pokles prestiže vlastní výrobní značky producentů.

Strategie privátních značek obchodníků jsou zacíleny hlavně na zákazníky. Zákazníci očekávají od privátních značek přijatelné ceny, snazší orientaci ve spek-

tru značek a další benefity v oblasti podpory prodeje.

Na českém a slovenském trhu se privátní značky postupně objevovaly od roku 1994. Významnější dynamiku růstu u privátních značek zaznamenáváme až po roce 1999. Podle údajů (ConsumerScan 2005) dosáhl podíl privátních značek na nákupech rychlobrátkového zboží v ČR 17 %. Nejvyšší podíl v tomto období realizovalo Maďarsko - 20 %. Další pořadí: Slovensko 17 %, Polsko 14 %, Bulharsko 2 %, Rumunsko 1 %. V sousedním Rakousku v této době byl podíl 20 %. Nejnižší procento penetrace privátních značek zaznamenala z vyspělých trhů Itálie - 8 %.

Při analýze údajů se potvrzuje závislost vyššího podílu privátních značek na stupni koncentrace firem a koncentrace plochy obchodní sítě v jednotlivých státech (viz údaje tabulky č. 4). Italský trh je specifický a nízký podíl privátních značek vyplývá z nižšího stupně internacionalizace italského trhu z pohledu působení zahraničních řetězců a vyššího zastoupení družstev (COOP Italia) na italském regionálním trhu.

Z posledních výzkumů, provedených asociací PLMA (Private Labels Manufacturers Association), je patrné, že segment privátních značek má obecně vzestupný trend, podpořený současnou hospodářskou situací, jak je patrné z následující tabulky.

Tab. č. 5: Vývoj podílu privátních značek ve vybraných státech EU 2008 (v %).

Země	Podíl	Země	Podíl
Švýcarsko	54	Dánsko	27
Velká Británie	43	ČR	27
Belgie	42	Maďarsko	25
Německo	40	Finsko	25
Španělsko	34	Nizozemí	23
Slovensko	33	Norsko	22
Francie	32	Rakousko	22
Portugalsko	31	Polsko	21
Švédsko	27	Itálie	16

Zdroj: *Private Label Today - Growth continues in Europe. PLMA.*

Postavení privátních značek na národních trzích souvisí především s rozdíly ve spotřebitelském chování, zvyklostech a struktuře obchodu. Spotřebitelské chování a zvyklosti ovlivňuje řada faktorů, jako je například tradice ve stravování, národní mentalita či sociálně kulturní prostředí.

Obchodní řetězce mají velkou výhodu při uvádění nových výrobků a nových řad privátních značek na trh; jsou v neustálém přímém kontaktu se spotřebiteli a mohou velmi rychle reagovat na měnící se potřeby zákazníků. Snadněji obsazují místo v regálech pro vlastní privátní značky. Obchodníci mohou využívat své maloobchodní provozovny k testování prodejního potenciálu nových produktů. Všechny tyto aspekty jsou výraznou podporou strategií privátních značek.

Situace privátních značek na českém a slovenském trhu

Téměř každá obchodní firma z TOP 10 obchodních řetězců uplatňuje strategii privátních značek. Z TOP 10 obchodních řetězců působících na českém trhu strategii privátních značek neuplatňuje pouze německá společnost Globus, která si tuto strategii udržela i ve stávajících podmínkách hospodářské krize. Vedle zahraničních retailerů privátní značky mají i domácí obchodní subjekty, reprezentované spotřebními družstvy COOP Jednota (SR, ČR), dále společností Bala (SR).

V rámci výzkumného projektu bylo provedeno šetření v oblasti privátních značek obchodního řetězce COOP Jednota na českém a slovenském trhu. Pro posouzení důvodů výroby dodavatelů pro obchodní ře-

těžce byly využity výsledky disertační práce (Pčolinská 2009), šetřící řetězce Tesco Stores na Slovensku (region Košice). Strategie privátních značek u řetězce COOP jsou velmi podobné. Jsou rozděleny na tři segmenty značek typu ekonomické značky (nejlevnější cenové polohy), standardní značky vyšší generace s vyšší kvalitou a standardní cenou a značky prémiové. Značky prémiové představují špičkové výrobky s nejvyšší kvalitou a jsou určeny pro český, slovenský a maďarský trh. Garancí kvality je zlatá pečeť COOP EURO QUALITY (evropská značka kvality pro družstevní produkty). Strategie privátních značek spotřebních družstev je výsledkem spolupráce na bázi franchisové kooperace. V rámci uvedené kooperace je přístupováno i k procesu inovace sortimentu privátních značek. Zde platí pravidlo, že jde o produkty, u kterých se doba vývoje po jejich zavedení pohybuje od poloviny do jednoho roku. V této době se vedle vývoje produktu musí řešit problém strategie šíření značky, balení, komunikační mix, rozhodnutí o umístění v regálu. Příkladem výrobků je sortiment mléčných výrobků (např. probiotické jogurty), sortiment biovýrobků, instantní kávové nápoje, ledový čaj, sportovní a energetické nápoje, vitamínové šťávy. Při posuzování úspěchu nebo neúspěchu privátních značek je používán ukazatel obrátu, resp. růst obrátu těchto značek, jako další jsou využívány ukazatele prodeje a marže.

Výsledky provedeného výzkumu a komparace situace na českém a slovenském trhu jsou shrnuty do následujících závěrů:

- zavádění privátních značek nevede absolutně ke zvýšení počtu sortimentních druhů v dané komoditě, jde většinou o náhradu značek;
- po uvedení privátních značek na trh zpravidla dochází k celkovému snižování cen celého sortimentu. Značky výrobců reagují různými akcemi v oblasti komerční komunikace (např. podpora prodeje, úprava cen, reklamní kampaně);
- u strategie privátních značek se neprovádí agresivní forma komunikace (ve srovnání se stejnou kategorií výrobní značky);
- při analýze životního cyklu privátních značek byl 15.-17. týden odborníky označen jako kritické období, kdy zpravidla dochází k poklesu prodeje;
- u některých sortimentů začíná být podíl vyrovnán u sortimentu privátních a výrobních značek (např. nápoje);
- dynamika růstu privátních značek obecně roste s koncentrací obchodních firem a v období hospodářské krize, kdy jsou zákazníci ještě více citliví na cenu.

ZÁVĚR

Nepříznivá hospodářská situace dopadá do všech oblastí spotřebního trhu. Obchodní subjekty narážejí na bariéry obchodní obslužnosti, doprovázené poklesem realizovaného obrátu na prodejní plochu, způsobeným snížením koupěschopnosti zákazníků. Saturované trhy

znamenají pro obchodní subjekty hledání nástrojů, jak se udržet na stávajícím trhu, nebo se ve svých strategiích musí zaměřit na zahraniční trhy. Příkladem je německá firma Metro, která vstoupila nejprve na ruský trh, poté na čínský a v poslední době na trh indický.

Jednou z možností nových marketingových strategií obchodníků jsou strategie privátních značek. Rozšíření podílu privátních značek v prodejních jednotkách obchodních firem má přímou vazbu na současné hospodářské problémy. Souvisí s omezenými příjmy obyvatel, kteří vyhledávají zboží za přijatelnou cenu s přijatelnou kvalitou. Uvedené tendence potvrzují jak výzkumy asociace privátních značek (PLMA), tak údaje Retail Factbook, EHI a vlastní výzkum a analýza údajů z českého a slovenského trhu.

Provedený výzkum privátních značek na českém a slovenském maloobchodním trhu v systému spotřebních družstev analyzoval strategii privátních značek, která je výsledkem kooperace systému franchisových maloobchodních řetězců spotřebních družstev na evropské úrovni. Strategie privátních značek jsou vyvíjeny společně pro český, slovenský a maďarský trh. Při porovnání důvodů, proč spotřebitelé kupují privátní značky spotřebních družstev na českém a slovenském trhu se objevilo shodné označení výhodné ceny za přijatelnou kvalitu. Na základě rozhovorů s manažery privátních značek je uvedeno šest oblastí strategie privátních značek obchodního systému spotřebních družstev (podrobně viz část „Situace privátních značek na českém a slovenském trhu“).

K dalšímu rozvoji privátních značek je nutné dodat, že se objem privátních značek začíná blížit svému optimálnímu stavu na maloobchodním trhu. Existuje potenciál v nově se formujících sortimentech, jakými jsou např. zdravá výživa (funkční potraviny), potraviny pro specifické segmenty obyvatel (např. senioři). Většina odborníků se přiklání k názoru, že dynamika růstu privátních značek již nebude v budoucím období tak výrazná.

POUŽITÁ LITERATURA A INFORMAČNÍ ZDROJE

1. ALHERT, D. - KENNING, P. - SCHNEIDER, D. (2000): *Markenmanagement im Handel. Strategien - Konzepte - Praxisbeispiele*. Wiesbaden: Verlag Gabler GmbH. ISBN 3-409-11643-5.
2. BURNHAM, D. (1996): *Strategic Brand Management*, Harvard Business Review.
3. *Handel Aktuell 2006/2007* (2006). Cologne: EHI Retail Institute GmbH.
4. HESKOVÁ, M. (2006): *Category Management*. Praha: Profess Consulting, s. 110-125. ISBN 80-7259-049-9.
5. HESKOVÁ, M. et al. (2005): *Kooperace*. Praha: Profess Consulting. ISBN 80-7259-048-0.
6. KOPPE, P. (2003): *Handelsmarken und Markenartikel*. Wien: Service. ISBN 3-85428-432-2.
7. PČOLINSKÁ, L. (2009): *Značka obchodníka, jej*

- miesto a význam v podnikovej praxi. Košice: EU v Bratislave, Podnikovohospodárska fakulta v Košiciach.
8. *Planet Retail* (2006). Dostupný na www.planet.retail.de.
 9. PRAŽSKÁ, L. - JINDRA J. et al. (2002): *Obchodní podnikání*. Praha: Management Press. ISBN 80-7261-059-7.
 10. SCHRÖDER, H. (2002): *Handelsmarketing, Methoden und Instrumente im Einzelhandel*. München: Verlag Moderne Industrie. ISBN 3-478-37480-4.
 11. *Private Label Today - Growth continues in Europe* (2008). PLMA.
 12. *RETAIL FACTBOOK, Edition 2008/2009* (2009). Cologne: EHI Retail Institute GmbH. ISBN 978-3-87257-318-6.
 13. VIESTOVÁ, K. et al. (2008): *Teória obchodu*. Bratislava: Ekonóm. ISBN 978-80-225-2505-3.
 14. *The power of Private Label - An insight into consumer attitudes*, AC Nielsen (2006). Dostupný na www.acnielsen.de (cit. 2009-09-20).
 15. *TOP 30*, Terno - agentura pre prieskum trhu. Príloha časopisu *Moderní obchod*, č. 5/2009
 16. *TOP 50 Czech retail companies in 2008*. Dostupný na www.incoma.cz (cit. 2009-10-11).

Příspěvek je mj. součástí řešení výzkumného záměru MŠMT MSM 6007665806 „Faktory regionálního rozvoje a jejich vliv na socioekonomický potenciál regionů“ v části „Marketingové nástroje podpory regionálních trhů“ ZF JU v Č. Budějovicích.

ADDRESS & ©

doc. Ing. Marie HESKOVÁ, CSc.
Zemědělská fakulta
Jihočeská univerzita
Studentská 13
370 05 České Budějovice
Czech Republic
mheskova@seznam.cz

doc. Ing. Vanda LIESKOVSKÁ, PhD.
Katedra marketingu a obchodu
Podnikovohospodárska fakulta
Ekonomická univerzita v Bratislave
Tajovského 13, 041 30 Košice
Slovak Republic
vanda.lieskovska@euke.sk

POUŽITÍ SPECIFICKÝCH METOD MĚŘENÍ KE KOMPARACI EKONOMICKÝCH UKAZATELŮ AKCIOVÝCH FONDŮ

Use Specific Methods of Measuring for Comparison of Economic Indicators of Equity Funds

Martin MARŠÍK - Daniel KOPTA

České Budějovice, Czech Republic

ABSTRAKT: V článku je testována využitelnost specifických metod měření ekonomických ukazatelů u pěti akciových fondů, které působí na území ČR a které patří mezi nejvýznamnější na našem trhu. Měření výkonnosti portfolia bylo provedeno pomocí Sharpova indexu, Treynorova indexu a Jensonovy metody. Specifické metody měření u tří z pěti sledovaných fondů odpovídají skutečnému vývoji výnosnosti a rizikovitosti. U těchto společností se jeví opodstatněná využitelnost použitých indikátorů. V případě zbývajících dvou fondů vykazují analyzované identifikátory extrémní hodnoty a lze předpokládat, že tyto extrémní výsledky jsou důsledkem nedostatečné závislosti identifikátoru, vyjádřené korelačním koeficientem, na vývoji trhu. Závěrem je možné konstatovat, že specifické metody měření ekonomických ukazatelů akciových fondů je možné využít při investičním rozhodování, ale je třeba nejdříve zjistit, na jaký tržní index je výnosnost fondů korelována.

Klíčová slova: akciové fondy - specifické metody měření - výnos - riziko

ABSTRACT: In the article there is tested the usefulness of specific methods of measuring of economic indicators at five equity funds, which are operating on the Czech market, and are among the most important on our market. Portfolio performance measurement was performed using Sharp's index, Treynor's index and Jenson's method. Specific methods of measuring for three of the five monitored funds correspond to the actual development of profitability and risk. In these companies justified usability of used indicators appears. In the two remaining funds the analyzed identifiers show extreme values and it can be assumed that these extreme results are due to the insufficient dependence of identifier expressed by correlation coefficient on market developments. Finally, it can be stated that specific methods of measuring economic indicators of equity funds can be used for investment decisions but first it must be determined to which market index the fund return is correlated.

Key words: equity funds - specific methods of measurement - profit - risk

ÚVOD

V zákoně č. 189/2004 Sb., o kolektivním investování, se uvádí, že kolektivní investování je podnikání, jehož předmětem je shromažďování peněžních prostředků pomocí upisování akcií investičního fondu nebo vydáváním podílových listů podílového fondu.

Takto získané prostředky fond investuje na principu rozložení rizika za účelem dalšího obhospodařování tohoto majetku. Rozložení rizika lze pak definovat jako rozložení svěřených investičních prostředků mezi více podnikatelských záměrů v poměrech, které dovoluje zákon. Kolektivní investování je vyloučeno ze živnostenského podnikání a tuto činnost mohou tedy vykonávat jen speciálně zřízené právnické osoby - investiční společnosti a investiční fondy.

Cílem tohoto příspěvku je analyzovat využitelnost specifických metod měření výkonnosti akciových fondů. Při výběru akciových fondů jsme se zaměřili na

fondy, působící na území ČR, investující i do zahraničních cenných papírů a patřící mezi nejvýznamnější na našem trhu.

Jedná se o následující fondy:

- Akro akciový fond nových ekonomik;
- ČPI - OPF Fond nové ekonomiky;
- ČSOB Akciový mix;
- Pioneer akciový fond;
- IKS Světových indexů.

MATERIÁL A METODIKA

Specifické metody měření výkonnosti portfolia jsou založeny na modelech, které měří nejenom výnos portfolia, ale berou v úvahu i riziko, tj. rozkolísanost výnosů portfolia v jednotlivých obdobích. Údaje o hospodaření jednotlivých fondů jsme čerpali z účetních uzávěrek za příslušné období a ze serveru www.akcie.cz.

Měření výkonnosti portfolia je možné provést pomocí tří základních ukazatelů [1, 2] a to:

Sharpův index

Tento index (viz vzorec č. 1) porovnává tzv. dodatečnou výnosovou míru (rozdíl mezi výnosovou mírou portfolia a bezrizikovou výnosovou mírou, která je určena pomocí výnosové míry státních pokladničních poukázek) se směrodatnou odchylkou výnosové míry portfolia:

$$S_p = \frac{TPR - RF}{SD} \quad [1]$$

kde TPR je celková míra portfolia, RF je bezriziková míra státních pokladničních poukázek, SD je směrodatná odchylka výnosové míry portfolia.

Treynorův index

Použití této metody (viz vzorec č. 2) je založeno na principu odstranění jedinečného rizika pomocí vhodné diverzifikace a zůstane tedy pouze riziko tzv. systematické. Opět je počítán podíl dodatečné výnosové míry, ale tentokrát s faktorem beta portfolia. Ukazatel beta vyjadřuje citlivost výnosnosti příslušného fondu na výnosnost všech akcií na trhu. Treynorův vzorec lze vyjádřit následujícím způsobem:

$$T_N = \frac{TPR - RF}{\beta_n} \quad [2]$$

kde TPR je celková míra portfolia, RF je bezriziková míra státních pokladničních poukázek, Beta je beta faktor portfolia.

Jensonova metoda

Postup u této metody (viz vzorec č. 3) je založen na měření výkonnosti fondu absolutním způsobem, kde u tohoto výpočtu je zohledněno riziko. Faktor alfa určuje, zda fond dosahuje vyšší výkonnosti, než je výkonnost tržního portfolia. K tomu dojde tehdy, je-li faktor alfa kladný. Opačná situace nastane, pokud je faktor alfa záporný, tj. fond dosahuje nižší výkonnosti, než je výkonnost tržního portfolia.

$$TPR - RF = \alpha + \beta (RM - RF) \quad [3]$$

kde TPR je celková míra portfolia, RF je bezriziková míra státních pokladničních poukázek, Alfa je alfa faktor, Beta je beta faktor portfolia, RM je výnosová míra tržního portfolia.

Další statistické a ekonomické ukazatele [3], jako výnosnost, směrodatná odchylka, korelační koeficient, výpočet alfa a beta faktoru, jsou všeobecně známé postupy výpočtů, proto se o nich nebudeme více zmiňovat.

Vyhodnocení vývoje analyzovaných fondů - postup výpočtů:

1. Byl určen absolutní, celkový výnos sledovaných akciových fondů za analyzované období od 1. října 2006 do 1. října 2009. Pomocí tohoto ukazatele jsme určili, kolik by potenciální investor získal na konci sledovaného období, pokud by začal investovat na začátku sledovaného období. Dále jsme zjistili průměrný měsíční výnos, vývoj směrodatné odchylky (ukazující stupeň rizikové volatility) a variační koeficient.
2. Určili jsme alfa a beta koeficient u analyzovaných akciových fondů. Dle ukazatele alfa jsme zjistili, zda fond dosahuje vyšší výkonnosti, než je výkonnost tržního portfolia. Pomocí koeficientu beta jsme vyhodnotili citlivost výnosnosti příslušného fondu na výnosnosti všech akcií na trhu.
3. K analýze výpočtu specifických metod hodnocení úspěšnosti akciových fondů jsme využili Sharpův index, Treynorův index a Jensonovu metodu. Vzhledem ke specifickému vývoji trhu v období finanční krize byly indexy vypočítány za období od 1. října 2008 do 1. října 2009. Uvedené metody porovnávají výnos sledovaného fondu s výnosem tzv. dokonalého portfolia.

VÝSLEDKY A DISKUSE

V tabulce č. 1 a č. 2 je uvedeno základní srovnání analyzovaných akciových fondů z hlediska struktury jejich majetku, z hlediska výnosnosti za analyzovaná období a z pohledu rizikovitosti.

Tab. č. 1: Struktura majetku analyzovaných akciových fondů k 1. lednu 2009 (v %).

Název fondu	Domácí akcie	Zahraniční akcie	Dluhopisy	Peněžní instrumenty	Pohledávky
Akro akciový fond	6	87	x	5	2
ČPI - OPF	0	23	58	4	5
ČSOB akciový mix	10	78	x	22	x
Pioneer akciový fond	0	90	x	9	1
IKS světových indexů	13	34	x	32	x

Zdroj: Autoři.

Tab. č. 2: Souhrnné údaje.

Název fondu	Prům. měs. výnos 2008/09	Směr. odchylka 2008 /09	Korelace na trh	Bezriziková sazba	Celkový výnos za 2008/09	Celkový výnos za roky
Akro a.f.	0,89 %	3,04	36,52	3,38 %	53,32 %	-21,72 %
ČPI - OPF	1,06 %	5,82	74,41	3,38 %	52,53 %	-10,62 %
ČSOB a.m.	0,35 %	4,41	64,44	3,38 %	27,01 %	-33,49 %
Pioneer a.f.	0,45 %	3,88	83,25	3,38 %	23,10 %	-36,76 %
IKS s.i.	0,72 %	6,42	38,00	3,38 %	39,27 %	-29,54 %

Zdroj: Autoři.

U tří z pěti analyzovaných akciových fondů je zřejmá převaha investic do zahraničních akcií. Největší zastoupení zahraničních akcií má dle očekávání fond Pioneer. Jeden ze dvou zbývajících fondů (ČSOB) uložil největší část svého majetku do dluhopisů a fond IKS rozložil své investice rovnoměrně mezi české akcie, zahraniční akcie a peněžní instrumenty.

Při analýze rizik jsme vycházeli z předpokladu, že riziko by mělo odpovídat struktuře portfolia, tj. čím více akcií a čím méně dluhopisů, tím by mělo být vyšší riziko. Tato teorie se nepotvrdila. Riziko jsme měřili závislostí na vývoji ekonomiky a fondy ČSOB akciový fond, ČPI - OPF a fond Pioneer akciový fond vykázaly vysokou závislost navzdory tomu, že jsou obchodovány v českých korunách. U fondů Akro akciový fond a IKS světových indexů byla prokázána nízká závislost. U fondu IKS si lze tuto nízkou závislost vysvětlit

rozložením finančních prostředků, kdy je 1/3 jeho prostředků v peněžních instrumentech. Fond Akro akciový fond investuje své prostředky do akcií společností, které podnikají na jihoamerickém kontinentu a tato část světové ekonomiky má svůj specifický vývoj.

V tabulce č. 3 jsou vypočítány faktory alfa a beta pro jednotlivé fondy. Faktor beta ukazuje změnu výnosnosti v závislosti na změně výnosu všech akcií na trhu. Pokud mají fondy tento faktor vyšší než jedna, jsou tyto fondy pokládány za investičně agresivní. Je známo, že tyto fondy zajišťují nadprůměrně vysoký výnos v období, kdy finanční trhy vykazují růst. Pokud ale trhy klesají, tyto fondy multiplikují ztráty. Naopak konzervativně vedené fondy, mající koeficient beta nižší než jedna, by měly zabezpečit relativně stabilní výnos bez ohledu na situaci na burzovních trzích.

Tab. č. 3: Faktory alfa a beta pro jednotlivé fondy - rok 2008/09.

Název fondu	Faktor alfa	Faktor beta
Akro akciový fond	0,77	0,26
ČPI - OPF	0,64	1,01
ČSOB akciový mix	0,08	0,66
Pioneer akciový fond	0,14	0,75
IKS světových indexů	0,50	0,57

Zdroj: Autoři.

Nejvyšší hodnotu vykazuje faktor beta u fondu ČPI - OPF, který lze jako jediný pokládat za finančně agresivní. U ostatních fondů se beta faktor pohyboval v intervalu od 0,26 do 0,75. Z velikosti tohoto ukazatele je zřejmé, že zbývajcí fondy jsou zaměřeny spíše konzervativně. Teorii, zmíněnou v předchozím odstavci, tj. že agresivní fondy vykazují vyšší výnos při růstu finančních trhů, potvrzují i naše výpočty. Pouze fond ČPI - OPF (jediný finančně agresivní fond v našem výzkumu) dosáhl průměrného měsíčního zhodno-

cení více než jedno procento ve sledovaném období roku 2008/09.

Faktor alfa dosahuje u sledovaných akciových fondů kladných hodnot, proto je možné tvrdit, že sledované fondy dosahují vyšší výkonnosti, než je výkonnost tržního portfolia.

U specifických metod měření výkonnosti fondů jsme použili již zmíněný Sharpův index, Treynorův index a Jensenovu metodu. Výsledky výpočtů jsou uvedeny v tabulce č. 4.

Tab. č. 4: Specifické metody měření výkonnosti fondů - rok 2008/09.

Název fondu	Sharpův index (%)	Treynorův index (%)	Jensenova metoda (%)
Akro akciový fond	17,43	2,05	39,26
ČPI - OPF	8,45	0,49	-0,41
ČSOB akciový mix	5,36	0,36	7,99
Pioneer akciový fond	5,09	0,26	4,09
IKS světových indexů	5,59	0,63	15,49

Zdroj: Autoři.

U specifických metod měření byly u fondů ČPI - OPF, ČSOB akciový mix a fondu Pioneer akciový fond zjištěny hodnoty indikátorů, které odpovídají skutečnému vývoji výnosnosti a rizikovosti fondů. U zmiňovaných třech společností se jeví vysoká využitelnost použitých indikátorů. V případě zbývajících dvou akciových fondů (Akro akciový fond a IKS světových indexů) vykazují analyzované identifikátory extrémní hodnoty (Jensenova metoda) a lze předpokládat, že tyto extrémní výsledky jsou důsledkem nedostatečné závislosti identifikátoru, vyjádřené korelačním koeficientem, na vývoji trhu.

ZÁVĚR

V důsledku celosvětové finanční krize je tříletý výnos u všech analyzovaných akciových fondů záporný. Ztráta všech fondů byla vyšší, než vykazoval tržní index SP500.

Od 1. března 2009 nastává zvrát na světových finančních trzích a v dalším sledovaném období let 2008/09 se krátkodobé výnosy přesahují 50 %.

ADDRESS & ©

Ing. Martin MARŠÍK, Ph.D.
Katedra účetnictví a financí
Ekonomická fakulta
Jihočeská univerzita
Studentská 13, 370 05 České Budějovice
Czech republic
marsik@ef.jcu.cz

Specifické metody měření u tří sledovaných fondů odpovídají skutečnému vývoji výnosnosti a rizikovosti. U těchto společností se jeví využitelnost použitých metod. U zbývajících dvou fondů vykazují analyzované identifikátory extrémní hodnoty a lze se domnívat, že tyto hodnoty jsou důsledkem nedostatečné závislosti identifikátoru na vývoji trhu.

Závěrem je možné konstatovat, že specifické metody měření ekonomických ukazatelů akciových fondů je možné využít při investičním rozhodování, ale nejdříve je třeba zjistit, na jaký tržní index je výnosnost fondů korelována.

POUŽITÁ LITERATURA A INFORMAČNÍ ZDROJE

- MUSÍLEK, P. (1994): *Instrumenty, instituce a management*. Praha: VŠE. ISBN 80-860-0678-6.
- MUSÍLEK, P. (2002): *Trhy cenných papírů*. Praha: Ekopress. ISBN 80-86119-55-6.
- VALACH, J. (2006): *Investiční rozhodování a dlouhodobé financování*. Praha: Ekopress. ISBN 80-86929-01-9.

Ing. Daniel KOPTA, Ph.D.
Katedra účetnictví a financí
Ekonomická fakulta
Jihočeská univerzita
Studentská 13, 370 05 České Budějovice
Czech republic
kopta@ef.jcu.cz

ZMĚNA ZÁKONA O PLATEBNÍM STYKU

Change of Law on System of Payment

Liběna KANTNEROVÁ

České Budějovice, Czech Republic

ABSTRAKT: Příspěvek se týká novely Zákona o platebním styku, který byl předložen na schůzi vlády ČR 9. 2. 2009 a byl zveřejněn na stránkách ministerstva financí dne 28. 5. 2009 po schválení vládou. V platnost novela vstoupila k datu 1. 11. 2009 tak, jako v ostatních členských státech EU.

Klíčová slova: zákon - platební styk - banka - plátce - platba

ABSTRACT: The paper deals with the change of the Payment System Act amendment which was introduced at the meeting of the Czech government on 9th February 2009 and published on the website of the Ministry of finance on 28th May 2009. The updated Act has been valid since 1st November 2009 in all member states of the EU.

Key words: law - system of payment - bank - payer - transfer

ÚVOD

Pro bankovníctví je v posledních letech příznačný nárůst bezhotovostních transakcí, který souvisí s rozvojem bankovní sítě, informačních a komunikačních technologií, dostupností internetu a internetbankingu. Tomuto vývoji odpovídá i statistický údaj o počtu bezhotovostních plateb na občana EU za rok - 138 [2].

Pro vstup České republiky do EU byl zákon o platebním styku již jednou novelizován. Nyní je však do praxe uváděna novela, která by měla odstranit některé přetrvávající nejednotnosti v platebních systémech, hlavně by však měla zpřísnit podmínky jeho provádění bankami a zvýšit kvalitu služeb pro jejich klienty.

Vzhledem ke klienty trvale kritizované nerovnosti podmínek ve vedení běžného účtu a častého „monopolního“ jednání bank v České republice očekávala se minimálně částečná náprava i těchto nerovností.

Evropský trh s bezhotovostními platbami je doposud složen z mnoha interních platebních systémů, což vede k výrazným rozdílům v provádění platebního styku, které se ještě více prohloubily po zavedení eura jako jednotné měny některými členskými státy.

Směrnice o sjednocení platebních služeb na vnitřním trhu byla připravována Evropskou komisí již od roku 2000. Důvodem byla potřeba v rámci EU sjednotit značně rozdílné národní právní úpravy poskytování platebních služeb. Cílem je vytvoření jednotného trhu plateb - prostoru pro platby v eurech - SEPA (Single euro payments area). Nová platební infrastruktura by měla přispět k vyšší konkurenceschopnosti

ekonomiky EU. Návrh směrnice byl schválen Evropským parlamentem 24. 4. 2007. Lhůta pro zavedení směrnice do praxe v jednotlivých členských zemích byla do 1. 11. 2009.

Návrh nového zákona byl Poslaneckou sněmovnou schválen a doručen 7. 7. 2009 do Senátu Parlamentu ČR. Zákon byl 22. 7. 2009 schválen i Senátem. V platnost novela vstoupila po podpisu prezidentem republiky a publikováním ve Sbírce zákonů k datu 1. 11. 2009 tak, jako v ostatních členských státech EU.

LITERÁRNÍ PŘEHLED

Platební styk není pouze prosté placení prostřednictvím bank, ale zahrnuje i různé formy a instrumenty, které se někdy podstatně liší a vycházejí z různých pramenů práva.

Právní postavení obchodních bank vychází ze zákona č. 21/1992 Sb., zákona, kde je banka charakterizována takto:

Obchodní banka je právnická osoba se sídlem v České republice, založená jako akciová společnost, která přijímá vklady od veřejnosti, poskytuje úvěry a k výkonu těchto činností má povolení působit jako banka.

Úkolem centrální banky je zajišťovat jednotný platební styk a zúčtování v České republice. Tuto svou funkci plní prostřednictvím právních předpisů, upravujících činnost bankovní sféry, respektive bank. Česká národní banka (ČNB) podle zákona č. 6/1993 Sb., o České národní bance, řídí platební styk a zúčtování bank, poboček zahraničních bank a spořitelních a úvěrových družstev. Pečuje o plynulost jejich chodu a hospodárnost a podílí se na zajiš-

tění bezpečnosti, spolehlivosti a efektivnosti platebních systémů a na jejich rozvoji. ČNB stanovuje pravidla provádění platebního styku bankami i nebankovními subjekty, zejména lhůty zúčtování, pravidla pro vydávání a užívání elektronických platebních prostředků a pro bezpečné fungování platebních systémů.

ČNB dále provozuje systém mezibankovního platebního styku CERTIS, vede účty a poskytuje služby platebního styku zejména státu a bankám. Ostatním právnickým osobám poskytuje tyto služby jen výjimečně. ČNB nevede účty a neposkytuje služby s tím související fyzickým osobám, s výjimkou svých zaměstnanců [3].

Pod pojmem platební styk se rozumí vztah mezi plátcem a příjemcem platby, při kterém dochází k uskutečnění platby, tedy k převodu peněžních aktiv mezi plátcem a příjemcem [4]. Právně je definován v zákoně č. 40/1964 Sb. Občanského zákoníku (§ 778-787) a v zákoně č. 513/1991 Sb. Obchodního zákoníku (§ 708-715, 682-699, 720). Jeho provádění je vymezeno zákonem č. 124/2002 Sb. O převodech peněžních prostředků, elektronických platebních prostředcích a platebních systémech.

Zákon č. 124/2002 Sb. upravuje ve třech částech **tři okruhy problematiky:**

- provádění převodů peněžních prostředků;
- vydávání a užívání elektronických platebních prostředků;
- vznik a provozování platebních systémů.

Některé další, detailnější zásady platebního styku jsou obsaženy ještě v dalších zákonech, sděleních ČNB a vyhláškách, z nichž některé nejdůležitější jsou uvedeny v následující části.

K nejdůležitějším právním normám, které upravují platební styk, patří:

Obchodní zákoník. Ten upravuje vedení běžného účtu. V souladu s tímto zákonem lze zřídit běžný účet jen na základě písemné smlouvy mezi bankou a klientem. Z důvodu jednoduchosti a právní jasnosti smlouvy o zřízení a vedení účtu uvádějí banky řadu podstatných a méně podstatných náležitostí do tzv. Obchodních podmínek. Dále jsou v něm specifikována některá pravidla provádění dokumentárního platebního styku.

Zákon směnečný a šekový byl publikován v roce 1950 pod číslem 191/1950 Sb. Tato právní norma navazuje na uzavření tzv. Ženevských konvencí, ke kterým přistoupilo i tehdejší Československo.

Zákon č. 229/2002 Sb., o finančním arbitrovi, je legislativním naplněním předpokladu zákona o platebním styku pro tzv. mimosoudní urovnání sporů, které vzniknou mezi poskytovateli služeb podle tohoto zákona.

Změny se dotknou také dalších souvisejících zákonů, např. zákona o bankách č. 21/1992 Sb., zákona o spořitelních a úvěrových družstvech č. 87/1995 Sb.,

zákona o ČNB č. 6/1993 Sb., insolventního zákona č. 182/2006 Sb. a také např. zákona o správě daní a poplatků (zákon č. 337/1992 Sb.), devizový zákon č. 219/1995 Sb., z. o podnikání na kapitálovém trhu č. 589/1992 Sb., z. o pojistném na sociální zabezpečení č. 257/2004 Sb., živnostenského zákona č. 455/1991 Sb.

Zákon č. 124/2002 Sb., o platebním styku, byl aktualizován v roce 2002 jako nutnost pro součinnost platebního styku v rámci zemí EU, kam se chystala Česká republika vstoupit. Tato novela vycházela z následujících vyhlášek a směrnic EU:

- směrnice č. 97/5 ES o přeshraničních převodech;
- č. 2000/46 ES o institutech elektronických peněz;
- č. 96/26 ES o cenných papírech a neodvolatelnosti platebního příkazu.

Nově v součinnosti s těmito plánovanými změnami na trhu bezhotovostních plateb provedla Rada guvernérů Evropské centrální banky (ECB) v předstihu některé změny k této plánované legislativě - např. přijala obecné zásady k zúčtování plateb v reálném čase v systému TARGET 2 ze dne 26. 4. 2007, které vstoupily v platnost v jednotlivých členských zemích 8. 5. 2009, a provedla další změny.

Ostatně změny jsou v bankovním sektoru poměrně časté, v květnu 2009 tak např. došlo ke změnám i v platebním systému SWIFT.

Platební systém zajišťuje převody peněžních prostředků na základě licence, kterou uděluje ČNB po splnění následujících podmínek:

- řídí se právním řádem ČR;
- má minimálně tři účastníky;
- je provozován na základě písemné smlouvy;
- provozovatel systému je držitelem licence ČNB;
- převody peněžních prostředků jsou prováděny v souladu se zákonem o platebním styku [2].

Podle informací Evropské centrální banky [4] bylo za rok 2006 v platebních systémech zpracováno 35 mld. operací, jejichž hodnota dosáhla částky 26,4 bilionů EUR. Zatímco Česká republika zpracovává veškeré tuzemské platební operace v jednom systému (CERTIS), většina členských zemí využívá systémy 2 - jeden pro velkoobjemový a jeden pro retailový platební styk. Země v eurozóně využívají pro vzájemný platební styk systém TARGET 2.

Podle údajů německé Bundesbank [5] došlo k nárůstu v systému plateb následujícím způsobem: počet transakcí se v r. 2008 zvýšil na 94 711 380 proti 93 375 701 v roce 2007 (o 1 %), objem transakcí se však zvětšil o 10 %: v r. 2007 se jednalo o 616 731 bil. EUR proti 682 780 v r. 2008.

Stejně tak se mění i počty transakcí, provedených v systému CERTIS v ČR: z 356 mil. v r. 2005 na 435 mil. v r. 2008 [6] o celkové hodnotě 6 244 mld. EUR.

Platební styk (resp. nástroje platebního styku) lze členit dle různých hledisek (tab. č. 1):

Tab. č. 1: Formy platebního styku.

Hledisko	Formy platebního styku
Způsob placení	Hotovostní platební styk (přesun peněz v hotovosti)
	Bezhotovostní platební styk (úhrada-inkaso bezhot. převodem)
Teritorium	Tuzemský platební styk (mezi subjekty uvnitř národní ekon.)
	Přeshraniční platební styk (mezi členskými zeměmi EU)
	Zahraniční platební styk (mimo země EU)
Náležitosti průvodních dokumentů	Hladké platby (není vazba na průvodní dokumenty)
	Dokumentární platby (platba je prováděna za přítomnosti dokladů specifických pro jednotlivé platební instrumenty)
Lhůty k provedení	Přednostní (expresní) platby
	Standardní platby (podle předem dohodnutých podmínek)
Vstupuje-li banka do závazků či nikoliv	Bezzávazkový platební styk (banka nevstupuje do závazků)
	Závazkový platební styk (banka ručí za průběh platby)

Zdroj: Upraveno dle [6].

Základnou pro platební styk je zpravidla zřízení běžného účtu. Ten je v ČR od r. 2008 (po začátku nedávné recese ve světě) pojištěn ze zákona č. 21/1992 Sb., o bankách, na novou, vyšší částku. Podle tohoto zákona jsou všechny banky povinny účastnit se systému pojištění pohledávek z vkladů a přispívat do Fondu pojištění vkladů. Roční příspěvek každé banky činí 0,1 % z průměru objemu pojištěných pohledávek z vkladů za předchozí rok včetně úroků, na které vznikl vkladateli nárok k témuž dni.

Současně platná právní úprava zákona o bankách přiznává v § 41e náhradu ve výši 100 % částky vypočtené podle zákona s tím, že nejvyšší možné plnění dosahuje 50 tis. EUR pro jednu oprávněnou osobu u jedné banky. Náhrada se neposkytuje u nepojištěných vkladů - vkladů, které jsou anonymní (vklady na vkladních knížkách na doručitele), nebo nesplňují podmínku identifikace ve smyslu příslušného zákona, vkladů bank, finančních institucí, zdravotních pojišťoven a státních fondů.

Je zajímavé, že přes značnou medializaci tohoto faktu a navýšení částky bylo dotazováním, provedeným autorkou tohoto článku, zjištěno, že značná část klientů bank nezaznamenala ani základní fakt, že má vklad pojištěn ze zákona. Míra povědomí o navýšení částky je mezi klienty ještě nižší a již vůbec mezi klienty neexistuje povědomí o tom, že některé zahraniční banky dobrovolně nabízejí pojištění vkladu až do výše 100 tis. EUR podle podmínek pojištění vkladů u svých „mateřských“ bank dle legislativy zemí, v nichž tyto „matky“ působí.

Hlavní změny, které směrnice EU zavádí do novely zákona, jsou následující:

1. zavádí se regulatorní a dohledový režim pro nebankovní poskytovatele platebních služeb (platební instituce);

2. rozšiřuje se a upřesňuje se informační povinnost poskytovatelů platebních služeb vůči jejich uživatelům;
3. detailně se upravují vzájemná práva a povinnosti poskytovatelů a uživatelů platebních služeb [6].

MATERIÁL A METODIKA

Vzhledem k dané problematice bylo nutné porovnat platný zákon s navrhovanou novelou a zvážit dopady jednotlivých úprav pro klienty našich bank, banky samotné a firmy vykonávající související činnosti.

VÝSLEDKY A DISKUSE

Plánované změny se týkají především **tří strategických cílů**.

Zvýšená konkurenceschopnost mezi národními trhy - měly by být konsolidovány přebytečné platební infrastruktury a naopak by mělo dojít k začlenění platebních infrastruktur i nově vstupujících členských zemí. Proto by měly být odstraněny právní překážky vstupu na trh.

Vyšší tržní transparentnost pro poskytovatele i uživatele platebních systémů - vyšší transparentnost usnadní rozhodování uživatelů služeb platebních systémů. Standardizované informační povinnosti také zvýší rozmanitost služeb, zvýší se konkurenceschopnost a ochrana, komfort a informovanost spotřebitelů.

Standardizovaná práva a povinnosti poskytovatelů a uživatelů platebních systémů v EU s důrazem na vysokou ochranu spotřebitele - současná roztržitost národních trhů vedla k nedostupnosti přeshraničních služeb v některých platebních systémech. Některé platební systémy jsou chráněny proti vnější konkurenci. Jednotný základ práv a povinností umožní vyvinout platební prostředky s celoevropským využitím (EU-wide).

V naší republice byl klienty dopad této směrnice na ochranu klienta a posílení jeho pozice vůči poskytovatelům platebních systémů nejvíce očekáván asi v oblastech, jakými jsou standardizace a zajištění informovanosti (zdarma), zkrácení některých lhůt v platebním styku, přesun odpovědnosti za zneužití elektronického platebního prostředku na poskytovatele této služby a okamžité vrácení finančních prostředků v případě zpochybnění některých účtovaných transakcí, snížení bankovních poplatků.

Bohužel očekávání klientů, že sjednocením dojde i ke snížení bankovních poplatků za vedení běžných účtů na běžnou evropskou úroveň, zřejmě naplněno nebude.

Dále je v naší republice velice citlivá oblast elektronických platebních prostředků a novela se jí dotkla dosti zásadním způsobem. Na jedné straně jsme kritizováni za malé využívání těchto platebních prostředků, ale časté zneužití s nedostatečnou ochranou proti zneužití a nevstřícnost poskytovatelů těchto služeb v takových situacích vedly logicky k nedůvěře k tomuto druhu plateb. Nyní jsou klienti bank ze zákona povinni nahlásit ztrátu karty bance co nejdříve (což bylo a je v jejich zájmu) a od tohoto okamžiku je odpovědnost přesunuta na poskytovatele služeb. Banka musí od tohoto okamžiku zabránit vzniku jakékoli transakce, jinak za ně nese plnou odpovědnost. Klient z neautorizované transakce nese ztrátu jen do částky 150 EUR. Také by mělo dojít ke zrušení poplatku za blokadu nebo stoplistaci elektronického platebního prostředku a okamžité vrácení finančních prostředků v případě zpochybnění některých platebních transakcí. Posledně jmenovaný pokrok pro klienty bude pravděpodobně jedním z důvodů různých operačních rizik pro poskytovatele platebních služeb. Existují pouze 3 výjimky z těchto pravidel. Je to v případě: 1. hrubého nedbání povinností (např. nahlášení ztráty opožděně); 2. podvodného jednání klientů vedoucího ke ztrátě karty a neautorizovaným transakcím; 3. neučiní-li banka po nahlášení odcizení či ztráty karty potřebné kroky vedoucí k zabránění provedení neautorizované transakce.

Jako pozitivní lze vnímat i novinku, kdy se rozšiřuje informační povinnost poskytovatelů platebních služeb v situaci předcházení, odhalování či vyšetřování trestné činnosti.

Klienti bank jistě ocení, že budou 1x měsíčně dostávat výpis zdarma, otázka je, jak tyto zvýšené náklady budou banky krýt. Pokud to budou řešit snížením spořicíh úrokových sazeb, které jsou již i tak nízké, pak radost klientů nebude velká. Pokud to bude zvýšením poplatků za jiné, méně užívané služby, bude to jistě vhodnější. Je také otázkou, co si banky pod termínem „trvalé médium“, na němž jsou povinny tyto informace poskytovat, vyloží. Ne každý klient má přístup k internetu a umí s ním zacházet. Zvláště starší občané by jistě uvítali tištěnou, papírovou formu. Proto by měly banky dát klientům na vybranou, jaké médium zvolí. Některé banky již ale před podpisem novely

oznámily, že ke splnění této povinnosti budou využívat internetové služby.

Pozitiva podmínek pro vznik SEPA, tedy jednotného trhu plateb v eurech, již byla zmíněna. Také ECB vznik tohoto trhu podporuje a v této novele již jsou pro jeho vznik učiněny první kroky. Bohužel podle ohlasů z řad dotčených podnikatelů probíhá vývoj SEPy pod značným vlivem lobby velkých bank, které zcela opomíjejí spolupráci s malými provozovateli platebního styku a s podnikateli, kteří se zabývají platebním stykem pouze okrajově. To by mohlo přinést v rámci nově vznikajícího jednotného trhu celou řadu nerovností a problémů. Navíc představa ECB jde až tak daleko, že by jednotný trh měl být vykonáván jednotnými technickými prostředky, tedy pravděpodobně systémem TARGET 2, nebo příp. nějakým jeho vyšším modulem. Např. pro Českou republiku by to znamenalo přejít i v tuzemském platebním styku na tento systém, dosud plánovaný pro přeshraniční platební styk (který u nás bude zaveden po vstupu ČR do eurozóny), a opustit dobře fungující a zavedený systém CERTIS, který již překonal všechny „dětské nemoci“ z první poloviny 90. let minulého století.

Další velkou změnou, kterou novela přináší, budou postiženy především firmy a instituce, neboť, jak jsme již zmiňovali, novela zákona se dotkne celé řady zákonů a vyhlášek. Jedním z nich je zákon o správě daní a poplatků č. 337/1992 Sb., v němž dojde v § 61 ke změně v tom smyslu, že dnes je rozhodným dnem při bezhotovostní platbě v korunách den odepsání z účtu plátce. Nově to bude teprve den, kdy dojde k připsání na příslušný účet správce daně, tzn. v praxi případně složením částky na účet správce daně vedený u ČNB. Tím zřejmě dojde ke změnám v termínech větších inkas u komerčních bank a u ČNB, kde půjde především o hotovost.

ZÁVĚR

Vytvoření nového sjednoceného trhu plateb přispěje ke konkurenceschopnosti EU. Pokud mohou spotřebitelé - občané a firmy - převádět peníze rychle, spolehlivě a levně z jedné části EU do jiné podobně, jako mohou dnes v rámci svého státu, pak mohou plně využívat i volného pohybu zboží, služeb a kapitálu. Pokud by se Česká republika opozdila s přijetím těchto změn, mohlo by to naopak zkomplikovat přeshraniční platební styk. Byly by tím i částečně zmařeny prostředky a úsilí poskytovatelů platebních služeb, kteří se již na změnu chystají: některé banky např. již informovaly své klienty o chystaných změnách v Obchodních podmínkách a některých jiných, s nimiž byli v předstihu seznámeni v říjnu 2009. Proto je jistě dobré, že novela byla přijata.

U provozovatelů platebních systémů lze očekávat implementační náklady, spojené se školením zaměstnanců, vypracováním interních metodik a kontrolních a reklamačních systémů, vypracováním informačních materiálů pro klienty, zvýšení operačních rizik atd. V souvislosti s elektronickými platebními

prostředky lze také předpokládat snížení výnosů z pojištění ztrát ze zneužití platebních karet, které by ale měly být kompenzovány zvýšeným zájmem o tento moderní platební prostředek. Zvýšený zájem o platby bez hotovosti by měl přinést nižší náklady na emise nového oběživa. Dále by mělo dojít k poklesu výnosů provozovatelů platebních systémů v souvislosti s příjmy z poplatků a služeb, které budou nově poskytovány zdarma. Pokles výnosů by měl být pokryt zvýšenými příjmy z poplatků za nové produkty a služby.

ADDRESS & ©

Ing. Liběna KANTNEROVÁ
Katedra účetnictví a financí
Ekonomická fakulta
Jihočeská univerzita
Studentská 13, 370 05 České Budějovice
Czech Republic
kantner@ef.jcu.cz

POUŽITÁ LITERATURA A INFORMAČNÍ ZDROJE

1. POLOUČEK, S. et al. (2006): *Bankovníctví*. Praha: C. H. Beck. ISBN 80-7179-462-7.
2. Dostupný z <www.europeanpaymentscouncil.eu>, cit. 25. 8. 2009.
3. Dostupný z <www.cnb.cz/cs>, cit. 27. 7. 2009.
4. Dostupný z <www.ecb.int/ecb/legal/pdf/l_12320090519cs00940098.pdf>, cit. 31. 7. 2009.
5. Dostupný z <www.bundesbank.de>, cit. 28. 8. 2009.
6. Dostupný z <www.mfcr.cz/cps/rde/xchg/mfcr/xsl/bank_sektor_cr_47826.html>, cit. 3. 7. 2009.

LOGISTICKÁ METRIKA VYUŽÍVANÁ PRO VYHODNOCOVÁNÍ PROCESU DOPRAVY

Logistic Metrics Used for Transport Enterprise Process Evaluation

Jaroslava SMOLOVÁ

České Budějovice, Czech Republic

ABSTRAKT: Vzhledem k současné globální situaci se stává čím dál tím více nutností sledovat a vyhodnocovat celkové logistické náklady. Ty jsou zvláště důležité pro dosahování konkurenční výhody. Doprava, skladování a další logistické činnosti jsou sledovány prostřednictvím logistické metriky. Tento příspěvek se zaměřuje na logistickou metriku, používanou českými podniky v oblasti hodnocení procesu dopravy, a je jedním z výstupů grantového výzkumného projektu GAJU 073/08/H Aplikace fuzzy logiky v logistickém controllingu a benchmarkingu.

Klíčová slova: logistická metrika - podnikové procesy - doprava

ABSTRACT: With regard to the current situation in global economy, it is necessary to monitor and evaluate logistics total costs. This is important for reaching up the competition advantage. Transport, storage and other logistics activities are monitored by logistic metrics. This paper is focused on logistic metrics used in Czech enterprises for evaluation of transport process efficiency and it is one of the findings of the grant research GAJU Nr. 073/08/H Application of fuzzy logic methods in logistic controlling and benchmarking.

Key words: logistic metrics - enterprise processes - transport

ÚVOD

S ohledem na současnou ekonomickou situaci a neustále se zvyšující tlak na úspory v podnicích se znovu dostává do popředí zájmu odborníků i široké veřejnosti problematika sledování celkových nákladů. To s sebou přináší potřebu monitorování a porovnávání skutečné situace s optimálním řešením. Jednou z cest, jak toto úsilí podniků zajistit, je sestavení ucelené podnikové metriky. Tato metrika by měla prověřovat všechny podnikové procesy. Pod těmito procesy si lze představit např. výrobu, skladování nebo právě dopravu. Podíl logistických nákladů, zahrnujících zásobování, skladování, balení a dopravu materiálu, se neustále zvyšuje. Podle J. Sixty a V. Mačáta je podíl výše logistických nákladů na celkových nákladech na výrobu zboží přímo úměrný hospodářské vyspělosti jednotlivých zemí. A z těchto nákladů pak na dopravu připadá přibližně 29 % [4].

Pro řízení dodavatelských řetězců se využívá velká škála ukazatelů - jedná se o spousty ukazatelů, systémy ukazatelů, případně ucelená logistická metrika [8], [1]. Základní představu si lze udělat z definice uvedené ve Slovníku controllingu, který sestavila International Group of Controlling pro účely firemního účetního i logistického auditu. **Soustavou ukazatelů** se zde rozumí matematicky nebo logicky provázaná kombi-

nace ukazatelů s určitou vypovídací schopností. Jednotlivé ukazatele jsou odvozovány z plánovaných hodnot či dat a slouží jako standard pro zobrazování souvislostí mezi příčinou a důsledkem [2]. **Metrika je srdcem dobrého, zákaznický orientovaného systému procesního řízení a jakéhokoliv programu zaměřeného na neustálé zlepšování** [8]. Metrika musí být vybrána tak, aby poskytovala co největší objem informací při použití nejmenšího množství zdrojů, potřebných k poskytnutí zpráv co nejefektivnějším způsobem [5]. Má-li logistický controlling pracovat s účelovou metrikou s vysokou vypovídací schopností, musí si soustavu ukazatelů oddělení logistického controllingu (controller-specialista) zpravidla vypracovat samo [4].

Ukazatele používané v rámci logistické metriky obvykle spadají do dvou následujících kategorií: **výkonnostní ukazatele, diagnostické ukazatele** [3]. Výkonnová metrika je soubor ukazatelů využitelný pro každý podnik. Tyto ukazatele dokáží indikovat, zda je něco v nepořádku, bohužel ale nejsou schopné říci, co vzniklou situaci způsobilo. Z tohoto důvodu se používají také diagnostické ukazatele, které se liší podnik od podniku a sledují specifické činnosti probíhající v podniku [3].

Ukazatele používané k hodnocení dopravy někteří autoři rozdělují do třech oblastí: **ukazatele produktivity, ukazatele hospodárnosti a ukazatele kvality.**

Do oblasti ukazatelů produktivity se většinou začleňují tyto ukazatele: průměrný čas přepravy na jednu dopravní zakázku, stupeň vytížení dopravních prostředků, počet ujetých kilometrů na jeden dopravní prostředek atd. Mezi ukazatele hospodárnosti jsou pak zařazovány: náklady na jednu dopravní zakázku, náklady na jednotku hmotnosti, náklady na tunokilometr atd. Do třetí skupiny lze zařadit: stupeň služby zákazníkům nebo dodržování lhůt [6]. Jejich frekvenci využívání v praxi pak ukazuje graf č. 1.

METODIKA A CÍL

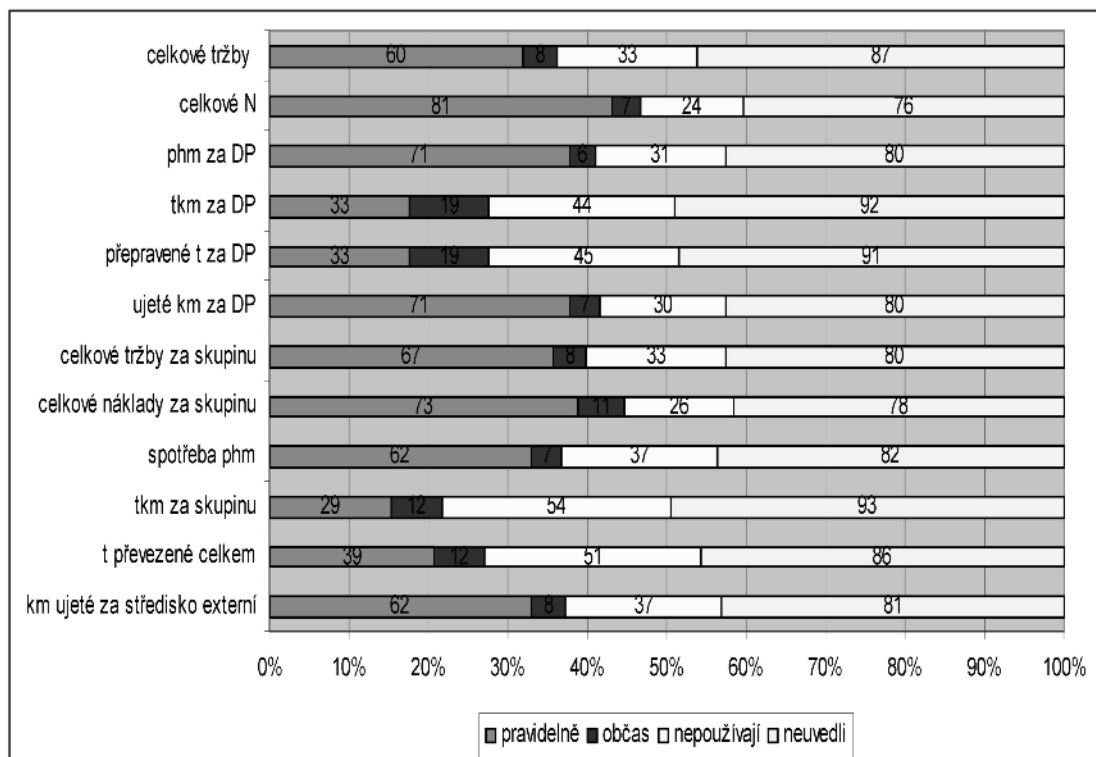
V příspěvku jsou použity výstupy získané pomocí plošného dotazníkového šetření. Použitý dotazník byl rozdělen podle hlavních procesů většiny podniků na části týkající se: nákupu, skladování, výroby, dopravy a samozřejmě i jednání s odběrateli. V každé části dotazníku bylo nabídnuto několik základních ukazatelů, navíc měli respondenti možnost uvést další používané ukazatele. Výzkumu se prioritně zúčastnily podniky z oblasti potravinářského průmyslu (z celkového počtu 188 podniků představují 28 %), strojírenského průmyslu (28 %), podniky vyrábějící drobné spotřební zboží (26 %), stavební podniky (14 %) a dopravci (4 %). Z dotazníkového šetření byly vyloučeny pouze podniky s méně než 5 zaměstnanci, tedy mikropodniky.

Cílem příspěvku je přinést přehled nejčastěji používaných ukazatelů, kterými podniky sledují proces dopravy. Dále pak analyzovat a zhodnotit zjištěný stav.

VÝSLEDKY A DISKUSE

Pro vyhodnocování efektivnosti procesu dopravy je logistická metrika využívána pomocí ukazatelů uváděných v grafu č. 1. Souhrn výsledků ukazatelů, používaných v praxi, je pak používán jako výsledek měření efektivnosti procesu dopravy. Při hodnocení procesu dopravy bylo respondentům nabídnuto 12 základních ukazatelů (viz graf č. 1), dále měli možnost zaznamenat další používané ukazatele. U nabídnutých ukazatelů byla dále dána možnost označit, zda je ukazatel sledován pro vnitropodnikovou či externí dopravu, případně pro obě skupiny. Možnosti doplnit další ukazatele využili především dopravci, jimi uváděné ukazatele ale převážně suplovaly ukazatele týkající se dodavatelskoodběratelských vztahů. Jako příklad lze uvést neporušenost dodávky, splnění termínu dopravy nebo ukazatele vztahující se k četnosti dodávek. Nejčastěji zjišťovanými ukazateli v rámci průzkumu jsou ukazatele „celkové náklady“ a „celkové náklady za skupinu“, tyto ukazatele používá více než 40 % dotázaných podniků. Dále se sledují „ujeté km za jeden dopravní prostředek“, tento ukazatel ve většině případů také slouží k internímu porovnávání úspor, dosažených jednotlivými řidiči, a v návaznosti na to zasahuje i do řízení lidských zdrojů. Mezi důležité ukazatele se zařadily také ukazatele sledující spotřebu pohonných hmot, např. „phm za dopravní prostředek“, nebo celková „spotřeba phm“. Pro sledování vytížení vozidel a pro její optimalizaci se velmi často sledují tkm (tunokilometry).

Graf č. 1: Nejčastěji používané ukazatele.

Zdroj: Výsledky výzkumu, vlastní výpočty.

Náklady na dopravu se často sledují také za skupinu vozidel, v průzkumu se objevily např. celkové tržby za skupinu, celkové náklady za skupinu nebo km ujeté za středisko. Tyto ukazatele lze označit za další skupinu potenciálně použitelnou pro interní i externí benchmarking, který se stále častěji začíná používat při zapojování podniků do sítí a následném vyhodnocování spolupráce.

V odborné literatuře lze nalézt mnoho názorů na to, jak by měla vypadat dobrá logistická metrika. Shrneli několik základních poznatků, pak by měla zahrnovat jak diagnostické, tak výkonové ukazatele [3], měla by být komplexní a v případě metriky používané pro hodnocení procesu dopravy by pak měla zahrnovat ukazatele ze všech tří základních skupin (produktivita, hospodárnost, kvalita) [6]. Nelze říci, které ukazatele by měly představovat optimální metriku, vhodnou v plném znění pro hodnocení procesu dopravy. Jako doporučení lze použít v praxi hojně využívaný SCOR model, o němž se lze detaily dozvědět na webových stránkách americké nezávislé společnosti Supply Chain Council [7].

Celkově lze říci, že ukazatele týkající se dopravy jsou využívány v mnohem menším počtu podniků, než je tomu např. u ukazatelů zaměřených na sklad či zákazníky. Na základě osobních rozhovorů, které doplnily původní dotazníkové šetření, lze konstatovat, že velká část podniků náklady na vnitropodnikovou dopravu nevyšetřuje vůbec, navíc externí dopravu řeší formou outsourcingu, kde je díky dlouhodobým rámcovým dohodám cena pevná a předem stanovená.

ZÁVĚR

Za hlavní přínos provedeného výzkumu lze pokládat sestavení panelu nejčastěji používaných ukazatelů, který může sloužit jako inspirace pro manažery malých a středních firem, kteří přemýšlejí o změnách v této oblasti, případně se chystají začít využívat různé benchmarkingové systémy.

Tento příspěvek je jedním z výstupů grantového výzkumného projektu GAJU 073/08/H Aplikace fuzzy logiky v logistickém controllingu a benchmarkingu.

ADDRESS & ©

Ing. Jaroslava SMOLOVÁ
Katedra řízení
Ekonomická fakulta
Jihočeská univerzita
Studentská 13, 370 05 České Budějovice
Czech Republic
smolaj@ef.jcu.cz

Tyto výsledky ještě nereflektují odraz změn vyvolaných celosvětovou ekonomickou krizí, z tohoto důvodu se plánuje zopakování šetření v průběhu následujících 2 let. Lze odhadnout, že při současném zvyšujícím se boji o zákazníka a úsporných opatřeních, které ve většině firem v současnosti vládnu, se význam sledovaných ukazatelů bude nadále zvyšovat a monitoring a následné ovlivňování celkových nákladů na dopravu se stane jednou z cest, jak předstihnout konkurenci.

POUŽITÁ LITERATURA A INFORMAČNÍ ZDROJE

- [1] CAPLICE, C. - SHEFFI, Y. (1994): Přehled a hodnocení logistické metriky. *The International Journal of Logistics Management*, Massachusetts Institute of Technology, Volume 5, Number 2, pp. 11-27. ISSN 0957-4093.
- [2] INTERNATIONAL GROUP OF CONTROLLING (2007): *Slovník controllingu*. Praha: Management Press. ISBN 978-80-7261-085-3.
- [3] SHELDON, H. D. (2005): *Class A ERP Implementation. Integrating Lean and Six Sigma*. USA, Ross Publishing. ISBN 1-932159-34-7.
- [4] SIXTA, J. - MAČÁT, V. (2005): *Logistika: teorie a praxe*. Brno: CP Books. ISBN 80-251-0573-3.
- [5] SMITH, G. T. (2004): *A Primer on Metrics* [online]. [cit. 2007-04-09]. Dostupný z <http://www.intelligententerprise.com/showArticle.jhtml?articleID=17701632>.
- [6] ŠTŮSEK, J. (2005): *Logistický management*. Praha: ČZU. ISBN 80-213-1259-9.
- [7] SUPPLY CHAIN COUNCIL (2009): *The Scor Model* [online]. [cit. 2009-06-07]. Dostupný z <http://www.supplychain.org>.
- [8] TRIMBLE, D. (2006): *How to Measure Success: Uncovering The Secrets Of Effective Metrics*, [online]. [cit. 2006-12-8]. Dostupný z <http://www.prosci.com/metrics.htm>.

MĚŘENÍ NÁKLADŮ DOPRAVNÍCH KONGESCÍ

Measuring of Traffic Congestion Costs

Jiří ALINA - Petr HANZAL

České Budějovice, Czech Republic

ABSTRAKT: Řešení problematiky dopravních kongescí a jejich nákladů vyžaduje v první řadě vyčíslení nákladů, jejich identifikaci, určení referenčních stupňů dopravního toku a zjištění dalších parametrů. Příspěvek se zabývá základní problematikou, tedy definicí a měřením průměrných, marginálních nákladů a určením referenčního stupně dopravního toku. Výzkum je součástí disertační práce a interního grantu.

Klíčová slova: dopravní kongesce - náklady - dopravní tok

ABSTRACT: The solution of problems with traffic congestion and its costs requires primarily cost accounting, its identification, determination of reference level of traffic flow and findings of other parameters. The paper deals with basic problems i. e. the definition and the measuring of average, marginal costs and determination reference level of traffic flow. The research is a part of the dissertation and the internal grant.

Key words: traffic congestion - cost - traffic flow

ÚVOD

Hlavním předmětem příspěvku je komparace dvou metod výpočtů nákladů dopravních kongescí. Ve výpočtech kongesce je nezbytné rozlišovat náklady, které dopadají na účastníka dopravního provozu, protože je zpomalován jinými účastníky, a náklady dopravních kongescí, které určitý účastník způsobuje tím, že zpomaluje ostatní vozidla. Dále jsou rozlišovány průměrné náklady z kongesce, náklady mezní a celkové. Na úvod je nezbytné definovat pojem kongesce. Existuje celá řada definic, přičemž vysvětlení, které sumarizuje většinu definic, je takové, že kongesce je jakékoliv monetarizované navýšení dopravní ceny, ve kterém jsou zahrnuty pohonné hmoty, amortizace vozidla, pojištění atd. Pro potřeby výpočtů je zpravidla stanoven tzv. referenční stupeň provozu, či dopravní intenzity, při kterém jsou náklady kongesce považovány za limitně se blížící k nule. Referenční stupeň dopravní intenzity je závislý na typu, kvalitě vozovek, na struktuře a skladbě vozidel a dopravní pohyblivosti. Úroveň referenčního stupně je velmi odlišná v různých zemích i regionech stejné země. Celkové náklady z kongesce jsou vypočítány jako rozdíl mezi celkovými dopravními náklady (včetně nákladů finančního druhu i nákladů časové ztráty) na dopravní tok a dopravními náklady, jestliže by byl dopravní tok na úrovni referenčního stupně.

METODIKA A CÍL

Následující část představuje dvě základní metody výpočtů dopravních kongescí. První metoda byla vy-

vinuta institucí UK Department of the Environment, Transport and the Regions. Je založena na využití agregace funkcí rychlost - tok a provozních nákladů. Metoda výpočtu užívá dva typy vztahů:

1. Funkce „rychlost - tok“ (speed - flow), využívaná silničnickými inženýry, ukazuje matematický vztah mezi dopravním tokem (intenzitou) na komunikaci (obvykle je udávána jako počet dopravních vozidel na jeden proud komunikace za hodinu) a výslednými rychlostmi na dané komunikaci. Viz graf č. 1.

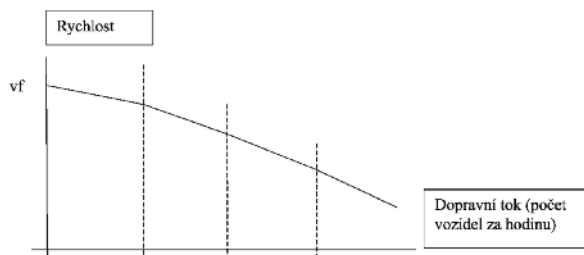
2. Funkce provozních nákladů zobrazuje relaci (pro konkrétní typ vozidla) mezi náklady na ujetý kilometr a rychlostí. Jelikož se zde nachází nepřímý úměrný (opačný) vztah mezi rychlostí a časem potřebným pro ujetí jednoho kilometru, můžou být do této rovnice začleněny také časové hodnoty. Výsledkem kombinací těchto rovnic je matematická spojitost mezi intenzitou provozu na každém úseku komunikace a náklady na cestu. Je tedy možné spočítat průměrné ztráty (náklady kongesce) vzniklé jízdou na zahlcených cestách, marginální náklady kongesce a také kritickou hodnotu kongesce pro každou úroveň provozu. Model využívá quazi-lineární funkce rychlost - tok, viz graf č. 1. Tvar a pozice této křivky je závislá na typu komunikace. Horní ohraničení na vertikální ose (rychlost) v_f označuje rychlost při volném toku provozu, tedy rychlost, které je dosaženo při vytíženosti jednoho vozidla za hodinu. Klesající úseky křivky rychlost - provoz mají tvar rovnice:

$$v = A - B \cdot F \quad [2]$$

kde v je aktuální rychlost, F je hustota provozu, udá-

vaná v množství vozidel na jeden jízdní pruh za hodinu, a A a B jsou konstanty, určené charakteristikou dané komunikace a konkrétním segmentem křivky, která určuje rozsah hustoty provozu.

Graf č. 1: Poměr rychlosti vozidel a dopravního toku.

Zdroj: UK DETR.

Celkové provozní náklady jsou po sloučení výše uvedených funkcí agregovány do rovnice ve formě:

$$g = a + b/v + c \cdot v^2 \quad [4]$$

kde g jsou provozní náklady na kilometr konkrétního typu vozidla, včetně časových ztrát. Výraz g je označován jako tzv. „generalised costs“, tedy „zobecněné“ náklady a zahrnuje finanční prostředky plus hodnota času na kilometr. Proměnná v je rychlost v kilometrech za hodinu, a , b , c jsou koeficienty, které

se liší dle jednotlivých typů vozidel. Výhodou výše popsané metody je vysoká variabilita, možnost upravit výpočet pro různé druhy vozidel a typy silničních komunikací. Nevýhodou je nutnost určení koeficientů, které se liší v jednotlivých státech.

Druhá metoda vychází z metodiky „Handbook on estimation of external cost in the transport sector, Produced within the study Internalisation Measures and Policies for All external Cost of Transport (IMPACT)“. Primární v této metodice je tabulka cen, určující mezní celospolečenské náklady z kongescí podle druhu vozidla a typu komunikace dle oblasti. Tyto ceny jsou násobeny výkonem dopravy v tzv. vozokilometrech a následně přepočteny na národní měnu. Data o výkonu dopravy poskytuje Ředitelství silnic a dálnic. Poslední výzkum dopravních intenzit byl proveden v roce 2005. Výpočet mezních celospolečenských nákladů využívá následující rovnici:

$$TSMC = TP * k * R \quad [5]$$

v které $TSMC$ představují náklady kongescí, k = ceny mezních celospolečenských nákladů z kongescí podle druhu vozidla a typu komunikace dle oblasti a R = přepočet měnového kurzu EUR/CZK. Pro výpočet v podmínkách ČR jsou některé ceny upraveny, např. cena pro rychlostní komunikace je kalkulována jako cena dálnice navýšená o 20 %. Následující tabulka obsahuje zmíněné hodnoty vozokilometru, dělené dle typu vozidla a typu komunikace.

Tab. č. 1: Ceny mezních celospolečenských nákladů z kongescí podle druhu vozidla a typu komunikace dle oblastí (hodnota EUR v roce 2005).

Oblast a typ komunikace	Osobní vozidla			Nákladní vozidla			VTV
	min.	střední	max.	min.	střední	max.	
Velké městské oblasti (intravilán)							
Městské dálnice	0,3	0,5	0,9	1,05	1,75	3,15	3,5
Městské obchvaty	0,2	0,5	1,2	0,5	1,25	3	2,5
Vozovky v centru měst	1,5	2	3	3	4	6	2
Vozovky mimo centra měst	0,5	0,75	1	1	1,5	2	2
Malé a střední městské oblasti (intravilán)							
Městské dálnice	0,1	0,25	0,4	0,35	0,88	1,4	3,5
Městské obchvaty	0,05	0,3	0,5	0,13	0,75	1,25	2,5
Vozovky mimo centra měst	0,1	0,3	0,5	0,2	0,6	1	2
Mimoměstské oblasti (extravilán)							
Dálnice	0	0,1	0,2	0	0,35	0,7	3,5
Dálková silnice	0	0,05	0,15	0	0,13	0,23	2,5

Zdroj: Evropská komise.

Na základě uvedené tabulky je možné vypočítat mezní náklady dopravních kongescí ve třech různých

intervalech: minimální, střední a maximální hodnoty. V následující části bude demonstrován výpočet.

VÝSLEDKY A DISKUSE

Výpočet mezních celospolečenských nákladů kongesce je kalkulován pro Jihočeský kraj, pro komunikace 1. třídy. Výkony dopravy jsou ve vozokilometrech v roce 2005, délka komunikací 1. třídy je 662 km, dopravní výkon je přepočítán pro území JČ kraje cca 715 000 000 vozokilometrů za rok 2005. Přepočet hodnoty EUR na CZK v roce 2005 dle ČNB činil 29,78 CZK/EUR. Zvolená cena na základě tabulky je 0,12. Výpočet nákladů je tedy: $715\,000\,000 * 0,12 * 29,78 = 2\,552\,550\,000,-$ CZK

Tato částka tedy představuje hodnotu mezních celospolečenských nákladů z kongescí osobních vozidel na rychlostních komunikacích pro oblast Jihočeského kraje za rok 2005.

ZÁVĚR

Výše uvedené výsledné hodnoty nákladů kongesce jsou bezesporu tématem k diskusi. Náklady kongesce se projevují především v hustě osídlených regionech. Samotná definice pojmu náklady kongesce není mezi odborníky sjednocená. V uvedeném příspěvku je za náklad považováno jakékoliv snížení dopravního toku pod zvolenou úroveň, které účastníkům provozu způsobí kvantifikovatelné náklady. Příčinou tohoto snížení může být např. dopravní nehoda nebo pouhý počet vozidel zvýšený nad kapacitu komunikace. V ukázce výpočtu byla zvolena střední hodnota ceny, tedy tzv. optimistická varianta. Výpočet ovšem prokazuje vážnost problematiky dopravních kongescí a potvrzuje nutnost hledat řešení s předstihem. Snahou odborníků i veřejnosti by mělo být předejít krizovým situacím či kolapsům dopravy jako systému. Cílem další výzkumné činnosti bude zpřesnit hodnoty a vytvořit model aplikovatelný na menší územní jednotky.

POUŽITÁ LITERATURA A INFORMAČNÍ ZDROJE

1. DOLL, C. (2002): *Unification of Accounts and Marginal Costs for Transport Efficiency (UNITE)*, Deliverable 7: User Cost and Benefit Cost Studies. Leeds: ITS, University of Leeds.
2. HÁJEK, M. (2009): *Shrnutí problematiky rozvoje systému zpoplatnění osobních vozidel v ČR*. Brno: CDV.
3. HEARN, W. - SMITH, J. (2006): *Mathematical and computational models for congestion charging*. New York: Springer. ISBN 0-387-29644-9.
4. HEDGES, A. (2001): *Perceptions of congestion: report on qualitative research findings*. [online] [cit. 2009-9-25]. Dostupný z <http://www.dft.gov.uk/pgr/roads/tpm/congestionresearch/perceptions/perceptionsofcongestionrepor4026?page=1#a1000>
5. MAIBACH, M. - SCHREYER, C. - SUTTER, D. (2008): *Handbook on estimation of external costs in the transport sector* [online]. [cit. 2008-3-24]. Dostupný z http://ec.europa.eu/transport/sustainable/doc/2008_costs_handbook.pdf

Článek je zpracován jako jeden z výstupů projektu výzkumného interního grantu č. 02/09 Metody výpočtu dopravní průjezdnosti a jejich aplikace.

ADDRESS & ©

Ing. Jiří ALINA
Katedra ekonomiky
Ekonomická fakulta
Jihočeská univerzita
Studentská 13, 370 05 České Budějovice
Czech Republic
jalina@ef.jcu.cz

Ing. Petr HANZAL
Katedra ekonomiky
Ekonomická fakulta
Jihočeská univerzita
Studentská 13, 370 05 České Budějovice
Czech Republic
hanzal@kit.cz

ÚROVNĚ PODNIKOVÉ KULTURY V SCHEINOVĚ MODELU

Levels of Corporate Culture in Schein's model

Martin PECH

České Budějovice, Czech Republic

ABSTRAKT: Příspěvek se zabývá vysvětlením podstaty podnikové kultury a interakcí mezi jejími úrovněmi. Popsán je zejména Scheinův model a jeho významné modifikace. Výsledky vycházejí z výzkumného projektu MŠMT 2E06044: „Manažerský audit jako nástroj podpory trvale udržitelného rozvoje malého a středního podnikání“.

Klíčová slova: podniková kultura - Scheinův model - úrovně kultury

ABSTRACT: The article deals with the explanation of the core of corporate culture and interactions among its levels. Schein's model of corporate culture and its important modification is described here, mainly. The results are based on research project No. 2E06044 „Managerial audit as a support tool for sustainable development of SMEs“.

Key words: corporate culture - Schein's model - levels of culture

ÚVOD

Pojem podniková kultura se v posledních letech rozšiřuje do stále více oborů a odvětví národního hospodářství. Důležitou roli v tom sehrává zejména uvědomění si důležitosti lidského kapitálu v růstu konkurenceschopnosti firem. Kultura se v podniku projevuje ve 3 úrovních: na úrovni základních předpokladů, které jsou jádrem kultury; na úrovni zastávaných hodnot, které často odrážejí to, co skupina považuje za správné; a na úrovni artefaktů a způsobů, kterými se skupina prezentuje navenek, tj. každodenním chováním představujícím kompromis mezi zastávanými hodnotami, základními předpoklady a bezprostředními požadavky situace [13].

Výše uvedený Scheinův tříúrovňový model ovlivnil celou generaci vědců, zabývajících se kulturou, zejména rozlišováním úrovní kultury, a dále také tvrzením, že základní předpoklady jsou podstatou hodnot a artefaktů. Podle R. D. Denisona [4] tento model sice rozlišuje jednotlivé úrovně kultury, ale již hůře vysvětluje propojení mezi nimi. R. Stupak či D. L. Fraser [5] z podobného důvodu zvažovali jeho modifikaci pro manažery navrhující strategie a programy harmonizované s organizační kulturou. Jako výsledek těchto snah došlo úsilím mnoha autorů k některým užitečným modifikacím Scheinova modelu, kterými se bude příspěvek zabývat.

METODIKA A CÍL

Cílem příspěvku je vysvětlení inovativních přístupů

k Scheinovu modelu podnikové kultury, včetně jejich aplikace a významu pro výzkum.

VÝSLEDKY A DISKUSE

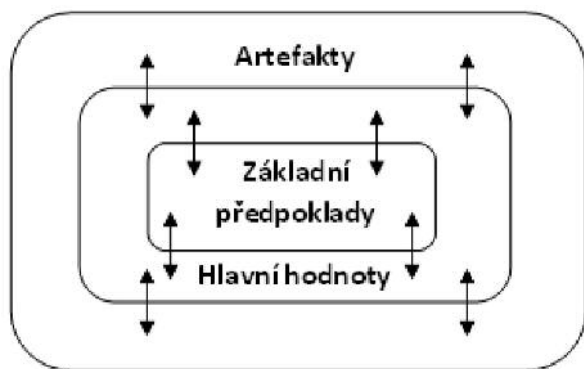
V Scheinově modelu podnikové kultury tvoří nejvíce viditelnou úroveň artefakty. Artefakty zahrnují všechny vnější projevy kultury, které člověk vnímá (může pozorovat, sdělit), když se setká s neznámou kulturou. Jsou viditelnými a hmatatelnými stránkami organizace, které lidé slyší, vidí nebo cítí. Artefakty mohou zahrnovat takové věci, jako je pracovní prostředí, tón a jazyk používaný v dopisech nebo sděleních, způsob, jakým se lidé oslovují na schůzích nebo při telefonickém rozhovoru, přijetí (vřelé nebo chladné), jakého se dostává návštěvám, a způsob, jakým telefonisté jednají s hovory z vnějšku [1]. Přestože mohou být artefakty na první pohled viditelné a zřejmé, jsou těžko dešifrovatelné. Chceme-li je vysvětlit nebo interpretovat, musíme jejich význam obvykle odvodit z úrovně hodnot, tj. dohodnutých cílů, záměrů, norem, zásad, morálních principů a jiných obecných přesvědčení [12].

Hodnoty jsou skutečnosti, způsoby jednání, cílové stavy, jež lidé považují za důležité [3]. Základním problémem organizačních hodnot je otázka jejich zvnitřnění jednotlivými členy organizace. Podle R. Lukášové - I. Nového et al. [10] mohou hodnoty, fungující na vědomé úrovni, predikovat mnohé z toho, co je pozorovatelné na úrovni artefaktů. Pokud ovšem nejsou založeny na dřívějším učení a nejsou zvnitřněny, mohou představovat pouze hodnoty

„deklarované“. Organizace tak může prezentovat, že si lidí váží, ovšem chování v rámci organizace může být s tímto tvrzením v protikladu. Pokud jsou tedy při výzkumu zjištěny určité odchylky nebo jevy, které nelze vysvětlit, H. E. Schein [12] doporučuje provést důkladnou analýzu, zaměřenou pod úroveň hodnot, tj. dotazování členů skupiny na jejich základní předpoklady.

Podle Scheina [12] předpoklady často vycházejí z dříve zastávaných hodnot. Jde o časem prověřené hodnoty, které se pozvolna stávají základními předpoklady, určujícími, co je v organizaci považováno za správné. Poskytují vodítko k porozumění, proč se určité události a věci dělají určitým způsobem. Základní předpoklady se formují na hluboké úrovni lidské existence. K vysvětlení podstaty kultury je tedy nutné hledat vazby mezi jejími úrovněmi. Reformovaný model zachycuje organizační kulturu jako celek složený s cibulových slupek (viz graf č. 1). Každá vrstva čerpá energii ze sousedních vrstev a má tedy potenciál ovlivnit a změnit ostatní vrstvy [5].

Graf č. 1: Reformovaný model podnikové kultury.

Zdroj: Fraser [5].

Podle D. L. Fraseira [5] může být tento model vylepšen přidáním čtvrté vrstvy mezi úroveň zastávaných hodnot a artefaktů. Novou vrstvou lze označit jako normy chování. Vrstva zastávaných hodnot by obsahovala hodnoty vyjádřené s ohledem na jejich prioritu, preferenci, výběr a subjektivní postoj. Vrstva norem chování by se naopak skládala z významnějších manifestací nižších vrstev (charakterističtějších pro skupinu). Vrstva artefaktů by byla viditelnější a obsahovala by hmotné prvky kultury s určitým podílem skrytých částí, reprezentující vrstvu artefaktů, nyní označovanou jako vrstva norem chování [5]. Takto upravený model by prakticky odpovídal pojetí C. Lundberga [10] nebo Rousseaua [5].

R. Grayson [6], který se zabýval výzkumem organizačních kultur v cestovním ruchu (zejména v kempech), se také snažil lépe vysvětlit podstatu uvedených vazeb mezi úrovněmi kultury. Podle jeho názoru pohled na kulturu musí čerpat ze zastávaných hodnot a základních předpokladů a vysvětlovat, jak souvisejí s artefakty. Pokud se tak stane, můžeme získat

kompletnější obrázek kultury [6]. Podle R. Graysona základní předpoklady představují zastávané hodnoty, které jsou ztělesněny v artefaktech [6]. Pokud jsou pouze zastávané, avšak neodráží se v artefaktech, tak nejde o základní předpoklady.

Platí tedy následující pravidla:

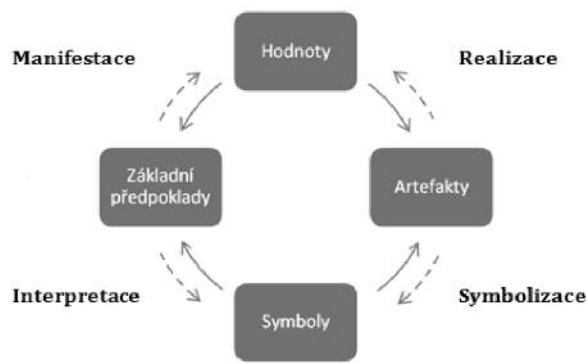
- **zastávané hodnoty = artefakty** → skutečně zastávané hodnoty (základní předpoklady a zastávané hodnoty jsou shodné, z hodnot se stávají předpoklady),
- **zastávané hodnoty ≠ artefakty** → falešně zastávané hodnoty (jsou přítomny základní předpoklady odlišné od zastávaných hodnot).

Právě struktury, procesy a politiky pomáhají a zabezpečují, aby zastávané hodnoty byly ve shodě s artefakty. Pokud tento soulad nastane, tak zastávané hodnoty odpovídají základním předpokladům, které ovlivňují chování. Veřejně vyhlášené hodnoty jsou skutečně obsaženy v praktikách. Nejsou pouze zastávané, nýbrž reálně také existují v hlavách a srdcích lidí [6]. Nicméně, nejsou-li když zastávané hodnoty v souladu s artefakty, vznikají nové předpoklady. Takové předpoklady mohou být jak dobré, tak špatné. Pokud vytvářejí artefakty, které pomáhají dosáhnout cílů organizace, pak jsme našli základní předpoklady, které by měly být zastávanými hodnotami. V opačném případě ovlivňují chování základní předpoklady, které nejsou v souladu se zastávanými hodnotami (existujícími nebo odkrytými) ani nepomáhají dosáhnout očekávaných výsledků [6].

I přes výše uvedené snahy zůstal Scheinův model statický, neboť R. Grayson [6] dostatečně nevysvětlil další procesy, které spojují jednotlivé úrovně. Vzhledem k tomuto nedostatku M. J. Hatch [7] Scheinovu teorii doplnila. Za prvé přidala nový prvek, symboly. Rozlišuje tedy mezi materiální a sociální formou artefaktů, tzn. jejich sociálně vytvořenými symbolickými významy. Hatchino zobrazení vychází z myšlenky, že artefakty mohou mít v různých skupinách zcela odlišný význam [2], a proto se uvnitř skupin o tomto významu neustále vyjednává. Za druhé, jednotlivé kulturní prvky (artefakty, zastávané hodnoty, základní předpoklady a symboly) odsunula do pozadí a do centra pozornosti přesunula vztahy mezi nimi.

M. J. Hatch [7] tedy nabízí nový model kulturní dynamiky (viz graf č. 2), vycházející z prvků, které jsou propojeny prostřednictvím procesu manifestace, realizace, symbolizace a interpretace. Proces manifestace vysvětluje nevědomé aspekty kultury. Charakterizuje dva způsoby, kterými se mohou projevovat základní předpoklady ve vnímání a emocích členů organizace. Za prvé jde o aktivní manifestaci (čárkovaná čára), prostřednictvím které předpoklady a hodnoty vytvářejí u členů organizace očekávání ovlivňující jejich vnímání, myšlení a citění. Za druhé zpětnou manifestaci (plná čára), jejímž úkolem je potvrzení správnosti základních předpokladů.

Graf č. 2: Model kulturní dynamiky.

Zdroj: Hatch [7].

Proces realizace popisuje ztělesnění hodnot v artefaktech, ale také potvrzení již existujících hodnot prostřednictvím tvorby nových artefaktů. Proces symbolizace pomáhá odhalit, které artefakty působí jako symboly a zda jsou všechny organizační symboly vyjádřeny artefakty. Interpretace vychází ze symbolů a ovlivňuje to, v co lidé věří nebo si o organizaci myslí [8]. Proces interpretace je prostředníkem mezi symboly a základními předpoklady, neboť používá předpoklady k určení významu symbolů (čárkovaná čára). Umožňuje však symbolům také zachovávat nebo zpochybňovat již existující předpoklady (plná čára). K zachování předpokladů dochází, když interpretace podporují to, co je již očekáváno. Někdy však mohou být také v rozporu s očekáváním [8].

Praktickou ukázkou uvedeného dynamického přístupu k podnikové kultuře poskytují výsledky provedených koučovacích rozhovorů v rámci projektu MŠMT 2E06044. Výzkum se uskutečnil mimo jiné také v poradenské a pojišťovací agentuře působící v rámci holdingu. Agentura se zabývá zprostředkováním pojišťovacích a finančních služeb, které jsou realizovány prostřednictvím uzavřených smluv a předchází jim důkladná finanční analýza [14].

Z průběhu setkání bylo zřejmé, že firma aplikuje organizační strukturu s propracovaným odměňovacím a kariérním systémem. Řízení probíhá prostřednictvím „týmů“ (označení tým sice firma používá, ale z dále uvedeného je zřejmé, že jde spíše o skupiny nezávisle pracujících osob), které tvoří jednotliví finanční poradci. Jejich hlavní činností je analýza zákaznických potřeb, nabídka poradenských služeb (včetně podpisu pojišťovacích smluv) a nábor nových poradců. Při plnění těchto činností musí poradci myslet na překročení kritické minimální hranice obchodů (vyjádřených v tzv. bodech) a samozřejmě na odměny z toho vyplývající (zájezdy, peněžní ohodnocení, popř. kariérní postup na další stupeň při překročení určité hranice obchodů za časové období). Motivační systém je tedy nastaven metodou „cukru a biče“ (čím vyšší výkon, tím více peněz a odměn, čím slabší výkon, tím horší ohodnocení). Úkolem zaměstnanců je dosažení co největšího počtu bodů (hodnocení pojistek). Tento

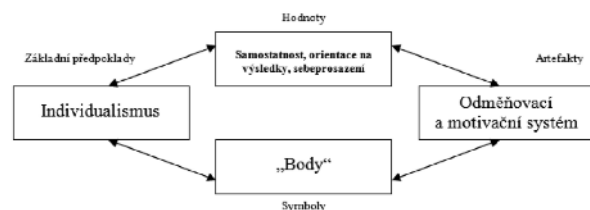
artefakt ve formě motivačního systému symbolizují počty dosažených bodů. Zároveň je v něm skryta myšlenka „klientismu“, tj. každý poradce má své vlastní klienty. „Body“ tedy představují důležitý symbol. Jeho interpretace a tedy i interpretace na úrovni podnikové kultury vyžaduje další analýzu.

V artefaktu „odměňovací a motivační systém“ jsou ztělesněny hodnoty jako: samostatnost, orientace na výsledky, sebeprosazení. Tyto hodnoty představují typické vlastnosti, které jsou na poradcích vyžadovány. U jednotlivých zaměstnanců se však míra jejich zvnitřnění může velmi lišit. Jsou-li ve firmě požadovány (jde-li o žádoucí obsah kultury), měly by být tyto hodnoty součástí kodexu firmy a jejího poslání.

Analýza hlubších úrovní kultury odhaluje základní předpoklad, bez kterého pracovník ve firmě nemá šanci na úspěch. Základním předpokladem, manifestovaným v hodnotách, je individualismus. Jde o jednu z Hofstedeho dimenzí kultury [9], která se v různé míře vyskytuje ve všech společnostech, národech i organizacích. Podobným postupem by měly být vysvětlovány všechny projevy podnikové kultury (všechny kulturní prvky). Ostatně K. Poku - R. P. Vlosky ji popisují jako způsob, „proč se věci určitým způsobem dělají“, nikoliv jako klima, tj. „co se vlastně děje“ [11].

Níže uvedené schéma přehledně zachycuje celou situaci (viz graf č. 3). Je nutné poznamenat, že schéma je současně kulturním vzorcem, který se projevuje na všech úrovních kultury v dané firmě, a proto bývají kultury tak hluboko zakořeněny. Ve vyspělých kulturách, které mají dlouhou a bohatou historii, můžeme dokonce nalézt předpoklady, vytvářející vzorce spojující se v kulturní paradigma, tj. konstrukty klíčové k pochopení pohledu jednotlivých členů skupiny na svět [Schein 1983].

Graf č. 3: Propojení jednotlivých vrstev podnikové kultury (kulturní vzorec).

Zdroj: Autor článku.

V rámci dalšího výzkumu ve sledované firmě manažer označil za problematickou otázku motivace, resp. vztah mezi dosažením individuálních cílů každého poradce (na základě stanovené motivační strategie) a udržení dobrých vztahů v kolektivu (při zavedení týmové práce) [14]. Podle manažera chybí v motivačním systému předávání zkušeností, novinek, výměna informací o problémech a způsobu jejich řešení (zde je ideálem týmové zaměření). Ve firmě by tedy manažer uvítal určitou formu organizačního učení.

Z pohledu změny současné podnikové kultury, tj. dominantní orientace na úspěch, je nutný zásah nejen v oblasti artefaktů (úpravy odměňovacího a motivačního systému), ale také zásahy v dalších úrovních kultury. Optimálním řešením by tedy měl být mix opatření, které pozitivně ovlivní výkon poradců na všech úrovních kultury. Při projektování nového systému je také důležité zapojit do procesu jeho tvorby všechny zúčastněné osoby (poradce), kterých se bude systém týkat (tzn. neignorovat zainteresované). Nový systém byl ve firmě navržen následovně:

Odměňovací systém rozšířený o bonusy za spolupráci mezi poradci, např. formou odměn za balíčky služeb (výše odměn by se automaticky neodvíjela již pouze podle dosažených bodů, ale také podle vhodné struktury služeb, tj. např. důchodové pojištění + spoření + životní pojištění atd.). Novým symbolem se staly „balíčky služeb“, na kterých poradci spolupracují. Například u jednoho klienta za účelem vzájemné spolupráce a vyšší specializace poradců na uzavření participuje více poradců. Podporované hodnoty s tím související vytvářejí pocit týmové práce, spolupráce, vztahů s klienty. Základním předpokladem reprezentujícím toto zaměření, je „kolektivismus“.

Je nutné poznamenat, že výše uvedený návrh řešení je pouze schématem, jak postupovat. Je zřejmé, že proces změny kultury vyžaduje angažovanost zaměstnanců firmy. Dále také větší počet artefaktů, které by výše uvedený předpoklad „kolektivismu“ podporovaly. Jedna akce nebo deklarovaná politika nestačí. Musí jít o promyšlenou, koordinovanou strategii, složenou z posloupnosti kroků i harmonogramu jejího zavádění. Jinak se z artefaktů nestanou organizační symboly a ani hodnoty v nich obsažené nebudou u pracovníků zvnitřněny.

Dále je důležité včas reagovat na negativní postoje poradců, které vycházejí z nejistoty, jak bude nový systém fungovat. Všichni zaměstnanci totiž nemusí přistoupit na „nová pravidla hry“, vyžadující také odlišné kompetence. Část zaměstnanců může z firmy odejít. Nejistota je také dimenzí kultury, a proto její zmírnění či odstranění vyžaduje zásahy v oblasti symbolů, hodnot i artefaktů. Významnou úlohu přitom může sehrát interní komunikace nových hodnot mezi zaměstnanci.

ZÁVĚR

Příspěvek vychází z Scheinova modelu, zaměřujícího se na způsob, jakým se artefakty a hodnoty odvozují ze základních předpokladů. Prostřednictvím kulturní dynamiky zdůrazňuje význam vazeb i mezi ostatními úrovněmi podnikové kultury, zejména její vznik pomocí základních předpokladů, hodnot, artefaktů, symbolů a procesů, které tyto prvky spojují. Na základě výše uvedeného by se výzkum kultur měl podle našeho názoru více orientovat na interakce a vazby mezi kulturními úrovněmi.

POUŽITÁ LITERATURA A INFORMAČNÍ ZDROJE

1. ARMSTRONG, M. (2002): *Řízení lidských zdrojů*. Praha: Grada Publishing. 856 s. ISBN 80-247-0469-2.
2. BARLEY, S. R. (1983): Semiotics and the study of occupational and organizational cultures. *Administrative Science Quarterly* 28, pp. 393-413.
3. DĚDINA, J. - CEJTHAMR, V. (2007): *Management a organizační chování*. Praha: Grada Publishing. 339 s. ISBN 80-247-1300-4.
4. DENISON, R. D. (2000): *Organizational Culture: Can it be a Key Lever for Driving Organizational Change?* [online]. [cit. 2008-04-25]. Dostupný z: <www.denisonconsulting.com/dc/Portals/0/Docs/Paper_WileyChapter.pdf>.
5. FRASER, D. L. (1998): *The Cultural Dimensions of Standardized Programs* [online]. [cit. 2007-04-05]. Dostupný z: <<http://www.pamij.com/fraser.html>>.
6. GRAYSON, R. (2001): *Organizational Culture at Camps: Understanding, Assessing, Developing, and Changing* [online]. [cit. 2007-04-19]. Dostupný z: <http://www.visionrealization.com/Resources/Resource_Details/Organizational_culture_at_camps.pdf>.
7. HATCH, J. M. (1993): The dynamics of organizational culture. *Academy of management review*, vol. 18, no. 4, pp. 657-693. ISSN 0363-7425.
8. HATCH, J. M. - SCHULTZ, M. (1997): Relations between Organizational Culture and Image. *European Journal of Marketing*, vol. 31, no. 5/6, pp. 356-365.
9. HOFSTEDE, G. (2001): *Culture's Consequences: Comparing Values, Behaviors, Institutions, and Organizations Across Nations*. London: Sage Publications Ltd. 596 s. ISBN 0-8039-7324-1.
10. LUKÁŠOVÁ, R. - NOVÝ, I. et al. (2004): *Organizační kultura: od sdílených hodnot a cílů k vyšší výkonnosti podniku*. Praha: Grada Publishing. 176 s. ISBN 80-247-0648-2.
11. POKU, K. - VLOSKY, R. P. (2002): *A Model of the Impact of Corporate Culture on Information Technology Adoption* [online]. [cit. 2008-09-25]. Dostupný z: <<http://www.lfpdc.lsu.edu/publication/papers/ITAdoption.pdf>>.
12. SCHEIN, H. E. (1988): *Organizational Culture* [online]. [cit. 2008-04-11]. Dostupný z: <<http://dspace.mit.edu/bitstream/1721.1/2224/1/SWP-2088-24854366.pdf>>.
13. SCHEIN, H. E. (1997): *Three Cultures of Management: The Key to Organizational Learning in the 21st Century* [online]. [cit. 2008-04-11]. Dostupný z: <<http://www.csus.edu/indiv/r/rengstorffj/obe152-spring02/articles/Schein3CultureManagement.pdf>>.

14. STEJSKALOVÁ, I. - ROLÍNEK, L. et al. (2008):
Manažerský audit v malých a středních podnicích.
Praha: ASPI. 159 s. ISBN 978-80-7357-406-2.

Výsledky příspěvku vycházejí z výzkumného projektu MŠMT 2E06044: „Manažerský audit jako nástroj podpory trvale udržitelného rozvoje malého a středního podnikání“.

ADDRESS & ©

Ing. Martin PECH
Katedra řízení
Ekonomická fakulta
Jihočeská univerzita
Studentská 13, 370 05 České Budějovice
Czech Republic
mpechac@ef.jcu.cz

ZEMĚDĚLSKÁ ČINNOST V KRAJINĚ, RIZIKA ROZVOJE

Agricultural Activity in Landscape, Risks of Development

Jindřiška KOUŘILOVÁ

České Budějovice, Czech Republic

ABSTRAKT: Území obhospodařované zemědělskou činností představuje polovinu výměry státu. Způsob hospodaření v krajině zejména v ekologicky cenném, podhorském území, patří mezi témata velmi důležitá pro rozvoj každého regionu. Samo odvětví trpí nezájmem institucí i veřejnosti; nejsou dostatečně uvažovány vedlejší efekty. Ale s produkcí do budoucna a zejména s obhospodařováním krajiny je nutné počítat, stejně jako s aktuálními riziky. A to v externím hodnocení HDP a náhledech na dotace, dále v pomíjení rizik vycházejících přímo z podniku, ale plynoucích i z důsledků změn venkova. Stávající navrhované metody oceňování činnosti zemědělství by mohly být doplněny postupem propočtu přínosu odvětví v konkrétním území na bázi alternativních nákladů.

Klíčová slova: zemědělství - region - krajina - venkov - produkty - struktura - rizika - náklady - dotace

ABSTRACT: The large area of agricultural land is one of the most important features for the development of any region. This sector has to face the problem of the decrease and the calculation method of the GDP share, there are different views of subsidies, the emergence of farm risks, the consequences resulting from the change of the countryside. However, the production and farming must be kept in future. Existing methods of evaluation of agricultural activities could be complemented by action numbers of research and applied projects dealing with the way of reversing these indirect effects for the benefit of agriculture. This article discusses the risks in the further development and refers to a possibility of the calculation based on opportunity costs.

Key words: agriculture - region - landscape - country - products - structure - risks - costs - subsidy

ÚVOD

Zemědělská činnost je statisticky vykazována na 50 % území ČR, zaměstnává 2,9 % pracovních sil. Nejde pouze o prvovýrobu, ale i o navazující zpracovatelské a obchodní články; stejně jako o zaměstnanost, neboť mobilita pracovišť za výhodnějšími podmínkami jako u jiných odvětví není u prvovýroby možná, u zpracovatelského úseku je obtížná. Právě proto jde zejména o regiony a řešení problematiky na jejich úrovni a ty si často musí řešit problémy na bázi vlastních sil.

Stát má však povinnost zachovat jak produkční, tak environmentální a sociální funkce krajiny pro další generace. A že je to možné prostřednictvím zemědělské činnosti vedle lesního hospodářství, je nepochybné. Ostatně přidaná hodnota odvětví ve smyslu ochrany krajiny a jejích složek, kvalitní produkce, je v tomto smyslu uznávanou i v zahraničí. Zvláštní pozornost je věnována rizikům u podhorské a horské krajiny, mající do budoucna vysokou hodnotu.

METODIKA A CÍL

Existuje řada důvodů, proč je třeba zejména v regionálním měřítku věnovat pozornost způsobu hospodaření v krajině, jestliže společenské a přírodní procesy

jsou zpravidla obtížně vratné či spíše nevratné. To platí zejména o zemědělství v ekologicky cenných oblastech. Celkový efekt je výslednicí působení mnoha činitelů. Na základě analýz a rozhovorů v podnicích byly vybrány jako aktuální rizikové, mnohdy opomíjené či nedocenené rizikové oblasti. Ze strany institucí a médií sem patří posuzování prosperity odvětví prostřednictvím ukazatele HDP, pohled na dotace vč. hlediska veřejnosti, ale i odborných prací (viz např. Zemplnarová - Paneš 2008; Kouřilová - Pšenčík - Kopta 2009). Prostředí, v němž je zemědělská činnost realizována, se společensky mění; mění se i ekonomické, daňové podmínky. Stávající zjišťování změn venkova, promítajících se do ekonomických aspektů, vychází ze současných, zatím nepublikovaných podkladů finanční instituce na základě vývoje souboru podnikatelů z území jihozápadních Čech a s přihlédnutím k poměrům i v jiných oblastech (materiál je k nahlédnutí u autorky). Za značně nedocenený můžeme považovat jev postupného uvědomování si nepříznivého postavení zemědělců vůči jiným skupinám obyvatel a zemím (např. Jaš 2009 v souvislosti s EU). Současně nejsou doceněny další efekty zemědělské činnosti, viz zahraniční a domácí výzkum (Kouřilová 2007); zde bychom mohli přispět rela-

tivně schůdnou metodou alternativních nákladů. Cílem příspěvku je pak předložit zmíněné rizikové aspekty a schéma uvedené metody k diskusi.

VÝSLEDKY A DISKUSE

Zachování možnosti smysluplného hospodaření, ochrany krajiny a jejích složek by mělo patřit mezi permanentní cíle institucí. Rizika jsou však značná, v potřebných kontextech nicméně zřídka diskutována. Zde pouze připomeňme, že mnohem větší riziko nastává v podhorských a horských oblastech. Přitom by tyto oblasti zejména z důvodu postupujících klimatických změn, resp. oteplování, mohly být potenciálně velmi významné. Snižování jejich výměry spolu se snižováním kvality půdy v Evropě tuto skutečnost jen potvrzuje.

Např. dle portálu EurActiv.cz ze 3. 5. 2005 zmiňuje Společné výzkumné středisko EU problémy u 16 % výměry půdy EU, v případě nových zemí až z 1/3; dále pak konstatuje riziko potenciálních problémů

s produkcí. Obnova by byla finančně velmi náročná. Situace souvisí s důslednými požadavky EU na čistotu vod, odtékajících z našeho území.

1 Externí hodnocení rozvoje činnosti; HDP, dotace

Odvětví nemůže ovlivnit postupující snižování podílu HDP. Žádný ze způsobů propočtu HDP tomu nepřeje; nejsou započteny efekty na prostředí, nízké mzdy a příjmy si sami zemědělci nemohou zvednout, stejně jako změnit výrobní spotřebu při dovozech a stávajících cenách, kupní síle, neurčují si realizační ceny. Podpora zemědělců se tak jeví jako relativně méně efektivní. Často jsou v tomto směru zmiňovány *dotace*. Ty jsou porovnávány jak ke „starým“ a dalším zemím, tak k ostatním odvětvím.

Za hlavní problém můžeme označit: snížení konkurenceschopnosti v důsledku nižší podpory (viz např.: tab. 1 a 2); přesto veřejností a médií absurdně kritizované.

Tab. č. 1: Teoretická výše přímých plateb €/ha (pro rok 2013 a rozpočet k 2015).

ČR	255	Slovensko	200
Belgie	445	Itálie	297
Německo	345	Portugalsko	161
Dánsko	289	Rakousko	232
Francie	288	Maďarsko	227
VB	238	Polsko	190
Bulharsko	157	Rumunsko	126

Zdroj: Jaš (2009).

Bez vlivu nezůstává ani důslednější dodržování předepsaných hygienických parametrů oproti starým zemím EU, jiná parita kupní síle, směnný kurz, finančně náročnější vstupy, marketingové triky při prodeji zahraničních finálních produktů, tvrdě pojaté plánování, stejně jako dodržování kvant předpisů a kontrol institucí, které jsou zde nastoleny ve vyšší míře, nežli

u mnohých subjektů ve „starých“ zemích i jiných odvětvích.

Jsou dotace nízké či vysoké?

Je obtížné zjistit celou sumu dotací z různých zdrojů pro jednotlivé oblasti. Za ilustrativní lze považovat např. porovnání dotací na společnou zemědělskou politiku a stavební spoření.

Tab. č. 2: Odhad celkových dotací státního rozpočtu do podnikové sféry.

Státní rozpočet 2006 (v mil. Kč)			
Kapitola	Název kapitoly	Ukazatel	Výdaje
322	Ministerstvo průmyslu a obchodu	Podpora podnikání	7 292
322	Ministerstvo průmyslu a obchodu	Doprov. soc. program res. ocel. prům.	90
322	Ministerstvo průmyslu a obchodu	Zahlazování následků hornické činnosti	2 998
322	Ministerstvo průmyslu a obchodu	Výdaje na prog. spolufin. z rozp. EU	4 017
322	Ministerstvo průmyslu a obchodu	Ostatní výdaje na st. pol. resortu	2 887
327	Ministerstvo dopravy a spojů	Drážní doprava	3 952
329	Ministerstvo zemědělství	Výdaje na společnou zemědělskou politiku	25 704
398	Všeobecná pokladní správa	Ost. podpora podnikům a převod do fondů st. záruk	14 128
398	Všeobecná pokladní správa	Podpora exportu	1 189
398	Všeobecná pokladní správa	Stavební spoření	15 400
Celkem	Státní rozpočet 2006	Odhad celkových dotací	77 657

Zdroj: Zemlinarová - Paneš (2008).

S dotacemi obvykle souvisí i náhled politiků, potažmo médií a veřejnosti.

Zemědělci ČR proti sobě mají ve větší části nežli ve většině „starých“ zemí EU také média a potažmo veřejnost. Jsou slučováni s řídicími institucemi s relativně nadstandardním finančním zázemím, prosperitou velkých farem.

Nedá se konstatovat, že by veřejnost příliš podporovala tuto skupinu obyvatel ČR, na rozdíl například od sousedního Rakouska. Přitom přístup veřejnosti působí jako zpětná vazba na chování institucí. Obyvatelstvo se ve velké míře orientuje na levné, nestandardní dovozy, zahraniční řetězce a zvyšuje jejich marže. Výchova obyvatel k preferování českých, regionálních značek je považována za politicky nesprávnou; zkušenosti a poznatky ze zahraničí jsou často jiného druhu a tzv. finanční krize tuto tendenci ještě podtrhuje.

O budoucí podobě společné zemědělské politiky rozhoduje po přijetí Lisabonské smlouvy europarlament.

2 Rizika rozvoje vycházející z podniků; mimo rizika v provozu i vývoji názorové hladiny, struktura venkovského obyvatelstva, umístění a forma podnikání v regionu

Vedle rizik klimatických, nemocí zvířat, rizik z doavatelskoodběratelských vztahů zůstávají nedoceneny rovněž *psychologické aspekty*.

Zemědělci začínají porovnávat podmínky své práce a podporu s podporou institucí a skupin obyvatelstva, které se jim dostává ze strany státu. Jedná se např. o úhrady arbitráží, vstřícnost drogově závislým, sanaci bank, podporu cíleně nepracujících, důsledky selhání institucí, jde i o porovnání svého příjmu a nákladů vynaložených na vězně apod.

Tab. č. 3: Neinvestiční náklady vynaložené na jednoho vězně.

Neinvestiční náklady na jednoho vězně v Kč	Celkem v roce	Měsíc	Den	Rok
- bez sociálních dávek, příspěvků PO a kapitálových výdajů	318 377,16	26 531,-	872,27	2006
	336 107,84	28 009,-	920,84	2007
Průměrný denní počet vězňených osob za rok 2006 činil 19 124 osob.				

Zdroj: www.vscr.cz, *Ekonomika vězeňství 2002-2006*.

Pozn.: Na základě hrubého propočtu menší farma z Podlipenska dosahuje stejného příjmu jako rodina cíleně nezaměstnaných v jejím okolí.

Tyto a další okolnosti, kterými jsou náročnost a rizikovost práce v zemědělství, stále náročnější život většiny venkovských prostor ve vztahu k obslužnosti, mohou rychle přispět k odchodu zemědělců z krajiny či jejich orientaci na jiné aktivity, vyjíždění, spokojení se s pozicí nezaměstnaných. V každém z těchto případů však je odpovídající hospodaření v krajině, není-li adekvátně nahrazeno, ohroženo.

Již nyní existují rizika, která nejsou na první pohled až tak zřetelná. Mezi ně patří vývoj struktury venkovského obyvatelstva a nedoceňování původní, národní a regionální produkce.

Na venkově se mění *struktura obyvatelstva*. V důsledku systému dotací pro soukromé zemědělce v současné době již neplatí úvahy o nivelizaci příjmů a životní úrovně zemědělského sektoru. Naopak dochází ke značné diferenciaci v příjmech, která je způsobena enormním nárůstem příjmů konkrétních zemědělců, kteří aktivně přistoupili k zemědělskému podnikání, přičemž značná část z nich hospodaří jinde, než kde bydlí. Jedná se o vysokopříjmové skupiny vlastníků, nikoliv provozovatelů, pobírající dotace a uplatňující příjmy jinde. Často navíc uplatňují i nadměrný odpočet DPH. Těžko lze o nich uvažovat jako o součásti venkova. Růst příjmů se v dané oblasti nemusí projevit, tudíž ani v rozpočtech obcí. Tyto subjekty jsou většinou citlivé na výši dotací, vyšší je i riziko jejich od-

chodu z území či případný prodej získaných pozemků pro jiné účely. Venkovský styl života spíše zůstává udržován právníckými osobami podílnického typu. S činností družstev, zaměstnávajících pracovníky ve vlastním regionu, jsou spojeny aktivity dalších osob. Rovněž podnikatelé (fyzické osoby) se snaží redukovat své náklady včetně mzdových, vztahy na venkově řeší městským způsobem, nebo se naopak snaží za současné situace přežít klasickým způsobem.

Ztráta může potenciálně vznikat i nepřímo *nevyužitím hodnotných produktů*, kterými je kvalitní produkce s minimem aditiv, redukcí cholesterolu, wellness výrobky, snížený obsah tuku atd. tak, jak je produkovány např. podniky Maso Planá, Masokombinát Písek a další.

Obdobně se jedná o vstřícnost ke krajině v podobě podpory ekologického zemědělství.

3 Potřeba objektivnějšího hodnocení přínosu odpovídajícího způsobu hospodaření

K tomu, aby byla objektivněji ohodnocena role zemědělců v krajině, je třeba přihlídnout i k tzv. vedlejším efektům.

Výzkumy EU se snaží o různé přístupy, jak ohodnotit ostatní funkce zemědělské činnosti a včlenit je do sledovaného celku. Sledování ekologického a sociálního kapitálu jako součásti prostředí, do nějž bude muset být v budoucnu vloženo více či méně prostředků,

metody ochoty platit za statky (návštěvy kvalitního prostředí), efekty z opatření na podporu cen, agro-environmentální programy, nové indikátory, zavádění kontrolovaných ukazatelů do soustavy platných ekonomických ukazatelů, oceňování ekologické a ekonomické funkce krajiny konkrétního území a další.

Domníváme se, že při nedostatečnosti oceňování efektů šetrného zemědělství by mohlo být účelné vyjádřit naopak náklady, spojené s kompenzací odchodu zemědělců z krajiny či změna z ekologického systému hospodaření zpět na konvenční za předpokladu nezměněných parametrů krajiny.

Např. podniky ekologického zemědělství budou vykazovat efektivní činnost, budou-li produkovat a plnit další funkce za méně náročnějších podmínek finančních, administrativních a sociálních, nežli by byly na tyto činnosti vynaloženy alternativní náklady státem a institucemi.

Stát má tyto možnosti:

- udržet zemědělce v krajině;
- prodat opuštěná území, zpravidla pod cenou tržní, účetní, s nejistou budoucností jejich využívání, zpravidla nevratný či velmi drahý proces návratu;
- zalesnění s možnými komplikacemi.

Pokud by měli být udrženi zemědělci v krajině na stávající úrovni hospodaření, byla by třeba výše dotací pokrývající bilanci jejich vstupů a výstupů. V případě, že bude muset jejich absenci pokrýt prostředky stát, je možné pro konkrétní podmínky učinit alespoň rámcový odhad; dále vyjít jednak z ceniků služeb, porovnat s údaji subjektů stávajících, užít bodové hodnocení, při použití legislativních platných předpisů. Tento přístup bude dále rozpracováván.

Jedná se např. o schéma:

Náklady vynaložené na uchování standardního (žádoucího stavu) biodiverzity, poměrů VH, půdy jako potenciálního výrobního činitele vč. nákladů na obnovu výroby při měnících se klimatických podmínkách,
+ náklady na pořízení strojního vybavení, které zemědělci k zemědělské činnosti již mají
+ provozní náklady, které by s údržbou krajiny byly spojeny (např. nafta)
+ náklady sociální (nezaměstnanost, na bydlení...)
+ ztráta na příjmech kontrolních institucí, subjektů
+ ztráta na daních (daň z příjmů, DPH, příp. daň z nemovitostí)
+ ztráta na produkci
+ kompenzace z přerušení návaznosti
- dotace

ZÁVĚR

Stav a potenciál krajiny je v rukou státu, regionu a těch, kdo v ní hospodaří. Starost regionu a obcí, ale i tzv. finanční krize možnosti obcí omezují. Musí mnohdy volit jiné priority, nežli ty, které by regionu více prospěly, např. řešit střety, rozhodovat se mezi aktuálními potřebami a možnostmi (např. možné odpuštění daně z nemovitostí u trvalých travních porostů, připravovat tržní příležitosti, konstruovat klastry, podporovat regionální značky aj.).

Přítom borcení struktur v zemědělství je proces plíživý a téměř nevratný. U skupin velkých podniků se zázemím fungují finanční toky, daně a dotace jinak, nežli u malých, s intenzivní výrobou. EU stojí o výrobu i ochranu krajiny, nemá přitom rovné podmínky ani s USA či Asií v důsledku dodržování sociálních aspektů a welfare zvířat, ekologické ochrany půdy, vody, biodiverzity; ale i co do velikosti podniků. Nicméně zájem je pokračovat, chránit si svých 9,2 milionů lidí, pracujících v sektoru zemědělství v EU. To platí tedy i o ČR, ačkoliv podpora ze strany velké části veřejnosti a médií je nedostatečná. Domníváme se, že, byť skromnou měrou, by mohla přispět i alespoň rekapitulace problematiky, uvědomování si rizik a vedle

aplikace současných metod i třeba rámcová vyčíslení přínosu efektů činnosti odvětví.

POUŽITÁ LITERATURA A INFORMAČNÍ ZDROJE

1. JAŠ, S. (2009): *Perspektivy vývoje evropské zemědělské politiky a rozvoje venkova*. Přednáškové texty, www.copa-cogeca.eu, www.stanislav-jas.eu. Č. Budějovice, Brusel.
2. KOUŘILOVÁ, J. (2007): *Multifunkční ekologické a konvenční zemědělství se zřetelem na podhorské a horské oblasti*. Č. Budějovice: Zemědělská fakulta JU. 108 s. a přílohy.
3. KOUŘILOVÁ, J. - PŠENČÍK, J. - KOPTA, D. (2009): *Dotace v zemědělství z hlediska komplexního pohledu a s přihlédnutím k ekologickému zemědělství*. Č. Budějovice: Ekonomická fakulta JU. 105 s. a přílohy.
4. ZEMPLINAROVÁ, A. - PANEŠ, P. (2008): Státní podpora podniků a konkurenceschopnost odvětví. *Politická ekonomie*, č. 2. Praha: VŠE.
5. *Ekonomika vězeňství 2002-2006*. [cit. 2008-11-30], Dostupný z www.vscr.cz.
6. Podklady k textu ke změně struktury venkovského

obyvatelstva jsou k nahlédnutí u autorky, neboť je zatím nelze v dané fázi z důvodu ochrany dat publikovat.

Příspěvek byl zpracován s podporou MSM 6007665806.

ADDRESS & ©

doc. Ing. Jindřiška KOUŘILOVÁ, CSc.
Katedra účetnictví a financí
Ekonomická fakulta
Jihočeská univerzita
Studentská 13, 370 05 České Budějovice
Czech Republic
kourilova@ef.jcu.cz

MÍRA AKCEPTACE MOBILE MARKETINGU V ČESKÉ SPOLEČNOSTI

Acceptance Ratio of Mobile Marketing in Czech Society

Monika BŘEZINOVÁ

České Budějovice, Czech Republic

ABSTRAKT: Změna spotřebitelského chování vede ke změně marketingové komunikace, v současné době jsou častěji než dříve používány marketingové techniky cílené marketingové komunikace. Vedle direkt mailu, telemarketingu, e-mail marketingu a dalších sem řadíme i mobile marketing. Mobile marketing je realizován prostřednictvím mobilního telefonu spotřebitelů. Jeho výhody a nevýhody jsou zmíněny v tomto článku. Prokázat, jak dalece jsou respondenti připraveni a ochotni přijímat komerční zprávy do mobilního telefonu je cílem výzkumu, z jehož výsledků vyplývá, že 54 % respondentů nechce přijímat reklamní zprávy na svůj mobilní telefon, a to ani za bonus poskytnutý operátorem, 46 % je ochotno přijímat reklamní zprávy na svůj mobilní telefon, z čehož pouze 7 % bez požadavku na bonus. K podobným výsledkům dospěla i firma Mediaresearch, která prováděla výzkum v roce 2008. V tomto výzkumu bylo 45 % respondentů ochotno přijímat reklamní zprávy na mobilní telefon.

Klíčová slova: mobile marketing - telemarketing - cílená marketingová komunikace

ABSTRACT: The change of the consumer behaviour leads to the change of the marketing communication, at present tools of target marketing communication are used more. Besides Direct marketing, Telemarketing, E-mail marketing and others, we use Mobile marketing too. Mobile marketing is made by the consumers' mobile phones. Advantages and disadvantages are mentioned in this article. To what extent respondents are ready for Mobile marketing, the aim of the research is to show. According to its results 54 % of respondents do not want to receive commercial messages to their mobile phones, and any bonus either, from mobile operators; 46 % are ready to receive comm. messages, in these only 7 % without any bonus. Similar results were gained by Mediaresearch company, which made a similar research in 2008. According to this research 45 % of respondents want to receive commercial messages to their mobile phones.

Key words: mobile marketing - telemarketing - target marketing communication

ÚVOD

Spolu se společenskými a technologickými změnami přichází i změna v chování spotřebitelů. V oblasti marketingu se tato změna odrazila ve stále větší oblibě speciálních, dříve okrajových metod cílené marketingové komunikace, jako je e-mail marketing, viral marketing, buzz-marketing, leadermarketing, big spread marketing [2].

Cílem současné marketingové komunikace je získat cílovou skupinu a vybudovat si s ní dlouhodobý vztah, na základě kterého by byl nákup opakován.

Nejlepší měřitelnost zákaznické odezvy vykazuje direkt mail (poštovní zásilka), telemarketing (pevná telefonní linka), e-mail marketing (e-mail adresa; počítač) a mobile marketing (mobilní telefon). První tři jmenované formy jsou ve větší či menší míře v praxi používány. Mobile-marketing je nová metoda, která se začíná uplatňovat v cílených marketingových kampaních. K šíření komerční zprávy využívá mobilního telefonu spotřebitele. Pomocí informací operátora

o držiteli telefonního přístroje je možné provést podrobnou segmentaci. V současné době je mobile marketing využíván jednotlivými telefonními operátory, kteří různou formou (volné minuty, volné stažení her a jiné) motivují své zákazníky k přijímání a poslechu reklamních sdělení, která se omezují pouze na propagaci vlastních produktů firmy [1].

Dále mobile marketing využívá firma Zelfcom Czech, která v létě 2008 spustila portál hellomobile.cz, umožňující čerpat výhody a bonusy výměnou za selektivní reklamu dodávanou do mobilu a internetový prodejce Vltava.cz, který spustil v listopadu 2008 první obchod v mobilu v České republice. Mobilní telefon lze v současné době využít také k platbě jízdného nebo parkovného v Praze, Ostravě a od letošního roku i v Českých Budějovicích.

Výhody a nevýhody mobile marketingu lze posoudit z hlediska: 1) zadavatele; 2) konečného spotřebitele. Výhoda pro konečného spotřebitele je úspora času a pohodlnost nákupu, což jsou hlavní důvody pro využití mobile marketingu ze strany spotřebitele. Lze

však získat i ty, pro které nejsou dostatečně motivující. Nákupy přes mobilní telefon a s tím související mobile marketing lze zatraktivnit nabídnutím některého z bonusů, které jsou v této souvislosti využívány. Jedná se například o zaslání peněz za přečtenou komerční zprávu na účet spotřebitele, nabídka volných minut či SMS/MMS zpráv, nebo bonusy, na jejichž základě je spotřebiteli snížena paušální platba za služby poskytované mobilními operátory atp.

Výhoda mobile marketingu pro zadavatele je především v přesném zacílení. Inzerent si může vybrat zákazníky, které chce oslovit, a to podle pohlaví, místa bydliště, věku, nákupního chování a dalších segmentačních faktorů, může tedy oslovit například všechny muže od 30-50 let, žijící v Brně, používající k placení platební karty atp. Jedná se tedy o selektivně uplatňovaný nástroj marketingové komunikace. Tyto a další údaje má operátor k dispozici z interních dat a ostatní poskytovatelé těchto služeb z dotazníku, který přihlašující se spotřebitel vyplní při registraci. Cena se pro inzerenta při využití mobile marketingu pohybuje v rozmezí 3,- až 6,- Kč za jeden poslech či přečtení reklamy.

METODIKA A CÍL

Oborné cíle příspěvku jsou zaměřeny na shromáždění, zpracování a interpretování primárních dat týkajících se akceptace mobile marketingu českými spotřebiteli a jejich porovnání s akceptací telemar-

ketingu. Data byla získávána v průběhu roku 2009 dotazníkovým šetřením, zpracována pomocí programu MS Excel a jeho výstupem jsou tabulky a grafy použité v článku. Výzkumu se zúčastnilo 320 respondentů, z nichž 290 dotazník vyplnilo a odevzdalo. Při převádění dat do elektronické podoby bylo dalších 15 dotazníků pro neúplnost vyřazeno. Výsledky reprezentují názory 275 náhodně vybraných respondentů (nejedná se o reprezentativní vzorek). Článek je pro možnost porovnání výsledků výzkumu a reálného využívání mobile marketingu doplněn primárními daty od společnosti Zelfcom Czech, která byla poskytnuta z interních zdrojů společnosti v roce 2009.

VÝSLEDKY A DISKUSE

Velkou výhodou mobile marketingu je, jak bylo zmíněno v úvodu, přesné hodnocení kampaní, které se hodnotí pomocí ukazatelů, jako je počet reakcí na 100 obeslaných SMS, nebo počet objednávek na 100 nebo 1000 obeslaných SMS. Na jaře 2009 proběhl na Jihočeské univerzitě v Českých Budějovicích výzkum souvislosti mezi telemarketingem a mobil marketingem. Hypotéza, která předpokládala, že spotřebitelé, kterým nevadí telemarketing, budou ochotni přijmout i mobile marketing, se nepotvrdila. Tyto dva druhy marketingové komunikace nejsou spotřebiteli nahlíženy stejně, jak ukazuje tabulka č. 1 a grafy č. 1 a 2.

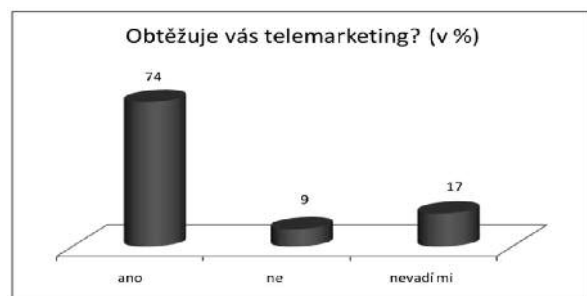
Tab. č. 1: Postoj respondentů k telemarketingu a mobile marketingu.

(Respondenti odpovídali na otázky: „Obtěžuje Vás telemarketing?“ vždy jednou z následujících odpovědí: Ano; Ne; Nevadí mi. U další otázky, na kterou odpovídali: „Přivítali byste zaslání komerčních zpráv na Váš mobilní telefon?“, vybírali opět jednu z následujících odpovědí: Ano; Ne; Pouze za bonus. Tabulka uvádí výsledky odpovědí na obě tyto otázky.)

	Ano (celkem 74 %)	Ne (celkem 9 %)	Nevadí mi (celkem 17 %)
Ano (celkem 7 %)	2 %	3 %	2 %
Ne (celkem 54 %)	45 %	3 %	6 %
Pouze za bonus (celkem 39 %)	27 %	3 %	9 %

Zdroj: Vlastní výzkum (2009).

Graf č. 1: Odpovědi respondentů.

Zdroj: Vlastní výzkum (2009).

Graf č. 2: Odpovědi respondentů.

Zdroj: Vlastní výzkum (2009).

Z tabulky a grafů vyplývá, že 74 % respondentů telemarketing obtěžuje a celých 45 % z nich by obtěžoval také mobile marketing. 27 % respondentů, které telemarketing obtěžuje, by bylo ochotno přijímat komerční zprávy na svůj mobilní telefon, ale pouze v případě získání bonusu. A 2 % respondentů, které telemarketing obtěžuje, je ochotno přijímat komerční zprávy na svůj mobilní telefon bez jakýchkoliv požadavků na bonus. Na druhou stranu u respondentů, kteří na otázku „Obtěžuje vás telemarketing?“ odpověděli ne (9 %) nebo nevádí mi (17 %) (celkem 26 %), se procento těch, kteří by mobile marketing přijali bez požadavků na bonus, rovná pouze 5 %. Těch, kteří by ho za bonus přijali, je 12 % a 9 % respondentů by mobile marketing odmítlo zcela i přes to, že telemarketing je neobtěžuje nebo jim nevádí. Z celkového počtu respondentů by mobile marketing přijalo pouze 7 %, dalších 39 % za bonus, 54 % respondentů by mobile marketing nepřijalo ani za nabízený bonus. Pokud by hypotéza měla být potvrzena, mělo by mobile marketing přijmout bez požadavku na bonus 26 % respondentů (respondenti, kteří odpověděli, že jim telemarketing nevádí nebo neobtěžuje), což se nestalo.

Podobný výzkum prováděla v roce 2008 firma Mediaresearch s tímto výsledkem: 45 % respondentů by bylo ochotno přijímat komerční zprávy do mobilního telefonu. Dále pak agentura OMD Snapshots v roce 2007, kde 55,5 % respondentů odpovědělo, že by pro ně bylo zajímavé přijímat komerční zprávy do mobilního telefonu. Žádný z těchto výzkumů však nesrovnává přijímání telemarketingu a mobile marketingu.

Na českém trhu je v současné době jediná společnost, která se zabývá zasláním komerčních zpráv na mobilní telefon (pomineme-li jednotlivé operátory a jejich

generální dodavatele těchto služeb). Firma Zelfcom Czech v létě 2008 spustila portál hellomobile.cz, umožňující čerpat výhody výměnou za reklamu dodávanou na mobil bez ohledu na operátora. Informace o struktuře uživatelů této služby jsou uvedeny v tab.č. 2 a 3.

Tab. č. 2: Registrovaní na portálu hellomobile.cz, segmentace dle věku.

Uživatelé služby podle věku	v %
15-17 let	23,07
18-22 let	32,02
23-26 let	14,17
27-35 let	12,41
> 35 let	18,33

Zdroj: Interní data společnosti Zelfcom Czech (2009).

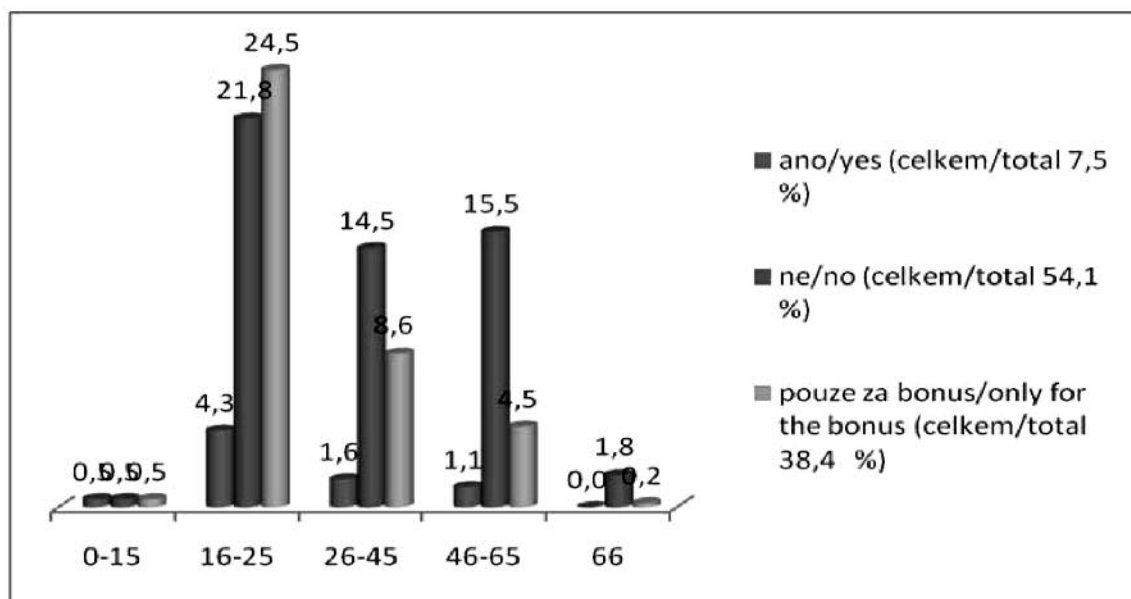
Tab. č. 3: Registrovaní na portálu hellomobile.cz, segmentace dle pohlaví.

Uživatelé podle pohlaví	v %
Muži	53
Ženy	47

Zdroj: Interní data společnosti Zelfcom Czech (2009).

Výsledky výzkumu, který se zaměřoval na mobile marketing, rozdělené dle věku a pohlaví, ukazují grafy č. 3 a 4, bohužel věkové skupiny nelze porovnat z důvodů jiného rozdělení a je třeba říci, že výzkum zkoumal postoj zákazníků k mobile marketingu, zatímco data společnosti Zelfcom Czech pracují již s reálnými uživateli služeb, které Hellomobile poskytuje.

Graf č. 3: Odpovědi respondentů na otázku: „Přivítali byste zaslání komerčních zpráv na váš mobilní telefon?“, dle věkových skupin (v %).

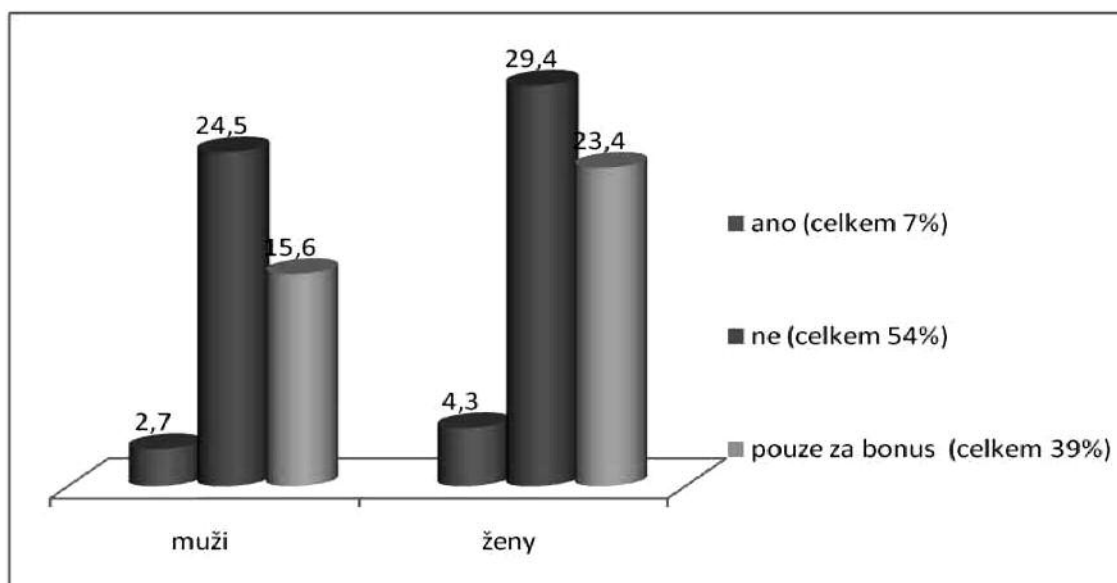

Zdroj: Vlastní výzkum (2009).

U segmentačního faktoru pohlaví lze výsledky porovnat. Podle reálných údajů využívá služby firmy Zelfcom Czech 53 % mužů a 47 % žen, dle výzkumu by možnost zaslání komerčních zpráv (za bonus či bez bonusu) přivítalo pouze 18,3 % mužů a 27,7 % žen. Z výsledku výzkumu vyplývá, že ženy jsou mobile marketingu více nakloněny než muži, ten-

to závěr však nekorresponduje s daty poskytnutými společností Zelfcom Czech. Tento rozdíl může být způsoben faktem, že společnost Zelfcom Czech registruje uživatele pouze pomocí webové stránky a odkazy na ni umístila na stránkách s převážně mužskými tématy (sport, auto-moto...).

Graf č. 4: Odpovědi respondentů na otázku: „Přivítali byste zaslání komerčních zpráv na Váš mobilní telefon?“, dle pohlaví (v %).

Zdroj: Vlastní výzkum (2009).

ZÁVĚR

Z výsledků výzkumu vyplývá, že respondenti vnímají rozdíl mezi telemarketingem a mobile marketingem a na oba dva nástroje cílené marketingové komunikace nahlíží rozdílně. Hypotéza, že spotřebitelé, které neobtěžuje nebo jim nevádí telemarketing, budou souhlasit i se zasláním komerčních zpráv na mobilní telefon (mobile marketing), byla vyvrácena. Srovnáním výsledků výzkumu s reálnými daty uživatelů mobile marketingu bylo zjištěno, že reálné rozdělení respondentů neodpovídá výzkumem zjištěnému rozdělení dle pohlaví. Tento rozpor může být vysvětlen jednak umístěním odkazů na přihlašovací webovou stránku společnosti a také možností připojení respondentů k internetu. Celkově však zkoumaný vzorek lépe vnímá mobile marketing (46 % by ho přijalo) na rozdíl od telemarketingu, který obtěžuje plných 74 % respondentů.

Využití mobilního telefonu jako nástroje cílené marketingové komunikace nekončí zasláním komerčních zpráv na mobil. V roce 2008 byly zprovozněny tzv. agresivní billboardy (tuto službu poskytuje společnost blue2info.cz). Tyto billboardy mají zabudované Bluetooth zařízení, jehož pomocí zašlou všem podobně

vybaveným mobilním telefonům v určitém dosahu (většinou několik metrů) identickou reklamní zprávu, kterou prezentují na své ploše. Zásah tímto reklamním sdělením je tak dvojnásobný. Je otázkou, jestli všechny technologické a technické vymoženosti, které nám naše doba nabízí, budou využity ve prospěch spotřebitele a poskytnou mu více volného času na budování osobních vazeb a kvality života, či z nás udělají reklamní psance a spotřební společnost v tom nejhorším slova smyslu.

POUŽITÁ LITERATURA A INFORMAČNÍ ZDROJE

1. BŘEZINOVÁ, M. - ROST, M. (2009): Mobil marketing. *Acta universitatis Bohemia*, roč. 12, č. 1, s. 53-60. České Budějovice. ISSN 1212-3285.
2. FREJ, P. (2008): *Marketingová komunikace: to nejlepší z nových trendů*. Praha: Management Press. ISBN 978-80-7261-160-7.
3. HELLOMOBILE: *O nás*. 15. 7. 2009. Dostupný z <http://www.hellomobile.cz/zmobile/about.jsp>
4. ŽÁČEK, J. (2009): *Merci oui*. 10. 7. 2009. Dostupný z <http://keekstudio.blogspot.com/2008/03/merci-oui.html>

ADDRESS & ©

Ing. Monika BŘEZINOVÁ, Ph.D.
Katedra řízení
Ekonomická fakulta
Jihočeská univerzita
Studentská 13, 370 05 České Budějovice
Czech Republic
brezina@ef.jcu.cz

MARKETING A SOCIÁLNÍ SLUŽBY

Marketing and Social Services

Jan MOLEK

České Budějovice, Czech Republic

ABSTRAKT: Sektor služeb je značně rozsáhlý a představuje celou škálu nejrůznějších činností, jednoduchými procesy počínaje a nejsložitějšími operacemi, řízenými počítači, konče. V oblasti služeb vyvíjí aktivitu různé typy organizací, od jednotlivců přes malé firmy až po nadnárodní společnosti, mající ziskový i neziskový charakter. Nejvíce služeb téměř ve všech zemích světa však poskytuje stát (vzdělání, justice, obrana, bezpečnost, zdravotnictví, sociální sféra apod.). Organizace poskytující služby, která bude chtít v turbulentním prostředí obstát, se při formulování své podnikatelské filozofie neobejde bez kvalitního a funkčního marketingu. Marketing sociálních služeb má řadu specifík, vyplývajících z charakteru těchto služeb.

Klíčová slova: služby - organizace - podnikatelská filozofie - marketing - sociální služby

ABSTRACT: The area of social services is considerably extensive and involves a range of various activities from simple processes to complex operations conducted by computers. Various organizations are engaged in providing social services - sole proprietors, partnerships as well as international companies, both profit and non-profit organizations. However, most of the services are provided by the state (education, justice, defence, security, health, social sector, etc.). Organizations providing these services will have to implement quality and effective marketing strategies in order to succeed in the changing environment. The marketing of social services has a number of special features resulting from the nature of these services.

Key words: services - organization - entrepreneurial philosophy - marketing - social services

ÚVOD

Podstata a smysl marketingu jsou v podnikatelských kruzích i myslí veřejnosti často nesprávně chápány. V čem toto nepochopení spočívá? Marketing je totiž nezřídka zaměňován s prodejem a to je zásadní chyba. P. Kotler (2003) říká: „*Marketing není uměním, jehož cílem je najít chytrý způsob, jak se zbavit toho, co vyrobíte. Marketing je uměním, jak vytvářet skutečnou hodnotu pro zákazníka. Je to umění pomáhat zákazníkům, aby na tom byli lépe. Základními hesly marketingu jsou jakost, služby a hodnota. Marketing je podnikatelskou funkcí, která rozpoznává nenaplněné potřeby a touhy, určuje a měří jejich rozsah a potenciální ziskovost, rozhoduje o tom, kterým cílovým trhům by organizace dokázala sloužit nejlépe, vybírá pro tyto trhy vhodné výrobky, služby a programy a vyžaduje od každého svého pracovníka, aby měl neustále na paměti zákazníka a sloužil mu.*“

1 Charakteristika moderního marketingu

Cílem marketingu je podle Kotlera vytvářet hodnotu tím, že:

- nabízí perfektní řešení problémů zákazníka;
- šetří čas a úsilí nakupujících při vyhledávání nabídky a realizaci prodeje;

- podporuje růst životní úrovně společnosti jako celku.

Za základní úkoly marketingu považuje:

- zjistit, co lidé potřebují a co jim lze nabídnout;
- rozhodnout o tom, jak produkt uvést na trh a za jakou cenu, jak zajistit jeho distribuci a podporu;
- monitorovat výsledky a podle nich přijímat opatření ke zlepšení;
- rozhodnout o tom, které produkty je nutné z trhu stáhnout.

Pokud se jedná o zákazníky, je podle něho posláním marketingu:

- vyhledávat a vyhodnocovat nové příležitosti k prodeji;
- mapovat a vyhodnocovat názory, preference a požadavky spotřebitelů;
- udržovat kontakty se zákazníky i po uzavření obchodu a shromažďovat jejich podněty a připomínky za účelem zlepšení produktů;
- předávat výsledky šetření o spotřebitelských názorech, preferencích a požadavcích, spolu s podněty a připomínkami zákazníků ke zlepšení produktů projektantům produktů;
- monitorovat, zda zákazníci dostávají kvalitní návo-

dy k používání a je jim poskytována nezbytná poradenská, případně technická pomoc.

Trendy moderního marketingu pak spatřuje především v přechodu od:

- marketingového stylu „vyrob a prodej“ ke stylu „naslouchej a reaguj“;
- orientace na upoutání zákaznickovy pozornosti k orientaci na udržení zákazníků;
- snahy o získání co největšího tržního podílu k rozšiřování služeb pro stávající zákazníky;
- marketingového monologu k dialogu se zákazníky;
- hromadného marketingu orientovaného na produkt k marketingu orientovanému na zákazníka;
- marketingu využívajícího jeden kanál k marketingu využívajícímu více komunikačních kanálů.

1.1 Služby a jejich zvláštnosti z hlediska marketingu

Marketing napomáhá prodeji nejrůznějších typů nehmotných produktů, počínaje divadelními představeními a konče strategiemi kontroly porodnosti. Důležitou podobou nehmotných produktů jsou služby.

Služby jsou nehmotné produkty směňované přímo mezi poskytovateli a zákazníkem bez uplatňování autorských práv. Obecně lze o službách hovořit jako o aktivitě, která naplňuje určitý cíl a může být orientována buď na člověka (zdravotní a sociální služby), nebo na předmět (opravárenské služby). P. Kotler - G. Armstrong (2004) říkají: „*Služba je jakákoli činnost nebo výhoda, kterou jedna strana může nabídnout druhé straně, je v zásadě nehmotná a jejím výsledkem není vlastnictví. Produkce služby může, ale také nemusí být spojena s hmotným produktem.*“

Mezi základní vlastnosti služeb, ovlivňující proces marketingu a je tudíž nezbytné je brát v úvahu, patří:

• *Nehmotnost*

Službu nelze vnímat zrakem, čichem, hmatem ani jiným smyslem. Před koupí si ji nelze prohlédnout a pouze ve výjimečných případech je možné si ji vyzkoušet. Z tohoto důvodu se velké množství služeb z pohledu spotřebitele těžko hodnotí (ocenit nový účes je snadnější než určit, zda odvedl zubař při čištění chrupu dobrou práci).

• *Okamžitá spotřeba*

Službu nelze skladovat pro pozdější prodej či spotřebu, tzn. buď bude nabídka využita hned, nebo bude provždy ztracena (nevyužitá poradenská služba sociálního pracovníka je navždy ztracenou příležitostí, kterou nelze nahradit).

• *Variabilita*

Variabilita služeb je vlastnost, díky níž se může dokonce jedna a ta samá služba, vykonaná stejným zaměstnancem pro stejného zákazníka, pokaždé lišit, tzn., že v různých časech může být charakter poskytovaných služeb odlišný (jen výjimečně přednese stejný lektor pokaždé stejnou přednášku).

• *Neoddělitelnost*

Neoddělitelnost je vlastnost služby, která vyjadřuje, že je nemožné oddělit produkci služby od její spotřeby. Služba se může uskutečnit pouze v momentě, kdy ji její poskytovatel převedl na zákazníka, nebo ji učiní zákaznickovým vlastnictvím (lékař nemůže pacienta ošetřit bez jeho účasti). V některých případech může být služba nejdříve prodána (nákup vstupenky na koncert v předprodeji) a až následně doručena (vlastní interakce mezi poskytovatelem služeb a zákazníkem).

Důsledkem nehmotnosti služby je to, že zákazníci kupují něco, na co si nemohou sáhnout či jiným smyslem ověřit. Hledají proto před provedením transakce (koupě) známky a důkazy kvality. Poskytovatelé služeb proto musí zajistit, aby tyto důkazy byly spotřebitelům snadno k dispozici. Problém spojený s nemateriální povahou služeb se snaží překonat *poskytováním vodítek materiálního charakteru*, které zákazník navnadí ke koupi. Takovýmto vodítkem může být vzhled zařízení a jejich vnitřní design, logo, dopisní papíry, vizitky, vzhled zaměstnanců (uniformy), podoba reklamních sdělení a internetových stránek apod.

Problémům, vyplývajícím z nemožnosti skladovat služby, se jejich poskytovatelé snaží čelit *řízením kapacit* (proces, jehož cílem je sladit nabídku s poptávkou, tedy kapacity organizace s reálným kupním potenciálem předpokládaného trhu služby). Řízení kapacit může mít buď podobu přizpůsobení služby (využití lyžařského areálu v zimě a v létě), nebo ceny (výhodné ceny při nákupu zájezdu v půlročním předstihu či na poslední chvíli jsou významným faktorem, ovlivňujícím poptávku po daném zájezdu).

Variabilita služeb je příčinou toho, že zákazník nemusí vždy obdržet totožnou kvalitu služby. Vzhledem k množství poskytovatelů a uživatelů je obtížné služby standardizovat (vzdělávací instituce sice mohou standardizovat své služby v podobě seznamu a obsahu kurzů, avšak vzdělání, životní zkušenosti a osobnosti vyučujících budou různé, takže naděje na sjednocení procesu učení je malá). Poskytovatelé se snaží řešit problém variability zaváděním programů řízení kvality (přístup, který usiluje o začlenění všech zaměstnanců do nepřetržitého procesu zlepšování kvality služby). Větší kvalitu a stabilitu nabízených služeb zajišťují i pomocí *rozdílové analýzy a zvýšení pravomocí zaměstnanců*.

Klíčovou roli v posilování (ale také zeslabování) kvality služeb poskytovaných organizací sehrávají zaměstnanci, jejich znalosti, zkušenosti, schopnosti, dovednosti a profesionální přístup (i ta nejgeniálnější skladba je pro posluchače utrpěním, přednese-li ji neschopný interpret). Firmy proto vynakládají značné prostředky na nejrůznější *školení svých zaměstnanců, mající za cíl nejen zdokonalovat jejich odbornou kompetentnost, ale také „umění“ zacházet se zákazníky*. Ve snaze minimalizovat možné negativní důsledky, způsobené „selháním“ zaměstnanců v procesu posky-

tování služby, a ve snaze ušetřit náklady experimentují některé organizace s *disintermediací* (omezení osobního kontaktu), jejíž podstatou je to, že celý proces (nebo jeho část) se stává samoobslužný (zákazník při spotřebě služby nemá potřebu s nikým komunikovat).

Neoddělitelnost služby od její spotřeby nutí organizace k tomu, že musí věnovat enormní pozornost celému průběhu procesu poskytování služby, neboť zákazník se stává jeho neoddělitelnou součástí a často i malá změna v tomto procesu má vliv na to, jak vnímá výsledný efekt.

1.1 Sociální služby, jejich pojetí a specifika

Sociální služba je činnost (soubor činností), jejímž cílem je pomoci člověku řešit jeho nepříznivou sociální situaci. Nepříznivou sociální situací se rozumí oslabení nebo ztráta schopnosti řešit vzniklou situaci tak, aby toto řešení podporovalo sociální začlenění (proces, který zajišťuje, že osoby sociálně vyloučené nebo sociálním vyloučením ohrožené dosáhnou příležitostí a možností, které jim napomáhají plně se zapojit do ekonomického, sociálního i kulturního života společnosti a žít způsobem, který je ve společnosti považován za běžný) a ochranu před sociálním vyloučením (vyčlenění osoby mimo běžný život společnosti a nemožnost se do něj zapojit v důsledku nepříznivé sociální situace).

V některých jiných zemích Evropské unie mají oproti ČR „sociální služby“ zpravidla širší pojetí a kromě „vlastních sociálních služeb“ zahrnují také zdravotnictví, sociální ochranu jednotlivců, rodin a skupin, bydlení a zaměstnanost. Akcent je kladen na to, aby jednotlivé služby byly dostupné každému občanovi podle jeho individuální situace a jejich poskytování je chápáno jako záruka práv jednotlivých občanů (v případě „místních služeb“ to znamená, že za jejich neexistenci musí vždy nést odpovědnost orgány příslušných komunit).

Sociální služby vykazují všechny obecné charakteristiky, které jsou vlastní službám. Avšak i přes tuto skutečnost se sociální služby a jejich trh (obdobně jako u služeb zdravotních) liší od „klasických“ služeb a jejich trhů. Podstata odlišnosti vyplývá z role, kterou sociální služby sehrávají ve společnosti. Základní symptomy, jimiž se sociální služby odlišují od „klasických“ služeb komerční sféry, jsou:

- způsob financování;
- závislost na politických rozhodnutích;
- vazba na legislativu;
- provázanost se sítěmi existujícími v místní komunitě;
- intimní povaha služeb;
- významná role rodiny či jiných neformálních společenství;
- etická a hodnotová dimenze.

Oblast sociálních služeb je v České republice z hlediska legislativy upravena zákonem č. 108/2006 Sb., o sociálních službách.

2 Marketing a sociální služby

Spotřebitelům je vesměs nabízen více či méně široký sortiment produktů, jež by mohly uspokojovat některou z jejich potřeb. Logicky vzniká otázka: **Podle čeho se rozhodují pro konkrétní výrobek či službu?** Rozhodujícím kritériem je to, jak vnímají hodnotu, kterou jim produkt může přinést.

• **Hodnota pro zákazníka**

Hodnota pro zákazníka vyjadřuje rozdíl mezi hodnotou, kterou zákazník získá z vlastnictví a užívání příslušného produktu, a náklady, které musí vynaložit na to, aby si daný výrobek či službu opatřil. Problém je však v tom, že lidé neposuzují hodnotu produktu a náklady na jeho pořízení přesně nebo objektivně. Jednájí na základě vnímané hodnoty (to, co má pro někoho hodnotu velkou, může mít pro jiného minimální či dokonce žádnou).

• **Kvalita**

Kvalita přímo a zásadním způsobem ovlivňuje funkci výrobku či poskytnutí služby a tím také hodnotu produktu pro zákazníka (míru uspokojení potřeb) a jeho spokojenost. Kvalita bývá nezdědkou definována jako „*absence vad a nedostatků u výrobků či služeb*“, avšak firmy, které stavějí zákazníka do středu své pozornosti ji chápou jako „*stupeň uspokojení potřeb a přání zákazníka*“ (absolutní uspokojení potřeb a přání zákazníka se stalo primárním cílem stávajícího úsilí o absolutní kvalitu).

• **Spokojenost zákazníka**

Spokojenost zákazníka závisí na tom, do jaké míry je vnímáno či naplněno očekávání zákazníka ve vztahu k získanému produktu či hodnotě, kterou mu přináší. Není-li zcela naplněno, zákazník je nespokojen, a je-li naplněno ve vyšší míře, zákazník je příjemně překvapen.

Každá firma potřebuje prezentovat své výrobky a služby spotřebitelům. K představení produktu a dosažení žádoucí odezvy u předem definovaných spotřebitelů (cílového trhu) používá firma sadu nástrojů, nazývanou **marketingový mix**.

Protože se však služby svým charakterem liší od hmotných produktů, vyžadují použití nejen standardních nástrojů marketingového mixu (produkt, cena, místo a propagace), ale i použití dalších marketingových postupů.

Kritéria, která zákazník při hodnocení služby zpravidla používá, lze rozdělit do následujících **pěti oblastí**:

• **Hmotné prvky**

Zahrnují technický stav a vzhled zařízení a budov, oblečení a vzhled zaměstnanců, úpravu komunikačních materiálů a písemností apod.

• **Spolehlivost**

Předmětem je přesnost výkonu služby, naplnění očekávaného užítku, spojeného s poskytnutím služby apod.

• **Schopnost reakce**

Obsahem je schopnost reagovat na požadavky

zákazníka, vstřícnost a snaha personálu, adaptabilita apod.

- **Jistota**

Zahrnuje takové kategorie, jako jsou schopnosti, kvalifikace, zdvořilost, důvěryhodnost, bezpečnost apod.

- **Empatie**

Obsahem je schopnost vcítit se a pochopit potřeby i požadavky zákazníků, bezproblémový přístup ke službě, efektivní komunikace apod. Aktuální je tento problém zejména u organizací poskytujících služby, založené na vysokém stupni kontaktu zaměstnanců poskytovatelů sociálních a zdravotnických služeb s jejich uživateli.

Poskytovatelé služeb (tedy i služeb sociálních) si musejí uvědomit, že na vnímání služby (ale i firmy) zákazníci a jejich spokojenost působí zejména následující faktory:

- **Kvalita služeb uvnitř firmy**

Kvalitu služeb uvnitř organizace vytvářejí kompetentnost personálu (zejména pak těch zaměstnanců, kteří přicházejí do přímého kontaktu se zákazníky), úroveň procesů a materiálního prostředí.

- **Spokojení, výkonní a loajální zaměstnanci**

Spokojenost, výkonnost a loajálnost zaměstnanců závisí zejména na úrovni jejich motivace a firemní kultuře organizace.

- **Kvalita poskytovaných služeb**

Kvalita poskytovaných služeb je tím vyšší, čím lépe a účinněji se podaří organizaci uspokojovat potřeby a přání zákazníků. Kvalita je jednou z rozhodujících vlastností služby. Její význam roste přímo úměrně s rostoucími nároky spotřebitelů. Podmiňuje stupeň uspokojení zákazníků, zvyšuje jejich loajalitu a tím i prosperitu organizace, která služby poskytuje. Kvalita služby je také jedním ze základních nástrojů, umožňujících jejímu poskytovateli odlišit svou nabídku od nabídky konkurence, a získat tak konkurenční výhodu.

2.1 Klíčové nástroje marketingového mixu v oblasti sociálních služeb

Specifickými nástroji marketingového mixu organizací poskytujících služby, zejména pak služby, založené na vysokém stupni kontaktu s klienty (tedy sociální a zdravotnické služby), jsou:

- **Personál (Personnel)**

Zatímco hmotné produkty po vyrobení pouze čekají na své zákazníky, pro poskytnutí služby je nezbytná interakce mezi zákazníkem (uživatelé služby) a zaměstnancem, který službu poskytuje. Pro stálou a vysokou kvalitu poskytovaných služeb je nezbytné, aby každý zaměstnanec firmy byl orientován na zákazníka.

Úroveň a efektivnost interakce mezi zákazníkem a poskytovatelem služeb závisí nejen na kvalifikaci a dovednostech zaměstnanců, kteří služby zákazníkům

přímo poskytují, nebo je vytvářejí (tedy jejich kompetentnosti), ale i na úrovni celého firemního systému, který poskytování služeb podporuje.

V oblasti sociálních služeb sehrává s ohledem na charakter těchto služeb personál (zejména pak kontaktní pracovníci) klíčovou roli. Úroveň personálního zabezpečení organizace, výkonnost zaměstnanců a jejich spokojenost je výslednicí působení řady činností a faktorů, které vesměs souvisejí s řízením lidských zdrojů a firemní kulturou organizace.

Mezi činnostmi a faktory související s řízením lidských zdrojů, které zásadním způsobem ovlivňují úroveň personálního zabezpečení organizace, výkonnost zaměstnanců a jejich spokojenost, patří zejména:

- personální plánování;
- výběr pracovníků;
- orientace pracovníků;
- řízení pracovního výkonu;
- hodnocení pracovního výkonu;
- rozmísťování pracovníků;
- vzdělávání a rozvoj pracovníků;
- motivace pracovníků;
- odměňování pracovníků;
- pracovní vztahy;
- péče o pracovníky.

Firemní kultura představuje originální představy, hodnoty, přesvědčení, vzory jednání, pravidla, symboly a mnohé další prvky, které jsou sdíleny zaměstnanci a jež se projevují uvnitř organizace i navenek. Podstatným způsobem ovlivňuje veškeré činnosti v organizaci. V globálním světě, kde jsou kvalita a propracované marketingové strategie samozřejmostí, se konkurenční střet přenáší zejména do oblasti vnitřního uspořádání organizace. Firemní kultura se tak stává účinným nástrojem, který podporuje konkurenční výhodu organizace. Existuje nemalý počet organizací, které si stěžují, že jejich zaměstnanci jsou demotivovaní, nejsou dostatečně loajální, jejich přístup k práci není aktivní a produktivní. Profesor J. Pfeffer ze Stanfordské univerzity tvrdí, že takové organizace mají přesně to, co si sami zaslouží. Pokud totiž lidé mají vytvořené nefunkční pracovní prostředí, lze od nich očekávat podobně nefunkční chování.

Úspěšné firmy, které dokáží zaměřit své zaměstnance na zákazníky, si zároveň uvědomují, že, má-li být cílem zaměstnance spokojenost zákazníka, musí být spokojen sám zaměstnanec. Organizují proto pro své zaměstnance nejrůznější soutěže, kulturní, sportovní či společenské akce a motivují je uznáním i odměnou za výjimečně dobrou práci.

Rozhodující roli při naplňování těchto primárních předpokladů růstu a prosperity sehrává management organizace.

- **Postupy (Procedures)**

Procesem poskytování služby se rozumí sekvence určitých kroků, jejichž výsledkem je užitek, uspokojující potřeby zákazníka (počet kroků v procesu poskytování služby vypovídá o tom, jak je proces složitý,

zatímco variantnost volby způsobu poskytování služby odráží jeho různorodost).

Výstupem procesu poskytování služby je výsledný užitek. V průběhu poskytování služby (tedy procesu) dochází po určitý časově vymezený úsek k více či méně intenzivní vzájemné interakci mezi zaměstnancem poskytovatele a zákazníkem. Problém spočívá v tom, že v průběhu této interakce může dojít k nejrůznějším chybám a nepříjemnostem, souvisejícím vesměs se selháním lidského činitele (selhat však může i technika, kterou zaměstnanec, poskytující službu, používá), které nepříznivě ovlivňují vnímání služby (její kvality) klientem.

Kritická místa při poskytování služeb může odhalit **diagram procesu**, který se využívá u složitých procesů. Jeho podstata spočívá v tom, že znázorňuje všechny kroky poskytování služby, které mohou být pro zákazníka buď viditelné (zákazník vidí vše, čeho se přímo účastní), nebo neviditelné (zpravidla se jedná o pomocné úkony, které jsou pro poskytnutí služby nezbytné, avšak probíhají bez přítomnosti zákazníka). Pokud proces poskytování v kritických místech selže, zákazník hodnotí službu jako **nekvalitní**.

Určení kritických bodů (zejména tam, kde dochází k interakci se zákazníkem) usnadňuje lepší kontrolu kvality probíhajících procesů. Diagram také umožňuje stanovit určitou míru tolerance při vytváření kvalitativních standardů poskytovaných služeb. Předem lze také stanovit, „co“ zaměstnanci udělají, pakliže dojde v některém kritickém bodě k selhání.

Úspěšnému zvládnutí procesů poskytování služby napomůže, pokud se organizaci podaří poznat své zákazníky a pochopit, jaké chování od ní (jejích zaměstnanců) očekávají. Řada organizací proto učí své zaměstnance, jak se k zákazníkovi chovat, a školí je v komunikačních a jiných potřebných dovednostech. Očekávané chování zaměstnanců pak formulují do norem chování, jež od svých zaměstnanců očekávají.

Problematika procesů úzce souvisí s produktivitou práce, neboť výrazný růst nákladů motivuje poskytovatele služeb ke zvýšení produktivity práce. Mají proto vesměs tendenci uspořádat procesy tak, aby minimalizovali své náklady. Toho však zpravidla nelze dosáhnout, aniž by došlo ke snížení kvality poskytované služby. **Kvalita služeb** je však jedním z fundamentálních faktorů, který rozhoduje o tom, kolik zákazníků bude organizace, poskytující služby, obsluhovat. Tuto skutečnost je tudíž nezbytné mít při veškerém úsilí o vyšší produktivitu práce neustále na paměti.

Způsob, jakým jsou služby poskytovány, zásadně ovlivňuje celkové vnímání služby a její kvality zákazníky. Spokojenost zákazníka zvyšují takové procesy, které mu přinášejí větší přidanou hodnotu, tzn., že šetří jeho peníze a čas při stejném či větším užitku (procesy orientované na potřeby zákazníka), a naopak spokojenost zákazníka snižují postupy, které sice zvyšují produktivitu práce organizace, avšak na úkor

potřeb zákazníka, tj. kvality služeb (procesy podle potřeb poskytovatele).

Organizace chyby a problémy v procesu poskytování služby zcela eliminovat nemůže, avšak může a musí se je naučit efektivně a účinně řešit. Primárním předpokladem minimalizace výskytu chyb v procesu poskytování služby a jejich účinného řešení jsou kompetentní a spokojení zaměstnanci, vybavení potřebnými pravomocemi, které jim umožňují rychle a efektivně případné problémy řešit.

- **Fyzikální charakteristiky** (Physical evidence)

Materiální prostředí představuje podle M. Vaštinykové (2008) spolupůsobení hmotných a nehmotných prvků v místě, kde je služba prováděna a ve kterém spolu jednají poskytovatel služby a zákazník. Zahrnuje proto každé příslušenství, jež ovlivňuje výkon a komunikaci dané služby. Prostor je komplexnější pojem, než pouhé působení předmětů, neboť: oprostředí obklopuje, svírá a pohlcuje jedince, který nemůže být jeho subjektem, nýbrž pouze jeho účastníkem;

- prostředí působí na více smyslů současně;
- prostředí vždy poskytuje více informací, než je schopen jedinec zpracovat (některé jsou vnímány jako centrální a jiné naopak jako periferní, některé informace reprezentující prostředí mohou být dokonce konfliktní, vzájemně se popírat či působit dvojznačně);
- prostředí v sobě zahrnuje motivační poselství;
- prostředí implikuje estetické, sociální a systémové kvality.

Tvorba ideálního materiálního prostředí a tím i jeho atmosféry je pro poskytovatele sociálních služeb obtížným problémem, neboť:

- organizace poskytující sociální služby vesměs nedisponují dostatečným množstvím relevantních informací o vlivu prostředí a jeho jednotlivých složek;
- posuzování vlivu prostředí a jeho jednotlivých složek má zpravidla více či méně subjektivní charakter.

Při vytváření materiálního prostředí a atmosféry je zpravidla nezbytné řešit následující okruhy problémů:

- **Rozvržení prostoru**

Výsledné řešení prostoru musí vycházet z jeho funkčnosti. Je nutné brát v úvahu pocity zákazníka a promyslet, co by měl vidět zákazník a co by měli vidět ostatní. Rozhodování o prostředí ovlivňují také představy organizace o jejím budoucím růstu, změně poslání charakteru služeb či procesu jejich poskytování.

- **Zařízení interiéru**

Vybavení interiéru může vytvořit přátelskou atmosféru (pocit vítaného hosta), nebo naopak bariéru nezvaného návštěvníka. Zvolené vybavení interiéru zařízení musí proto splňovat nejen požadavky z hlediska funkčnosti, nýbrž zároveň vytvářet pro zákazníka příjemnou atmosféru.

○ **Osvětlení**

Způsob osvětlení musí splňovat nejen podmínku funkčnosti a bezpečnosti, nýbrž i odpovídat povaze a charakteru poskytované služby.

○ **Barvy**

Barvy spolu s osvětlením útočí na jeden ze základních receptorů vnímání, tj. zrak. Barvy mají svůj vlastní jazyk, mohou evokovat určitou náladu a vyvolávat nejen pocit štěstí a radosti, ale také smutek a depresi.

○ **Značení**

Značením se v materiálním prostředí rozumí grafické zprávy, symboly a označení, jež ve sféře služeb patří k významným prvkům komunikace. Nezasupitelnou roli proto sehrává jejich vzhled, umístění, osvětlení, barva a výběr typů písmen.

Atmosféru však člověk nevnímá pouze zrakem, ale i ostatními smysly. Je proto žádoucí při řešení problematiky materiálního prostředí neopomenout ani hmat, sluch a čich (dotekem člověk vnímá pocit z materiálu, zvukové a čichové vjemy dotváří atmosféru). Od materiálního prostředí nelze oddělit ani to, co je „vně“, tedy vzhled objektů, jejich označení a okolní prostranství vůbec.

Materiální prostředí sehrává ve sféře sociálních služeb nezastupitelnou roli v tom, že první vjemy a dojmy, které zákazník získá při vstupu do prostoru, kde je služba poskytována, mohou navodit příznivé (nebo také nepříznivé) očekávání. Vzhled exteriérů a zařízení interiéru evokují v zákazníkovi představu o povaze služby, její kvalitě i profesionalitě provedení. **Při vytváření materiálního prostředí a atmosféry je nezbytné mít neustále na zřeteli, že sdělovaný image organizace musí odpovídat image požadovanému.**

Organizace, poskytující služby, mohou materiální prostředí s výhodou využívat k odlišení svých produktů, tedy jako konkurenční výhodu. Při vytváření materiálního prostředí je nutné dodržovat následující zásady:

- využít těch hmotných předmětů, které zákazník považuje za důležité a které jsou vyhledávány jako součást služby (použití prvků, které zákazníci neocenují, může mít kontraproduktivní účinek);
- zajistit, aby „příslib“, navozený těmito hmotnými předměty, poskytnutá služba opravdu splnila (kvalita hmotných prvků musí odpovídat očekávání zákazníka, neboť v opačném případě mohou vzniknout nesprávná spojení, která poskytovateli služeb nepřinesou nic dobrého).

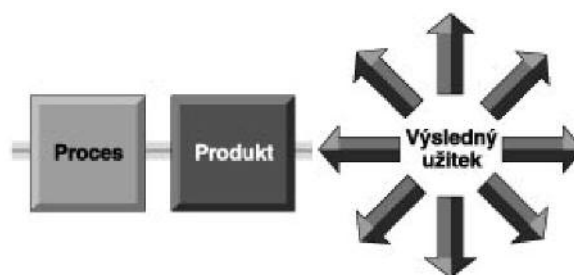
Sociální služby (obdobně jako celá škála dalších služeb) však nejsou zákazníkům poskytovány pouze v zařízeních a prostorách jejich poskytovatelů. Existují případy, kdy **poskytovatel služby přijede za zákazníkem** k němu domů (terénní sociální služby). V těchto případech je důležité zachování jednotného stylu oblečení zaměstnanců, poskytujících danou službu, vzhledu a označení automobilů organizace apod., neboť i toto jsou důležité faktory, formující a ovlivňující vnímání služby zákazníkem.

Materiálové prostředí působí nejen na pocity a vjemy zákazníků (uživatelů služeb), ale i zaměstnanců organizace, která služby poskytuje. Prostředí tudíž ovlivňuje celkovou spokojenost nejen zákazníků, ale i zaměstnanců. Materiální prostředí také spoluvytváří image organizace a je jedním z hmotných faktorů, který službu odlišuje od konkurence (je jakýmsi „nosičem“ informací nejen o službě, ale i o jejím poskytovateli). Organickou součástí materiálního prostředí je vnímaná „atmosféra prostor“, v níž jsou služby poskytovány, a celkový exteriér budov i okolního prostranství.

3 Model osmi dimenzí excelence

Primárním cílem každé firmy je bez ohledu na odvětví její působnosti „co nejlépe obstát na trhu“. Legitimní a vysoce aktuální se tudíž stává otázka: **Jak by měla vypadat potenciálně úspěšná organizace?** V oblasti sociálních služeb lze vycházet z následujícího modelu „osmi dimenzí excelence“, zformulovaného R. Lawtonem (2006).

Každá sociální služba, tedy „**produkt**“, je bez ohledu na její typ či formu výsledkem nějakého „**procesu**“ a má pro jejího uživatele určitý „**výsledný užitek**“.

Při pohledu na výše uvedené schéma se nabízí otázka: **Co je ceněno nejvýše?** Je tím klíčovým prvkem „**proces**“, „**produkt**“ nebo snad „**výsledný užitek**“?

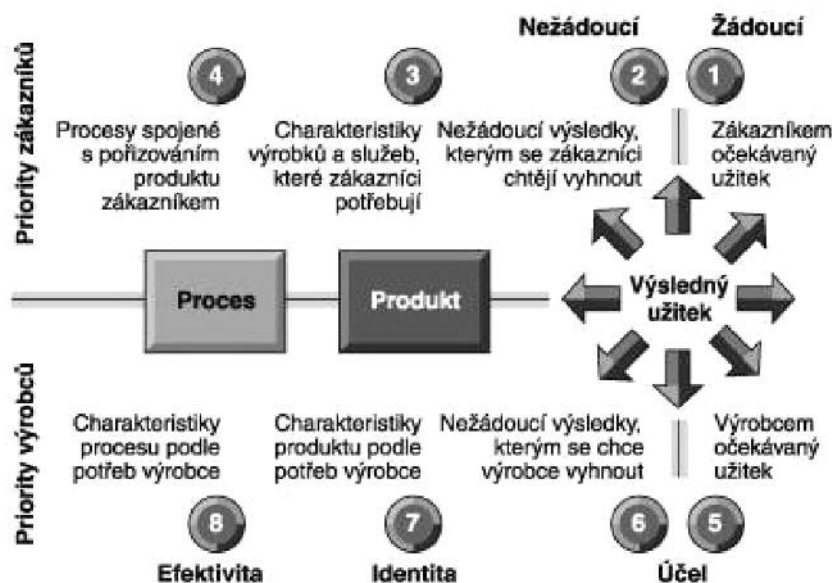
Manažeři většiny organizací s největší pravděpodobností odpoví, že nejdůležitější je „**proces**“ (zahrnuje takové iniciativy, jako just-in-time, ISO 9000, TQM apod.). Zdokonalování procesů je bezpochyby nezbytné, nicméně nelze nemít na paměti, že organizace může vytvořit stabilní, rychlý a nákladově efektivní proces, produkující spolehlivé i cenově výhodné produkty (výrobky, služby), které ovšem nikdo nebude potřebovat.

Zákazník s téměř stoprocentní jistotou odpoví, že prioritní je „**užitek**“, neboť očekávaný „**výsledný užitek**“ je primárním motivem jeho nákupního rozhodování („**proces**“ poskytování služby není bezvýznamný ani z pohledu zákazníka, ba naopak zásadním způsobem ovlivňuje jeho celkovou spokojenost s produktem).

Organizace mají tendenci měřit výkonnost procesů mnohem intenzivněji než užitek, který od nich zákazníci (uživatelé) očekávají. Přes proklamovanou orientaci na zákazníky tak neřídka mají priority v něčem zcela jiném. P. F. Drucker kdysi řekl, že

zákazníci nejsou loajální k výrobkům, ale k užítku, který jim tyto výrobky přinesou.

Co by organizace měla dělat (na co by její management neměl zapomenout), chce-li opravdu zákazníkům sloužit a být potenciálně úspěšná? Východisko řešení problému je zřejmé z následujícího schématu, který na rozdíl od prvního zahrnuje i pohled zákazníka a naznačuje, kde spočívají největší příležitosti ke zlepšení. Číslování osmi dimenzí je záměrně uvedeno od konce, tj. očekávaného výsledného užítku.

Cílem je dosažení stavu rovnováhy mezi všemi osmi dimenzemi. Každou dimenzi lze posuzovat z následujících čtyř hledisek:

- co v dimenzi znamená výtečnost (excelence);
- stupeň, v jakém se tato dimenze měří pomocí určitých ukazatelů;
- organizace, které jsou v této dimenzi příkladem výtečnosti, nebo naopak příkladem její absence;
- co z toho vyplývá pro vlastní organizaci.

Dimenze č. 1: Zákazníkem očekávaný užitek

Obsahem této dimenze je zamýšlený komplexní užitek, který je důvodem, proč zákazník (uživatel) vstupuje do kontaktu s dodavatelem produktu (služby).

Každý člověk je či bude klientem nějakého zdravotnického zařízení. Na otázku, jaký je jeho výsledný očekávaný užitek, pro který je ochoten kontaktovat nějakou ze zdravotnických organizací, pravděpodobně odpoví, že dobré zdraví. Podle Světové zdravotnické organizace (World Health Organization) zní definice zdraví: „Dynamický stav úplné fyzické, duševní a sociální pohody“. Ani zdaleka se tedy nejedná pouze o nepřítomnost nemoci, tělesné vady nebo slabosti. Která z organizací, poskytujících zdravotní služby, to takto pochopila a promítla do své strategie?

Na otázku, proč se organizace nedostatečně zajímají o konečný užitek pro zákazníka, tyto organizace zpravidla uvádějí, že to nemohou mít pod kontrolou. Takovou odpověď lze považovat minimálně za výmluvu. Jestliže si organizace, poskytující sociální služby, nekladou za cíl pomoci lidem v jejich tíživé životní situaci, tak jaký cíl vlastně sledují?

Dimenze č. 2: Nežádáný výsledek, kterému se zákazníci chtějí vyhnout

Nežádáný výsledek je stav, kterému se snaží zá-

kazníci vyhnout zcela, nebo jej alespoň v maximální možné míře eliminovat či zmírnit.

Nežádáný výsledek péče o zdraví je smrt nebo potíže, bolesti a nepříjemnosti způsobené léčbou určité nemoci. Být odkázán pouze sám na sebe ve stáří, nemožnosti či jiné tíživé životní situaci - to jsou příklady nežádoucích sociálních důsledků, kterým se chtějí zákazníci vyhnout nebo je eliminovat.

Dimenze č. 3: Charakteristiky výrobků a služeb, které zákazníci potřebují

Svět rozvinutých zemí stále více směřuje k ekonomice služeb a znalostí. Zákazník potřebuje mít včas k dispozici veškeré relevantní informace o produktu. Informace, které budou přesné, jednoduché a pro něj srozumitelné.

Manažeři firem za pomoci odborníků vytvářejí takové produkty, jako jsou popisy práce, směrnice či manuály. Uživatelé těchto produktů jsou zaměstnanci firem. Považují je za kvalitní, jsou-li srozumitelné, úplné, přesné, jednoduché, relevantní a dostanou-li je včas.

Dimenze č. 4: Procesy spojené s pořízením produktu zákazníkem

Excelence v této oblasti zahrnuje čas a náklady zákazníka na pořízení produktu (služby) a jeho uvedení

do používání. Náklady zákazníka zahrnují jak skutečné náklady, tak i náklady ztracených příležitostí (nákladem ztracené příležitosti je obětovaný výnos nebo užitek, který by bylo možné získat v jiné příležitosti).

Známa internetová firma Amazon.com, která prodává knihy, je příkladem excelence v této dimenzi. Každý krok pořízení produktu zákazníkem je zeštíhlen a změřen. Zákazník dostane potvrzení své objednávky a má k dispozici aktuální informaci o tom, v jakém stavu je dodávka jeho zásilky.

Dimenze č. 5: Výrobce očekávaný užitek

Producentem očekávaný užitek zahrnuje řadu ukazatelů, které jsou z pohledu konkrétní organizace prioritní (podíl na trhu, konkurenční schopnost, rentabilita apod.). V případě neziskových organizací, poskytujících sociální služby, je očekávaným užitekem zpravidla „vytvoření, udržení nebo změna postojů cílového publika k organizaci“.

Cílovým publikem se rozumí různé sociální skupiny, s nimiž organizace musí spolupracovat. Jsou to vlastní klienti (uživatelé), dodavatelé, zprostředkovatelé, úředníci, finanční trhy, výzkumné instituce, reklamní agentury, sponzoři, donátoři a veřejnost.

Dimenze č. 6: Nežádoucí výsledky, kterým se chce výrobce vyhnout

Známkou výtečnosti je neexistence takových jevů, jako jsou nežádoucí fluktuace zaměstnanců, odchod zákazníků ke konkurenci, právní žaloby proti organizaci, finanční ztráty a eroze podílu na trhu.

Výtečnost v této dimenzi však nezaručuje excelenci v předcházející dimenzi (č. 5). Organizace totiž může mít monopolní postavení na trhu (zatím aktuální pro sociální služby), které ji uměle chrání před odchodem zákazníků ke konkurenci.

Dimenze č. 7: Charakteristiky produktu podle potřeb výrobce

Excelence v této dimenzi zahrnuje produkty, které se snadno vyvíjejí, efektivně vyrábějí, bez zvláštních nákladů udržují i skladují a snadno distribuují.

Ideálem a tajným přáním každého producenta je vyvinout a vyrábět jedno provedení, které se hodí všem a nemůže být snadno okopírováno konkurencí (pivo Budvar lze více či méně úspěšně napodobit, avšak opravdový Budvar dokáže vyrobit pouze v Českých Budějovicích).

Dimenze č. 8: Charakteristiky procesu podle potřeb výrobce

Charakteristiky procesu v této dimenzi zahrnují nízkou variabilitu procesu, vysokou produktivitu, krátký čas výrobního cyklu, vysokou flexibilitu a nízké jednotkové náklady.

Model osmi dimenzí, který je vhodný zejména pro organizace, které produkují (nebo řídí produkci) služby, lze použít jak pro **interní** funkce organizace (marketing, řízení kvality, služby zákazníkům, finance, lidské

zdroje), tak i jako **účinný nástroj k tomu, jak identifikovat prioritní oblasti**, v nichž je třeba usilovat o **výtečnost** (strategické plánování - dimenze 1, 2, 5 a 6; týmová práce - dimenze 8 apod.).

Předmětem největší pozornosti managementu, pokud výkonnost a úspěšnost organizace začne zaostávat za očekávanými, jsou dimenze 5, 7 a 8 (ale v obráceném pořadí). Dlouhodobá životaschopnost firmy nejvíce závisí na úspěchu v dimenzi 1 a nejméně pak na úspěchu v dimenzi 8. Krátkodobého úspěchu může být rychle dosaženo v dimenzi 8 (tím se ovšem vytváří iluze udržitelnosti). Soustředí-li se firma na všech osm dimenzí, brzy dojde k tomu, že bude vnímat excelenci jak ona, tak i její zákazníci.

ZÁVĚR

Nejenom pro výrobní firmy, ale i pro poskytovatele služeb je marketing nástrojem, který jim umožňuje zajistit si pozici na trhu a odlišit se od konkurenta. Protože se však služby svým charakterem liší od hmotných produktů, vyžadují použití nejen standardních nástrojů marketingového mixu (produkt, cena, místo a propagace), ale i použití dalších marketingových postupů.

Organizace, poskytující sociální služby, musejí klást mimořádný akcent nejen na kompetentnost pracovníka poskytujícího vlastní službu, nýbrž i na vlastní proces poskytování služby (zákazník při výsledném posuzování služby bere v úvahu nejen to, kdo službu poskytuje, ale i způsob, jakým ji poskytuje) a na prostředí, v němž jsou služby poskytovány (pracovní prostředí, jakož i prostředí vůbec, působí nejen na vnímání služby, ale i organizace ze strany zákazníků).

Organizacím, poskytujícím sociální služby (obdobně jako ostatním poskytovatelům služeb), již nestačí používat standardní nástroje marketingového mixu, ale musí svou pozornost orientovat i na kvalitu služeb uvnitř firmy, neboť spokojenost zákazníka (uživatele služeb) podstatným způsobem závisí na tom, „jací lidé“ (personál), „jakým způsobem“ (procesy) a v „jakém prostředí“ (materiální prostředí) službu poskytují. Primárním předpokladem růstu a prosperity se tak zcela logicky stává péče o zaměstnance.

POUŽITÁ LITERATURA A INFORMAČNÍ ZDROJE

1. ARMSTRONG, M. (2007): *Řízení lidských zdrojů*. Praha: Grada Publishing.
2. BERMAN, B. - EVANS, J. R. (1990): *Marketing*. New York: Macmillan Publishing Company.
3. DRUCKER, P. F. (2002): *To nejdůležitější z Druckera v jednom svazku*. Praha: Management Press.
4. DUŠEK, J. - SKOŘEPA, L. (2007): *Internetový marketing*. Mezinárodní vědecký workshop Nové trendy v marketingu v Táboře 22. 2. 2007. JU: EF.
5. HORECKÝ, J. (2008): *Marketing sociálních služeb*. Tábor: Asociace poskytovatelů sociálních služeb.

6. CHRUDEN, H. J. - SHERMAN, A. W. Jr. (1984): *Managing Human Resources*. Cincinnati: South-Western Publishing Co.
7. KOL. AUT.: *Marketingové aplikace*. Praha: VŠE.
8. KOTLER, P. (2000): *Marketing podle Kotlera*. Praha: Management Press.
9. KOTLER, P. (2001): *Marketing management*. Grada Publishing.
10. KOTLER, P. (2003): *Marketing Insights from A to Z. 80 Concepts Every Manager Needs to Know*. New York: John Wiley & Sons, Inc.
11. KOTLER, P. (2005): *Inovativní marketing*. Praha: Grada Publishing.
12. KOTLER, P. - ARMSTRONG, G. (2004): *Marketing*. Praha: Grada Publishing.
13. KOTTER, J. P. - HESKET, J. L. (1992): *Corporate Culture and Performance*. New York: Free Press.
14. LAKHANI, D. (2008): *Přesvědčování. Umění dosáhnout možného*. Praha: Management Press.
15. LAUTERBORN, R. (1990): New Marketing Litany: 4Ps Passe; C-Words Take Over. *Advertising Age*, 1.
16. LAWTON, R. (2006): 8 Dimensions of Excellence. *Duality Progres*, č. 4.
17. MOLEK, J. (2008a): Demotivace: na vině je management. *Moderní řízení*, č. 6.
18. MOLEK, J. (2008b): Organizační kultura jako faktor prosperity organizace. *Moderní řízení*, č. 5.
19. REINECKE, S. - TOMCZAK, T. (Hrsg.) (2001): *Handbuch Marketingcontrolling*. St. Gallen: Thexis und Ueberreuter-Verlag.
20. SCHEIN, E. H. (1987): *Organizational culture and leadership*. San Francisco: Jossey-Bass.
21. SKOŘEPA, L. (2001): Využití výsledků marketingového výzkumu ve firmě. *Sborník příspěvků z mezinárodní konference: Firma a konkurenční prostředí*. Brno: MZLU.
22. SOLOMON, M. R. - MARSHALL, G. W. - STUART, E. W. (2006): *Marketing očima světových marketing manažerů*. Brno: Computer Press.
23. ŠINDLER, P. (2003): *Ebeny marketing*. Praha: Grada Publishing.
24. ŠKRLOVI, P. a M. (2003): *Kreativní ošetřovatelský management*. Praha: Advent-Orion.
25. VAŠTÍKOVÁ, M. (2008): *Marketing služeb - efektivně a moderně*. Praha: Grada Publishing.
26. Vyhláška č. 505/2006 Sb.
27. Zákon č. 108/2006 Sb.

ADDRESS & ©

Ing. Jan MOLEK, CSc.
Katedra právních oborů, řízení a ekonomiky
Zdravotně sociální fakulta
Jihočeská univerzita
Jírovцова 24/1347, 370 04 České Budějovice
Czech Republic
molek@zsf.jcu.cz

MENTORING - KOMUNIKACE VE VZDĚLÁVÁNÍ V RÁMCI PRACOVNÍHO PROCESU

Mentoring - Communication in Education in Terms of Working Process

Petr ŘEHOŘ

České Budějovice, Czech Republic

ABSTRAKT: Tématem článku je mentoring, který může být chápán jako jedna z metod komunikace při vzdělávání a rozvoji pracovníků v podniku. V článku bude vysvětlen tento poměrně nový pojem a objasněna možnost jeho využití v současné podnikové praxi. Zároveň jsou uvedeny i příklady jeho zapojení v různých projektech a shrnutí jeho přínosy.

Klíčová slova: mentoring - management - komunikace - vzdělávání - projekty

ABSTRACT: The topic of the paper is mentoring that can be regarded as one of the methods of communication in education and development of workers in company. This relatively new term is explained in the paper and the possibility of its usage in current practice in companies is clarified there too. An example of its engagement in different projects is mentioned there as well as the summary of its benefits.

Key words: mentoring - management - communication - education - projects

ÚVOD

Hlavním úkolem každého manažera je především snaha o dosažení podnikových cílů, které byly stanoveny. K tomuto, jak říká definice P. F. Druckera, „využívá kolektiv spolupracovníků a poskytnutých zdrojů“ [5]. Aby bylo využití výrobních a pracovních kapacit co nejefektivnější, využívá manažer nejnovějších poznatků jednotlivých vědních disciplín. Co se týče práce zaměstnanců - tak zejména z oblasti psychologie a sociologie - a to poznatky, které souvisí s rozvojem dovedností a návyků pomocí jedné z technik duševní práce. Touto metodou je mentoring [9]. Tento pojem je veřejností obecně vnímán spíše ve svém negativním slova smyslu, a to jako činnost člověka, který druhého neustále poučuje, kárá, cítí se být nad něj povýšený a z této pozice mu neustále radí a prikazuje, jak má co dělat [8]. Ovšem mentoring má pro všechny zúčastněné strany především pozitivní charakter a přináší jim užitek a obohacení.

METODIKA A CÍL

Cílem článku je především definovat pojem mentoring, vysvětlit přínos mentoringu pro zúčastněné strany a popsat vybrané konkrétní příklady projektů mentoringu, nabízených v praxi. Vzhledem k tomu, že pojem mentoring není v naší zemi až tak často používaný a lze říci, že se tento pojem u nás objevuje více až v posledních letech, je obtížné opatřit si dostatečné množství informací o mentoringu v knižní po-

době. Proto jsme potřebné informace čerpali především z internetu, kde je kromě vysvětlení stěžejních pojmů, týkajících se daného tématu, k nalezení i řada konkrétních nabídek kurzů či projektů mentoringu pro veřejnost.

VÝSLEDKY A DISKUSE

Personální praxe využívá ke vzdělávání a rozvoji manažerů a zaměstnanců rozmanité metody. Jednou z nich je také mentoring, který - jak ukazuje následující graf č. 1 - je řazen mezi metody, ve kterých zaměstnanec může podstatně rozhodovat o procesu učení, ale naopak jen minimálně zasahuje do jeho obsahu.

Původ termínu mentoring je odvozen z Homérova eposu *Odyseia*. Když *Odyseus* odcházel do Trojské války, svěřil péči o svou rodinu *Mentorovi*, který sloužil jako učitel a vychovatel jeho syna *Telemacha*, měl jej vést k vlastní zodpovědnosti za svůj život. V té době se slovo „mentor“ stalo synonymem důvěrného rádce, přítele, učitele a zkušené a moudré osoby [15; 16].

Pro mentoring neexistuje jediná definice - záleží na tom, proč, kde a kým je používána. Nicméně společným jádrem každého komunikačního vztahu mentoringu je dobrovolná podpora jedné osoby (mentee) druhou (mentor). Mezi hlavní pilíře patří podpora iniciativy, provázení, nasměrování k osobnímu rozvoji, zvyšování efektivity.

Graf č. 1: Metody vzdělávání pracovníků.

Zdroj: [11].

Pojem mentoring vyjadřuje podle slovníku cizích slov proces, „kdy kompetentní a zkušená osoba poskytuje profesní i studijní a osobnostní podporu, poradenství, vedení, patronát, předávání vědomostí a dovedností osobě služebně mladší s cílem usnadnit jí komplexní osobnostní, edukativní a profesní rozvoj“ [9]. Jde tedy o způsob vedení zaměstnanců, který znamená podporu jedné osoby osobou druhou, čímž zabezpečuje její profesní a sociální rozvoj a tím i zvýšení celkové efektivity podniku [15].

Jiný zdroj popisuje mentoring jako metodu, která funguje na principu rozvíjení méně zkušených jednotlivců, např. nových kolegů osobami zkušenými. Ti je uvádí do pracovní problematiky a chodu firmy v souladu s dlouhodobou strategií firmy [13]. Mentor je pomocníkem, průvodcem, znalcem procesu mentoringu a této znalosti využívá k tomu, aby pomáhal menteeu v osobnostním růstu a sebepřekračování [17]. Mentor je obvykle starší spolupracovník, který má zkušenosti a odbornost takovou, že může napomáhat a radit svým méně zkušeným kolegům [1; 20].

Mentoring může být chápán také jako proces, při němž se snaží jedna osoba podpořit učení a vzdělávání osoby druhé. Na rozdíl od koučování je mentoring více vázán na specifické pracovní prostředí a jemu odpovídající dovednosti a know-how [14]. Výhodou této formy vzdělávání je fakt, že vztah mezi školeným zaměstnancem a mentorem bývá založen na neformálním osobním vztahu [22].

Základem a nutným předpokladem úspěšného mentoringu je kvalitní komunikace mezi mentorem a mentorovaným. Ta je založena na smysluplném dialogu, vstřícnosti, důvěře, vzájemné úctě a ochotě učit se od sebe navzájem. Je vymezena určitými pravidly v oblastech: stanovení vzájemných očekávání a skutečných výsledků mentoringu, pravidelnost a četnost

schůzek, stanovování cílů, hodnocení úkolů, vedení zápisů, zhodnocení celého procesu mentoringu [13].

Provozování mentoringu má pozitivní vliv nejen na mentee, ale také na mentora a organizaci jako celek. Mentee získá nové zkušenosti, přímé kontakty, dobu praxe, firemní kulturu apod. a mentor je naopak obohacen o náměty a postřehy člověka, který přišel zvenčí a není zatížen firemními stereotypy. Mentoring pomáhá novým zaměstnancům, aby se aklimatizovali v neznámém prostředí [16].

Obdobou mentoringu je koučování. Rozdíl spočívá v tom, že školený pracovník si sám vybírá svého mentora (rádce), který ho vede, usměrňuje a radí mu, ale také mu ponechává určitou iniciativu a odpovědnost [2, 10]. Což je asi největší rozdíl mezi mentoringem a koučováním [1]. Cílem koučování je podporovat rozvoj pracovníka a vést ho k samostatnému a kompetentnímu plnění stále složitějších úkolů [21]. Kouč přispívá k osobnostnímu rozvoji a pomáhá s rozborom problematických situací a bývá to někdo stojící vně společnosti. Na rozdíl od mentora neposkytuje rady, neříká, jak situaci řešit, nýbrž motivuje k hledání řešení a odpovědi [20]. Více o koučování např. v [18; 19].

Mentoring se velmi dobře osvědčuje i v podnikání, kdy například podnikatelky mohou velmi účinně pomáhat těm ženám, které do podnikání teprve vstupují. Není to ani poradenství, ani koučování. Je to především ukázka, jak si poradil někdo zkušenější v podobné situaci, či jak by situaci řešil. Řešení je již na straně mentorovaného, který se rozhodne sám [12].

Hlavní aktéři při užití metody mentoringu

Mentor je obvykle starší, většinou speciálně vybraný spolupracovník, někdy i externista. Ze spolupracovníků jím může být bezprostřední nadřízený mentorovaného pracovníka, nebo manažer na úrovni

o několik stupňů vyšší. V každém případě to má být člověk, který je nejen schopen a ochoten poradit a pomoci, ale musí mít i možnost zajistit mentorovanému příležitosti k zapojení se do určitých aktivit, ke komunikaci a spolupráci s lidmi, kteří mu také mohou pomoci ke kariérovému postupu. K tomu, aby byla komunikace mezi mentorem a mentorovaným bezproblémová, je třeba, aby mentor měl nezbytně vyvinuté verbální schopnosti. Měl by mluvit jasně, přesně, výstižně, měl by být schopen sumarizovat a parafrázovat myšlenky mentorovaného. K lepšímu porozumění pomáhá například kladení otevřených otázek ze strany mentora, či zaznamenávání celé komunikace. Především onen záznam vede ke zlepšení komunikačních dovedností. Je zde totiž možnost zpětného rozboru celého rozhovoru. Mentor se při tom může zaměřit na nedostatky ve svém projevu nebo pomoci mentorovanému ke zlepšení jeho vyjadřovacích schopností [5]. Je důležité, aby mentor byl expertem na problematiku, kterou má sdílet se svým mentorovaným, a dokázal využívat efektivních způsobů práce pro přenos na mentorovaného (Janeček).

Mentee je pracovník, který vyniká ve své současné pozici. Při zvažování zjišťujeme, jaké jsou jeho potřeby, přání a představy o budoucí kariéře [7].

Hlavní body mentoringu

Pokud již máme za sebou výběr vhodného pracovníka, kterého bude mentor podporovat v dalším rozvoji, je třeba vytvořit plán osobního rozvoje. Na něm se podílí jak mentor, tak mentorovaný, kterému je plán vytvořen na míru. Mentor se ho zde musí snažit podpořit na co největší úrovni, aby měl chuť stanovit si ambiciózní cíle. Máme-li upřesněny jednotlivé cíle a stanovený plán k jejich dosažení, pustíme se do jeho realizace. Tu má mentee plnit samostatně. Mentor zde poskytuje především zázemí, tzn., že zprostředkovává zkušenosti, inspiruje menteeho podnětnými nápady, dává mu potřebné odborné rady a předává zkušenosti o fungování společnosti [7].

Kurzy a projekty mentoringu v praxi

Na internetových stránkách je možné nalézt celou řadu kurzů či projektů mentoringu, které jsou nabízeny zájemcům - ať už z řad budoucích pracovníků, studentů, pedagogů či ostatních lidí, kteří chtějí pracovat na své kariéře. Jako vzorek těchto kurzů jsme vybrali 3 různé konkrétní projekty.

Program Mentoring: Projekt je určen firmám a studentům ČVUT. Téměř měsíc je studentům umožněno docházet do firem a sledovat, jak jimi vybraní mentoři řeší každodenní pracovní problémy. Mentoři studentům kromě předávání svých zkušeností z praxe také radí v jejich dalším kariéřním, případně osobnostním rozvoji. Na rozdíl od praxe nebo brigády přináší tento program studentům pohled na fungování firmy shora. Mohou být přítomni při vytváření nových strategií, při rozhodování v jednotlivých fázích procesu, při řešení sporných bodů. Studenti si také mohou ověřit poznatky

n nejen ze svého oboru, ale i z prostředí interpersonálních vztahů, jako je umění komunikace, hledání kompromisu, vyjednávání, či prezentování svého názoru ostatním [3].

Trainee program: Společnost E.ON Czech nabízí speciální rozvojový program pro angažované a flexibilní absolventy vysokých škol s nadprůměrnými výsledky. Nabízí příležitost poznat různá oddělení této společnosti se zaměřením na ekonomickou a technickou oblast. Vedle toho hrají důležitou roli školení osobního a profesního rozvoje [6].

Budování „vlastní McKinsey“: Zde se nabízí příklad vnitřního mentoringu. Ten je zde budován jako velmi neformální proces, kdy jsou zaměstnanci firmy vybízeni, aby si hledali své kolegy, a to jak podřízené, tak nadřízené, se kterými si vzájemně rozumí, mají společné zájmy a cíle. Jde tedy o mentorování mezi kolegy, kdy si vzájemně poskytují rady, vzájemně se povzbuzují a spolupracují. Ve firmě se posilují týmové dovednosti a buduje se týmový duch. Firma tím na pracovišti buduje dobré prostředí a zároveň i zvyšuje výkonnost svých pracovníků [4].

Z předchozích příkladů vyplývá, že metoda mentoringu je velmi dobře využitelná v různých prostředích. Podle našeho názoru jsou největším kladem mentoringu zejména zkušenosti a vědomosti, které získává mentee od svého mentora. Velmi ceněným aspektem se zdá být rovněž partnerská báze vztahu mezi mentorem a mentee, kdy spolu mohou otevřeně diskutovat, a to nejen o čistě pracovních záležitostech.

Osobní zkušenost s mentoringem bohužel nemáme, ale rádi bychom bývali tuto možnost uvítali, když jsme začínali naši praxi odborného asistenta. Ze studia vysoké školy jsme byli sice vybaveni dostatkem teoretických znalostí a vědomostí, ale když jsme začali prvním rokem učit, museli jsme se vším tzv. „prokousávat“ sami. Svého mentora - ve smyslu uvádějího učitele - jsme neměli. Tenkrát bychom uvítali někoho, kdo by nám pomohl s tím, aby učení bylo pro nás snazší a příjemnější a kdo by nám mohl dát kvalifikované doporučení k nápravě našich případných nedostatků.

ZÁVĚR

Existuje velké množství způsobů, jakými můžeme podpořit kariéřní růst svých zaměstnanců. Mentoring je metodou, pomocí níž komunikujeme s pracovníky, podporujeme je a pomáháme jim rozvíjet vlastní sebevědomí tak, aby se aktivně účastnili svého postupu. Zaměstnanci se naučí samostatnému sebehodnocení. Zároveň je nepochybně velmi důležité ukázat novým zaměstnancům důvěru, kterou v ně vkládáme. Dokázat jim, že nejsou jen jedněmi z mnoha, ale že jsou osobnosti, kterých si vážíme a které podporujeme. Mentoring považujeme za metodu budoucnosti. Pomocí něj lze ve firmě udržet velké procento kvalifikovaných zaměstnanců, kteří by v případě nezájmu mohli bez větších obtíží odejít pro ocenění jinam. Mentoring lze

tedy hodnotit jako metodu velmi přínosnou, která, pokud se uplatňuje správně, může přinést jen úspěch. A to jak firmě, tak jejím jednotlivým účastníkům.

POUŽITÁ LITERATURA A INFORMAČNÍ ZDROJE

1. ARMSTRONG, M. (2002): *Řízení lidských zdrojů*. Praha: Grada Publishing. 856 s. ISBN 80-247-0469-2.
2. BARTÁK, J. (2007): *Profesní vzdělávání dospělých*. Praha: Univerzita Jana Amose Komenského. 264 s. ISBN 978-80-86723-34-1.
3. ČVUT (2008): *Druhý ročník programu mentoring bude zahájen na ČVUT v Praze* [online]. [cit. 8. 9. 2009]. Dostupný z: <http://www.techtydenik.cz/tech_zpravy.php?id=2083&part=1>.
4. DELONG, T. J. - GABARRO, J. J. - LEES, R. J. (2008): Why mentoring matters in a hypercompetitive world. *Harvard Business Review*, vol. 1, pp. 115-121. ISSN 00178012.
5. DONNELLY, J. H. jr. - GIBSON, J. L. - IVANCEVISH, J. M. (1997): *Management*. Praha: Grada Publishing. 824 s. ISBN 80-7169-422-3.
6. EON (2009): *Jak program funguje* [online]. [cit. 8. 9. 2009]. Dostupný z: <<http://www.eon.cz/cs/career/how-the-program-works.shtml>>.
7. FRACARO, K. (2002): Mentoring: tool for career guidance. *SuperVision*, vol. 9, pp. 10-12.
8. KLIMEŠ, L. (1981): *Slovník cizích slov*. Praha: SPN. 790 s. ISBN 14-608-81.
9. KOHOUTEK, R. (2006): *Pojem mentoring* [online]. [cit. 2. 9. 2009]. Dostupný z: <<http://slovník-cizich-slov.abz.cz/web.php/slovo/mentoring>>.
10. KOUBEK, J. (2003): *Řízení lidských zdrojů: základy moderní personalistiky*. Praha: Management Press. 367 s. ISBN 80-7261-033-3.
11. MOHELSKÁ, H. - ROŠICKÝ, S. - ŠABATOVÁ, M. (2003): *Personální management. Aplikační systematický přehled*. Hradec Králové: Gaudeamus. 148 s. ISBN 80-7041-485-5.
12. NECHVÁTALOVÁ, M. - PTÁČNÍKOVÁ, R. (2007): *Tisková zpráva - listopad 2007* [online]. [cit. 11. 11. 2009]. Dostupný z: <<http://www.zenskyelement.cz/napsali.html>>.
13. RŮZNÍ (2006): *Co je mentoring* [online]. [cit. 8. 9. 2009]. Dostupný z: <<http://www.businesslink.cz/index.php?art=mentoring&PHPSESSID=739329a9709bd1279cefe5250d9e84e2>>.
14. RŮZNÍ (2008): *O mentoringu* [online]. [cit. 2. 9. 2009]. Dostupný z: <http://www.profiuro.eu/index.php?option=com_content&task=view&id=40&Itemid=57>.
15. RŮZNÍ (2009a): *Co je mentoring* [online]. [cit. 4. 9. 2009]. Dostupný z: <http://www.cpkp.cz/mentoring/co_je_mentoring.html>.
16. RŮZNÍ (2009b): *Historie mentoringu* [online]. [cit. 4. 9. 2009]. Dostupný z: <<http://www.ybpw-cz.esstranky.cz/stranka/mentoring>>.
17. RŮZNÍ (2009c): *Mentoring* [online]. [cit. 9. 9. 2009]. Dostupný z: <<http://www.amsolvo.cz/clanek/Mentoring>>.
18. ŘEHOŘ, P. (2008): Proces koučování. *Auspicia*, roč. 5, č. 2, s. 50-53. ISSN 1214-4967.
19. ŘEHOŘ, P. - NOVÁKOVÁ, D. (2007): Koučování - jeden ze způsobů rozvoje malých a středních podniků (MSP). *Auspicia*, roč. 4, č. 1, s. 92-95. ISSN 1214-4967.
20. SOKAČOVÁ, L. (2007): *Mentoring a koučink - cesty k rozvoji a zvyšování výkonnosti* [online]. [cit. 11. 11. 2009]. Dostupný z <http://www.feminismus.cz/fulltext.shtml?x=2014511>.
21. TURECKIOVÁ, M. (2004): *Řízení a rozvoj lidí ve firmách*. Praha: Grada Publishing. 172 s. ISBN 80-247-0405-6.
22. URBAN, J. - STÝBLO, J. - VYSOKAJOVÁ, M. (2009): *Personalistika 2009-2010*. Praha: ASPI. 936 s. ISBN 978-80-7357-429-1.

Příspěvek vznikl za finanční podpory projektu CZ.1.07/2.3.00/09.0205.

ADDRESS & ©

Ing. Petr ŘEHOŘ, Ph.D.
Katedra řízení
Ekonomická fakulta
Jihočeská univerzita
Studentská 13, 370 05 České Budějovice
Czech Republic
rehor@ef.jcu.cz

2 POLITOLOGIE · POLITICAL SCIENCE

HOSPODÁŘSKÝ A POLITICKÝ VÝZNAM ZÁMOŘSKÝCH ÚZEMÍ EVROPSKÉ UNIE

Economic and Political Importance of EU's Oversea Territories

Štěpán STRNAD

České Budějovice, Czech Republic

ABSTRAKT: Cílem článku je představit geopolitický rozměr Evropské unie v širším měřítku, z pohledu jejího zámořského rozměru. Text se soustřeďuje na mořské teritorium EU, zvláště na její exkluzivní ekonomické zóny s jejich ekonomickým významem v globálním měřítku. Zásadní pozornost je soustředěna na francouzské departementy, zvláště na Réunion a Francouzskou Guayanu s jejich strategickou polohou v oblasti námořních obchodních tras a vesmírné politiky.

Klíčová slova: EU - Exkluzivní ekonomická zóna - geopolitika - zámořská území

ABSTRACT: The aim of this article is to present the EU geopolitical sphere in the broader scale, in the view of its overseas measure. The text focuses on the European Union's maritime territory, especially on the Exclusive Economic Zones with their economic importance in global size. The main accent is concentrated on the French departments, especially Reunion and French Guayana with their strategic position in the sphere of sea trade lines and space policy.

Key words: EU - Exclusive Economic Zone - geopolitics - oversea territories

ÚVOD

I přes ztrátu přímé kontroly bývalých území koloniálních říší si Evropa udržela značný globální vliv, který je v současnosti nejvíce patrný především v ekonomické oblasti prostřednictvím politik Evropské unie. EU disponuje zcela mimořádným hospodářským potenciálem, díky kterému se těší silné pozici na globálním obchodním poli. Unie patří mezi největší světové vývozcce zboží s podílem okolo 20 %. Její podíl na celosvětovém obchodu se službami je čtvrtinový. Je jejich největším dovozcem a svým vývozem zaujímá druhé místo za USA (BusinessInfo.cz). Význam „zvláštních evropských území“ (*extra-European areas*) vyvstane v okamžiku, kdy vezmeme v úvahu ne vždy dostatečně zdůrazňovaný rozměr Evropské unie, a to její mořské teritorium. Z tohoto hlediska tak představují zámořská území EU významný faktor v globálním geopolitickém uvažování. Jedním z hlavních důvodů je fakt, že tyto oblasti vytvářejí exkluzivní ekonomické zóny (*Exclusive Economic Zones, EEZ*), které ve svém celkovém rozsahu ztrojnásobují kontinentální EEZ Unie (De Vivero 2005). Také prostřednictvím této skutečnosti je tedy možné vnímat evropskou geopolitickou přítomnost a vliv ve všech světových oceánech. Tento rozměr koloniální minulosti evropských států

(potažmo Evropské unie) společně s rozšířením teritoriálních vod promítá Unii do vysokých severních a jižních zeměpisných šířek, kdy již nemluvíme pouze o jižní a severní Evropě, ale také o tropické a pacifické. Strategická hodnota zámořských území EU (resp. jejich vod) spočívá ve využití jejich nerostných a mořských zdrojů pro vědu a výzkum, těžbu a vytváření nových námořních cest. Vzhledem k omezenému rozsahu textu se článek soustředí pouze na francouzské zámořské departementy a zámořské regiony. Pozornost bude věnována především Réunionu s jeho důležitou ekonomicko-strategickou pozicí v Indickém oceánu a Francouzské Guayaně, na jejímž území se nachází francouzský kosmodrom Kourou.

Zámořská EU

Smlouva o založení Evropského společenství definuje jako svou teritoriální zámořskou součást pouze ta území, která jsou svým vnitropolitickým uspořádáním součástí některé ze členských zemí kontinentální EU. „Ustanovení této smlouvy se vztahují na francouzské zámořské departementy, Azory, Madeiru a Kanárské ostrovy“ (SES čl. 299: 234). Mezi francouzské zámořské departementy (*Départements d'outre-mer, DOM*) patří Guadeloupe, Martinik, Guayana, Réunion, Saint-Pierre-et-Miquelon, Mayotte. Mezi francouzská zá-

mořská teritoria (*Territoires d'outre-mer*, TOM) patří Nová Kaledonie, Francouzská Polynésie, Wallis et Futuna (Velvyslanectví České republiky v Paříži). Tato území jsou integrální součástí Evropské unie, kde jsou platná unijní pravidla. „(...) s ohledem na strukturální sociální a hospodářskou situaci francouzských zámořských departementů, Azor, Madeiry a Kanárských ostrovů, která je prohlubována jejich odlehlostí, ostrovní povahou, malou rozlohou, složitým povrchem a podnebím a hospodářskou závislostí na malém množství produktů, přičemž neměnnost a spolupůsobení těchto faktorů vážným způsobem ohrožuje jejich rozvoj, přijímá Rada na návrh Komise a po konzultaci s Evropským parlamentem kvalifikovanou většinou konkrétní opatření zaměřená zejména na vytvoření podmínek pro uplatnění této smlouvy v těchto regionech, včetně společných politik. Při přijímání příslušných opatření uvedených ve druhém pododstavci přihledne Rada k oblastem, jako jsou celní a obchodní politika, daňová politika, svobodná pásma, zemědělská politika a politika rybolovu, podmínky pro zásobování surovinami a základním spotřebním zbožím, státní podpory a podmínky přístupu ke strukturálním fondům a horizontálním programům Společenství“ (SES čl. 299: 234).

Smlouva se nevztahuje na zámořská území a teritoria, která mají zvláštní vztahy se Spojeným královstvím Velké Británie a Severního Irsku, Dánskem, Francií a Nizozemím a tvoří tedy součást Evropské unie (Euroskep.cz). Od roku 1958 jsou však tzv. přidruženými územími EU (kategorie OTC), mezi které spadá 20 zámořských zemí a území (Grónsko, Nová Kaledonie, Francouzská Polynésie, Francouzská jižní a antarktická území, Wallis a Futuna, Mayotte, St. Pierre a Miquelon, Aruba, Nizozemské Antily, Anguilla, Kajmanské ostrovy, Falklandy, Jižní Georgie a Jižní Sandwichovy ostrovy, Montserrat, Pitcairn, Svatá Helena, Britské antarktické území, Britské teritorium v Indickém oceánu, Turks a Caicos, Britské Panenské ostrovy a Bermudy). Účelem přidružení bylo a je podporovat rozvoj těchto území v oblasti hospodářské a sociální, dále rozvíjet vzájemné hospodářské vztahy mezi nimi a Společenstvím. „Rozhodnutí Rady č. 822/2001 prodloužilo aplikaci režimu dle asocičních ujednání s OCT do konce roku 2011 a kromě uvedených cílů má napomáhat efektivnímu zapojení OCT do celosvětového hospodářství i rozvoji jejich obchodu se zbožím a službami na regionálním a světovém trhu. EU poskytuje bezcelní zacházení pro všechny výrobky původem v OCT na nerekipročním základě již od roku 1963 a má možnost aplikovat za vymezených podmínek i ochranná opatření. Pravidla původu umožňují kumulaci s EU a státy ACP bez omezení, s výjimkou rýže a cukru. Specifickým prvkem obchodních ustanovení je reexport nepůvodních výrobků ve volném oběhu v OCT. Při splnění stanovených podmínek mohou i takové výrobky získat volný přístup do EU“ (BusinessInfo.cz).

Můžeme rozlišit čtyři kategorie území se vztahem k Evropské unii (Vincourek 2008):

I. Oblasti EU se zvláštním statusem

- **Francouzské** zámořské departementy: *Francouzská Guayana (Jižní Amerika), Guadeloupe (Karibik), Martinik (Karibik), Réunion (Indický oceán);*
- **Portugalská** zámořská území: *Azorské ostrovy (severní Atlantik), Madeira (severní Atlantik);*
- **Španělská** území: *Kanárské ostrovy (Atlantik), Ceuta a Melilla (exklávy na marockém pobřeží).*

II. Přidružené zámořské země a území

- **Britská** území: *Anguilla (severní Atlantik), Bermudy (severní Atlantik), Britské antarktické území (Jižní oceán), Britské indickooceánské území (Indický oceán), Britské Panenské ostrovy (Karibik), Falklandy (jižní Atlantik), Jižní Georgie a Jižní Sandwichovy ostrovy (jižní Atlantik), Kajmanské ostrovy (Karibik), Montserrat (Karibik), Pitcairnovy ostrovy (Tichý oceán), Svatá Helena (jižní Atlantik), Turks a Caicos (Atlantik);*
- **Francouzská území:** *Francouzská Polynésie (Tichý oceán), Francouzská jižní a antarktická území (Indický oceán), Mayotte (Indický oceán), Nová Kaledonie (Tichý oceán), Saint-Pierre a Miquelon (severní Atlantik), Wallis a Futuna (Tichý oceán);*
- **Nizozemská území:** *Aruba (Karibik), Nizozemské Antily (Karibik);*
- **Dánská území:** *Grónsko (severní Amerika).*

III. Oblasti pod správou členů EU, které nepatří do EU

- *ostrovy Man (Irské moře), Jersey (kanál La Manche), Guernsey (kanál La Manche), Faerské ostrovy (severní Atlantik), Akrotiri a Dhekelia (ostrov Kypr).*

IV. Oblasti, které patří do EU, ale jsou mimo celní oblast EU

- **německá** území *Helgoland a Büsingen;*
- **francouzské** zámořské departementy *Francouzská Guayana, Guadeloupe, Martinik a Réunion;*
- **španělská** území *Kanárské ostrovy, Ceuta a Melilla;*
- **řecká** *Hora Athos;*
- **italská** území *Livigno, Campione d'Italia a italská část Luganského jezera;*
- **finské** *souostroví Alandy.*

Námořní trasy a Exkluzivní ekonomická zóna EU

Délka pobřeží Evropské unie dosahuje téměř 70 tisíc kilometrů a je obklopeno Středozemním mořem, Baltským mořem, Severním mořem, Atlantským oceánem a Severním ledovým oceánem. Díky zámořským územím se břehy EU nacházejí také v Karibském moři a Indickém oceánu (Komise Evropských společenství 2007: 2-3). Rozloha mořské plochy, spadající do pravomoci členských států, je dokonce větší než suchozemské území. Skoro polovina obyvatelstva EU žije do 50 km od moře a téměř 40 % HDP se generuje v přímořských regionech (Evropská komise 2007b: 2-4). „Téměř 90 % zahraničního obchodu EU a více než

40 % vnitřního obchodu se přepravuje po moři. Za rok projde 1 200 evropskými přístavy 3,5 miliard tun nákladu a 350 milionů pasažérů“ (Evropská komise 2008a: 5).

Z globálního hlediska představuje námořní doprava 90 až 95 % celkové obchodní dopravy. Mezi nejfrekventovanější námořní trasy se řadí ty v Atlantickém oceánu, jimiž probíhá 40 % veškerého námořního obchodu, a trasy Tichého oceánu s 32 % celosvětové námořní obchodní dopravy (Waisová et al. 2007: 71). Podle jednoho z klasiků geopolitických teorií A. T. Mahana je pro získání velmocenského postavení určitého státu klíčové získání kontroly nad světovým obchodem. Pokud se tedy jeho největší část uskutečňuje po mořích a oceánech, jsou to právě nejvýznamnější námořní trasy, které je třeba ovládat (Chovanec 2006: 3-4). „Oceán je obrovským prostorem, kde se loď (teoreticky) může svobodně pohybovat jakýmkoli směrem, ale fyzická geografie planety vytváří místa, kterým se nelze vyhnout. Velká Británie se stala supervelmocí (...) především proto, že jako první dokázala rozpoznat a ovládnout námořní trasy evropského obchodu, respektive právě ona rozhodující místa (označuje je jako „škrťací“ body - Š. S.), kterými tento obchod nevyhnutelně musí procházet“ (Romančov). Následující tabulka představuje klíčové body světových námořních tras.

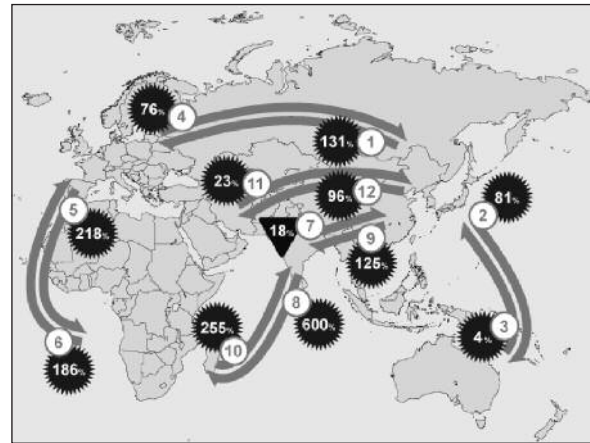
SLOC/ vitální body námořních komunikací	Zatížení/ lodí denně
Bospor a Dardanely	150+
Malacký průliv	400+
Sundský průliv	10+
Úžina Lombok/ Makasarský průliv	12+
Singapurská úžina	200+
Hormuzský průliv	70+
Suezský průplav	47+
Panamský průplav	44+

Zdroj: Waisová et al. (2007: 75).

Námořní trasy a jejich škrťací body se v průběhu druhé poloviny 20. století staly předmětem soupeření v prostředí bipolární konfrontace supervelmocí. S koncem studené války došlo k nárůstu objemu námořní přepravy. Význam námořní dopravy narůstá, proto se rozvoj mezinárodního obchodu stává prakticky přímo závislým na bezpečnosti námořních tras, vitálních bodů a strategických přístavů, jako jsou Hong Kong, Singapur, Shanghai, Tianjin, Rotterdam a New York (Tománková 2008: 17-18). Evropská unie patří k tzv. obchodním státům, které jsou závislé na mezinárodním obchodu. Společenství je závislé na importu vitálních energetických surovin. Tato závislost na importu energetických surovin bude stále vzrůstat ze současných 50 % na 70 % v roce 2030 (konkrétně např. v případě ropy a plynu se bude jednat o 90 a 80 %

v roce 2025) (Balabán 2007: 5). V současnosti dovozí Evropská unie polovinu své energetické spotřeby ze zahraničí. V případě strategického artiklu, jakým je ropa, činil import v roce 2007 více než 82 % (Evropská komise 2007b: 21).

Obr. č. 1: Mapa kontejnerové námořní dopravy.

Při pohledu na hlavní námořní trasy tankerů, přepravujících ropu a zemní plyn, je zřejmé, že nejvytíženějším transportním koridorem je trasa vedoucí ze Středního východu okolo celého afrického kontinentu směrem do západní Evropy (viz Waisová et al. 2007: 145). Strategická pozice francouzského Réunionu na této trase je evidentní zvláště tehdy, pokud přihlídneme ke zvyšujícímu se objemu námořní obchodní přepravy v indickém bazénu. Kontejnerová obchodní doprava se v letech 2000 až 2006 zvýšila z 52,8 milionu tun na 92,7 milionu tun (Mitsui O.S.K. Lines). Pokud se zaměříme pouze na koridory obchodní přepravy Indického oceánu ve směru Asie - Afrika a naopak, pak došlo v uvedených letech k nárůstu objemu transportu o 255 % ve směru Afrika - východní Asie a o 600 % v opačném směru (Mitsui O.S.K. Lines). Při pohledu na následující obrázek č. 1 (Mitsui O.S.K. Lines, Container Trade Map) je patrné, že v globálním měřítku došlo v tomto regionu k nejvyššímu zvýšení námořního transportu ze všech hlavních námořních koridorů.

Strategický význam Réunionu nalezneme také v nejnovější francouzské *Bílé knize obrany a bezpečnosti (Livre blanc sur la défense et la sécurité)*. Mezi jejími klíčovými body nalezneme důraz na zabezpečení osy Středozemní moře - Arabsko-perský záliv - Indický oceán, tedy zón s nejvyšším rizikem (Livre blanc sur la défense et la sécurité 2008: 72). „Pozemní síly musí zajistit přítomnost v zámořských územích z titulu sil suverenity, s bojovými prostředky, soustředěné na Guayaně, Réunionu a Nové Kaledonii a se schopností reakce na krize“ (Livre blanc sur la défense et la sécurité 2008: 196). Námořním jednotkám je kladen úkol „přispívat k prevenci účastí na ovládnutí a kontrole vzdušně-námořního prostoru v zájmových zónách (západní Afrika, Arabsko-perský záliv a zvláště Indický

oceán), na zajištění komunikačních tras, na kontrole plavby v rámci boje proti terorismu, proti nezákonnému pašování a proti ilegální imigraci“ (Galatík 2008: 126-127). Strategická role Guayany je vyzdvížena při nutnosti její obrany vzdušnými silami Francie (Livre blanc sur la défense et la sécurité 2008: 226) pro její geostrategickou lokaci v rámci vesmírného programu.

Jako alternativa k současné evropské energetické závislosti se jeví využití nerostného bohatství mořského dna. „Exploatace mořského bohatství, zejména rybolov, je odedávna součástí ekonomického života přímořských národů. V minulém století se však zřetelně ukázalo, že moře má daleko větší ekonomický potenciál“ (Romančov 2002: 12). Od roku 1958 došlo ke kodifikování mořského práva, jež upravuje využívání moří a oceánů, vzdušného prostoru nad nimi a mořského dna. V průběhu 70. let docházelo k podstatným úpravám na základě požadavků zemí třetího světa. Proces byl dovršen přijetím Úmluvy OSN o mořském právu roku 1982. Dokument vstoupil v platnost v roce 1994 (Potočný 1996: 101).

Novým institutem mořského práva, prosazeným státy třetího světa, je od roku 1982 (resp. 1994) tzv. výlučná ekonomická zóna (*Exclusive Economic Zone, EEZ*). V Úmluvě je definována následovně: „EEZ je oblast nacházející se za pobřežním mořem (tzv. teritoriálními vodami, sahajícími do vzdálenosti nepřevyšující 12 námořních mil / 1 námořní míle = 1,852 km/) a k němu přilehlá oblast, která může sahát nejdále 200 námořních mil (370 km) od čáry pobřeží“ (Waisová et al. 2007: 64). Tuto zónu může stát využívat za účelem výzkumu a získávání přírodních zdrojů. Jedná se nejčastěji o rybolov a exploataci nerostných surovin. „Nesmějí si však přisvojit ani moře za hranicí pobřežního moře, ani mořské dno“ (Ondřej 2004: 15). Přijetí tohoto nového institutu mořského práva vedlo k zásadní proměně ekonomického potenciálu některých zemí, což je možné ilustrovat na následující tabulce. Ta zobrazuje kontinentální rozlohu států v porovnání s rozlohou jejich exkluzivních ekonomických zón.

Stát	Rozloha státu v km ² včetně administrativně závislých území	Rozloha EEZ v km ² včetně teritoriálních vod
USA	9 382 600	11 351 000
Francie	651 000	11 035 000
Austrálie	7 686 800	8 148 250
Rusko	17 075 400	7 566 673
Kanada	9 976 100	5 599 077
Japonsko	372 300	4 479 358
Nový Zéland	268 700	4 083 744
Velká Británie	267 000	3 973 760
Brazílie	8 512 000	3 660 955

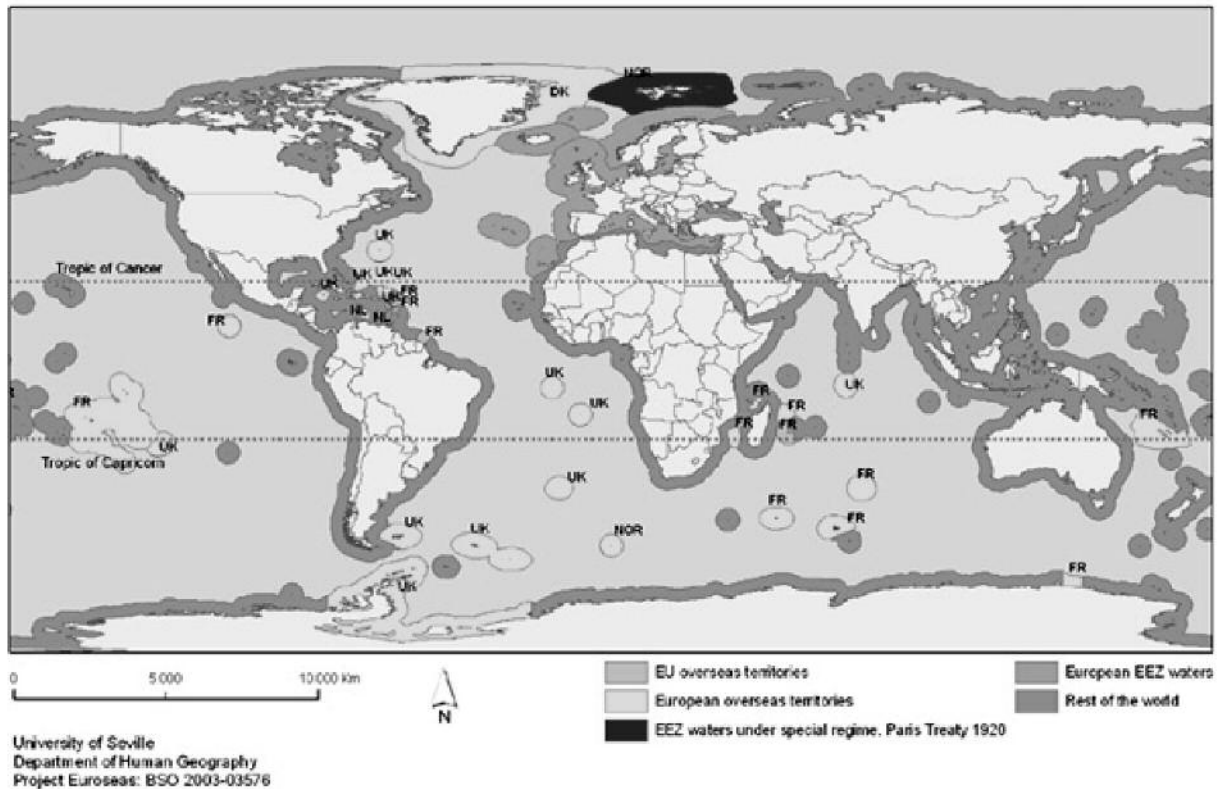
Zdroj: Waisová et al. (2007: 65).

Na základě vytvoření institutu EEZ mělo dojít k hospodářskému posílení zemí třetího světa, kterým se měl rozšířit přístup k novým surovinovým zdrojům, protože všechna dosud známá naleziště ropy, zemního plynu, minerálů, rud, 85-95 % využívaných rybolovných oblastí a všechny využitelné zdroje mořské energie se nacházejí právě v rámci pásma exkluzivních ekonomických zón (Romančov 2002: 13). Je však paradoxem, že takto vytvořené hospodářské zóny posílily především již tak bohaté státy. Téměř polovina světové rozlohy EEZ je ovládána USA, Francií, Austrálií, Ruskem, Kanadou, Japonskem, Novým Zélandem, Velkou Británií, Brazílií a Norskem (Romančov 2002: 13). Vztaheno k potenciálu Evropské unie, míří pozornost k jednomu z členských států, který na základě uvedených změn mořského práva získal druhou největší ekonomickou zónu světa (po USA na prvním místě), a to k Francii. Francie díky své teri-

toriální přítomnosti téměř na všech světových kontinentech (mimo Asii) výrazně rozšířila své teritorium. Území Evropské unie se tak rozšířilo o dalších 25 milionů čtverečních kilometrů (Ondřej 2004: 14-16). K posílení globální hospodářské pozice EU přispělo rozšíření teritoria také jiných členských států, jako jsou Dánsko, Nizozemí či Velká Británie, tedy obecně evropských států, které jsou díky zbytkům svého někdejšího koloniálního impéria přítomny v zámořských oblastech. „Potenciální ekonomické bohatství, zejména předpokládaná naleziště ropy a zemního plynu, hrálo podstatnou roli při rozhodnutí vlády Velké Británie vyslat roku 1982 loďstvo do jižního Atlantiku při konfliktu s Argentinou o Falklandské/Malvínské ostrovy“ (Romančov 2002: 13). Na následujícím obrázku č. 2 a grafu č. 1 je možné ilustrovat vymezení a rozsah exkluzivních ekonomických zón kontinentální EU v porovnání s jejím zámořským rozměrem.

Obr. č. 2: Evropské vody mimo Evropu.

EUROPEAN WATERS BEYOND EUROPE

Graf č. 1: Plocha exkluzivních ekonomických zón kontinentální a zámořské EU (v km²).

Surface of European EEZ and their overseas territories (sq Km)

Zdroj: De Vivero (2005): *European Overseas Territories*, EurOcean. Dostupný z <http://www.eurocean.org>.

Význam zámořských území EU v astropolitice

Každý stát, který usiluje o silné mocenské postavení v mezinárodních vztazích, si uvědomuje výrazný strategický potenciál vesmírného prostoru. Teorii astropolitiky poprvé představil v roce 1999 E.C. Dolman v článku *Geography in the Space Age: An Astropo-*

litical Analysis (Romancov: 2). „Její základní myšlenkou je teze, že stát, který si v budoucnu chce uchovat vlastní suverenitu, musí mít k dispozici alespoň takové prostředky, aby jiným státům zabránil v exkluzivní kontrole strategických vesmírných prostor, přístupových cest a míst, odkud se tyto cesty dají kon-

trolovat. V tomto ohledu bude podoba vztahu mocností k vesmíru v nejbližší budoucnosti pravděpodobně připomínat minulý zápas mocností o ovládnutí světových moří a oceánů“ (Romancov 2002b: 437).

Faktorem, který sehrává klíčovou roli při jakémkoli teoretizování v oblasti geopolitiky vesmíru, je pochopitelně gravitace. Tato fyzikální veličina má primární vliv na podobu budoucích vesmírných tras a určuje strategické geografické lokality („škrtící body“), ze kterých se budou moci kontrolovat budoucí vesmírné ekonomicko-vojenské koridory. Prozatím nejdůležitějším úkolem států z hlediska vesmírných mocenských zájmů je doprava strategických zařízení na oběžnou dráhu kolem Země. „Například již dnes víme, že Měsíc oplývá obrovskými zásobami hliníku, titanu, železných rud, hořčíku a křemíku. Pokud se k nim někdo chce dostat, nemá jinou možnost, než překonat vzdálenost mezi Zemí a Měsícem“ (Romancov: 5). Geopolitiku s astropolitikou spojuje schopnost vypravovat tělesa do vesmíru prozatím pouze ze Země. Zde se obě roviny protínají. Ne všechna místa planety jsou pro tento účel vhodná. Působení gravitace a urychlující síly zemské rotace (tzv. Coriolisova síla) vytváří na Zemi místo, na němž mají zmíněné fyzikální síly menší vliv na těleso vynášené do vesmíru. Jedná se o oblast rovníku.

Rozeznáváme **čtyři hlavní astropolitické oblasti**: Zemi, Zemský vesmír, Lunární vesmír a Vesmír Slunce (Romancov 2002: 439-440). V současné době je nejdůležitější oblastí strategického plánování Zemský vesmír (pomineme-li základní předpoklad vynesení tělesa do tohoto prostoru). V této oblasti se nachází vojenské a civilní satelity, prolétávají zde mezikontinentální balistické střely (na jejím spodním okraji) a zde se také předpokládá nasazení zbraní odvetného úderu. „Na okraji zemského vesmíru, hned za nízkou oběžnou dráhou, leží další strategicky důležitý prostor - geostacionární pás. Ten ve velké vzdálenosti od Země kopíruje rovník a představuje jediné místo, kde se dá zaujmout stabilní pozice vůči Zemi. Tento prostor již byl označen většinou členů mezinárodního společenství za unikátní a omezené dědictví všeho lidstva. Nehledě na to se devět rovníkových států v roce 1977 v Bogotské deklaraci shodlo, že rozšiřují sféru své národní suverenity až na geostacionární oběžnou dráhu. Tím došlo k tomu, že prostor, který ostatní státy považovaly za dědictví všeho lidstva, se stal potenciální geopolitickou konfliktní zónou“ (Romancov: 6). Oblast Zemského vesmíru je v současné době nejdůležitější oblastí, které se astropolitika věnuje. Schopnost kontroly tohoto prostoru umožňuje státu zaujmout strategické postavení v budoucím dobývání vesmíru.

Základním předpokladem státu, který aspiruje na pozici vesmírné mocnosti, je úspěšný transport příslušného zařízení do vesmíru. To se prozatím podařilo pouze šesti státům (Rusku, USA, Francii, Číně, Indii a Brazílii). Klíčovým faktorem se stává geografické umístění kosmodromů. Byla již zmíněna nevhodnější oblast k tomuto účelu, tedy lokalita co nejbliže rovníku.

Jako ideální se jeví umístění zařízení vynášejícího rakety přímo na rovníku. A to z důvodu, že rovník prochází většinou své délky oceánem, jehož otevřené vody nespádají do teritoriální suverenity žádného státu (Ondřej 2004: 27). Tato skutečnost byla společně s ideálními fyzikálními podmínkami využita roku 1995 při zakládání prvního komerčního kosmodromu Sea Launch (tvořen společnostmi z USA, Norska, Ukrajiny a Ruska), jehož lokace přímo na rovníku v Tichém oceánu je z hlediska míry limitujících fyzikálních faktorů a vzdálenosti ke geostacionární orbitě nejvhodnější (Waisová et al. 2007: 80).

V této souvislosti je důležité zmínit význam kosmodromu Kourou, nacházejícího se na území francouzského zámořského teritoria, Francouzské Guayany. Jeho poloha je mimořádně výhodná. Leží pouhých 5 stupňů severně od rovníku (např. raketa vypuštěná z tohoto místa potřebuje o 17 % méně paliva než raketa stejného výkonu, která startuje z Cape Canaveral ležícího 28,5 stupňů severně od rovníku) (Romancov 2002: 5). Tento kosmodrom funguje v rámci Evropské kosmické agentury (*European Space Agency, ESA*), kterou tvoří 16 členských států Evropské unie (Belgie, Dánsko, Finsko, Francie, Irsko, Itálie, Lucembursko, Německo, Nizozemsko, Norsko, Portugalsko, Rakousko, Řecko, Španělsko, Švédsko a Velká Británie) a Švýcarsko (ESA 2008). Francie má v agentuře výsostné postavení, neboť jsou to právě rakety její výroby (Ariane), které jsou používány v kourouském kosmodromu (Romancov 2002: 5). Ve vesmírné politice EU (European Space Policy) je kladen důraz na využití vesmírných kapacit nejen pro budoucí rozšíření telekomunikačních a jiných služeb (civilních či vojenských), ale také pro účely monitorování globálních klimatických změn a jiných výzev 21. století (Evropská komise 2008b), kterým bude muset Evropská unie čelit, chce-li i nadále sehrávat úlohu silného globálního hráče.

ZÁVĚR

Nejvzdálenější regiony EU (Outermost regions of European Union, OR) představují vzhledem ke svým geopolitickým a geografickým rysům nezanedbatelný pilíř ekonomického potenciálu kontinentální části Evropské unie. Ztělesňují speciální dimenzi externích aktivit Unie a její participaci na politice dobrých vztahů, založené na geografických, kulturních a historických pojítkách se státy jiných regionů.

Zámořská území přinášejí Evropské unii její mezinárodní námořní dimenzi, jež přispívá ke zvyšující se legitimitě její oceánské rozvojové politiky především ve třech oblastech: Makaronézii, Karibském a jihozápadním Indickém oceánu (Evropská komise 2008c). Poloha těchto území na významných námořních tepnách mezinárodního obchodu zajišťuje Unii její důležitou pozici. Zámořské výspy Evropské unie sehrávají důležitou roli také při správě moří a oceánů. Díky jejich poloze je možné zajišťovat

evropské zájmy a zdokonalovat bezpečnost námořního transportu.

V rámci evropské rozvojové politiky sehrávají zámořská území EU nezanedbatelnou úlohu. Často sousedí s regiony, které se potýkají s rozvojovými problémy. Evropská unie spolupracuje skrze svá vzdálená území s regiony zápasícími s chudobou, udržitelným rozvojem, migrací či bezpečností. V rozvojové politice tak zámořská území představují výsostného partnera třetích zemí, zvláště v projektech zvyšování administrativních kapacit, úrovně vzdělání, zaměstnanosti, zdravotní péče a dalších rozvojových oblastí.

Dalším rozměrem nejvzdálenějších území Evropské unie je jejich geomorfologický význam pro vědecký výzkum, především pro studium a monitoring fenoménů souvisejících s projevy globálního oteplování (Evropská komise 2008c). Prevence přírodních rizik, kterým jsou tato území vystavena, je prioritním záměrem výzkumu. Pozice zámořských území by měla sloužit jako platforma pro technologickou a vědeckou spolupráci v oblasti monitorování přírodních rizik v příslušných oblastech. Jako příklad uvedme projekt SEAS ve Francouzské Guayaně, jehož cílem je na základě shromažďování dat ze satelitního pozorování amazonského a karibského ekosystému monitorovat využívání přírodních zdrojů a podílet se na správě amazonského bazénu, a tím přispívat k Iniciativě globálního monitorování životního prostředí a jeho bezpečnosti (Global Monitoring Environment and Security Initiative).

Význam zámořských území Evropské unie není pouze v jejich geostrategické ekonomicko-vojenské poloze, nýbrž viděno perspektivou současných globálních výzev (energetická krize, změna klimatu, demografická disbalance, migrace aj.) - představují také určitou „laboratoř“, ve které je možné tyto výzvy identifikovat, zkoumat a modelovat.

POUŽITÁ LITERATURA A INFORMAČNÍ ZDROJE

- BALABÁN, M. (2007): Hlavní problémy zajištění bezpečnosti Evropské unie v dlouhodobém horizontu (2020-2025). *Vojenské rozhledy*, roč. 16 (48). Praha: Ministerstvo obrany České republiky - Prezentační a informační centrum MO, s. 3-11.
- BusinessInfo.cz: *Rámeček a cíle společné obchodní politiky* [online, cit. 9. 3. 09]. Dostupný z <http://www.businessinfo.cz/cz/clanek/spolecna-obchodni-politika-eu/ramecek-a-cile-spolecne-obchodni-politiky/1001599/42341/>
- DE VIVERO, J. L. S. (2005): *European Oversea Territories* [online, cit. 3. 2. 09]. Dostupný z <http://www.eurocean.org/np4/81.html>
- Euroskop.cz: *Území mimo Evropu* [online, cit. 10. 3. 09]. Dostupný z <http://www.euroskop.cz/590/sekce/uzemi-eu-mimo-evropu/>
- Evropská komise (2007a): *Energy, transport and*

- environment indicators*. Eurostat Pocketbooks [online, cit. 28. 1. 09]. Dostupný z http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_OFFPUB/KS-DK-07-001/EN/KS-DK-07-001-EN.PDF
- Evropská komise (2007b): *Integrovaná námořní politika pro Evropskou unii* [online, cit. 28. 2. 09]. Dostupný z http://ec.europa.eu/maritimeaffairs/index_en.html
- Evropská komise (2008a): *Fakta a čísla týkající se moří* [online, cit. 5. 2. 09]. Dostupný z http://ec.europa.eu/maritimeaffairs/pdf/facts_fig_060607_cs.pdf
- Evropská komise (2008b): *European Space Policy Progress Report* [online, cit. 5. 2. 09]. Dostupný z <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2008:0561:FIN:EN:PDF>
- Evropská komise (2008c): *The outermost regions: an asset for Europe*. 17. 10., COM (2008) 642 final.
- GALATÍK, V. (2008): Francouzská Bílá kniha obrany a bezpečnosti. *Obrana a strategie*, č. 2 [online, cit. 5. 3. 09]. Dostupný z <http://www.defenceandstrategy.eu/cs/aktualni-cislo-2-2008/materialy/francouzska-bila-kniha-obrany-a-bezpecnosti.html>
- CHOVANEK, F. (2006): Vplyv diela A. T. Mahana na americké geopolitické myslenie. *Slovenská politologická revue*, č. 4 [online, cit. 10. 3. 09]. Dostupný z <http://www.ucm.sk/revue/2006/4/chovanecf.pdf>
- Livre blanc sur la défense et la sécurité 2008 [online, cit. 22. 2. 09]. Dostupný z http://www.defense.gouv.fr/defense/articles/l_integrale_du_livre_blanc
- MITSUMI O.S.K. Lines: *Container Trade Map* [online, cit. 12. 2. 09]. Dostupný z http://www.mol.co.jp/opensea/0810_tm1.html
- ONDŘEJ, J. (2004): *Právní režimy mezinárodních prostorů*. Plzeň: Aleš Čeněk.
- POTOČNÝ, M. (1996): *Mezinárodní právo veřejné*. Praha: C. H. Beck.
- ROMANCOV, M. (2002): *Region Evropa - Evropa regionů*. Disertační práce. Praha: UK.
- ROMANCOV, M.: *Astropolitika - geopolitika vesmíru*. Nepsáno.
- Smlouva o založení Evropského společenství [online, cit. 1. 3. 09]. Dostupný z http://www.euroskop.cz/gallery/2/756-smlouva_o_es_nice.pdf
- TOMÁNKOVÁ, M. (2008): *Geopolitika moří a oceánů. Výlučná ekonomická zóna Velké Británie*. Diplomová práce. Praha: Metropolitní univerzita.
- Velvyslanectví České republiky v Paříži: *Zámořská území Francie* [online, cit. 10. 3. 09]. Dostupný z http://www.mzv.cz/paris/cz/konzularni_informace/podminky_pro_vstup_do_zeme/zamorske_departementy_a_zamorska_uzemi/index.html
- VINCOUREK, L. (2008): *EU - populace a geografie* [online, cit. 9. 3. 09]. Český rozhlas. Dostupný z http://www.rozhlas.cz/evropskaunie/informace/_zprava/522420

22. WAISOVÁ, Š. et al. (2007): *Atlas mezinárodních vztahů. Prostor a politika po skončení studené války*. Plzeň: Aleš Čeněk.

ADDRESS & ©

Mgr. Štěpán STRNAD
Katedra společenských věd
Vysoká škola evropských a regionálních studií, o.p.s.
Žižkova 4, 370 01 České Budějovice
Czech Republic
strnad@vsers.cz

ASPEKTY FORMOVÁNÍ ETNICKÉ IDENTITY OBYVATEL NA SEVEROVÝCHODNÍM SLOVENSKU

Aspects of Forming Ethnic Identity of Inhabitants in Northeast Slovakia

Pavel HYNČICA

Ústí nad Labem, Czech Republic

ABSTRAKT: Národnostní poměry na severovýchodním Slovensku byly po staletí velmi složité. Ve zdejší oblasti žijí příslušníci několika etnických skupin (Slováci, Rusíni, Rusíni-Ukrajinci, Ukrajinci), přičemž vztahy mezi nimi byly dlouhodobě poznamenány řadou rozporů a nedorozumění, které se vztahují k základním otázkám identity. Hlavní spor se dodnes vede především o tzv. rusínskou otázku, tj. o to, zda jsou Rusíni samostatným národem, nebo subetnikem ukrajinského národa. V historii působili v tomto regionu zastánci obou těchto koncepcí. Permanentní polemiky v této věci přispívaly mnohdy až k manipulaci s identitou a měly vliv na nevyhraněnou etnickou sebeidentifikaci zdejších obyvatel. Složité etnické vztahy byly v minulých desetiletích posilovány různými procesy a tendencemi (tzv. slovakizace, ukrajinizace, deukrajinizace). Také v současnosti je tato problematika plná rozporů. Cílem tohoto příspěvku je rozbor některých problematických aspektů, vztahujících se k této tematice. Budeme představovat přístupy a argumenty zastánců různých interpretací a orientací (prorusínská, proukrajinská) bez nároku na vynášení hodnotících soudů v těchto věcech.

Klíčová slova: Rusíni - Ukrajinci - severovýchodní Slovensko - identita

ABSTRACT: National affairs in the Northeast Slovakia have been complicated for centuries. This area is a home to several ethnic groups and the relations among them have been impacted by a range of long-term conflicts and misunderstandings related to basic questions about identity. Until today the main conflict has been the so-called Ruthenian question, i.e. if the Ruthenians are an independent nation or a sub-ethnic nation of the Ukrainian nation. Throughout the history, there have been advocates of both concepts in this area. The permanent polemics related to this matter many times contributed even to the manipulation with identity and had influence on the neutral ethnic self-identification of the local inhabitants. Complicated ethnic relations were strengthened in the past decades by various processes and tendencies. Even nowadays this problem is full of antagonisms. The objective of this paper is to analyse some aspects related to this topic.

Key words: Ruthenian - Ukrainian - Northeast Slovakia - identity

METODICKÝ ÚVOD. HODNOCENÍ LITERATURY

Ve svém příspěvku se chceme zabývat problémovými otázkami, souvisejícími s etnickými poměry regionu severovýchodního Slovenska. Předmětem našeho zájmu je etnicky smíšená oblast sv. Slovenska, ve které se stýkají příslušníci slovenského etnika spolu s obyvateli patřícími (nebo hlásícími se) k některé z východoslovanských etnických skupin. Při přesnějším vymezení námi zkoumaného regionu si můžeme pomoci hranicemi bývalých administrativních okresů z let 1960-1996. Jedná se především o okresy Svidník a Humenné, kde je největší koncentrace rusínské a ukrajinské minority (Podolák 1998), částečně nás budou zajímat také obce v okresech Michalovce, Bardejov, Prešov, případně Vranov nad Topľou. Interpretace původu, dějin nebo etnicity Rusínů

a Ukrajinců, žijících v této oblasti, se liší podle toho, zda autoři patří k prorusínskému nebo k proukrajinskému směru. Naším záměrem je zaměřit pozornost na kontroverzní polemiky mezi zastánci prorusínské a proukrajinské orientace. Není přitom naším záměrem zaujímat vlastní stanoviska k těmto sporům, chceme pouze srovnávat přístupy a argumentace obou táborů. Zároveň se budeme snažit pojednávat nejen o rozdílech mezi jednotlivými koncepcemi, ale také hledat průniky tam, kde se zastánci obou orientací shodují. Bereme dále v úvahu skutečnost, že etnická identita obyvatel ve zdejším regionu se velmi silně prolíná s příslušností náboženskou (k řeckokatolické nebo pravoslavné víře), která je pro život zdejších občanů v mnoha aspektech možná důležitější, a proto není možné otázku národnostní a náboženské oddělit.

Literaturu, věnovanou dané problematice, můžeme rozdělit podle dvou kritérií. Prvním z nich je rozdělení

publikací na odborné a popularizační. Druhým způsobem můžeme práce a texty k danému tématu rozdělit podle názorové orientace autorů.

Jestli má literatura k danému tématu povahu odborných nebo popularizačních textů, je někdy dosti obtížné posoudit. Jak autoři odborných, tak i popularizačních textů ve značné míře aktivně přispívají k polemikám. I některé odborně zaměřené práce se nejednou vyznačují jistým propagačním (případně až propagandistickým) charakterem a přinejmenším je patrné, k jakému názorovému směru ten či onen autor inklinuje, byť některé práce vykazují minimálně snahu o jistou objektivitu a nadhled.

Ve své práci budeme s ohledem na její zaměření čerpat z prorusínské i proukrajinské (odborné i popularizační) literatury. Tuto pramennou základnu budeme doplňovat texty více „neutrálního“ charakteru, resp. autorů, kteří nebyli přímými aktéry polemik a sporů. Z prorusínské literatury budeme využívat především práce kanadského historika *Paula Roberta Magocsiho* a dále lidí působících v řadách prorusínských spolků (*Rusínska obroda* na Slovensku, *Spoločnosť priateľ Podkarpatské Rusi* se sídlem v Praze). Z proukrajinské literatury budeme čerpat především z etnologických prací *Miroslava Sopoligy*, odborného pracovníka *Múzea ukrajinsko-rusínskej kultúry vo Svidniku*, a *Mikuláše Mušíňky*, pracovníka Filozofické fakulty Prešovské univerzity.

Polemika mezi zastánci prorusínské a proukrajinské orientace bude hlavní tematickou linií příspěvku, ale zároveň neopomeneme další aspekty, které jsou součástí dané problematiky, například vztah většinového (slovenského) etnika a ukrajinské (rusínské) minority a s tím související problémy (slovakizace ad.) nebo postavení a vliv rusofilského směru.

Historické a politické aspekty etnických poměrů

V novodobé historii byl vztah mezi Rusíny a Ukrajinci (resp. zastánci prorusínské a proukrajinské orientace) poznamenán permanentními spory a nedorozuměními, pokud jde o interpretaci jejich společenského a historického vývoje. Přibližně v 18. století se setkáváme s prvními projevy národního uvědomění u Rusínů (Gajdoš - Konečný 1998). V roce 1848 začalo sílit národně emancipační hnutí v rámci jednotlivých etnických skupin v mnohonárodnostní rakouské monarchii. Na Slovanském kongresu v červnu 1848 v Praze předložili Slováci a Rusíni své národní požadavky v *Žiadostiach Slovákov a Rusínov uhorských*. Hovoří se v nich o tom, že obě etnika musejí být uznána za svébytné národy, dále o možnostech založení vlastních sněmů, zakládání škol se slovenským a rusínským jazykem, rovnoprávném postavení jednotlivých národů v Uhersku nebo o rozvoji vlastní kultury. Vzhledem k nepříznivým podmínkám však předáci rusínského hnutí nedosáhli žádných hmatatelných výsledků. V rámci rakousko-uherské monarchie bylo formování národních hnutí v zalitavské části (Slováci, Rusíni) opožděnější ve srovnání s částí před-

litavskou (Češi) (Hroch 1986), což poznamenalo další vývoj.

Další léta jsou spojena s činností dvou buditelů - *Alexandra Duchnoviče* (činnost kulturní) a *Adolfa Dobrjanského* (činnost politická). O jejich skutečné orientaci se vedou spory mezi zastánci prorusínského a proukrajinského směru. Rakousko-uherské vyrovnání z roku 1867 a následný národnostní zákon z roku 1868 v Uhersku vystavil Rusíny a Ukrajince tvrdé maďarizaci. Snahy po národním obrození pokračovaly v letech před první světovou válkou. V souvislosti se změnami v politickém uspořádání Evropy po 1. světové válce se vynořila otázka, do jakého státního útvaru budou Rusíni a Ukrajinci patřit. Nakonec se (i s ohledem na připojení území Podkarpatské Rusi) velká část rusínského (rusínsko-ukrajinského) obyvatelstva ocitla v nově vzniklém československém státě, ve kterém žila společně s příslušníky slovenské národnosti.

V meziválečném období vykrytalizovaly tři ideové směry, jejichž představitelé chtěli různým způsobem koncipovat národnostní příslušnost obyvatel severovýchodního Slovenska. První byl *velkoruský* směr. Opíral se o autoritu národních buditelů 19. století, aktivity ruské emigrace a tradice pravoslaví (Konečný 2002: 32). Vycházel z teze o existenci jednotného velkého ruského národa, zahrnujícího všechny Rusy, Ukrajince i Rusíny. Byl rozdělen na radikální (Gagarko) a umírněný (Beskid) směr (Nečas 1997: 23). Z politických stran na Podkarpatské Rusi se k němu přikláněla *Ruská lidová strana*. Ta odmítala ukrajinštinu, prosazovala jednotu ruského lidu a podkarpatskou autonomii, která měla sahat až na východní Slovensko (Krnó 1999: 229). V Prešově vydávala týdeník *Narodnaja gazeta* (v ruštině). Obdobné stanovisko zaujímal i *Karpatoruská republikánská rolnická strana* s novinami *Russkij zemledelec* nebo *Karpatoruská strana práce*. Proruský směr zastával též spolek *Russkoje kulturnoprosvetitelnoje občestvo imeni Aleksandra Duchnoviča*, který úzce spolupracoval s *Ruským klubem*. Společnost zakládala, spravovala a podporovala čítárny, knihovny, dramatické, hudební a pěvecké kroužky.

Další směr byl *ukrajinský*, jehož základní tezí bylo, že Rusíni jsou subetnikem ukrajinského národa. Literatura není jednotná v tom, jak významný tento proud byl. Na jedné straně se říká, že silné pozice neměl. Na Slovensku se opíral o část řeckokatolického duchovenstva, zejména z řádu baziliánů (Konečný 2002: 32). „Prorusíni“ zdůrazňují, že ukrajinská orientace neměla na východním Slovensku téměř žádné zázemí a že mezi rusínským obyvatelstvem bylo možné zaznamenat i silné protiukrajinské fobie, které jsou dávány do souvislosti s činností rusofilského Duchnovičova spolku (Haraksim 1997: 68). Hlavním nositelem ukrajinské orientace byli haličští emigranti. K této orientaci se hlásil spolek *Prosvita*. Proukrajinská literatura ale říká, že tento směr nabyt všeobecného rozšíření a že zejména mládež byla vychovávána v tomto duchu (Sopoliga 2002a: 67). Ale i v „neutrálně“

laděné literatuře se uvádí, že relevantní alternativou k rusofilství byl směr ukrajinský. Čsl. prezident Edvard Beneš ve svém textu, zpracovaném na základě své návštěvy na Podkarpatské Rusi v roce 1934, uvádí, že rusofilství představovalo směr orientovaný spíše na elity, zatímco ukrajinská orientace znamenala návrat k lidu hospodářsky a sociálně utiskovanému (Beneš 1996: 10).¹

Třetí byl směr *rusínský*. Jeho přívrženci vycházeli z toho, že Rusín i jsou samostatným národem. Silnou složkou jejich národního vědomí byla konfesijní orientace (Rusín - řeckokatolík). Tento směr byl výrazně podporován řeckokatolickým duchovenstvem. Rusínský proud představoval například biskup Pavol Gojdič.

V kontextu existence různých směrů byla důležitá jazyková otázka, tj. vztah mezi ruštinou a ukrajinštinou (v literatuře se hojně užívaly pojmy velkoruský a maloruský) nebo otázka existence samostatné rusínštiny. Pokud jde o ruský směr, vlivem specifických podkarpatských poměrů se na Podkarpatské Rusi nepoužívala čistá ruština, ale směs jazyka církevně slovanského, ruského literárního a místních nářečí, tzv. *jazyčie*. To bylo zdejšímu lidu bližší než ruština, přibližovalo se ukrajinštině a místním dialektům. Příznivci proukrajinského směru vždy vycházeli z toho, že ukrajinština byla zdejšímu lidu bližší než ruština. Z toho, aby jazyk byl lidu srozumitelný, vycházeli i prorusínští aktivisté. Ti však odmítali užívání ruštiny a ukrajinštiny. Například biskup Gojdič prosazoval spisovnou rusínštinu, jejíž základ viděl v místních dialektech.

V době před vznikem 1. československé republiky i po jejím vzniku také nabývaly na významu rozpory mezi Slováky a Rusíny. Příčinou byly zejména polemiky mezi slovenskými a rusínskými novinami (a politickými představiteli) o tom, kam mají patřit národnostně smíšené oblasti východního Slovenska (Spiš, Šariš, Zemplín, Abov, Už) (Magocsi 1996: 41). Rusínská i ukrajinská propaganda považovala za rusínské nebo ukrajinské území veškeré lokality nacházející se východně od města Poprad (Švorc 2000: 78, 79). Ve slovenském tisku se zase popírala samotná existence Rusínů na severovýchodě Slovenska, pojem Rusín nejednou vystupoval jako synonymum politické zaostalosti (Konečný 2000: 134). Bylo argumentováno tím, že Rusíny si vymyslela na konci 19. století uherská vláda proto, aby oslabil slovenské národní hnutí (více např. Magocsi 1994). Podstatným faktorem sporů mezi Rusíny a Slováky byla náboženská otázka (viz dále).

Nejsložitější kapitolu vývoje národnostních poměrů představuje druhá polovina 20. století. Toto období je spojeno především s tzv. *ukrajinizací* oby-

vatelstva (vesměs rusínského původu) východního Slovenska. Poukazování na její negativní důsledky je hlavní náplní prorusínské publicistiky (více např. Magocsi 1996, Pilátová 1993, Lipinský 1997 ad.). Uvádí se, že se Ukrajinci na východním Slovensku zformovali z původních obyvatel této oblasti - Rusínů - pod vlivem ukrajinizace, která byla motivována politickými aspekty (Botík - Slavkovský 1995: 276). Na druhé straně proukrajinská literatura píše v opačném duchu a v souvislosti s činností prorusínských aktivistů (po roce 1989) je používán pojem *deukrajinizace* (Sopoliga 1997; 2002).

Po obnovení Československa v roce 1945 došlo k vytvoření Ukrajinské národní rady *Prjaševščiny*, jež byla národnostně politickým orgánem, který měl přispět k řešení politických, hospodářských, sociálních a národnostních problémů na východním Slovensku. Její národnostní orientace byla rusofilská, v ruštině vycházely noviny a časopisy (*Prjaševščina*, *Demokratičeskij golos*, *Kolokolčik* atd.). V ruštině se též hrála většina her nově založeného *Ukrajinského národního divadla* v Prešově (1946). Ruština se používala jako vyučovací jazyk ve školách².

Prjaševščina byla v roce 1952 rozpuštěna a nahrazena *Kulturním svazem ukrajinských pracujících* (KZUP). Od roku 1952 byla zavedena ukrajinština jako spisovný jazyk do škol. Ukrajinské národní divadlo začalo hrát v ukrajinštině, při divadle vznikl *Poddukelský ukrajinský lidový soubor* (PULS). Byla založena společná katedra ukrajinského jazyka a literatury na Filosofické fakultě Vysoké školy pedagogické a na Vyšší škole pedagogické v Prešově. Začaly vycházet ukrajinské časopisy *Nové žitta*, *Družno vpered* nebo *Dukľa*. Probíhalo vysílání v rozhlasu v ukrajinském jazyce. Vznikla muzea ukrajinské kultury v Krásnom Brode a ve Svidníku. V souvislosti s procesem ukrajinizace docházelo k likvidaci řeckokatolické církve, občané byli nuceni přecházet na pravoslavnou víru (viz dále). Mezi inteligencí se vytvořila vrstva proukrajinských intelektuálů různých profesí (beletristé a publicisté Štefan Hostýňak, Juraj Bača, lingvista Peter Buganič, historici Ivan Bajcúra a Ivan Vanat, etnografové Mikuláš Mušinka a Miroslav Hirjak, divadelní režisér Ivan Laučo, muzikolog Ján Cimbura, literární historik Peter Kováč).

Vedlejším důsledkem ukrajinizace Rusínů byla tzv. *slovakizace*. Mnozí občané z řad rusínského etnika, kteří nepřijali proukrajinskou orientaci, se začali hlásit ke slovenské národnosti. To se projevilo při sčítání lidu v roce 1961, kdy počet Rusínů klesl o 28 % ve srovnání s rokem 1950 (Konečný 2002: 32). V mnohých školách se začalo vyučovat ve slovenštině.

Různé složité a rozporuplné procesy (manipulace s identitou) přispívaly k posilování asimilačních tren-

¹ Práci Edvarda Beneše vydala pod názvem Podkarpatsko a jeho vztah k Československu v roce 1996 *Edice Podkarpatská Rus* v Praze.

² Na tom, že se po roce 1945 užívala ruština, se shodne více autorů (srov. Botík - Slavkovský 1995: 132, Mušinka 1997: 29 a Konečný 2002: 33).

dů a nevyhraněnosti etnické sebeidentifikace obyvatel. Na tyto jevy měly vliv ještě další faktory. Jednalo se především o kolektivizaci zemědělství a celkové modernizační trendy (industrializace, urbanizace, migrace). Tyto skutečnosti mají všeobecně více dezintegrující vliv na minoritní společenství, než na většinové obyvatelstvo. Různé společenské procesy ve 20. století značně narušily kompaktnost prostředí, majícího původně převážně venkovský charakter, ve kterém žili hlavně lidé zabývající se zemědělstvím (Podolák 1998: 50).

Určité snahy po obnově identity rusínského etnika se projevíly v době tzv. Pražského jara v roce 1968. Došlo k legalizaci řeckokatolické církve. Mnozí lidé, kteří nepřijali proukrajinskou orientaci, chtěli řešit tzv. rusínskou otázku. Byla vytvořena *Rada československých Rusínů*. Nástup tzv. normalizace však znamenal konec všech těchto snah. V 80. letech vypadala situace Rusínů a Ukrajinců velmi nepříznivě. Slovenské jazykové a kulturní prostředí napomáhalo procesu asimilace již zmíněnými celkovými modernizačními trendy ve společnosti. V tomto směru byl nezanedbatelný například vliv televize, která vysílala vesměs slovensky nebo česky.

Po roce 1989 nastala nová vlna diskusí mezi příznivci prorusínského a proukrajinského směru. Rusíni prešovského regionu se 27. listopadu 1989 sešli v Prešově a založili organizaci *Iniciativní skupina Rusínů-Ukrajinců za přestavbu*. Na tomto mítinku rusínští aktivisté vyjádřili své názory v tom smyslu, že tzv. ukrajinizace uspokojivě nevyřešila problémy Rusínů (Magocsi 1994: 176). Byly také snahy o kompletní výměnu pracovníků v komunisty ovládaném KZUP.

Znovu se vynořila otázka, zda jsou Rusíni samostatným národem, nebo subetnikem národa ukrajinského. Tento problém se stal klíčovým na prvním sjezdu KZUP, uskutečněném po společenských změnách v Československu v roce 1989. Sjezd se konal 20. ledna 1990 v Prešově. Delegáti se vyslovili pro rozpuštění KZUP a vytvoření nové organizace. Problém byl v tom, že v kontextu diskusí o Rusínech a Ukrajincích nebylo jasno o jejím zaměření a názvu - zda se bude jednat o instituci zastřešující východoslovanské menšiny na Slovensku (rusínskou, ukrajinskou, ruskou), nebo dojde v souvislosti s ustavením nových spolků k etnické diferenciaci této komunity, a tím i k podpoře procesů emancipace rusínského etnika.

Nakonec vznikla organizace s názvem *Svaz Rusínů-Ukrajinců Česko-Slovenska*. Jejím předsedou se stal novinář Mikuláš Hirjak. Zvolené řešení názvu se spojovníkem (Rusíni-Ukrajinci) podpořila ta část inteligence (včetně profesorů katedry ukrajinského jazyka a literatury Filosofické fakulty UPJŠ v Prešově), která byla přesvědčena o tom, že Rusíni jsou větví ukrajinského národa.

Řešení názvu organizace a s tím související teze o *Rusínech-Ukrajincích* nepřijali všichni účastníci lednového sněmu v Prešově. Nespokojení delegáti vytvořili v Medzilaborcích jinou organizaci - *Rusínskou*

obrodu - pod vedením Vasilu Turoka. Ta se neztotožnila s tezí ZRUČS o Rusínech jako subetniku ukrajinského národa. Místo toho odsuzovala proces tzv. ukrajinizace za minulého režimu a trvala na rehabilitaci národní identity Rusínů a kodifikaci rusínského spisovného jazyka (Magocsi 1994: 178). Od té doby až do dnešních dní působí tyto dvě organizace na Slovensku jako výraz rozdělení východoslovenské minority na dvě názorové skupiny - prorusínskou a proukrajinskou.

Vedle toho působí na obou stranách další politické, kulturní a společenské organizace. Na „rusínském“ straně je to zejména *Společnost Andy Warhola* a *Společnost Alexandra Duchnoviče*. V České republice působí *Společnost přátel Podkarpatské Rusi* založená emigranty z této oblasti (Jaromír Hořec, Agáta Pilátová). Proukrajinský směr reprezentuje například *Tarasova Ukrajina*.

V březnu 1991 se také v Medzilaborcích zorganizoval první *Světový kongres Rusínů*, kterého se zúčastnili zástupci Rusínů z Polska, Vojvodiny, Podkarpatské Rusi, tehdejšího Československa i vystěhovalci z USA a Kanady. Vydal prohlášení, ve kterém oznámil, že Rusíni nejsou součástí ukrajinského národa a že představují samostatný národ (Magocsi 1994: 179-182).

Porevoluční aktivity (zejména Rusínů) postupně ustávaly, respektive slábl jejich vliv na širší okruh obyvatel. Do popředí se dostávaly spíše ekonomické a sociální problémy na severovýchodním Slovensku. Rozdělení rusínsko-ukrajinské komunity na dvě názorové orientace však trvá dodnes. Čas od času dochází k polemikám v souvislosti s konkrétními problémy, které se týkají zejména menšinového školství a kultury a s tím souvisejícím financováním.

V každém případě se však ukazuje, že problémy spojené s etnickou identifikací obyvatel sv. Slovenska mají své dlouhodobé a hlubší historické příčiny, přičemž se takřka permanentně vedou spory o stále stejné nebo podobné věci.

Vybrané problémy a jejich interpretace

Podívejme se ještě na některé další sporné otázky, vztahující se k etnickým poměrům na sv. Slovensku, a také na to, jak je prezentují zastánci prorusínského a proukrajinského konceptu. První otázkou je, zda jsou Rusíni samostatným národem nebo subetnikem ukrajinského národa. S tím souvisí otázka, zda představují Rusíni (Rusíni-Ukrajinci, Ukrajinci) na severovýchodním Slovensku jedno etnikum, nebo se jedná o dvě samostatná společenství. A konečně byl proces tzv. ukrajinizace násilný, nebo přirozený? Také je třeba všimnout si jazykové otázky a mnoha dalších faktorů.

Zejména proukrajínští autoři zdůrazňují, že na severovýchodním Slovensku žijící příslušníci menšinového (tj. neslovenského) etnika představují jedno nedělitelné společenství. Podle těchto názorů byla v minulosti snaha o rozdělení tohoto etnika motivována mocenskými zájmy v tehdejšímu Uhersku, kdy vyvolávala nevoli myšlenka sjednocení Rusínů-Ukrajinců

(Sopoliga 1997: 57; 2002: 66). Kořeny politického rusinismu v tomto směru sahají do období maďarizace v Uherském státě a rakousko-uherské monarchii. Koresponduje s tím i to, že vzhledem k mocenským zájmům Uherska nesměl být pro označení zdejšího etnika používán pojem Ukrajinci (Sopoliga 1997: 57).

V době 1. československé republiky existovaly (jak již bylo řečeno) tři ideové směry. Autoři obou orientací se nemohou shodnout na tom, jak významné tyto proudy byly. Například pokud jde o prorusínský směr, setkáváme se na jedné straně s tím, že byl nejrozšířenější (Botík - Slavkovský 1995: 132; Konečný 2002: 32), na straně druhé s tím, že byl zanedbatelný (Sopoliga 2002a: 67).

Zásadním rozdílem je interpretace procesu tzv. ukrajinizace ve druhé polovině 20. století. „Prorusíni“ říkají, že se jednalo o násilný akt, který neodrážel přirozenou etnickou sebeidentifikaci Rusínů. Všechny záležitosti, spojené s ukrajinizací Rusínů, byly provedeny umělým a administrativním rozhodnutím shora bez podpory obyvatel a navíc byly doprovázeny násilím a represemi (více např. Magocsi 1994; Magocsi 1996; Hořec 1994 ad.). Zavádění ukrajinštiny do škol bylo umělé, kdy se prosazovalo používání jazyka vzdáleného od rusínštiny, kterému lidé ne vždy úplně rozuměli (Magocsi 1994; Magocsi 1996; Hořec 1994 ad.).

Naproti tomu „proukrajinci“ říkají, že přechod na ukrajinštinou orientaci byl přirozený a Rusíni se k ní kontinuálně hlásili již od meziválečného období. Toto směřování bylo výsledkem dlouhodobého národně-uvědomovacího procesu plně v souladu s vůlí většiny lidu (více např. Sopoliga 1997 nebo Mušinka 1997). Stoupenci ukrajinštiny pouze vyjadřují pochybnosti, zda se tento proces vždy odehrával správným způsobem. Poukazují na to, že byl realizován v podmínkách totalitní společnosti, budované na principech proletářského internacionalismu (Sopoliga 2002a: 68, 69).

Zejména prorusínští aktivisté často využívají tzv. antikomunistickou kartu. Vycházejí v tomto směru z toho, že Rusíni byli utlačováni za komunistického režimu, kdy byla likvidována řeckokatolická církev a kdy mnozí rusínští aktivisté strávili léta ve vězení (více např. Magocsi 1994; Hořec 1995; Lipinský 1997: 35). Také je připomínána perzekuce Rusínů ze strany ukrajinštinářů (banderovců) po roce 1945 (Lipinský 1997: 35). „Prorusíni“ dále poukazují na to, že součástí procesu násilné ukrajinizace byla i problematická forma připojení Podkarpatské Rusi k Sovětskému svazu (více např. Hořec 1994) a mnohé další skutečnosti. Naproti tomu je připomínáno, že Ukrajinci byli preferováni za minulého režimu. Tzv. ukrajinizace byla prováděna s plnou podporou komunistické vlády a vlády SSSR. V těchto podmínkách mohla vyrůst ukrajinštinářská inteligence. Podle prorusínských aktivistů spolupracovali „proukrajinci“ (například funkcio-

náři KZUP) ve značné míře s minulým režimem (Magocsi 1994: 169).

Naopak „proukrajinci“ poukazují na to, že i Ukrajinci v období komunistické nadvlády trpěli. V poválečném období došlo k částečnému vysídlení rusínsko-ukrajinštinářského obyvatelstva z východního Slovenska (Sopoliga 2002a: 69). O odsunu hovoří i „prorusíni“, důvody však spatřují jinde (odsun nepohodlných Rusínů do gulagů). Uváděny jsou příklady, kdy byli ukrajinštinářští aktivisté obviněni z ukrajinštinářského buržoazního nacionalismu (v 50. letech i za tzv. normalizace). Naproti tomu za rusínský nacionalismus nebyl pronásledován nikdo (Mušinka 1997: 32). Proukrajínští sympatizanti také uvádějí, že za minulého režimu došlo k utlumení pokusů o řešení problémů národního a kulturního života Ukrajinců a že bylo zdemolováno ukrajinštinářské školství (více Sopoliga 2002a a Mušinka 1997).

Podívejme se ještě, jaký je vztah obou tendencí ke třetí orientaci - rusofilské. „Prorusíni“ i „proukrajinci“ se shodují v mnoha skutečnostech. Alexander Duchnovič, považovaný v rusínských kruzích za národního buditele, používal ruštinu. To zdůrazňují „proukrajinci“, kteří v této souvislosti poukazují na to, že si Rusíni tuto osobnost přivlastňují, ačkoli prý neměl se samostatným rusínským hnutím nic společného. Ale i v prorusínské literatuře se po roce 1989 setkáváme s rezervovanými postoji k Duchnovičovi v obavě, že by jeho odkaz mohl oživit rusofilství (Magocsi 1996: 19).

Po roce 1945 se používala ruština, i na tom se obě orientace víceméně shodnou. Stoupenci rusínské orientace zpravidla říkají, že rusofilská orientace byla historicky podmíněná. Představovala ochranu zejména před maďarizací. V tomto smyslu je chápána jako analogie k rusofilské orientaci mnohých slovenských národů (včetně Štúra). Postupně v souvislosti s diferenciací Evropy podle národů a národností ztratilo rusofilství svůj praktický význam (Magocsi 1996: 9).

V proukrajínštinářské literatuře se říká, že rusofilská orientace ztratila po druhé světové válce své vědecké i politické opodstatnění, což dali najevo i samotní ruští představitelé (Sopoliga 2002a: 68, 69). V této souvislosti se uvádí, že proběhl přirozený přechod z rusofilské na ukrajinštinářskou orientaci (Sopoliga 2002a: 68, 69).

Vlna polemik se vztahuje i k období po roce 1989. „Prorusíni“ označují své aktivity jako snahu napravit křivdy minulého režimu a umožnit Rusínům svobodně rozvíjet svou v minulosti násilně potlačenou identitu (více Magocsi 1996; Hořec 1995). Je zdůrazňována skutečnost, že ukrajinštinářská orientace selhala, což se projevilo ve statistikách, kdy počet příslušníků rusínské (rusínsko-ukrajinštinářské) menšiny poklesl (viz dále) ve prospěch Slováků. Snaha o ukrajinizaci Rusínů byla „prorusínská“ chápána jako umělá, přirovnávána k československému národu v době 1. československé republiky nebo ke snaze Bulharů odmítnout makedonský národ (Magocsi 1996: 9).

Naproti tomu „proukrajinci“ zdůrazňují, že rusínské obrodné hnutí nemá podporu mezi lidmi, je omezeno pouze na hrstku funkcionářů Rusínské obrody a některých zahraničních Rusínů, politický rusinismus je politický, nikoliv etnický (Sopoliga 1997: 59; 2002: 70).

Pokud jde o jazykovou otázku, prorusínští činitelé říkají, že Rusíni hovoří rusínským jazykem, který je odlišný od ukrajinštiny, a vyzdvihují proces kodifikace rusínštiny, která proběhla v roce 1995 (více Jabur 2000: 190-205). Svěbytnost rusínského jazyka dokazuje například jazykovědec M. Sisák tím, že více než 70 % ukrajinského lexika Rusíni nerozumí, a proto se musí ukrajinštinu učit jako cizí jazyk (Sisák 1997: 39). K tomu se jako protiargument uvádí, že 80 % základního lexika je společných všem slovanským jazykům (Mušíňka 1997: 30). Proukrajínští autoři říkají, že si Rusíni-Ukrajinci na východním Slovensku vytvořili specifické nářečí, které však přes mnohé archaismy a cizojazyčné (slovenské, polské, maďarské, německé a jiné) prvky v podstatě neztratilo svůj celkový ukrajinský charakter (Sopoliga 1997: 57). Poukazují na slovenské vlivy v ukrajinštině v oblasti východního Slovenska, což dávají do souvislosti s používáním slovenštiny jako úředního jazyka ve Slovenské republice. Tyto skutečnosti prý využívají prorusínští aktivisté jako důkaz osobitosti rusínského jazyka, který je odlišný od ukrajinštiny a bližší slovenštině (Sopoliga 1997: 57). Kodifikace rusínského jazyka je v proukrajinských kruzích považována za pochybnou, umělou a neobornou (Mušíňka 1997: 33).

Časté námitky „proukrajinců“, že Rusíni nemohou být samostatným národem, protože nemají svůj literární a kodifikovaný jazyk, odrážejí „prorusíni“ poukazováním na to, že celá řada národů nemá vlastní jazyk (Rakušané, Skotové, Brazilci). Odpůrci oficiálního uznání rusínského jazyka tvrdí, že nářečí se kodifikovat nedá. „Prorusíni“ v této souvislosti argumentují příkladem Štúrovy slovenštiny apod.

Obě skupiny se odvolávají na to, že je podporují zástupci vědecké obce. V proukrajinské literatuře se setkáváme s tím, že totožnost rusínské a ukrajinské národnosti byla akceptována v mezinárodních vědeckých kruzích a že již v roce 1919 Česká akademie věd prohlásila, že jazyk obyvatel Podkarpatské Rusi je stejný jako v Haliči, čili jde o ukrajinštinu (Sopoliga 2002a: 69). „Prorusíni“ zmiňují například ustavení *Institutu karpatských studií* na univerzitě v Užhorodě po roce 1989 pod vedením historika Ivana Popa, vědecký časopis *Karpatyka* zdůrazňující jedinečné kulturní dědictví Zakarpatska (Magocsi 1996: 30), kodifikaci rusínského jazyka podpořil například jazykovědec a slavista Nikita Tolstoj (Jabur 2000: 200). Na druhé straně se v prorusínské

literatuře poukazuje na to, že i renomovaní vědci se mohou mýlit a že tzv. vědecká pravda je relativní. V tomto směru je uváděn příklad, kdy Lubor Niederle, Jaroslav Bidlo a Miloš Weingart souhlasili s názorem, že Makedonci jsou Bulhaři, což bylo v rozporu s vývojem po roce 1945 (Magocsi 1996: 9).

Předmětem polemik jsou i praktické stránky života - problematika zachování svérázu versus začlenění do většího kolektivu, zachování jazyka (s vědomím větší jazykové bariéry) versus snazší možnosti komunikace. Právě v souvislosti se snahou o kodifikaci rusínského jazyka jsou slyšet námitky ze strany „proukrajinců“, že tato cesta není perspektivní z hlediska praktických aspektů života. Prostřednictvím ukrajinštiny se lidé mohli dostat k „velké“ literatuře a kultuře (Mušíňka 1997: 31). V této souvislosti se poukazuje například na to, že mezi rusínsko-ukrajinskou komunitou byla v 60.-80. letech vyšší vzdělanostní úroveň ve srovnání s českými a slovenskými lokalitami (Mušíňka 1997: 30)³. Užíváním rusínštiny si lidé ztěžují možnosti komunikace, absolventi oboru rusínský jazyk a literatura na univerzitě v Prešově nenajdou smysluplné uplatnění na trhu práce (Mušíňka 1997: 31). V souvislosti se snahou o rusínské národní obrození a kodifikaci rusínského jazyka jsou slyšet i názory ve smyslu „*vy nemáte nic rozumnějšího na práci*“⁴.

Zástupci obou orientací se snaží řešit problém asimilace Rusínů (Ukrajinců) s většinovým slovenským etnikem. „Prorusíni“ v této souvislosti zdůrazňují, že vedlejším projevem ukrajinizace byla tzv. slovakizace, kdy velká část příslušníků rusínského etnika, která nepřijala ukrajinskou orientaci, přešla na slovenskou národnost (Magocsi 1996: 20). V této souvislosti se uvádí, že pokles příslušníků rusínské menšiny ve prospěch Slováků je viditelným důsledkem neúspěšné politiky ukrajinizace (Magocsi 1996: 20). Úspěch je omezen pouze na to, že byla vychována část ukrajinské inteligence, ale většina Rusínů se stala Slováky (Magocsi 1996: 20). „Proukrajinci“ uvažují jinak. Podle nich je snaha o rozdělení rusínsko-ukrajinské komunity tříštěním sil. Důsledkem je asimilace, rozklad této minority a pokles významu jejího postavení ve slovenské společnosti (Sopoliga 1997 a Mušíňka 1997). Také se uvádí, že v rámci tzv. procesu deukrajinizace na Slovensku v posledních letech došlo k likvidaci některých ukrajinských národnostních kulturních institucí a k destabilizaci ukrajinského školství (Sopoliga 1997: 62).

I s tím souvisí celkové hodnocení tzv. ukrajinizace a deukrajinizace. „Prorusíni“ ji považují za negativní epochu, která potlačovala identitu Rusínů. „Proukrajinci“ naopak říkají, že šlo o nejsvětější období, které umožnilo značný kulturní rozvoj (formování in-

³ Na to, že mezi Rusíny (Ukrajinci) byla vyšší vzdělanostní úroveň, poukazuje i spíše prorusínská literatura (srov. Konečný nedat.: 6).

⁴ Osobní rozhovor s Marií Kamoziňovou z Ubl'yu.

teligence, rozvoj škol, divadelních souborů atd.) obyvatel tohoto regionu (Mušínska 1997: 30).

Celkově „proukrajinci“ vycházejí z toho, že proto, aby se rozvíjela rusínsko-ukrajinská menšina, je třeba zabránit jejímu rozdělení, „prorusíni“ zdůrazňují, že Rusíni mají právo bojovat o svá práva a identitu odlišnou od Ukrajinců.

Problematiku obtížné etnické identifikace obyvatel na rozhraní Slovenska, Polska a Ukrajiny je třeba vnímat v kontextu nepříznivých podmínek pro formování zdejších etnických identit a s tím souvisejícího opožděného průběhu národního obrození (viz výše, Hroch 1986). V souladu s historickým vývojem a řadou výše uvedených skutečností je u Rusínů (Rusínů-Ukrajinců) pochopitelná absence jednotného národního povědomí a vědomí, posilována navíc absencí vlastního státu (obecně o národních hnutích, etnicitě a problémech s tím souvisejících více např. Hroch 1986 nebo Botík 1991). Etnické skupiny obývající zdejší oblast žili na pomezí různých vlivů a více států, což je na jedné straně obohacovalo, zároveň ale přispívalo k rozpolcenosti a roztržičnosti jejich vědomí. Kontakty s okolím charakter rusínského etnika značně ovlivňovaly. Rusíni jsou na jedné straně kulturně a jazykově bližší k Ukrajincům a jejich jazyk neztratil základní východoslovanské znaky, na straně druhé se však dlouhodobé kontakty se slovenskými dialekty odrážejí v rusínských nářečích na východním Slovensku, ve kterých jsou patrné západoslovanské vlivy (Žeňuch 2002: 134; Kno11 2005).

Problematiku rusínské identity komplikuje též diferenciací tohoto etnika na řadu etnografických skupin a podskupin (Wolf 1984: 208), z nichž mnohé mají i relativně značně rozvinutou svébytnou kulturu. Týká se to zejména *Lemků*, považovaných všeobecně za osobitou etnografickou skupinu (Sikora 2002; Kno11 2005; Šatava 1994). Také v tomto směru vystupuje do popředí problém etnické identity. Lemkové jsou na jedné straně považováni za součást ukrajinského národa (Šatava 1994: 230 nebo Sopoliga 2002a: 71), na straně druhé pak za specifickou odnož Rusínů (Kno11 2005) s potenciální možností zformovat se za určitých podmínek i ve svébytný národ (Sikora 2002).

Faktická etnická nevyhraněnost obyvatel v oblasti karpatského oblouku představuje vhodné podhoubí pro různé interpretace. „Prorusíni“ i „proukrajinci“ využívají jistého „vakua“ a mnohé rozporuplné jevy prezentují tak, aby to bylo v souladu právě s jejich koncepcí, čímž pak ještě více přispívají k celkovému znepráhlednění dané problematiky.

Náboženská otázka

Jedním z výrazných znaků, kterým se vyznačuje region severovýchodního Slovenska, je *konfesijní příslušnost*. Již v 17. století byla pro zdejší obyvatele náboženská otázka velmi významná. Původně byli zdejší obyvatelé pravoslavného vyznání. Po porážce Uherska v bitvě u Moháče (1526) se tento region

dostal pod nadvládu katolických Habsburků. Ti usilovali o centralizaci a katolizaci. Uhersko se zároveň potýkalo s nájedzy Osmanů (muslimského vyznání). Když se většina Uherska dostala pod jejich kontrolu, křesťanská šlechta byla nucena najít si útočiště v severovýchodních oblastech. Protestantská reformace, šířící se v Uhersku od 16. století, postavila proti sobě protestantskou a katolickou šlechtu. Pravoslavní obyvatelé severovýchodního Slovenska zůstali stranou těchto sporů, jejich území si mezi sebe rozdělili oba tyto tábory. Po protestantské reformaci a katolické protireformaci došlo ke snahám o přiblížení pravoslavných obyvatel k oficiálnímu římskokatolickému náboženství. Proto v roce 1646 63 pravoslavných kněží v čele s biskupem *Tarasovičem* podepsalo s Římem tzv. *unii*. Tak vznikla *uniatská církev* - východní křesťanská církev, spojená s Římem. Uniaté si ponechali východní rítus a tradice, ale místo ekumenického patriarchátu konstantinopolského přijali za nejvyšší hlavu své církve římského papeže. Existence uniatské (řeckokatolické) církve se stala podstatným faktorem ovlivňujícím zdejší etnické i náboženské poměry.

Od zbytku Slovenska se severovýchodní Slovensko odlišuje tím, že zde má silnější zastoupení pravoslavná a řeckokatolická církev, zatímco podíl římských katolíků je podstatně slabší. Týká se to především rurálního prostředí, kde tomu odpovídá i skladba kostelů. Ve většině vesnic bývají zpravidla vedle sebe dva kostely - pravoslavný a řeckokatolický. Jednou z mála obcí, ve které se nachází i římskokatolický kostel, je například Stakčín (okres Snina).

Příslušnost k jedné ze dvou konfesí (v literatuře se používá i pojem ruská víra) je v této oblasti natolik silně spjatá s etnicitou, že někdy dochází k jejich ztotožňování. Je to způsobené dlouhodobou tradicí. Mnohdy se označení Rusín používá i jako synonymum ke slovu řeckokatolík. V prorusínské literatuře bývá řeckokatolická církev považována za výrazného činitele národního a duchovního rozvoje rusínské komunity (Hořec 1995: 41 nebo Konečný 2002: 33).

Podívejme se nyní na dva okruhy problémů, které vycházejí z této skutečnosti.

V prvním případě bývá nepřímě naznačována určitá míra korelace mezi etnickou a náboženskou příslušností ve smyslu Rusíni-řeckokatolíci *versus* Ukrajinci-pravoslavní, která je chápána především v kontextu postavení těchto komunit za minulého režimu (souběžné procesy tzv. ukrajinizace a pravoslavizace, o ní viz níže) (Botík - Slavkovský 1995: 132, 176).

Přestože rozdíly mezi pravoslavným a řeckokatolickým obřadem nejsou nijak zásadní, vztahy mezi oběma konfesemi byly dlouhodobě problematické. Je velmi rozšířeným názorem, že rozdíly mezi pravoslavnou a řeckokatolickou komunitou a z toho vyplývající konflikty jsou v této oblasti zřetelnější než rozpory etnické. Například se poukazuje na to, že Rusíni a Ukrajinci na východním Slovensku tvoří jedno společenství, protikladem k tomu je rozdělení obyvatel na dvě

náboženské konfese (Mušinka 1997: 32). Zatímco se zástupci prorusínské a proukrajinské orientace neshodnou v tom, zda proces tzv. ukrajinizace Rusínů byl přirozený nebo násilný (viz výše), v případě tzv. *pravoslavizace* (likvidace řeckokatolické církve a z toho vyplývající přechod obyvatel na pravoslavnou víru) se obě orientace shodnou. I „proukrajinci“ souhlasí s tím, že preference pravoslavy a násilný přechod obyvatel z řeckokatolické na pravoslavnou víru byl nedemokratickým aktem (Sopoliga 1997: 60).

Vztahy mezi pravoslavnými a řeckokatolíky se ještě více zproblematizovaly po roce 1989 v souvislosti s majetkovými otázkami. Zástupci řeckokatolické církve usilovali o navrácení majetku, který jim byl zabaven v období komunistického režimu. Své nároky vznášeli právě vůči pravoslavné církvi, která byla (řeckokatolíci na tuto skutečnost velmi výrazně poukazují) za minulého režimu preferována a která ne vždy chtěla těmto požadavkům ustoupit. To pak způsobilo mnohé problémy, spory a nevráživosti mezi příslušníky obou komunit (viz příklady např. v Pilátová 1993: 17). Vzájemná obviňování se dotýkají i otázek vztahujících se k etnické identitě a obecně kulturní orientaci. Podle pravoslavných napomáhají řeckokatolíci procesům latinizace a slovakizace. Řeckokatolíci si zase myslí, že pravoslavní jsou na východ orientovanými ukrajinofily nebo rusofily. Souvislost mezi etnickou a náboženskou identitou má přitom značný územní přesah a je charakteristická takřka pro celý východoslovanský areál. V Rusku dominuje pravoslavné náboženství, přičemž vztah státu a církve se tam vyznačuje mnohem větším sepětím, než je tomu ve státech s převažujícím náboženstvím katolickým⁶. Spory náboženské tak mají značně i charakter sporů politických a kulturních.

Další kapitolou, vztahující se k náboženské problematice na sv. Slovensku, je prolínání etnické a náboženské identity mezi Rusíny a Slováci. V kontextu etnickém se pak setkáváme s protikladem Slováci - Rusíni (Rusnáci), v kontextu náboženském katolíci - Rusnáci (ve smyslu řeckokatolíci) (Sopoliga 1997: 59). Pojem Rusín (Rusnák) tak může mít etnický i náboženský význam (též dále).

Přestože se příslušnost k řeckokatolické církvi považovala za jeden ze znaků Rusínů, k této konfesi se hlásili i Slováci. Hnutí řeckokatolických Slováků však mělo celou řadu nevýhod. Potýkalo se s nevolí řeckokatolické vrchnosti, chyběla literatura ve slovenštině nebo generace kněží (Letz 2000: 101). Postavením řeckokatolických Slováků se ve 30. letech 20. století zabýval spolek *Slovenská liga*, který se snažil neztotožňovat Rusíny a řeckokatolíky. Z toho pak vyplývalo několik konfliktů a nedorozumění (Letz 2000: 101-118).

Zastavme se ještě u užívaných termínů. Označení Rusíni - Ruteni se nepoužívalo pouze pro označení etnických Rusínů, nýbrž pro všechny řeckokatolíky, tj. i Slováci (Žeňuch 2002: 125-135). Jeden z možných přístupů rozděluje Rusnáci (v náboženském slova smyslu, tj. věřící východního obřadu) na tři etnické skupiny (Rusíni, Slovinci a Slováci). V tomto směru jsou Rusíni ti, kteří jazykově patří do východoslovanské skupiny, zatímco Slovinci jsou poslovenštění Rusíni (Žeňuch 2002: 126).

Na asimilaci Rusínů se slovenským etnikem se často poukazuje v mnoha studiích (Magocsi 1997a: 22). Zároveň se tím objasňují mnohé problémy vyplývající z prolínání etnického a náboženského chápání identit a pojmů. Setkáme se s tvrzením, že v 19. století (tj. v době utváření novodobých národů) se část Rusínů (Rusnáků) přihlásila k maďarské nebo slovenské národnosti, zároveň si však udržela tzv. ruskou víru (Magocsi 1997a: 18). Je to záležitost především nížinatých oblastí dnešního jihovýchodního Slovenska (Magocsi 1997a: 18), ve kterých některé původně rusínské obce ztratily svůj rusínský charakter (v etnickém slova smyslu) a termín rusínský (ruský, rusnáký) se v nich ztotožňuje již pouze s příslušností ke zmíněnému východnímu náboženskému obřadu (Sopoliga 1997: 62). Proto např. L. Niederle dospěl na počátku 20. století k názoru, že celé východní Slovensko je vlastně slovakizované rusínské teritorium⁶. Zároveň se však setkáváme s tím, že ve statistických údajích o sčítání lidu v Uhersku byli do roku 1869 mezi Rusíny započítáváni etničtí Slováci řeckokatolického vyznání (Danilák 1995: 96-102).

Z výše uvedených řádků vyplývá, že v oblasti sv. Slovenska je etnické povědomí výrazně determinováno konfesijní příslušností, což navíc způsobuje několik problémů a nejasností. Zároveň představuje náboženství významnou složku zdejší kultury. A v souvislosti s řadou faktorů, představujících příčiny nevyhraněné etnické identifikace zdejších obyvatel, nabývá náboženská příslušnost ještě více na významu.

Statistika

Podle sčítání lidu z roku 1921 žilo na území Slovenska necelých 90 000 Rusínů a Ukrajinců, podle censu z roku 1930 95 783. V roce 1950 byla zaznamenána téměř poloviční hodnota ve srovnání s rokem 1930 - 48 231 (vliv slovakizace a ukrajinizace). V dalších letech jsou čísla následující: 1961 35 435, 1970 42 238 a 1980 36 850. Z těchto uvedených čísel jsou patrné dlouhodobě klesající tendence počtu Rusínů (Ukrajinců).

Následující pojednání o současné statistice a prostorovém rozmístění jednotlivých etnik v tamní oblasti vychází ze statistik sčítání lidu v roce 1991. Při něm

⁶ Studie L. Niederleho, otištěná v časopise *Slovenský svět* v roce 1909 (c. d. Magocsi 1997: 22, o této problematice též Húsek 1925:5-18).

se 17 197 lidí přihlásilo k rusínské, 13 280 k ukrajinské a 1 600 osob k ruské národnosti. 49 000 lidí uvedlo jako mateřskou řeč rusínštinu, 9 500 ukrajinštinu. Také tato rozdílná čísla jsou důkazem složitosti etnických poměrů v tomto regionu, což vede k mnoha rozdílným interpretacím. Podívejme se v této souvislosti na některá vysvětlení zmíněných statistických ukazatelů. Například M. Mušíňka (zastávající proukrajinské interpretace) uvádí, že uvedení slovenské národnosti je motivováno snahou lidí ztotožnit se se státem (Slovenskem) a že pod rusínským jazykem je myšleno lemkovské nářečí, které lidé používají v běžné domácí komunikaci (analogie k nářečím šarišským) (Mušíňka 1997: 31). V literatuře se setkáváme s tvrzením, že velká část východoslovenských obyvatel rusínského (ukrajinského) původu z různých důvodů ztotožňuje svou národnost s občanskou, respektive státní příslušností (ke Slovensku) (Sopoliga 2002a: 71). Rusínská interpretace dává rozpory ve statistických údajích převážně do souvislosti s asimilačními procesy (proces tzv. slovakizace, viz též výše).

Příslušníci rusínské a ukrajinské menšiny jsou koncentrováni na severovýchodním Slovensku nejvíce v okresech (administrativní uspořádání před rokem 1996) Svidník (7,9 %) a Humenné (7 %). Při přepočtu na nové okresy (vzniklé v roce 1996) nám výrazněji vystupují extrémní hodnoty. V okrese Medzilaborce bylo napočítáno až 30,5 % obyvatel rusínského původu, následují okresy Svidník (8,3 %) a Snina (6,5 %). Obyvatelé ukrajinské národnosti jsou nejvíce zastoupeni v (starých) okresech Svidník (4,2 %) a Humenné (4,2 %), nebo v (nových) okresech Medzilaborce (10,5 %), Snina (5 %) a Svidník (5 %). Z hlediska jednotlivých obcí jsou Rusíni nejvíce zastoupeni ve Vyšném Tvarožci, okres Bardejov (63 %). V 11 obcích je podíl Rusínů vyšší než 50%. Nejvíce Ukrajinců je v obci Ondavka, okres Bardejov (64 %), pouze v této obci přesahuje podíl Ukrajinců hranici 50 %, v dalších 12 obcích jich je přes 25 %. Nejvyšší zastoupení Rusínů a Ukrajinců (myšleno jako celku) je v okrese Medzilaborce (41 %) (statistické údaje viz např. v Podolák 1998: 48-62; Konečný 2002: 33; Mušíňka 1997: 31).

Vzhledem k asimilačním trendům v minulosti, nejasné etnické sebeidentifikaci obyvatel a procesům ukrajinizace a slovakizace bývají tato čísla zpochybňována. Například se poukazuje na to, že počet Rusínů na Slovensku může být mnohem vyšší (až 100-150 000)⁷.

Z hlediska demografické struktury se rusínské obyvatelstvo vyznačuje značnou přestárlostí a vysokým podílem starších obyvatel (Podolák 1998: 50). Trojnásobně nižší je ve srovnání se slovenským průměrem podíl obyvatel v předproduktivním věku, naproti tomu v zastoupení lidí v poproduktivním věku tento

průměr dvojnásobně převyšuje (Podolák 1998: 56).

Také byvatelstvo ukrajinské národnosti charakterizuje vysoký podíl lidí nad 60 let. Na druhé straně je tu vyšší podíl obyvatel středního věku (30-50 let), což je dáno přistěhovalectvím lidí hlavně z Ukrajiny (někdy i celé rodiny) (Podolák 1998: 56).

ZÁVĚR

Ve 30. letech minulého století napsal Edvard Beneš v již zmíněné práci o Podkarpatské Rusi, že v tomto prostoru jsou reálnou skutečností složité spory o národní a kulturní orientaci (Beneš 1996: 30). Na etnické poměry na severovýchodním Slovensku měla a má dlouhodobě vliv celá řada faktorů, vztahujících se ke kulturním, geografickým a společenským realitám zdejší oblasti. Je to jednak složitý a rozporuplný historický vývoj, poznamenaný dlouhodobým národnostním útlakem, který byl příčinou nepříznivých podmínek a opožděného formování etnických identit v oblasti karpatského oblouku. Absence uceleného a vyhraněného etnického povědomí zdejších obyvatel je dána etnicky smíšeným charakterem oblasti, značným prolínáním etnické a náboženské identity nebo jazykovou a kulturní blízkostí při přetrvávání specifík jednotlivých etnických (a etnografických) skupin. Proces formování etnické identity obyvatel sv. Slovenska je dlouhodobě spojen s asimilačními procesy, posilovanými navíc střetáváním tradičních způsobů života s modernizačními trendy. Od těchto skutečností se pak odvíjí celá řada polemik a nedorozumění mezi zastánci různých - etnických, kulturních i politických - orientací. Dominantní jsou především polemiky mezi zastánci prorusínské a proukrajinské orientace. S nimi úzce souvisí složité soužití dvou dominujících náboženských komunit řeckokatolické a pravoslavné. Vedle toho se ale projevují i další faktory, například vliv rusofilského směru (v minulosti) nebo problematika postavení a identity slovenského obyvatelstva a jeho vztahu k rusínsko (ukrajinské) komunitě. Téměř každá významnější politická a společenská změna představovala s vědomím všech faktorů vhodné podhoubí pro zintenzivnění odstředivých tendencí a sporů mezi jednotlivými směry a koncepcemi. Působení a vliv řady rozporuplných faktorů a s tím související polemiky představují dlouhodobě významné determinanty formování etnické identity obyvatel v tomto regionu.

⁷ Na tom, že skutečný počet Rusínů a Ukrajinců je zřejmě vyšší, se shodne prorusínská i proukrajinská literatura (srov. např. Sopoliga 2002: 57 a Magocsi 1996: 7).

POUŽITÁ LITERATURA A INFORMAČNÍ ZDROJE

- BAJCURA, I. (1967): *Ukrajinská otázka v ČSSR*. Košice: Východoslovenské vydavateľstvo.
- BENEŠ, E. (1996): *Podkarpatsko a jeho vzťah k Československu*. Praha: Společnost přátel Podkarpatské Rusi.
- BOTÍK, J. (1991): Etnicita ako základná kategória národopisnej vedy. *Slovenský národopis*, 39, č. 1, s. 18-25.
- BOTÍK, J. - SLAVKOVSKÝ, P. (red.) (1995): *Encyklopédia ľudovej kultúry Slovenska*. Bratislava: Veda.
- DANILÁK, M. (1995): Národnostné a náboženské pomery na severovýchodnom Slovensku v 2. polovici 19. storočia. In: ŠVORC, P. (zost.): *Spis v kontinuite času*. Prešov - Bratislava - Wien: Universum, s. 96-102.
- DULEBA, A. (1997): Rusínska otázka a jej hrany. *OS. Fórum občianskej spoločnosti*, 1, č. 2, s. 46.
- GAJDOŠ, M. - KONEČNÝ, S. (1998): Rusíni a politický vývoj na Slovensku (medzníky - problémy - perspektivy). *Človek a spoločnosť* [online], 1, č. 4 [ov. 10. 10. 2009]. Dostupný z www.saske.sk/cas/4-98/index/html.
- GREGOVÁ, J. (2003): *Analytický súhrn národnospoločenských aspektov rusínskej minority na Slovensku*. Diplomová práca.
- HARAKSIM, L. (1993): Národnostná identita Rusínov na východnom Slovensku. In: *Národnosti na Slovensku*. Bratislava: Veda.
- HARAKSIM, L. (1997): Rusínska identita a emancipácia na východnom Slovensku. In: HOŘEC, J. (ed.): *Střední Evropa a Podkarpatská Rus*. Praha: Společnost přátel Podkarpatské Rusi, s. 67-72.
- HARAKSIM, L. (2002): Rutheni - Rutěni - Rusíni. *História*, 2, č. 6, s. 30-32.
- (1997): Hmla nad rusínskou menšinou hustne. Vyhlásenie Združenia inteligencie Rusínov na Slovensku. *OS. Fórum občianskej spoločnosti*, 1, č. 2, s. 41.
- HOŘEC, J. (1992): *Nedělitelná svoboda. Podkarpatská Rus*. Praha: Společnost přátel Podkarpatské Rusi.
- HOŘEC, J. (1994): *Podkarpatská Rus - Země neznámá*. Praha: Společnost přátel Podkarpatské Rusi.
- HOŘEC, J. (1995): *Země naděje*. Praha: Společnost přátel Podkarpatské Rusi.
- HOŘEC, J. (1997): Obetuje Európa Rusínov? *OS. Fórum občianskej spoločnosti*, 1, č. 2, s. 45.
- HROCH, M. (1986): *Evropská národní hnutí v 19. století. Společenské předpoklady vzniku novodobých národů*. Praha: Svoboda.
- HÚSEK, J. (1925): *Národopisná hranice mezi Slováky a Karpatorusy*. Bratislava: Prúdy.
- IRA, V. (1996): Etnická a religiózna štruktúra obyvateľstva východného Slovenska a percepčia etnických a religióznych napätí. *Geografický časopis*, 48, č. 1, s. 13-34.
- JABUR, V. (2000): Rusínský jazyk na Slovensku (stav po kodifikácii a perspektivy rozvoja). In: DORUĽA, J. (ed.): *Slovensko-rusínsko-ukrajinské vzťahy od obrodzenia po súčasnosť*. Bratislava: Veda.
- KNOLL, V. (2005): „Lem v Karpatech“. *Navýchod*, 5, č. 4.
- KONEČNÝ, S. (1977): *Rusíni/Ukrajinci ako fenomén slovenskej politiky*. In: DORUĽA, J. (ed.): *Slováci v dejinách jazykových vzťahov*. Bratislava: Veda.
- KONEČNÝ, S. (nedat.): Rusíni na Slovensku [online] [ov. 10. 10. 2009]. Dostupný z www.rusin.sk/download/rusini-sk.PDF.
- KONEČNÝ, S. (1997): Rusíni na Slovensku a štátoprávne zmeny v Československu do roku 1989. In: HOŘEC, J. (ed.): *Střední Evropa a Podkarpatská Rus*. Praha: Společnost přátel Podkarpatské Rusi, s. 98-107.
- KONEČNÝ, S. (2000): Etnické menšiny na Slovensku a niektoré terminologické problémy. *Človek a spoločnosť* [online], 3, č. 3 [ov. 10. 10. 2009]. Dostupný z www.saske.sk/cas/3-2000/index/html.
- KONEČNÝ, S. (2002): Rusíni-Ukrajinci. *História*, 2, č. 6, s. 32-33.
- KRNO, S. (1999a): Kultúrno-politický fenomén Zakarpatska. In: *Acta Nitriensiae 2*, Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa, s. 317-336.
- KRNO, S. (1999b): *Politické strany krajín východnej Európy*. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa.
- LADIŽINSKÝ, Š. (1997): Rusíni na Slovensku. *OS. Fórum občianskej spoločnosti*, 1, č. 2, s. 34.
- LETZ, R. (2000): Postavenie gréckokatolíkov slovenskej národnosti v rokoch 1918-1950. In: DORUĽA, J. (ed.): *Slovensko-rusínsko-ukrajinské vzťahy od obrodzenia po súčasnosť*. Bratislava: Veda.
- LIPINSKÝ, J. (1997): Tak nám Pán Boh pomáha. Stanovisko k reakcii pána Mušinku. *OS. Fórum občianskej spoločnosti*, 1, č. 4, s. 34, 35.
- LIPINSKÝ, J. et al. (2002): *Sebareflexia postavenia a vývoja Rusínov na Slovensku. Niektoré výsledky etnosociologického výskumu na severovýchodnom Slovensku v roku 2002*. Bratislava: Róbert Vico-vydavateľstvo.
- MAGOCSI, P. (1994): *Rusíni na Slovensku*. Prešov: Rusínska obroda.
- MAGOCSI, P. (1995): Karpatskí Rusíni [online] [ov. 10. 10. 2009]. Dostupný z www.rusin.sk/upload/docs/200505031210400.Brozurka.PDF.
- MAGOCSI, P. (1996): *Rusíni a jejich vlast*. Praha: Společnost přátel Podkarpatské Rusi.
- MAGOCSI, P. (1997a): Adaptace bez asimilace. In: HOŘEC, J. (ed.): *Střední Evropa a Podkarpatská Rus*. Praha: Společnost přátel Podkarpatské Rusi, s. 17-22.
- MAGOCSI, P. (1997b): Kde sa vzali Rusíni. *OS. Fórum občianskej spoločnosti*, 1, č. 2, s. 51.

38. MAGOCSI, P. (1999): Mapovanie národa bez štátu. *Človek a spoločnosť* [online], 2, č. 2 [ov. 10. 10. 2009]. Dostupný z www.saske.sk/cas/2-99/index.html.
39. MUŠINKA, M. (1997): Rešpektujeme suverenitu Ukrajiny (aj vo vzťahu k Rusinom). *OS. Fórum občianskej spoločnosti*, 1, č. 4, s. 29-34.
40. NEČAS, J. (1997): *Politická situace na Podkarpatské Rusi (rok 1921)*. Praha: Společnost přátel Podkarpatské Rusi.
41. PILÁTOVÁ, A. (1993): *Pod Karpaty svítá*. Praha: Společnost přátel Podkarpatské Rusi.
42. PLIŠKOVÁ, A. (2000): Rusíni ako terminologický či národnostný problém strednej Európy? *Človek a spoločnosť* [online], 3, č. 3 [ov. 10. 10. 2009]. Dostupný z www.saske.sk/cas/3-2000/index/html.
43. PODOLÁK, P. (1998): *Národnostné menšiny v SR z hľadiska demografického vývoja*. Martin: Matica slovenská.
44. SIKORA, P. (2002). Evropské menšiny dnes (1). Lemkové - zapomenutý národ? *Česko-lužický věstník*, 7, č. 7.
45. SISÁK, M. (1997): Rusíni nie sú Ukrajinci a naopak. *OS. Fórum občianskej spoločnosti*, 1, č. 2, s. 39.
46. SOPOLIGA, M. (1997): K problematike vývoja etnickej menšiny Rusínov-Ukrajincov na Slovensku. *Etnologické rozpravy*, 4, č. 1-2, s. 56-62.
47. SOPOLIGA, M. (2002a): K problematike etnickej histórie a národnostnej identifikácie Ukrajincov. *Etnologické rozpravy*, 9, č. 2, s. 57-71.
48. SOPOLIGA, M. (2002b): *Ukrajinci na Slovensku. Etnokultúrne tradície z aspektu osídlenia, ľudovej architektúry a bývania*. Komárno - Dunajská Streda: Lilium Aurum.
49. ŠATAVA, L. (1994): *Národnostní menšiny v Evropě*. Praha: Ivo Železný.
50. ŠTEC, M. (1991): K otázke „rusínskeho“ spisovného jazyka. Prešov.
51. ŠVORC, P. (2000): Stanovenie hranice medzi Slovenskom a Podkarpatskou Rusou. In: DORUĽA, J. (ed.): *Slovensko-rusínsko-ukrajinské vzťahy od obrodzenia po súčasnosť*. Bratislava: Veda.
52. TÓTH, I. (1997): Podkarpatsko: Území na křižovatce zájmů. In: HOŘEC, J. (ed.): *Střední Evropa a Podkarpatská Rus*. Praha: Společnost přátel Podkarpatské Rusi, s. 34-39.
53. WOLF, J. (1984): *Abeceďa národů. Výkladový slovník kmenů, národností a národů*. Praha: Horizont.
54. ZEĽOVÁ, A. et al. (1994): *Minoritné etnické spoločnosti na Slovensku*. Bratislava: Veda.
55. ŽEŇUCH, P. (2002): *Medzi Východom a Západom. Byzantsko-slovanská tradícia, kultúra a jazyk na východnom Slovensku*. Bratislava: Veda.

ADDRESS & ©

PhDr. Pavel HYNČICA, Ph.D.
Katedra politologie a filozofie
Filozofická fakulta
Univerzita Jana Evangelisty Purkyně
České mládeže 8, 400 96 Ústí nad Labem
Czech Republic
pavel.hyncica@seznam.cz

HROZBA IDEOLOGIÍ A TOTALITARISMU V DÍLE RAYMONDA ARONA

Menace of Ideology and Totalitarianism by Raymond Aron

Jiří NESIBA

Brno, Czech Republic

ABSTRAKT: Předkládaný příspěvek pojednává o analýzách francouzského sociologa a historika Raymonda Arona, který se zabýval hrozbami ideologií a totalitarismu moderní společnosti. Moderní společnost, kterou Aron nazýval „společností industriální“ na základě popisu sociologické metodologie tzv. ideálních typů, je podle něj v neustálém nebezpečí ideologického myšlení, které může za určitých podmínek vést k totalitarismu. Takovéto ideologické myšlení Aron rozkrýval i v západní demokratické společnosti padesátých a šedesátých let 20. století, kde bylo marxistické myšlení absorbováno do podob nových intelektuálních směrů, jako např. francouzský existencialismus, strukturalismus či angažovaná kritická sociologie. Raymond Aron ve své práci propracoval metodologii, zkoumající tzv. „historii idejí“, kde badatel může efektivněji srovnávat minulost a přítomnost a popisovat tzv. dějiny přítomnosti, a tak metodologicky a jednodušeji rozpoznávat uvedená rizika. To neznamená jen práci s historickými fakty, ale také ujasnění teoretického rámce takového výzkumu. Propojením teoretické a faktografické stránky bádání (tzv. „historie idejí“) lze podle Arona objasnit ideologické tendence v jakékoliv společnosti. Proto i dvacet let po pádu železné opony zůstává Aronova práce dodnes aktuální.

Klíčová slova: Raymond Aron - marxismus - liberalismus - industriální společnost - ideální typ - totalitarismus

ABSTRACT: This article studies the work of a French sociologist and historian Raymond Aron, who analyzed the dangers and the risks of the modern society. Modern society, which he called „an industrial society“ according to his sociological methodology based on using principles of the ideal types, is under danger and risk of the ideological movements, which lead to the totalitarianism. Ideological movement is possible to be recognized even in democratic western society through consequences of ideas used in marxistic philosophy, which was absorbed in French existentialism, structuralism and engaged critical sociology. Raymond Aron proposed the methodology of „history of ideas“ which is able to explicate from the past till today „history of presence“. It means not only working with historical facts, but moreover, there should be declared the theoretical background of research. Raymond Aron brought with his style of researching a solid and actual analysis, which is still applicable for the work in the human sciences. That is the reason why, today, in the 20th anniversary of the fall of the iron curtain, Aron's thinking is still actual.

Key words: Raymond Aron - marxism - liberalism - industrial society - ideal type - totalitarianism

„...ve skutečnosti se nestačí odvolávat na naši dočasnou nevědomost, ale začněme analyzovat obecné ideje, které jsou vždy esencí doby už samy v sobě.“

Raymond Aron (1938): *Introduction a la philosophie de l'histoire. Essai sur les limites de l'objectivité historique.* Paris: Gallimard, s. 36.

ÚVOD

Raymond Aron (1905-1983) byl významný francouzský politický myslitel, který v podmínkách studené války analyzoval kapitalistickou i socialistickou společnost. V obou typech uspořádání společnosti na základě sociologického vymezení ideálního typu tzv. „industriální společnosti“ (fr. *société industrielle*)

rozpoznával určité rysy, které vykazovaly různé formy vývoje ideologického myšlení v obou typech společnosti. Aron, sám přesvědčený liberál, odhaloval na první pohled nenápadné souvislosti, v jakých vztazích se industriální společnost padesátých a šedesátých let 20. století nachází, kudy vede hranice mezi demokracií a totalitarismem, kde je svoboda jedince a kde začíná ideologické nedemokratické myšlení. Aron byl pocti-

vým intelektuálem, který své názory dokládal jasnými fakty a přesvědčivým rozbořením, založeným na důkladném historickém výkladu zkoumané látky.

Francouzské prostředí bylo především v poválečné době doménou nových filosofických a sociálních směrů, jako byly existencialismus, strukturalismus nebo angažovaná kritická sociologie, které se profilovaly jako kritické směry k západní kapitalistické společnosti s určitými silnými sympatiemi k marxismu a levicovému hnutí, inspirovanými sociálními výzkumy Frankfurtské školy, neomarxismem či sociology vyzdvihujícími sociální nerovnosti ve společnosti. V tomto prostředí se tak intelektuál liberálního charakteru, jako byl Aron, jevil jako určitá anomálie. Pověst osamělého myslitele proti většině tak provázela Arona celý život a jeho dílo dodnes čeká na zaslouženou pozornost.⁸

Hodnota Aronova díla tkví především v jeho jasně analytické práci, kdy dokázal popsat principy fungování moderní společnosti, které jsou v mnoha ohledech platné dodnes. A to zejména analýzou tendencí, které propagují myšlenky a ideje nesoucí stopy ideologií (tj. myšlenky mluvící o dějinných zákonitostech), proti kterým Aron celý život bojoval, protože mohou vést k politickému totalitarismu. Aron byl tak nejen politologem, sociologem, teoretikem mezinárodních vztahů, nýbrž i „historikem idejí“. Historie nemusí být jen nostalgickým připomenutím dávných politických rozhodnutí či jen prstem varovně vztyčeným pro budoucí generace, ale historie může být nástrojem, jak rozpoznat nebezpečí, vedoucí k nedemokratické společnosti. Pod záminkou nejrůznějších ušlechtilých „idejí“ se může stále skrývat riziko vzniku ideologie a totalitarismu, což pro 21. století platí dvojnásob.

I. Angažovaný pozorovatel Raymond Aron

Raymond Aron byl prototypem badatele, kterému sloužila historická analýza k pochopení současných problémů. Nepatřil do žádné metodologicky vyhraněné historiografické školy, spíše než do historiografie bývá řazen do politologie a sociologie, protože právě v politice spatřoval odraz celé společnosti a naopak (Kudrna 1985: 250-287).

Vzešel z silného intelektuálního meziválečného prostředí francouzské generace filosofů, jako byli Jean-Paul Sartre (1905-1980), Maurice Merleau-Ponty (1908-1961) či Paul Nizan (1905-1940). Ačkoliv se se svými vrstevníky v mnohých názorech rozcházel, ve srovnání s nimi býval díky svým hlubokým analýzám nazýván „aristokratem inteligence“ (Leterre 2005).

Aron byl, jak svědčí titul jedné z jeho knih, především „angažovaným pozorovatelem“ (Aron 1987). Více než obhájcem či odpůrcem obecných idejí byl spíše pozorovatelem dějin a historie, která se projevuje v současnosti. O dějinách 20. století tvrdil, že jsou s nimi spojeny ojedinělé potíže, protože se vyznačovaly dramatickými událostmi, vzestupem a zhroutilím říší, změnou poměru sil, zrodem četných států v kratších etapách, než tomu bylo v minulosti. Podle Arona je většina událostí známa a nezavdává podnět k pochybám, jak tyto události chápat, ale nedořešená zůstává interpretace, kterou je jim třeba dodat. Hodnocení moderních událostí, ještě zatížených vášněmi, se neobejde bez hodnotících soudů, které jsou ze své podstaty osobní a předpojaté. Podle Arona tak dějiny tzv. *krátkého století*⁹ nemohou být jiné než problematické, interpretační, sociologické, filosofické, nepřijatelné pro jedny či druhé, a proto navrhuje shodnout se na pojmovém vymezení práce s tzv. „dějinami přítomnosti“. Takovéto dějiny jsou stále živé. Příkladem jsou nejrůznější politické ideje, které z minulosti překračují do současnosti a jejich nové politické vymezení vede nehlédě na příčiny jejich vzniku k ideologickému typu myšlení. Prvním typem ideologického myšlení byl podle Arona hegelianismus, který pracoval s ideou dějinných nevyhnutelných zákonitostí. Aron upřednostňoval analytickou práci s fakty, ovšem založenou na filosofické rozvaze. Sám se domníval, že objektivní analýza „dějin přítomnosti“ je založena na popisu konkrétních fakt (tzv. *mikrofaktografie*), jejímiž jednotlivými etapami jsou *vyličení, analýza, interpretace a kritika*, avšak především objasnění autorova obecného filosofického názoru, který by měl analýze fakt dokonce předcházet (Aron 2003b: 10).¹⁰

Aron své názory prezentuje jako dialog s velkými filosofy a sociology minulosti, jako byli Charles Montesquieu, Max Weber, Karel Marx, Alexis de Tocqueville či August Comte. Ukazuje vývoj filosofii těchto myslitelů a nebezpečí jejich dezinterpretace pro cíle pozdějších politických ideologií. Na příkladu vývoje idejí těchto myslitelů ukazuje, jak se liší původní myšlenka a její pozdější interpretace.

Odhaluje předsudky a nedokonalosti v našem každodenním myšlení, které i jako novinář, píšící komentáře v deníku *Le Figaro*, znal velice dobře. Svou prací tak propojoval odborný akademický pohled z univerzitního prostředí s novinářskou prací (Aron 1990-1997).

Často mu bylo vytýkáno, že nenabídl ucelený systém podobný nějaké „aronovské škole“, sám Aron ale sebe charakterizoval jako „osamělého běžce, a to tváří v tvář dějinám i intelektuálním módám“. Ve své

⁹ Tento termín „krátké století“, tedy rozmezí let 1914-1991, zavedl do zkoumání moderní historie anglický badatel sir Eric Hobsbawm (Hobsbawm 1998).

¹⁰ Aron ve svých raných předválečných dílech navrhuje určitou „transcendentální“ metodiku, která by se měla na základě weberovské metody opírat o vystavění fakt (fr. *la construction du fait*), porozumění idejí (fr. *la compréhension des idées*) a určité „ztotožnění“ badatele se zkoumanou látkou (fr. *dissolution de l'objet*), (Aron 1938: 11).

době se ve Francii vžilo i označení „aronovsky jasný“. Jeho nástroj, jak prezentovat své názory, byla možnost psát analýzy a články, protože podle něj spisovatel dává najevo svůj nesouhlas psaním. Raymond Aron nesouhlasil s intelektuály, kteří překročili hranice psaní a angažovali se v politice bez toho, aniž by nesli za svůj vliv na mladou generaci nějakou odpovědnost.

Aron tvrdil, že historik by měl svou analýzu začít proplétáním různých sociálních, ekonomických či politických celků či vztahů, a historická analýza v jeho podání je tak velmi podobná sociologickému pohledu na dějiny. Na výtky, že jeho rozbor se nenesou v duchu optimismu, namítal, že „*není ani optimista, ani pesimista, vychází jen z pozorování a analýz*“. Jako francouzský student na stáži v Německu počátkem 30. letech 20. století dokázal vypořádat ideologii nacismu již v době jeho formování, kdy francouzská veřejnost byla k této otázce ještě neutrální. Po 2. světové válce dokázal analyzovat ideologické nebezpečí marxismu proti dobovému levicovému intelektuálnímu proudu ve Francii či obhajoval politickou nezávislost francouzských kolonií a proti názoru francouzské veřejnosti dokazoval, že jejich samostatnost pomůže rozvoji jak Francie, tak i samotných koloniích.

Raymond Aron bývá vnímán jako liberální intelektuál. Ve Francii býval označován za mluvčího gaullismu, proto jej levicovní studenti a intelektuálové kritizovali. Podle slov jednoho z jeho životopisců spočíval Aronův zločin v tom, že se pokusil rozmělnit mýty generace z května 1968 tak, jako to udělal s mýty francouzské levice a vlády Lidové fronty v roce 1936 (Baverez 1998).

Aron je také znám jako analytik, pro kterého jsou relevantní jen verifikovatelná fakta a ověřitelná metoda, jak s předloženými fakty pracovat. Takto lze v politice odhalit polopravdy, které, jsou-li živeny přáním svých obdivovatelů, se tak v očích veřejnosti postupně stávají pravdou. Aron žil v době, kdy i přes mezinárodní napětí v podobě studené války většina nastupující generace šedesátých let v západním světě obdivovala v různé míře levicové myšlenky a marxismus byl vnímán jako jediná alternativa ke kapitalistickému demokratickému zřízení, Aron tak byl touto generací - označenou generace roku 1968 (z fr. *pensée 68*) - vnímán jako *persona non grata* (Ferry - Renaut 1985). Pozdější Aronovi životopisci jej hodnotí jako morálního filosofa, stojícího osaměle proti ideologiím (Baverez 2006).

Arona ale nelze jednoduše chápat jako bojovného odpůrce levice a marxismu (ač sám byl krátkou dobu v předválečné době členem socialistické strany

ve Francii). Aron je mnohem zajímavější osobou - nejen, že odděloval Marxovu filosofii (s kterou vlastně vedl celý život polemiku jako s velmi propracovaným filosofickým systémem) a samotný marxismus, spolupracoval s gaullisty, aniž by se gaullistou stal (podle slov generála de Gaulle nikdy gaullistou nebyl), v mezinárodně politických otázkách preferoval silnou euro-atlantickou vazbu a byl odpůrcem zahraniční politiky Francie. Pokud bychom Arona hodnotili, tak byl v klasickém anglosaském pojetí opravdovým liberálem, pro kterého možnost volby byla nadřazená volbě špatné.¹¹

Z hlediska metodiky je jeho přístup při takové analýze považován za kombinaci funkcionální a institucionální analýzy, které ale proti sobě Aron nestaví. Vychází-li se z funkcí, hledáme instituce, které je plní nebo mezi nimiž se rozděluje. Vychází-li se z institucí, hledají se funkce, které každá z nich plní (Novák 2007: 165).

Podobně jako jeho vrstevníka, německého badatele Ralpha Dahrendorfa, k jehož francouzskému vydání *Třída a konflikt tříd v industriální společnosti* (Dahrendorf 1959) napsal úvod, lze i Arona sociologa zařadit jako sociologa hlásícího se k teorii konfliktů.

Politické události byly v době Aronova „krátkého dvacátého století“ dobou válek, konfliktů či mezinárodního napětí. Nepřekvapí, že Aron nazval svá stěžejní díla o analýzách současných mezinárodních vztahů „Věk impérií a budoucnost Francie“ (Aron 1945), „Velké schizma“ (Aron 1948), „Války v řetězech“ (Aron 1951), „Naděje a strach století. Eseje nezájímavých“ (Aron 1956), „Mír a válka mezi národy“ (Aron 1962) nebo „Uvažovat válku“ (Aron 1976).

Raymond Aron analyzoval především příčiny světových válek, totalitární režimy jako byl nacismus a stalinismus, příčiny vzniku studené války, důsledky světových válek a problémy dekolonizace, hrozby atomového napětí, politické a ekonomické strategie tehdejšího západního a východního světa. Ovšem žádnou z těchto a řady dalších otázek neřeší izolovaně, ale odpovědi „kříží“ a navzájem srovnává pomocí nejenom historického rozboru pramenů, nýbrž i pomocí sociologických či ekonomických měřítek.

Aron často připomínal výrok anglického historika Arnolda J. Toynbeeho (1889-1975) „Dějiny jsou opět v pohybu“ (angl. „*History is again on the move*“), tedy že dějiny nejsou nikdy ukončeným procesem, nýbrž že jsou neustále v pohybu bez žád-

¹¹ Aron se inspiroval sociology Heinrichem Rickertem (1863-1936), Maxem Weberem (1864-1920) nebo Élielem Halévyem (1870-1937), který ve francouzském prostředí prezentoval principy britského liberalismu (Aron 1983: 44). Aron se na počátku svého akademického působení věnoval filosofii dějin, kritizoval tzv. velké koncepty dějinného vývoje. Vědom si časové podmíněnosti těchto velkých vyprávění, Aron tvrdil, že „...historií označujeme zároveň život lidstva i vědu, která umožňuje lidem zpracovat jejich život. Realita a znalost této reality jsou tak v historii nerozdělitelné kategorie..., protože vědomí minulosti utváří existenci historie... Člověk nemá minulost, pokud nemá vědomí své minulosti, ale tak toto vědomí dává člověku možnost dialogu a volby..., člověk je tedy zároveň subjekt i objekt historie“ (Aron 1961: 11).

ného předem daného zákona, proto je třeba tento pohyb hlídat a vnímat jakékoliv možné důsledky momentálně nenápadných a skrytých souvislostí (Aron 1983: 60).

II. Aronova analýza levicového populismu v šedesátých letech 20. století

Aron tvrdil, že analýza musí být založena na podložených faktech a nikoliv jen na obecných filosofických a logických konstrukcích, které podle něj používali levicoví intelektuálové pro potvrzení svých teorií. Raymond Aron kritizoval především Herberta Marcuseho (1898-1979), Charlese Wrighta Millse (1916-1962) a Jean-Paula Sartre (1905-1981). Soustředil se na ekonomické a sociologické analyzování západní společnosti, které srovnával s historickým vývojem. Tvrdil, že valná část kritiky moderní západní společnosti nevychází z pozorování reality.¹²

Aron preferoval metodologickou analýzu (z fr. *l'analyse*) před odborně vypadajícím vyličením (z fr. *le récit*), které není vědecké, pokud se k němu nedoloží právě faktografická analýza. S analýzou, založenou na faktech, lze hypotézu ověřit, a tak ji potvrdit, či vyvrátit. Analýza srozumitelně prokáže problémy rozdílných interpretací a přinese zkoumanému problému vysvětlení (z fr. *explication*), které je srozumitelné (Aron 1988: 70-107).

Podle Arona někteří intelektuálové recyklují přání a emoce, odvolávají se na marxismus a dialektiku, či píšou filosofická pojednání, která jsou pro ekonomy či sociology nepoužitelná, protože nezohledňují ověřitelná fakta a odvolávají se často jen na autority a jejich názory.¹³

řitelná fakta a odvolávají se často jen na autority a jejich názory.¹³

Aron se celým svým dílem věnoval dialogu s odkazem Marxova učení a interpretací marxismu, který v myšlení šedesátých let silně inspiroval novou studentskou generaci k revoltám proti politickému či univerzitnímu systému (Gilcher-Holteyová 2004). Aron dokládal, jak se levicoví autoři odchylují ve svých interpretacích od myšlenek Marxe. Jak jedni vyzdvihují Marxovo ústřední dílo *Kapitál* jako strukturalisté či Louis Althusser (1918-1990), jiní se soustředí na tzv. raného Marxe (frankfurtská škola, existencialisté), aniž by vysvětlili vzájemné rozpory ve svých tvrzeních.¹⁴

Popularita marxismu v šedesátých letech minulého století vyplývá podle Arona z několika faktorů. Jednak marxismus byl či dosud jako jediná filosofie je oficiální doktrínou největších světových mocností, jako SSSR a Čína nebo komunistických satelitů, zároveň je marxismus jedinou ideologií komunistických stran, existujících mimo pár výjimek v každé zemi na světě (Aron 1969: 144).¹⁵

Mimo tento fakt tkví podle Arona přitažlivost marxismu v tom, že jej nelze metodologicky zkoumat, neboť je to myšlení na pomezí historie, filosofie, sociologie či ekonomie, ale není žádnou z těchto věd úplně, proto ani nelze metodikou jedné z nich marxismus ověřit. Marxismus tak v minulosti nabízel a stále nabízí mnoho interpretací také díky tomu, že hovoří o jisté determinaci vývoje společnosti, který lze ověřit jen v budoucnosti. Marx vyšel z filosofie k politické ekonomii skrze sociologii, ale celý život zůstal filosofem (Aron 1967: 171).¹⁶

¹² Jako příklad můžeme uvést Aronovu kritiku sociologie Charlese W. Millse. Podle Arona je Millsova „konspirační teorie“ o elitě vládnoucí v USA (Mills 1966) směsicí nepopíratelných faktů a nesprávných interpretací (Aron 1992: 85-87). Kritizoval na Millsově přístupu, že zaměňuje politickou a ekonomickou moc. Ředitelé velkých společností tvoří jednotnou skupinu, vědomou si sebe sama a své vůle, i když zároveň nejsou přáteli reform, které by omezily jejich moc. Nicméně dělat z nich jednu mocenskou třídu je nesprávné uchopení analýzy fungování industriální společnosti. Dále Aron nerozumí Millsovu demonizování demokratických principů, kdy je skutečnost komplexnější než Millsovy analýzy. Podle Arona je pravda, že jsou celé dějiny určitým bojem o moc (z fr. *puissance*), ale v politické sféře má boj o moc v demokratické společnosti předem danou formu, politická moc (z angl. *power politics*, z něm. *Machtpolitik*, ve fr. *pouvoir*) má své limity a Mills podle Arona směšuje analýzu této politické moci s analýzou sociální struktury, v které se tento boj vede, přičemž systém americké demokracie a její současné elity nejsou podle Arona zaměnitelné sociologické kategorie (Aron 1988: 43-69).

¹³ Kritiku dialektiky si vysloužil převážně Jean-Paul Sartre svou filosofickou koncepcí tzv. „dialektického rozumu“, na jehož základě Sartre zkoumal lidské dějiny. Aron s tímto „hegeliánským“ konceptem nesouhlasil a upřednostňoval analytiku před dialektikou (Aron 1983: 586-587). Rozbor filosofie dějin u Arona a jeho důsledná snaha o oddělení přírodního a humanitního způsobu analýzy se stala významnou koncepcí tzv. filosofie dějin (Canguilhem 1992).

¹⁴ Pováleční levicoví intelektuálové vyzdvihovali díla raného Marxe jako hlavní intelektuální základ svých úvah o poválečné západní společnosti. Vybrali si kategorii „odcizení“ (z něm. *Entfremdung*), kterým popisují budoucí vývoj. Aron označuje takové interpretace Marxe jako tzv. *smyšlené marxismy*, mluvící jen o budoucnosti, takže metodologicky je pomocí přítomných faktů nelze hodnotit, a nabízí jen množství neověřitelných interpretací (Aron 1969a: 20-43).

¹⁵ Komunistická strana Francie (*Parti communiste français - PCF*) vznikla v roce 1920 odštěpením od francouzských socialistů, byla v 50. a 60. letech rigidní stalinistickou stranou pod vedením Maurice Thoreze (1900-1964), podporující vpád vojsk SSSR v Maďarsku v roce 1956, a až společenská situace v šedesátých letech a vpád vojsk Varšavské smlouvy do ČSSR v srpnu 1968 donutil PCF k určitému odstupu od politiky SSSR (Courtois et al. 2000).

¹⁶ Aron dokazuje, že již Marx výběrem svých zdrojů dokázal nejasnost své koncepce. Marx se inspiroval v nesourodých teoriích: i. anglické ekonomii liberalismu v podání Adama Smitha (1723-1790) a Davida Ricarda (1772-1823); ii. francouzském historismu, objevujícím se např. v boji tříd, jak je popsal francouzský historik Jules Michelet (1798-1874); iii. německé idealistické filosofii tak, jak ji ve své dialektice představil Georg Wilhelm Friedrich Hegel (1770-1831). Tyto různé zdroje vedou k tomu, že lze podle Arona tvrdit, že Hegel byl předchůdce Marxe, stejně jako že Marx byl Hegelův odpůrce (Aron 1967: 172). Význam Arona je v tom, že analytickým rozbořením marxismu chtěl ukázat Marxovo učení ve všech souvislostech a důsledcích, a tak dokázal analyzovat marxistické hnutí a různé skupiny vyznavačů Marxe, které lze dělit do několika skupin, jako jsou marxisté, marxologové či marxistiáni (Bourdieu 2004).

Tato volnost marxistické filosofie umožňuje podle Arona moderním marxistickým filosofům, aby se nedržely historické metody, historických zákonitostí, vědeckých postupů nebo prokazatelných historických souvislostí. Filosofové tvoří po filosofické stránce dostačující díla, ale po stránce historické jsou takové analýzy nepodložené a problematické (Aron 1967: 180).¹⁷

Jednou z hlavních Aronových výtek je, že tehdejší levicovní intelektuálové ve své kritice neoddělují ekonomické záležitosti od záležitostí politických, zároveň hovoří o nesvobodě jedince, aniž by metodologicky dokázali rozlišit různé formy svobody.¹⁸

Na druhé straně je pro liberálního Arona historickým faktem, že marxistická idea rovnosti je jen mýtem, protože hovořit o rovnosti znamená hovořit o ideálním weberovském typu. To, co Aron považuje za rovnost, nýbrž rovnost na sociálním žebříčku, ale rovnost, co do šancí se posunout na sociálním žebříčku výše. Podstatný je pro Arona fakt, že ani v otázkách občanských svobod neexistuje ideální stav. V žádné moderní společnosti si nejsou lidé ekonomicky rovni. Rovnost mezi občany může znamenat buď právo hlasovat, nebo rovnost před zákonem. Aron jako obhájce západní poválečné demokracie obhajuje systém, kterým moderní demokracie občanům nechává jejich práva i povinnosti. A to je podstatný rys moderních západních demokracií na rozdíl od režimů s totalitními tendencemi, které využívají marxistické ideologie. Aron upozorňuje, že lidé požadují stále větší materiální či duševní uspokojení, které se stále opožďuje za netrpkelivostí přání a posedlostí, vytvořenou růstem, které vyvolávají dodatečné tlaky. Nicméně tato nesplněná přání neznamenaají v liberálních demokraciích omezení svobody (Aron 1992: 154).¹⁹

Marxistická kritika třídních rozdílů v západních demokraciích v šedesátých letech 20. století je podle

Arona často zcela neoprávněná. V liberálních demokraciích existuje množství nátlakových skupin (armáda, soukromý sektor, politikové, náboženské skupiny...), které naráží na vzájemný odpor, a tak se nemůže vytvořit jedna nehybná vládnoucí třída. Pokud marxisté říkají, že alternativou k liberálnímu uspořádání je uspořádání komunistické, pak Aron tvrdí, že cesta ke koncentraci moci je v posledním případě mnohonásobně jednodušší (Aron 1992: 85-87).²⁰

Podle Arona jsou metody strukturalistických intelektuálů interpretující Marxe rovněž velmi nejasné. Ve Francii byl strukturalismus vedle existencialismu mezi studenty velmi populární, ačkoliv si obě teorie podle Arona zásadně protřečily, třebaže se obě dovolávaly Marxe (Sartrův existencialismus vyzdvihoval humanismus, Althusserův strukturalismus humanismus odmítal). Marxistický strukturalismus nahradil podle Arona nejasnou marxistickou teorii dialektického materialismu nejasnou strukturalistickou analýzou ducha doby. Ústřední pojem strukturalismu - *epistémé* - je termínem Michela Foucaulta (1926-1984), majícím vyjadřovat ducha nějaké historicky uzavřené epochy, avšak je nejasný. Althusser se pokusil podle Arona pomocí strukturalismu interpretovat Marxe s využitím termínů synchronie (tj. simultánní vědecký marxismus), který je nadřazený diachronii (tj. vývoj marxismu), kdy teorie je nadřazená praxi. Tak se ale podle Arona v nejasných pojmech ztratila možnost ověření a teorie je těžko považovatelná za vědeckou, spíše než o ekonomickou analýzu (jako jsou např. Marxovy analýzy nadhodnoty) se jedná o filosoficko-metafyzické eseje (Aron 1969a: 121, 264).²¹

Marxistická dialektická interpretace Marxe, kterou Aron nazýval nejednoznačnou a nevyčerpátnou (z fr. *équivoque et inépuisable*), se nejsilněji projevila ve francouzském existencialismu, který v šedesátých

¹⁷ Aron v této neukotvenosti marxismu hledá i příčiny tří velkých krizí marxismu - 1. krize nastala s tzv. revizionisty a existencí německé sociální demokracie začátkem XX. století, kdy Karl Kautsky (1854-1938) a Eduard Bernstein (1850-1932) tvrdili, že kapitalismus lze reformovat; 2. krize nastala, když se bolševismus stal v Rusku hlavní ideologií; 3. krizi prochází marxismus právě v době 50. a 60. let, kdy se ukazuje nefunkčnost ekonomie a politického systému v tzv. komunistických zemích; to vede k tomu, že marxisté hledají inspiraci v psychoanalýze, v existencialismu či v postavě Mao-Ce Tunga (Aron 1967: 204-205).

¹⁸ Termín „svoboda“ nejvíce rozpracoval Aronův současník, liberální myslitel Isaiah Berlin svou koncepcí negativní a pozitivní politické svobody, kdy pozitivní svoboda (angl. *positive liberty*) znamená „mít moc konat“, kdežto negativní svoboda (angl. *negative liberty*) znamená „možnost nezasahování a nezávislosti“ (Berlin 1999). Aron podobně pracoval s pojmy „svoboda od“ a „svoboda k“ tak, jak je definovala i Atlantická charta, tj. svobodu od nedostatku (z angl. *freedom from want*) a svobodu od strachu (angl. *freedom from fear*), pojmy, které klasický liberalismus neznal (Aron 1992: 14-45).

¹⁹ Podle Arona tzv. kritická teorie Frankfurtské školy, kterou pro popis moderní industriální společnosti používal německý filosof Herbert Marcuse, od doby svého vzniku ve Výmarské republice nereflektovala vývoj společnosti, naopak konzervovala se ve své původní podobě a Herbert Marcuse jen tvoří její bizarní mutace ve spojení s psychoanalýzou nebo s myšlenkami raných utopistů Charlese Fouriera (1772-1837) a Pierre-Josepha Proudhona (1809-1865) či s Červenou knížkou Mao-Ce Tunga (Aron 1969a: 27).

²⁰ Aron se naopak obával, že existuje nebezpečí, že se „moc vládnoucích rozpýtí nebo že se změní v bezmocnost. Protože rozdělení a rozpýtlení moci přináší duchu málo uspokojení, množí se mytologie, podle nichž mají někteří lidé skrytě v rukou skutečnou pravomoc, kterou bychom marně hledali na jevišti. Tak se rodí podle vzestupné řady mytologie jezuitů, svobodných zednářů, petrolejářských společností či mytologie monopolistů. Tito manipulátoři se zrodili z představitosti svých nepřátel“ (Aron 1993: 82).

²¹ Aron tvrdí, že vytvoření strukturalistické interpretace Marxe, který popisuje vývoj, je „strukturalistickou mystifikací“ (Aron 1969a: 221-252). Nejasnost terminologických pojmů strukturalismu dokladuje Aron např. i na známém výroku Claude-Lévi Strausse, který tvrdil, že „...věří, že posledním cílem humanitních věd není vytvoření člověka, ale naopak jeho zrušení...“ (Strauss 1962: 326). Nejasnou metodologii strukturalismu, který se pokouší vysvětlit dějiny na základě odmítnutí zkoumání společenského vývoje, nachází Aron i v díle Michela Foucaulta, který svými analýzami dějin lékařství (Foucault 1994) či šílenství (Foucault 1963) podle Arona mnohem více než strukturalismus připomíná klasickou hermeneutickou metodologii Wilhelma Diltheye (1833-1911) či novokantovství Ernsta Casirera (1874-1945), s kterým ale vypustil zkoumání historické dynamiky (Aron 1969a: 259).

letech představoval Jean-Paul Sartre. Podle Arona se francouzští existencialisté podobají německým levicovým intelektuálům před nástupem Hitlera k moci, kteří nesledují reálnou situaci a fakta, nýbrž jen své myšlenky. Podle Arona pacifistické debaty šedesátých let o nesvobodě a tyranii kapitalismu vedou ke stejnému násilí, jaké dokáže rozpoutat pravcový extremismus, jak se ukázalo při májových událostech v roce 1968 v Paříži. Moderní marxistické metody v šedesátých letech 20. století o tom, jak pracovat s masami, nejsou nepodobné metodám fašistů o třicet let dříve (Aron 1969a: 25-27).

Společnost formovaná marxismem a dialektikou vede podle Arona přímo k násilí. Nejenom, že metoda dialektiky není ověřitelná, nýbrž má v sobě i moc ovlivňovat studenty, kteří na základě marxistické teorie jednají násilně. Samotný text Sartrovy slavné knihy „Kritika dialektického rozumu“ (Sartre 1976) vnímá Aron jako soubor mnoha otázek, které nepřinášejí odpověď.²²

Sartre se podle Arona snaží představit vědeckou dialektickou metodu (po vzoru exaktních věd), která ale potvrzuje jen sebe samu, nikoliv realitu, stejně jako oficiální marxistické pozitivisticko-materialistické teorie, schválené II. a III. Internacionálou. Sartre v marxismus vede podle Arona k násilí na druhých, protože Sartre vysvětluje postavení člověka jen skrze jeho jednání (v Sartrově slovníku tzv. *praxis*), tedy skrze jeho chování - člověk tak podle Sartra není ani špatný, ani dobrý, ani morální či nemorální, je jen fyzickým bytím „čisté volby“. Člověk tak nemá žádnou podstatu, je svobodný a jeho svoboda není ničím určená. V tom spatřuje Aron nebezpečí existence člověka, jehož v páchání násilí neomezuje ani vlastní svědomí (Aron 1973: 63).

Sartrova dialektika je podle Arona argumentací v kruhu, u které nelze pracovat s ověřováním fakt, protože fakta dialektiky potvrzují samy sebe a nikoliv realitu. Aron dialektickou argumentaci nazývá valem *Sisyfovského* kamene, který však v sobě nese nebezpečí rozpoutání násilí ve společnosti (Aron 1973: 106).²³

Sartre podle Arona tvrdí, že člověk je svobodný jen tehdy, pokud žije v revoltě - pak manifestuje tuto svou svobodu. V revoltě přestává být nepřítelem druhého revoltujícího člověka - oba mají společné cíle. Tak mohou lidé poznat nejen individuální svobodu, ale i soudržnost v rámci skupiny. Sartre tak nabádá k revolučnímu násilí, které nahradí násilí institucí, nabádá k negaci existujících režimů, které mohou být v budoucnosti nahrazeny svobodou pro všechny.

Nejtvrdí kritiku si Sartre vysloužil právě za propagaci násilí, kde Aron rozkrývá podobnou argumentaci jak v existencialistickém marxismu, tak i u fašistických hnutí (Aron 1973: 242). Aron kritizuje Sartra a důsledky jeho myšlení, kde se tvrdí, že až svrnutím institucí se lidé osvobodí. Aron v tomto typu myšlení spatřuje nekontrolovatelnou vládu ulice, která anticipovala májové události v Paříži roku 1968 (Aron 1973: 138).²⁴

Industriální společnost tak, jak ji charakterizuje společnost šedesátých let, není podle Arona rozdělena do sociálních tříd marxistického charakteru. Ve společnosti existují různé rozdíly (podíl na moci, bohatství, prestiži), ale tyto rozdíly netvoří marxistickou třídu, jak ji chápe Sartre a neomarxisté. Navíc se lze na společenském žebříčku pohybovat směrem nahoru i dolů (fr. *circulation des élites*). Naopak situace v komunistických zemích je pokrytecká v tom, že o těchto přirozených sociálních procesech nehovoří a prezentují se jako společnost rovnosti, což je podle Arona špička ledovce komunistické ideologie. Jediný boj, který podle Arona na západě probíhá, není mezi třídami, nýbrž boj mezi demagogy a demokraty (Aron 1964: 292).

Pokud by sociolog, ekonom, historik nebo filosof hodnotil svou epochu, neměl by podle Arona využívat jen argumenty, které se hodí pro tu či onu teorii. Každá společnost se nachází v pohybu, nese v sobě klady i záporny, hodnocení společnosti je vždy subjektivně zbarvené, proto by měl vědec vysvětlit svou metodiku, kterou lze ověřovat na základě fakt a nikoliv na základě opakování dogmatických pouček marxistických klasiků. Dialektika je pro Arona metodou, která definuje vztah reality a ideálu či vztahu mezi více ideály (Aron 1969b: 41).

III. Kritika mýtu levice

Raymond Aron se charakterizoval jako „*keynesiánc pocitující jistý stesk po liberalismu*“ (Aron 2001), pro kterého v řadách francouzské levice nebylo v padesátých letech místo. Podle Arona jsou levicové myšlenky nejednotné a v historii se neustále mění, takže je složité je metodologicky objektivně analyzovat. Pokud bychom levicové myšlenky analyzovali, našli bychom podle Arona tři společné ideje, které se však principiálně rozcházejí: jsou to idea *svobody*, stojící proti zvlí moci a poskytující lidem bezpečí, idea *organizace*, podle níž mají být samovolně vzniklý tradiční řád či anarchie soukromých iniciativ nahrazeny řádem racionálním, a idea

²² Sartre tak podle Arona nechává volně nezodpovězené otázky typu „*Proč historický materialismus je sám o sobě důkazem?*“ nebo kde je důkaz tvrzení, že „*Člověk tvoří takovou historii, jakou mu dovolu materiální podmínky*“ (Aron 1973: 17).

²³ Aron často připomíná, jak Sartre svou existencialistickou filosofii v poválečné době nazýval humanismem (Sartre 2004), ale podle Arona je v tomto tzv. existencialistickém humanismu tak, jak jej prezentuje Sartrova kniha *Critique de la Raison Dialectique*, vtělena přímá cesta k násilí (Aron 1973: 129).

²⁴ Aron v protestech šedesátých let viděl studentský nesouhlas s autoritami, ať již to byla katolická církev, nebo armáda. Tento občanský postoj, podpořený ale autoritami intelektuálními, inklinuje k ideologii stejně jako kritizované režimy (Aron 1983: 482-483).

rovnosti, stavící se proti privilegiím, daným rodem a bohatstvím (Aron 2001: 45).²⁵

Aron kritizuje vedle mýtu jednotné levice i mýtus revoluce, s kterým se levice vždy pojila. Mýtus o levici podle něj implicitně obsahuje myšlenku pokroku a naznačuje představu kontinuálního vývoje. Mýtus o revoluci má význam doplňující i opačný: naznačuje očekávání zlomu v obvyklém chodu lidských věcí. Samotný pojem revoluce je nejednoznačný a termíny jako průmyslová revoluce“ jsou nepatřičné. Revoluci Aron chápe jako nahrazení jedné politické moci druhou, avšak revoluční moc je již svou definicí mocí tyranskou. Je vykonávána v rozporu se zákony, vyjadřuje vůli více či méně početné skupiny, nestará se o zájmy té nebo oné části lidu. Revolta a revoluce jsou pokřivením spravedlnosti a zákonnosti.²⁶

Revoluce je svou podstatou nehumánní, je v zásadě proti reformám. Intelektuálové spojení s levicí nechťejí podle Arona svět pochopit ani změnit, nýbrž chtějí ho pranýřovat. Proti revoluci Aron upřednostňuje reformu. Uskutečněná reforma něco mění. Revoluce jen zdánlivě může měnit cokoli, protože neví, co vlastně mění. Pro intelektuála, který v politice hledá rozptýlení, otázku víry nebo úvah, je reforma nudná, zatímco revoluce vzrušující (Aron 2001: 55).

Podle Arona jsou pojmy „revoluce“, „proletariát“ podobně jako slovo „vzpouza“ jen určitou módní záležitostí. Jsou to nepodařené kopie velkých mýtů, které v 19. a na začátku 20. století podněcovaly politický optimismus, a to mýtů pokroku, rozumu a lidu. Rozum a revoluce si odporují, protože rozum se dovolává dialogu a revoluce násilí (Aron 2001: 107).

IV. Aronova kritika ideologií a totalitarismu

Vrcholem Aronových sociologicko-historických analýz jsou jeho úvahy nad problémy totalitarismu a možnostech svobody člověka v moderní společnosti. Aron analyzoval společnost jako celek, tedy neupřednostňoval jen jeden aspekt dané společnosti, nýbrž se snažil o křížení jednotlivých společenskovedních metod, ať to byla historie, ekonomie, politika či mezinárodní vztahy.

Dokázal tak v padesátých letech argumentovat proti některým obdivovatelům komunismu a Sovětského svazu, kteří, nejen ve Francii, ignorovali řadu faktů o zemích komunistického bloku a o faktickém stavu svobody v těchto zemích. Aron tak odkryl na základě rozboru politického fungování komunistické moci podobnosti s fašistickou diktaturou, a tak bořil jeden mýtus o revoluční progresivní levici, která přináší svobodu všem lidem. Aron také argumentoval proti tzv. *teorii konvergence*, kdy se intelektuálové na Západě domnívali, že se komunistické režimy postupně liberalizují, ale také západní kapitalistické společnosti převzou určité sociální prvky z východního bloku (Novák 2007: 68-72).

Mezi nejznámější Aronovy práce na pomezí historie, filosofie a sociologie patří soubor jeho přednášek, které přednesl na pařížské Sorbonně v letech 1955-1958. Tyto přednášky byly vydány nejprve formou univerzitních skript a v šedesátých letech pro velký zájem postupně vyšly v knižní podobě jako „Osmnáct přednášek o průmyslové společnosti“ (Aron 1963), „Třídí boj“ (Aron 1964) a „Demokracie a totalitarismus“ (Aron 1993). Jedná se především o práce, analyzující témata moderní industriální společnosti.

Koncepce industriální společnosti tak Aronovi sloužila jako metodologické měřítko, podle něhož mohl srovnávat různé typy zkoumané látky (komunismus, kapitalismus, liberalismus) a lépe pochopit tzv. dějiny přítomnosti. Vývoj společnosti se podle Aronovy metodiky může porovnávat podle weberovského ideálního typu. Podle této Weberovy metodologie je termín „industriální společnost“ příkladem „sociálního ideálního typu“.²⁷

Za jádro těchto úvah o výše zmíněných tzv. dějinách přítomnosti můžeme považovat Aronovy politologické a sociologické srovnávací studie o podobnostech a odlišnostech západní demokracie a socialismu východního bloku. Jeho analýzy nabídlý výklad obou typů průmyslových společností, které vedle sebe v Evropě existovaly jak na Východě, tak i na Západě (Aron 1987: 243).

Aron na základě svých analýz filosofie dějin odmišl historický koncept, kdy by společnost a různé

²⁵ Aron jednu svou knihu esejů o moderní době nazval ironicky *Zklamání z vývoje*, protože „...dosáhnoutí úplné rovnosti či svobody je prométheovská ambice, kterou žádá společnost ani doba nemůže vyplnit“ (Aron 1969b: 334).

²⁶ Ve francouzském prostředí probíhala v 50. letech debata převážně na stránkách levicového časopisu *Les Temps modernes* o filosofii francouzského spisovatele a nositele Nobelovy ceny za literaturu (1957) Alberta Camuse (1913-1960), který proti marxistům obhajoval odlišné pojetí revoluce jako revoltu proti společenským principům (Camus 2007) nebo mluvil o existenciální myšlenkové svobodě jedince, kdy se člověk „stává otrokem vlastní svobody“, a proto jedinou cestou k pravé svobodě je neustálá revolta. Absurdní hrdina je tak i hrdinou revolty, revolty proti životu, který chce změnit (Camus 2006).

²⁷ Ideální typ (z něm. *Idealtyp*) je čistě myšlenková konstrukce německého sociologa Maxe Webera (1864-1920), jejíž porovnání s realitou má badatelé umožnit vysvětlení příčin odlišného průběhu událostí od čistě racionálního modelu. Ideální typ je tak zástupným vzorem, podle něž se zkoumaný problém v určité době poměřuje, nejedná se o porovnávání se statistikou, ale „...ideální typ je utvářen zdůrazněním jednoho či více zkoumaných úhlů pohledu a syntézou mnoha rozdílných, samostatných, více či méně přítomných a příležitostně nepřítomných individuálních vlastností, které jsou přizpůsobeny těmto jednostranně zaměřeným úhlům pohledu do sjednoceného analytického konstrukt“ (Weber 1997: 88); ideálním typem tak může být např. „kapitalismus“, to, co tento ideální typ „kapitalismu“ vytvoří, tedy svobodný obchod, racionální techniky výroby, racionální a dostupný zákon; podle něj můžeme poměřovat reálně existující typy kapitalismu nebo samotný vývoj kapitalismu, kde má kořeny, z jakého prostředí vznikl atd. (Weber 1998a). Weberův přínos spočívá dodnes v jeho analýze ideálních typů na příkladech náboženských kategorií (Weber 1998b).

kultury se všemi svými rozdíly podléhaly jednomu dějinnému zákonu, jak tvrdila marxistická teorie. Podle Arona se člověk rodí do historicky utvořeného sociálního prostředí, které jej formuje, ale nedeterminuje. Tvrdí, že teoretici ovlivnění hegelianskou filosofií se nechali unést přesvědčením o objevení principu určujícího historický vývoj a domnívají se, že pochopili smysl dějin. Aron však tuto víru nejen odmítá, nýbrž domnívá se, že ti, kdo vytvářejí tyto univerzální a vše-vysvětlující modely, schémata nebo šablony, vědomě instrumentalizují dějiny a staví je do služeb zabsolutizovaných osobních přesvědčení. Aron tento postoj nazývá „zbožštěním dějin“ a to považuje za nejhlubší kořen intolerance vůči jinak smýšlejícím a prazáklad politického a ideologického fanatismu (Ballestrem et al. 1993: 34).²⁸

Podle Arona je ukázkou problematičnosti jednotného výkladu dějin samotný fakt, jaký prvek ve společnosti vybereme a ten budeme sledovat v jeho historickém vývoji (zda náboženství, ekonomii, politické uspořádání společnosti...). Tyto nejasnosti v interpretaci jednotného výkladu dějin jsou problémem metodologickým, protože na přístupu ke zkoumané látce záleží, jaký rys společnosti budeme sledovat jako hlavní (Aron 1963: 93).

V. Aronova metodologie

Raymond Aron zkoumá industriální společnost, která má podle něj několik společných charakteristik napříč politickými režimy. Industriální společnost je typem společnosti s rozvinutou průmyslovou výrobou, kde se potřeby a cíle neustále zvyšují. Prostředky k dosažení těchto cílů jsou různé, ale hospodářský růst stejný (Aron 1963: 109).²⁹

Proto ve svém konceptu industriální společnosti zkoumá jak ekonomické systémy, tak sociální a třídní struktury, ale i politické režimy. Pro studium ekonomických struktur si všimá čtyř bodů:

1. obecný pojem industriální společnosti;
2. různé typy industriálních společností;
3. rozdílné modely růstu;
4. odlišné fáze růstu.

Pokud si takto nastavíme metodologii zkoumání, jsou podle Arona výsledky při srovnávání ekonomik tržních či centrálně plánovaných blíže reálnému stavu,

než při používání obecných tezí a vyjadřování emocí (Aron 1963: 363).³⁰

Pomocí určité metody a oddělení politiky od ekonomie lze snadněji pochopit problematiku politických utopií, které nedělají rozdíly v různých strukturách své společnosti, a tak mohou měnit i interpretace vývoje této společnosti (tedy měnit své dějiny). Nelze tak podle Arona věřit v nějakou třetí cestu, kdy by byla možnost radikální ekonomické revoluce, ale zároveň toho, aby politicky zůstala liberální jako anglický liberalismus. Existence pluralitního systému politických stran vždy zaručuje možnost reformy, ale současně zabraňuje změnám cestou revoluce (Aron 1993: 169-170).

Západní demokracie, založené na pluralitním charakteru, mají tu vlastnost, že paralelně vedle sebe mohou existovat různé teorie a výklady. Zvolení politici v demokratických režimech uznávají, že zastupují jen určitou část veřejnosti (ať voliče, nebo většinu populace), kdežto ideologičtí představitelé se pasují do role mluvčích všech občanů. Pluralita rovnoprávných stran je tak podle komunistického pojetí nepřijatelná, neboť jsou považovány za mluvčí různých společenských tříd, které ale mají v beztřídní společnosti vymizet. Proto i komunistické revoluce lze podle Arona chápat jako pokus o obnovení jednotného výkladu světa, jednotné pravdy či sloučení společnosti se státem (Aron 1964: 172-173).³¹

Raymond Aron při zkoumání totalitárních režimů marxistického charakteru nepolemizoval s marxistickou ideologií a její naivitou v podobě, jak ji představoval Lenin, nýbrž soustředil se na podstatu marxismu, na původní Marxovy spisy. Marxovo učení v sobě obsahuje mnoho logických nesrovnalostí. Dosáhnout na ekonomickou svobodu skrze zrušení soukromého vlastnictví lze jen pomocí diktatury proletariátu, nicméně diktatura proletariátu na druhou stranu omezí svobody politické. Marxisté dogmaticky lpí na jednotné metodě a odmítají uznat, že hospodářství a politika jsou dvě odlišné oblasti. Aron proto úsilí komunistů přirovnává ke stoupencům Ptolemaiova geocentrického výkladu vesmíru, kdy se snaží teorii sladit se společenským vývojem, který ale v praxi ukazuje, že teorie je neplatná. Proto se nabízí otázka, zda marxismus jako dogmatická ideologie nesloužil

²⁸ Aron proti tehdejšímu populárnímu pozitivismu tvrdil, že dějiny samy o sobě nás vysvobozují z historie (z fr. *c'est l'histoire elle-même qui me délivre de l'histoire*), tedy, že, když studujeme dějiny do hloubky, žádné dějinné zákonitosti nenalzáme. Aron v padesátých letech předpokládal, že pod tlakem nejrůznějších partikulárních zájmů uvnitř industriální společnosti zanikne koncept ideologického jednotného výkladu dějin a dějinného vývoje (Aron 2003a: 238).

²⁹ V analýzách industriálního charakteru společnosti Aron nesouhlasil s myšlenkou dvou rovnoprávných ekonomických alternativ - centrálního tržního hospodářství a liberalismu, neboť podle něj v industriální společnosti funguje svobodný trh, avšak se silnými státními institucemi tak, jak klasikové politické ekonomie symbiózu fungování státu a trhu vysvětlovali (Aron 1963: 193-234).

³⁰ Pomocí ideálních typů tak můžeme zkoumat politické režimy západních demokracií a států, řízených komunistickými stranami. Oba dva typy režimů jsou pro Arona jako tzv. póly, tedy jako vzory, ideální typy, které se v čisté podobě nemohou nikde vyskytovat (Nouák 2007: 26).

³¹ Podle Arona již Charles de Montesquieu (1689-1755), který se zabýval úpadkem Římské říše, tvrdil, že v době konce Římské říše jsou jasné tendence úpadku svobody patrné ze snah o jednotný výklad světa, jak podle Arona dokládá nový impuls v křesťanství. To, co se nazývá jednotou v nějakém politickém útvaru, je věc podezřelá, neboť opravdová jednota je jednotou harmonie, jako i v hudbě, kdy disonance přispívají k celkovému souzvuku (Aron 1993: 83).

jen jako záminka vládcům v komunistických státech (Aron 1992: 65).³²

Raymond Aron určil dva ideální typy totalitarismu, tedy to, jaké znaky vykazuje totalitární politický režim, aby byl za totalitární považovaný. První typ vytvořil na základě zkušenosti s fašistickou rozpínavostí v předvečer druhé světové války, kdy i v samotné Francii začaly vznikat fašistické skupiny. Podle Arona tak totalitární režim tvrdí, že:

1. pro současné diplomatické konflikty neexistuje ekonomické řešení;
2. totalitní režimy jsou revoluční, demokracie je konzervativní;
3. technické úspěchy totalitních režimů v oblasti ekonomické, politické a vojenské jsou nesporné;
4. alternativa „buď komunismus, nebo fašismus“ není nevyhnutelná.³³

Aron při analýze situace v SSSR tvrdil, že, jakmile revoluční nadšení opadlo, marxistický režim se stal pragmatickou zástěrkou pro diktaturu a že marxismus je ve svém základu ideologický směr vedoucí přímo k totalitarismu (Aron 1983: 667). Na základě zkušenosti s marxistickou ideologií rozpracovává Raymond Aron fenomén totalitarismu, který prosazuje:

1. politický monopol jedné strany;
2. monopolní strana používá ideologii, která ze strany tvoří absolutní autoritu a stává se oficiální státní pravdou;
3. k šíření této pravdy má stát monopolní prostředky;
4. většina ekonomických a profesních aktivit je podřízena státu a stává se součástí státu samotného;
5. jakákoliv činnost je tak vnímána ideologicky, proto i všechny chyby jsou vnímány ideologicky jako protistátní (Aron 1993: 158).

Aron tak polemizoval s myšlenkou, že by totalitarismus neměl žádný princip. Princip existuje a jde jen o to, jak pečlivě daný totalitarismus zkoumáme. Podle Arona je nejefektivnější inspirace sociologickými kategoriemi weberovských ideálních typů.

ZÁVĚR

Obě ideologie - fašismus a komunismus - považuje Aron za experimenty, nicméně nacismus byl ideologií jedné osoby diktátora, zatímco marxismus je ideologií politického proudu, který nebude překonán, dokud nebudou překonány podmínky, které zapříčinily jeho vznik (Novák 2002: 252-256).

Podle Arona si určitá nezřetelnost a složitost marxismu zaslouží, aby byla studována velmi pečli-

vě. Svůdné na tom, proč se masy nechaly strhnout marxismem, bylo nové náboženství, které přinášelo lék a zároveň návod, co dělat. Marxismus přinesl zjednodušenou verzi vysvětlení světových dějin, založenou na ekonomickém pohledu (např. teoretici marxismu Lenin či Plechanov vysvětlovali příčiny 1. světové války jako důsledek kapitalistického obchodního soupeření západní buržoazie) a komunistické strany se staly jediným interpretem těchto pravd. Podle Arona je marxismus jen verzí totalitárního komunismu, který ani jiný než totalitární ve svých důsledcích být nemůže (Aron 1951: 101).

Podle Arona shodným rysem u marxismu a fašismu byla cesta, jak nedemokraticky získali moc, a to cestou revoluce (Aron 2003: 200-216). Hitlerovský režim se zrodil z jiné snahy, než je vůle komunistická, tedy ze snahy obnovit morální jednotu Německa a vybojovat rozšířit své území, což není jako v případě marxismu nijak originální, je to opakování stejných ambicí ve 20. století, jako měli císařové ve staletích předcházejících. Co bylo ojedinělé, je způsob, jakým se rozhodlo o likvidaci protivníků a jakým racionálním způsobem byla hitlerovská ideologie spojena s moderní vědou, průmyslem, ekonomikou a politikou Německa. Cílem sovětské revoluce bylo vytvoření lepší společnosti, zatímco v případě hitlerovského Německa bylo cílem prostě a jednoduše vyhladit některé méněcenné národy a vládnout světu. Rozdíl je tak podle Arona v ideji, která inspiruje jeden i druhý čin. Sovětská cesta je „cesta do pekel dlážděná dobrými úmysly“, zatímco pokud jde o činy hitlerovského Německa, tak „člověk by udělal chybu, kdyby si kladl za cíl podobat se dravému zvířeti, protože by se mu to snadno podařilo“ (Aron 1993: 166).

POUŽITÁ LITERATURA A INFORMAČNÍ ZDROJE

1. ARON, R. (1938): *Introduction a la philosophie de l'histoire. Essai sur les limites de l'objectivité historique*. Paris: Gallimard.
2. ARON, R. (1945): *L'Âge des Empires et l'avenir de la France*. Paris: Défense de la France.
3. ARON, R. (1948): *Le Grand Schisma*. Paris: Gallimard.
4. ARON, R. (1951): *Les Guerres en chaînes*. Paris: Gallimard.
5. ARON, R. (1955): *L'Opium des intellectuels*. Paris: Calmann-Lévy; cit. podle překl. ARON, R. (2001): *Opium intelektuálů*. Praha: Mladá fronta.

³² Toto téma totalitarismu (tento termín upřednostňoval Aron před termíny diktatura či tyranie, které podle něj nevystihují přesně povahu nedemokratického režimu) je metodologicky analyzovatelné. Aron byl jeden z prvních, kdo do francouzského prostředí uvedl dílo Hannah Arendtové (1906-1975), poukázal na její nedostatky v metodě průzkumu a v nedostatečném zohledňování fakt, např. Arendtová zkoumala jen dobu tzv. „úzkého totalitarismu“ (např. v Německu 1938-1945), podle Arona zkoumá jen jednotlivé excesy teroru, nicméně nezkoumá základní funkce totalitaristy (Novák 2007: 104-107, 126). Aron se zabýval nejen nebezpečím fašistické totality v předvečer světové války, kdy kritizoval vládu Lidové fronty ve Francii, která svou pasivitou připravuje půdu pro totalitární režim (Aron 2003: 147).

³³ Jak u fašismu, tak nacismu spatřoval Aron shodné rysy. Jedním z nich bylo i to, že oba režimy se prezentují jako režimy revoluční a jejich výsledkem je i ustavení nových vládnoucích elit a celá politika slouží mocenským zájmům těchto elit (Aron 2003: 139-140).

6. ARON, R. (1956): *Espoir et peur du siècle. Essai non partisans*. Paris: Calmann-Lévy, Liberté de l'esprit.
7. ARON, R. (1961, ed. 1985): *Dimensions de la conscience historique*. Paris: Plon.
8. ARON, R. (1962): *Paix et Guerre entrée nations*. Paris: Calmann-Lévy.
9. ARON, R. (1963): *Dix-huit leçon sur la société industrielle*. Paris: Gallimard.
10. ARON, R. (1964): *La lutte de classes*. Paris: Gallimard.
11. ARON, R. (1965a): *Essai sur les libertés*. Paris: Gallimard; cit. podle překl. ARON, R. (1992): *Esej o svobodách: zkoumání moderní civilizace*. Bratislava: Archa.
12. ARON, R. (1965b): *Démocratie et totalitarisme*. Paris: Gallimard; cit. podle překl. ARON, R. (1993): *Demokracie a totalitarismus*. Brno.
13. ARON, R. (1967, ed. 1998): *Les étapes de la pensée sociologique*. Paris: Gallimard.
14. ARON, R. (1969a): *D'une Sainte Famille à l'autre. Essais sur les marxismes imaginaires*. Paris: Gallimard.
15. ARON, R. (1969b; vyd. 1987): *Les Désillusions de Progrès*. Paris: Calmann-Lévy.
16. ARON, R. (1973): *Histoire et dialectique de la violence*. Paris: Gallimard.
17. ARON, R. (1976): *Penser la guerre, Clausewitz. I: L'Âge européen. II: L'Âge planétaire*. Paris: Gallimard. Bibliothèque des Science humaines.
18. ARON, R. (1983): *Mémoires. 50 ans de réflexion politique*. Paris: Commentaire Julliard.
19. ARON, R. (1988): *Études sociologiques*. Paris: Presses Universitaires de France.
20. ARON, R. (1990-1997): *Les Articles de la politique internationale dans „Le Figaro“ de 1947 à 1977, I-III*. Paris.
21. ARON, R. (2003a): *Angažovaný pozorovatel*. Praha: Mladá Fronta.
22. ARON, R. (2003b): *Historie XX. století*. Praha: Academia.
23. BALLESTREM, K. - HENING, O. (1993): *Politická filosofie 20. století*. Praha: Institut pro středoevropskou politiku a kulturu.
24. BAVEREZ, N. (1986): *Raymond Aron. Qui suis-je?* Paris: La Manufacture.
25. BAVEREZ, N. (1998): *L'effort pour comprendre, la passion d'agir: Raymond Aron face à mai 1968, Le Figaro, 14 mai 1998*. Reproduit in *Le Journal Français (Genève)*, septembre 1998, p. 12-13, [online]. Dostupný z http://www.catallaxia.org/w/index.php?title=Raymond_Aron:face_à_mai_68.
26. BAVEREZ, N. (2006): *Raymond Aron. Un moraliste au temps des idéologies*. Paris: Perrin.
27. BERLIN, I. (1999): *Čtyři eseje o svobodě*. Praha: Prostor.
28. BOURDEAU, M. (2004): *Marx et Aron font bon ménage*, article mis en ligne le 9 avril 2004. (Compte rendu du livre de R. Aron, *Le Marxisme de Marx*, Paris, Editions de Fallois; rééd. Le Livre de poche.), [online]. Dostupný z <http://www.parutions.com/index.php?pid=1&rid=15&srid=164&ida=4321>.
29. CAMUS, A. (1941): *Le Mythe de Sisyphe*. Coll. Folio Essais. Paris: Gallimard; cit. podle překl. CAMUS, A. (2006): *Mýtus o Sisyfovi*. Praha: Garamond.
30. CAMUS, A. (1951): *L'homme révolté*. Paris: Gallimard; cit. podle překl. CAMUS, A. (2007): *Člověk revoltující*. Paris: Gallimard.
31. CANGUILHEM, G. (1992): *Raymond Aron et la philosophie critique de l'histoire, Enquête. Cahiers du CERCOM*, juin 1992. Mis en ligne le 23 janvier 2006, [online]. Dostupný z <http://enquete.revues.org/document138.html>.
32. COURTOIS, S. - LAZAR, M. (2000): *Histoire du Parti communiste français*. Paris: PUF, Coll. Thémis.
33. DAHRENDORF, R. (1959): *Class and Class Conflict in Industrial Society*. Stanford: Stanford University Press.
34. FERRY, L. - RENAUT, A. (1985): *Pensée 68. Essai sur l'anti-humanisme contemporain*. Paris: Gallimard.
35. FOUCAULT, M. (1963): *Naissance de la clinique. Une archéologie du regard médical*. Paris: Presses Universitaires de France.
36. FOUCAULT, M. (1964): *Histoire de la folie à l'âge classique*. Paris: Gallimard; cit. podle překl. FOUCAULT, M. (1994): *Dějiny šilenství v době osvícenství: hledání historických kořenů pojmu duševní choroby*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny.
37. GILCHER-HOLTEYOVÁ, I. (2004): *Hnutí '68 na Západě. Studentské bouře v USA a západní Evropě*. Praha: Vyšehrad.
38. HOBSBAWM, E. (1998): *Věk extrémů: Krátké dvacáté století 1914-1918*. Praha: Argo.
39. KUDRNA, J. (1985): *Kapitoly z dějin historiografie a filozofie dějin*. Brno: Univerzita Jana Evangelisty Purkyně.
40. LETERRE, T. (2005): *Aron, Aristocrate de l'intelligence*, Dossier Raymond Aron mis en ligne le 7 mai 2005, [online]. Dostupný z <http://www.parutions.com/index.php?pid=1&rid=76&srid=0&ida=3408>.
41. MILLS, Ch. W. (1956): *Power elite*. New York: Oxford Press; cit. podle překl. MILLS, Ch. W. (1966): *Mocenská elita*. Praha: Orbis.
42. NOVÁK, M. (2002): *Diskuze A. Besançon a T. Todorova s R. Aronem o rozdílech mezi nacismem a komunismem*. In: FURET, F. - BESANÇON, A. et al.: *Komunismus a fašismus*. Praha: Institut pro středoevropskou kulturu a politiku.
43. NOVÁK, M. (2007): *Mezi demokracií a totalitarismem. Aronova politická sociologie industriálních společností 20. století*. Brno: Mezinárodní politologický ústav MU.
44. SARTRE, J.-P. (1960): *Critique de la Raison*

- dialectique*, I: *Théorie des ensembles pratiques précède de Question de méthode*. Paris: Librairie Gallimard, cit. podle angl. vydání SARTRE, J.-P. (1976): *Critique of dialectical reason*. London.
45. SARTRE, J.-P. (2004): *Existencialismus je humanismus*. Praha: Vyšehrad.
46. STRAUSS, C.-L. (1962): *La pensée sauvage*. Paris: Plon.
47. WEBER, M. (1997): *The methodology of the social sciences*. New York: Free Press.
48. WEBER, M. (1998a): *Protestantská etika a duch kapitalismu*. In: WEBER, M.: *Metodologie, sociologie, politika*. Praha: Oikoymenth.
49. WEBER, M. (1998b): *Sociologie náboženství*. Praha: Vyšehrad.

ADDRESS & ©

Mgr. Jiří NESIBA
Ústav humanitních věd
Newton College, a.s.
tř. Generála Píky 7, 613 00 Brno
Czech Republic
nesiba@email.cz

3 VYBRANÉ PŘÍSPĚVKY Z DALŠÍCH HUMANITNÍCH OBORŮ • SELECTED ENTRIES FROM OTHER FIELDS IN THE HUMANITIES

AMENITNÍ MIGRACE - SPECIFICKÁ FORMA MIGRACE OBYVATEL

Amenity Migration - Specific Form of Human Migration

Michael BARTOŠ - Drahomíra KUŠOVÁ - Jan TĚŠITEL

České Budějovice, Czech Republic

ABSTRAKT: Amenitní migrace je chápána jako specifický typ lidské migrace, která není motivována ekonomickou výhodností cílového území, ale snahou žít v celkově hodnotnějším socio-kulturním prostředí, a směřuje převážně z městského prostředí do venkovské krajiny. Ve vybraných modelových územích České republiky byly na základě terénního sběru dat identifikovány a popsány skupiny amenitních migrantů. Výsledky jsou diskutovány s autory zabývajícími se amenitní migrací. Z uvedeného výzkumu vyplývá, že amenitní migranti v modelových územích jsou převážně vysokoškolsky vzdělaní, mají větší ekonomickou sílu a zároveň jsou více kreativní. Dávají přednost přírodním hodnotám území před kulturními. Jejich migrace nesouvisí s cestovním ruchem či „druhým bydlením“, jak se dříve předpokládalo. Dávají zároveň přednost stávajícímu bytovému fondu na venkově před výstavbou nových objektů.

Klíčová slova: migrace obyvatel - amenitní migrace - rozvoj rurálních oblastí - kvalita života - turismus

ABSTRACT: Amenity migration is a specific type of migration which is not motivated by economic prosperity - it is brought about by the desire to render the more valuable natural or socio-cultural environment of the target territory, and it is often directed from metropolitan to rural areas. The group of amenity migrants from chosen areas of the Czech Republic was described and identified on basis of collected empirical data set. The results are discussed with relevant authors who currently study amenity migration. It stems out from the mentioned results that amenity migrants in model areas are rather university educated, economically strong and more creative. They prefer natural amenities to cultural amenities, their in-migration is not related to tourism and „second homes phenomenon“ as expected earlier. They use current residential potential for permanent living in the amenity-rich places.

Key words: human migration - amenity migration - development of rural areas - quality of life - tourism

ÚVOD

Obecně se migrací rozumí pohyb obyvatelstva, při němž dochází ke změně trvalého bydliště. S migrací souvisejí značné ekonomické, kulturní i populační důsledky. Důvodů pro migraci může být celá řada: od ekonomických, bezpečnostních, politických, environmentálních až po migraci amenitní. V Evropě se nejčastěji setkáváme s migrací, která je podmíněna převážně ekonomickými důvody. V mimoevropských zemích, zejména v rozvojových, se pak setkáváme s migrací způsobenou nejistou bezpečnostní situací (lokální války, etnické nepokoje apod.) a dále pak stále častěji s migrací způsobenou prudkým zhoršením podmínek životního prostředí. Množství lidí, kteří žijí v jiném státě, než ve kterém se narodili, se odhaduje

na 185 milionů. Před 30 lety bylo toto číslo zhruba poloviční. Populace některých států je z velké části tvořena právě těmito migranty, např. Austrálie (24 %), Kanada (17 %), Švédsko (12 %) a USA (více než 10 %). Mezi migrujícími lidmi výrazně převládají migrace dobrovolné. Uprchlíků a lidí žádajících o azyl bylo v roce 2006 asi 15 milionů, nicméně tento počet proti stavu z roku 1993 mírně poklesl - tehdy se jednalo asi o 16,3 milionu (Niessen et al. 2007).

Migraci v lidské populaci můžeme dělit z různých hledisek. Jako jedno hledisko může sloužit směr migračního toku. Rozeznáváme pak **a) imigraci** - tj. přistěhování obyvatelstva do cílového území, dále pak **b) emigraci** - tj. vystěhování obyvatelstva z určitého území a **c) reemigraci** - tj. pohyb obyvatel, který zahrnuje emigraci a zpětnou imigraci.

Další dělení migrace může být založeno na tom, zda k pohybu obyvatelstva dochází dobrovolně, či vynuceně. **Dobrovolná migrace** může být za práci, za příbuznými, popřípadě za celkově lepším prostředím. **Nucená migrace** je většinou vynucená v místech válečných konfliktů, diktatury a jiných násilných akcí, případně v místech, kde došlo ke zhroucení infrastruktury, v místech, kde neočekávané přírodní podmínky způsobily např. hladomor a lidé pak hledají bezpečí a základní životní podmínky jinde. Jsou-li důvodem k migraci přírodní katastrofy, jedná se pak o tzv. **environmentální migraci**.

Migrace obyvatel způsobená kvalitou životního prostředí

Odborná literatura uvádí rovněž kategorizaci migrace, která je nějak vyvolána změnami životního prostředí (Stojanov 2008). Migranty pak dělí do **tří základních skupin**:

a) environmentálně motivovaní migranti

Hlavní silou migrace této skupiny je stav, případně změna životního prostředí. Uvědomují si zhoršující se stav životního prostředí, přestože jejich zdraví není bezprostředně ohroženo. Jsou však přesvědčeni o tom, že změna prostředí přinese jejich životu vyšší kvalitu. Do této kategorie patří většinou dobrovolní migranti z velkých měst a průmyslových oblastí, případně občané vyspělejších zemí, kteří se stěhují na penzi do teplejších přímořských oblastí.

b) environmentální přesídlenci / utečenci

Tato skupina migrantů je přinucena změnit místo svého života v důsledku výrazných negativních změn životního prostředí. Tyto změny evidentně ohrožují jejich existenci. Změny mohou být vyvolány jak člověkem, tak i přírodními silami. Jedná se například o utečence z okolí vysychajících jezer, jako je Aralské či Čadské jezero, případně z oblastí postižených pravidelnými záplavami či sopečnou činností nebo z oblastí se zvýšenou radioaktivitou (oblast Černobylu).

c) migrace vyvolané rozvojem území

Jako nejhroživější případ této vynucené migrace lze uvést výstavbu gigantické přehrady „Tři soutěsky“ na řece Jang-c’-ťiang. V našich podmínkách lze uvést příklady vesnic vystěhovaných v důsledku povrchové těžby uhlí, výstavby přehrad nebo jaderných elektráren.

Amenitní migrace

Termín „amenitní migrace“ v české odborné literatuře dosud nemá jazykový ekvivalent (Bartoš et al. 2005), přestože se v současnosti jedná o globální fenomén (Moss 1994; 2008). Zpravidla lze rozlišit dvě základní formy amenitní migrace: jednak je to migrace za lepším životním prostředím (*natural amenities*), jednak migrace za kulturními zvláštnostmi území (*cultural amenities*). Mezi kulturní zvláštnosti lze zahrnout i specifický životní styl či povahu místního společenství. V obou případech jsou to však vnitřní, psychické faktory, které vedou migranty ke změně

místa, kde budou žít. Tento typ migrace vykazuje určité společné charakteristiky s environmentálně motivovanou migrací (a). Jedná se o zcela dobrovolnou migraci, která je v poslední době podporována možnostmi informačních technologií (Glorioso 1999). Někteří zahraniční autoři (Steward 2002) předpokládají, že prvotním impulsem, vyvolávajícím ve své konečné podobě „amenitní migraci“, je návštěva území turistickou formou. To předpokládá, že návštěvníci disponují dvěma nezbytnými veličinami: volným časem a finančními prostředky. Hlavním kritériem při hodnocení cílového území se stává očekávaný příjemný osobní prožitek, který povede ke zvýšení celkové kvality života. Toto zlepšení je platné jen pro určitou skupinu lidské populace, která staví v hodnotovém žebříčku životního prostředí na jedno z čelných míst. Tato skutečnost navozuje domněnku, že „amenitními migranty“ se mohou stát pouze „ekonomicky silní“, jejichž přítomnost v území se může pozitivně odrazit i do regionálního rozvoje (Blažek - Uhlíř 2002). Ve svém důsledku vede tato forma migrace ke změnám prostorového uspořádání lidských aktivit v cílovém území. Za určitých podmínek se může stát jedním z faktorů ovlivňujících socioekonomický rozvoj daného regionu. Některé optimistické hypotézy zahraničních autorů (Chipeniuk 2006; Glorioso 1999) předpokládají, že amenitní migrace může zpomalit vyliďňování venkovského prostoru, a tím snížit nerovnoměrnosti v rozvoji jednotlivých regionů. Zároveň může udržet nebo ještě zlepšit environmentální a kulturní kvalitu rurálních oblastí.

METODY VÝZKUMU AMENITNÍ MIGRACE V ČESKÉ REPUBLICE

Výsledky uvedené v této práci byly získány na základě terénního výzkumu prováděného ve třech územích v České republice. Základním přístupem byla forma empirické srovnávací studie **tří modelových území**: a) Šumavy včetně jejího podhůří; b) Třeboňska včetně oblasti zvané Česká Kanada; c) území, které lze nazvat „vnitřní periferie Západ“ a které zahrnuje území od Křivoklátska až po oblast Manětínska.

Faktory, které rozhodují o amenitní migraci, je možné demonstrovat na základě rozboru zkušeností ze zahraničních studií a omezeného množství domácích prací (Bartoš et al. 2005; 2008). První skupina faktorů (vzhledem k cílovému místu migrace subjektivní) souvisí s charakteristikami domácností, například s jejich věkovou strukturou, počtem dětí, vzdělaností, úrovní příjmů a majetkem, minulými zkušenostmi s bydlením, rekreačními aktivitami či osobními vztahy. Druhou kategorií (vzhledem k cílovému území objektivní) představuje vlastní potenciál krajiny, určený přírodními předpoklady, krajinným rázem, mírou ochrany krajiny, kvalitou životního prostředí, charakteristikami sídel, mírou perifernosti apod. Do třetí kategorie faktorů, rozhodujících o procesu amenitní migrace v konkrétním území, patří

celková úroveň ekonomiky, nástroje ovlivňující trh s nemovitostmi nebo rozvoj venkova, nástroje ochrany krajiny, právní řád apod. Uvedené tři kategorie faktorů pak ve vzájemném působení stimulují, nebo inhibují proces amenitní migrace (Kopp - Novotná 2007).

K deskripci amenitních migrantů byla použita kombinace kvalitativních a kvantitativních výzkumných metod. Byly použity semistandardizované rozhovory s klíčovými osobnostmi v jednotlivých modelových územích a dále bylo využito dotazníkového šetření. Pomocí rozhovorů s klíčovými osobnostmi byla vytipována skupina potenciálních respondentů. Při jejich vytipování byl využit postup „maximální rozmanitosti“. Dotazník byl zaměřen na zjištění motivací respondentů, vedoucích ke změně jejich životního stylu a k naplnění jejich vizí. Sestával z celkem 47 otázek, z nichž 18 bylo uzavřených, zbývající pak polootevřené či zcela otevřené. Otázky byly rozděleny do skupin: a) důvod odchodu respondentů na venkov; b) vztah respondentů k přírodě, krajině, životnímu prostředí a k ochraně přírody; c) role respondentů v lokálním / regionálním socioekonomickém rozvoji; a d) identifikační údaje respondentů. Pomocí takto zkonstruovaného dotazníku byli osloveni konkrétní amenitní migranti, kteří byli na základě dřívějších řízených rozhovorů doporučení klíčovými osobnostmi podle metody „snow ball“ (Hendl 2005).

Vlastní dotazníkový výzkum probíhal ve výše uvedených územích v roce 2008 a bylo osloveno celkem 110 respondentů. Nejvíce z nich (61 %) bylo z modelového území Šumavy a jejího podhůří. V druhé modelové oblasti - Třeboňsko a Česká Kanada - se podařilo vytipovat a získat potřebná data od 26 respondentů (24 %) a nejméně pak z modelové oblasti „vnitřní periferie Západ“, a to od 16 respondentů (15 %). Již toto rozložení vypovídá o skutečnosti, že oblast Šumavy je pro amenitní migraci mnohem přitažlivější (Moss et al. 1999). Oblast vnitřní periferie je sice přírodně velmi zachovalá s velkým rekreačním potenciálem, ale je využívána především na krátkodobou rekreaci a druhé bydlení. Amenitních migrantů se zde nachází poměrně málo. Je to zřejmě způsobeno relativní blízkostí hlavního města a rozvojem suburbanizace.

VÝSLEDKY A DISKUSE

Výběrový soubor amenitních migrantů byl tvořen dospělými respondenty, z nichž bylo 63 % žen. Další charakteristiky respondentů, patrné z tabulky č. 1, ukazují, že amenitní migrace je záležitostí především vzdělaných lidí, ochotných měnit životní styl, lidí movitějších a zároveň i tvořivějších. Rozložení respondentů z hlediska jejich zaměstnání tento trend potvrzuje: z celkového počtu amenitních migrantů je téměř třetina (27 %) podnikatelů, jedna pětina je žen na mateřské dovolené, u nichž hlavním důvodem k migraci byla potřeba vychovávat děti v kvalitním životním

prostředí. Naprostá většina amenitních migrantů pobývá v území celý rok (92 %), zbytek pak nepravidelně, resp. sezonně. Jedna pětina amenitních migrantů uvedla, že si ponechala původní bydlení a tím částečně splňují kritéria pro druhé bydlení ve smyslu Bičík et al. (2001). O odstěhování neuvažuje 85 % dotázaných a zároveň většina z nich (90 %) je spokojena se svou životní úrovní. Vybavenost jejich domácností odpovídá venkovskému standardu bydlení v ČR. Např. 90 % sledovaných domácností vlastní automobil i mobil, 77 % vlastní počítač a 68 % je připojeno k Internetu. Někteří programově odmítají televizi. Přesto z dosud uvedených charakteristik vyplývá, že čeští amenitní migranti patří spíše do skupiny „ekonomicky silných“ (Blažek - Uhlíř 2002).

Tab. č. 1: Vybrané charakteristiky amenitních migrantů.

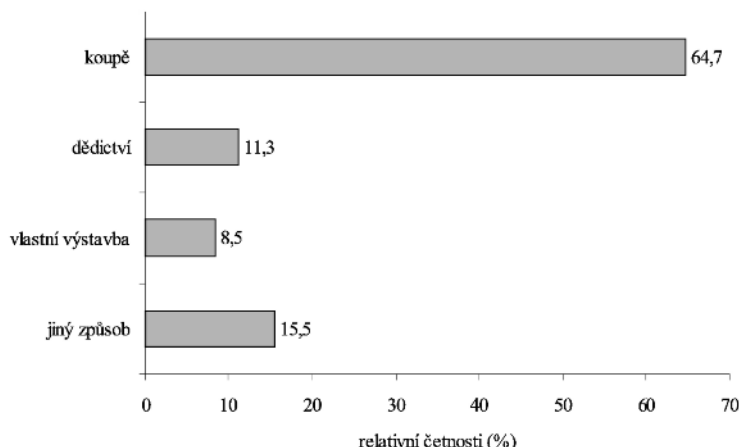
Charakteristiky (proměnné)	Hodnoty proměnných	%
Věk	20-29	11
	30-39	43
	40-49	18
	50-59	18
	60 a více	10
		100
Vzdělání	Základní	1
	Vyučen/a	10
	Střední škola	43
	Vysokoškolské	46
		100
Zaměstnání	Důchodci	11
	Podnikatelé	27
	Zaměstnanci	32
	Mateřská dovolená	22
	Ostatní	8
		100
Délka pobytu	Trvale	92
	Sezonně	8
		100
Typ životního stylu	Venkovský	36
	Městský	10
	Nevyhraněný	54
		100
Spokojenost se životním standardem	Ano	90
	Ne	10
		100
Chut' odstěhovat se	Ano	15
	Ne	85
		100

Zdroj: Vlastní šetření (2008); n = 110.

Více než čtyři pětiny respondentů mají v území vlastní nemovitost. Z obr. č. 1 vyplývá, že 65 % z nich tuto nemovitost koupilo, 11 % zdědilo a pouze 9 % si svou nemovitost vybuodovalo. Polovina respondentů bydlí v zemědělské usedlosti, více než třetina žije ve venkovském domku. Pouze 7 % respondentů uvedlo, že žijí v bytovém domě. Ostatní amenitní migranti

obývají např. maringotku nebo bývalé služební domy typu fara, pazderna, škola. Je pozitivní, že amenitní migranti zatím ve venkovském prostoru využívají spíše stávající bytový fond a nejsou masivně budována nová střediska osídlení, jako je tomu např. v Severní Americe, Skandinávii či Středomoří (Arnesen 2008; Ferrairo 2008).

Obr. č. 1: Způsob nabytí nemovitosti.

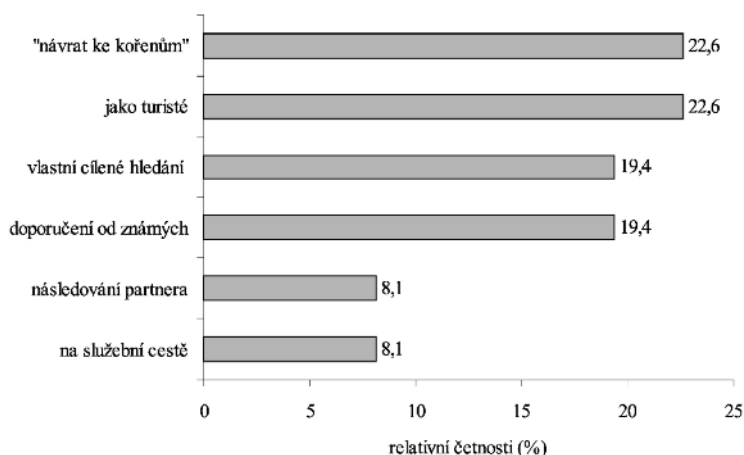
Zdroj: Vlastní šetření (2008); n = 110.

Z hlediska životního stylu lze konstatovat, že venkovský typ sdílí asi 36 %. Většina amenitních migrantů charakterizovala svůj životní styl spíše jako kombinaci městského a venkovského (54 %). Polovina dotázaných uvedla, že vůbec neprožili dětství na venkově a tudíž venkovský styl života neznali a neměli osobní vztah ani k rukodělné práci. Nicméně dvě pětiny respondentů (43 %) jsou zapojeny do místní spolkové činnosti (dobrovolní hasiči, mateřská centra apod.) a necelá pětina i do místní samosprávy. Podobnou míru zapojení do venkovských komunit v Evropě uvádí např. Perlik (2006).

Dalším zajímavým zjištěním je fakt, že hypotéza o postupném vývoji amenitních migrantů z turistů

(Steward 2002) se nepotvrdila. Z obr. č. 2 je zřejmé, že jako turisté, resp. rekreanti, cílové místo své migrace objevilo pouze 23 %. Ostatní respondenti objevili místo nového bydliště jinak: 23 % se vrátilo ke svým kořenům, pětina cíleně hledala bydlení na venkově pomocí realitních kanceláří, internetu, inzerátů aj. Stejný podíl respondentů si vybral území na radu svých známých, zbylí respondenti objevili místo např. na služební cestě či následovali svého partnera. Více než polovina respondentů (52 %) neznala místo nového bydliště před vlastním přestěhováním. Vlastní okolí nového bydliště nevyužívají k turismu ani sportu a zároveň nechtějí, aby se území příliš turisticky komerčně rozvíjelo.

Obr. č. 2: Objevení místa nového bydliště na venkově.

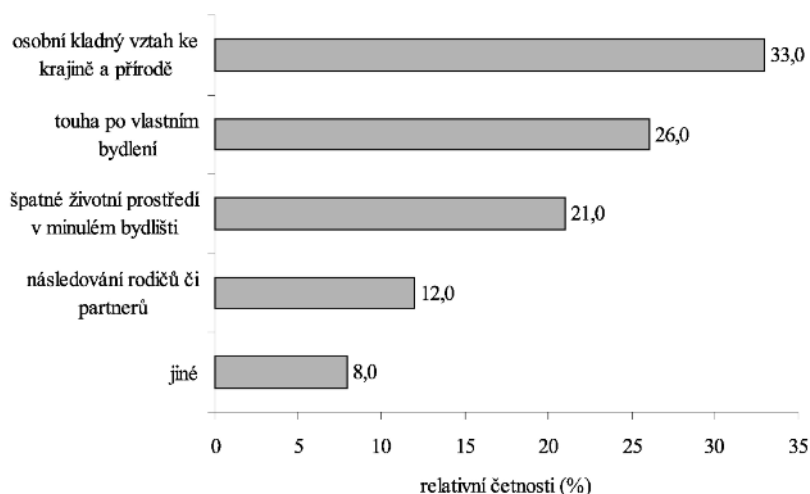

Zdroj: Vlastní šetření (2008); n = 110.

Z hlediska „push-pull“ teorie (Halliday - Coombes 1995) se projevilo, že hlavním důvodem k přistěhování (pull factors) do nového místa byly pro respondenty následující skutečnosti: 33 % - osobní kladný vztah ke krajině a přírodě, 21 % - špatné životní prostředí v minulém bydlišti. Zbytek pak uvedl možnost řešení bytových a rodinných problémů (obr. č. 3). Toto zjištění koresponduje s výsledky, které přinesla analýza otázky „*Co se vám nelíbilo na minulém bydlení?*“. Ukázalo se, že pro 35 % dotázaných to bylo špatné životní prostředí (hluk, smog, prach, špína atd.) a pro 31 % negativa městského způsobu života (stres, přelidnění, rychlost, kvap a shon, dopravní problémy a kriminalita). Z toho vyplývá, že dvě třetiny respondentů se cítí vypuzeni z města „environmentálními“ důvody (push factors). K obdobným výsledkům dospěla ve svých pracech např. Li b r o v á

(2003). Čtvrtina respondentů pak prostřednictvím amenitní migrace řešila spíše vlastní bytové problémy (malý prostor, panelák, nájemné byty, drahé bydlení). Lze konstatovat, že výběr nového bydliště byl podle mínění respondentů nejvíce ovlivněn neporušenou přírodou, kvalitou životního prostředí, dále pak strukturou krajiny, géniem loci a reliéfem terénu, odlehlostí místa a případnou existencí chráněného území. Nejméně byl výběr ovlivněn kvalitou sociálního prostředí. Tato převaha „natural amenities“ může svědčit o budoucí obtížnější integraci amenitních migrantů ve venkovském prostředí. Čtvrtina respondentů si stěžuje konkrétně na infrastrukturu a služby, stejné množství dotázaných je nespokojeno s dopravním spojením. Mezi ostatní méně četně zastoupená negativa lze zařadit: málo pracovních příležitostí, pracovní náročný způsob života na venkově a nepříjemnosti zimního období.

Obr. č. 3: Důvody přestěhování.

Zdroj: Vlastní šetření (2008); n = 110.

ZÁVĚR

Neustálé cestování přináší do našeho života určitá pozitiva, zároveň však má i negativní dopad na životní prostředí a také do sféry sociálních vztahů. Amenitní migrace tak může být pro určitou skupinu obyvatel alternativou k neustálému cestování za lepším životním prostředím. Zároveň se očekává vzrůstající pozitivní úloha amenitní migrace v socio-ekonomickém rozvoji venkovských oblastí. Diskutabilní je vliv amenitních migrantů na kvalitu života stávající místní populace. Tento vliv může být dvojitý: jako pozitivní se může chápat určité zpomalení vysídlování venkovského prostoru spolu s udržením či rozšířením určitých služeb, zvýšení dočasných i trvalých pracovních příležitostí a ukázání příkladů nových možností obživy na venkově. Amenitní migranti mohou sloužit i jako určitá „osvěta“, díky lepším znalostem nových informačních technologií, případně znalostem v získávání různých dotací do území. Z určitého úhlu pohledu se může chápat vliv amenitních migrantů na konzervativní, staletými vytvořený životní styl venkovské populace i jako negativní.

Odlíšný životní rytmus a styl, často i odlišný pohled na přírodní zákonitosti může vést až k narušení tradičního venkovského života a k ohrožení specifického kulturního potenciálu venkova (Bartoš - Kušová 2005).

POUŽITÁ LITERATURA A INFORMAČNÍ ZDROJE

1. ARNESEN, T. (2008): Recreational home agglomerations in rural areas in Norway as emerging economic and political space. In: MOSS, L. A. G. - GLORIOSO, R. S. - KRAUSE, A. (eds.): *Understanding and managing Amenity-led migration in mountain regions*. Proceedings of the Mountain Culture at the Banff Centre. Canada: Banff, May 15-19, pp. 93-102.
2. BARTOŠ, M. - KUŠOVÁ, D. (2005): Amenitní migrace jako specifická forma globální migrace obyvatel a její vliv na kvalitu života. *Životné prostredie*, 39, č. 6, s. 315-318.
3. BARTOŠ, M. - KUŠOVÁ, D. - MOSS, L. A. G. - TĚŠITEL, J. (2008): Amenity migration in the

- Czech Republic - Place Specific Character. In: MOSS, L. A. G. - GLORIOSO, R. S. - KRAUSE, A. (eds.): *Understanding and managing Amenity-led migration in mountain regions*. Proceedings of the Mountain Culture at the Banff Centre. Canada: Banff, May 15-19, pp. 54-64
4. BARTOŠ, M. - KUŠOVÁ, D. - TĚŠITEL, J. (2005): Amenity migration and tourism. In: HASMAN, M. - ŠITTLER, E. (eds.): *Sustainable development and Tourism*. Tábor: Faculty of Agriculture, Department of Travel Trade, pp. 17-22.
 5. BIČÍK, I. - VÁGNER, J. - FIALOVÁ, D. (2001): *Druhé bydlení v České republice*. Praha: Univerzita Karlova.
 6. BLAŽEK, J. - UHLÍŘ, D. (2002): *Teorie regionálního rozvoje - nástin, kritika, klasifikace*. Praha: Karolinum.
 7. FERRAIRO, V. (2008): Rural / leisure landscapes and amenity-led migration: An example in the Eastern Alps. In: MOSS, L. A. G. - GLORIOSO, R. S. - KRAUSE, A. (eds.): *Understanding and managing Amenity-led migration in mountain regions*. Proceedings of the Mountain Culture at the Banff Centre. Canada: Banff, May 15-19, pp. 107-117.
 8. GLORIOSO, R. S. (1999): Amenity migration in the Šumava bioregion, Czech Republic: Implications for ecological integrity. In: GODE, P. M - PRICE, M. F. - ZIMMERMANN, F. M. (eds.): *Tourism and development in mountain regions*. Oxon, UK: CABI Publishing, CAB International, Chapter 5, pp. 275-295.
 9. HALLIDAY, J. - COOMBES, M. (1995): In search of counter-urbanisation: some evidence from Devon on the relationship between patterns of migration and motivation. *Journal of Rural Studies*, 11, pp. 433-446.
 10. HENDL, J. (2005): *Kvalitativní výzkum: základní metody a aplikace*. Praha: Portál.
 11. CHIPENIUK, R. (2006): Planning for amenity migration in communities of the British Columbia hinterland. In: MOSS, L. A. G. (ed.): *The amenity migrants: Seeking and sustaining mountains and their cultures*. Wallingford, UK and Cambridge, USA: CABI Publishing, pp. 163-174.
 12. KOPP, J. - NOVOTNÁ, M. (2007): Metodické pří-
 - stupy k vymezení potenciálu krajiny pro amenitní migraci. *Miscellanea Geographica*, 13, s. 175-180.
 13. LIBROVÁ, H. (2003): *Vlažní a váhaví*. Brno: Doplněk.
 14. MOSS, L. A. G. (1994): Beyond Tourism: The Amenity Migrants. In: MANNERMA, M. - INAYATULLAH, S. - SLAUGHTER, R. (eds.): *Coherence and Chaos in our Uncommon Futures, Visions, Means, Actions*. Turku, Finland: School of Economics, pp. 121-128.
 15. MOSS, L. A. G. (2008): Amenity-led change in mountain regions: Maintaining ecological integrity in the distant brough nearby. In: BORSODORF, A. et al. (eds.): *Managing Alpine future*. Innsbruck: Austrian Academy of Science Press, pp. 267-278
 16. MOSS, L. A. G. - TĚŠITEL, J. - ZEMEK, F. - BARTOŠ, M. - KUŠOVÁ, D. - HEŘMAN, M. (1999): Tourism in bioregional context: Approaching ecosystemic practice in Šumava, Czech Republic. In: GODE, P. M. - PRICE, M. F. - ZIMMERMANN, F. M. (eds.): *Tourism and development in mountain regions*. Oxon, UK: CABI Publishing, CAB International, Chapter 5, pp. 85-113.
 17. NIESSEN, J. - HUDLESTON, T. - CITRON, L. (2007): *Migrant integration policy index*. Brussel: British Council.
 18. PERLIK, M. (2006): The specifics of amenity migration in the European Alps. In: MOSS, L. A. G. (ed.): *The amenity migrants: Seeking and sustaining mountains and their cultures*. Wallingford, UK and Cambridge, USA: CABI Publishing, pp. 215-231.
 19. STEWART, S. I. (2002): Amenity migration. In: LUFT, K. - MACDONALD, S. (eds.): *Shaping the Future*. 5th Outdoor Recreation & Tourism Trends Symposium, Lansing MI: Michigan State University Department of Park, Recreation and Tourism Resources, pp. 369-378.
 20. STOJANOV, R. (2008): The environmentally-induced migration in China. In: STOJANOV, R. - NOVOSÁK, J. (eds.): *Migration, development and environment: Migration processes from the perspective of environmental change and development approach at the beginning of the 21st century*. Cambridge UK: Cambridge Scholars Publishing, pp. 117-173.

Příspěvek byl podpořen projektem GA ČR č. 403/07/0714 „Amenitní migrace jako nová forma specifické globální migrace obyvatel. Její vliv na socioekonomický rozvoj rurálních oblastí České republiky.“

ADDRESS & ©

Ing. Michael BARTOŠ, CSc.
Katedra rostlinné výroby
Zemědělská fakulta
Jihočeská univerzita
Studentská 13
370 05 České Budějovice
Czech Republic
michlba@usbe.cas.cz

PhDr. Drahomíra KUŠOVÁ
Katedra krajinného managementu
Zemědělská fakulta
Jihočeská univerzita
Studentská 13
370 05 České Budějovice
Czech Republic

Ing. Jan TĚŠITEL, CSc.
Katedra krajinného managementu
Zemědělská fakulta
Jihočeská univerzita
Studentská 13
370 05 České Budějovice
Czech Republic

KOŘENY SOUDOBÝCH VENKOVSKÝCH TRADIC A JEJICH VLIV NA STABILITU VENKOVA

Roots of Current Rural Traditions And Their Influence on Countryside Stability

Růžena KRNINSKÁ

České Budějovice, Czech Republic

ABSTRAKT: Článek se soustřeďuje na význam kulturologických aspektů v stabilizaci venkova a pojednává o některých faktorech spojených s jejich socioekonomickým stavem. Cílem dotazníkového průzkumu bylo porovnání dvou vybraných vesnic, jejich kulturně sociálních a ekonomických předpokladů z hlediska udržitelnosti venkovského osídlení. Význam živých a silných kulturních tradic posiluje nejen kvalitu života a vztahy mezi lidmi, ale také jejich vztah k venkovskému prostoru, ve kterém se nacházejí, a tím i jeho stabilitu a trvalou udržitelnost.

Klíčová slova: venkov - stabilita a trvalá udržitelnost - kulturologické aspekty

ABSTRACT: The article is concentrated on the importance of culturological aspects in stabilization of countryside and deals with some factors connected with their socio-economic state. The aim of the research was to compare two villages, their culture-social and economical presumptions in a point of view to sustain countryside settlement. The importance of live and strong traditions reinforces not only duality of life and human relations, but connection to the countryside area, too.

Key words: countryside - stability and permanent sustenance - culturological aspects

ÚVOD

Současný svět je mimo jiné spojen s nebezpečím, že budeme „pohlčeni“ nově se tvořící odcizenou globální kulturou, svým způsobem odtrženou od většiny etických hodnot, což také bylo jednou z příčin dnešního stadia krize. V tomto světě stále více stoupá přirozený význam toho, že každý člověk potřebuje někam náležet, mít povědomí o svých kořenech jako o pevném bodu v dnešním světě, v němž se všechny jistoty stávají relativním pojmem. Proto s pojmem globalizace vystupuje v zahraničí do popředí termín lokalizace, v našem prostředí dobře sluchitelný s pojmem regionalizace, spolu s kterým bývá vyzdvihována také různost místních kultur a jejich specifčnost, která se při toleranci k dalším různým kulturám může stát přínosem a obohacením celosvětového společenství.

Kultura je nahromaděná zkušenost daného sociálního celku. V širokém pojetí je kultura produktem člověka - je to všechno to, co člověk přetvořil a vytvořil v běhu generací s tím, že jsou to výtvořiny nejen materiální povahy, ale i produkty duchovní, vztahy, myšlenky, ideje (Nový et al. 1996). V sociologické koncepci uznávaného amerického sociologa Parsonse (Nový et al. 1996) je kultura chápána ve smyslu výše uvedené definice jako řídicí složka jakéhokoli sociálního systému. Dá se říci, že je v podstatě determinujícím fenoménem určitého společenství, jeho

společenského, politického či ekonomického prostředí.

Významným prvkem sociálně-ekonomické soudržnosti je nově pojetí *kulturního kapitálu*. V sociologii se nejčastěji používá definice kulturního kapitálu od P. Bourdieua (1998), ve které se za jeho klíčovou funkci označuje kulturní a sociální inkluze / exkluze, napomáhající vytváření kolektivní identity prostřednictvím kulturní distance k jiným skupinám.

Chceme-li pracovat se stabilitou venkovského regionu, je vhodné uvažovat o projevech identity s regionem a jeho společenstvím a nesmíme zapomínat ani na kulturní kapitál, který vyvěrá mimo jiné z místní kulturní tradice a jejích vlivů na naši současnost.

Mimo jiné je nezbytné zachytit kulturní prvky, ideje a myšlenky na úrovni regionů, které mají vazby a vztahy na celý „region Čech“. V naší kultuře jsou společné kořeny, které nás spojují, a to dokonce významně s vyšším celkem, kterým je komplex Evropské unie. Dnešní západoevropané pro opětovné spojení Evropy pod vlajkou Evropské unie hledali a hledají sjednocující ideu, společnou identitu a období určité kulturně duchovní jednoty, společné pro celou Evropu, případně pro její podstatnou část. Tato snaha souvisí s dosud největší výstavou o Keltech, uspořádanou ve spolupráci téměř všech evropských zemí v Benátkách v roce 1991, která patřila k nejnavštěvovanějším i nejúspěšnějším historickým expozicím v rámci tehdejšího ES vůbec a měla název: „*I Celti la prima Europa*“, což

jistě není ani nutné překládat. Její část byla rovněž vystavována v Praze v r. 1992 ve Valdštejnském paláci ve spojitosti s mezinárodní konferencí „Hospodářství a kultura v nové Evropě“, na které se historikové z Pařížské Sorbonny i Padovské univerzity vyjadřovali, že naše archeologické nálezy jsou chybějícím článkem v mozaice celostnosti tehdejší Evropy. Lze konstatovat, že Evropa si je vědoma toho, o čem „my“ sami stále ještě nevíme, tedy o významu našeho kulturního prostoru pro Evropu. Dalším dokladem může být např. pětidílný seriál televize BBC o keltské kultuře na „britských ostrovech“ a jejím významu pro současnost Velké Británie, jenž začíná slovy: „*Keltové pocházejí ze středu Evropy*“. Následují záběry z předsíně jeskyně Býčí skála v Moravském krasu s komentářem o nejstarších archeologických nálezích keltsko-druidské kultury. Evropa se dotýká svých kořenů, vytvářejících společnou identitu, my si jich stále zřejmě nejsme vědomi.

Kulturní tradice našeho regionu jsou skutečně něčím, s čím je možné se identifikovat za předpokladu uvědomění si toho, co je kulturním kapitálem, ukrytým v regionální kultuře.

MATERIÁL A METODY

Cílem výzkumu bylo porovnat některé rozhodující socioekonomické a kulturologické faktory ve vesnicích Jihočeského kraje a jejich vliv na stabilitu venkova. Prezentovaný výzkum, provedený pomocí dotazníkové metody, se týká dvou obcí s významně rozdílnými výsledky. Menší z obcí (do 500 obyvatel) s významnými kulturními tradicemi se nachází ve vzdálenosti 20 km od krajského města. Druhá, větší obec (do 1 500 obyvatel), je vzdálena vzdušnou čarou 30 km od hranic s Německem. V menší obci bylo získáno 62 dotazníků, ve větší 99. Dotazník postihoval všechny zásadní oblasti života na venkově. Úvodní část obsahovala identifikační údaje a následovalo sedm tematických celků: mobilita lidských zdrojů, zaměstnanost, vzdělávání, občanská vybavenost, zájem o kulturu, spokojenost se vzhledem obce a mezilidské vztahy v obci.

Významnými se jeví sociokulturní tradice venkovského prostoru. K popisu jejich vzniku a porozumění jim byly využity principy analogie, analýzy a syntézy při dostupnosti značného množství podkladových materiálů a celostního přístupu.

VÝSLEDKY

Konkrétní výzkum byl proveden ve dvou odlišně situovaných obcích (větší v příhraničí s Německem a menší v blízkosti krajského města) a svým způsobem potvrdil známé skutečnosti ohledně stabilizace a rozvoje venkovských oblastí, jako jsou příležitosti k zaměstnání, dopravní obslužnost, zajištění technické a občanské infrastruktury.

Jako první faktor je uváděna dostatečná a diverzifikovaná nabídka pracovních příležitostí (viz tab. č. 1). Příhraniční větší obec měla velmi málo nezaměstnaných a díky průmyslové výrobě v obci nabízela dostačující množství pracovních míst. Menší obec vzhledem má ke své velikosti poměrně málo lidí zaměstnaných místně, protože zde nejsou velké možnosti zaměstnání. Z malé příměstské obce je nutné za pracovními příležitostmi dojíždět do krajského města.

S tím souvisí další prvek stability - dopravní obslužnost. Malá obec má slabě dostačující spojení s okolím (pouze vazba na krajské město), malé množství autobusových linek, které by ji spojovaly s významnějšími blízkými městy. Nemá železnici. Malá obec tedy nesplňuje také tento další faktor, který je nezbytným předpokladem pro stabilizaci venkovských sídel. Kdežto v příhraniční větší obci je dopravní obslužnost dostatečná (silnice Praha - hraniční přechod) a má uspokojivou úroveň i díky vlakovému spojení (viz tab. č. 1).

Zajištění dostatečné technické infrastruktury se jako základní rozvojový problém se týká opět pouze malé obce, jíž citelně chybí kanalizace s napojením na čističku odpadních vod, chodníky atd. Větší obec má v těchto směrech dostačující zajištění technické infrastruktury (viz tab. č. 1).

Tab. č. 1: Shrnutí faktorů socioekonomické charakteristiky vybraných obcí.

Vybrané faktory socioekonomické charakteristiky obcí	Hodnocení síly faktoru ¹⁾	
	Menší obec	Větší obec
Nabídka pracovních příležitostí v obci	nedostačující	dostačující
Dopravní obslužnost	slabá	dostačující
Technická infrastruktura	nedostačující	dostačující
Občanská vybavenost - školství	slabá	dostačující
Občanská vybavenost - lékařská péče	nedostačující	dostačující
Spokojenost s mezilidskými vztahy	silná	slabá
Spjatost s tradicemi	silná	slabá
Spjatost s přírodním prostředím	silná	dostačující

Zdroj: Vlastní zpracování.

Občanská vybavenost souvisí se školstvím, které se jeví jako významný stabilizující faktor pro všechny obyvatele vesnice, nejen pro mladé rodiny. Základní škola plní do určité míry také roli kulturního a společenského centra v obci. Její zrušení považují mnozí obyvatelé sídla za znak úpadku. Škola malé obce má jen nižší stupeň s malotřídkou a potýká se s nedostatkem žáků, jelikož většina rodičů (zvláště nově se přistěhovavších) vozí své děti do krajského města. Vedení obce se přiklání k názoru o vysoké finanční náročnosti udržování školní budovy a možnosti úplného zrušení školy. Základní škola velké příhraniční obce funguje dle našich zjištění bez problémů a obyvatelé jsou s ní spíše a převážně zcela spokojeni (viz tab. č. 1). Lékařská péče je dalším prvkem občanské vybavenosti a jedním ze základních faktorů udržujících obyvatele ve vesnici. Větší obec má zajištěný prostor pro ordinaci stálého praktického lékaře. Kdežto menší obec se musí spokojit s detašovaným pracovištěm praktického lékaře, ordinujícího pouze v některé dny (viz tab. č. 1).

Přesto, že menší obec trpí všemi nedostatky stabilizačních materiálně-technických faktorů, jsou její obyvatelé mnohem spokojenější s mezilidskými vztahy (viz tab. č. 2).

Tab. č. 2: Hodnocení mezilidských vztahů v obcích.

Hodnocení	Výsledky v %	
	Menší obec	Větší obec
Velmi dobré	18	0
Spíše dobré	65	48
Spíše špatné	7	23
Špatné	0	14
Nezajímají mě	10	25

Zdroj: Vlastní zpracování.

Není to jen tím, že obec je menší, protože je to obec příměstská a nově přistěhovavší z nedalekého krajského města si zde postavili nová obydlí (ale tato skupina se zatím sama trochu vyčleňuje - mezilidské vztahy ji totiž nezajímají). Za významný stabilizační prvek a spokojenost obyvatel s místem svého bydliště považují tamní usedlíci účast na významných tradičně kulturních obřadech, které se zde pořádají prokazatelně již několik tisíciletí, a též přírodní prostředí. Z toho lze vyvodit, že vysoce pravděpodobně jsou pro spokojenost obyvatel a vazbu na místo (stabilitu) významné, ne-li rozhodující, prvky nehmotné, protože v tomto případě nejsou rozhodující nedostačující faktory materiálně technické (viz tab. č. 1).

Podpora společenského a kulturního života v obou obcích vede k posilování kontaktů mezi členy místní komunity, k vytvoření pocitu sounáležitosti obyvatel s místem sídla obcí, krajinou a regionem, má velký stabilizující účinek především na mladou generaci. A také mladí v menší obci převážně zůstávají, kdežto

z větší obce mladí lidé více odcházejí, přestože zde mají možnost zaměstnání s většinou dostačujících hmotně materiálních faktorů.

Existující významný rozdíl mezi námi zkoumanými obcemi, který se projevuje v míře spokojenosti s mezilidskými vztahy ve společenství obce, přičítáme právě živému a silnému dodržování starých zvyklostí, sdružujících a smelujících společenství a komunitu obce.

Ve velké obci je nejoblíbenější tradicí „pout“ . Je to sice venkovský prvek, ale dnes již má pouze rysy městského způsobu života, je to jakýsi „trh“, spojený se zábavou pro děti (kolotoče a houpačky) a dospělé. Také v ostatních kulturních akcích se silně projevují nové prvky městského života, individualisticky oddělující a nevytvářející společenství ani kontakt s přírodou. Takže ve větší obci, kde se pořádají kulturní akce a zábavy více městského charakteru, jsou spokojeni s mezilidskými vztahy podstatně méně, i když k jejich celkové spokojenosti významně přispívají všechny materiálně technické prvky stability.

O byvatelé malé obce se silnými tradicemi a zvyky, kteří se hromadně účastní tohoto tradičního venkovského společenského života, jsou s mezilidskými vztahy v obci výrazně spokojeni. V malé vesnici působí silně tisícileté tradice dnes na lidi stejně, jako na generace minulé. Zásadní jsou společné kulturní prožitky při tradičních zvyklostech, založených na starých tradičních rituálech, sahajících do daleké minulosti a spojujících jejich společenství s přírodními cykly. To jsou jakési kořeny, které jim zabraňují místo opustit, souvisí s jakýmsi vnitřním uspokojením a pocitem sounáležitosti se společenstvím obce i s okolní přírodou.

Nejoblíbenější zvyklostí je Masopust a pak stavění máje a pálení ohňů v noci z posledního dubna na 1. května. Takto jsou zvyklosti řazeny obyvateli malé obce dle největší oblíbenosti. Obě tyto tradice se vymykly pokřesťanství a jsou spjaty skutečně s velmi starými „pohanskými rituály“, spojenými s keltsko-druidskou kulturou.

DISKUSE

Proč je tu zřejmá souvislost mezi silnou spokojeností s mezilidskými vztahy (tab. č. 2) a silnou spjatostí s tradicemi a přírodním prostředím?

Chceme-li pracovat se stabilitou venkovského prostoru v souvislosti s kulturními tradicemi, kulturní pamětí a kulturním kapitálem a jejich vlivy na naši současnost, musíme se zabývat krátkým nástínem přenosu kulturních tradic z protokeltského a keltského období do dnešních dnů.

Rysy původní keltské kultury znamenaly pro Keltů spjatost s přírodou a vesmírnými zákonitostmi (P o d b o r s k ý 1993). Podstatnou část Evropy zasáhla keltská kultura cca mezi lety 1 000 př. n. l. až 51 př. n. l., v Čechách je však tato jednodílná kultura jednoznačně prokazatelná již přibližně od roku 1 500 př. n. l.

zřejmě až po dobu kolem roku 1000 n. l. a prakticky žila a v lidových zvycích se uchovávala celé 19. století a na venkově ještě i v naší první Československé republice. V určitých regionech některé zvyky přežívají silně dosud, např. dodnes je velice živým zvykem stavění májek a pálení ohňů v noci z 30. dubna na 1. květen - keltský Beltaine (známý pod názvem - Filipojakubská noc či lidově „pálení čarodějnic“). Tento dosud přetrvávající zvyk prokazuje právě spjatost s přírodními cykly. Příchozí protokeltové byli pastevci a Beltain spojený s pálením ohňů souvisel s rituální očišťováním stád a lidí, ukončoval studené období a zahajoval nástup teplého i dobu vyhánění stád na pastviny. Tradice tohoto zvyku byla tak silná, že žádný hospodář svůj dobytek před tímto termínem na pastvu nevyhnal. Pálení ohňů, dosud přetrvávající především v našem venkovském prostoru, dokládá sílu tohoto starého rituálu. Přetrvávání tradiční zvyklosti právě v našem prostoru dokládá, že se zde protokeltové usídlili nejdříve a je zde nejdelší i četnost pravidelného opakování. Také z těchto důvodů je to jeden z mála keltských svátků, který nepřešel do křesťanství, naopak jím byl degradován na pálení čarodějnic. Většina křesťanských svátků však těsně navázala na keltské tradice a překryla je novým křesťanským významem, avšak Dušičky (keltský Samain - počátek roku), Vánoce (keltské oslavy slunovratu), Hromnice (keltský Imbolc), Masopust a velikonoční pomlázka pocházejí jednoznačně z tzv. pohanských dob atd. Souhrnně lze říci, že tradice křesťanské Evropy vyrostly na tradicích kultury keltské. I v našich zemích postupovalo křesťanství ve stopách keltských tradic. Na keltských božstích byly stavěny křesťanské chrámy jak u nás, tak po celé Evropě. Keltské rituály, které byly stejné téměř v celé Evropě, tak byly postupně překrývány křesťanskými svátky.

Naši historikové, např. A. Bauerová (1998), se k tomu vyjadřují: „*Na našem území se stále ještě skrývá mnoho informací o neznámé historii Keltů. Je to naše dědictví, které musíme přijmout a předat dalším generacím. Není pochyb o tom, že je naší povinností pochopit své kořeny a poznání tohoto dědictví rozvíjet. Hmotné pozůstatky jako doklady někdejšího evropského obyvatel této země chránit. Činíme-li si nárok být znovu rovnocennými členy Evropy současné, měli bychom kořeny těchto tradic objasnit a zvědomit. Keltské dědictví tkví svým podílem v naší národní kultuře, v umělecké tradici, v prastarých zvycích. Zánik vlády Keltů na rozhraní starého a nového letopočtu neznamená u nás konec keltského světa. Jeho vliv nadále prostupoval dějinami - evropskými a neodlučně od nich českými - a působí podnes.*“

Hledání vlastních kořenů souvisí podle C. G. Junga (1994) s objevováním obsahů kolektivního nevědomí a jeho zvědomění v *kulturní paměti*. Již před naším letopočtem existovalo v Evropě něco, co vytvořilo počátky současné evropské kulturní identity.

Na srovnání mnoha svébytných, současně však propojených kultur zakládá J. Assmann (2001) svou

kulturně antropologickou koncepci *kulturní paměti*. Předmětem jeho zájmu je vnější, sociálně orientovaná a formativní dimenze lidské paměti, která je nezbytným předpokladem vědomí sounáležitosti každého společenství. Jinak řečeno: zajímají jej formy a mechanismy společně sdíleného vzpomínání, jež je základem identity jednotlivých kultur. *Kolektivní identita* je v Assmannově (2001) podání samozřejmě metaforou pro společenskou sounáležitost. Předpokládá společný prostor symbolů, skrze něž jednotlivci nahlížejí vnější svět a jsou schopni pohybovat se v něm jakožto „účastníci“ určité kultury. Uvažovat o *kulturní paměti* tedy znamená počítat s otevřenou, živou a „vměsující se“ minulostí, která se tak stává významným činitelem, utvářejícím přítomnost.

Podle Assmanna (2001) se jednotlivé kultury navzájem liší svým základním příběhem i tím, jakými prostředky svůj základní příběh zpřítomňují. Primárními formami této péče jsou *rituál a text*. Je rozdíl mezi kulturami, které svou koherenci zajišťují rituálem a v nichž převládá moment konzervace (jako příklad uvádí Egypt, jehož dokonalá ritualizace dovedla ke ztrátě schopnosti reagovat na změnu), a mezi kulturami dosahujícími koherence výkladem textu, schopnými adaptace v novém prostředí (např. židovství po pádu jeruzalémského chrámu v roce 70 n. l.). Jde samozřejmě o modelové uvažování - v praxi jsou ve všech kulturách přítomny jak rituál, tak text.

Příspěvkem k diskusi o podílu *rituálu a textu* v naší kulturní paměti lze přispět vysvětlením, že současnost „češství“ je založena na ožívování pomocí textu, započaté v době národního obrození. Přestože v keltské kultuře existovalo písmo „Ogham“, tím, že mohlo být používáno jen výjimečně, a to právě k praktikám rituálů, zůstaly výraznými pozůstatky v naší kultuře keltské ritualizované obřady, které se sice díky síle několikatisícileté tradice udržují, když přerostly v lidové zvyky (stavění májek a pálení ohňů, masopust), avšak jejich příčina a podstata upadly v zapomenutí poté, co se spolu s „keltstvím“ ztratily z naší paměti.

Přesto v těchto tisíciletých kulturních tradicích a zvycích zůstává něco, co nás ovlivňuje, ať chceme, či nechceme. Kulturní prvky těchto tradic existují jako neuvědomovaná forma kulturní paměti v kolektivním nevědomí. Kdybychom s tímto začali pracovat vědomě, staly by se využitelnými - zvláště v budoucnosti - v souvislosti s naší pevnou vazbou na své vlastní kořeny, vedoucí ke stabilitě venkovského prostoru, ale i v tvorbě dlouhodobé strategie firem vznikajících v tomto prostoru.

Je důležité porozumět svým kořenům až do vzdálenosti třech tisíciletí, abychom pochopili kontinuitu svého vývoje, a to především v oblasti kulturní. Hledání vlastních kořenů souvisí podle Junga (1994) s objevováním obsahů kolektivního nevědomí a s jeho zvědoměním v kulturní paměti (dnes pomocí textu). Již před naším letopočtem existovalo v Evropě něco, co vytvořilo počátky současné evropské kulturní identity, je to významně spjata s naším prostorem

a my si to neuvědomujeme. Jestliže je náš venkov dosud spjat s tradicemi keltské kultury, neznamená to ještě, že jsme Keltové, nýbrž značí to, že do naší současnosti zasahuje něco, s čím je vhodné pracovat.

UVĚDOMĚNÍ SI KULTURNÍCH TRADIC, které vytvářejí pevnou vazbu s prostorem a působí také na stabilizaci venkovského osídlení, je novým významným poznatkem výzkumu. Spjatost s půdou již těžko na venkov navrátíme, avšak spjatost s krajinou a jejími kulturními prvky zůstává jednou ze složek stability lidských zdrojů v prostoru. Místo totalitní ideologie je nezbytná vzdělanost v oblasti širších kulturních aspektů, spojených s regionální kulturou a její minulostí.

ZÁVĚR

Přínosem výzkumu je zjištění, že propojení kultury, tradic a přírodního prostředí s mezilidskými vztahy je významné a má celkový pozitivní vliv na stabilizaci venkovského osídlení. Menší obec trpící nedostačujícími materiálně technickými faktory se stala díky silným kulturním tradicím stabilizovanější než obec větší, s dostačující materiálně technickou základnou. Staré lidové zvyky obyvatele spojují, zlepšují mezilidské vztahy, přenášejí se do sociálnosti obce, protože platí, že kultura je nahromaděná zkušenost daného sociálního celku a vystupuje jako řídicí složka jakéhokoli sociálního systému.

Spolu se silou sdílených kulturních tradic se na venkově objevují principy soudržnosti ve společenství i ve vazbě na tento prostor.

Chceme-li pracovat se stabilitou venkovského prostoru, bude žádoucí k materiálně technickému zabezpečení silněji připojit nehmotné prvky, jako jsou kulturní tradice a jejich vlivy na naši současnost, zkoumat kulturní kapitál regionu. Pracovat s kulturní pamětí a kulturním kapitálem tedy znamená počítat s otevřenou, živou a „vměšující se“ minulostí, která se tak stává významným činitelem, utvářejícím přítomnost.

Význam kulturních tradic venkovského prostoru jednoznačně vystupuje v souvislosti se soudržností jeho societ i jako stabilizátor sociálního a ekonomického rozvoje a jeho trvalé udržitelnosti.

POUŽITÁ LITERATURA A INFORMAČNÍ ZDROJE

1. ASSMANN, J. (2001): *Kultura a paměť (Pismo, vzpomínka a politická identita v rozvinutých kulturách starověku)*. Praha: Prostor. 320 s.
2. BAUEROVÁ, A. (1998): *Zapomenuté věky země Bójů*. Plzeň: Nava. 231 s. ISBN 80-7211-032-2.
3. BOURDIEU, P. (1998): *Teorie jednání*. Praha: Karolinum. 179 s. ISBN 80-7184-518-3.
4. FILIP, J. (1995): *Keltská civilizace a její dědictví*. Praha: Academia. 259 s. ISBN 80-200-0526-9.
5. HOFSTEDE, G. (1999): *Kultury a organizace. Software lidské mysli. (Spolupráce mezi kulturami a její důležitost pro přežití.)* Praha: FF UK. 208 s. ISBN 80-85899-72-8.
6. JUNG, C. G. (1994): *Duše moderního člověka*. Brno: Atlantis. 378 s. ISBN 80-7108-087-X.
7. NOVÝ, I. et al. (1996): *Interkulturální management. (Lidé, kultura a management.)* Praha: Grada Publishing. 144 s. ISBN 80-7169-260-3-8.
8. PODBORSKÝ, V. (1993): *Náboženství našich prapředků*. Brno: FF MU. 177 s. ISBN 80-210-0970-5.

Článek byl zpracován v rámci výzkumného projektu Socioekonomický vývoj českého venkova a zemědělství, registrovaného u MPSV pod evidenčním číslem 1J016/04-DP2.

ADDRESS & ©

doc. Ing. Růžena KRNINSKÁ, CSc.
Katedra řízení
Ekonomická fakulta
Jihočeská univerzita
Studentská 13, 370 05 České Budějovice
Czech Republic
krninska@ef.jcu.cz

СТАНОВЛЕНИЕ В РУСИСТИКЕ ТЕОРИИ КОГНИТИВНО-СИНТАКСИЧЕСКОЙ ИДИОМАТИКИ

Creation of Theory of Cognitive and Syntactic Idiomatics in Russian Studies

Зухра Равильевна АГЛЕЕВА

Astrachan, Russia

РЕЗЮМЕ: В статье рассматриваются следствия идиоматизации придаточных частей сложноподчинённого предложения, сопоставляются признаки фразеосинтаксических идиом свободносинтаксических прототипов. Отмечается способность фразеосинтаксических идиом репрезентировать различные концепты (в том числе и в разноструктурных языках).

Ключевые слова: средства репрезентации - фразеосинтаксические идиомы - свободные синтаксические структуры - соотношение фраземики и синтаксиса - разноструктурные языки

ABSTRACT: The article studies the consequences of idiomatization of subordinate clauses within complex sentences, attributes of phraseo-syntactic idioms of free-syntactic structures are compared here. The possibility of representation of various concepts (including languages with different structures) is emphasised here.

Key words: means of representation - phraseo-syntactic idioms - free-syntactic structures - correlation of phrasemics and syntax - various-structural languages

ВВЕДЕНИЕ

Фразеосинтаксические конструкции - результат взаимодействия переходных явлений, образующих одну из языковых универсалий. Чаще всего фразеологизации подвергаются придаточные части сложноподчинённых предложений. Их идиоматизация сопровождается совмещением признаков, свойственных единицам синтаксической и фразеологической подсистем языка (*на чём свет стоит, куда кривая выведет, чего душе угодно и др.*). На конструктивное взаимодействие различных ярусов языка обращали внимание И. А. Бодуэн де Куртенэ, Е. Д. Поливанов, В. В. Виноградов. Последний, например, справедливо полагал, что *„комплексное или синтетическое исследование типов фразеологизмов, опирающееся на теорию соотношения и взаимодействия разных уровней в структуре языка, может привести к созданию полной и разносторонней системы фразеологии языка с её подсистемами и типологическими разновидностями“* (Виноградов 1969: 15). Развивая мысль В. В. Виноградова об актуальности изучения *„взаимодействия лексико-семантических и синтаксических уровней в системе сложных языковых единиц, до сих пор ещё мало исследованных“*, Н. Ф. Алефиренко отмечает важность *„...взаимодействия синтаксических и фразеологических единиц для осмысления механизма формирования и функционирования предикативных фразеологи-*

ческих единиц (ПФЕ)“ (Алефиренко 1993: 122). Учёный вполне обоснованно считает, что задачи осмысления динамики структурно-семантического соотношения ФЕ и их свободных синтаксических генотипов являются первостепенными, раскрывающими не только видимую, но и скрытую часть айсберга, где *„компоненты не просто подвергаются переосмыслению, метафоризации, а взаимному преобразованию, перестройке структуры“* (Алефиренко 1995: 15).

НАУЧНАЯ ДИСКУССИЯ

Согласно сложившей традиции, фразеологические единицы (ФЕ) исследуются системно, с учётом семантического, морфологического, синтаксического аспектов. Особый интерес исследователи проявляют к формированию структурной конфигурации ФЕ, ономазиологическим проблемам фразеологического значения, к закономерностям формирования семасиологической структуры фразем (Н. Ф. Алефиренко, В. Н. Телия, Ю. А. Гвоздарев, З. Д. Попова, В. М. Мокиенко, А. М. Мелерович, В. Г. Дидковская, Л. Г. Золотых и др.). Вопросы функционирования фразем, становлению их парадигматических и синтагматических отношений рассматриваются в работах В. Л. Архангельского, А. В. Кунина, В. П. Жукова, М. Т. Тагиева, Л. П. Гашевой, В. Т. Бондаренко и др. Интерес к фразеологии на-

столько велик, а исследовательские результаты настолько значительны, что возникают целые школы и направления (семантико-грамматическая школа А. М. Чепасовой, когнитивно-дискурсивная Н. Ф. Алефиренко, фразеосемантическая В. П. и А. В. Жуковых и др.). В последние годы, помимо развития традиционных направлений, всё больше внимания уделяется формированию антропоцентрической, когнитивно-прагматической и сравнительно-когнитивной теорий. По словам Н. Ф. Алефиренко, „...предмет фразеологии всё очевиднее подвергается полипарадигмальным исследованиям“ (Алефиренко 2008: 7). В полной мере это касается и синтаксической идиоматики.

Отдельные фразеосинтаксические идиомы (их ещё называют предикативными фразеологическими единицами, устойчивыми фразами и под.) рассматривались В. Л. Архангельским (1964), Н. А. Андрамоновой (Синтаксис 1985), Л. П. Гашевой (1999), Л. Д. Игнатьевой (1990), И. Н. Кайгородовой (1999), С. Е. Крючковым и Л. Ю. Максимовым (1977) и др. Чаще всего они анализируются с точки зрения семантической спаянности компонентов, возможностей их вариативности (обычно количественной), функционирования в тексте. Пришло время данные конструкции русского языка подвергнуть системному описанию с позиций современной когнитивно-сопоставительной лингвистики. Анализируя фразеосинтаксические идиомы в разных языках, мы пришли к мысли об универсальности средств фразеологизации не только в близкородственных, но и в разнородных языках. Это объясняется общностью протекания когнитивных процессов, что подтверждено исследованиями нейропсихологии. Пройдя процесс фразеологизации, эти идиомы расходятся по разным параметрам с теми придаточными предложениями, которые их „породили“. Они теряют (правда в разной степени) свойства, характеризовавшие их в составе сложноподчинённых предложений. Часть таких конструкций, потеряв предикативность, приобретает особую коннотацию и модальность, входит в круг структур экспрессивного синтаксиса или становится подобными лексическим фраземам. Другие берут на себя роль вводных конструкций, так как они не обладают не только предикативностью, но ещё и образностью. Отдельные фразеосинтаксические идиомы перешли в разряд коммуникем или междометий (*Куда там! Какого чёрта! Как это так?* и т.д.). Объединяет все эти конструкции на данном этапе чаще всего только общность происхождения. Судьбу идиоматизирующейся конструкции возможно предугадать, если учесть неизбежный симбиоз лингвистических и экстралингвистических факторов, участвующих в процессе синтаксической фразеологизации. Это достаточно большая группа, в состав которой входят как языковые, отмеченные в нормированных фразеологических словарях, так и речевые единицы,

количество которых в последние годы в сопоставляемых языках постоянно растёт, причём окказиональные ФЕ строятся как по имеющимся моделям, так и произвольно.

ИЗЛОЖЕНИЕ РАБОТЫ

Предикативные фразеологические единицы достаточно частотны и разнообразны. Мы остановимся на тех фразеосинтаксических идиомах, образованных по модели придаточной части сложноподчинённого предложения (СПП), которые используются для выражения частных модальных значений. Появление вторичной модальности осуществляется в несколько этапов. На начальном этапе фразеологизации предложения наблюдается ослабление первичной модальности: т.е. первичная модальность, утрачивая свою доминантность в семантической структуре свободносинтаксического предложения, уходит на периферию семантической структуры фразеологизирующегося предложения. Такие изменения первичной модальности приводят к преобразованию самостоятельной предикативной части во второстепенный член предложения в составе высказывания. Этот переход сопровождается развитием частных модальных значений, близких по значению к лексическим модальным средствам (*когда рак на горе свистнет, что хочется, что душе угодно, куда придёт, куда глаза глядят, что вздумается, как Бог на душу положит, каким ветром занесло, в чём душа держится, как аршин проглотил* и т.д.). Например, фраза *куда глаза глядят* репрезентирует субконцепт „неизвестное направление“ базового концепта „пространство“. Данная идиома совпадает в плане выражения с породившей её языковой моделью - придаточной частью сложноподчинённого предложения. Она встречается ещё у А. Н. Радищева, правда, в „Путешествии из Петербурга в Москву“ он называет эту фразу пословицей: „*Не помню, как меня везли первую станцию. Слуга приятеля моего, рассказав все происшедшее, простился со мною, а я теперь еду, по пословице - куда глаза глядят*“. В современном употреблении эта фраза - атрибут разговорной речи и используется в художественном и разговорном дискурсах: - *Папа ничего не может со мной поделаться, - пролепетала Кристина. - Да и что тут сделаешь? Идти только куда глаза глядят?* (К. Врублевская. Дело о рубинах царицы Савской); - *Неправильно это! Надо дать мужжике свободу, тогда и в магазинах всё появится! А то идут себе куда глаза глядят!* - он звонко хлопнул широкой ладонью по мягкой, пружинистой коже сиденья, так что лежащая рядом норковая шапка испуганно подпрыгнула (С. Парфёнов. Виа Долороза). Обладая одинаковой „поверхностной синтаксической структурой“, придаточная часть сложноподчинённого предложения и фраза *куда глаза глядят* имеют различную „глубинную струк-

туру“ (по О. Есперсену, Б. Уорфу, Н. Хомскому, В. Г. Гаку). Исходная модель - сложно-подчинённое предложение - типична по наличию комплекса парадигматических и синтагматических характеристик, обладает категорией предикативности, обозначая диктумное событие. Процесс фразеологизации, а затем и идиоматизации придаточной части, связан с нейтрализацией компонентов интенционала семантической структуры, составляющими которого являются предикативный, модальный и коммуникативный компоненты (Кайгородова 1999: 20-21). Исследование ФЕ модели СПП позволяет сделать вывод, что чаще всего идиоматизируются расчленённые типы придаточных. Тип придаточного можно определить как пространственный, подразделяемый на два подтипа: придаточное места и придаточное определительное. Можно предположить, что изначально всё же было локативное значение, на что указывает и коннектор (первоначально специализированный, дифференцированный типа), и современное лексическое значение фразеологизма, и функция обстоятельства места в составе предложения. Образованная от придаточной части фраза обладает абсолютно новым лексическим значением, в котором присутствуют и сигнификативный, и денотативный компоненты. Бывшая придаточная часть СПП, утратив коммуникативную функцию, начинает выполнять номинативную, что сближает её со словом. Результатом идиоматизации в семантической структуре предложения явился межуровневый переход предикативной единицы из синтаксического яруса в уровень лексико-фразеологический. (О фразеологическом уровне (подуровне) учёные заговорили не так давно. Так, Н. Ф. Алефиренко, говоря о необходимости разграничения языковой картины мира и языковой модели мира, отмечает, что первая „представляет собой совокупность наивных знаний о мире, зафиксированных на разных уровнях (подуровнях) языковой системы: лексическом, фразеологическом, грамматическом“ (Алефиренко 2010: 135). У него же встречаем ещё один термин - „единицы фразеологической подсистемы“ (Алефиренко 2008: 148). Используются эти термины и у представителей научной школы Н. Ф. Алефиренко).

Концепт ‚известное направление‘ репрезентирует и фразеосинтаксическая идиома *куда ноги несут* - ‚идти, двигаться, не выбирая пути, без особого направления, куда попало‘, достаточно частотная в разговорной речи и в фольклорном дискурсе: *Погоревал, покручинился и заплакал: не знает, в какую сторону и идти. Вот и пошёл куда ноги несут* (Сказка „Иван-царевич и Бурзачило поганое“). Судьба фразеосинтаксических идиом *куда глаза глядят* и *куда ноги несут* аналогична. Они претерпели одинаковую трансформацию и употребляются как синонимичные, заменяя друг друга в определённом дискурсе. Интересен факт функционирова-

ния в „Истории о Казанском царстве“ (XVI век) фраземы, представляющей с современной точки зрения контаминацию, наложение слотов двух других конструкций: *куды очи несут* (*куда глаза глядят* - *куда ноги несут*). Грамматический вариант *куда ноги понесут* встречается и в „Толковом словаре живого великорусского языка“ В. И. Даля (Даль 2002).

Метод комбинаторно-деривационного анализа позволяет выявить пошаговое развитие идиоматичности в семантической структуре фразеологизирующихся предложений: (а) переосмысление предикативного компонента, (б) редуцирование модального компонента, (в) трансформирование коммуникативного компонента, (г) преобразование интенционала семантической структуры предложения-генотипа (см. работы Н. Ф. Алефиренко, И. Кайгородовой 1999: 76-79).

Процесс трансформации придаточных частей СПП непосредственно связан с процессом нейтрализации компонентов интенционала семантической структуры. ФЕ со структурой придаточного предложения не выражают реальных значений времени и общего модального значения, они только формально сохраняют их отдельные компоненты (значения лица, наклонения, времени) даже при актуализации грамматических значений, в частности, временных, не передаётся первичное значение. Ср.: *Я делал что хотел* и *Я сделал как надо* / *Я делал как надо было*: *Где-то в молодые годы хотел, видать, ухватить счастье - грошовое, такое, что можно купить за десятку. Потянулся в чужой карман за этой десяткой, схватили за руку, сволокли, куда надо. Пусть даже простили по первому разу, но счастья-то нет, надо искать* (В. Гендряков); *- Ну и очень хорошо... Сами же за все и заплатите. Я предупредил, а там как хотите!* (М. Булгаков).

Результатами трансформации придаточной части являются и фразеологизмы, некоторые из которых ещё не утратили своей связи с исходными придаточными, другие уже ничем не указывают на своё происхождение из придаточной части сложно-подчинённого предложения. Различна и степень идиоматичности придаточных частей. Собранные материалы показывают, что идиоматизирующиеся придаточные предложения приобретают свойства слова, во фразеологизмы превращаются придаточные разных типов: *кто придётся, каких свет не видывал, что только попадалось ей под руку* и т.д. Идиоматизированные и фразеологизированные конструкции могут передавать различные концепты. Чаще всего они входят в периферийное поле концепта, образуя его импликационал, совокупность признаков, с разной мерой вероятности имплицитивно связываемых с его интенциональным ядром. Так, концепты „Облегчение“, „Успокоение“, помимо лексического уровня, лексических фразеологизмов, репрезентируются по крайней мере тремя

фразеологизированными конструкциями *как рукой сняло* (с морфологическими трансформациями *как рукой снимет, будто рукой сняло, словно рукой сняло*), *как (словно, будто) гора с плеч свалилась, как будто камень с души свалился*, передающими значение ,эмоциональное состояние человека, наступающее после удачного окончания тяжёлого или неприятного дела; разрешение какой-либо проблемы, трудности'. Вербализаторов категории „Количество“ достаточно много, есть среди них фразеосемантические идиомы, исходными конструкциями для которых были придаточные части сложноподчинённых предложений, подвергшиеся идиоматизации: *сколько душе угодно, хоть отбавляй, хоть завались, хоть пруд пруди*, имеющие значение ,очень много, огромное количество чего-либо'. Фрейм „выслать кого-л. туда, где не бывали другие“ концепта „Чужое пространство“ представлен фразеосинтаксическими идиомами *куда Макар телят не гонял, где Макар телят не пас, куда ворон костей не заносил*, по модели которых Ю. Поляковым построена окказиональная фраза *куда Моисей свой избранный народ не гонял*. Чужое пространство у разных народов транслируется этноспецифично, оно может быть представлено как тождественными образами, если речь идёт о близких лингвокультурах (например, в украинском языке), так и иными фразеологическими образами. Так, аналогом фразеологического значения ,места не столь отдалённые', ,места ссылки' фразеосинтаксической идиомы *куда Макар телят не гонял* является казахская фразеосинтаксическая идиома *ит жеккен жер* (букв.: *местность, где запрягают собак*). Фразеологическое значение ,очень далеко, неизвестно где', передаваемое фразеосинтаксической идиомой *куда ворон костей не заносил* и фраземой *за тридевять земель*, представляет в этом же языке фразеосемантическая идиома *ит олген жер* (букв.: *место, где умирают собаки*). Лингвокультурологические исследования В. А. Масловой (Маслова 2004), широко известные паремии и ФЕ характеризуют отношение славян в прошлом к собаке как отрицательное или амбивалентное (Отрицательной коннотацией отмечены и казахские фраземы, где в качестве фразеологического образа выступает собака: *Ит терісін басына каптау* (букв.: *надевать собачью шкуру на голову*) - ,сильно бранить кого-л.', *иттің етінен жек көру* (букв.: *не выносить кого-л. пуще собачатины*) - ,совершенно не переносить кого-л.; ненавидеть всеми фибрами души'). Наличие такого рода языковых единиц является ещё одним подтверждением того, что концепты вербализуются в разных языках в соответствии с характером и своеобразием материальной, духовной, социальной культуры и менталитета конкретного этноса, в тесной взаимосвязи с лингвистическими и прагматическими факторами.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Таким образом, исходная придаточная часть сложноподчинённого предложения и образованная фразеосинтаксическая идиома соотносятся между собой как омонимичные по структуре модели: внешняя предикативная структура бывшей придаточной части формально сохраняется, а семантика подвергается глубоким имплицитным преобразованиям, частично или полностью переосмысливается.

Приведённые фразеосинтаксические идиомы не выражают реального значения времени и общего модального значения. Они характеризуются постоянным лексическим составом, устойчивостью грамматических форм и комбинаторных значений. Формирование идиоматичности в семантической структуре - процесс динамический, так как осуществляется он только в речевом акте, где в результате нарушения узальной смысловой дистрибуции происходит реализация асистемных значений и функций фразеосинтаксических единиц.

ИСПОЛЬЗОВАННАЯ ЛИТЕРАТУРА И ИСТОЧНИКИ ИНФОРМАЦИИ

1. АЛЕФИРЕНКО, Н.Ф. (1990): *Взаимодействие языковых уровней в сфере фразеологии: учеб. пособие*. Полтава: ПГПИ им. В.Г. Короленко.
2. АЛЕФИРЕНКО, Н.Ф. (1993): *Фразеология в системе современного русского языка*. Волгоград: Перемена.
3. АЛЕФИРЕНКО, Н.Ф. (1995): Современная фразеология: достижения, поиски, перспективы // *Лингвистика на исходе XX века: итоги и перспективы*: Тез. междунар. конф. Т.1. М: Изд-во Моск. ун-та.
4. АЛЕФИРЕНКО, Н.Ф. (2008): *Фразеология в свете современных лингвистических парадигм*. М.: Эллис.
5. АЛЕФИРЕНКО, Н.Ф. (2010): *Лингвокультурология: ценностно-смысловое пространство языка: учебное пособие*. М.: Флинта: Наука.
6. АРХАНГЕЛЬСКИЙ, В.Л. (1964): *Устойчивые фразы в современном русском языке*. Ростов н /Д.: Изд-во Рост. ун-та.
7. ВИНОГРАДОВ, В.В. (1969): О взаимодействии лексико-семантических уровней с грамматическими в структуре языка // *Мысли о современном русском языке*. Сб. статей под ред. акад. В.В. Виноградова. Сост. А.Н. Кожин. М.: Просвещение.
8. ГАШЕВА, Л.П. (1999): *Позиция процессуальных фразеологизмов в предложении*: Автореф. ... дис. д-ра филол. наук. Волгоград.
9. ДАЛЬ, В.И. (2002): *Толковый словарь живого великорусского языка*. Санкт-Петербург: Диамант.
10. КАЙГОРОВОДА, И.Н. (1999): *Проблемы синтаксической идиоматики (на материале русского языка)*. Астрахань.

11. КОЖАХМЕТОВА, Х.К. - ЖАЙСАКОВА, Р.Е. - КОЖАХМЕТОВА, Ш.О. (1988): *Казахско-русский фразеологический словарь*. Алматы: Мектеп.
12. КРЮЧКОВ, С.Е. - МАКСИМОВ, Л.Ю. (1977): *Современный русский язык. Синтаксис сложного предложения*. М: Просвещение.
13. МАСЛОВА, В.А. (2004): *Лингвокультурология: учеб. пособие для студентов высш. учеб. заведений*. М.: Академия.
14. *Синтаксис сложного предложения* (1985): Устойчивые структуры русского языка. Казань: Изд-во Казан. ун-та.

ADDRESS & ©

доц. Зухра Равильевна АГЛЕЕВА, к. пед. н., докторант
Кафедра современного русского языка
Филологический факультет
Астраханский государственный университет
ул. Татищева, 20 А, 3 этаж, ауд. 309; 414 056 Астрахань
Russia
z.agleeva@yandex.ru

МЕТАФОРА „ПОТОК“: ПРОСТРАНСТВЕННАЯ КОНЦЕПТУАЛИЗАЦИЯ ЭМОЦИЙ, МЫСЛЕЙ И ВРЕМЕНИ

Flow Metaphor: Spatial Conceptualization of Emotions, Thoughts and Time

Светлана Юрьевна БОГДАНОВА

Irkutsk, Russia

ABSTRAKT: V článku jsou prezentovány závěry ze studia těch fragmentů ruského a anglického jazykového obrazu světa, které jsou v lidském vědomí konceptualizovány za využití strukturální metafory „Proud“. Předmětem jazykové analýzy jsou ruské a anglické věty, v nichž jsou některé fragmenty jazykového obrazu světa uspořádány v termínech cíleného pohybu tekutiny. Jako materiál pro výzkum byly použity texty z uměleckých děl v ruském a anglickém jazyce a rovněž údaje z korpusových textů. Bylo zjištěno, že metafora „Proud“ se ve zkoumaných jazycích vyskytuje při popisu emocionálních projevů, mentálních činností, a včetně činností paměťových a časových. Tak lze učinit závěr, že dané fragmenty jazykového obrazu světa jsou jak v anglickém, tak i v ruském jazyce prostorově konceptualizovány. V závěrech výzkumu byly zjištěny jak shody, tak i rozdíly v jazykových obrazech světa obou jazyků.

Klíčová slova: konceptualizace - strukturální metafora - jazykový obraz světa

ABSTRACT: The article deals with the research of linguistic representation of some spheres of life which are conceptualized by means of the FLOW metaphor in Russian and in English. The analysis is based on concrete linguistic material, especially Russian and English sentences in which certain spheres become ordered in the terms of directed movement of liquid. The material investigated is Russian and English fiction and corpora. It is proved that in the Russian and English languages the FLOW metaphor takes place when talking about emotions, thoughts, memory, time, etc. The research has shown that these spheres have spatial conceptualization and that there are common features as well as differences in the linguistic world views in both languages.

Key words: conceptualization - structural metaphor - linguistic world view

ВВЕДЕНИЕ

Для того, чтобы понять, как человек концептуализирует мир, можно изучать языковые конструкции, в которых отражается тот или иной способ восприятия различных фрагментов действительности. Сравнить некоторые аспекты картины мира, зафиксированной в различных языках, можно путем исследования употребления пространственных элементов (глаголов движения, наречий, предлогов, префиксов, частиц и др.) при описании таких явлений действительности, как эмоциональные проявления, мыслительные процессы, время, концептуализирующихся посредством метафор различных типов. В данной статье будет рассмотрено проявление структурной метафоры „Поток“ в русском и английском языках.

МАТЕРИАЛ И МЕТОДИКА

Материалом исследования послужили тексты художественных произведений, написанные на русском и английском языках, а также данные

корпусов текстов, относящиеся преимущественно к жанру художественной литературы. Сначала выявлялись средства пространственного представления эмоциональных проявлений, мыслительной деятельности, памяти, времени в русском и английском языках, затем делались выводы о сходстве и различии этих средств, и было отмечено, что в языковом представлении всех упомянутых сфер важную роль играет метафора „Поток“. Далее проводилось целенаправленное исследование действия этой метафоры.

РЕЗУЛЬТАТЫ И ДИСКУССИЯ

Регулярность использования в языке наглядного моделирования абстрактных категорий с помощью чувственных образов дает основания определять концепт как целостную совокупность образов, ассоциирующихся с определенной абстрактной сущностью (Чернейко 1997). Это проявляется, в частности, в том, что лексика эмоций (*anger, love, fear, be afraid; злость, любовь, бояться* и др.) часто используется в конструкциях с глаголами, обозна-

чающими движение жидкости, иногда с пространственными элементами (пространственными приставками в русском языке и пространственными послелоговыми в английском языке), что позволяет сделать предположение о сближении в сознании человека эмоциональных представлений с пространственными. Поскольку описать эмоции сложно, для передачи эмоциональных состояний необходимы яркие и доступные образы. Для этих целей привлекается метафора, причем как „поэтическая“, так и концептуальная. Дж. Лаккофф считает метафору концептуальной или когнитивной операцией, выраженной лингвистическим объектом. Следовательно, поэтическая метафора не представляет собой явление, полностью отличное от метафоры в обычном языке. Скорее поэтическая метафора использует и обогащает ежедневные метафоры, доступные любому носителю языка (Lakoff 1989). Такой подход к метафоре позволяет совместно анализировать метафору как технику и метафору как идеологию. Тем не менее, различие между этими типами метафор существует и заключается в том, что „о метафоре, как явлении стиля, следует говорить в тех случаях, когда в слове или в сочетании слов сознается или ощущается и прямое, и переносное значение“ (Петровский). По словам Н. Д. Арутюновой (1990), в такой метафоре важен яркий „метафорический сюрприз“ от контакта противоположаемых разрядов объектов. Эмоциональное напряжение отсутствует в конвенциональной метафоре, которая обеспечивает частичное понимание одного типа опыта в терминах другого типа опыта. Так, ее разновидность - структурная метафора - имеет место, когда одно понятие структурно упорядочивается в терминах другого.

В качестве критерия того, является ли метафора естественной, мотивированной опытом, Дж. Лаккофф предлагает ответить на три вопроса:

1. Что определяет выбор возможной хорошо структурированной исходной области (source domain), т.е. почему именно эта область подверглась метафорическому переносу?
2. Что определяет связь исходной и результирующей (target) областей?
3. Что определяет детали метафорического переноса? (Lakoff 1987).

На основании анализа языковых данных, можно выделить естественную метафору ЭМОЦИИ - ЭТО ПОТОКИ ЖИДКОСТИ. В связи с этим, первый вопрос будет сформулирован таким образом: почему концепт „поток жидкости“ становится основой для метафорического переноса? Он относится к конкретным концептам, основан на наблюдении за течением реки, которое, возможно, было одним из первых наблюдений человека за направленным движением. Не случайно множество явлений окружающей нас действительности и абстрактного мира суждений и образов сравнивается с состоянием

воды, ее однонаправленным течением и т.п. Так, в результате анализа способов представления большого и максимального количества на материале русского языка было выявлено, что в практическом сознании оно оценивается как несчетное и опредмечивается в природных явлениях (*поток, река, море, град, туча, лес* и т.д.) (Рябцева 2000: 110). В списке исходных областей метафор первые два природных явления - поток и река: *Иссякал поток писем с фронта и на фронт (Астафьев)*; *Ресурсы, капиталы и умы утекают из России широкой рекой (НКРЯ)*. В английском языке с помощью слов того же семантического поля (например, *flow, flood, pour*) концептуализируется движение большого и максимального количества объектов. Если возникает необходимость в конкретизации направления движения, используются фразовые глаголы *flood in, pour in, flow away: The orders are flooding in! (Conran)*; *The clients are pouring in to try her natural remedies (Davidson)*.

Возникает проблема: стоит ли говорить о концепте „поток жидкости“ или достаточно использовать в качестве исходной области метафоры концепт „поток воды“? Вероятно, решение данной проблемы кроется в ответе на второй вопрос, из которого следует, что вода не является единственной жидкостью, создающей основание для метафорического переноса. Итак, на второй вопрос о том, что определяет связь между исходной и результирующей областями, можно ответить, что в опыте человека существует определенная соотнесенность между течением жидкости и эмоциями. Организм человека рассматривается как вместилище для жидких сред, в частности, крови, лимфы, желчи. Так, в Древней Греции была распространена теория о четырех гуморах (от лат. *humor* „жидкость“) - соках организма, расстройство которых является причиной всех болезней. Гиппократ относил к гуморам кровь, слизь, желтую и черную желчь. Дж. Эйтчисон (1995) приводит в своей статье то место в теории Гиппократа, в котором описывается участие разогревающей тело желтой желчи в формировании понятия гнева. Она отмечает, что в современной западной мысли тело как контейнер и гнев как горячая жидкость в контейнере являются общими концептуальными идиомами. Кроме того, непосредственному чувственному восприятию доступно движение крови по венам. Кровь приливает к лицу и отливает в минуты волнения и страха: *Webberly's face flooded with angry colour (George)*, она выплескивается из глубокой раны: *А потом между пальцев выплеснулась струя крови, Теймраз зашатался, но у него всё же хватило сил лечь на траву (Искандер)*, поэтому у человека есть основания соотносить эмоции с движением жидкости.

Говоря о деталях метафорического переноса при ответе на третий вопрос, можно отметить, что они мотивированы деталями структурной соотнесенности. Каждая деталь мотивирована ежедневным

опытом: движение потока жидкости однонаправлено, так же, как и движение эмоций в большинстве случаев ... *the normal easy flow of his emotions, feelings (Browne)*; нельзя повернуть вспять ни реку, ни поток эмоций; при нагревании жидкость поднимается вверх, испаряется, выплескивается наружу, как и некоторые сильные эмоции: *Второв сам почувствовал, как начало выплескиваться накопившееся раздражение, но сдерживать его не захотел и не стал (Данилюк)*; *She had pushed him to it, wanting his anger to bubble and boil over (George)*.

Таким образом, с использованием методики Дж. Лакоффа доказано, что структурная метафора ЭМОЦИИ - ЭТО ПОТОКИ ЖИДКОСТИ является естественной и мотивированной. Она находит отражение в примерах типа: *Жизнь в исполнении долга - это среднее состояние души, управляемой рассудком, когда ничто не разволнует, чтобы злость выплеснулась через край, а стремление к добру не выползнет из дома (Пришвин)*; *The anger poured out of the speaker into the room (Forsyth)*. Чувства и эмоции „путешествуют по организму“, подобно потокам жидкости, они могут заполнить тело (или кровь), как поток (т.е. „наводнить“), или пронестись по телу: *Тело моё наполнялось теплотой и спокойствием, как зреющий плод, и я старался не шевелиться, чтобы не вспугнуть это редкое ощущение (Искандер)*; *Guilt flooded through her (Bradbury)*.

Концептуальная метафора „Поток“ проявляет себя и в других сферах. Например, она участвует в структурировании мыслительной деятельности. Прежде всего, необходимо отметить, что в английском языке есть два слова, в некоторых значениях соответствующих русскому слову „мысль“: *thought* и *mind*. Встречаемость этих существительных в художественной прозе примерно одинакова. Разница в их употреблении позволяет определить разницу в их значениях. Ее можно наблюдать в использовании *thought* и *mind* в рамках одного контекста: *Lily was lying reading on their bed, trying to turn her mind away from thoughts of college (Freud)*. В русском языке в подобном контексте используется только одно слово „мысли“: *Может, отвлечься от мыслей о плохом легче, чем от мыслей о хорошем? (Даниэль)*. Как следует из примера *Audra had cut off these thoughts, not daring to let her mind run on in this matter (Bradford)*, человек может оборвать, остановить собственные мысли (*thoughts*), и не давать мыслям (*mind*) дальше двигаться в том же направлении. Оба ментальных объекта могут находиться под контролем человека. Кроме того, с точки зрения функционирования в языке, существительные *mind* и *thought* могут обозначать ментальные объекты, перемещающиеся в определенном направлении. Однако уже на этом этапе проявляется разница в употреблении существительных *mind* и *thought*: первое из них может обозначать сущность, движу-

щуюся как в одном направлении *She refused even to let her mind wander in that direction (Grisham)*, так и способную к разнонаправленному движению: *Her mind was running in fourteen different directions at once (Steel)*, а второе обозначает сущность, движущуюся только однонаправленно: *He paused to let the furious note-takers catch up with the flow of his thoughts (George)*; *David found rich thoughts welling into his heart (Michener)*. В русской картине мира мысли могут перемещаться как в одном направлении: *Я машинально кивнула, мысли текли совсем в другом направлении (Донцова)*, так и в нескольких: *Я надеялся, что прогулка позволит мне сконцентрироваться, навести в голове порядок, однако мысли разбежались по множеству направлений (Бутов)*. Необходимо отметить, что выражение „поток мыслей“ употребляется в русском языке очень часто, указывая на концептуализацию мыслей как потока.

Как следует из анализа приведенных примеров, мысли (*thoughts*) концептуализируются в языке, подобно эмоциям; налицо две подобные структурные метафоры: МЫСЛИ - ЭТО ПОТОК ЖИДКОСТИ и ЭМОЦИИ - ЭТО ПОТОК ЖИДКОСТИ. Существует разница в представлении с помощью метафоры „Поток“ эмоций и мыслей. Так, если при выражении эмоций, ассоциирующихся у человека с горячей жидкостью, акцентируется движение в вертикальной плоскости, а именно: продвижение жидкости вверх и выброс наружу, подобно пару, что номинируется в русском и английском языках глаголами типа *выплескиваться, переливаться (через край), boil up, well up, pour out*, то движение мыслей, обозначаемых существительным *mind*, происходит, в основном, в горизонтальной плоскости и номинируется в английском языке фразовыми глаголами с послелогом *ahead, back: Even as he spoke, his mind was racing ahead (Crichton)*. Когда говорят о мыслях, в русском языке также может быть использован глагол *выплескиваться*, однако его значение в подобных контекстах несколько иное, поскольку мысли ассоциируются с холодной жидкостью. Во время прилива или разлива реки вода движется в горизонтальной плоскости, как описано в предложении: *Катер прошел, оставив запах мазутного перегара, многих тел - и странный, на пределе слышимости, шепот... или это волны выплескивались на прибрежную гальку? (Лазарчук)*. Именно такие свойства концепта „движение жидкости“ являются исходной областью метафоры „Поток“ при концептуализации движения мыслей: *В бодрствующем состоянии мысль исследователя не выплескивается из берегов традиционных течений, она ищет готовые методы, привлекает сложившиеся объяснения (Сухотин)*, подобным образом в русской языковой картине мира ведут себя некоторые эмоции, распространяясь вширь: *Похожие на психоз страсти распространялись со скоростью*

эпидемий, достигая всех уголков страны, и нередко выплескивались за ее рубежи (Песков). В английской языковой картине мира с движением волн ассоциируется как движение мыслей (thoughts): *In moments of crisis our thoughts do not run consecutively but rather sweep over us in waves of intuition and experience (Le Carre)*, так и движение эмоций: *She merely waited for Lady Helen to speak, feeling a hot tide of shame wash over her when her father shambled to the door of the sitting room in his baggy trousers (George)*. Следовательно, эмоции и мысли могут структурно упорядочиваться с помощью структурной метафоры „Поток“, что свидетельствует об их взаимосвязи в сознании людей, говорящих на русском и английском языках.

Метафора „Поток“ проявляется и при обозначении движения памяти. Это выражается в метафорическом использовании слов, в прямом значении обозначающих течение воды, ее потоки: *Давние, забытые воспоминания нахлынули на нее этой весной... (Берсенева)*; *Однако воспоминания захлестнули меня такой Ниагарой, что мне понадобились целых две недели, чтобы хоть как-то совладать с этим потоком (НКРЯ)*; *When he saw Pier, memory flooded back (Sheldon)*. Исходной областью метафоры при осмыслении воспоминаний становятся, как правило, концепты „бурный поток“, „наводнение“ и т.п., которые обуславливают употребление глаголов *нахлынуть*, *захлестнуть*, *flood* и др.

Еще один важный фрагмент картины мира, осмысление которой происходит с использованием различных метафор, в том числе метафоры „Поток“, - это время (см. Логический анализ 1997). По словам Е. В. Падучевой (2000: 246), „язык предлагает нам модель мира, включающую метафизический процесс поступательного движения времени: время идет приблизительно так же, как идет снег или дождь, только всегда и не в реальном пространстве, а „в четвертом измерении“. Понимание времени как четвертого измерения пространства описано М. Бахтиным в применении к хронотопу - существенной взаимосвязи временных и пространственных отношений, причем именно времени отводится в хронотопе ведущая роль (Бахтин 1975). Положение дел, характерное для русской картины мира, похоже, не находит полного соответствия в английской. Безусловно, время движется поступательно в обеих картинах мира, но в английском языке, как известно, об осадках не говорится, что они „идут“. Движение осадков концептуализируется в вертикальной плоскости: *Come on, the snow's really coming down now (Bradford)*, а движение времени - в горизонтальной: *Time crept along (Grisham)*. Так, время сравнивают с потоком: *Время - это постоянно льющийся поток, который истекает из вечности и втекает в нее (НКРЯ)*; определенные периоды времени - с текущими сквозь время реками: *Here were rainbows*

and mornings and noons as bright as new rivers flowing endlessly back through time (Bradbury). Однако в русской картине мира время и само может течь через исторические объекты: *Музей монастыря св. Екатерины интересен не только из-за своего возраста, но и тем, как протекало сквозь него время (НКРЯ)*. Данная метафора ВРЕМЯ - ЭТО ПОТОК ЖИДКОСТИ демонстрирует восприятие времени как поступательно, непрерывно и бесконечно движущейся сущности.

Такое фундаментальное понятие, как жизнь, может в одном из своих проявлений рассматриваться как период времени: *Мы все ждем какого-то особенного часа, когда наша жизнь развернется во всей значительности, и не замечаем, что она утекает, как вода между пальцами (Ельчанинов)*; *Словом, жизнь, не сдерживаемая более ничем, не знала середины и лилась через край широкой волной, захватывая все на своем пути (Мамин-Сибиряк)*, а в другом проявлении ассоциироваться с движением крови по сосудам: *Her skin was hot; life flowed back (Fyfield)*. В обоих случаях жизнь концептуализируется посредством метафоры „Поток“.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Такие важные фрагменты картины мира, как время, эмоции и мыслительные процессы, осмысляются с привлечением различных метафор, как поэтических, так и концептуальных. „Течение“ эмоций, мыслей, воспоминаний, времени обозначается преимущественно с помощью глаголов движения (в том числе английских фразовых и русских префиксальных) или глаголов других семантических групп в значении глаголов движения. Важное значение имеет концептуализация эмоций, времени, мыслей как однонаправленно движущихся потоков в русской и в английской языковых картинах мира.

ИСПОЛЬЗОВАННАЯ ЛИТЕРАТУРА И ИСТОЧНИКИ ИНФОРМАЦИИ

1. АРУТЮНОВА, Н. Д. (1990): Метафора и дискурс. In: *Теория метафоры*. Москва: Прогресс, с. 5-32.
2. АРУТЮНОВА, Н. Д. - ЯНКО, Т. Е. (1997) (eds.): *Логический анализ языка. Язык и время*. Москва: Индрик.
3. БАХТИН, М. (1975): *Вопросы литературы и эстетики*. Москва: Художественная литература.
4. ПАДУЧЕВА, Е. В. (2000): Пространство в облики времени и наоборот (к типологии метонимических переносов). In: АРУТЮНОВА, Н. Д. (ed.): *Логический анализ языка. Языки пространства*. Москва: Языки русской культуры, с. 239-254.
5. ПЕТРОВСКИЙ, М. (1925): Метафора // *Литературная энциклопедия: Словарь литературных*

- терминов. Т. 1. Москва; Ленинград: Изд-во Л. Д. Френкель.
6. РЯБЦЕВА, Н. К. (2000): Размер и количество в языковой картине мира. In: АРУТЮНОВА, Н. Д. (ed.): *Логический анализ языка. Языки пространств*. Москва: Языки русской культуры, с. 108-116.
 7. ЧЕРНЕЙКО, Л. О. (1997): *Лингво-философский анализ абстрактного имени*. Москва: Изд-во МГУ.
 8. ЭЙТЧИСОН, Дж. (1995): Лингвистическое отражение любви, гнева и страха: цепи, сети или контейнеры? In: В. И. ШАХОВСКИЙ (ed.): *Язык и эмоции*. Волгоград, с. 76-91.
 9. LAKOFF, G. (1987): *Women, fire and dangerous things*. Chicago; London: The University of Chicago Press.
 10. LAKOFF, G. - TURNER, M. (1989): *More than Cool Reason: A Field Guide to Poetic Metaphor*. Chicago; London: The University of Chicago Press.
 11. НКРЯ - Национальный корпус русского языка. <http://ruscorpora.ru>

ADDRESS & ©

проф. Светлана Юрьевна БОГДАНОВА, д. фил. н.
Кафедра прикладной лингвистики
Факультет английского языка
Иркутский государственный лингвистический университет
Ленина 8, 664 025 Иркутск
Russia
rusjap@mail.ru

СЛОВО-МАНИПУЛЯТОР БЕЗУСЛОВНО

Bezuslovno Being Word Manipulator (undoubtedly, certainly)

Елена Валерьевна МАРКАСОВА

Sankt-Petěrburg, Russia

ABSTRAKT: Tento článek pojednává o slově *bezuslovno* (nepochybně, určitě). Článek analyzuje významy a užití tohoto slova nejen v literatuře 19. a 20. století, ale také v současném jazyce, včetně jazyka médií. *Bezuslovno* funguje jako prostředek manipulace s postoji partnerů při komunikaci metodou stavové distribuce v procesu komunikace. Jako slovo, důležité pro tvorbu textu mluvené řeči, ztrácí svůj význam a stává se výrazem souhlasu / nesouhlasu (v ironicky orientovaném kontextu).

Klíčová slova: bezuslovno - užití v literatuře i jazyce médií - prostředek manipulace s postoji - výraz souhlasu / nesouhlasu

ABSTRACT: This article deals with the word *bezuslovno* (undoubtedly; unconditionally; certainly, of course). The paper analyses the meanings and the usage of this word in the literature from the very beginning of 19th century to the modern Russian including the mass-media practice. *Bezuslovno* in this context functions as the most efficient way of manipulating the partner's position, as the method of status distribution inside the communication. As a discursive word it can lose the meaning and can become the sign of agreement or disagreement (in an ironical context).

Key words: discursive words - speech manipulation - rhetoric - conversational approach - mass-media practice

ВВЕДЕНИЕ

В лингвистике сформировалась традиция описания дискурсивных слов (4), которые „отражают процесс взаимодействия говорящего и слушающего, выражают истинностные и этические оценки, presupпозиции, мнения, соотносят, сопоставляют и противопоставляют разные утверждения говорящего или говорящих друг с другом“ (2). Такой подход к материалу, как кажется, позволяет расширить представления о коммуникативных функциях слова „безусловно“ и подобных ему маркеров безальтернативности (8): *несомненно, без всякого сомнения, вне всякого сомнения, бесспорно*. Отсюда вынесенная в заглавие статьи образная характеристика слова *безусловно*: слово-резонер. Цель работы - описать функционирование слова *безусловно* в языке современных СМИ и повседневного общения в сопоставлении с письменными текстами.

МАТЕРИАЛ И МЕТОДИКА

Мы анализируем материал, используя, во-первых, данные Национального корпуса русского языка (НКРЯ) и Звукового корпуса русского языка повседневного общения (ЗКРЯ), во-вторых, образцы устной речи, размещённые в Интернете (сайты телепередач и радиопередач), а также материалы

форумов, блогов и частной переписки (с разрешения авторов).

Слово *безусловно* может быть (1) кратким прилагательным, а также (1) наречием от *безусловный* и (2) вводным словом, имеющим синонимы *разумеется, конечно, несомненно, естественно* и т.п. Так, в значении (1) оно используется в примере: „Зато поклонение юной литературе сделалось *безусловно*, *И да она и могла увлечь именно в ту эпоху, о которой идет речь*.“ [А. И. Герцен. Записки одного молодого человека (1840)] (НКРЯ). Это, конечно, форма краткого прилагательного. *Безусловно* можно однозначно признать наречием в следующем примере: „Припоминаю одно трагическое приключение, случившееся со мною в то время, когда я был в дружбе с этою сиреною, которой я повиновался *безусловно*“ [Ф. В. Булгарин. Воспоминания (1846-1849)] (НКРЯ). Однако существует очень много примеров, не имеющих однозначного решения проблемы: что это - наречие или всё-таки вводное слово, выделенное запятыми по воле корректора? Например: „До определённого момента мы, *безусловно*, действуем сообразно всеобщему закону, в противном случае мы заключали бы в себе самих основу нашего бытия, а это нелепость; но мы действуем именно так, сами не зная, почему...“ [П. Я. Чаадаев. Философические пись-

ма (1829-1831)] (НКРЯ). Мы вынуждены допускать обе интерпретации: и „мы, разумеется, действуем“, и „мы действуем без всяких условий“. Этот вопрос возникает и по поводу примера: „Нельзя спорить против этого, нельзя и согласиться **безусловно**“ [В. И. Даль. Хмель, сон и явь (1843)]. Конечно, синтаксический параллелизм наводит на мысль об однозначности прочтения **безусловно** как наречия, но логически непротиворечиво и другое мнение. Для описания избранного нами аспекта функционирования слова **безусловно** его принадлежность к определённой части речи или выявление его синтаксической функции представляется нам факультативной информацией, поэтому далее мы эти характеристики не приводим.

Если выстраивать относительную хронологию, отражающую функционирование **безусловно** в письменных текстах, то „мода“ на использование этого слова постепенно распространяется с 1820-х гг. и достигает пика уже в XX веке. Это слово встречается у М. А. Корфа, А. И. Герцена, И. А. Гончарова, М. Е. Салтыкова-Щедрина, Ф. И. Буслаева, Ф. М. Достоевского, А. Ф. Писемского, Н. Г. Чернышевского, Н. С. Лескова, П. Д. Боборыкина, В. В. Крестовского, В. П. Мещерского, П. И. Чайковского, А. Ф. Кони, И. И. Мечникова, С. Ю. Витте. Очень любили **безусловно** В. С. Соловьёв, С. Л. Франк, у которых оно встречается более 100 раз, а также В. И. Ленин, А. М. Пятигорский (более 40), Л. И. Шестов, А. И. Деникин, И. В. Сталин, Б. В. Савинков, Л. М. Каганович, П. Л. Капица, Н. С. Хрущёв, М. М. Бахтин, Ю. Олеша, Ю. Домбровский, А. Рыбаков, А. Бухарина, В. Быков, В. Богомолов и др. В советский период оно, судя по примерам, вошло в обиход партийных деятелей, причём использовалось при описании ситуаций, которые как раз не предполагали возможности дискуссии в рамках существующей идеологии, при этом право на запрет дискуссии приписывал себе сам говорящий: „Марксисты **безусловно** убеждены в буржуазном характере русской революции“ [В. И. Ленин. Две тактики социал-демократии в демократической революции (1905)]. „Нужно ли уничтожить „ножницы“ между городом и деревней, все эти недоплаты и переплаты? Да, **безусловно**, нужно уничтожить“ ([И. В. Сталин. Об индустриализации и хлебной проблеме (1928)]; „Есть ли у нас вообще зерновая проблема, как актуальный вопрос? **Безусловно**, есть. Только слепые могут сомневаться, что зерновая проблема бьёт теперь во все поры советской общественности“ [И. В. Сталин. Об индустриализации и хлебной проблеме (1928)]; „Есть ли у нас среди членов партии люди, выражающие правый уклон? **Безусловно**, есть“ [И. В. Сталин. Об индустриализации страны и о правом уклоне в ВКП(б) (1928)].

Этот коммуникативный советизм отметил

Е. Шварц, в пьесе которого „Дракон“ находим: „На двери надпись готическими буквами: „Людям вход **безусловно** запрещен“. [Е. Л. Шварц. Дракон (1943)]. Иронические контексты для **безусловно** есть у И. Ильфа и Е. Петрова: „*Он ушел, объяснив вдове, что дополнительные следы её мужа **безусловно** найдутся в редакции газеты „Станок“, где уж, конечно, все на свете известно*“. [Илья Ильф - Евгений Петров. Двенадцать стульев (1927)]; „*Испросила Елена Станиславовна, чуть не задохнувшись. **И Безусловно**, **И** ответил гениальный слесарь*“. [там же] „*А то можно устроить дуэль на мясорубках **И** это элегантнее. Каждое ранение **безусловно** смертельно*“. [там же]

Нужно отметить, что используемое в научной литературе, посвящённой объективным данным, это слово никакой иронии не предполагает и выглядит вполне уместно: „*Если не принимать во внимание члены, умноженные на f, то уравнения (1) и (2) станут несравненно более простыми, но, **безусловно**, менее точными; мы получим тогда <formula>*“. [М. В. Остроградский. Заметка о движении сферических снарядов в сопротивляющейся среде (1840)]; Такое неудовлетворительное положение связано, безусловно, с крайней трудностью предмета. [М. В. Остроградский. Мемуар о движении сферических снарядов в воздухе (1840)]

Восстановить картину употребления этого слова в живой речи в XIX веке невозможно, однако применительно к XX веку с его поворотом в сторону „живого информанта“ и „живого языка“, вопрос о том, осталось ли это слово только в письменных текстах или встречается в повседневном общении, кажется очень важным. Мы пытались выяснить, кто и при каких обстоятельствах так говорит, и узнали, что, например, на 225 тысяч словоупотреблений в Звуковом корпусе русского языка повседневного общения „Один речевой день“ (ОРД) (1) слово **безусловно** встречается... три раза! В ОРД на 01.10.2009. представлены записи живой речи 40 информантов (20 мужчин и женщин), всего 320 часов звучания. Кроме диктофонных записей мы использовали орфографическую расшифровку 34 часов звучания, в которой насчитывается 244 075 слов. Этот факт невозможно игнорировать, он говорит либо о недостаточной сбалансированности ЗКРЯ, либо о том, что **безусловно** имеет специфику, делающую невозможным его активное использование в повседневном общении, подобно „конечно“ или „естественно“.

В языке СМИ оно используется очень часто. Так, это слово было визитной карточкой ведущего Радио-Монморанси Александра Лаэртского в конце 1990-х гг.: „*А мы периодически отвечаем на ваши вопросы, приходящие на пейджер, мне помогает в этом сложном деле Александр Минаев, вот такой вопрос: Как вы думаете, каким образом группа „Блестящие“, ну, это опечатка, **безусловно**, „Дристящие“ ансамбль называется, попали*

в „ЭмТиВи“. Вот ты в своё время тоже работал в этой, скажем так, преступной организации телевизионной...“ (Беседа с Александром Миным). Причем произносительная норма, продиктованная этим ведущим (с искусственно долгим [о], твердым [б], иногда двойным ударением (на первом и третьем слогах), прижилась в языке молодежной тусовки и регулярно воспроизводилась вместо утвердительного ответа в частном общении: „бЭзуслОвно“.

Безусловно часто звучит в передаче „Школа злословия“, где его произносит Т. Толстая. Например: „Арбенина. Хорошо / я скажу просто / меня зовут Диана Арбенина. Толстая. „Меня зовут Диана Арбенина“ / это / **безусловно** / эффектный пиарход / я вас поздравляю / я не понимаю / почему зрители не аплодируют“. (2003.12.08)] Это высказывание, содержащее прямую оценку (*безусловно эффектный пиар-ход*), сразу распределяет статусы адресата и адресанта: гостя оценивают гостеприимные хозяева, они же „хозяева дискурса“.

Наконец, название „безУсловно“ (именно так, с прописной буквой У) имеет передача Уральского телевидения, освещающая сложные социальные и политические проблемы, по поводу которых телезрители могут выразить своё мнение в режиме он-лайн; при этом на экране появляется подсчёт мнений „безУсловно, да - , безУсловно, нет - “.

Как пишет Ю. Р. Тагильцева (8), „с каждым из таких слов соотносится другое слово, обладающее альтернативным значением (*условие, спор, сомнение*). Сами отрицательные приставки *-бес-/-без-* и не содержат в себе значения отрицания, отсутствия того, что заключено в значении слова или основы без Шне-Ш и Шбез-/бес-Ш. Говорящий, употребляя эти вводно-модальные слова, претендует на полное знание о предмете речи, сомнений в выборе одного из возможных вариантов у него нет и потенциально не должно быть у его собеседника. Основная цель употребления вводно-модальных слов данной группы - исключение всех других вариантов и исключение возможных сомнений“ (8).

Эта группа слов входит в состав средств подавления собеседника, наряду с отмеченными К. Ф. Седовым (6, 7) формулами навязывания собственных убеждений на основе представления о большей ценности своего жизненного опыта „Я считаю...“, „Я бы на вашем месте...“, „Ты должен...“. Таким образом „манипулятор самоутверждается, ставя собеседника в конкретной ситуации общения на нижнюю по сравнению с собой статусную позицию“ (7).

У адресата очень часто возникает вопрос о степени безусловности того, что адресант сообщает в качестве безусловного. Например: „Фамилия вам / **безусловно** / известная / кроме фонетики и фонологии он ещё много занимался проблематикой языковых союзов.“ [Лекция (отрывок), Москва (2005)]; „Крупный охват мировой войны; „без-

условно серьезные“ заявления и обязательства (*безусловно ли?*)“. [В. В. Вишневский. Дневники военных лет (1943-1945)] Однако сомнение в „безусловности“ остается невысказанным вопросом, поскольку адресат в этом случае - лицо подчинённое, не имеющее права голоса.

Кроме манипулятивной функции, имеющей прямое отношение к сообщаемой информации, *безусловно* может быть семантически опустошённым элементом, маркирующим лишь распределение статусов в диалоге, но не принуждающим адресата присоединиться к чужой позиции. Это происходит в тех случаях, когда смысл высказывания изначально не является дискуссионным („Волга впадает в Каспийской море“). Например: Особое место в водно-ресурсном потенциале, *безусловно*, принадлежит озеру Байкал. [Национальное богатство республики Бурятия // „Вопросы статистики“, 2004]; „*Безусловно* / каждый человек выдаёт формулы / ему свойственные.“ [Беседа с Д. Арбениной, лидером группы „Ночные снайперы“, „Школа злословия“, канал „Культура“ (2003. 12. 08)]

В условиях живого общения *безусловно* используется и в целях манипулирования, и как средство распределения статусов, и как средство театрализованной солидаризации участников диалога (- Погодка шепчет! - *Безусловно!*), и как средство иронии или самоиронии (- Ты уже всё сделала? - *Безусловно!* (подразумевается, что и не начинала).

Ироническое отношение к функции речевого доминирования слов-резонеров нашло отражение в „языке падонков“. В „Словаре Езыка падонков“ есть статья „Беспесды“ (вульг.): „Беспесды - вводное слово с множеством значений, употребляется (это прием иронической гиперкоррекции: заменой букв „бля“ в слове *употребляется* автор демонстрирует „подчинение“ требованию не использовать мат в публичной речи - Е. М.) лексики в значениях „без вранья“, „однозначно“, „безусловно“, „определённо“, „точно“, „конечно“, „естественно“ и др. Часто сокращается как „б/п“. Оторвавшееся от своих литературных синонимов, слово это всё-таки лишено манипулятивного потенциала.

РЕЗУЛЬТАТЫ И ДИСКУССИЯ

Слово *безусловно* рассматривается как маркер манипулятивного речевого поведения личности, имеющей иллюзивную установку доминирования. Итак, слово *безусловно* и подобные ему слова и словосочетания (*несомненно, бесспорно, вне всякого сомнения*), по своей функции в языке напоминают функцию героя-резонёра в дорежиссёрском театре. Как герой-резонёр, очевидец, не принимающий активного участия в действии, остающийся „над схваткой“, слово-резонёр оценивает происходящее в масштабах речевого акта, проводит границу между адресантом и адресатом, „расставляет по местам“ участников коммуникации.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Существующее в академической науке (5) в школьной и вузовской традиции описание слов этой группы („Вводные слова и словосочетания с модальным значением, выражающие оценку говорящим степени достоверности сообщаемого (уверенность, предположение, сомнение, неуверенность и т.п.): конечно, несомненно, *безусловно*, бесспорно, очевидно, без всякого сомнения, вероятно, по всей вероятности, по сути дела, разумеется, само собой разумеется, может быть, должно быть, наверное, пожалуй, по-видимому, действительно и др.“ (3), конечно, удобно для преподавания. Однако оно суживает представления о том, как многообразны функции и значения перечисленных слов в языке. Рассмотрение их в рамках дискурсивного подхода позволяет увидеть их коммуникативные возможности в ином свете.³⁴

ИСПОЛЬЗОВАННАЯ ЛИТЕРАТУРА И ИСТОЧНИКИ ИНФОРМАЦИИ

1. SHERSTINOVA, T. (2009): The Structure of the ORD Speech Corpus of Russian Everyday Communication. In: „*Text, Speech and Dialogue TSD-2009*“. LNAI 5729. Berlin Heidelberg: Springer-Verlag, pp. 258-265.
2. БАРАНОВ, А. - ПЛУНГЯН, В. - РАХИЛИНА, Е. (1993): *Путеводитель по дискурсивным словам русского языка*. Москва.
3. ВАЛГИНА, Н. - РОЗЕНТАЛЬ, Д. - ФОМИНА, М. (2002): *Современный русский язык*. Москва. 528 с.
4. *Дискурсивные слова русского языка: опыт контекстно-семантического описания* (1998) К. КИСЕЛЕВА - Д. ПАЙАР. Москва: Наука.
5. *Русская грамматика* (1980). Под ред. Н. Ю. ШВЕДОВОЙ. Москва: Наука.
6. СЕДОВ, К. (1996): Типы языковых личностей и стратегии речевого поведения (о риторике бытового конфликта) In: *Вопросы стилистики. Язык и человек*. Саратов: Изд-во Саратов. ун-та. Вып. 26. С. 8-14.
7. СЕДОВ, К. (2002): Языковая личность в контексте психолингвистической конфликтологии. In: *Труды Международного семинара Диалог '2002 по компьютерной лингвистике и ее приложениям*. Dostupný z <http://www.dialog-21.ru/>
8. ТАГИЛЬЦЕВА, Ю. (2006): *Субъективная модальность и тональность в политическом интернет-дискурсе*. Екатеринбург.
9. *Звуковой корпус русского языка повседневного общения „Один речевой день“ (ОРД) СПбГУ*.
10. *Национальный корпус русского языка*. Dostupný z www.ruscorgo.ru
11. Беседа с Александром Минаевым. Часть 1. Dostupný z <http://www.laertsky.com/mnm/minau>
12. *Словарь Езыка падонков*. Dostupný z <http://blogs.mail.ru/mail/vyacheslav-88/2433C2A57B74D30.html>
13. *безУсловно Уральское телевидение*. Dostupný z <http://www.uitv.ru/television/bezuslovno>

ADDRESS & ©

Елена Валерьевна МАРКАСОВА, д. фил. н.
АГ СПбГУ (Академическая гимназия)
Санкт-Петербургский государственный университет
Пер. Каховского 9, 181 315 Санкт-Петербург
Russia
markasovaelena@yandex.ru

³⁴ Я очень признательна коллегам, которые помогли мне советами и важными замечаниями: Е. Геккину, Й. Коростенскому, С. Степанову, Л. Пазгалову.

ПОСЛОВИЦЫ В ГАЗЕТНОМ ТЕКСТЕ И МЕДИЙНОМ ДИСКУРСЕ

Proverbs in Newspaper Text and Media Discourse

Ольга Борисовна АБАКУМОВА

Orel, Russia

ABSTRAKT: Článek pojednává o funkci přísloví v periodickém tisku, v mediálním diskursu. Zvláštní pozornost je věnována popisu různých typů komunikativních strategií, které žurnalisté využívají k dosažení nezbytného efektu. Předpokládá se, že text v médiích reprezentuje ve většině případů výsledky sociálně-strategické komunikační činnosti. Cíle je dosaženo zvláštním „dávkováním“ materiálu, organizací komunikace, využitím různých prostředků působnosti řeči. Využití přísloví v textu je spojeno s postupným rozvíjením scénáře přísloví, což lze považovat za důsledek vrstvení 3 druhů frejmů na sebe: obrazného, zevšeobecňujícího a okazionálního. Přísloví, které je v textu aktualizováno, vyjadřuje nepřímou řeč (ve většině případů direktivního typu).

Klíčová slova: přísloví - mediální diskurs - komunikativní strategie - instrumentální strategie - sociálně-strategická komunikativní činnost - frejm - nepřímá promluva - scénář

ABSTRACT: The article deals with the problem of proverb's meaning and its functioning in newspaper text and in media discourse. Special attention is paid to different communicative strategies, used by journalists in achieving the necessary effect. It is supposed that media text in most cases is a result of social strategic action. The aim is achieved through different means and use of proverbs as well. The actualisation of proverb in text is connected with the developing of the proverbial scenario as a result of superposition of three types of frames: imaginary, occasional and generalised. The use of proverb in speech is an indirect speech act (in most cases of directive type).

Key words: proverb - media discourse - communicative strategy - instrumental strategy - social strategication - frame - indirect speech act - scenario

ВВЕДЕНИЕ

Лингвистическое исследование пословиц - малоизученная область языкознания, хотя и имеет большую традицию изучения в фольклоре. В лингвистике разрабатываются проблемы определения пословицы, ее лингвистического статуса, дифференциации пословиц от других единиц сходной природы, проблемы значения пословицы и ее употребления в речи и в тексте. Пословицы не только выступают как знаки разнообразных житейских ситуаций, они одновременно моделируют различные типовые ситуации (Пермяков 2001).

Мы остановимся на проблемах значения и функционирования пословиц, поскольку лингвистический статус не влияет на их использование в речи. Проблема исследования и лексикографического описания значения пословиц - одна из наиболее сложных в паремиологии. Исследователи, которые занимаются вопросами функционирования пословиц в речи, полагают, что описать значение пословицы возможно только при его актуализации в кон- тексте, поскольку они допускают различные

интерпретации. Однако нельзя забывать, что пословицы являются частью языковой системы, могут быть отделены от ситуации использования и сохранять свое значение. Ю. И. Левин различает значение и смысл пословицы: значение - это то содержание, которое может быть передано с помощью метаязыка, без учета языковых и образных характеристик пословицы, а смысл - это референциальное значение пословицы, который в большей степени зависит от ситуации употребления, чем смысл слова. А. В. Бондарко рассматривает значение как план содержания языковых знаков, а смысл как текстовую функцию, как то, что имеется в виду и может реализоваться как языковыми, так и неязыковыми средствами. При одинаковом значении и обозначении смысл может быть разным.

В данной статье под значением пословицы понимается ее содержание как языкового знака, а под смыслом - ее актуализованное в речи содержание.

С позиций когнитивной лингвистики значение пословицы представляет собой фрейм (один из способов представления стереотипной ситуации по М. Минскому), даже двойной фрейм, поскольку

пословица обладает переносным значением. В то же время ей присущ прагматический компонент значения - оценка ситуации. Когнитивный и прагматический компоненты значения языковой единицы соотносятся с когнитивной и прагматической структурами сознания и представляют собой информацию о мире и об отношении к конкретным фактам. Когнитивный компонент при этом связан с информацией о мире, а прагматический - с субъективным отношением, оценкой означаемого факта (Никитин). Пословица представляет собой не только фрейм, но и сценарий, в большинстве случаев имплицитную рекомендацию, как надо действовать, исходя из ситуации-фрейма (Иванова 2005). Т. Н. Зевахина предлагает метафорическую модель актуализации смысла пословицы в речи, исходя из множественности окказиональных фреймов (Зевахина 2002).

МАТЕРИАЛ И МЕТОДИКА

Материалом в данной статье являются русские пословицы в газетных текстах, в медийном дискурсе. Функционирование пословиц в речи описывается с позиций когнитивно-дискурсивного подхода, который в данном случае базируется на объединении двух моделей: когнитивной модели метафоризации окказиональных фреймов Т. Зевахиной и прагматической модели коммуникативного действия Ю. Хабермаса (Habermas 1987). Описание значения пословицы осуществляется с применением аппарата падежной и референциально-ролевой грамматики Ван Валина и Фоли (1982).

РЕЗУЛЬТАТЫ И ДИСКУССИЯ

Исследование показало, что смысл пословицы в речи и тексте зависит не только от значения пословицы и контекста использования, но и от коммуникативной стратегии, которую избирает говорящий, то есть от внутреннего контекста (в понимании А. Залевской (2000)). А газетный текст в рамках медийного дискурса представляет собой социально ориентированный стратегический коммуникативный акт. Пословица в тексте является реализацией косвенного речевого акта в большинстве случаев директивного типа, хотя в некоторых ситуациях это может быть ассертив с выражением мнения или экспрессив с выражением рациональной оценки. Употребление и понимание пословицы связано с разворачиванием имплицитного пословичного сценария, который представляет собой наложение фреймов. Пословица в тексте выполняет текстообразующую функцию и помогает понять главную мысль текста и позиции участников общения.

В данной статье мы рассмотрим пословицу в медийном дискурсе, который представляет собой обсуждения какой-либо темы в сфере массовой

коммуникации с применением традиционно принятых или официально разрешенных дискурсивных практик и связанных с ними языковых средств.

Под дискурсивными практиками понимаются освященные соответствующей традицией и принятые в данном сообществе способы рассуждения о чем-либо (см. Баранов 2009).

Традиционное для теории журналистики понятие „текст“ ассоциируется в коммуникативной лингвистике с теперь уже основополагающим термином „коммуникативный акт“. Выдающийся философ современности, занимающийся вопросами коммуникации, Ю. Хабермас (Habermas 1987) предлагает дифференцировать собственно коммуникативный акт, целью которого является взаимопонимание, и стратегическое действие, ориентированное на успех, когда слушающего используют без учета его интересов. Стратегическое действие может быть как открытым, так и завуалированным, оно предполагает манипуляцию субъектами и продуцирование искаженного дискурса. Внутри стратегического действия выделяются несоциальный инструментальный акт и социально стратегический акт, каждый из которых ориентирован на успех.

Инструментальный акт отвечает такому подходу к человеческой деятельности, когда прагматические критерии выдвигаются на первый план, а социальный контекст как бы выносится за скобки. Социально стратегическое действие ставит в центр внимания социальные взаимодействия людей, но смотрит на них с точки зрения эффективности процессов решения и рационального выбора (Володина 1999). Дискурс в таком случае состоит из разъяснения и аргументации. „Коммуникативный разум находит для себя масштаб и меру в способе аргументации в процессе прямой или косвенной реализации претензий на пропозициональную истину, правильность нормативов, субъективную правдивость и эстетическую достоверность“ (Хабермас 2008).

Центральным элементом массовой коммуникации, по мнению Г. Г. Почепцова, является понятие социального общения, включающее поиск, создание, обработку и распространение общественно значимой информации с помощью текстов и дискурсов, в свою очередь формирующих медийные коммуникативные акты и процессы (Почепцов 2001).

В медийных текстах „субъективная точка зрения может быть выражена в виде общего мировоззренческого суждения (пословицы, поговорки, афоризма); сообщение может быть перегружено оценочной лексикой, фразеологизмами, которые благодаря своей образности создают наглядность описания и будят эмоции, прецедентными текстами и т.п.“ (Ковшова 2009: 47). Способы речевого воздействия, точнее языкового „насилия“, над сознанием читателя подробно описаны А. Н. Барановым и включают введение в отрицательно

оцениваемый контекст, навязывание пресуппозиции, семантические импликации, развернутую метафору, ссылки на авторитет, на неизвестный источник, языковую игру и другие (см. Баранов 2009).

А. А. Кибрик, обсуждая таксономию дискурса, в основе которой лежит понятие функционального стиля, отмечает, что в современном глобальном мире публицистический, или медийный, функциональный стиль менее определен, чем научный, официальный или художественный. Медийный функциональный стиль гораздо сильнее интегрирован с немаркированным бытовым стилем (Кибрик 2003). На роль прототипического жанра СМИ, по мнению данного исследователя, может претендовать телевизионное интервью.

В данной статье мы рассмотрим употребление пословиц в газетных интервью с когнитивно-дискурсивных позиций. Возможности использования и понимания пословиц в речи убедительно описаны Т. И. Зевахиной в её модели метафоризации окказиональных фреймов (Зевахина 2002). Фрейм понимается и как концептуальное, и как социальное понятие, как пакет информации, необходимый для описания ситуации. Выделяются образный фрейм, представленный внутренней формой пословицы и задающий класс стандартных ситуаций, конкретно-ситуативный, отражающий ситуацию действительности, и обобщенный фрейм, связанный с общим значением пословицы. При порождении высказывания слоты образного фрейма заполняются объектами из конкретной ситуации действительности, и вся ситуация изображается кратко, ёмко и выразительно, метафорически. При восприятии речи движение мысли идет в обратном направлении: от семантики пословичного высказывания через обобщенное значение к ситуации речи.

Пословица определяется нами как языковой знак с текстовыми характеристиками (и функциями). Реализованная в речи пословица представляет собой оценочное высказывание, практическое суждение, приводящее к действию. Семантика пословиц, по мнению многих исследователей, содержит эксплицитный или имплицитный совет, рекомендацию, указание на то, как нужно вести себя в определенных (типовых) ситуациях. В речи происходит развертывание пословичного сценария, который содержится в ее семантике в свернутом виде, как инвариант, но при порождении высказывания происходит выбор какого-то одного, реже двух сценариев. Пословичный сценарий мы рассматриваем как разновидность смысла-инструкции, имплицитную рекомендацию о том, как надо действовать, исходя из ситуации-фрейма (см. Иванова 2005: 85). В силу дидактического характера пословиц этот смысл представляет собой именно побуждение к совершению определенного рода действий.

Толкование значения пословиц представляет

собой лингвистическую проблему, поскольку их смысл в большей степени, чем смысл слов, связан с контекстом употребления. Одна и та же пословица в разных контекстах может иметь разный смысл. Представляется, что на смысл реализованной пословицы в равной степени оказывают влияние как внешние, так и внутренние факторы, как внешний, так и внутренний контекст (о внутреннем контексте см. Залевская 2000).

Описывая прагматику и семантику пословиц в текстах, мы будем опираться на типологию речевых актов Ю. Хабермаса, которая включает 4 класса: 1) коммуникативный, эксплицирующий прагматический смысл высказывания, 2) констативный, служащий для выражения смысла при когнитивном использовании языка, 3) репрезентативный, который представляет говорящего в речи, его интенции, отношения, эмоции, 4) регулятивный, используемый для выражения смысла при intersubъективном взаимодействии. Теорию речевых актов данный исследователь дополняет понятием „фоновых знаний“ и создает категорию „жизненного мира“ (Habermas 1987), которая дает возможность описать национально-культурную специфику коммуникации.

В данной статье мы проследим реализацию разных типов коммуникативного действия в газетных текстах, взятых из русскоязычной эстонской, белорусской и российской прессы.

Краткое содержание коммуникативной ситуации, описанной в статье Аллы Аграновской „Лайне Янес: „Без культуры мы погибнем“ в газете „Молодёжь Эстонии“, следующее. Журналистка берет интервью у министра культуры Эстонии Лайне Янес, которая родилась в Москве (её мать русская, а отец эстонец), а русский язык изучала в Алжире. Обе участницы коммуникации любят и часто употребляют пословицы, цитаты и другие воспроизводимые в речи высказывания, имеющие культурные ассоциации. Речь идет о непростой ситуации в стране, когда за экономическими и политическими проблемами люди забывают о культуре, и она существует по остаточному принципу.

ПОЗИЦИЯ МИНИСТРА

Kommunikativa. Претензии на понимание. Министр использует пословицу „Пока гром не грянет, мужик не перекрестится“ в ситуации, где она хочет показать позитивный момент того, что произошло в Эстонии. „Какой-то позитивный момент в том, что произошло у нас в Эстонии, все же есть. Помните хорошую русскую пословицу „Пока гром не грянет, мужик не перекрестится“?“. Она хочет, чтобы русская журналистка лучше поняла её и использует русскую пословицу. Эту позицию можно охарактеризовать и как коммуникативную, и как инструментальную речевую стратегию. Данная пословица в русской культуре обычно используется с отрицательной оценкой, так как моделируется ситуация, в которой неглубоко верующие

люди вспоминают Бога только в крайнем случае, во время беды, перед смертью. Человек, для которого русский язык неродной, мог этого и не знать. Но если такое толкование сделано намеренно, то это уже инструментальная стратегия, поскольку разное толкование слов и выражений больше характерно для софистического этоса (Рождественский 2005).

Konstantiva. Претензии на истину. Говорящий претендует на истину, так как считает, что все сделано правильно, ситуация изменилась и меняется к лучшему.

Образный фрейм моделирует ситуацию, когда грянул гром, и мужик перекрестился.

Окказиональный фрейм: положение в Эстонии по сравнению с предыдущим периодом улучшилось, на смену резким политическим переменам пришла некоторая стабильность, спокойствие.

Обобщенный фрейм: наличие причинно-следственной связи между двумя событиями, при которой второе следует только после первого (пока не случится беда, страшное событие, человек не изменит своего поведения).

Основная семантическая нагрузка передается при помощи предикатов „грянет“ и „перекрестится“, которые передают денотативное содержание ситуации, но без нужной оценки смысл пословицы меняется.

Классы глаголов: грянуть - 1. Раздаться, загрохотать (о звуке, громе в образном фрейме), 2. перен. Разразиться, неожиданно начаться (высок.) - достижение (achievement) (неконтролируемое действие); перекреститься - делать рукой жест креста - выполнение (accomplishment). (контролируемое действие) (Ван Валин - Фоли 1982).

Время: форма будущего совершенного вида несет значение обычного постоянного результата. Наличие отрицания дает этой форме возможность стереть грани между настоящим и будущим. Когда отрицается ожидаемый результат или предел, форма будущего обращена к настоящему (Виноградов 1972).

Тематические отношения: гром - эффектор, мужик - агенс.

Макроролы: гром - актер, мужик - актер.

Слоты „гром“ и „мужик“ метафорически переосмысляются и заполняются соответствующими объектами из мира „Действительное“.

Модальность: эпистемическая, говорящий верит, убежден в своей правоте.

Пословичный сценарий: серьезные разрушительные события заставляют людей измениться к лучшему, влекут за собой хотя бы небольшие положительные результаты.

Representativa. Претензии на искренность. Говорящий, возможно, искренне считает, что есть позитивные сдвиги в ситуации в стране, что в Эстонии культура спасает мир. Оценка ситуации положительная. Её любимая пословица „Любишь кататься,

люби и саночки возить“, которую она позже вспоминает с удовольствием, характеризует её как человека ответственного, который привык отвечать за свои слова и поступки. Но не исключено, что она просто не хочет делиться с русской журналисткой всеми проблемами своего правительства.

Regulativa. Претензии на правильность. Министр репрезентирует себя как человек, наделенный властью за свои заслуги перед народом. Будучи дирижером по образованию, она много лет отдала школе, обучению детей музыке, потом была мэром Тарту и в 2005 году была избрана министром культуры. Она считает, что имеет право так говорить и утверждать наличие позитивных сдвигов. В её устах пословица „Пока гром не грянет, мужик не перекрестится“ - ассертив, выражение мнения, или экспрессив, в котором преобладает рациональная оценка. Она говорит: „Я думаю, культура значительна. Но в общем, да: вспомнили культуру, в широком ее смысле, культуру поведения, культуру общения. И тут, я думаю, у культурных людей нет проблем, ни национальных, ни международных“.

ПОЗИЦИЯ ЖУРНАЛИСТА

Kommunikativa. Претензии на понятность. Если у министра основная цель беседы - показать, что все хорошо и идет по своему намеченному плану, то цель журналиста другая. Пословица, которую министр употребляет в начале своего интервью, используется журналисткой в конце разговора (тоже сильная текстовая позиция), но уже с другим смыслом. Её основная цель - заставить министра согласиться с тем, что проблемы в области культуры всё-таки есть и решать их обязано в первую очередь министерство культуры. Это инструментальная коммуникативная стратегия, но журналистка не преследует личной выгоды, это социально-стратегический коммуникативный акт, одним из элементов в речевой реализации которого является пословица в её не только моделирующей, но и прогностической функции (о прагматических функциях пословиц см. Пермяков 2001).

Konstantiva. Претензии на истину. Журналист претендует на истину. Она говорит: „Как-то уже заведено, что в важных правительственных делах культура где-то там, на последних местах. Потому что есть вещи поважнее - экономика, юстиция, правопорядок. Меж тем вырывать из сегодняшней непростой ситуации - сами сказали, „пока гром не грянет, мужик не перекрестится“ - приходится вам, министру культуры“.

Образный фрейм: пока гром не гремит, мужик не крестится, потому что не вспоминает о Боге.

Окказиональный фрейм: пока культура еще не погибла, правительство не заботится о ней.

Обобщенный фрейм: пока беда не пришла, человек о ней не думает.

Модальность высказывания деонтическая, выражаются социальные нормы (Следует быть от-

ответственным, Нужно контролировать подчиненных).

Пословичный сценарий: о культуре (душе) нужно заботиться сейчас, пока еще не поздно, правительству нужно принимать соответствующие меры.

Representativa. Претензии на искренность. Журналистка скорее всего искренна, но она и выполняет социальный заказ общества (и своего редактора), поскольку наличие в обществе культуры отношений снимает национальные проблемы (например русофобию). Она искренне заинтересована в том, чтобы интересы русскоязычного населения в Эстонии соблюдались, а русская культура развивалась, а не преследовалась. Её оценка ситуации с культурой в стране отрицательная.

Regulativa. Претензии на правильность. Журналистка выступает не только от своего лица, как носительница русского языка, но прежде всего как представитель пославшей ее газеты „Молодежь Эстонии“. Решение проблем культуры именно на правительственном уровне особенно важно для растущей молодежи, система ценностей которой еще не устоялась, а формировалась в очень сложных условиях. Поэтому журналистка вынуждает министра публично признать, что её миссия помочь обществу приобрести понимание того, что культура - это то, „без чего невозможно жить, как без воздуха“. Пословица в устах журналистки подспудно подводит министра к этой мысли. В данном случае пословичное высказывание - это косвенный директив. Перлокутивный эффект налицо: министр соглашается, что укрепление позиций культуры в эстонском обществе - её миссия.

В целом это социально-стратегический коммуникативный акт.

ВТОРОЙ ПРИМЕР заимствован из белорусской газеты. Журналистка Кристина Владимировна знакомится в кафе с молодыми людьми, которые оказываются профессиональными угонщиками автомобилей. Молодые люди, приехавшие из Петербурга, согласились на интервью без указания имен.

ПОЗИЦИЯ ВОРОВ

Парни живут за счет угона транспорта. Машины почти всегда угоняют по заказу. Процедура угона занимает всего 15 секунд, у них есть дорогая аппаратура, которая отключает сигнализацию. Своих клиентов они никогда не обманывают, это дело чести. Но тюрьмы всё-таки боятся. На вопрос журналистки: „*Неужели вам не жаль своих жен, матерей?*“ парни отвечают: „*А что делать? Любишь кататься, люби и саночки возить. При нашем занятии семья - это и риск большой и обуза определенная. Да и порядочную жену найти проблема. Когда деньги есть, она с тобой, а как тяжело становится, ищи ветра в поле*“.

Kommunikativa. Парни используют инструментальную коммуникативную стратегию, хотя и соглашаются на интервью. Они даже бравируют

своим асоциальным поведением, своим „ремеслом“. Они используют пословицы, пытаются снять с себя ответственность и скрыться за народной мудростью. Таким образом они достигают мнимого консенсуса.

Konstantiva. Угонщики машин претендуют на истину, хотя знают, что неправы.

Основное семантическое содержание пословицы передается предикатами „*любишь кататься*“ и „*люби возить*“. Логическая структура: любить делать (что?), кататься (на чем?), возить (что?).

Классы глаголов: любить делать (что?) - иметь склонность, пристрастие к чему-либо - нелокативное состояние (state) (Van Valin 1993).

Время: форма настоящего времени (любишь делать что) обозначает независимую от ограничений данность действия, состояния, его свойственность лицу или предмету. Обозначается действие вне ограничений во времени при всяких условиях и вследствие этого присущего, свойственного субъекту.

Форма повелительного наклонения (люби делать что) выражает волю говорящего, побуждая его стать производителем какого-либо действия, принадлежит к эмоционально-волевому языку и характеризуется особой интонацией (Виноградов 1972).

Тематические отношения: ты - агенс, саночки - пациенс.

Макроролы: ты - актер, саночки - претерпевающий.

Образный фрейм: кто-то любит кататься на санках, с горы едет легко и быстро, в гору идет тяжело, тащит санки за собой, если он любит кататься, он должен любить и санки возить.

Окказиональный фрейм: кто-то занимается угоном машин, он за это хорошо получает, но есть и обратная сторона: можно сесть в тюрьму, и лишиться общения с близкими.

Обобщающий фрейм: если ты любишь заниматься каким-то приятным для тебя делом, будь готов и на неприятности, которые с ним связаны.

Слот „саночки“ метафорически переосмысливается и наполняется новым содержанием в конкретной ситуации использования пословицы.

Пословичный сценарий: Следует быть готовым к разного рода неприятностям, если ты выбрал дело, от которого не хочешь отказываться.

Representiva. Парни искренни на грани с цинизмом. Они оценивают всех людей со своих позиций, считают, что все воруют, и начальники на своем месте, и работяги на своем, но масштабы у всех разные.

Regulativa. Угонщики репрезентируют себя как люди, познавшие жизнь и нашедшие в ней свое место. Они достигли высокого профессионализма в своем деле и гордятся своими высокими зарплатами. Но они все же осознают, что нарушают закон, и готовы понести наказание. Пословицы, которые они используют, содержат косвенный директив:

Следует отвечать за свои поступки. Они понимают, что нарушают социальные нормы поведения в обществе, но оправдывают себя тем, что все вокруг воруют, в первую очередь власть имущие, поэтому снижают планку для себя. Это манипулятивная стратегия.

ПОЗИЦИЯ ЖУРНАЛИСТА

Kommunikativa. Журналистка немного подыгрывает ребятам, задает им много вопросов об их „профессии“, планах на будущее, о взглядах на семейную жизнь, о „кодексе чести“ вора, о возможности обмануть заказчика. Но в конце концов все же задает коварный вопрос: „И все же сколько веревочке ни виться, все равно конец будет. Пройдут годы, и вы уже не будете в столь боевой форме. Какой будет ваша „пенсия“?“.

Konstantiva. Используется пословица, которая должна подвести черту под разговором.

Журналист претендует на истину, хотя понимает, что есть доля правды в том, что говорят воры, не зря же она называет статью „Деточкины наших дней“, вызывая таким образом у читателя аллюзии со знаменитым фильмом Э. Рязанова.

Семантика передается предикатами „витья“: *вьется что? и быть концу чего?*

Класс глагола: *витья* - кружиться, крутиться, изгибаться - неконтролируемая деятельность;

Быть - происходить, случаться - достижение (achievement).

Время: форма будущего времени несовершенного вида обозначает течение действия в плане будущего, отрешенного от настоящего, оно напрямую противопоставлено настоящему.

В пословице предвещается обязательное негативное завершение действия. Это прогностическая функция.

Тематические отношения: веревочка - пациент.

Образный фрейм: вьется веревочка, которой в конце концов приходит конец.

Окказиональный фрейм: угонщики машин в конце концов постареют и не смогут больше заниматься своим прибыльным делом.

Обобщающий фрейм: всему на свете приходит конец.

Пословичный сценарий: не следует ожидать, что позитивная ситуация будет длиться вечно, нужно быть готовым к неприятным переменам.

Иллокутивная сила: косвенный директив.

Representiva. Журналистка искренна наполовину, так как понимает, что пенсии у служащих небольшие и помогают едва сводить концы с концами. Но она выполняет социальный заказ общества: нарушители закона должны понести наказание.

Regulativa. Журналистка использует пословицу, в которой содержится призыв: Нельзя рассчитывать, что существующее положение вещей никогда не изменится, веселой жизни все равно когда-нибудь придет конец. Нужно сменить образ жизни и спо-

соб зарабатывать денег на более приемлемый для общества.

Это социально ориентированный стратегический акт.

Приведенные примеры использования пословиц в газетном тексте показывают, что одни и те же пословицы, использованные в разных контекстах разными людьми с разными коммуникативными стратегиями получают разные оттенки смысла. На смысловое содержание пословиц в тексте влияют как внешние, так и внутренние факторы (внутренний контекст, когнитивный, аффективный и т.п.). Пословица выполняет в тексте текстообразующую функцию, несущую основную идею текста. Её смысл распознается не сразу и имеет форму разворачивающегося пословичного сценария. Газетный текст в медийном дискурсе чаще всего связан с социально-стратегическим коммуникативным действием. Пословица в тексте представляет собой косвенный речевой акт чаще всего директивного типа, поскольку в ее семантике содержится иллокуция совета, рекомендации, деонтические нормы социального поведения.

ИСПОЛЬЗОВАННАЯ ЛИТЕРАТУРА И ИСТОЧНИКИ ИНФОРМАЦИИ

1. БАРАНОВ, А. Н. (2009): *Лингвистическая экспертиза текста*. Москва: Флинта-Наука.
2. ВИНОГРАДОВ, В. В. (1972): *Русский язык (грамматическое учение о слове)*. Москва: Высшая школа.
3. ВОЛОДИНА, Л. В. (1999): Эстетика „коммуникативного действия“ Ю. Хабермаса. In: *Эстетика сегодня: состояние, перспективы*. Санкт-Петербург: Изд. СПбГУ, с. 25-27.
4. ВАН ВАЛИН, Р. - ФОЛИ, У. (1982): Референциально-ролевая грамматика. In: *Новое в зарубежной лингвистике*. Вып. XI. Москва: Прогресс, с. 376-411.
5. ЗАЛЕВСКАЯ, А. А. (2000): *Введение в психолингвистику*. Москва: РГГУ.
6. ЗЕВАХИНА, Т. С. (2002): Паремииологические единицы в дунганском и китайском языках: параметризация, эксперимент, базы данных. In: *Язык, сознание, коммуникация*. Вып. 21. Москва: МАКС Пресс, с. 90-105.
7. ИВАНОВА, Е. В. (2005): *Мир в английских и русских пословицах*. Санкт-Петербург: Изд. СПбГУ.
8. КИБРИК, А. А. (2003): *Анализ дискурса в когнитивной перспективе*. Автореф. докт. дисс. Москва: Изд. МГУ.
9. КОВШОВА, М. Л. (2009): Лингвистический анализ текста. In: *Вестник Московского университета*. Сер. 19, №1. Москва: Изд. МГУ, с. 46-55.
10. ПЕРМЯКОВ, Г. Л. (2001): *Пословицы и поговорки народов Востока*. Москва: Лабиринт.

11. ПОЧЕПЦОВ, Г. Г. (2001): *Теория коммуникации*. Москва: Рефл-бук, К: Ваклер.
12. РОЖДЕСТВЕНСКИЙ, Ю. В. (2005): *Принципы современной риторики*. Москва: Флинта-Наука.
13. ХАБЕРМАС, Ю. (2008): *Философский дискурс о модерне*. Москва: Весь мир.
14. HABERMAS, J. (1987): *The Theory of Communicative Action*. Boston: Beacon Press.
15. VAN VALIN, R. D. Jr. (1993): A Synopsis of Role and Reference Grammar. In: *Advances in Role and Reference Grammar*. Amsterdam: Benjamins.

ADDRESS & ©

доц. Ольга Борисовна АБАКУМОВА, к. фил. н., докторант
Кафедра английской филологии
Факультет иностранных языков
Орловский государственный университет
ул. Карачевская, д. 76, 302 026 Орёл
Russia
abakumova-ob@mail.ru
abakumovaolga@yahoo.com

K ČINNOSTEM PRODUKTIVNÍM A RECEPTIVNÍM V SOUČASNÉ KOMUNIKACI

To Productive And to Receptive Functions in Current Communication

Karel DVOŘÁK

České Budějovice, Czech Republic

ABSTRAKT: Současná doba je poznamenána zvýšenými nároky na komunikativní činnosti. Vedle tvorby textu - činnosti produktivní - jde o přijímání textu a jeho porozumění. Této činnosti by zvláště v textech odborných měla být věnována zvláštní pozornost. Odborné texty se vyznačují zvýšenou kondenzací. Syntaktická kondenzace, typická pro odborný styl, je v současné češtině významným prostředkem, předpokládajícím určité intelektuální a vyjadřovací schopnosti.

Klíčová slova: komunikativní kompetence - činnosti produktivní - činnosti receptivní - kondenzovaná kompaktní větná stavba - spojovací výrazy - významové vztahy - příslovečná určení a jejich druhy - příčina a důvod

ABSTRACT: The current time is characterized by high demands on communication functions. Besides the text creation, the productive function, it concerns accepting and understanding the text. The special attention should be paid to this function particularly in the scholarly texts. Scholarly texts are characterized by increased condensation. Syntactic condensation, typical of the scholarly style, is an important instrument which supposes certain intellectual and expressive abilities in current Czech language.

Key words: communication competence - productive functions - receptive functions - condensed compact sentence structure - connective expressions - significant relations - proverbial definitions and their sorts - cause and consequence

ÚVOD

Současná doba je poznamenána zvýšenými nároky na komunikaci - na komunikativní činnosti. V komunikativních činnostech se projevuje komunikativní kompetence studentů i dospělých. Úkolem školy je dnes rozvíjet především komunikativní kompetenci. To je dáno zvýšenými nároky, které moderní společnost na komunikativní kompetenci klade i v souvislosti s všudypřítomným působením zákona jazykové ekonomie. Klíčovou roli komunikativní kompetence zdůrazňuje na českých školách i současná kurikulární reforma.

Komunikativní činnosti lze rozdělit podle dvojího kritéria: zda jde o činnost produktivní - tvorbu textu, nebo o činnost receptivní - přijímání textu. Často se na českých školách upřednostňovala pouze činnost produktivní - studenti se učili texty tvořit. Zanedbávána však byla a do jisté míry i dnes je činnost receptivní - porozumění textu. Mezinárodní výzkumy čtenářské gramotnosti, provedené v posledních letech, ukázaly v této oblasti u studentů značné nedostatky. Tyto výsledky upozornily na potřebu učit pracovat s textem. Náročnost textu (jde hlavně o texty odborné) je dána jednak terminologií, jednak kondenzovanou větnou stavbou. Nejde jen o to, aby text byl náležitě interpre-

tován, ale i o to, aby příjemce textu byl schopen obsah textu náležitě zprostředkovat druhým.

S těmito činnostmi bezprostředně souvisí dovednost orientovat se v argumentaci druhých. Argumentační analýza patří k nejrozšířenějším typům analýz. To úzce souvisí s prací s textem. Argumentace prochází všemi našimi soudy. Takových otázek, na něž lze odpovědět jediným způsobem, je dnes málo.

Pojem kondenzace můžeme chápat jako určitý stupeň těsnosti nebo volnosti syntaktického sepětí vět nebo větných členů. Významnými prostředky syntaktické kondenzace jsou především přídavná jména slovesná a podstatná jména slovesná. Syntaktická kondenzace je významným prostředkem, abychom se vyjadřovali ekonomičtěji a stručněji. Jde o jev, který předpokládá určité intelektuální schopnosti, a proto zde dochází k určitým nedostatkům ve vyjadřování. Závažným problémem jsou nedostatky v užívání kondenzujících podstatných jmen. Při formulaci podstatných jmen slovesných dochází k tomu, že jsou vytvářeny až nepřehledné převlastkové řetězce.

Na základě analýzy seminárních prací studentů upozorníme na ty syntaktické prostředky, jichž studenti užívají jako prostředků syntaktické kondenzace. Jedním z významných prostředků jsou **podstatná jména**

slovesná. Při jejich kumulaci dochází k tomu, že jsou vytvářeny nepřehledné řetězce přívlastkové. Zde by bylo vhodné vést studenty k uvolňování takového řetězce tím, že vytvářejí vedlejší věty. Jako příklad uvádíme ukázkou (a) z článku E. Hošnové (1993/ 1994): „...S výhradou odvolání udílí se svolení k vydání povolení k provozování této činnosti...“ Abychom odstranili nepřehlednost textu, je nutné v některých pozicích užít místo jmenného vyjádření slovesa. Upravený text: „...S výhradou odvolání svolujeme, aby byla vydávána povolení k provozování této činnosti...“.

K dalším prostředkům kondenzace patří větší počet **vedlejších vět** při výstavbě souvětných struktur. V našem případě jde o **spojky** často se opakující a vyjadřující jednodušší vztahy mezi větami. Myšlenkově náročnější vztahy jsou vyjadřovány spojkami, jichž studenti užívají málo, případně jich neuvžívají vůbec. Spojky jsou obdobně jako předložky slova gramatická, jejichž speciální funkcí je vyjadřovat vztahy mezi slovy a větami, tedy mezi myšlenkovými složkami. Zaměříme pozornost na texty vybrané z písemných projevů studentů, které je třeba upravit. Ukázka (b): „*Dalším poplatkem, kde došlo ke změně, je poplatek za lázeňský nebo rekreační pobyt, který platí fyzické osoby, které přechodně a za úplatu pobývají v lázeňských místech a v místech soustředěného turistického ruchu za účelem léčení nebo rekreace, pokud tyto osoby neprokáží jiný důvod svého pobytu.*“ Rozbor a úprava ukázky: Výstavbu textu (b) bylo vhodné upravit, aby nedocházelo k opakování zájmena **kteřý**, uvozujícího vztažné věty, omezujícího rozsah výrazu a často se opakujícího. Pro odborný styl je toto opakování nevhodné. Zájmeno vztažné **kteřý** je tak možné nahradit ukazovacím zájmenem **ten**: „...*tento poplatek platí...*“

V daném textu jde dále o vnitřní spojitost vyjádřenou výrazem **pokud**, omezujícím míru toho, co je vyjádřeno v předcházejícím textu, tedy v jakém omezení se realizuje věcný obsah. Upraveno: „...*poplatek platí fyzické osoby potud, pokud...pobývají v lázeňských místech...a pokud neprokáží jiný důvod svého pobytu...*“ Zde jsou vhodné výrazy **potud - pokud**.

Stylově nenáležitý je v textu výraz **za účelem**. V hutně stylizovaných veřejných oznámeních má plné uplatnění /Za účelem oprav zavřeno/. V souvislých projevech je však stylově nevhodný. Lze ho nahradit vedlejší větou: „...*pobývají v lázeňských místech proto, aby se léčily...*“ Věta s **aby** je větou účelovou a vyjadřuje děj, kvůli kterému se děj věty řídicí realizuje, závisí na větě předcházející, sdělující záměrnou činnost a účel této činnosti: „*Fyzické osoby pobývající v lázeňských místech proto (záměrná činnost) - účelem této činnosti je, aby se léčily.*“

Znění upraveného textu: „*Dalším poplatkem, kde došlo ke změně, je poplatek za lázeňský nebo rekreační pobyt. Tento poplatek platí fyzické osoby potud, pokud neprokáží jiný důvod svého pobytu a pokud přechodně a za úplatu pobývají v lázeňských místech a v místech*

soustředěného turistického ruchu proto, aby se léčily nebo rekreovaly.“

Další ukázkou (c) textu s kondenzovanou větnou stavbou: „*Poplatek za užívání veřejného prostranství se vybírá za zvláštní užívání veřejného prostranství, kterým se rozumí umístění zařízení sloužících k poskytování služeb, umístění stavebních zařízení, umístění skládek, vyhrazení trvalého parkovacího místa a užívání tohoto prostranství pro kulturní a sportovní akce a potřeby filmových a televizních děl.*“

V předloženém textu převládají kondenzační prostředky, které jsou výsledkem transformace sloves do kategorie substantiv a adjektiv. Dále v textu nacházíme řetězce souřadných členů ve významovém vztahu přiřazování.

Znění upraveného textu: „*Poplatek za užívání veřejného prostranství se vybírá za zvláštní užívání veřejného prostranství. Tím se rozumí umístění zařízení, která slouží k poskytování služeb, a dále umístění stavebních zařízení či skládek, nebo vyhrazení trvalého parkovacího místa. Těchto prostranství je však užito i pro kulturní a sportovní akce a, je-li třeba, i pro filmová představení a divadelní hry.*“

Dále budeme analyzovat výskyt spojovacích výrazů, jichž studenti užívají a které jsou důležité pro vyjadřování mezivětných vztahů a pro rozvoj logického myšlení. Ukázka (d): „*Další novinkou je zavedení zákonné definice „vstupného“, kdy za vstupné je považována peněžitá částka, kterou účastník akce zaplatí za to, že se jí může zúčastnit. Mezi akce, z nichž se má odvádět poplatek, se nově zařazují také reklamní akce.*“

V předloženém souvětí upozorníme na funkci spojovacích výrazů, vyjadřujících vztahy mezi větami: „...*Další novinkou je zavedení zákonné definice „vstupného“, kdy za vstupné je považována částka, kterou...*“ Věta vztažná s **kdy** se pojí k výrazu, který pojmenovává vývojovou etapu - ...*zavedení zákonné definice „vstupného“* - a blíže ji určuje. Věta uvozená zájmenem **kteřý** pokračuje ve sdělení: ...*kteřou účastník akce zaplatí za to, že...* Věta s **kteřý** vyjadřuje další složku dějového řetězce, jde o děj následný. Taková věta může být transformována na větu souřadně spojenou. Zájmeno **kteřý** je nahrazeno ukazovacím zájmenem: ...*Tuto částku účastník akce zaplatí za to, že...*, následuje vedlejší věta: ...*že se jí může zúčastnit...*

Věnujme pozornost spojovacímu výrazu **za to, že**. Tímto výrazem je vyjádřen příčinný vztah. Výraz **za to, že** lze zaměnit výrazem **proto, že**. Věta uvozená tímto výrazem vyjadřuje, čeho se obsah věty řídicí týká: ...*účastník akce zaplatí proto, že se jí může zúčastnit.*

Pozn.: Při percepci textu se požadavek rozlišovat příčinu a důvod jeví jako oprávněný a naléhavý, a to nikoli pouze v jazykovědě, nýbrž zejména v projevech publicistických a odborných (srov. Svoboda 1985). Uvedeme příklad věty důvodové a věty příčinné: „*Musí to být bohatí lidé, protože mají tak krásné auto.*“ „*Musí to být bohatí lidé proto, že mají tak krásné auto.*“

V prvním souvětí věta s protože vyjadřuje důvod. Jde o fakt, který svědčí o pravdivosti domněnky, vyjádřené první větou (výrazem musí se vyjadřuje pravdivostní modálnost). Ve druhém souvětí první věta nebude pojata jako vyjádření pravděpodobné domněnky, nýbrž jako jistotní tvrzení o faktu, a obsah věty s proto, že je pojat jako vztah příčinný. Jde o fakt - jistotu vlastnictví. Výraz musí zde nevyjadřuje pravděpodobnost, nýbrž jistotu.

Další příklady na rozlišení příčiny a důvodu: „*Byl jsem nešťastný, protože se kamarád ke mně nepěkně choval.*“ - Příčinou toho, že se kamarád ke mně nepěkně choval, bylo to, že jsem byl nešťastný. „*Byl jsem nešťastný asi proto, že se kamarád ke mně nepěkně choval.*“ - Důvodem mého stavu bylo patrně kamarádovo nepěkné chování, ale mohlo to být i něco jiného.

Vraťme se k původní ukázce (d), ke druhému souvětí. Druhé souvětí textu bezprostředně navazuje na souvětí předcházející „*Mezi akce, z nichž se má odvádět poplatek, ...*“ Bylo by však možné užít výrazu upřesňujícího odstín - konektoru jenomže. Tento výraz omezuje dosah věty předcházející: „*...jenomže mezi akce, ..., se nově zařazují také reklamní akce...*“ Jde o upozornění na další fakta: *Mezi akce, z nichž se má odvádět poplatek, se nově zařazují také reklamní akce.*

Ze studia celé řady písemných projevů studentů vyplývá, že by jejich pozornost měla být věnována tomu, aby nedocházelo k přílišné kondenzaci textu, a dále vyjadřování vztahů mezi větami v souvětí, mezi větnými členy, a prostředkům, které náročnější vztahy vyjadřují, tj. předložkám či spojkám. To souvisí s percepcí textu, s jeho porozuměním a pochopením. Je to

důležité zvláště u textů odborných. Studenti neustále přicházejí do styku s texty odbornými a administrativními. Tyto texty jsou náročnější na myšlení a předpokládají vyšší míru soustředění.

Pouze jsme naznačili, jak textům porozumět, jak s nimi v některých případech pracovat, jak vnímat prostředky, které text vytvářejí. Je nesnadným úkolem učít studenty stylizovat náročné myšlenky v odborných textech, pronikat do odborného stylu, avšak zároveň je vést k tomu, aby odborným textům rozuměli.

POUŽITÁ LITERATURA A INFORMAČNÍ ZDROJE

1. ČECHOVÁ, M. (1981): K expanzi předložky na v současné jazykové praxi. *Náše řeč*, roč. 64, s. 33-45.
2. HOŠNOVÁ, E. (1993/1994): Několik poznámek k syntaktické kondenzaci. *Český jazyk a literatura*, roč. 44, s. 196-201.
3. HOŠNOVÁ, E. (1994): *K vývoji české syntaxe (ve vědeckých textech z poslední čtvrtiny 19. století)*. Praha: Karolinum. 149 s. ISBN 80-7066-844-X.
4. PÁNA, L. - DVOŘÁK, K. (2008): *Komunikace a myšlení*. České Budějovice: VŠERS. 86 s. 978-80-86708-78-2.
5. SVOBODA, K. (1972): *Souvětí spisovné češtiny*. Praha: Univerzita Karlova.
6. SVOBODA, K. (1976): *Stylizační výcvik ve spisovné češtině a rozvoj myšlení II*. Praha: SPN.
7. SVOBODA, K. (1985): Důvod a příčina. *Slovo a slovesnost*, roč. 46, s. 275-283.

ADDRESS & ©

doc. PhDr. Karel DVOŘÁK, CSc.
Katedra aplikované jazykovědy
Vysoká škola evropských a regionálních studií, o.p.s.
Žižkova 4, 370 01 České Budějovice
Czech Republic
dvorak@vsers.cz

EKONOMICKÉ NÁZORY TEOLOGICKÝCH MYSLITELŮ OBDOBÍ REFORMACE

Economical Opinions of Theological Thinkers in Era of Reformation

Karel ŠRÉDL

Praha, Czech Republic

ABSTRAKT: Ekonomika latinského křesťanství prodělala mezi 11. a 12. stoletím důležitou a rychlou transformaci. Je samozřejmě diskutabilní směr a rychlost tehdejšího ekonomického vývoje, ale základní rysy jsou zřejmé. Populace vzrůstala, městské aglomerace podporovaly společenskou mobilitu a změny se projeví i v mincovnictví. V souvislosti s rozvojem feudální společnosti se objevily některé průvodní jevy, které nasvědčovaly vzniku základních struktur preindustriální společnosti. Mnohé z tohoto se vytvořilo kolem roku 1300, takže četná města si udržela svůj původní vzhled až do 19. století. I když feudální držba byla všeobecně rozšířená, přesto v Evropě kolem roku 1300 přecházela tato držba postupně v soukromé vlastnictví.

Klíčová slova: křesťanství - reformace - lichva - protestantismus - obchod

ABSTRACT: Between the eleventh and the fourteenth centuries the economy of Latin Christianity went through fundamental and rapid transformations. Obviously, there is a scholarly debate on the direction and the speed of economic development; but some points are clear enough. The population increased, urban centres supported social mobility and there was a massive coinage, too. At a time when feudal society still flourished, there was a concomitant development of basic structures of pre-industrial society, most of which originated around 1300, so that many towns retained their appearance until the nineteenth century. While feudal tenure was still widespread, it appears that in Europe by 1300, such tenures were becoming more like private property.

Key words: Christianity - reformation - usury - protestantism - trade

ÚVOD

Když lidé ve středověku narazili na určitý fenomén, hledali jeho odraz v Bibli. Autorita Bible udávala původ, výklad a postup při řešení daného případu. Církev a středověká společnost nebyly paralyzovány a přinuceny k historické nehybnosti jen proto, že Bible si často protřečící (sic et non, ano a ne) a, jak řekl Alai n z Lille na sklonku 12. století, „*autorita mají voskový nos*“ - podléhají přáním vykladačů a uživatelů. Svět, ovládaný obchodníky, továrníky a bankéři, si vyžadoval jiné soustavy náboženských předpisů, než svět trojího lidu, ovládaný církví a bojovníky. „*Ve společnosti, kde účelem činnosti bylo pouze zajistit přiměřené živobytí sobě a rodině, mohla církev odsuzovat ziskuchtivce; avšak ve společnosti, kde hlavním účelem činnosti byl zisk, musela církev změnit metodiku*“ [3]. Když katolická církev, zařízená na feudálně řemeslnickou hospodářskou soustavu, v níž řemeslník pracoval jenom proto, aby si vydělal na živobytí, nemohla dosti rychle pozměnit svou nauku tak, aby se hodila kapitalistické hospodářské soustavě, v níž kapitalista pracoval pro zisk, měla tu možnost protestantská církev. A učinila to. Protestantská církev se rozštěpila v mnoho různých odnoží, avšak v každé z nich - tu více, tu méně - mohl

nalézt tu svou kapitalista, dychtící po stále větším hromadění majetku.

METODIKA A CÍL

Tam, kde katolíci vykladači práva hlásali, že cesta k bohatství může být stezkou do pekel, říkal puritán Baxter svým stoupencům, že by nesloužili Bohu, kdyby nevyužívali všech příležitostí k obohacení. „*Nechopíte-li se toho a zvolíte si způsob méně výnosný, zpronevěříte se části svého poslání, odmítáte být služebníky Božími, přijímat jeho dary a používat jich k Jeho službám, kdykoli On toho požaduje; smíte usilovat o to, abyste zbohatli, slouží-li toto bohatství Bohu, nikoli hříšnému tělu*“ [10].

Slavný metodistický vůdce Wesley mohl napsat: „*Nemáme bránit lidem v tom, aby byli pracovití a šetrní; musíme nabádat všechny křesťany, aby co nejvíce vydělávali a co nejvíce spořili, tedy vskutku, aby zbohatli*“ [11].

Náboženská reformace přišla v šestnáctém století v době, kdy příležitost k akumulaci kapitálu, jehož bylo tak zapotřebí pro pozdější kapitalistickou výrobu, byla větší než kdy dříve. Kalvínovo učení bylo přesně v duchu kapitalistického podnikání. Zatímco dříve

katolická církev pohlížela podezíravě na obchodníka pro jeho „hříšnou lačnost“ po zisku, Kalvín klidně napsal: „Proč by nemohl být příjem z obchodu větší než příjem z pozemků? Odkud plynou obchodníkovi výdělky, ne-li z jeho vlastní píle a přičinlivosti?“ [9]. Není divu, že se kalvinismus stal vyznáním vzrůstající se buržoazie.

Různé náboženské a historizující úvahy pějí chvalo zpěvy na tento bodrý lid, jemuž byla životním účelem práce pro větší slávu boží; dočteme se tam, jak o to usilovali ukázněným životem, jak byli vedeni k píli a odříkání, jak zavrhovali přepych, výstřednosti a zahálku. Jaké vlastnosti mohly lépe vyhovovat hospodářské soustavě, jejímiž základními kameny byly na jedné straně akumulace kapitálu a na straně druhé ustálený návyk pracovat, než právě tyto náboženské zásady, které ve svém každodenním životě uplatňovali Kalvínovi stoupenci?

Lidé, žijící se manuální prací, se objevili v úvahách teologů, pokoušejících se dát ospravedlnit každé povolání, jež přispívá společnému blahu - tak do městského prostoru nastupuje celá škála řemeslníků, jejichž činnost byla dříve považována za bezectnou. Bohatí a intelektuálové sice stále pohrdají těmi, kteří si vydělávají rukama. Ve městě odděluje morální bariéra ty, kteří pracují „pro re publica“, a ty ostatní. Kardinál Robert z Coursonu navrhuje, aby z vlády města byli vyloučeni zahaleči, Dante vyhrazuje v Božské komedii nejpotupnější místo na onom světě „netečným, kteří žili, aniž by si vysloužili pohanu nebo chválu“.

Bohatství a bohatí jsou oslavováni, lidé pomalu přestávají mít špatné svědomí, pokud jde o prostředky nabytí zisku. Díky kazuistice rizika a ztráty mnoho lidí nakonec uvěří, že lichva je jen lehký hřích. „Umět vydělávat peníze je krásná věc a velká věda,“ tvrdí Paolo da Certaldo; je to také milost Boží, dodává krátce před rokem 1400 dominikán Giovanni Dominici. Bohatství tedy není pouze spravedlivé, ale stává se i prostředníkem umožňujícím rozvoj, praktikování ctnosti a získání spásy. Lidové kazatelé líčí apoštoly jako počestné řemeslníky, žijící stejně jako měšťané, a malíři Pannu Marii vykreslují jako dámu, jež přijímá své přátele v bohatém domě.

Nejlépe vyhovovala získávání bohatství - duchu kapitalismu. Dokonalá souvislost.

Ve své studii Peníze a život Le Goff zkoumá proměnu, k níž ve středověku došlo při posuzování lichvy, obchodu a zisku. Lichva byla nejdříve teologicky tvrdě odsuzována a křesťané se jí nesměli věnovat. „Rychlý rozvoj měst, řemesel a obchodu však způsobil, že věčné zatracení v pekle, jež lichvářům hrozilo, začalo být mírněno institucí očištění a představy o spravedlivém řádu se přizpůsobily praktickým potřebám fungování společnosti“ [5]. Pozoruhodné je, že tato proměna představ a mravů je z velké části zachycena prostřednictvím zpovědních příruček a mravokárných textů, které sloužily kněžím k přípravě kázání.

Le Goff uzavírá svůj výklad pramenů slovy: „Naděje vyhnout se pecku dovolila lichváři popohnat hospodářství a společnost na její cestě ke kapitalismu.“

Mělo to svůj důvod v individualismu, který byl právě reformací zaveden do náboženského a mravního myšlení [7]. Sombart snesl o těchto věcech ve svých dílech bohatý materiál. Puritanismus a kvakerismus podle něho zvláště přispěly k rozvoji kapitalismu, a Sombart se snaží odhalit nitky spojitosti mezi smýšlením těchto církví a myšlenkami zvláště Starého zákona [8].

Spoření a investování, jež bylo téměř neznámé ve společnosti feudální, se pozvolna „začalo nosit“ v kapitalistické společnosti. Když nadešlo devatenácté století, „spoření a investování“ se stalo i povinností i potěšením široké vrstvy lidí. „Úspory se zřídka vybíraly a, hromadíce se a poskytující úroky a úroky z úroků, umožňovaly technické pokroky, jež nyní považujeme za samozřejmé. Morálka, politika, literatura a náboženství té doby se spikly k blahověčení spořivosti. Bůh a Mamon byli usmířeni. Bohatec se mohl přece jenom dostat do království nebeského, jen když spořil“ [6].

Florentský kupec z konce 13. století, strážce pokladu burgundských knížat Scogha Tifi, který se v chrámu Notre Dame v Paříži vyznal z toho, že zpronevěřil peníze svých pánů a vložil je do vlastních obchodů, postupem času pocítil odpor ke svému činu, zanechal obchodování a odešel do kláštera, kde zemřel jako sv. František na dlažbě kostela. I on zanechal závěť, ze které si můžeme utvořit představu o mentalitě tehdejších kupců. Nedá se totiž říci, že by se zbavil kupecké mentality, neboť v závěti ustanovil, aby každoročně na výročí jeho smrti sloužili slavnostní mši, a při určování odměny zpěvákům nezapomněl poznamenat, že, pokud by některý ze zpěváků byl chraplavý, ať přenechá odměnu tomu, jenž má mohutný hlas, který jistě pronikne k Bohu. O jeho lásce k lidem svědčí i ustanovení, ve kterém žádá, aby „správce kostela sv. Ducha každý rok před počátkem zimy nakoupil za 25 liber stefanských mincí hrubé látky a na zhotovení šatů pro nejchudší a nejbídnější ve farnosti Sv. Ducha.“

„Kupec 13.-14. století byl složitou osobností, jeho duši zmítaly silné vášně. Věřil hluboce v to, co dělal, a ctnost a hřích ho vedly až k heroizmu. Možná to vyzní jako paradox, ale nad chováním těchto lidí nám mimoděk přichází na mysl heslo „pecca fortiter sed crede fortius“ z časů Luthera a Kalvína. Už v hlubokém středověku se vytvářela morální teologie přizpůsobená obtížím a nebezpečím každé profese a každého stavu“ [9]. Pochopitelně tato ospravedlňující etika vycházela především z vládnoucích kruhů. Bohatý kupec Homobonus z Cremony po celý život pomáhal chudým, ale i nadále pracoval a vydělával. Byl kanonizován v roce 1199. Pisánský arcibiskup prohlásil v roce 1261 patronem kupců i svatého Františka, což je vzhledem k jeho curriculumu věc hodně přitažená za vlasy.

„Bohatství je odměnou za obchodnickou ctnost. Morelli v nich dokonce vidí odměnu za zbožnost.“

Paolo da Certaldo ve své Knize počestného života ospravedlňuje bohatství vynaloženou prací. Dědictví přicházejí nádavkem a sluší se za ně - bohu - děkovat, ne je odmítat. Ale nikdo na ně nemá spoléhat. V tom duchu závěti mnohých obchodníků obsahují bedlivě upřesnění, že si své peníze sami vydělali“ [5].

Sv. Bernardin Sienský vyjádří hlubokou zbožnost toskánských obchodních kruhů tím, že úrok dokonce ospravedlní slovy o užitečnosti obchodu: obchod přispívá k řádnému chodu křesťanské společnosti. Nejen chlebem živ jest člověk, praví evangelium. „*A dominikánský kardinál Giovanni Domini koncem 15. století zapojí dokonce obchodní zisk do plánu stvoření světa: Bůh předurčil některé lidi k bohatství, a tím jim dal určité poslání“ [5].*

Tím okamžikem se obchodnické ctnosti definují již samy od sebe. Jsou to ctnosti počestného muže a dobrého křesťana, který jako takový pilně plní povinnosti svého stavu.

Protestantská Anglie také jakožto první stát výslovně dovolila půjčovat na úrok, stanovila míru přípustného úroku (10 %) a vytyčila zřetelný rozdíl mezi přípustným úrokem a zakázanou lichvou. Změněné nazírání na peníze usnadňovalo vývoj ke kapitalistickému zřízení, neboť boháč již mohl svých peněz užívat bez obav o spásu duše, jaké sužovaly středověkého penězníka. Ještě důležitější bylo, že reformace přinášela nový vztah k životu. Středověk učil myslet hlavně na věci posmrtné, reformace obracela mysl k věcem přítomného života. Protože Bůh je vševědoucí, znal předem život každého člověka a předurčil jej. Zaměstnání, které kdo má, mu bylo od Boha určeno, je jeho „povoláním“. Podle toho, jak kdo své povolání koná a jaký má v něm úspěch, se pozná, jak kdo miluje Boha a jak koho miluje Bůh. Středověký člověk pracoval, pokud musil, nebo potřeboval. Reformace přinášela pojem povolání a lidé si zvykali pracovat více, než kázala potřeba, poněvadž věřili, že tak velí Bůh. Vlivem reformace si osvojili nový poměr k práci a tento poměr novodobému lidstvu již zůstal, i když později byl vliv reformace překonán. Lidé v posledních staletích přestali věřit v Boha, ale láska k povolání jim zůstala. Reformace k vývoji kapitalismu přispěla tím spíše, že stejně, jako vedla k zvýšené práci a tím i ke zvýšené výrobě, učila omezovat spotřebu. Vedla ke skromnému životu. U Holanďanů, Angličanů, u francouzských hugenotů, švýcarských Calvinistů, u sekt v americkém zámoří apod. velmi silně působil puritanismus. Bohatí lidé byli ovšem i jinde. Augsburgští Fuggerové a Welserové vynikali bohatstvím, jemuž dlouho nebylo rovno, ale toto bohatství již v třetím pokolení zaniklo. Teprve puritanismus přinášel kázeň, nutnou k tomu, aby bohatství bylo nejen získáno, nýbrž i udrženo. Max Weber tuto věc velmi pěkně vystihl srovnáním. Ideálem středověku byl mnich, zřikající se bohatství světa, reformace vedla k askezi jiného druhu. Ideálem puritánů se stal skromně žijící milionář, boháč, který život obětuje tomu, aby hromadil bohatství, které nijak neužívá. Tento

typ byl ovšem nevyrovnatelným průkopníkem nového kapitalistického vývoje.

VÝSLEDKY A DISKUSE

Akumulace kapitálu, která vznikla s počátky obchodu, i vznik nemajetné třídy pracujících ohlašovaly příští dynamický rozvoj průmyslového kapitalismu. I sama tovární výroba přispívala k tvoreni větších kapitálových zdrojů. Majitelé tohoto nového bohatství, kteří byli vychováni ve víře, že jejich jest království nebeské, budou-li spořit a investovat své úspory, vkládali své zisky znovu do továren.

Vývoj idejí se nespokojil tím, že se přizpůsobil vývoji zájmů; probíhal dvěma různými směry, z nichž jeden znamenal přizpůsobení se nově vznikajícím zařízením a zájmům, kdežto druhý se snažil zdržet toto přizpůsobení odporem. A tento odpor byl nesen názory, které vycházejí přímo z duchovních podnětů oné stránky měšťanského kulturního vývoje, která se jeví jakožto tvůrčí, opakem k spotřebitelskému postoji, jenž druhé stránce vtiskuje „civilizační“ pečeť.

Vzato z kulturního hlediska, nepředstavuje pracující měšťanstvo a měšťanstvo majetku ani tak třídní a zájmové rozpory v předkapitalistickém měšťanstvu jako spíše ideové rozpory, které vyplývají z nejrůznějších funkcí měšťanského výdělečného života vůbec. Neboť všichni měšťané byli měšťany práce a majetku současně. Spojení práce a majetku zůstávalo pravidlem sociální existence a základem světového názoru měšťanské epochy tak dlouho, dokud průmyslový kapitalismus nevybudoval společenský řád založený na rozdělení práce a majetku.

Tento proces je nejzřejmější ve vývoji hospodářské a pracovní etiky od vzniku měšťanstva.

Již počáteční období měšťanské kulturní epochy vytyčuje problém: jak to, že společenská vrstva, která vděčí za své osvobození od feudálního panství a za svůj rychle vzrůstající blahobyt získání peněz, nestaví ve svém světovém názoru peníze na nejvyšší stupeň hodnot, nýbrž odsuzuje peníze a snahu po zisku?

Tomu ovšem nesmíme rozumět tak, jako by v městském středověku neexistovala žádost po penězích a mamonařství. Touha po majetku a zisku patří k lidské povaze a s kulturou se mění jen podmínky a meze, které jsou společenským řádem k jejich uspokojení dány. Kapitalistický řád však činí z touhy po penězích jakožto snahy po zisku vládnoucí motiv práce, hybnou sílu hospodářství, rozhodující prostředek soutěžení. Mění tak mamon z neřesti, která podle scholastiků patří k slabostem lidské povahy, v přirozený zákon, jenž má své nejhrošlivější služebníky vynést nahoru jakožto silnější.

Podle této morálky a tohoto práva měl zisk odpovídat práci; práce byla nejvyšší hodnotou měšťanské kultury v jejich počátcích a právě tím se nejvíce liší od předměšťanských kultur antiky a feudální doby.

Proto není náhodné, že podepřela svou hospodářskou etiku náboženskými naukami, jež od zániku antiky dávaly hlavně chudým, většinou na nesvobod-

nou práci odkázaným vrstvám národa, víru v jejich lidskou důstojnost a naději na vykoupení. Celá feudální měšťanská hospodářská etika je obsažena v benediktinském výroku „*Qui laborat, orat*“ (Kdo pracuje, modlí se).

Původ této myšlenky je křesťanský, neboť teprve křesťanství dalo práci posvěcení „díla“, které je nejvyšší povinností, již má člověk plnit ku slávě boží. Toto vysoké hodnocení práce se však v křesťanském světě představ prosadilo teprve poněmhu.

„*V prvotním křesťanství byly ještě mnohé rysy, z nichž se mohlo odvodit opovrhování prací. Starozákonní pojetí práce jakožto trestu za prvotní hřích se hodilo k hospodářskému řádu, jenž spočíval v podstatě na otroctví. Z četných míst evangelia mluví ještě orientální kvietistický asketismus, který cení mnohé životní hodnoty výše než výsledky práce*“ [1]. Vedle toho však najdeme silné náběhy k uznání sociálně etické hodnoty práce, jež můžeme všechny převést na ústřední sociální ideu křesťanství, ideu rovnosti všech lidí a tudíž všech stavů před Bohem. Ve společnosti, kde práce je povinností, vnucenou nižším vrstvám, znamená přirozeně každé vyšší hodnocení těchto vrstev také vyšší hodnocení jejich sociální funkce, tedy práce vůbec.

V prvních staletích evangelizace převládá ještě východní myšlenka spotřebitelské askeze nad západní myšlenkou výrobní askeze a po spáse volající nižší vrstva se objevuje jakožto „chudí“, tedy ještě nikoli jako „pracující“.

Ani křesťanství raného středověku v době feudalismu ještě nepřináší rozhodující změny, neboť i selská práce je ještě nevolnickou, sociálně nucenou prací. Proto v ní ti, kdož ji vykonávají, nemohou spatřovat ani prostředek osvobození z duševní bídy, ani prostředek osvobození z bídy sociální. Aristokratická vrstva je naproti tomu hrdá na to, že nepracuje, její prací je válka. Sedlák jakožto výrobce zůstává v podstatě pohanem, neboť náboženské představy, jimiž ho jeho práce spojuje s přírodou, jsou až do nové doby magické, pověřené, jeho práce zůstává nadlouho spíše vnuceným zlem než osvobozujícím výrazem osobnosti.

To vše se mění teprve se vznikem městského řemesla. Vzniká práce, která již není službou růstu přírodních výrobků, nýbrž tvořením kulturních výrobků. „Práce šlechtí!“ a „Město osvobozuje!“ jsou zásady, jež dávají nově vznikající spodní vrstvě sílu, aby se za staletí vypracovala ve vyšší vrstvu. I myšlenka důstojnosti práce si konečně razí cestu v křesťanském životním názoru.

Duchovním vrcholem tohoto vývoje v pozdním středověku je etika práce Tomáše Akvinského. Práce již není pouhým trestem, nýbrž je dílem, které je vědomě chtěno a radostně konáno, takřka účastí na tvůrčím božím díle.

Souhlasně s poměry středověké výroby existuje tehdy jakási mravně opodstatněná maximální a minimální míra práce. Pracovní intenzita, která cílí k většímu zisku, než jaký odpovídá uspokojení rodinných

potřeb, je hříchem a ne zásluhou. Minimální hranice pak vyplývá z toho, že práce má sloužit trojímu účelu:

1. má zajistit existenci vlastní a existenci rodiny, neboť tělesné potřeby mají být uspokojeny, aby byla duši dána větší svoboda k uskutečnění spásy;
2. vzhledem k přirozenému rozdělení výroby a zaměstnání má být službou společenskému celku, jenž potřebuje k uspokojení svých potřeb výměnu výrobků a hodnot;
3. má vytvářet díla ku slávě boží, tudíž má být povoláním a posláním zároveň.

Na vrcholu této epochy, v třináctém století, se začíná ctít i forma činnosti, která od zániku antické kultury byla v úpadku: „svobodná umění“, v dnešní řeči duševní práce intelektuálů.

Sociálně převratný význam této nové skutečnosti „úcty k práci“ nemůže být podceňován. Spočívá nejen v tom, že od té doby vyžaduje nová měšťanská vrstva úctu k sobě a moc pro sebe, protože se živí prací vlastními rukou. Myšlenkový svět této nové vrstvy obsahuje i mravní požadavek vůči společnosti vůbec a církev přijímá tento požadavek za svůj. Neznamená to jen úctu k tomu, kdo pracuje; znamená to víc: každý má pracovat, aby byl ctěn a spasen. Mělo to samozřejmě svá rezidua; například Francesco di Marco Datini da Prato položil základy svého bohatství v Avignoně, kam odešel sotva patnáctiletý jako sluha jisté florentské firmy, byl po návratu domů schopen falšovat účty na konto jednoho ze svých společníků. Bonaccorso Pitti sice obchodoval se zbožím i s penězi, ale chodil z města do města, když již nenašel nikoho, koho by mohl svou hrou v kostky oškubat. Obehrál i několik panovníků. Tak se stal prvním prototypem hazardního hráče.

Prohlášením této zásady neosvobodilo měšťanstvo jen samo sebe - vytvořilo tak totiž i mravně právní předpoklady k osvobození selského stavu ze sociálního jha a později poté, co i v příslušníku cizí rasy začal být uznáván člověk, i k zrušení otroctví.

Úcta k práci vede právě k sociálně revolučním důsledkům, které ještě zdaleka nejsou vyčerpány. Již z počátku se tyto důsledky jasně projeví. Práce nevolnického sedláka byla trpěným osudem, práce měšťana byla však dobrovolnou, chtěnou činností. Selská práce porobovala, měšťanská osvobozovala. Proto mohl sedlák víceméně jen naříkat, nehledě na občasné divoké výbuchy svého hněvu; měšťan však měl morální zbraň, která mu umožňovala bojovat a současně byla kreativním nástrojem. Svým vítězstvím pak, jako např. ve francouzské revoluci, pomohl i sedláku.

Mezitím se obracela tato pracovní etika i v měšťanstvu samotném proti pokusům určitých horních vrstev o přeměnu z měšťanů práce v měšťany majetku. To se stalo poprvé ve větším měřítku v bojích, které na sklonku třináctého a na počátku čtrnáctého století učinily konec politické samovládě velkoměstských obchodníků s vlnou a sukem. Pokud byla tato vrstva

u moci, činila z odluhy majetku a práce zásadu svých nároků. Užívala k tomu prostředku, jehož užívají všichni zbohatlíci: přizpůsobila se životnímu stylu vyšší vrstvy, šlechty, která již dříve dosáhla nadvlády a stala se neproduktivní. Pokud měšťané zastávali produktivní funkci, zůstávala jejich moc neotřesená; jakmile přešli od měšťanské askeze k feudálnímu přepychu, propadli soudu revoluce.

ZÁVĚR

Životní zákon kapitalismu se nazývá nikoli akumulace za účelem spotřeby, nýbrž akumulace k obnovení kapitálu. Měšťanská askeze - opakem k „žít a nechat žít“ šlechty - umožnila nejprve rozvoj kapitalismu, a je příznačné pro samozákonnou hybnou sílu fyzických impulzů, že se kapitalismus mohl rozvíjet dále jen tehdy, zůstal-li věren této prvotní zásadě.

Měšťanstvo již nežije ve světě pro sebe, který je vyplněn bojem proti feudální moci a proti „lichvářským choutkám“ vzrůstajícího, avšak stále znovu potlačovaného obchodního a finančního kapitálu. Monarchická státní moc vytvořila obchodu a tím i národnímu hospodářství volnou dráhu, směřuje již k merkantilismu, stavovské rozvrstvení se stává v měšťanském světě trvalým jevem, změna měšťana v kapitalistu se stává procesem individuálního vzestupu, mamonismus teď číhá uvnitř, nikoli zvenčí. Ideál, k němuž směřuje protestantismus, již není měšťanský, je spíše maloměšťácký, zastupuje věc vzestupující vrstvy, která pozbývá jistoty o jednotě práce a majetku a na místo dřívějších vnějších překážek svého vzestupu se snaží dosadit vnitřní normy a ospravedlnění.

ADDRESS & ©

doc. Ing. PhDr. Karel ŠRÉDL, CSc.
Katedra ekonomických teorií
Provozně ekonomická fakulta
Česká zemědělská univerzita
Kamýcká 129, 165 21 Praha 6-Suchdol
Czech Republic
sredl@pef.czu.cz

POUŽITÁ LITERATURA A INFORMAČNÍ ZDROJE

1. BÍLÝ, J. (1993): K biblickým kořenům pozdně středověkých státoprávních názorů. Praha: Husitská teologická fakulta UK, s. 36.
2. BÍLÝ, J. (1996): *Jezuita Antonín Koniáš, osobnost a doba*. Praha: Vyšehrad, s. 218.
3. BÍLÝ, J. (2000): *Trojí lid - panovníci a jejich lid v evropském středověku*. Praha: Libri, s. 218.
4. BÍLÝ, J. (2007): *Homo oeconomicus evropského feudalismu*. Praha: VIP Books, s. 396.
5. FAVIER, J. (1930): *Zlato a koření*. Jena, s. 39.
6. KEYNES, J. M. (1923): *A tract on Monetary Reform*. London, s. 7.
7. RADE, A. (1808): *Religion u. Moral*. Giessen, s. 12.
8. SOMBART, W. (1902): *Der moderne Kapitalismus I.*, s. 38.
9. TAWNEY, R. H. (1926): *Religion and The Rise of Capitalism*. New York.
10. WEBER, M. (1930): *The Protestant Ethic and the Spirit of Capitalism*. London, s. 162.
11. IBID., s. 175.

HOLISMUS A EVOLUCE

Holism and Evolution

Paul Hendrik MÖLLER

Garsfontein-East, Republic of South Africa

ABSTRAKT: Autor shrnuje biografické údaje o Janu Christianu Smutsovi a podává přehled jeho názorů na holismus a vývoj. Je podrobněji vyložen koncept holismu jako teorie celostního charakteru existujících jsoucností. Předkládá se přehled osobností, podnětů a vazeb, které Jana Christiana Smutse ovlivňovaly v jeho životní dráze vědce, politika a vojáka.

Klíčová slova: holismus - vývoj - Jan Christian Smuts - vědec - politik - voják - jižní Afrika - Jihoafrická republika - Jihoafrická unie - Afrikánci - Búrové

ABSTRACT: The author presents in the comprehensive survey the data touching Jan Christian Smuts and his ideas about holism and evolution. The concept of Holism as a theory of wholness characteristics of existing entities is treated in greater details. The survey of personalities, stimuli and linkages having influence on Jan Christian Smuts during his life as a scientist, politician, and military leader is given.

Key words: Holism - evolution - Jan Christian Smuts - scientist - politician - military leader - South Africa - Republic of South Africa - South African Union - Afrikaaners - the Boers

ÚVOD

Jan Christiaan Smuts (24. 5. 1870-11. 9. 1950) byl v letech 1919-1924 a poté znovu v letech 1939 až 1948 ministerským předsedou Jihoafrické unie (nynější Jihoafrické republiky). Byl vychován v Afrikánské³⁵ kalvinistické tradici, jež se ukázala být silným systémem životních zásad, zdůrazňujících tvrdou práci, morální přímou a neochvějnost, individualismus a oddělenost od nebílých (Kinloch 1972: 92). Byl výtečným, vynikajícím studentem a filosofem, právníkem, vojákem, který se opakovaně účastnil skutečných válek, státníkem, politikem, jedním ze zakladatelů jak Společnosti národů, tak Organizace spojených národů. Byl důrazným zastáncem myšlenky mezinárodní vlády (internacionalismu) a podporoval návrhy na vznik Společnosti národů v roce 1919. Vznik Organizace spojených národů podporoval a podílel se na něm dokonce svou přímou účastí na formulování návrhu Charty této organizace, je autorem Preambule k této Chartě. Smuts byl vyhraněným odpůrcem totalitarismu (kupř. komunismu), systémů, ve kterých je centralizovaná autorita, vykonávaná státem nadřazená nad autonomii jedince či skupin ve společnosti. (The New Universal Library 1968: 392).

Během svého života byl Smuts ovlivněn vědci, *inter alia* kupř. A. Einsteinem. Einstein uvažo-

val o člověku, uzavřeném v kleci, tak, že by nemohl pozorovat žádný jiný objekt ani vnímat svůj vlastní pohyb, v tom spatřoval vizi nového přírodního zákona, zákona relativity, který sesadil z trůnu Newtonův zákon gravitace (Beukes 1989: 111). Smuts byl ovlivněn také filosofy, generálem Louisem Bothou, anglickými Kvakery (*Society of Friends*), básníky a Darwinovým myšlenkovým systémem tak, jak je patrný v jeho díle O původu druhů. Poezie ukazuje, přináší a vysvětluje realitu, k tomuto „osvětlení“ dospěl Smuts v době, kdy studoval poezii. Pro Smutse je v osobnosti básníků obsaženo něco většího, nežli je v jejich díle; cosi většího se skrývá za dílem básníků, cosi, co je uloženo spíše v jejich osobnosti, nežli v jejich dílech. Právě studiem osobností tvůrců dospěl Smuts ke konceptu „celku“ (v originále *the whole*). Osobnost „sui generis“ je podstatou jak díla, tak osobnosti tvůrce, je celkem, který má své vlastní zákony vývoje (Beukes 1989: 63).

Ze všech lidí, které během svého života potkal, byl Smuts nejvíce ovlivněn generálem Luísem Bothou, prvním ministerským předsedou Jihoafrické unie. Po skončení anglo-búrské války, 31. května 1902, se pro Luise Bothu stalo jeho životním posláním a vizí dosáhnout usmíření mezi Búry (Afrikánci) a Brity, a tak přinést mír a jednotu těmto dvěma skupinám obyvatelstva na jihu Afriky. Smuts, podobně

³⁵ Afrikánci, též Búrové, bílí obyvatelé JAR (pozn. překl.).

jako Botha, se vnitřně změnil a ztratil svou Afrikánskou (Búrskou) identitu, aby získal novou, Jihoafrickou, nové „Jihoafričanství“. Ztratil své bývalé „já“ Búrského válečníka, aby našel svou novou povinnost a poslání ve službě své zemi a všemu lidstvu. Ztratil své bývalé zotročení, které mu přinášela nenávisť k Britům, a našel skutečnou, pravou svobodu jako „osobnost“. Tím, že překlenul propast mezi hledáním vlastního prospěchu a obětí, mezi egoismem a službou, mezi nacionalismem a humanitou, vstoupil do širšího a více prospěchu přinášejícího světa duchovního (Beukes 1989: 87-88).

Angličtí Kvakeři, náboženské společenství, vlastním názvem *Society of Friends*, též obohatili Smutsovo myšlení. Pro Kvakery je typické, že nemají žádná příliš rigidní dogmata, žádné příliš pevné články víry, nemají ani oficiálně ustanovené kněze či kazatele a mají velmi málo formalizovaný vnitřní náboženský život svého náboženského společenství. Věří, že Ježíš, který je Duchem Božím, mluví v lidských srdcích.³⁶ Ježíš neumírá, nýbrž mluví skrze Ducha prostřednictvím živých lidských bytostí a je živě přítomný stále a všude. Smuts se prostřednictvím Kvakerů přiblížil k myšlence a představě vzdálit se formální církvi a převzal od nich představu a myšlenku Ducha Božího, dlicího v člověku. Navykl si modlit se ve volné přírodě (Beukes 1989: 74, 80-81). Tajemství Smutsovy osobnosti tkví v pochopení jejího vývoje, kdy prostřednictvím náboženství se tato osobnost vyvíjela od Afričance,³⁷ svébytné celostní bytosti, která splynula s širším celkem, a tak se stala osobností Jihoafričana, kterážto bytost opět splynula se širším celkem a stala se „univerzálním člověkem“. Jako „univerzální člověk“ či světoobčan připomíná Smuts Shakespeara, Goetheho, Leonarda da Vinci či Alberta Schweitzera. Můžeme postihnout a formulovat dva trendy, dvě tendence, které formovaly a utvořily Smutsa, jeho činnost a myšlenky: jedna tendence vychází z víry a je na ní založena, jádrem druhé, sjednocující a holistické, je jednota a svoboda (Beukes 1989: 89, 144).

Smutsova kniha *Holism and Evolution* (Holismus a evoluce) z roku 1926 se zabývá jednotou a kontinuitou v přírodě. Smuts odvozuje svůj koncept holismu z řeckého slova *holos*, jež znamená celý, všecek, všečen, úplný, totální. Jeho *holism* (holismus) je syntézou Darwinovy evoluční teorie tak, jak je vložena v jeho díle O původu druhů, a Einsteinovy teorie relativity. Tato syntéza je doplněna o Smutsovy vlastní úvahy o vývoji hmoty, života a mysli (Visser 1995: 2). Smutsova idea a představa *holismu* byla odpovědí na redukcionistické nahlížení skutečnosti ve 20. letech 20. století, jež selhalo při rozpoznávání: (1) nespočítatelných synergií, které existují ve světě života

Obr. č. 1: Paul Möller a Petr Petr v pracovně generála J. C. Smutsa v jeho pietně uchovávaném domě v Irene poblíž Pretorie v JAR.

přírody a člověka; a (2) procesu tvořivého, kreativního vývoje (Visser 1995: 1). *Redukcionismus* je označením pro následující stanoviska: (1) že všechna vysvětlení chování systémů mohou být tematicky vyvozena a kalkulována z chování skladebných částí celku; (2) že všechna vysvětlení sociálního chování lze redukovat na psychologickou podstatu (Theodorson - Theodorson 1970: 338; Visser 1995: 1).

Smutsova filosofie života tak, jak je rozvinuta v jeho díle *Holism and Evolution* (Holismus a evoluce), má také praktické dopady. Smuts se snažil, aby bývalé čtyři provincie jižní Afriky (Kapská provincie, Svobodný stát,³⁸ Transvaal a Natal, z nichž každá představovala „o sobě“ kompletní a úplný celek) splynuly ve větší a lepší celek, totiž v Jihoafrickou unii. Jihoafrická unie podle Smutsových představ a snah splynula s dalšími subjekty do většího a lepšího celku Britského společenství národů (The British Commonwealth), které právě v té době splývalo s dalšími „celky“ do Společnosti národů po první světové válce a v dalším dějinném vývoji do většího a lepšího celku Organizace spojených národů po druhé světové válce (<http://www.algebra.com/algebra/about/history/Jan-Smuts.wikipedia:7-8>; Armstrong <http://www.ourcivilisation.com:3>).

V dopise, který Smuts napsal dne 9. ledna 1945 jednomu ze svých celoživotních přátel, paní Gilletové, sděluje, že touží potom napsat „...druhou knihu o holismu a nechat tu první (*Holism and Evolution*), aby se stala antikvárním tiskem, protože je již zastaralá (*antiquated*)“ (Beukes 1989: 201).

³⁶ U Kvakerů silně splývá božská postava Ježíše Krista s Duchem sv. (pozn. překl.).

³⁷ Afrikaaner, příslušník nejmladšího moderně vzniklého svébytného národa, vzniklého splynutím potomků původních holandských osadníků v Kapské provincii s dalšími bělošskými kolonisty. Tento národ má svébytnou kulturu a vlastní svébytný jazyk - Afrikaans (pozn. překl.).

³⁸ Tehdy Oranžský svobodný stát (pozn. překl.).

Smutsova metodologie

Jakékoliv vědecké zkoumání začíná pokládáním otázek. V kontextu Smutsova holismu a evoluce je nutné si pokládat následující otázky (Beukes 1989: 118):

- Jak může na pomyslné škále vývoje vznikat z nižšího něco, co je vyšší?
- Jak může z existujícího vzniknout větší množství existujícího?
- Jak může něco vyrůst z ničeho?
- Jak může vyšší forma vzniknout z nižší formy?
- Existuje zákon o příčině a důsledku a jak působí?
- Jak může být výsledek něčím, co je větší a vyšší, nežli byla jeho příčina?

Holismus, jak se zdá, na tyto položené otázky přináší logická vysvětlení.

Smutsovy předpoklady (viz výše) ontologické (dotýkající se podstaty fenoménu, který je zkoumán), epistemologické (o podstatě, předpokladech a podkladech poznání) a antropologické (týkající se lidské přirozenosti) mají přímé metodologické implikace. Smuts volí a sleduje ideografický přístup, jeho hlavní zájem a cíl tkví v pokusu o porozumění a pochopení způsobu, kterým jedinec tvoří, modifikuje a interpretuje svět, v němž se nalézá (Burrell - Morgan 1979: 1-3).

Smutsova perspektiva holismu

Smutsovy epistemologické předpoklady o podstatě poznání, o tom, jak jedinec může porozumět světu a sdělit toto porozumění jako vědomost / znalost bližnímu, další lidské osobě, se nacházejí v jeho knize *Holismus a evoluce*. Pro svůj koncept *Holismu* Smuts nárokuje objevení a identifikaci „*konečné, syntetizující, pořádkující, organizující a regulující aktivity ve vesmíru, která se vztahuje na všechna strukturální uskupení a syntézy, které se ve vesmíru vyskytují*“ (Visser 1995: 2).

Smutsův holismus je teoretická humanistická perspektiva, náhled, je to jeho filosofie života, ve které je Bůh jako stvořitel a udržovatel Božího stvoření v jeho úplnosti prakticky popřen.

Co se týče holismu, Smuts postuluje následující:

- Je to idea...pokos o syntézu...pokos spojit dohromady mnoho proudů myšlení a vývoje tak, jak je dnes vidíme. Není to filosofický systém. Nevěřím příliš v (takové) systémy. Někdy jsou ku pomoci, ale je velmi obtížné ve vztahu k jevům tak komplexním, jako jsou život a myšlení, vytvořit jeden koncept, který by do sebe adekvátně začlenil všechny jejich aspekty v úplnosti a zcela.
- Holismus - teorie celku, se pokouší zdůraznit jeden aspekt myšlení, který byl doposud opomíjen. Pokouším se rozpracovat a zviditelnit tento opomíjený faktor, který je, jak se mi zdá, tím nejdůležitějším pro dosažení synoptické vize (Smuts citovaný Beukesem, 1989: 195).
- Tímto faktorem je unifikující síla, která ze všeho utváří celek (*whole*) (Beukes 1989: 114-115).

- Toto tvrzení v sobě implicitně obsahuje představu stanoveného vzorce, vnitřního jádra, které během evoluce produkuje stále vyšší formy (Beukes 1989: 116).
- Ve všech jsočnosti a jevech existuje vnitřní síla a organizující princip, směřující k celku, k celostnosti, celistvosti (*wholeness*) (Beukes 1989: 119).
- Celek je jsočnost, ohnisko pozorování a může být fyzikální (jako kupř. skála) nebo generický / druhový (skála obecně), fenomenologický popis chování (kupř. válka, vášeň) a metafyzický (kupř. matematika, fyzika, spiritualita) (Van Wyk, nedatováno: 5).
- Celek je větší a významnější, nežli je suma jeho částí. Jinými slovy, části jakéhokoliv celku nemohou existovat ani být pochopeny, jen ve vztahu k celku. V tomto kontextu je pojem *celek* ekvivalentem pojmu *system*. Všechny vlastnosti daného systému, tj. aktivní systém (biologický, osobnost, sociální, kulturní), nemohou být určeny, stanoveny, nebo vysvětleny jako suma skladebných částí. Naopak systém jako celek (*whole*) determinuje důležitým způsobem to, jak se chovají jeho části (Wikipedia 2006. <http://en.wikipedia.org/wiki/holism:1>).
- Takže „...je to tvorba celků, co činí vesmír tvořivým, a tvořivý vesmír je proto nezbytně vesmírem holistickým“ (Smuts citován Beukesem 1989: 119).
- Celky jsou reálnými skutečnými jednotkami přírody, celky jsou sebeorganizující systémy a synergické, tedy kooperující, jednotky. Každý organismus, každá rostlina nebo živočich, každá osoba je celkem, který má určitou vnitřní organizaci a stupeň samořízení, jakož i svůj individuální, specifický charakter (Beukes 1989: 119).
- Existence celků je fundamentálním rysem světa. Týká se živých, stejně jako neživých objektů jako celků, a nikoliv pouze jako sestav jejich prvků či částí (Benking 1997a: 2).
- Přírodu je nutné nahlížet jako skládající se s rozlišitelných, konkrétních těles a věcí. Tato rozlišitelná, konkrétní tělesa a věci nejsou zcela rozložitelná na své části. Jsou to celky, které jsou něčím více, nežli sumou svých částí, vytvořených kreativní evolucí (Beukes 1989: 206).
- Existuje reálný faktor projevující se ve vnitřním uspořádání; je to způsob organizace částí, existuje spolu s částmi a ve vztahu k nim a utváří celek (Beukes 1989: 195, 196).
- Celostnost, celistvost (*wholeness*) je fundamentálním rysem každé osobnosti, každé formy a struktury ve vesmíru. Žijeme ve světě a ve vesmíru, kde vše, každý život a každá osoba, vždy utvářejí celek. Tento vesmír je vesmírem „celkytvořícím“, nic zde není polovičaté, napůl dokončené, pokud je takovým, je abnormální a odporuje jak účelu, tak povaze celé existence (Beukes 1989: 114). Zahrnuje v sobě jak fyzickou realitu, tak koncep-

tuální chápání a zvažování takovéto entity, stejně jako celé její vztahové pole, jako je tomu například u ekosystémů s jejich známými interdependencemi, u lidských společenských systémů s jejich názorotvornými funkcemi a u vědomí jako sumace všech fenoménů existence (Van Wyk, nedatováno: 5).

- Z holismu se prostřednictvím rozvojových a evolučních procesů vynořuje šest stadií celostnosti / celistvosti (*wholeness*) (Van Wyk, nedatováno: 6; Beukes 1989: 115):
 - hmota, postupující od nižší organizační úrovně atomu jako báze anorganické hmoty, která se skrze nejrůznější uspořádání manifestuje ve svých rozličných neživých formách;
 - život, povstávající z hmoty a rozvíjející se do vyšší podoby buněčné báze organického života, v němž se vlastnosti původně neživého materiálu staly oživenými, manifestujícími se v rozličných formách biologického života ve vzrůstající komplexnosti celků. Tato komplexnost je umožněna vzrůstající kvalitou syntézy rozličných částí do kooperující struktury;
 - mysl, povstávající z kooperující aktivity života, který se stal ve vyšší míře centralizovaným, rozuměj počátky mysli, ačkoliv dosud implicitní a nevědomé, u zvířat, která již mají vyšší stupeň koordinace a kontroly;
 - osobnost, povstávající z této centrální kontroly mysli, se nyní stává ve zvýšené míře vědomou, sebe si uvědomující, je nejvyšším vyjádřením celku, schopnou stát se částí složitějších holistických uskupení ve formě společnosti;
 - suprapersonální systémy, povstávající z lidských asociací / sdružení tak, že se centrální kontrola stává nadindividuální, jako je tomu v organizacích typu státu; přitom jsou však stále ještě funkcí kolektivní osobnosti;
 - absolutní hodnoty, oproštěné od subjektivní lidské zkušenosti, nabývají povahy ideálních celků, což jsou vztahová pole zbavená a osvobozená od existence lidských bytostí, projevující se jako tvůrčí kreativní faktory samy o sobě a utvářející spirituální svět. Tyto absolutní hodnoty pokládají základy nového řádu ve vesmíru. Tímto způsobem se lidská osobnost stává kreativním tvůrčím faktorem ve vesmíru, jsou schopna generovat ideály, jako jsou pravda, krása, dobro, svoboda, čistota a láska.

Smutsův pohled na evoluci / vývoj

Jako filosof Smuts věřil v „kreativní evoluci“. Kreativní evoluce předpokládá, že evoluce / vývoj je emergentní, zjevně existující (Beukes 1989: 206). Pro Smutse je skutečnost dynamická, energetická, evoluční, biologická a spirituální. Evoluci nahlíží jako vzestup od jednoduchého ke komplexnímu, jednobuněčného k rozmanitému, od nedokonalého k dokonalému. Smuts očekává, že tento růst směrem

k dokonalosti bude pokračovat a že nejen člověk se vyvine do dokonalejší osobnosti / bytosti, ale i že holistické ideální pojmy *pravdy, krásy, dobroty, svobody, čistoty a lásky* si budou postupem času stále blíže a blíže (Beukes 1989: 51). Smuts byl přesvědčen, že (Benking 1997b: 1-2):

- evoluce směřuje k dokonalejším celkům;
- ráje bude dosaženo v budoucnosti, neleží v minulosti;
- vesmír je živý, oduševnělý organismus;
- vše přispívá k harmonickému uspořádání celku;
- člověk se stal nejdůležitějším faktorem evoluce a řídí ji.

Smuts říká ve svých poznámkách o Darwinových závěrech, že: „*Jsem připraven vyznat, že existuje jen málo pasáží ve velké světové literatuře, které na mne účinkují více, nežli tato závěrečná Darwinova pasáž, kterou končí svou nádhernou knihu. Má sílu a krásu, která je v naprostém nepoměru k její slovní prostotě a nezdobnosti. Tato pasáž je projevem velké, nesobecké duše, která hledala pravdu bez kompromisu a beze strachu a v cíli svého snažení dosáhla zrění pravdy, které zřejmě nebylo nikdy překonáno co do své plnosti a velkoleposti*“ (Smuts 1926: 187; Beukes 1989: 62-63).

Celá darwinovská teorie je sumarizována v závěrečných větách jeho díla O původu druhů: „*Zajímavé je vyvolat v sobě představu divokého, rozsochatého břehu, pokrytého rostlinami všech druhů, s ptáky prozpěvujícími v křovinách, s různým hmyzem poletujícím vůkol, s červy plazícími se ve vlhké zemi, a uvědomovat si, že všechny tyto, s velkou pečlivostí konstruované formy, tak odlišné jedna od druhé, a přitom závislé jedna na druhé tak složitým způsobem, byly všechny vyprodukovány prostřednictvím zákonů působících vůkol nás. Tyto zákony, pokud je zvažujeme v nejširších souvislostech, jsou: Růst, spolu s Reprodukci, Dědičnost, která je téměř implicitně obsažena v Reprodukci, Variabilita, jako přímý nebo nepřímý důsledek životních podmínek, a jako důsledek jejich využívání a zneužívání, Ukazatel Přírůstku, který může nabýt tak vysokých hodnot, že vede k boji o život, což má za důsledek Přírodní výběr. K tomu se poji Divergence Vlastností, a tendence k vymizení méně pokročilých forem. Tak se z boje Přírody, z hladu a smrti, dá přímo dovést ten nejvyšší jev, který jsme schopni pojmut, totiž vznik vyšších živočichů. V tomto náhledu na život je jistá velkolepost, když si uvědomíme, že se jedná jen o několik sil, které na počátku Stvořitel vdechl do několika forem, možná dokonce jen do formy jedné a, zatímco se Země začala otáčet a obíhat, poslušna pevných zákonů Gravitace, z tak jednoduchoučkého počátku vznikl a vzniká bezpočet nejkrásnějších a nejnádhernějších forem života*“ (Smuts 1926: 187; Beukes 1989: 62).

Evoluce (růst a rozvoj) podává jen částečné vysvětlení zázraku a tajemství jak života, tak veškeré existence. Kontrolní, regulující, vzorce vytvářející síla, která pozdvihuje každý následný růst do stadia vývoje

ve vyšší formu, je holismus (Beukes 1989: 119). Evoluce je pro Smutse implicitně obsažena v jeho konceptu holismu: „Existuje tvůrčí aktivita, jevící se jako vývoj a rozvoj celků, a po sobě následující fáze této kreativní Evoluce se vyznačují rozvojem a vytvořením stále komplexnějších a významnějších celků... Na samém počátku existence celků je existence struktury to nejdůležitější, ale, jak postupujeme po pomyslné stupnici dokonalosti celků, vidíme, že struktura se stává sekundární, druhořadou, ve vztahu k funkci, vidíme, že funkce se stává dominantním rysem celku, vidíme celek jako korelaci všech aktivit struktury a vidíme, že funkce vyústí v nové syntézy, které jsou ve vyšším a vyšším stupni kreativního, tvůrčího, charakteru (Smuts, citován Visserem 1995: 2). Smuts také zdůrazňuje, že: „Pod dvojnásobným vlivem vnitřních-genetických a zevních-environmentálních faktorů se život co nejjemněji adaptoval k neustále se měnícím podmínkám a situacím na této planetě... V procesu této evoluce se postupně objevily nejen nové struktury a orgány, ale též nové funkce a schopnosti, což vyvrcholilo v objevení se „univerzálního klíče“ lidské mysli a ve vyspělém výdobytku těchto dějů, totiž v lidské osobnosti.“ (Smuts, citován Van Wykem, nedatováno: 7).

Podle Smutse (1926: 183; Beukes 1989: 116) „organismus postupuje vpřed na více či méně ohraničené frontě...postupně se objevují jeho variace, které jsou výsledkem tohoto postupu a jsou přitom v souladu s celým tímto trendem a pohybem“. Variace není jednotlivá a nepodporovaná, za ní je k dispozici celá síla organismu. Organismus jako celek si vybírá tu vítěznou variaci, nebo sérii variací, a té pak věnuje svou podporu a v ní spatřuje hodnotu podporující a umožňující přežití. Podle Smutse jsou za variace zodpovědné nejen síly kreativní, tvůrčí, ale též síly represivní, které zadržují a kontrolují určité tendence a rysy, zatímco volně propouštějí a vpřed posunují jiné. Tak dojde k vytvoření vyváženého celku - typu, nebo druhu. Represivní tendence jako součást vývoje působí na organickém podkladě, ale stává se více nápadnou na úrovni psychologické, kde působí jako etické zábrany, které jsou stejně důležité pro krásu a utváření Osobnosti jako ostatně morálka vůbec (Beukes 1989: 116-117).

Spolu s Darwinem Smuts ukazuje, že hmota, život a mysl se neskládají z fixních, konstantních a neměnných elementů. Smuts vytvořil představu kontinuálního růstu a rozvoje, kde život a vesmír nejsou nikdy statickými. Ale Smuts jde ještě dále. Tyto názory kombinuje s novým, aktivním faktorem, totiž s celkem, který jak věda, tak filosofie doposud nerozpoznaly. Smuts ukazuje, že celek má vliv a dopad na evoluční proces sebe samého (Beukes 1989: 117). Smuts rozpoznával dvě hlavní síly, účinkující ve veškerém bytí, a právě interakcí těchto dvou sil se

vzorci pro existenci života utvářejí do stále vyšších forem (Beukes 1989: 118):

- evoluce: síly růstu a rozvoje;
- holismus: vazebné, utvářející a formativní procesy.

Smutsovo pojetí osobnosti

Smutsovo antropologické pojetí lidské přirozenosti je rozpracováno v jeho konceptu osobnosti. Jeho vize přirozeného procesu vzniku *lidské osobnosti* se stala základním kamenem, na kterém vybudoval svou představu a koncept *holismu* jako nového univerzálního klíče poznání. Smutsovi bylo pouhých 19 let, když jako student ve Stellenboschi byl poprvé zasažen zvláštním a nádherným fenoménem, totiž lidskou bytostí a její téměř božskou osobností (Beukes 1989: 111).

Pro Smutse je ideální lidská osobnost:

- schopna růstu a vzestupného pohybu, nejen v jednotlivých případech, nýbrž také v široké kosmologické časové vědecké škále (Beukes 1989: 185);
- schopna růstu až k božské úrovni (Beukes 1989: 185);
- schopna dosáhnout nejvyšší dokonalosti (www.ourcivilisation.com:3);
- schopna „Vzdělávat samu sebe s dokonalou čestností, integritou a srdečností; schopna umožnit univerzální síle Holismu realizovat se uvnitř jí samé v nejvyšší formě jako svobodný, volný celek (whole) Osobnosti. A vše ostatní bude ti přidáno³⁹ - mír, radost, požehnání, štěstí, dobro a všechny ostatní dary života. A pamatuj: největší zla a zlořády v životě - bolest, strádání a žal - budou v konci konců sloužit ke zrychlení holistického pokroku - vývoje Osobnosti, budou asimilovány a transformovány v duchovní alchymii Osobnosti a budou žít plamen čisté a svobodné duše“ (Smuts 1926: 314-316; Beukes 1989: 88).
- osobností, která v sobě nebude mít nic, co by nebylo v míru samo se sebou, ani nic, co by bylo cizí či vnější ve vztahu k ní samé (Beukes 1989: 207).
- svobodnou osobností, vytvářející své vlastní hodnoty. „Celek, a to i ve svých nejskromnějších organických formách, pokládá základy k novému světu svobody.“ (Smuts 1926: 138; Beukes 1989: 122). Svoboda byla podle Smutse vždy tím nejvyšším ideálem jak pro národy, tak pro jednotlivce (Beukes 1989: 144).
- osobností, která nejen zjevuje svůj vnitřní obsah, nýbrž má skutečný vnitřní život, svou vnitřní historii, žije duchovním životem a má v sobě obsaženu schopnost a kapacitu pro trvalý rozvoj během celého trvání své existence tak, jako je tomu u Goetheho, Schillera, Shakespeara či Whitmana. Takovéto typy vyžadují holistickou studii osobnosti, oproti starému typu životopisů / biografii, které se soustřeďovaly na pouhé vnějšíkové jevy dat a faktů (Beukes 1989: 27).

³⁹ Mat. 6.33, Luk. 12.31 (pozn. překl.).

Holismus a evoluce v současné společnosti

V 70. letech byl holismus považován za možnou cestu ke konceptualizaci psychosomatických fenoménů. Namísto narýsování jednocestných příčinných spojek mezi *psyche* směrem k *soma*, nebo v opačném směru, směřovaly tyto snahy spíše k vytváření systémových modelů, ve kterých byly mnohočetné biologické, psychologické a sociální faktory nahlíženy jako vzájemně provázané. Dnes se již v psychosomatické medicíně pevně zakotvilo stanovisko a poznání, že *psyche* a *soma* nejde ve skutečnosti od sebe plně oddělit. Porucha na jakékoli úrovni, rozuměj somatické, psychické nebo sociální, bude vyzařovat také do všech ostatních úrovní. V tzv. alternativní medicíně se považuje za samozřejmé, že díky holistickému přístupu se každá osoba považuje za systém složený z emočních, mentálních, spirituálních a tělesných fyzických prvků a při snaze léčit celou (*whole*) bytost je nutné se soustředit jak na příčinu, tak na projevy nemoci (Wikipedia 2006. Holism. <http://en.wikipedia.org/wiki/holism:2>).

Důležitým i pro dnešek zůstává Smutsovo mínění, že „...koncept „celku“ se hodí i na lidská sdružení, jako je kupř. Stát, a na výtvořiny lidského ducha v jeho největších a nejdůležitějších činnostech.“ (Smuts citován Visserem 1995: 3). Z tohoto pohledu se holismus zařazuje do perspektivy **strukturálně-funkcionalistických a otevřených systémů**. Systém je organizace vzájemně propojených a na sobě závislých částí, které utvářejí jednotu / jednotku, může mít jak mikroskopické (procesy odehrávající se uvnitř systému), tak makroskopické rysy (chování systému nazíraného jako celek (*whole*)) (Jantsch 1980: 207; Theodorson - Theodorson 1970: 431). Přibližně v polovině 20. století se systémový náhled ve formě holistického myšlení stal velmi rozšířeným. Z hlediska holistické, strukturálně funkcionalistické perspektivy tak, jak ji představuje kupř. Talcot Parsons ve svém díle Sociální systém (1951), se předpokládá, že (Kinloch 1977: 193-194; Theodorson - Theodorson 1970: 133):

- společnost jako celek, mající zjevně patrné kvality / vlastnosti, má v sobě obsaženu nezávislou realitu / skutečnost, která přesahuje existenci individua jako systému interakcí;
- společnost sdílí charakteristiky / charakteristické rysy s ostatními živými systémy;
- struktura společnosti se skládá z odlišných subsystémů, *inter alia* behaviorální organismus, osobnostní systém, sociální systém, kulturní systém;
- struktura reprezentuje v hloubi uložené potřeby (funkce) systému nebo problémy, které musejí být řešeny, *inter alia* adaptace, dosažení cíle, integrace, udržení platných vzorů, vzorců a schémat (*pattern maintenance*);
- subsystémy jsou v rovnováze a jeví tendenci být a zůstat funkčně integrovaným fenoménem. Jakákoliv změna v jedné části systému vyvolá adaptivní změny v ostatních částech.

Z holistické perspektivy *otevřených systémů*, jak je patrné kupř. v knize Waltera Buckleye *Sociology and modern systems theory* (1967), lze předpokládat, že (Kinloch 1977: 199-200):

- společenská / sociální organizace je adaptivní *psychologicko-sociální systém* (zahrnuje prvky biologicko-individuální, environmentální, které jsou pro členy společnosti objektem zájmu, dále další individua, komunikaci a též výměnu informací) a zároveň adaptivní *sociokulturální systém* (variabilita a odlišnost prvků společnosti, udržování optimální úrovně napětí v systému a uspokojování členů společnosti, oboustranně fungující komunikační síť vůči prostředí, umožňující udržení dosažených cílů, rozhodovací systém / systémy a vnitřní socializační systém), což je vše založeno na existenci informační zpětné vazby (*feed-back*);
- společenská / sociální organizace jako adaptivní *psychologický systém* a adaptivní *sociokulturální systém* je strukturována prostřednictvím komunikačního systému a prostřednictvím procesů *morfostáze* (formu udržující a zachovávající procesy) a *morfogeneze* (procesy, směřující k vytvoření a/nebo změně systému).

Z těchto hledisek můžeme dedukovat, že se Smutsovy ontologické předpoklady a úvahy, týkající se podstaty a povahy sociálního světa, vyznačují konceptem řádu a konsenzu, stability a integrace, v kterémžto světě je nejvyšším zákonem a nejvyšším panovníkem integrace (Dahrendorf 1959: 160-162). Je nutné si v těchto souvislostech uvědomit, že relativní stabilita, která patřila ke každodennímu životu tehdejší jižní Afriky, byla výsledkem ekonomické integrace a efektivní účinné kontroly společnosti, včetně kontroly policejní (Kinloch 1972: 109). Ačkoliv Smuts bojoval v anglo-búrské válce (1899-1902), v První stejně jako Druhé světové válce, přesto jej idea holismu vedla k víře, že: „...svět sám o sobě, kterýžto je více, nežli souhrn jeho částí, či individuí v něm žijících, který má svou duši, svého ducha a své vlastní směřování, který má hluboké fundamentální vazby ke každému z nás, hlubší, nežli jakékoliv jiné vazby a vztahy, je svět přátelský...“ (Smuts citován Beukesem 1989: 52, 53). Věřil, že žijeme ve světě přátelském, kde vnitřní podstata našeho bytí je spolupráce spíše nežli střetnutí (Beukes 1989: 210). Na rozdíl od názorů Smutse a „systémových teoretiků“ se ukazuje, že systém není nikdy stabilní, nikdy není v dokonalé rovnováze, není vždy přátelský ani plně předvídatelný. Realita života jak v jižní Africe tak ve světě, jak se vyjevuje v historii lidstva, je také realitou změn, konfliktu, nerovnováhy a dezintegrace. Nejenom kooperace, ale také konkurence, konflikt a násilné ovládnání existují jako formy interakce ve společnostech, i mezi nimi. Avšak, jak správně ukazuje Kinloch (1972: 175), „...je zřejmé, že jak konsenzuální, tak konfliktní přístupy jsou neadekvátní ve snahách o komplexní přístup k jihoafrické

společnosti. Tato společnost se skládá ze vzájemně provázaných částí, přičemž současně jsou v ní přítomny prvky, které mají tendenci prostě ko-existovat, aniž by byly nějakým významnějším způsobem k ostatním prvkům společnosti komplementární, interdependentní, nebo stály vůči nim v opozici. V procesu sociálních společenských změn je přítomna jak evoluce, tak rovnováha.“

Přes svou ideu holismu, přes svou víru v božskou a svobodnou povahu lidské osobnosti Smuts nebyl schopen během svých dvou období ve funkci předsedy vlády Jihoafrické unie vyřešit rasovou otázku v podmínkách mnohotvárné Jihoafrické společnosti. Generál Louis Botha, kterého Smuts tolik obdivoval, nikdy nepovažoval Černochoy za část Jihoafrického národa. Ovlivnil v tomto směru, totiž nepovažovat Černochoy za součást politického a sociálního řádu, i Smutsa. Nehledě na jeho kontakty s anglickými Kvakery (*Society of Friends*) nepřekonal a ani nemohl překonat své vrozené předsudky rasové, zaměřené proti Černochoům v Africe (Beukes 1989: 64, 65, 80). Musíme si však uvědomovat, že byl významně ovlivněn nejen svým prostředím v jižní Africe, kde existovaly vztahy typu pán / služebník, ale i celým náhledem 19. století, které v černochovi spatřovalo „břemeno bílého muže“ (Beukes 1989: 190). Smuts zastával názor, že „pokud se zamyslím nad politickou budoucností domorodého obyvatelstva jižní Afriky, musím říci, že mám pocit, že hledím do stínů a temnot, a cítím sám na sobě snahu přemístit toto nesnesitelné břemeno, toto vyluštění záhady srovnatelné s otázkami, které pokládala Sfinga v řecké mytologii, na širší ramena a schopnější mozky těch, kteří přijdou po nás. Těch, kteří budou stačit držet krok s vývojem problému etc... Mám pocit, že mocné síly se již daly do práce, síly, které budou transformovat přístup Afrikánců⁴⁰ vůči domorodcům“ (Smuts citován Beukesem 1989: 191).

ZÁVĚR

Intelektuálně byl Smuts brilantní, plný sebe-důvěry, s kolosálním sebevědomím. Byla mu vlastní kvalita imaginace (schopnost tvořit vize), měl schopnost nahlížet za hmotné projevy existujícího. Na život nahlížel nikoliv úzce rozumářským a omezeným náhledem materialismu 19. století, nýbrž jako na mohutný proud stále vyšších a ušlechtlejších popudů směrem k vyšším vzorům a vzorcům bytí a existence (Beukes 1989: 37-40). Z myšlenek a představ, rozpracovaných v jeho díle *Holism and Evolution* (1926), lze dedukovat, že Smuts určitě vlastnil i schopnost *sociologické imaginace*, tj. kvality mysli, umožňující posun od jedné představy k další, od jedné perspektivy k jiné, což mu umožňovalo vytvářet adekvátní náhled na společnost a na některé její komponenty (Mills 1968: 211). Pochopil úlohu, kterou sehrává širší

historická scéna ve vnitřním životě a ve vnějších projevech průběhu života nejrůznějších jedinců, a byl schopen uchopit společně, do jednoho syntetického náhledu, jak historii tak biografii a jejich vzájemný vztah uvnitř společnosti (Mills 1968: 5-6, 143). Je však otázkou, jak uvádí Beukes (1989: 40, 64), zdali Smuts vlastnil kvality vcítění se, sympatií a vášnivého zaujetí, tedy vlastnosti spojené s tím nejhlubším lidstvím: „Pokud je měl, a pokud při vzácných příležitostech uměl i tyto vlastnosti projevit, neměl je v té nápadné a pronikavé formě, kterou vykazoval kupř. Abraham Lincoln (a také Louis Botha)“.

Za vynikající příspěvek je nutné považovat jeho koncept *holismu*, který byl tolik důležitý v době, kdy se poznání začalo oddělovat do jakýchsi vodotěsných, nepropustnými přehradami vzájemně oddělených kompartmentů, ve kterých působili „přеспеzializovaní“ experti (Beukes 1989: 79). Smutsova idea *holismu* a kreativní evoluce je význačným bodem a mezníkem jeho tvůrčího myšlení. Avšak, musíme si uvědomit, že ideje, myšlenky, nejsou ve společnosti tím nejdůležitějším. Ačkoliv každá společnost v sobě obsahuje ideje, jsou tyto ideje jen částí toho, co označujeme jako poznání. Pouze velmi malá, omezená část lidí v kterékoliv společnosti se zabývá teoretizováním, avšak každý z nás žije v nějakém reálně existujícím světě (Berger - Luckmann 1976: 26-27). Totéž platí pro tvorbu vzorů myšlení, paradigmat. Paradigmata (metafyzická, teologická, filosofická, pozitivistická) nahlížíme jako konceptuální formy, které používáme pro interpretování a vysvětlování fenoménů. Tato paradigmata se mění s tím, jak se mění a modifikuje struktura společnosti. To, jak se mění definování reality, zejména posun tohoto definování od fyzikálních směrů ke společensko-sociálním prvkům, je primárně výsledkem pokračujícího procesu zespolečenštění, přičemž hlavní důraz je nutné položit na tvrzení, že *teorie a vysvětlení skutečnosti* jsou reakcí člověka na určité společenské podmínky (Kinloch 1977: 57).

Jako filosof Smuts věřil v kreativní evoluci. Kreativní evoluce vychází z předpokladu, že proces evoluce je evidentní, emergentní, zřejmá skutečnost. Darwinova teorie, aplikovaná na člověka, vede k předpokladu, že se člověk vyvinul postupně ze svých zvířecích předků procesem genetické mutace a přirozeného výběru, vedoucího k přežívání nejschopnějšího (Theodorson - Theodorson 1970: 102). Podobně, celé spektrum změn organického života může být interpretováno ve smyslu přirozeného výběru, t.j. „vnitřní tendence směrem k progresivnímu rozvoji“ (Nisbet 1970: 179). To znamená, že se příroda skládá nikoliv z fixních, nýbrž z proměnlivých forem (Rossides 1978: 169).

Podobně, všechny druhy, včetně lidských bytostí, se neustále mění tak, jak interagují a případně se adaptují na změny prostředí (Abercrombie et al.

⁴⁰ Rozuměj bílých búrských Jihoafričanů (pozn. překl.).

1986: 84; Mann 1983: 81, 118; Theodorson - Theodorson 1970: 387). „Darwinův objev zákonitosti náhodných mutací jako prvku biologické evoluce byl dramatickým potvrzením toho, že většina jevů empirického světa je rozumová, racionální. Obzvláštní význam pro vnitřní logiku vědy má fakt, že tato rozumovost je statistické povahy“ (Rossides 1978: 260). Smuts stejně jako Kant tvrdí, že z jevů přírody nelze odůvodněně odvodit existenci Boha (Beukes 1989: 206).

Smuts při svém rozpracování ideje holismu dokonce nikdy ani nezvažuje, jaký vliv na přírodu, lidstvo, na osobnosti a společnosti měl prvotní hřích v Ráji. Podle Smutsova syna Jannieho, „otec uvažoval o Ježíši Kristu spíše jako o velmi pozoruhodném, nadaném mladém muži, nežli jako o neposkvrněně počatém Božím Synu“ (Smuts citován Beukesem 1989: 208).

POUŽITÁ LITERATURA A INFORMAČNÍ ZDROJE

1. ABERCROMBIE, N. - HILL, S. - TURNER, B. S. (1986): *The Penguin dictionary of sociology*. Harmondsworth: Penguin.
2. ARMSTRONG, H. C. (1939): *Grey Steel. A study of arrogance. (The Biography of General Jan Christiaan Smuts)*. <http://www.ourcivilisation.com/smartboard/shop/armstrng/index.htm>
3. BENKING, H. (1997a): <http://www.informatik.uni-erlangen.de:1200/staff/graham/benking/index.html>
4. BENKING, H. (1997b): <http://ceptualinstitute.com/genre/benking/holismsmuts.html>
5. BERGER, P. L. - LUCKMANN, T. (1976): *The social construction of reality: A treatise in the sociology of knowledge*. New York: Penguin.
6. BEUKES, P. (1989): *The holistic Smuts. A study in personality*. Cape Town: Human & Rousseau.
7. BURRELL, G. - MORGAN, G. (1979): *Sociological paradigms and organisational analysis. Elements of the sociology of corporate life*. London: Heinemann.
8. DAHRENDORF, R. (1959): *Class and class conflict in industrial society*. London: Routledge and Kegan Paul.
9. <http://www.algebra.com/algebra/about/history/Jan-Smuts.wikipedia>
10. JANTSCH, E. (1980): *The self-organizing universe - scientific and human implications of the emerging paradigm of evolution*. New York: Pergamon.
11. KINLOCH, G. C. (1972): *The sociological study of South Africa: An introduction*. Johannesburg: Macmillan.
12. KINLOCH, G. C. (1977): *Sociological theory: Its development and major paradigms*. New York: McGraw-Hill.
13. MANN, M. (1983): *The Macmillan student encyclopedia of sociology*. London: Macmillan.
14. MILLS, C. W. (1968): *The sociological imagination*. New York: Oxford University Press.
15. NISBET, R. A. (1970): *Developmentalism: A critical analysis*. In: McKINNEY, J. C. - TIRYAKIAN, E. A. (eds.): *Theoretical sociology: Perspectives and developments*. New York: Appleton-Century-Crofts.
16. ROSSIDES, D. W. (1978): *The history and nature of sociological theory*. Boston: Houghton Mifflin.
17. SMUTS, J. C. (1926): *Holism and Evolution*. London: Macmillan.
18. *The New Universal Library* (1968). London: Caxton.
19. THEODORSON, G. A. - THEODORSON, A. G. (1970): *A modern dictionary of sociology*. New York: Crowell.
20. Van WYK, C. P. (no date): *Complexity-ethics and the challenges of morality in the emerging South Africa*. www.globaltransformation.co.za
21. VISSER, W. (1995): *Holism: A new framework for thinking about business*. <http://www.waynevisser.com/holism.htm>
22. Wikipedia (2006): *Holism*. <http://en.wikipedia.org/wiki/holism>
23. www.ourcivilisation.com:3

Z anglického originálu do češtiny přeložili a poznámkami opatřili doc. MUDr. Petr PETR, Ph.D., Mgr. Pavla DOBROVOLNÁ a Mgr. Hana KALOVÁ, RFA (Katedra veřejného a sociálního zdravotnictví Zdravotně sociální fakulty Jihočeské univerzity v Č. Budějovicích, Nadační fond EMA, European Medical Agency).

ADDRESS & ©

prof. Dr. Paul Hendrik MÖLLER
Emeritní profesor sociologie
P.O. Box 38962
Garsfontein-East, 0060
Republic of South Africa

REPRESOŘI A JEJICH SUBJEKTIVNÍ POHLED NA REGULACI VLASTNÍCH EMOCÍ

Repressors And Their Subjective View of Regulating Their Own Emotions

Beata PRYKOVÁ

České Budějovice, Czech Republic

ABSTRAKT: Emoce jsou pro nás z evolučního hlediska velmi hodnotné, neboť koordinují naše reakce vzhledem k situacím. Emoční regulace zahrnuje jak snižování, tak zvyšování negativních či pozitivních emocí. Pojmem blízkým emoční regulaci je coping, odlišuje se však od ní svým primárním zaměřením na snížení negativní emoce, prožívané v delší interakci organismu a prostředí (neboli v tzv. emoční epizodě). V českém jazyce se nejčastěji setkáváme s ekvivalentem „zvládnání zátěže“, běžně se však v odborné literatuře užívá anglický originál. V souvislosti s copingem se v posledních letech hovoří o tzv. represivním copingovém stylu, který bývá charakterizován jako neuvědomované popírání prožívané úzkosti. Typický represor je charakteristický tím, že interpretuje stresující situaci jako jen z poloviny tak špatnou, než skutečně je, a to z důvodu vnímat sebe sama jako bytost neochvějnou a emocionálně stabilní. Zaměřuje se především na vnější klíče a usiluje o vzbuzení co nejlepšího dojmu ve svém sociálním okolí.

Klíčová slova: regulace emocí - coping - represivní copingový styl

ABSTRACT: From the evolutionary point of view, emotions are very valuable for us because they coordinate our reactions to situations. Emotion regulation includes both an increase and a reduction of negative or positive emotions. A term related to emotion regulation is „coping“ but coping differs in its primary focus - it focuses on the reduction of a negative emotion experienced in a longer interaction of body and the environment (in a so-called emotional episode). An equivalent term in the Czech language is „zvládnání zátěže“, but the English original is commonly used in specialised literature. Often mentioned in relation to coping is the so-called repressive coping style which is characterised as an unconscious denial of the experienced distress. The typical repressor usually interprets a stress situation as only half as serious as it really is in order to perceive himself / herself as an unshakeable and emotionally stable being. The repressor mainly focuses on external keys and strives to make the best possible impression in his / her social surroundings.

Key words: regulation of emotions - coping - repressive coping style

ÚVOD

Regulace emocí je interdisciplinární téma, kterému je věnována pozornost ve filosofii, sociologii, antropologii či ekonomii a i v samotné psychologii je na ně nahlíženo z mnoha různých perspektiv. Nakolik můžeme své emoce ovlivnit a do jaké míry jsme schopni je regulovat, je velmi individuální a závisí na každém, jak své emoce vnímá a jak s nimi dokáže nakládat. Emoční regulace hraje centrální roli nepochybně i při udržování duševního zdraví, neboť může buď podporovat, nebo narušovat naši schopnost pracovat, udržovat sociální vztahy a těšit se ze života.

S emoční regulací souvisí i coping, čili způsob vyrovnání se s náročnými situacemi, a represivní copingový styl, charakteristický pro tzv. represory. Represoři představují skupinu jedinců, která je z pohledu emocí, zacházení s nimi a způsobu emoční regulace velmi zajímavá. Problematika regulace emocí a stejně

tak i represivního copingu se stala aktuální teprve v několika posledních letech.

METODIKA A CÍL

Příspěvek se zabývá analýzou represivního copingového stylu a přináší zajímavé informace týkající se represorů, jejich nakládání s vlastními emocemi či způsobu zvládnání situací spojených s intenzivními emocemi.

Odborné cíle příspěvku jsou zaměřeny na vyhledání menšího souboru represorů screeningovou metodou (posouzením úrovně represivity dotazníky STAI a MCSD) a následné výzkumné šetření s těmito represory (metodou rozhovoru), které mapuje jejich subjektivní pohled na regulaci vlastních emocí. Výběrový soubor čítá 205 respondentů (53 mužů, 152 žen) s průměrným věkem 20,4 let, kteří jsou studenty prvního ročníku VŠ s pedagogickým zaměřením. Respondenti

byli vybráni náhodným výběrem, šetření bylo provedeno v době od února do dubna 2009 v Českých Budějovicích.

LITERÁRNÍ PŘEHLED

Represivní copingový styl bývá charakterizován jako neuvědomované popírání prožívané úzkosti. Je spojen s vyhýbající se strategií zvládnání, kdy ústředním (neuvědomovaným) cílem je ochrana já před hrozbou negativního hodnocení. Charakteristické je pro něj zkreslení sebeobrazu v duchu malé náchylnosti k negativním emocím, zejména úzkosti [5].

Typický represor interpretuje stresující situaci (potenciální i náhodnou) jako jen z poloviny tak špatnou, než skutečně je, a to z důvodu vnímat sebe sama jako bytost neochvějnou a emocionálně stabilní. Myslí si sám o sobě, že nemůže být vyveden z klidu a nereaguje tělesně (vzrušením / aktivací), kognitivně (obavami) ani behaviorálně (vnějšími projevy), vnější pozorovatelé však u něj tělesné a behaviorální reakce zaznamenávají. Na základě toho se psychologové začali zabývat otázkou, zda represori „klamou“ sebe či „klamou“ především druhé ve snaze vyhnout se odmítnutí [4].

Na základě předchozích výzkumů je nutné klást si některé otázky. Prvotně, zda si represori vůbec pamatují situace spjaté se silnými emocemi. Lze předpokládat, že si zážitky spojené s prožitkem nějakých intenzivních emocí vybavují, kolik však je takových zážitků, zda převažují kladné či záporné a jak dlouho si je uchovávají v paměti, je předmětem zkoumání. Celkově lze očekávat, že budou sami sebe prezentovat jako schopné vypořádat se se stresem a neúčinnějšími metodami pro překonání negativních emocí pro ně bude rozptýlení a přehodnocení.

VÝSLEDKY A DISKUSE

K posouzení úrovně represivity a zařazení jedinců mezi represory se užívá dotazníků STAI a MCSD.

STAI (Spielberger, C. D. - Gorsuch - R. - Lusken, R.: State Trait Anxiety Inventory) je dotazníkem užívaným ke zjištění úrovně úzkosti a úzkostlivosti. Spielberger definuje úzkost jako stav a vlastnost osobnosti. V tomto svém modelu vychází z předpokladu, že existuje měřitelný rozdíl mezi dočasným stavem a stálou predispozicí. Je nutné rozlišovat mezi stavy úzkosti, mezi stimulujícími podmínkami, které tyto stavy evokují, a obranou sloužící k redukci úzkosti. Ke zjištění úrovně represivity účastníků je užitá škála X-2, skládající se z 20 výroků, které respondenti posuzují na škále 1 - *vůbec ne*, 2 - *trochu*, 3 - *značně*, 4 - *velmi*, kdy vyjadřují míru souhlasu či nesouhlasu s předloženými výroky. U každého výroku tedy mají uvést, jak se obvykle cítí [3].

MCSD (Maslow-Crowne Social Desirability) je dotazníkem určeným k měření úrovně sociální přitažlivosti. Sociální žádoucnost je obvykle považována za tendenci jedinců ukazovat příznivé obrazy sebe sama během sociální interakce. Četná měření zaměřená na osvětlení sociálně žádoucího chování byla rozpracová

vána od 2. světové války a jednou z nejužívanějších stupnic byla právě Maslow-Crowne Social Desirability. Bylo zjištěno, že stupnice pozitivně koreluje s příznivým sebehodnocením, zahrnujícím štěstí, životní spokojenost a morálku. Tyto poznatky byly citovány jako důkaz toho, že lidé, dosahující vysokého skóre MCSD, mají sklon k nadměrnému referování sociálně přitažlivých informací o sobě, zatímco ty sociálně nepřitažlivé referují méně. Úkolem respondentů je posoudit každý z 33 výroků a rozhodnout, zda je pro ně pravdivý, či není. Mají tedy co nejuprávněji uvést svůj vlastní názor na sebe [2].

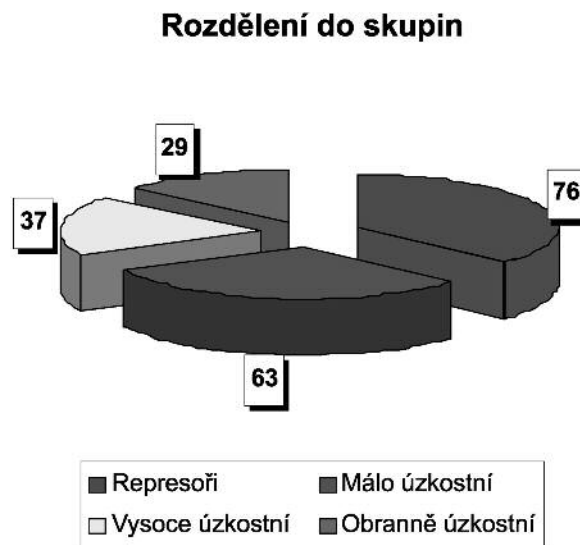
Kombinací hodnot těchto dvou dotazníků jsou respondenti rozděleni do 4 skupin, označovaných jako: málo úzkostní, vysoce úzkostní, obranně úzkostní a represori (viz tab. č. 1 a graf č. 1).

Tab. č. 1: Rozdělení respondentů dle výsledků STAI a MCSD.

Rozdělení do skupin			
	Celkem	Ženy	Muži
Represoři	76	55	21
Málo úzkostní	63	46	17
Vysoce úzkostní	37	29	8
Obranně úzkostní	29	23	6

Zdroj: Vlastní výpočty.

Graf č. 1: Rozdělení respondentů dle výsledků STAI a MCSD - muži a ženy dohromady.

Zdroj: Vlastní výpočty.

Druhá část výzkumu je zaměřena na výše zmíněnou podskupinu represorů, která byla z původních 205 respondentů vydělena v první části výzkumu. Ke zjištění toho, jak represori nakládají se svými emocemi, je užitá metoda rozhovoru. Rozhovor je nejvhodnější metodou ve chvíli, kdy se chceme dozvědět informace

o názorech, postojích, přáních, záměrech, nebo pokud se ptáme na informaci týkající se určité problematiky.

Rozhovory s vyhledanými represory ukazují, že si z velké části zážitky spojené s intenzivními emocemi pamatují. Převládají pozitivní prožitky (62 %), těch negativních si vybavují méně (38 %), a to jak v případě, že se mají rozvzpomínat na období spadající dále do minulosti, tak i tehdy, pokud si vybavují nedávné prožitky.

Přestože se represori rozvzpomínají i na konkrétní detaily u těchto zážitků, negativních emocí si skutečně příliš nevybavují, a pokud si nějaké pamatují, mnohdy je zpětně nepovažují již za tak zásadní. Otázkou zůstává, zda tyto zážitky skutečně s odstupem času nepovažují za tolik podstatné, nebo zda takto odpovídali, protože nechtěli připustit, že by se jich to mohlo aktuálně dotýkat.

Represoři se celkově nepřiznávají k příliš velké úzkosti, situace spojené s negativními emocemi považují za zvladatelné a jak potvrdily předchozí studie, usilují především o to být sociálně žádoucí. Mnohdy interpretují negativní zážitky jako méně zásadní, než ve skutečnosti jsou. Často prožité situace rovněž přehodnocují, nepřikládají jim zpětně příliš velkou hodnotu. Celkově se tak snaží vyvolat ve svém okolí dobrý dojem, i když prožívají negativní emoce. Sami sebe represori hodnotí jako schopné zvládat negativní emoce. I díky tomu, že se snaží před svým okolím vypadat neochvějně, neusilují a nestojí o to, aby jim jejich sociální okolí bylo při zvládání negativních prožitků nápomocné. Považují sami sebe za schopné řešit takové situace samostatně, případně v některých případech s pomocí blízké osoby. Jako účinné strategie, jež jim pomáhají při zvládání negativních zážitků, uváděli různé formy rozptýlení a část z nich pak i přehodnocení. Proto lze říci, že dle výsledků tohoto výzkumu represori užívají pozitivní copingové strategie, nejčastěji rozptýlení. Negativním strategiím se naopak vyhýbají, odmítali, že by jako prostředek zvládání užívali takové strategie, jako je například uchýlení se k alkoholu či drogám.

ZÁVĚR

Výzkum prokázal, že se represori skutečně zaměřují především na vnější klíče a usilují o vzbuzení co nejlepšího dojmu ve svém sociálním okolí. Snaží se vystupovat jako bytost neochvějná a emočně stabilní, neumí si připustit žádné emoční selhání, a to ani ve vztahu k sobě, ani ve vztahu ke svému okolí. Ve snaze být sociálně žádoucí nevědomky prožívanou úzkost popírají, nebo si ji vůbec nepřipouští, a klamou tak především sami sebe. Celkově je pro ně příjemnější hovořit o pozitivních emocích, zatímco v případě těch negativních příliš velkou úzkost nepřiznávají a ve většině případů sami sebe označují za schopné intenzivní emoční zážitky zvládat.

Mnohé studie ukazují na souvislost represe negativních emocí s vysokým rizikem některých somatic-

kých zdravotních problémů, jimiž je např. hypertenze, rakovina, astma či kardiovaskulární nemoci. Ve většině případů je to vysvětlováno právě tím, že prožitková emocionální reakce na hrozbu či stres je u represorů oddělena od reakce fyziologické [5]. Studie rovněž prokazují zvýšený autonomní tonus nebo zvýšenou autonomní reaktivitu typickou pro represivní copingový styl a represori tedy mají míru subjektivních zdravotních obtíží vyšší než ostatní. A právě tato afektivně autonomní disociace pocíťované somatické problémy způsobuje či zesiluje.

Afektivně autonomní disociace může být u represorů vysvětlována tím, že jsou celkově zaměřeni více na vnější klíče než na svůj vnitřní stav. Usilují totiž o dobrý dojem ze sebe sama i o dobrý dojem vzbuzovaný ve svém sociálním prostředí, což může být důsledek tendence monitorovat možná psychosociální ohrožení jejich sebehodnocení. Afektivní odpověď represorů na emoční podnět je tak spíše než odrazem jejich vnitřního stavu odrazem toho, co si myslí, že by měli cítit [4].

Lze konstatovat, že represivní styl zvládání je v současnosti předmětem mnoha dalších výzkumů. Jedná se o problematiku velmi živelnou a zajímavou, nabízející k prozkoumání ještě mnohé další otázky.

POUŽITÁ LITERATURA A INFORMAČNÍ ZDROJE

1. FURNHAM, A. - TRAYNAR, J. (1999): *Repression and Effective Coping Styles*. European Journal of Personality 13, 465-492.
2. JOHNSON, T. P. - FENDRICH, M. (2002): *A Validation of the Crowne-Maslow Social Desirability Scale*. University of Illinois at Chicago [cit. 13. 3. 2009]. Dostupný z WWW: <<http://www.srl.uic.edu/publist/Conference/crownemarlowe.pdf>>
3. MÜLLER, J. - RUISEL, I. - FARKAŠ, G. (1980): *Dotazník na meranie úzkosti a úzkostlivosti*. Bratislava: Psychodiagnostické a didaktické testy. 95 s.
4. STUČHLÍKOVÁ, I. (2002): *Základy psychologie emocí*. Praha: Portál. 227 s. ISBN 80-7178-553-9.
5. STUČHLÍKOVÁ, I. - MAZEHOVÁ, Y. (2006): *Iracionalita, úzkost a represivní zvládací styl*. In: *Sociální procesy a osobnost* [online]. Brno: Psychologický ústav AV ČR, s. 360-368 [cit. 27. 12. 2008]. Dostupný z WWW: <http://www.phil.muni.cz/wups/home/konference-socialni-procesy-a-osobnost/pdf/SPO_2005_abstrakty.pdf>. ISBN 80-86174-09-3.

ADDRESS & ©

Mgr. Beata PRYKOVÁ
Dlouhá 23, 370 11 České Budějovice
Czech Republic
prykovabeata@seznam.cz

4 RECENZE · REVIEWS

Hana PRAVDOVÁ: *Determinanty kreovania mediálnej kultúry*. Trnava: Vydavateľstvo FKM UCM, 2009, 361 s., ISBN 978-80-8105-113-5.

Hana Pravdová: Creation Determinants of Media Culture

Koncom roku 2009 sa na pultoch našich predajní objavila monografia renomovanej novinárky a odborníčky na masmediálnu komunikáciu H. P r a v d o v e j na široko diskutovanú tému: Determinanty kreovania mediálnej kultúry. Vznik tejto monografie podmienila široká škála výskumných problémov a diskusia, ktorá v súčasnosti nepretržite prebieha, o potrebe skúmania mediálnej kultúry, jej aspektov a hlavne jej sociálno-ekonomických, kultúrnych, morálnych a etických dopadov, a to nielen v rámci spoločenských a humanitných vied, ale aj v rámci ostatných participujúcich vedeckých disciplín, umožňujúcich, tvoriacich a formujúcich masovú komunikáciu a pôsobenie masových médií.

I napriek tomu, že názov monografie evokuje jednoznačnú obsahovú orientáciu, už prvé vymedzenie pojmu mediálna kultúra je prísne interdisciplinárne, opreté o sprístupnenie názorov obsiahnutých v postmoderných vedách, v ktorých sa odráža jeho kontextuálna, nejednoznačná a viacvýznamová interpretácia podmienená metodologickým prístupom jednotlivých vedných disciplín. Tento stav autorka považuje za prirodzený pre vývoj bádania každého predmetného javu a teda aj mediálnej kultúry, nakoľko „jednotlivé vedné disciplíny reflektujú fenomén mediálnej kultúry z hľadiska vlastných kognitívnych špecifik“. Tento prístup sa odráža jednak v terminologických nedorozumeniach a následne v diferencovanom chápaní uvedeného pojmu a jednak v rovine obsahového a formálneho definovania pojmu mediálnej kultúry. Tento moment, ako zdôrazňuje autorka monografie, sa v súčasnosti prejavuje buď tak, že pod pojmom mediálna kultúra sa chápe tvorba mediálnych produktov v rámci podmienok a špecifik jednotlivých druhov médií a sociokultúrneho prostredia, jednak sa vymedzuje ako proces prijímania mediálnych produktov recipientmi - čitateľmi, poslucháčmi, divákmi, pričom je relevantný najmä vplyv mediálnych obsahov a posolstiev na postoje, idey, preferované vzory, hodnotovú orientáciu alebo rozhodovacie procesy.

Štruktúra monografie prísne sleduje autorkou stanovený cieľ: komparovať jednotlivé prístupy súčasných autorov a na základe aplikácie metódy obsahovej analýzy vymedziť pojem mediálnej kultúry, ukázať jeho kauzálne súvislosti a gnozeologické východiská v jednotlivých súčasných koncepciách.

Vstup do problematiky obsahuje príhovor. Namiesto úvodu, v rámci ktorého autorka vymedzuje hlavný zá-

mer monografie. Prvá kapitola Civilizačné podmienky a sociokultúrne faktory je členená do šiestich podkapitol a záveru. Autorka sa v nich venuje otázkam procesov industrializácie a informatizácie, produktom ktorých je davový a masový človek, ktorého charakterizuje ako paralyzovaného nekomunikatívneho jedinca, ktorý je vytrhnutý z tradičných rodinných a susedských, komunitných väzieb, ktorý je neistý vo vlastných úsudkoch, najmä čo sa týka záležitostí presahujúcich rámec jeho politického a ekonomického poznania a ktorý sa v spoločenských a politických problémoch orientuje na základe výkladu a hodnotenia publicistov alebo iných mediálnych výkladov názorových vodcov. Z uvedeného hľadiska autorka ďalej rozoberá problematiku „jednoliatej“ kultúry rozmanitých pozitívov, otázky diferenciácie, atomizácie a frustrácie, ako aj otázky rôznorodnej kultúry špecifického určenia. Analýza názorov dichotomického vnímania problematiky je obsiahnutá v poslednej podkapitole „Feminne versus maskulinne“, v ktorej autorka analyzuje štúdie, analyzujúci pojmy feminita a maskulinita, ktoré sa v kultúrnych štúdiách chápu ako záležitosť reprezentácie, ako faktor ustanovujúci sexuálnu identitu prostredníctvom interpretácie a usmerňovania správania. V závere prvej kapitoly autorka formuluje základné závery skúmanej problematiky. Na základe syntézy prístupov a základných východísk jednotlivých autorov, ako aj na základe pozorovania okolitej spoločenskej reality vyčleňuje základné charakteristiky masovej kultúry. Upozorňuje na fakt, že masová spoločnosť vykorenila tradičné spoločenské a rodinné vzťahy a nahradila ich fiktívnymi, izolovanými a atomizovanými, krátkodobo trvajúcimi spojenectvami medzi jednotlivcami. Výsledkom tohto procesu je osamotený jednotlivec, odtrhnutý od svojich pôvodných (prirodzených) väzieb, ktorý sa stáva ľahkou obeťou rôznych druhov manipulácie, ale aj objektom rôznych donucovacích praktík, ktoré so sebou priniesli nový spoločenský, politický a ekonomický poriadok, ako aj masové médiá.

Pôsobenie globalizačných a glocalizačných procesov je obsiahnuté v rovnomennej druhej kapitole, ktorá je vnútorne štruktúrovaná do šiestich podkapitol a záveru. Autorka sa v jednotlivých podkapitolách venuje analýze dôsledkov spôsobených expanziou nadnárodných korporácií, otázkam stratégie sieťovania planéty mediálnymi impériami, konotácie pôsobenia kultúrnej identity a kultúrneho imperializmu, problematike kolonizácie a dekolonizácie mediálnej kultúry,

deviácie demokracie a mediokracie a krízy občianskej spoločnosti. V závere pojednáva o paradoxoch globalizačných a glocalizačných procesov, ukazuje na vnútorný antagonizmus týchto procesov a ich sociálno-ekonomické dopady na formovanie politických a ekonomických vzťahov, novej tektoniky spoločenských vzťahov, kultúry a významné subkultúry - mediálnej kultúry. Autorka na základe analýzy a komparácie teoretických zdrojov a koncepcií dospela k zisteniu, že jednotlivé globalizačné a glocalizačné procesy vygenerovali viacero zjavných paradoxov, z ktorých jedenásť charakterizuje a analyzuje. Ide o paradoxy identických atribútov marxizmu a neoliberalizmu, aspektu veriacich kontra aspekt pochybujúcich, dôsledkov racionalizácie nákladov a politiky antireformy, maximalizácie zisku a bohatstva verzus reálna chudoba, slobodnej voľby v područí korporatívneho nevoľníctva, sofistikovanej distribúcie recyklovanej mediálnej produkcie, konfrontnej stratégie konkurenčných mediálnych koncernov, „absolutizmu“ dominancie kultúrneho imperializmu, kontroverzie medzi reflexiami kolonializačných a dekolonializačných trendov, demokratických ideálov a deviácie demokracie a paradox práva slobodného informovania pod kuratelou mediokracie, v ktorom ukazuje, ako si mediokracia vytvorila mediálny režim, ktorý síce odporuje demokratickým princípom, avšak rozhodujúcimi a relevantnými mocenskými štruktúrami je nielen tolerovaný a akceptovaný, ale aj podporovaný. Podľa autorky mediokracia predstavuje z hľadiska jurisdikcie legitímnu zložku pri získavaní moci, ako aj pri participácii na faktickej moci v štáte, štátoch. Ako taká je tiež jednou z najvýznamnejších spoločenských štruktúr, podieľajúcich sa na získavaní globálnej názorovej a tým aj politickej a kultúrnej nadvlády.

Tretia kapitola Recipienti a mediálna politika kultúry je venovaná vyšpecifikovaniu pojmu recipient (príjemca). Autorka analyzuje uvedený pojem a ukazuje na vnímanie jeho obsahových odlišností z hľadiska správania sa k masovým médiám a nimi sprostredkúvaným obsahom a posolstvám, ktoré sú determinované rôznymi intelektuálnymi a vzdelanostnými dispozíciami, mediálnymi kompetenciami a rôznymi vplyvmi v rámci špecifik daného sociokultúrneho prostredia.

Kapitola je členená do šiestich podkapitol, v rámci ktorých autorka rozoberá problematiku javu „miléniový

rébus“: miera účinkov, rébus „stádovitého konzumenta“ a „osvieteného prozumenta“, problematiku impresie imaginárneho v mediálnej realite, reflexiu publicity ako komodity, audiovizuálnu zábavu ako „ópium duše“ a otázky mediálneho diktátu kultúrnych imperatívov: „IN“ a „OUT“. Záver kapitoly „Recipienti v sieťach mediálnej projekcie kultúry“ je venovaný zhrnutiu problémov, analyzovaných v tretej kapitole, a náčrtu ich dôsledkov v budúcnosti.

Namiesto záveru autorka zvolila formu anticipácie. Netradičné zhrnutie načrtnutých a analyzovaných problémov v predmetnej monografii nastoľuje celý rad nových otázok a problémov, ktoré sa v tejto oblasti nielen v prítomnosti vyskytujú, ale aj v blízkej budúcnosti vyskytnú.

Autorka monografie zvolila na interpretáciu v nej obsiahnutých problémov pútavú a argumentačne vyváženú formu podania. Snaha autorky objektivizovať problematiku mediálnej kultúry, analyzovať ju na základe dostupných teoretických zahraničných a domácich zdrojov je prítomná vo všetkých kapitolách danej monografie a vedie čitateľa k samostatnému uvažovaniu o dôležitosti danej problematiky v súčasnom svete plnom protirečení. Navodzuje zároveň aj celý rad otázok, ktoré nemôžu byť ľahostajné v pedagogickom a vzdelávacom procese. Práve naopak, uvedená publikácia renomovanej novinárky a odborníčky na masmediálnu komunikáciu a žurnalistiku je jednou z mála komplexných monografií, ktorá sa z oblasti mediálnej kultúry na našom trhu v ostatnom období objavila a ktorá spĺňa všetky nároky vzdelaného, ako aj vzdelávajúceho sa čitateľa v danej oblasti. Svojím obsahom, spracovaním a zámerom je vhodnou doplnkovou literatúrou pre začínajúcich, ako aj úspešných podnikateľov, ktorých zisk a profit je okrem iných faktorov determinovaný mediálnou kultúrou, ako aj pedagógov, ktorí potenciálnych manažérov, ekonómov a bankárov v pedagogickom procese pripravujú.

Ing. Lubomíra GERTLER, PhD.

Katedra financií

Národohospodárska fakulta

Ekonomická univerzita

Dolnozemska cesta 1, 852 35 Bratislava

Slovak Republic

lugertler@hotmail.com

KOL. AUT.: *Vize pro Českou republiku do roku 2025. Otevřeme českou cestu k národnímu blahobytu. ČSSD, 2009, 43 s.*

Team of Authors: *Vision of Czech Republic Till 2025. Let Us Open Czech Way to National Welfare*

Materiál s tímto názvem zpracoval v roce 2009 v rámci projektu modernizace České strany sociálně demokratické (ČSSD) tým odborníků pod garancí předních osobností ČSSD v čele s jejím předsedou J. Paroubkem, dále J. Mládkem a V. Komárkem. Již přítomnost takových zvučných jmen dává tušit, jaký význam ČSSD tomuto materiálu přikládá.

Předseda ČSSD J. Paroubek jej ostatně představuje jako „v naší zemi zcela ojedinělý“ s tím, že předikuje socioekonomický vývoj ČR na příštích 15 let. Předně je třeba skutečně ocenit, že si jedna z největších českých politických stran jako první z politických subjektů za celá léta demokratického vývoje naší země uvědomuje, že je kromě řešení aktuálních problémů a boje s hospodářskou krizí velmi důležité uvažovat a reálně plánovat i v mnohem delší časové perspektivě a formulovat a rozvíjet celé spektrum strategických cílů země v jednotlivých oblastech, jejichž společným jmenovatelem je zajištění trvalého ekonomického růstu jako prevence mnoha negativních jevů a základ trvalého blahobytu země. Navíc v době, kdy se po transformaci ekonomiky, vstupu do NATO, EU a Schengenského prostoru nemá naše země žádný jasně definovaný celonárodní strategický dlouhodobý cíl svého dalšího směřování (i přijetí eura se úmyslně oddalovalo a nyní je v nedohlednu kvůli nesplnění kritérií) a absenci koncepčního a dlouhodobě smysluplného rozhodování pociťují již i samotní občané, se tento materiál může dle našeho názoru stát pozitivním orientačním bodem pro ČR v současnosti i budoucnosti. Ovšem jen tehdy, bude-li dále upravován, bude-li se s ním dále pracovat.

Hlavní cíl pojednávaného materiálu tak, jak je v něm uveden, je přiměřeně ctižádostivý: **na základě jasné vize konkrétního ekonomického a sociálního vzestupu se při koncepční a odpovědné vládní politice postavené na programech ČSSD bez navyšování zadlužení zařadit mezi 10 ekonomicky nejsilnějších států EU** (s. 3). Dílčími cíli jsou pak zajištění blahobytu, stability a sociální soudržnosti udržením Evropského modelu sociálního státu v ČR, a to na úrovni vyspělých západoevropských zemí (s. 3, 5).

Ve svém úvodu a I. části (*Celková charakteristika nové strategie*) materiál bilancuje posledních 20 let demokratického vývoje a konstatuje, že „*tužby po dosažení západoevropského životního standardu (blahobytu) se nenaplnily. Stále nás dělí značná propast. I při zvážení naší dosud nižší cenové hladiny jsou u nás srovnatelné mzdy oproti západoevropské špičce sotva poloviční*“ (s. 4). Jde o dobré východisko k dalším úvahám o ovlivnění vývoje země v budoucnu a jasný důkaz, jak draze zemi přišlo 40 let socialistického hospodaření, když i po dalších 20 letech poměrně úspěšného vývoje za nejspělejšími zeměmi stále výrazně zaostává. A to i přesto, že reálné mzdy od roku

1989 stouply o 70 %. S odvoláním na vývoj v Dánsku, Švédsku a vůbec na celém severu Evropy pak materiál upozorňuje na to, že s koncepcí nezadluženého sociálního státu neoddělitelně souvisí i celková ekonomická úroveň země, a to tak, že jeho principy umožňují vysokou úroveň obecného blahobytu.

K dosažení vymezených strategických cílů má posloužit promyšlená soustava účinných a koordinovaných přístupů, metod a konkrétních nástrojů. V první etapě se počítá s překonáním důsledků hospodářské krize (část II.) a po jejím odeznění s rychlým oživením ekonomiky. Základem koncepčního boje s krizí se má stát projekt výstavby a modernizace energetiky (z jejích vlastních zdrojů) a rozvoj infrastruktury pomocí okamžitého posílení živnostenského a středního podnikání ve všech krajích. Tento záměr není dále specifikován, a zní proto spíše deklaratorně a neurčitě, ačkoli je charakterizován jako „*zásadní opatření*“ (s. 6-7).

V další části (III. *Makroekonomická vyjádření cílového stavu*) se materiál soustředí na analýzu klíčových faktorů a celkového potenciálu ekonomického růstu. Konstatuje, že se na konci roku 2009 ukazatel ekonomické vyspělosti ČR pohybuje na úrovni cca 83 % průměru EU (18. místo z EU-27), ovšem ve vztahu pouze k nejspělejšími západními zeměmi činí český HDP/obyv. sotva 70 %. Autoři zde uvádějí tabulku (č. 1) států EU-27 z Eurostatu, ovšem ta je neúplná, neboť v ní 6 zemí chybí. Zásadní je dílčí závěr, že dosažení úrovně nejspělejších zemí EU předpokládá při jejich růstu o 1,5-2 % ročně průměrný růst české ekonomiky během příštích 15 let ve výši přibližně 4-4,5 %, tj. celkově o 45 %. Předkrizový vývoj ukázal, že tento předpoklad je reálný (v letech 2005 až 2007 se v ČR jednalo o průměrný růst 6,4 %).

Část IV. (*Hlavní faktory ekonomického růstu*) je jednou ze 2 klíčových a nejhodnotnějších kapitol celého materiálu s řadou cenných údajů a vypočtením konkrétních metod a opatření, vždy však v kontextu širšího, komplexního posouzení vývoje. Vychází z toho, že reálné tempo ekonomického růstu závisí především na kapitálu, práci a úrovni uplatnění vědeckotechnického pokroku. Proto se dílčí součásti zabývají především způsoby *akumulace kapitálových zdrojů* podporou přílivu zahraničních investic, např. pomocí intenzivnější ekonomické diplomacie státu aj., podporou domácího, českého podnikání, kde musí dle autorů zásadní úlohu sehrávat český stát, avšak jen při vytváření podmínek pro jeho příznivý rozvoj. Souhlasit lze i s navrhovaným provedením razantních zásahů do struktury školství ve prospěch technických oborů, neboť touto cestou se nejspělejší země již vydaly, i s nutností další silné expanze exportu, kde má ČR ještě značné rezervy, což se týká nejen vývozu výrobků a zboží (málo využitě trhy Ruska, Číny, Indie, Latinské Ameriky apod.),

nýbrž zejména služeb (např. rakouský vývoz služeb je pětkrát vyšší). Drobný formální nedostatek je v uvedené tabulce (č. 4), kde jsou mezi vybranými zeměmi EU zařazeny i Norsko a Švýcarsko (s. 15).

Další růstovou šancí spatřuje materiál ve **vzdělanosti země** - v přítomnosti vysoce kvalifikované pracovní síly. Zde autoři kladně hodnotí zdvojnásobení počtu vysokoškoláků během posledních 15 let a hovoří o „jedné z nejvyšších úrovní v celkové vzdělanosti ve světě“ (s. 16). Obrovské počty absolventů vysokých škol, chrlených do praxe, pak materiál považuje za „výjimečný pozitivní náboj pro další hospodářskou expanzi naší země“ a pozastavuje se pouze nad tím, že techniků je silný deficit. Zcela stranou ovšem ponechává skutečnost, že hlavní deficit tkví v chybějících či se snižujících vstupních nárocích na uchazeče (přičemž očekávaný pokles studentů o 30 % jako důsledek demografického vývoje během několika let tuto tendenci, jak známo, ještě prohloubí), v pochybnosti potřebnosti mnoha oborů, v masovosti vysokého školství jako následku nastaveného systému, kde se hlavním kritériem stala právě kvantita, kdy je dřívější kvalita studentů a absolventů již dávno minulostí, a jako důsledek i příčina mnohých potíží i v tom, že se s mnohanásobným nárůstem počtu studentů počet pedagogů a vědců zvýšil pouze minimálně, materiální zajištění (učebny apod.) rovněž a že jejich platy a vůbec rozpočet vysokých škol jsou dlouhodobě podfinancovány. S touto koncepční zaostalostí je naivní počítat s budoucími úspěchy, což platí i pro politiky a tím spíše pro autory tohoto materiálu. To dokládají i další proklamace bez konkrétních opatření: „*Počty vysokoškolských posluchačů techniky, chemie a přírodních věd je nutné v průběhu několika let zdvojnásobit.*“, nebo: „*Učňovské školství, které bylo devastováno, musíme od základu obnovit*“. Kdo zná situaci, ví, že je to zcela nereálné a že situace bude naopak ještě mnohem horší (dojde k rušení oborů a škol). Řešením může být snad jen příchod studentů z cizích zemí a navíc všem vyplácená motivační podpora ve studiu.

Dále se materiál věnuje oblasti **dopravy**. I zde jsou některá nereálná, laciná konstatování, např.: „*Pokud jde o silnice, registrujeme zhoršování jejich celkového stavu*“. Avšak například v jižních Čechách se situace v posledním desetiletí naopak stále výrazně zlepšuje, špatné silnice jsou velkou vzácností. Prioritou je dle materiálu extenzivní růst dálniční sítě a obchvatů měst. Jako obvykle se nikdo nezamýšlí nad tím, zda to má v mnoha případech vzhledem k vynakládání obrovských prostředků (stovky miliard) na budování a údržbu vůbec smysl, zda obrovské množství osobních a nákladních vozů (a s tím související počet nehod, mrtvých a zraněných) na našich silnicích není jen důsledkem současného stavu sítě, prostředků, dostupnosti a ceny veřejné hromadné dopravy, zejména železnic, důsledkem pohodlnosti obyvatel a absencí motivačního systému: zavedlo-li by se proplácení části finančních prostředků za použití veřejné dopravy z veřejných rozpočtů (příspěvky z krajských fondů

občanům prostřednictvím zaměstnavatelů), vyšlo by to mnohokrát levněji. Navíc by nedocházelo k obrovským ztrátám veřejných prostředků v neprůhledných a manipulovaných tendrech a bylo by to i spravedlivé k těm, kteří auta primárně nepoužívají. Za použití i běžné silnice by se mělo platit podle počtu odjetých kilometrů a ne paušálně jen v daních. V přeplněných městech by například stačilo zavést mýtné brány u vjezdů do nich a v jejich centru. Také by měl být zdůrazněn zájem vytvářet v městských a příměstských částech jízdní pruhy určené výhradně pro prostředky veřejné hromadné dopravy jako určité časové zvýhodnění ekologické dopravy (místo toho, aby tyto prostředky plně lidí byly v zácpách zdržovány stovky a tisíce jednotlivců v často jinak prázdných automobilech). Jde spíše o intenzivní, než o extenzivní přístup, ovšem žádná konkrétní opatření tohoto druhu v tomto oddílu nenalezneme. Tato část materiálu je tak jednou z jeho nejslabších částí, vůbec nic nového nepřináší, nic neřeší, jen konstatuje určité obecné, dobře známé, problémy, či je přehlíží.

Návazná část (*Moderní infrastruktura zahrnuje také vědu, výzkum, informatiku*) předchozí planá konstatování ohledně situace ve vysokoškolském sektoru ještě umocňuje: „*V lakonickém shrnutí podtrhujeme klad obrovské kvantitativní expanze vysokoškolského studia při zachování jeho solidní znalostní úrovně.*“ Zde jsou autoři již zcela mimo realitu, neboť kvantita v našem vzdělávacím systému zjevně dominuje nad snahou o kvalitu. Jednak kvůli současnému systému (čím více studentů na škole, tím více financí pro ni), jednak kvůli vysokému počtu škol a tristní demografické situaci, dále v důsledku s tím souvisejícího plošného rušení přijímacích zkoušek apod. O tom se materiál vůbec nezmiňuje. Z dalších námětů lze ocenit alespoň deklarovanou dlouhodobou a co nejvyšší podporu vědy a aktivního výzkumu a plán (třebaže zatím zcela nereálný při omezených či dokonce neexistujících zdrojích) na zdvojnásobení prostředků na vědu a výzkum během příštích 5-6 let.

Naopak další část (*Moderní infrastrukturu korunuje úroveň veřejné správy*) lze hodnotit jako věcnou, propracovanou, konkrétní, nabízející reálné nástroje na řešení mnohých problémů (odborná kompetentnost úředníků, korupce) s důrazem na posílení stávajících a zavedení nových kontrolních mechanismů. Cílem dané vize má být „*země bez korupce*“.

Část *Finance, státní rozpočet, daňová a důchodová politika* je cenná tím, že fundovaně analyzuje a popisuje současný neutěšený stav veřejných financí a vyvrací některé mýty, dramatizující některé jevy (státní dluh apod.), vytržené z kontextu (návaznost dluhu na růst HDP). Současný státní dluh na základě objektivního rozboru autoři považují za „*dočasný výkyv*“ s tím, že s ním lze účinně bojovat posílením příjmů, a to - explicitně řečeno - zvyšováním přímých daní fyzických a právnických osob, což dle materiálu povede k dlouhodobě stabilnímu státnímu rozpočtu a splácení dluhů. Autoři materiálu počítají i s postupným zvyšováním

reálných mezd a platů na západoevropskou úroveň, a to během 15 let (nereálné to patrně není, neboť za posledních 20 let, jak již bylo naznačeno v úvodu, u nás podle ČSÚ reálné mzdy stouply o téměř 70 %: v roce 1988 činila průměrná mzda 3431,- Kč, v roce 2008 to bylo 23 542,- Kč, či 27 247,- Kč při vyloučení nemocných zaměstnanců, a během 20 let se HDP na obyvatele ztrojnásobil)⁴¹ a zejména u zaměstnanců veřejného sektoru. Výhledově má být přijato euro. Materiál odůvodněně obhajuje současný státní penzijní systém, dobrovolné připojištění a odmítá spolupodíl soukromých penzijních fondů kvůli jejich vysokým režijním nákladům. K otázce a trendu stoupajícího počtu seniorů patří dle autorů i zajištění nové bytové výstavby a zvyšování kvality jejich života, zvýšení jejich aktivního podílu na společenském dění. I celková základní struktura a koncepce zdravotnictví podle autorů v zásadě vyhovuje, jen je třeba zvýšit efektivnost a produktivitu celého systému, kvalitu poskytovaných služeb, což platí i pro další části veřejného sektoru. Problém s chybějícími příjmy státního rozpočtu má pomoci částečně řešit progresivní zdanění poplatníků s nejvyššími příjmy.

Kapitola *Zlepšení životního prostředí* pojímá celou problematiku poměrně komplexně, chce řešit nejen důsledky (sklárky, oteplování klimatu, znečištění ovzduší), nýbrž i příčiny (honba za spotřebou, stanovení limitů, výchova a vzdělání, veřejné diskuse aj.). Klade si několik obsažných cílů (např. udržitelná průmyslová výroba založená na high-technologiích, výrobcích s vysokou přidanou hodnotou, vědě a aplikovaném výzkumu, úsporách aj.), majících přispět k udržitelnému rozvoji české společnosti. Stanovené cíle jsou promyšlené, odpovídají světovým trendům a jsou reálné a dokonce je jejich dosažení dle našeho názoru celkově nezbytné. V této či lépe v samostatné části by však v materiálu neměla být opomenuta problematika českého zemědělství, jehož úroveň a potíže mají nemalý vliv na stabilitu a prosperitu venkova, pracovní příležitosti, životní prostředí, potravinovou soběstačnost země apod.

Kapitola VII. (*Mezinárodní postavení země*) pak postihuje některé současné a budoucí trendy. Počítá s dlouhodobým členstvím ČR v EU a NATO, růstem politické i ekonomické síly EU, se silným přidružením Ruska, s dalším působením globalizačních tendencí a ICT na integraci jednotlivých národních ekonomik a také s dominancí angličtiny jako globálního komunikačního prostředku. Celkově se pak dle autorů má vysoká pozornost věnovat zvyšování počítačové gramotnosti a učení žáků a studentů flexibilitě, neboť proces vzdělávání se stal celoživotním.

Vysokou vypovídací hodnotu (byť neříkají nic nového, viz praxe v USA, Německu, Japonsku aj.), odporují výše schvalované kvantitativní produkci VŠ systému) a sílu potenciální změny mají tyto věty:

„Úspěch hospodářské politiky každého moderního státu je již nyní závislý především na kvalitě jeho školského systému a na excelenci jeho výzkumných ústavů. Na těchto místech se bude rozhodovat o blahobytu jednotlivých zemí i světových hospodářských bloků.“ (s. 41).

V současné době je ČR v EU na 17. místě podle ukazatele HDP na hlavu v paritě kupní síly. Cílem je dle autorů posun do první desítky, a to za předpokladu, že „po odeznění světové hospodářské krize bude růst v ČR o 2-3 procentní body vyšší než v zemích, které jsou před námi“. Navíc se musí počítat se stejnými soutěžními úmysly států za námi. Cíl je to proto nepochybně ambiciózní a náročný, nicméně zřejmě nikoli nereálný. Navíc by se vždy nemusel měnit podle strany (stran), která u nás v daný okamžik rozhoduje.

Závěrem autoři materiálu konstatují, že české společnosti má jít především o růst kvality života ve zdravém životním prostředí, nikoli pouze o zvyšování výroby a spotřeby. Má jít o dlouhodobou cestu k prosperitě a udržitelnosti, s čímž se nelze neztotožnit.

Obsahově lze materiál až na některé zmíněné pasáže hodnotit jako obsažný, vyvážený, adekvátní, realistický, a proto cenný. Kromě chybějící ožehavé problematiky zemědělství by však měl pojednávat rovněž např. o dlouhodobě aktuální a stále významnější tendenci a optimálních způsobech integrace cizinců do české společnosti, jejichž počet se v ČR neustále zvyšuje (již téměř 0,5 mil.), dále ani o vysoké míře působení organizovaného zločinu zvláště ekonomického charakteru (zmíněná korupce zdaleka není jedinou formou) v soukromé či státní sféře a asi nejčastěji v jejich kombinaci či obecně o vysoké míře kriminality, např. mládeže ve městech. Důkladně je materiál zpracován i po stránce formální. Drobné překlepy (např. UDS, s. 15; chyby v tabulkách č. 1 a 4) jeho kvalitu nijak nesnižují.

Celkově je třeba vysoce ocenit úsilí o takto komplexně pojatý a propracovaný pohled na současný stav země a zvláště snahu stanovit na dlouhá léta dopředu jasný, všeobecně prospěšný cíl: zařadit se po bok nejvyspělejších zemí světa a zvýšit reálnou životní úroveň obyvatel ČR na standard obvyklý v nejvyspělejších státech EU.

Sami tvůrci materiálu si přejí, aby vize byla především živým odborným podkladem, který bude v souladu s dalším vývojem postupně dopracováván. Trvale je umístěn k nahlédnutí na www.cssd.cz.

PhDr. Jan GREGOR, Ph.D.

Katedra aplikované jazykovědy

Vysoká škola evropských a regionálních studií, o.p.s.

Žižkova 4, 370 01 České Budějovice

Czech Republic

gregor@vsers.cz

⁴¹ Právo, 5. 11. 2009 a 13. 11. 2009.

Jan STEJSKAL - Jaroslav KOVÁRNÍK: *Regionální politika a její nástroje*. Praha: Portál, 2009, 216 s., ISBN 978-80-7367-588-2.

Jan Stejskal - Jaroslav Kovárník: *Regional Policy and Its Instruments*

Recenzovaná monografie z pera autorů z Univerzity Pardubice (Ing. Jan Stejskal, Ph.D.) a Univerzity Hradec Králové (Ing. Jaroslav Kovárník, Ph.D.) seznamuje čtenáře s aktuální problematikou nástrojů regionální politiky jako prostředků zvyšování konkurenceschopnosti českých regionů a ekonomického růstu země jako celku.

Knihy má promyšlenou, dobře strukturovanou koncepci a obsahově postupuje od obecné a stručné, spíše teoretické charakteristiky základních východisek (kapitoly 1.-3.: *Regionální politika a její pojetí* (s. 11-33); *Regionální politika Evropské unie* (s. 35-50); *Regionální politika České republiky* (s. 51-71)) přes teoreticko-praktické pojednání o prostředcích zvyšování konkurenceschopnosti a udržitelného rozvoje (kapitoly 4.-5.: *Nástroje ekonomického rozvoje* (s. 73 až 103); *Inovace a regionální inovační systémy* (s. 105 až 134)) až po nástin klíčové hnací úlohy a možnosti potenciálních interaktivních schopností podniků v regionální i nadregionální ekonomice (kapitoly 6.-7.: *Vybrané formy spolupráce podniků* (s. 135-149); *Klastry* (s. 151-195)). Každou kapitolu uzavírá přehled použité literatury a zdrojů. Poslední jmenovaný oddíl (*Klastry*) pak jako příloha vhodně doplňuje *Příklad analýzy* (pardubického - J. G.) *regionu před vznikem klastru* (s. 197-212).

Publikace věnuje pozornost regionální politice na všech úrovních veřejné správy - od unijní přes státní a krajskou až po místní. Činnost všech těchto úrovní je za účelem co nejintenzivnější podpory regionálního rozvoje založena na stejném principu: tvorbě rámcových rozvojových dokumentů (programů, koncepcí, schémat, podpor) s vytyčenými strategickými dlouhodobými cíli s klesajícím stupněm obecnosti a jejich naplňování pomocí vhodných nástrojů.

Je třeba ocenit, že teoretické i praktické poznatky, citované v monografii primárně či sekundárně z četných soudobých zdrojů, uvedených ve zmíněných přehledech použité literatury a zdrojů za každou kapitolou, pocházejí nejen od českých výzkumníků a z národních či unijních strategických dokumentů, nýbrž i od autorů zahraničních, především z USA. Autoři podávají fundovaný a logicky uspořádaný přehled možných řešení a variant, přičemž následně čtenáři obvykle předkládají vlastní pojetí, založené na současných vědeckých poznatcích.

Ve druhé části publikace je klíčové postižení aktuálních trendů, např. akcentování rovnosti šancí, nikoli rovnosti výsledku (rovnosti socioekonomického rozvoje), vznik vybraných center (a rozvoj jejich sítí), schopných stát se pólem rozvoje nyní či v budoucnosti (místo dříve prosazovaného územně vyváženého rozvoje), odstraňování překážek rozvoje měst a regionů, zaměření se na multiplikační efekty, efektivnost vy-

nakládání finančních prostředků, individuální přístup a také na princip návratnosti. Jako velmi cenné se jeví též snahy o identifikaci determinantů učících se regionů, jimiž jsou podíl zaměstnanců ve výzkumu a vývoji, počet odborných publikací na obyvatele, HDP na obyv., podíl obyvatel s VŠ vzděláním, výdaje na výzkum a vývoj v procentech k regionálnímu HDP aj. (s. 81).

Inspirativní je též např. prezentovaná metodologie (Světové banky) nástrojů a přístupů k ovlivňování místního a regionálního ekonomického rozvoje (s. 88 až 89) a dále podkapitola *Soudobý vývoj nástrojů regionálního rozvoje*. Autoři z jejich analýzy vyvozují nezpochybnitelný závěr, že „výkonné znalostní ekonomiky, konkurenceschopné a tvořící výkony s vysokou přidanou hodnotou, můžeme u nás dosáhnout výhradně využíváním celé široké nabídky nástrojů ekonomického rozvoje. Z nich zásadní roli hrají a budou hrát znalosti, dovednosti a postoje (kompetence) pracovníků. Jejich prací, znalostmi a kompetencemi vznikají inovace a potažmo i nové technologie. Teprve ty mohou zaručit harmonizovaný a dlouhodobý ekonomický rozvoj“ (s. 101).

V praktické části věnované vymezení inovací a regionálních inovačních systémů je základní tendencí přechod k ekonomice založené na znalostech, v níž základním faktorem konkurenceschopnosti není cena, nýbrž schopnost vytvářet a komerčně využívat nové znalosti (s. 111, dle Portera). Je též zdůrazněna nenahraditelná úloha renomovaných vysokoškolských a špičkových výzkumných pracovišť, jejichž blízkost významně podporuje inovační aktivity (intenzitu a charakter) místních firem, které tak získávají konkurenční výhodu. Celkově pak autoři (k tendenci ke koncentraci) konstatují, že „věda, výzkum a vývoj představují spolu s kvalitou lidských zdrojů základ inovačního potenciálu regionů a tím také základní vstupy do inovačního procesu“ (s. 122). Rozhodující jsou dále technologický transfer, interakce, institucionální infrastruktura a vzájemná spolupráce veřejného vědecko-výzkumného sektoru se soukromou podnikatelskou sférou, jež jsou hlavním „hnacím“ motorem inovací. Plně cenných praktických podnětů jsou rovněž podkapitoly *Posilování regionálního inovačního profilu* (s. 126-129) a *Regionální inovační strategie - praxe v ČR* (s. 130-132).

Kapitola *Vybrané formy spolupráce podniků* přibližuje současné tendence podniku koordinovaně (organizovaně) se integrovat do horizontálních či vertikálních řetězců a sítí za účelem zvyšování efektivity a produktivity vlastní činnosti, zvyšování kvality výrobků či zboží nebo poskytovaných služeb, snižování nákladů apod. Účinné využívání potenciálu takového propojování pak vede i ke vzestupu, růstu, vyšší kon-

kurenceschopnosti a prosperitě regionu jako celku. Nejdůležitější složku v tomto procesu pak podle autorů představují klastrové iniciativy a jejich výsledek - klastr, o jehož charakteristice (včetně fází vývoje, typologii, fungování apod.) a přínosech podrobně pojednávají. Podporu vzniku a budování klastrů tak považují za optimální řešení pro méně rozvinuté regiony EU (většina českých). Závěrem pak autoři uvádějí praktickou a užitečnou ukázkou průzkumu potenciálu výzkumu a vývoje klastrů v podnicích Pardubického kraje (*Příklad analýzy regionu před vznikem klastru*).

Formálních nedostatků je publikace téměř prosta. Ty přítomné tak lze označit za výjimky z pravidla, např. „ve druhém přirodě“ místo „...případě“ (s. 17), „polika“ místo „politika“ (s. 30), „je zajištěno udržení vysokých a stabilních příjmů jeho obyvatel“ místo lépe „...udržení a zvýšení...“ (s. 30), „...European Ariculture...Fund“ místo „...Agriculture...“ (s. 42), „...HDP... bylo“ místo „...byl“ (s. 43), „...“, kterým se zakládají všeobecné ustanovení“ místo „...všeobecná...“ (s. 45), „s hlavními cíly“ místo „...cíli“ (s. 55), opakování týchž 5 řádků v Jednotného programového dokumentu pro cíl 3 (s. 62), „...k nadměrnému používání“ místo „...nadměrnému...“ (s. 82) aj.

Snahou autorů bylo „vytvořit komplexní pohled na vývoj regionální politiky, ekonomického rozvoje a jejich nástrojů“ (s. 10). Tohoto rámcového cíle bylo nepochybně dosaženo. Uvítali bychom však, kdyby se v knize objevila kapitola komplexně shrnující a hodnotící přínos členství ČR v EU z hlediska rozvoje jed-

notlivých regionů od vstupu ČR do EU (2004) či již od reformy krajů (2000). Vzhledem k tomu, že se chystá nová finanční perspektiva 2014-2020, lze to možná provést při příštím vydání knihy kolem roku 2013, kdy končí stávající rozpočtové období, po němž již ČR s největší pravděpodobností bude do fondů EU více vkládat, než přijímat. Též bude třeba nově pojmout a zhodnotit priority budoucího období, možnou reformu rozpočtu EU, institucionální strukturu EU podle Lisabonské smlouvy, nastavení strukturálních fondů a jejich dopad na EU (ČR) apod. Autoři tak mají v budoucnu před sebou dobré perspektivy dalšího rozšíření a zpracování své publikace.

Knihu lze hodnotit jako obsažný, vyvážený, ucelený, důkladně zpracovaný, přehledný, inspirativní a čtivý, solidní počín, zasvěceně mapující současný stav výzkumu a praktických aplikací v dané oblasti. Lze ji proto doporučit všem zájemcům o danou problematiku z řad široké odborné (pedagogům, výzkumníkům, studentům) i odborně-laické veřejnosti, včetně podnikatelů, manažerů regionálního rozvoje, nejrozličnějších regionálních organizací, úředníků státní správy i samosprávy, avšak i regionálních politiků na všech úrovních.

PhDr. Jan GREGOR, Ph.D.

Katedra aplikované jazykovědy

Vysoká škola evropských a regionálních studií, o.p.s.

Žižkova 4, 370 01 České Budějovice

Czech Republic

gregor@vsers.cz

L. A. Lebeděva: *Češskij jazyk. Praktikum. Čast' 1*. Краснодар: Kubanskij gosudarstvennyj universitet, 2009, 168 s., UDK 809.461.21(076).

L. A. Lebeděva: *Czech Language. Practice. Volume I.*

Nedávno vyšla v nakladatelství Kubánské státní univerzity v Krasnodaru zajímavá publikace. Autorka L. A. Lebeděvová sestavila praktickou učebnici českého jazyka. Primárně je určena pro studenty ruské filologie jako pomůcka při studiu srovnávacích a historických disciplin. Cílem tedy není pouze vytvoření představy o systému českého jazyka, ale také poskytnutí textového materiálu pro četbu a pochopení textu.

Je tudíž zřejmé, že cílová složka záměru je orientována především na ruské uživatele jazyka, přičemž se jedná pouze o jednu jejich specifickou část. Proto komunikativní zaměření ve smyslu tematicky členěné slovní zásoby s možnostmi jejího variantního užití v konkrétních řečových situacích chybí. Z uvedeného důvodu není rovněž výrazněji zastoupena idiomatická složka slovní zásoby, která má zejména v běžně mluvené řeči v nejrůznějších komunikačních situacích nezastupitelné místo. Ve cvičeních je též pouze sporadicky věnována pozornost sémantice a celkovému pochopení textových souvislostí.

Při výběru materiálu se autorka řídila zásadou, že

osvojování českého fonetického i gramatického systému bude nevyhnutelně probíhat pod „tlakem“ rodné ruštiny a že lze při nácviu nejtýpčtějších fonetických, gramatických i lexikálních jevů využít kladné i záporné interference obou blízkce příbuzných jazyků.

Učební text obsahuje popis systému současného českého jazyka a zahrnuje některé pasáže vysokoškolského předmětu Současný český jazyk. V první kapitole nalezneme nejen poznámky ke grafice a ortografii současné češtiny, nýbrž také základy fonetiky a ortopedie. Druhá kapitola je nejrozsáhlejší a tvoří jádro celé publikace. V Morfologii jsou zastoupeny jak plnovýznamové, tak neplnovýznamové slovní druhy. Každá kapitola učebnice obsahuje rovněž teoretické údaje a materiál pro osvojení znalostí, získaných během seminářů ve formě praktických úkolů. Rozsahově relativně malá je třetí kapitola, věnovaná zvláštnostem české skladby. Nicméně jsou v ní zastoupeny důležité otázky srovnávací česko-ruské skladby. Ve všeobecném přehledu jsou sice uvedeny základní rozdíly ve skladbě obou jazyků, nicméně nejsou, dle mého ná-

zoru, dostatečně zmíněny strukturální rozdíly české a ruské věty, které se promítají do kvantitativních odlišností vět s odlišným způsobem vyjádření činitele děje. Pro současnou ruštinu je typické, že tvoří mnohem více vět, v nichž není činitel děje formálním podmínem věty, např.: *снегом замело дорогу - sníh zavál cestu, ветром сорвало крышу - vítr strhl střechu*. Závěrečná čtvrtá kapitola je rovněž velmi stručná a pojednává o slovní zásobě a slovtvorbě. Jsou zmíněny základní shody a rozdíly v současné slovní zásobě obou jazyků i s ohledem na takové jevy, jakými jsou česko-ruská homonymie, asymetrie významů formálně shodných lexémů, stejně jako jejich stylistické rozdíly. Poměrně značná část výkladu je zaměřena na změny ve slovní zásobě po roce 1989, nicméně v oddílu, který pojednává o otázkách slovtvorby není věnována takřka žádná pozornost formálním ani sémantickým rozdílům afixálních segmentů při tvorbě různých druhů slov. Zejména některé předpony v obou jazycích výrazně ovlivňují výslednou sémantiku slova a hrají tudíž významnou sémantickou úlohu v obou jazycích.

Teoretický materiál je v učebnici podáván tematicky, přičemž ilustrační český materiál je vyložen na pozadí ruského. Česká slova, slovní spojení a věty jsou zpravidla doprovázeny ruským překladem, což lze zároveň úspěšně využít v předmětu Základy překladu.

V závěru knihy jsou 4 textové přílohy, napomáhající nejen praktickému zvládnutí češtiny, nýbrž umožňující také lepší orientaci ve srovnávací česko-ruské slovtvorbě substantiv. Cenné jsou rovněž údaje o některých odchylkách paradigmatu nejproduktivnějších sloves v češtině. Ti, kteří v učebnici hledají pře-

devším praktickou radu, ocení poslední tabulku, jež obsahuje přehled slovesných vazeb českého jazyka, odlišných od jazyka ruského.

I když je z učebnice na první pohled patrný styl vysokoškolské příručky s klasicky systematickým výkladem jednotlivých jazykových rovin, nelze textu nepřiznat schopnost oslovit i další zájemce o studium češtiny, což je patrné nejen z bohatých ilustračních příkladů uváděných jevů, ale také z celé série cvičení za jednotlivými oddíly probírané látky. K širšímu využití přispívá i způsob prezentace jazykového materiálu, např. ve fonetické části se důsledně používá pro fonetický přepis azbuka, nikoli dohodnuté znaky fonetické transkripce. Velmi přehledně, nikoli však na úkor rozsahové a věcné stránky, je uspořádáno morfologické učivo substantivního a slovesného paradigmatu. Výklad morfologie je doprovázen přehledem základních i vedlejších vzorů. Velmi cenný je rovněž důsledný srovnávací princip, který autorka uplatňuje v každé části učebnice.

Na závěr bychom chtěli zdůraznit, že naše výtky nejsou zásadního rázu a publikaci považujeme za sympatický počín nejen v úzkém smyslu teoreticky zaměřené učebnice pro jazykové studium vysokoškolských studentů v Rusku, ale též ze širšího pohledu za signál zájmu o studium českého jazyka v zahraničí.

Mgr. J. KOROSTENSKI, CSc.

Katedra aplikované jazykovědy

Vysoká škola evropských a regionálních studií, o.p.s.

Žižkova 4, 370 01 České Budějovice

Czech Republic

korostenski@vsers.cz

Štefan DANICS: *Základy vědy o politice*. České Budějovice: Vysoká škola evropských a regionálních studií, 2009, 176 s., ISBN 978-80-86708-89-8.

Štefan Danics: *Basics of Political Science*

Již samotný název studijní publikace vypovídá o tom, že autor zdůrazňuje samotný proces zkoumání politiky, který i v podmínkách České republiky získal podobu etablované společenské vědy. Ta je přednášena na všech typech vysokých škol a univerzit. Ke zkvalitnění tohoto procesu by měla napomoci i tato studijní publikace, která se snaží studentům velmi srozumitelně a přehledně zprostředkovat základní pojmy a témata z politologie. Zárukou kvalitního textu je jeho autor doc. Dr. Ing. Štefan Danics, Ph.D., přednášející na Vysoké škole evropských a regionálních studií v Českých Budějovicích a na Policejní akademii ČR v Praze.

Obsah práce pokrývá hlavní politologická témata, která jsou běžně dostupná i v ostatních pracích tohoto typu, přičemž autor je obohacuje o vybrané kapitoly z mezinárodní dimenze politiky. Jedná se zejména o přístupy analyzující mezinárodní politiku: realistický, idealistický a behaviorální. Velkou pozornost autor

věnuje geopolitickému přístupu, který jako první na teoretické úrovni upozornil na globální rozměr a provázanost světové politiky, jakož i na její hlavní aktéry. V neposlední řadě a pro tento druh publikace jedinečně autor analyzuje nelegálního aktéra světové politiky v podobě mezinárodního terorismu, který dnes představuje akutní globální bezpečnostní hrozbu. V tomto ohledu jsou přiblíženy aktuální protiteroristické politiky ze strany USA a Evropské unie, které se v mnohém odlišují, přičemž se snaží eliminovat a potlačit stejnou hrozbu. Autor správně upozorňuje, že mezinárodní terorismus nelze považovat za hrozbu čistě vojenského charakteru, a proto není možné ji eliminovat vojensky, nadto i další odborníci upozorňují, že válka s terorismem se vyhrát nedá.

Nejpřínosnější částí práce je ta, která se věnuje přehledu politických ideologií. Kromě klasických ideologií, jako je liberalismus, konzervatismus a socialismus, jsou zde představeny ideologie, jako je

nacionalismus, fašismus, anarchismus, ekologismus a náboženský fundamentalismus, které na základě určité filosofické doktríny výrazně ovlivnily a ovlivňují politickou praxi. Zde je zapotřebí souhlasit s tím, že autor mezi politické ideologie zařazuje i nacionalismus, neboť je stále řada odborníků, kteří se domnívají, že ideologií není, neboť prý jako přitažlivá doktrína prochází všemi klasickými ideologiemi. V práci je věcně ukázáno, že nacionalismus má teoretickou představu či vizi přeměny společnosti s tím, že se stal praktickým programem politických hnutí, politických stran, ale i celých států, čímž naplnil definiční znaky politické ideologie, která svět nejenom popisuje, nýbrž snaží se ho ve jménu určité sociální skupiny změnit. V přehledu politických ideologií má podle autora významné místo i ekologismus, který představuje nejradikálnější ideologii, neboť předpokládá změnit v zájmu udržitelného rozvoje nejenom výrobu, životní styl, ale i způsob uvažování ve vztahu člověk a životní prostředí, jinak to pro lidstvo bude představovat časovanou bombu. Autor mezi politické ideologie řadí i náboženský fundamentalismus s tím, že upozorňuje, že se jedná o specifickou politickou ideologii, která se inspiruje principy „z náboženského světa“ a projevuje se ve všech světových náboženstvích. Náboženský fundamentalismus je prý spíše stylem politického myšlení, než souborem idejí a hodnot, s tím, že má tendenci určité principy považovat za neměnné pravdy či dogmata. V podstatě však jde o specifický program

komplexní obrody či přeměny společnosti v duchu náboženských principů, který předpokládá, že se stát přihlásí k těmto principům a přestane být ideově a nábožensky neutrální. Z tohoto hlediska jsou potom v práci ukázány nebezpečné aspekty křesťanského, islámského a judaistického fundamentalismu.

Struktura *Základů vědy o politice* sleduje také didaktický záměr, kterým je maximální přehlednost, srozumitelnost a čtivost textu, včetně využití různých schémat, napomáhajících snadnější orientaci a pochopení textu. Každá kapitola začíná otázkami k zamýšlení, které studenty upozorňují, na co v textu položit důraz. Nadto jsou všechny kapitoly ukončeny použitou literaturou, která studentům umožňuje doplnit a rozšířit si poznatky, které je oslovily. Jednotlivá témata začínají pracovním vymezením a dále popisují relevantní odborné přístupy k jejich objasnění, včetně významných politologických osobností, které je zastávali nebo zastávají.

Odbornou publikaci doporučuji nejen všem studentům (zvláště pak studentům společenských věd), ale také zájemcům o společenské a politické dění.

doc. Dr. Lubomír PÁNA, Ph.D.

Katedra společenských věd

Vysoká škola evropských a regionálních studií, o.p.s.

Žižkova 4, 370 01 České Budějovice

Czech Republic

pana@vsers.cz

Lukáš VALEŠ: *Zrod demokratických politických systémů okresů Klatovy, Domažlice a Tachov a jejich vývoj v 90. letech 20. století.* Plzeň: Aleš Čeněk, 2007, 287 s., ISBN 978-80-7380-082-6.

Lukáš Valeš: *Origin of Democratic Political Systems of Klatovy, Domažlice and Tachov Districts and Their Development in 90's of 20th Century*

V současné době již neplatí tvrzení, že komunální politika v ČR stojí stranou zájmu českých politologů. Zkoumání lokální politiky však prošlo od počátku 90. let 20. století složitým vývojem. Komunální politika se potýkala s minimálním zájmem politologické obce. Dnes již je k dispozici řada publikací, které z různých úhlů analyzují tuto problematiku i v českém prostředí. Za mnohé jmenujme např. práce S. Balíka, P. Jüptnera, P. Šaradína, J. Outlého a v neposlední řadě L. Valeše.

Kniha L. Valeše „*Zrod demokratických politických systémů okresů Klatovy, Domažlice a Tachov a jejich vývoj v 90. letech 20. století*“ je výstupem z jeho dlouholetého odborného zájmu a výzkumu. Původem klatovský politolog a historik působí v současné době na Vysoké škole evropských a regionálních studií v Českých Budějovicích a na Vysoké škole Newton College v Brně. Kniha navazuje na jeho předchozí publikace. Zmíňme např. Rok 1989 v Plzni a západních Čechách (2003 - editor), Politologické aspekty veřejné správy (2006 - vedoucí autorského kolektivu), Klatovy

v době první světové války (2006 - s J. Marcelem) a mnohé odborné články a studie. Autor je erudovaným odborníkem v oblasti komunální politiky, resp. jedním z průkopníků, kteří se již od začátku 90. let 20. století snažili, aby si i tzv. „mikropolitika“ našla v rámci politické vědy své místo.

V předkládané publikaci se L. Valeš pokusil na třech konkrétních regionech (rozumějme příhraničních okresech Klatovy, Domažlice a Tachov včetně jejich správních center) ukázat, popsat a analyzovat zrod demokratických politických systémů. Autor je v této oblasti „doma“ (v tomto případě doslova) a je tedy fundovaným pozorovatelem a komentátorem událostí spojených s tranzicí od nedemokratického k demokratickému politickému systému začátku 90. let 20. století a s jeho dalším vývojem. Autorova nejnovější kniha se snaží českému čtenáři přiblížit mimo jiné restauraci, genezi a etablování veřejné správy, v tomto případě komunální politiky, resp. územní samosprávy, v rámci demokratického politického systému dnešní České republiky.

L. Valeš ve své monografii využívá metodu orální historie a vhodně s ní pracuje. Stěžejním zdrojem informací jsou pro autora vedle dat Českého statistického úřadu, věnovaných volbám, zejména rozhovory, provedené s vybranými narátory (cca 30), uskutečněné v rozmezí pěti let. Ať již byl tazatelem on sám či je využit archiv Vladimíra B o č a n a . Od roku 2002 do roku 2007 byli osloveni komunální politici i tzv. názoroví vůdci (opinion leaders), kteří se přímo či zprostředkovaně podíleli na formování demokratického politického systému v dané lokalitě. Dalším důležitým zdrojem informací se stávají články v soudobém tisku, neboť, jak sám autor v úvodu poznamenává, „(státní a městská muzea a archivy) téměř rezignovaly (alespoň v případě sledovaných okresů) na shromažďování archivních materiálů, dokumentujících vývoj místní i celostátní politiky po roce 1989“ (s. 9).

Kniha je přehledně členěna do deseti kapitol a opatřena vhodnými a početnými přílohami P. B e n e š e a M. R o b o t k o v é , které mapují předvolební preference stran a jejich samotné výsledky na různých úrovních volebního klání - od voleb do České národní rady v roce 1992 až po volby do PS P Č R a Senátu P Č R v roce 2006 ve zkoumané oblasti. Mapy si všimají i stability obyvatelstva, míry religiozity a zaměstnanosti.

V úvodu se autor zabývá společnými a odlišnými historickými, geografickými a sociálními determinanty okresů Klatovy, Domažlice a Tachov a poukazuje zejména na problematiku odsunu německého obyvatelstva s důrazem na poslední zmiňovaný okres, který byl na rozdíl od okresů Domažlice a Klatovy po 2. světové válce prakticky vysídlen (s. 7). L. V a l e š si zde sice stanovuje teoretický rámec konceptu štěpných linií S. R o k k a n a a S. M. L i p s e t a , který vnímá jako jeden z možných návodů, jak chápat odlišnosti volebního a politického chování obyvatel, je však nutné dodat, že v samotném textu se s jeho aplikací již nesetkáváme.

Na tomto místě se též dozvídáme, že autorův původní záměr byl popis situace až do komunálních voleb v roce 2006. Z různých důvodů (rozsah publikace, nedostatek relevantních zdrojů) od něj autor upustil a končí rokem 1998.

V první kapitole autor čtenáře seznamuje se základními charakteristikami zkoumaných regionů. Zaměřuje se na geografii, správní členění i historický vývoj okresů Klatovy, Domažlice a Tachov. Poukazuje na hustotu zalidnění, věkové složení obyvatelstva a s tím související míru nezaměstnanosti. L. V a l e š upozorňuje i na fakt, který není na první pohled patrný: zvýšené požadavky na ochranu přírody, uplatňující se od začátku 90. let 20. století, mohou způsobit stagnaci či přerušeni ekonomického rozvoje oblasti (na Sušicku se jedná dokonce o 2/3 území, spadajícího pod zprísňený režim ochrany přírody) (s. 34).

K hlavnímu předmětu svého zkoumání, tedy k analýze vývoje demokratických politických systémů ve zmiňovaných okresech, se autor dostává přes pomysl-

ný most, který představuje druhá kapitola s názvem Rok 1989. Zde se L. V a l e š snaží přejít od období „revolučního do skutečné politiky“ (s. 55). Pojmenovává hlavní opoziční skupiny v uvedených regionech, vznik OF apod. Ve všech třech okresech definuje osoby, jež stály u reetablování moderní demokratické veřejné správy. Ve většině případů se nejednalo o osoby, jež by cítily možnost zviditelnit se v politice, nýbrž o osoby, jež měly zájem na fungování daného sídla. Základním znakem rodící se komunální politiky i demokratického (komunálního) politického systému byla pragmatičnost a patriotismus, což L. V a l e š zdůrazňuje a zároveň zdůvodňuje.

Pro další členění autor využívá tzv. volební roky 1990, 1992, 1994, 1996 a 1998 (tj. Volby do ČNR 1990; Komunální volby 1990; Volby do ČNR 1992; Komunální volby 1994; Volby do Poslanecké sněmovny 1996; Volby do Senátu 1996; Volby do Poslanecké sněmovny 1998 a konečně Komunální volby 1998). Červenou linií v kapitolách tři až deset tvoří analýza výsledků voleb, konaných v průběhu 90. let 20. století. Nejedná se pouze o volby komunální, nýbrž i o volby celostátního charakteru. L. V a l e š se neuchyluje pouze k výčtu volebních výsledků, ale pouští se také do rozsáhlých analýz a obsáhlých komentářů. Autor nepopisuje jen lokální problémy, jež měly vliv na předvolební preference a samotné výsledky voleb na úrovni sledovaných okresů. Na konkrétních příkladech demonstrovuje, jak události celostátního charakteru ovlivňovaly utváření lokálního či komunálního stranického systému (úspěchy či neúspěchy ekonomické transformace, tzv. Sarajevský atentát, vznik US či Strany zelených apod.). Nezanedbatelným faktorem je i pocit perifernosti a nedůležitosti, který v některých místech zkoumaných regionů přetrvával dodnes a v průběhu 90. let determinoval i volební výsledky.

Práce je čtivá a nechybí jí významná vypovídací hodnota. Autorovi se sice ne vždy daří dodržet vědecký odstup (viz „naše město“ či „v našem regionu“), a bystrý čtenář se tak může dovítipit autorova původu, zároveň však kniha nepůsobí vědecky unyle a odtažitě od reality. Důvěrná znalost prostředí naopak autorovi dává možnost seriózní filtrace, třídění a interpretace shromážděných dat.

Přes některé „kosmetické vady“ (překlepy, používání zkratk apod.) je přínos předkládané publikace neoddiskutovatelný. Autorovi se podařilo dosáhnout svého avizovaného cíle, tj. skutečně analyzovat zrod demokratických politických systémů okresů Klatovy, Domažlice a Tachov i zachytit jejich vývoj v 90. letech 20. století. Autor v knize předložil fakta a informace, které by mohly ve většinové společnosti oslabit přetrvávající názor, který podceňuje význam místních samospráv na celkovém procesu demokratické a ekonomické reformy země, zejména v porovnání s možnostmi celostátní politiky.

Kniha je dle našeho soudu určena dvěma cílovým skupinám: odborné veřejnosti, pro niž je důležitým zdrojem poznatků o formování politického a stranic-

kého systému daného regionu: a zainteresovaným zájemcům především lokálního původu, kteří zde mohou sumarizovaně sledovat vývoj „svého“ teritoria. Bez geografického a sociálního (v určité míře i správního a historického) tzv. „Vorwissen“ o dané lokalitě je kniha „pouze“ dobrou deskripci událostí, souvisejících s ekonomickými a politickými reformami země, jakožto popisem volebních výsledků a utváření předvolebních a povolebních vládních koalic na lokální úrovni. Je tedy určena těm, kteří mají alespoň primární

znalosti veřejné správy či minimální znalosti zkoumaného regionu. Pro ty je kniha L. Va le š e důležitým zdrojem informací a lze ji vřele doporučit.

PhDr. Miroslava PITROVÁ

Ústav evropských teritoriálních studií

Filozofická fakulta

Jihočeská univerzita

Branišovská 31a, 370 05 České Budějovice

mpitrova@ff.jcu.cz

Marek HRUBEC (ed.): *Interkulturní dialog o lidských právech. Západní, islámské a konfuciánské perspektivy*. Praha: Filosofia, 2008, 492 s., ISBN 978-80-7007-282-0.

Marek Hrubec (ed.): *Intercultural Dialogue of Human Rights in Western, Islamic and Confucian Perspectives*

Má smysl vést interkulturní dialog o lidských právech a proč?

V roce 2008 nám nakladatelství Filosofia nabídlo nesporně jedinečný sborník příspěvků, nesoucí souhrnný název *Interkulturní dialog o lidských právech. Západní, islámské a konfuciánské perspektivy*,⁴² jehož editorem a současně spoluautorem je Marek Hrubec. Publikace není jen vhodně načasovaná (rok 2008 byl významný hned dvěma událostmi: v rámci OSN jsme si připomněli již 60. výročí Všeobecné deklarace lidských práv a současně Evropská unie vyhlásila rok 2008 rokem interkulturního dialogu). Jejím hlavním cílem je přispět k rozvíjení vzájemného pochopení a respektu jedinců představujících různá kulturní prostředí.

Zda-li publikace onen dlouhodobý cíl dokázala bezesbytku naplnit, musí čtenář posoudit sám. Dle mého mínění k naplnění tohoto cíle či úkolu nepochybně pozitivně přispěla, ač lze editorovi vytknout, že dává až příliš velký prostor západním autorům (7 ze 14; přičemž navíc několik ‚nezápadních‘ autorů působí ve skutečnosti na západních univerzitách...).

Nelze se však příliš divit, neboť dosavadní dějiny tohoto pojmu jsou spíše západní a tento původ nemůže nebýt do lidských práv vepsán.⁴³

Na Hrubcův příspěvek *Předpoklady interkulturního dialogu*⁴⁴ ve výše jmenovaném sborníku reaguje Petr Bláha⁴⁵ otevřenou polemikou, přičemž poukazuje na to, že Hrubcovy výchozí předpoklady pro interkulturní dialog jsou problematické. Je především toho názoru, že otázku, čím je potřeba takového dialogu podmíněna, Hrubec ve svém článku pojímá zjednodušeně. Současně Bláha pochybuje i o tom, zda je interkulturní dialog vůbec adekvátní reakcí na vzrůstající nároky globalizovaného světa.

Hrubec se ve své reakci⁴⁶ proti těmto námitkám velmi kriticky ohrazuje a nabývá z Bláhových argumentů přesvědčení, že, cituji Hrubce, „občas nepolemizuje ani tak se mnou, jako spíše s nějakým imaginárním odpůrcem, který se zrodil z posunu významu mých myšlenek“. Reaguje na „čtyři témata“, která v Bláhově otevřené polemice zazněla podle jeho názoru „nejsilněji“: za prvé na otázku násilí a lidské agresivity, za druhé na ahistorický způsob výkladu, za třetí na výhrady k jeho čtyřem modelům kul-

⁴² Na publikaci se podíleli: Joshua Cohen (Stanford University), Alessandro Ferrara (Università di Roma Tor Vergata a Luiss University Řím, president Italské společnosti politické filosofie), Jeffrey Flynn (Fordham University New York), Yash Ghai (University of Hong Kong, vede Constitution Advisory Support Unit Rozvojového programu OSN v Nepálu, je ve věci lidských práv zvláštním zástupcem generálního tajemníka OSN v Kambodži), Jürgen Habermas (Johann Wolfgang Goethe Universität Frankfurt nad Mohanem a hostující profesor na Northwestern University Chicago), Axel Honneth (Johann Wolfgang Goethe Universität Frankfurt nad Mohanem, vede Institut für Sozialforschung tamtéž), Marek Hrubec (vede Centrum globálních studií, společné pracoviště Filozofického ústavu Akademie věd ČR a Filozofické fakulty UK v Praze, přednáší na Ústavu politologie tamtéž), Joseph Chan (University of Hong Kong), Craig K. Ihara (California State University Fullerton), Yasuaki Onuma (University of Tokyo), Norami Othman (Universiti Kebangsaan Malaysia, je zakládající členkou SIS Forum Malaysia, známého jako Sisters in Islam), Henry Rosemont jr. (St. Mary's College of Maryland, je hostujícím členem Katedry religiozních studií na Brown University Providence), Leslie Sklair (School of Economics and Political Science „LSE“ Londýn, je místopředsedou Global Studies Association), David B. Wong (Duke University Durham).

⁴³ Srov. recenzi od Martina Škabrahy (2009): Marek Hrubec (2008) (ed.): *Interkulturní dialog o lidských právech. Západní, islámské a konfuciánské perspektivy*. Praha: Filosofia, s. 13-48. *Filosofický časopis*, 57, č. 1, s. 129-130.

⁴⁴ Hrubec, M.: *Předpoklady interkulturního dialogu o lidských právech*. In: Týž (ed.) (2008): *Interkulturní dialog o lidských právech. Západní, islámské a konfuciánské perspektivy*. Praha: Filosofia, s. 13-48.

⁴⁵ Bláha, P. (2009): K Hrubcovu pojetí interkulturního dialogu aneb varování před dogmatizací konformních předpokladů. *Filosofický časopis*, 57, č. 1, s. 105-109.

⁴⁶ Hrubec, M. (2009): *Interkulturní boj o uznání. Požadavky na historický vývoj od násilí k dialogu*. *Filosofický časopis*, 57, č. 2, s. 263-269.

turního, politického a dalšího uspořádání a za čtvrté na regionální platnost přijímání demokracie.⁴⁷

Nechci se zde zabývat obsahovou stránkou jednotlivých reakcí. Rád bych se však krátce zamyslel nad způsobem či snad *typem* argumentace jako takovým, jež Petr Bláha v rámci své osobité polemiky volí a pokusil se o položení několika kritických otázek vedoucích k objasnění některých jeho charakteristik.

Petr Bláha nás ve svém kritickém zamyšlení nad studií Marka Hrubce *Předpoklady interkulturního dialogu o lidských právech* varuje před dogmatizací předpokladů zakládajících se na vzájemné shodě. Máme se tedy sřížet přijetí takových dispozic, které lze v současných globálních poměrech vůbec nějak stanovovat v rámci úsilí o hledání společenského konsenzu. Tento postoj mu „*zavání přílišným zpřehledňováním situace, na jejíž diagnózu je autorem reagováno*“. Podle Bláhy je tedy situace složitější, než si autor studie uvědomuje, a již vůbec ne přehledná. Je toho názoru, že Hrubec ve svých analýzách zapomíná na to, „*co provází celé evropské dějiny*“⁴⁸, čímž Bláha rozumí tradici spojující „*snahu o zachování míru s obchodnickým kalkulem*“⁴⁹. Neboť právě ona tradice je podle oponenta vždy tím, „*co každou snahu o zlepšení trestá kontraproduktivním vyústěním*“⁵⁰, každý pokus o interkulturní dialog je předem odsouzen k nezdaru.

Jak konfliktům předcházet, když ne úsilím o interkulturní dialog? To nám oponent ponechává zahaleno rouškou tajemství. Ono úsilí se snaží vyvážit pouhou sofistikovanou negací, postrádající jakékoliv pozitivní řešení. Málo k tomu uvolňovat napětí uvnitř jakýchkoli politicko-ekonomických celků.

Každá pozitivní nedogmatická snaha vede k normativnímu ustavování jen přijetím konsenzu, tedy předpokládá naši aktivní účast. Skutečné podílení se na pozitivním přetváření naší přítomnosti se proto neobejde bez aktivního - byť kritického - přičinění a otevřenosti k našemu lépe či hůře nastavenému globálnímu světu, pro který dnes chtít nechtít vytváříme společné hodnoty a tím mu udělujeme smysl. K tomu je však třeba využívat všech již oficiálně nastavených prostředků, vedoucích k lepšímu vzájemnému porozumění napříč rozmanitými kulturami, které již neodmyslitelně patří k naší globální či multikulturní civilizaci.

A nejenom to. Aby se přínosná kritika nestala floskulí podobnou pouhé znehybňující negaci, měla by tematický prostor rozevírat tak, aby svým dílem byla s to nabízet i jiná, snad lepší řešení. Nejde o nic jiného,

než o vytváření vhodných rámců srozumitelnosti jakožto nových možností. Jenom tak lze dosáhnout porozumění k překonávání bariér, odcizujících naše společné lidství, naši vzájemnou humanitu. To je však zcela opačný přístup, než vyvíjet jednostranné úsilí zakonzervovat každou pozitivní snahu.

Tvrdí-li Bláha, že mír není „*tak snadno oddělitelný od svého zdánlivého protikladu*“, jak lze objasňovat to, co nám hranice této „*nevyjasněné*“ polarity⁵¹ může smysluplně rozšiřovat? Tedy, řečeno jinak, jakým způsobem vytvářet takové podmínky, které mohou nabízet další vhodné alternativy, jež jsou schopny protiklady těchto polarit vyvažovat a současně udělovat skutečnosti nový, řekněme, globální smysl?

Právě pozitivní aktivní účast na možném vzájemném sblížení odlišných kultur proměňuje úzce chápanou polaritu válka - mír na skutečnost jiné kvality. Naše pomlčka se stává srozumitelným symbolem teprve tehdy, dostane-li takový významový obsah, který je schopen onu polaritu osvobodit od svých prudce sevřených protikladných extrémů a zaměřit se na to podstatné - na jejich neodkladné řešení.

Tento krok však chtít nechtít předpokládá najít v sobě notnou dávku nefalšovaného altruismu, tedy takový zásadní prožitek sounáležitosti k celku, který klade účely jiných, resp. společné účely, na roveň účelům či cílům vlastním. To je ale v rámci rozvíjení interkulturních vztahů nemyslitelné bez možnosti vcítění se do tradičního myšlenkového zázemí jiných, dnes již soupatřičných kultur. Právě dialog mezi nimi pak za těchto podmínek nejen udržuje, ale i prohlubuje onu základní a výchozí kvalitu, jež se z globálního hlediska může jevit jako kvalita nová - onu vzájemnou potřebu porozumění a důvěry.

Nemusí to být nutně hned demokracie, na jejíž bázi se interkulturní dialog vede. Nabízejí se i odlehčenější modely, založené na členství v různých politických pospolitostech, jak nám připomíná Joshua Cohen.⁵² Vždyť právě konfuciánská a stejně tak islámská tradice se o pospolitost opírá jako o svůj základ. Ačkoli tyto tradice individuální práva nezahrnují, je nicméně v rámci vztahů (interakcí) dosahováno vzájemného uznání. Jak konstatuje Craig K. Ihara, tyto interakce mají podobu „*sebeúcty, lidské důstojnosti, lidské hodnoty, přiměřené hrdosti, rovnosti a respektu pro ostatní*“⁵³.

Lze tedy interkulturní dialog vinit z ahistoričnosti? Ukazuje se, že v rámci skutečného soustavného úsilí o kulturní sblížení nikoli. Vždyť právě onen nutný předpoklad vcítění, který nám dovoluje kulturní od-

⁴⁷ Tamtéž, s. 263.

⁴⁸ Bláha, P. (2009): K Hrubcovu pojetí interkulturního dialogu aneb varování před dogmatizací konformních předpokladů, c.d., s. 105.

⁴⁹ Tamtéž, s. 106.

⁵⁰ Tamtéž, s. 105.

⁵¹ Tamtéž, s. 106.

⁵² Cohen, J. (2008): Existuje lidské právo na demokracii? In: Hrubec, M. (ed.): *Interkulturní dialog o lidských právech. Západní, islámské a konfuciánské perspektivy*, c.d., s. 213-246.

⁵³ Ihara, C. K. (2008): Jsou individuální práva zapotřebí? Konfuciánská perspektiva. In: Hrubec, M. (ed.): *Interkulturní dialog o lidských právech. Západní, islámské a konfuciánské perspektivy*, c.d., s. 453.

lišnosti nejen poznávat, ale posléze systematicky převádět na obecně platnou normativní skutečnost, je nemyslitelný bez zkoumání myšlenkových kořenů těchto různých kultur, což je samo o sobě historickým počinem. I koncepce techniky začne opět nalézat své hranice možností fungování, pokud neopomeneme cíleně posilovat sociální dimenzi, regulovanou a zprůhledňovanou vhodnými nástroji (netvrdím, že to v globálním kontextu budou jen a pouze nástroje demokratické).

Právě ono soustavné prosazování sociálních potřeb lze pojímat jako proces humanizace společnosti, který se přímo odvolává na „*reflexi historických podmínek*“⁵⁴, a proto nemůže navozovat, jak si Bláha myslí, „*stav kulturní vyprázdněnosti*“⁵⁵. Kolikrát v historii se musely nejruznější evropské kulturní okruhy vyrovnávat s vlivy okolních kultur a zvyklostí! Z hlediska výchozí možnosti vzájemné komunikace a soustavného vnímání základních potřeb společnosti je to proces nejen kontinuální, ale i nutný, přes všechny snahy jej zpomalit. Má potenciál rozšiřovat národní sféru na celou sféru globální, přičemž je schopen oživit často opomíjené kořeny vlastní v úsilí po společném dobru.

Ovšemže se nedá vyloučit, že „*kulturní partikularismus bude zřejmě stále více podléhat determinaci k obrannému střetu*“⁵⁶, ale jen do té míry, jak budou nastaveny obecné podmínky vzájemné důvěry. Je tedy na nás, jak dialog povedeme. Budeme-li zásadněji prosazovat priority sociální, je naděje, že ona humanitní dimenze bude schopna účinně korigovat vzrůstající a často neprůhledné zájmy ekonomické.

Klima sociální soudržnosti je proto zapotřebí mimo jiné nejen udržovat, ale i rozvíjet, a to na všech úrovních. Na základě vzájemné výměny obdobných existenčních zkušeností lze potom dospívat k požadované interkulturní shodě. Nezapomeňme však, že je to proces postupný, vyžadující nejenom soustavné úsilí, ale i přiměřený postoj. Nicméně připouštím, že postoj pasivity a negace vidí skutečnost jinak.

Bláha v Hrubcově pojmání kultur postrádá důraz na „*vnitřní rozporuplnost, v rámci níž se vůči sobě vymezují rozličné nitrokulturní identifikace*“⁵⁷. Myslím, že zde dochází v lepším případě k nedorozumění. Hrubec právě z této vnitřní rozporuplnosti vychází, resp. jí předpokládá, a proto se její eventuální nespoutané projevy snaží kultivovat právě hledáním konsenzu. Je pak z hlediska Hrubcovy výchozí společenské tradice logické, že začleňuje princip demokracie do diskuse o možnosti konsenzuálního obsahu

lidských práv, byť tento krok Petr Bláha již z principu svého stylu argumentace odmítá. Odepřeme-li dialogu⁵⁸ ono doplňkové *plures*, báze tvořící škálu rovnocenných možností pro vlastní rozhodování napříč kulturami přestává postrádat své opodstatnění. Vytváří se nekritický monopol monologu.

Je ovšem stále trpkou skutečností, že totalitní režimy toho či onoho druhu existují. Vyvíjí se však současně také úsilí k zdokonalení stávajících podmínek pro vedení interkulturního dialogu v kosmopolitním měřítku, jak to dokládá návrh „*otevření empiričtější otázky utváření právního dokumentu typu ‚Magna charta pro celé lidstvo‘*“⁵⁹. Šanci demokracii v praxi užívat i ji obohacovat či otevřeně odmítat dostávají v multikulturním očistci nejen ona autoritativnější politická uskupení. Ne náhodou se však v dějinách naší civilizace nejednou prokázalo, že demokracie je optimálnější variantou, než jakákoliv jiná autoritativnější forma.

To je současně také jeden z důvodů, proč otevírání demokratických principů napříč multikulturním spektrem je z hlediska naší Západní tradice nepopíratelně cesta legální. Snad i proto Hrubec na této bázi nabízí některé modely, jak se lze na různých úrovních potkávat a tím předcházet možným střetům. Domnívá-li se Petr Bláha, „*že v technokraticky se totalizujících podmínkách jsou záchranou demokracie, je-li co zachraňovat, principiální nedemokraté*“⁶⁰, tak na to lze reagovat snad jen v tom smyslu, že se jako demokraté odpovědní ještě nezačali uvědomovat, protože toho není vskutku málo, co zachraňovat.

Z výše uvedených argumentů tedy vyplývá, že lze principiálně poukázat na dva diametrálně rozdílné přístupy zaujetí kritického stanoviska - negativismus a pozitivní kritiku, tj. na postoj pasivity a postoj aktivní odvahy k činu. Neboť pozitivní kritika - na rozdíl od pouhé negace - umožňuje rozevírat tematický prostor novým možnostem. Je také s to proměňovat úzce chápanou polaritu válka - mír na skutečnost jiné kvality a současně jí z hlediska globálního kontextu udělovat nový smysl. Tím interkulturní dialog, neopomínaje se opírat o historické souvislosti a klady vlastních tradic, nabývá svého opodstatnění.

Ing. Jan SVOBODA, M.A.
Filosofie 20./21. století
Filosofický ústav Akademie věd ČR
Jilská 1, 110 00 Praha 1
Czech Republic
svobodaj@flu.cas.cz

⁵⁴ Bláha, P. (2009): K Hrubcovu pojetí interkulturního dialogu aneb varování před dogmatizací konformních předpokladů, c.d., s. 106.

⁵⁵ Tamtéž, s. 106-107.

⁵⁶ Tamtéž, s. 107.

⁵⁷ Tamtéž.

⁵⁸ Hrubec používá pojmu dialog, byť podotýká, že „*nejde o komunikaci mezi dvěma kulturami, tudíž o dia-log v doslovném smyslu*“. Proto „*je přesnější mluvit o poly-logu*“. Srov. Hrubec, M. (2008): Předpoklady interkulturního dialogu o lidských právech. In: Týž (ed.): *Interkulturní dialog o lidských právech. Západní, islámské a konfuciánské perspektivy*, c.d., s. 15.

⁵⁹ Tamtéž, s. 43.

⁶⁰ Bláha, P. (2009): K Hrubcovu pojetí interkulturního dialogu aneb varování před dogmatizací konformních předpokladů, c.d., s. 107.

5 VARIA

OBČAN A VEŘEJNÁ SPRÁVA Citizen and Public Administration

ABSTRAKT: Nástroj pro jednoduchý dialog mezi politiky, občany a manažery veřejné správy. Projekt Národní databáze občanských podnětů (dále jen NDOP) pomáhá řízení a organizaci práce v institucích veřejné a státní správy ve prospěch občanů, při masivním využívání jejich zkušeností a postřehů.

Klíčová slova: databáze - podněty - veřejná správa - kontrola - NDOP

ABSTRACT: The instrument for an easy dialogue among politicians, citizens and administration. Project of „National Database of Citizen’s Suggestions“ NDCS (NDOP) helps to manage the operation of administration for the benefit of citizens due to the massive usage of their experience and perceptions.

Key words: database - suggestions - public administration - control - NDCS (NDOP)

ÚVOD

Přístup ke sdělovaným informacím je obtížný, manipulace s nimi je pracná. Podíl občanů na správě obcí a regionů je nízký. Současná praxe je málo efektivní.

Uvedené nedostatky do značné míry řeší projekt internetové „Národní databáze občanských podnětů“, jehož vývoj, realizaci a správu prozatím zajišťuje občanské sdružení PODNĚTY.CZ.

CÍL ČLÁNKU

Článek má přimět čtenáře k podpoře realizace a k systematickému využívání projektu, který má politikům a úředníkům zajistit dostatek solidně zaříděných informací od spoluobčanů, má zefektivnit postupy jejich zpracování a zvýšit podíl obyvatel na správě měst, obcí a územních celků.

VÝSLEDKY REALIZACE PROJEKTU

Pro dosažení uvedených cílů byla ke dni vstupu ČR do EU zřízena internetová NÁRODNÍ DATABÁZE OBČANSKÝCH PODNĚTŮ - portál www.podnety.cz.

Uspořádání portálu umožňuje každému:

1. odeslat do databáze podnět k nápravě stavu, za který odpovídá starosta (§16/ g zákona č. 128/2000 Sb.) nebo hejtman (§ 12/e zákona č. 129/2000 Sb.). Do databáze lze vložit podnět pro člena vlády, poslance, senátora atd.;
2. vytřídit z databáze podněty, jejichž řešení je náležité, nebo podněty dle kompetencí atd.;
3. vyhledat podnět známého čísla;
4. upozornit kompetentního na zajímavý podnět;
5. ohlásit úroveň realizace podnětu;
6. žádat spoluobčany o spolupráci při realizaci specifického podnětu.

Portál nabízí šablony, které občanům usnadní:

7. urgenci realizace podnětu;
8. sestavení žádosti o informaci k úrovni realizaci podnětu (dle §13 zák. 106/1999 Sb.).

NDOP má být souborem internetových databází podnětů obyvatel a hostů jednotlivých měst a obcí, případně krajů České republiky. Projekt vznikl v podstatě ze stejných důvodů, které kdysi vedly ke zřízení veřejně přístupných národních databází vynálezů a průmyslových vzorů. Na rozdíl od nich však má aktivní složku, která upozorní kompetentního na podnět.

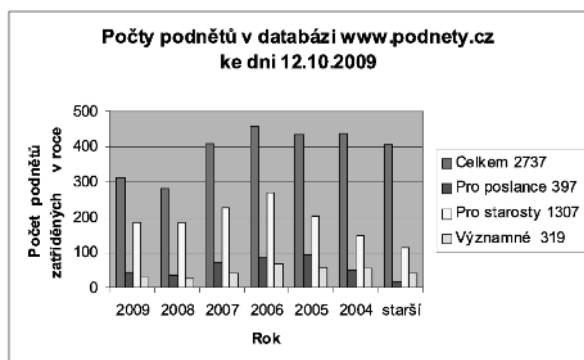
Správa NDOP (o.s. PODNĚTY.CZ) zajišťuje příjem a nezbytnou selekci podnětů (selekce je pouze z hlediska etiky a smysluplnosti). Pak je každý podnět zaříděn do webové databáze podle dvanácti parametrů, které usnadňují třídění a další práci s podněty.

Důležitým nástrojem je „vyhledavač“, který zrychluje provádění optimalizačních rozborů. Do značné míry se tak eliminuje nižší profesní úroveň a intuice začínajících politiků či úředníků.

NDOP zachovává „zkušenost generací“ a současně násobí zdroje informací potřebných pro řízení. Projekt by proto měl zaujmout nejenom manažery správy obcí, měst a krajů, ale i ministry, poslance, senátory, komisaře EU, ombudsmana, politology, sociology, historiky a zejména pedagogy. Bez aktivní účasti pedagogů lze projekt realizovat jen s velkými obtížemi. Problematikou je i finanční situace provozovatele NDOP. V současné době je hlavním sponzorem autor internetového portálu a několik aktivních důchodců.

Hlavním současným problémem tohoto projektu je relativně nízká povědomost občanů o tomto nástroji a strach politiků z jeho masivního nasazení. Politici slovně projekt chválí (Topolánek, Pithart aj.), ale zatím nenašli odvahu ho prosazovat.

Graf č. 1: Podněty občanů v databázi www.podnety.cz (12. 10. 2009).

Zdroj: Vlastní údaje.

ZÁVĚR

Občané České republiky mají k dispozici několik roků ověřovanou komunikační technologii. Projekt

NDOP je v podstatě připraven k aplikaci v jiných státech EU. Jeho další osud závisí na efektivitě práce Územních jednotek (Klonů) správy NDOP, na ochotě politiků ke komunikaci s občany a zejména na vstřícnosti pedagogů. Ta je doposud neuspokojivá.

INFORMAČNÍ ZDROJE

<http://podnety.cz/prezentace-projektu-obcanskeho-sdruzeni-podnety-cz>

Ing. Arnošt BEDNÁŘ
Český Krumlov
podnety@podnety.cz

doc. Ing. Pavel BENEŠ, CSc.
Praha
podnety@podnety.cz

MEDZINÁRODNÁ VEDECKÁ KONFERENCIA „NOVÉ TRENDY V MARKETINGU“

Úloha marketingu v čase hospodárskej krízy

International Scholarly Conference „New Trends in Marketing“ (Role of Marketing in the Time of Economic Crisis)

Súčasná globálna hospodárska kríza posunula do popredia aj otázky týkajúce sa marketingu a marketingovej komunikácie. V teoretickej, ako aj v praktickej rovine preverila podstatu klasického chápania marketingu a marketingovej komunikácie a nastolila požiadavku rozpracovať metodologicky nové prístupy a postupy v tejto oblasti tak, aby reflektovali potreby súčasných, v kríze a jej dopadoch sa zmietajúcich globálnych trhov, ako aj jednotlivých subjektov na nich pôsobiacich, a tiež aby vytvorila metodologické východisko na tvorbu marketingových riešení a postupov z pohľadu budúcich potrieb a požiadaviek globalizujúcich sa trhov. Na tieto a mnohé ďalšie komplexné, ako aj parciálne otázky sa snažila dať odpoveď medzinárodná vedecká konferencia, ktorá sa uskutočnila v prvých novembrových dňoch, 3. a 4. 11. 2009, na Smolenickom zámku pod záštitou Fakulty masmediálnej komunikácie Univerzity sv. Cyrila a Metoda v Trnave. V poradí už piata medzinárodná vedecká konferencia venovaná otázkam marketingu a marketingovej komunikácie si za hlavný cieľ vytýčila poukázať na nové trendy v marketingu, na jeho úlohy v čase hospodárskej krízy, na problémy, otázky a zmeny, ktoré teóriu a najmä prax v tejto oblasti po odznení globálnej hospodárskej krízy čakajú.

Medzinárodnú vedeckú konferenciu otvoril dekan Fakulty masmediálnej komunikácie UCM v Trnave

doc. Ing. Jozef Matúš, CSc., mim. profesor. Príhovor predniesol hlavný ekonomický radca veľvyslanectva Bulharskej republiky na Slovensku Vasil Valčev. V hlavnom programe so svojimi príspevkami vystúpili poslanec NR SR Ing. Ivan Štefanec, MBA, PhD. na tému *Kríza na Slovensku a marketing*, doc. Ing. Jozef Matúš, CSc., mim. prof. na tému *Kríza - realita alebo virtualita?* Problematiku marketingového mixu ako marketingového komunikačného systému v globálnom kontexte svojim vystúpením otvorila dvojica spoluautorov doc. Dr. Jacek Pyka z Fakulty řízení Górnoslskéj Wyższej Szkoły Handlowej im. W. Korfańtego v Katowicích a doc. Ing. Václav Lednický, ktorí predniesli príspevok na tému *Marketing mix - as a market communication system in global context*. Hlavný program uzatvoril svojim vystúpením na tému *Is community based innovation a tool for increased cross industry technology acceptance?* Hon. Prof. Dkfm. Dr. Rainer Hasenauer z Inštitútu Marketing manažmentu Wirtschaftsuniversität Wien.

Rokovanie medzinárodnej vedeckej konferencie po odznení hlavných referátov v hlavnom programe pokračovalo v štyroch sekciách.

V prvej sekcii pod názvom Nové trendy v marketingovej komunikácii, ktorej odborným garantom bol doc. PhDr. Dušan Pavlu, CSc., vystúpilo počas dvojdňového rokovania celkovo 15 referujúcich. K naj-

zaujímavejším vystúpeniam patrili príspevky Mgr. Martina Šu s t e r a , PhD. z Národnej banky Slovenska na tému *Informačná kampaň o zavedení eura*, prof. Marka P r y m o n a z Ekonomickej univerzity Wrocław na tému *Values added in marketing communication* a Mgr. Michala B u k o w s k é h o , LRPS z viedenskej Wirtschaftsuniversität na tému *Mass communication and Photography - a Shift or Decay*. Rokovanie v prvej sekcii uzatvoril príspevok autorov doc. Ing. Josefa V a c u l í k a a Ing. Josefa N o v o t n é h o z FES Univerzity Pardubice na tému *Minimalizácia rizík v zavádzaní inovácií produktu*.

Druhá sekcia bola venovaná špecifikám regionálneho a neziskového marketingu. Odborným garantom tejto sekcii bola doc. Ing. Anna Z a u š k o v á , PhD. Obsahovo veľmi hodnotné boli vystúpenia doc. Ing. Antona K r e t t e r a , PhD. ze SPU Nitra na tému *Marketing obce a jeho riadenie*, dr Renaty M a č k o w s k e j z AE Katowice na tému *The role of public relations in municipal promotion* a autorov z Ekonomickej fakulty Jihočeskej univerzity v Českých Budejoviciach Ing. Aleny S r b o v e j , ktorá predniesla príspevok na tému *Regionálne značky a ochrana spotrebiteľa*, a Ing. Ivety P a v e z o v e j a Ing. Jana Š a l a m o u n a , ktorí v príspevku *Výskum regionálnej značky Šumava* na konkrétnych výskumom získaných informáciách a výsledkoch poukázali na dôležitosť a potrebu komplexného prístupu k skúmaniu faktorov determinujúcich tvorbu a reflexiu regionálnych značiek v kognitívnych procesoch cieľových skupín.

Problematika masmediálnej komunikácie v interdisciplinárnom kontexte bola predmetom rokovania v tretej sekcii, ktorej odborným garantom bol doc. PhDr. Slavomír M a g á l , CSc. V rámci rokovania tretej sekcii rezonovali témy zahraničných odborníkov na marketing a marketingovú komunikáciu. Rokovanie svojim príspevkom na tému *Reklamný slogan v priestore verejnej a masovej komunikácie* zahájil prof. PhDr. Jiří P a v e l k a , CSc. z FSS MU v Brne. Zo zahraničných odborníkov na problematiku masmediálnej komunikácie okrem iných ďalej vystúpili so svojimi príspevkami Dr. Bohumila B a r a n s k a z AE Katowice na tému *Colour and its significance for a corporate image* a Ing. Martina Chalupová z VŠP Jihlava na tému *Spoločný projekt - multimediálna tvorba Vysokej školy polytechnickej Jihlava a Český rozhlas*.

Posledná štvrtá sekcia pod názvom Interakcia masmediálnej a marketingovej komunikácie bola venovaná prácam doktorandov. Odborným garantom tejto sekcii bola PhDr. Hana P r a v d o v á , PhD., ktorej sa počas obidvoch dní rokovania podarilo vytvoriť vedecky primerane náročné a kreatívne prostredie. Vystupu-

júci doktorandi prezentovali vo svojich príspevkoch dosiahnuté teoretické aj praktické vedecké poznatky, etapu riešenia doktorandských prác a milo prekvapili úrovňou kritického myslenia, zručnosťou narábať s vedeckými argumentami a metodologickou pripravenosťou vedecky pristupovať k riešeniu teoretických, ako aj praktických problémov v predmetnej oblasti.

Rokovanie medzinárodnej vedeckej konferencie sa tradične nieslo na vysokej odbornej a vedeckej úrovni. Odkrylo viacero tém v oblasti marketingu a marketingovej komunikácie, ktoré si v období globálnej hospodárskej krízy vyžadujú zmenu metodologických prístupov a postupov. Identifikovaním rizík v chápaní marketingu a marketingovej komunikácie v jednotlivých stratégiách hlavne multinacionálnych korporácií, ekonomicky ovládajúcich svetové trhy, rokovanie naznačilo potrebu venovať zvýšenú pozornosť upevňovaniu hodnotových systémov a základných kultúrnych hodnôt v marketingu a v marketingovej komunikácii v procese globalizácie. Analýzou príčin vzniku finančnej a ňou vyvolanej globálnej hospodárskej a sociálnej krízy, ako aj ich dopadov na oblasť marketingu a marketingovej komunikácie, rokovanie medzinárodnej vedeckej konferencie odkrylo kauzálne súvislosti, ako aj zložitost' a hlavne interdisciplinárnost' danej problematiky. Viaceré príspevky, ktoré v rámci konferencie odzneli, poukázali na potrebu orientovať marketing a marketingovú komunikáciu na budúcnosť, na potreby budúcich trhov, ktoré podľa viacerých renomovaných odborníkov budú kvalitatívne iné, než tie pred vypuknutím globálnej finančnej, hospodárskej a sociálnej krízy.

Organizátorom konferencie sa podarilo, ako v minulosti predtým, vytvoriť výborné interakčné prostredie, v ktorom prebiehali voľné diskusie k jednotlivým predneseným príspevkom, reflektujúcim zložitost' danej problematiky, a zároveň načrtli východiská a trendy jej skúmania, rozpracúvania, ako aj aplikačné možnosti výsledkov teoretického bádania v podnikovej, podnikateľskej a výchovno-vzdelávacej praxi. Zborník, ktorý z tejto medzinárodnej vedeckej konferencie vzišiel, poskytuje odbornej aj podnikateľskej verejnosti cenné informácie o možnostiach a rizikách aplikácie moderných prístupov k marketingu a marketingovej komunikácii.

Ing. Lubomíra GERTLER, PhD.

Katedra financií

Národohospodárska fakulta

Ekonomická univerzita

Dolnozemska cesta 1, 852 35 Bratislava

Slovak Republic

lugertler@hotmail.com

RUSKO DNES - ZEMĚ KONTRASTŮ (II.)

- Všudypřítomné ruské kontrasty • Některé další česko-ruské rozdíly • Prodejní zvyklosti • Ruské ceny
- Cestování dopravními prostředky (vlak, autobus) • Ruská příroda • Plody ruských zahrad: jejich zpracování a konzumace • Ruská svatba • Odlišnosti v systému vysokoškolského vzdělávání
- Český a ruský globální přínos společnosti

Russia Today - Country of Contrasts (II.)

- Omnipresent Russian Contrasts • Some of Other Czech-Russian Differences • Shopping Manners
- Russian Prices • Travelling by Means of Transport (Train, Bus) • Russian Country • Fruits of Russian Gardens: Their Processing and Consumption • Russian Wedding • Differences in the System of Tertiary Education • Czech and Russian Global Benefit to the Society

V tomto dílu poznámek o Rusku pokračujeme ve zmínkách o dění ve vybraných oblastech běžného života v současném Rusku, o zajímavostech, s nimiž se můžeme v Rusku setkat, a o všem, co zaujme svou odlišností od zkušeností z českého prostředí. Většina uvedených postřehů má praktický charakter, takže mohou být užitečné například turistům, studentům, pracovníkům firem, obchodujících s Ruskem, i všem dalším zájemcům, kteří pak nebudou někdy výrazně odlišnou ruskou realitou zaskočeni.

Všudypřítomné ruské kontrasty

Ruské kontrasty jsou nezapomenutelné. Vedle rozpadajících se domů lze vidět supermoderní digitální semafor, odpočítávající sekundy, dokdy svítí zelená či červená (například Iževsk v Udmurtii). Ještě více fascinují tisíce příkladů třech druhů staveb, kterým se v Rusku v posledních letech daří mimořádně dobře. Jde o nejvýstavnější a obrovské nové (obnovené) pravoslavné chrámy (Jekatěrinburg, Serov, Iževsk, Moskva aj.), o chrámy konzumu neboli rozlehlá nákupní střediska a o mohutné komplexy výškových kancelářských budov (Moskva, Petrohrad, Jekatěrinburg aj.).

Pro oko cizince je též vděčný protiklad nepořádek (špína) - pořádek (čistota). Dlužno podotknout, že v mnoha oblastních městských centrech dochází směrem od jejich středu k mnoha pozitivním dynamickým přeměnám: úklidové služby se snaží (všude se zametá), tradiční prach a bláto nemají šanci, vznikají kvetoucí parčíky, nová nábřeží, asfalt je nahrazován (barevnou) dlažbou (Tjumeň a mn. j.). Přesto se dědictví minulosti nezapře ani zde: za deště se leckde chodníky i celé ulice a silnice mění v potoky plné vody, neboť jejich projektanti jaksí nebrali v úvahu možnost zřízení odtokových kanálů. I zručný chodec v holínkách a s deštníkem se stejně dočká brzké špinavé sprchy ze stran od prvních projíždějících automobilů či autobusů. Ruská příroda je mnohde všudypřítomná i v neudržovaném, svému osudu lhostejně ponechávaném až přímo divokém okolí panelových či cihlových domů ve starší zástavbě, kde bují přerostlá vegetace (vysoké stromy - jde často o křehké topoly - a keře) až do oken a kde je přítomná jako v opravdovém lese. Ruský hřbitov (úmyslně) v lese s barevnými železnými klecemi kolem jednotlivých hrobů vypadá často mnohem vlid-

něji. Možná i proto je (nejen) v ruských městech tolik špíny a bláta: pod stromy na sídlišťích je tráva buď vyšlapána, nebo tam v přítmí ani neroste. Není divu, že se taková prostranství často rychle rozbahní a spolu s vodou a sněhem zaneřádí celé okolí.

Oblasti se neliší pouze mírou ekonomické prosperity, nýbrž právě přístupem k pořádku. Tak se lze například v Udmurtii stěží setkat s opilci, bezdomovci, odpadky, nedopalky a vůbec nepořádkem na veřejných prostranstvích, což zdánlivě dokládají progresivní nápisy „*He курить*“, „*He сорить*“ přímo na tamním hlavním železničním nádraží. Zdánlivě proto, že tyto nápisy byly všudypřítomné již za nejhorších sovětských dob, ovšem často neúčinné.

Soubory dřevěných roubených domů leckde na venkově i ve městech působí jako jeden velký skanzen, jenže jsou běžně obývané. Často je zdobí (zvláště v oblasti Uralu) osobité barevné vyřezávané ornamenty, a to zvláště nad okny (*наличники*), které jinde v Evropě nenajdeme. Nezřídka se však stává, že tyto domy i celé vesnice vyhoří do základů.

Některé další česko-ruské rozdíly

Některé česko-ruské rozdíly jsou až kuriózní, úsměvné: například Rusové loupají banány odspodu, počítají na prstech jejich zavíráním, obvykle nebalí dárky k narozeninám či Vánocům do balíčků papírů, nýbrž spíše do ozdobných tašek apod. Ruské uvozovky se od našich dosti liší («») a používají se pro jakýkoliv název firmy, filmu apod. Ruské řadové číslovky se píší nezvykle bez tečky (*18. století - 18 век*). Telefonní čísla se v ruském pojetí píší přes spojovníky, například s mezinárodní předvolbou do Ruska: +7-(495) 785-45-15. Ruská adresa se píše opačně než česká (ale někdy to již neplatí zjevně pod vlivem mezinárodního standardu): shora dolů od země až po adresáta (což jako by potvrzovalo dříve tak zdůrazňované povýšení státu nad jednotlivého občana), přičemž nikdy nesmíme zapomenout na číslo bytu, aby zásilka svému příjemci došla (na ruských schránkách a zvoncích u domovních dveří nejsou jména uvedena). Ruské poštovní schránky jsou modré tak, jako u nás před rokem 1989 (dnes oranžové), a (samolepicí) známka na pohled do ČR stojí cca 20 rublů. Služby sovětské / ruské pošty se lišily od našich poměrů mimo jiné i tím, že objemnější zásilky se zákazníkovi balily do balíků

různého typu - papírové obaly, dřevěné bedýnky, ale také se „obšívaly do textilu. Za tímto účelem měly větší pošty ve svém vybavení i šicí stroje. Rovněž obálky pro větší listovní zásilky jsou dnes jiné. Pružný měkký plast je popsán instruktážním textem a uzavírá se rovněž pevnou samolepicí chlopní. Ruské spojení *первый этаж* (doslova „první podlaží“) je české přízvě. Na to se musí dát pozor například ve výtazích, kde nulté podlaží znamená již suterén. V Rusku se ženě ruka nepodává, zato muži si jimi potřásají při každém setkání i loučení.

Pro nás zvláštní jsou též odlišné začátky ročních období. Nesrovnatelně chladnější jaro v Rusku tak paradoxně začíná oficiálně již 1. března, stejně tak léto - 1. června, podzim - 1. září, nikoli 23. (22.) 9., a zima - 1. prosince. Začátky ročních období jsou u nás zjevně ovlivněny astrologickými aspekty, jako jsou jarní a podzimní rovnodennost nebo letní a zimní slunovrat, a jsou mírně pohyblivé (± 1 den). V Rusku jsou stanoveny jednoduše čtvrtletně, pevně na první den měsíce.

Zajímavá a v Čechách tak často či vůbec nepoužívaná jsou také ruská přání na adresu spolence. Vrátime-li se ze sauny či sprchy, počastují nás přáním: *С легким паром!* Dále uslyšíme například po příjezdu: *С приездом!*, o Vánocích (= na Silvestra): *С рождеством!*, na Silvestra a Nový rok (před; těsně po či obecně): *С наступающим) новым годом!* Na přání o Velikonocích - *Христос воскрес!* - odpovíme: *Воистину воскрес(е)!*, zatímco na přání před nějakou těžkou zkouškou, cestou apod. - *Ни пуха ни пера!* (Zlom(te) vaz!) - odvětime: *К чёрту!* Kýchneme-li, uslyšíme na svou adresu: *Будь здоров!* (Na zdraví!), při polibku novomanželů se rozlehne mnohohlasé *Горько!* atp. Tam, kde není ustálená odpověď, reagujeme někdy zdvořile alespoň pomocí *Спасибо!*

Ruské prostředí (veřejný prostor) je z bezpečnostních důvodů zejména ve městech mnohem více anonymní než u nás, kde se nic neutají a všichni ví o svých sousedech téměř vše. Na první pohled se to projevuje například zdánlivě menší zdvořilostí, chladem ke kolemjdoucím na ulicích, lidé se tak nezdraví, neděkují si navzájem, ne vždy si drží dveře v obchodech, metru, neusmívají se (a nejde jen o prodavačky) apod. jako u nás či v sousedních zemích. (Není radno například na nádražích, plných osob podezřelých již od pohledu, s někým navazovat kontakt - je to velmi nebezpečné z hlediska majetku i zdraví, což Rusové dobře vědí. Míra kriminality totiž v Rusku ještě zdaleka není tak nízká jako u nás. Jde především o projevy „chuligánství“ a různé druhy výtržnictví. Místa s koncentrací peněz - banky, pošty apod. - jsou pak chráněna někdy více než v našich poměrech. Stávají zde ochránci s ostře nabitou automatickou puškou - známým Kalašnikovem.)

Naopak se lze s určitými projevy bezohlednosti setkat například v autobusech s hlasitě puštěnou hudbou z radia či magnetofonu, což však nelze vyloučit ani u nás. Mimochodem je sympatické, že v Rusku

poslouchají převážně vlastní produkci, tj. ve vlastním jazyce. Jinak je tomu u nás, kde se západní komerční a cizojazyčná „kultura“ prosadila již téměř dominantně. Je pravidlem, že i autostop je jen za peníze. Nejde jen o větší lhostejnost ke svému okolí, ale i o absenci vcítění se do pocitů druhých, třebaže se výjimky samozřejmě najdou. Že by se vlídnější, vztahově kulturnější, bezpečnější a čistější, zkrátka blahobytnější prostředí zamlouvalo i samotným Rusům, svědčí jejich zážitky, dojmy a poznatky z pobytů například v západní Evropě. To ale neznamená, že Rusové nejsou ochotni pomoci svému bližnímu či cizinci. Naopak někdy jejich komunikativnost, temperament (i v mluvení) a rychlost navazování kontaktů s neznámými lidmi (kolemjdoucími, v obchodě apod.) nelze srovnat s českou zdrženlivostí, zakříknutostí, nesmělostí a odstupem. Lze snad též konstatovat, že je pro ně typické neplánování či ne tak důsledné plánování svých dalších kroků, jsou v tom mnohem svobodnější než například puntičkářští Němci.

Prodejní zvyklosti

Samoobslužný systém prodeje se pozvolna rozšiřuje na úkor prodeje pultového. Většinu nových budov tvoří v Rusku právě nákupní centra (samoobsluhy, supermarkety). Otevírací doba prakticky všech obchodů je v Rusku výrazně prodloužená, mnohem delší než u nás. Obchody s potravinami jsou otevřené sedm dní v týdnu včetně svátků obvykle od 9 (10) h do 22 (23) h, výjimkou nejsou obchody otevřené nonstop, ostatní obchody pak od 9 (10) h do 20 (21) h, v neděli zkráceně do 18 h. Při nakupování ve velkých supermarketech pak v Rusku pro použití nákupního vozíku nepotřebujeme mince, či tvarově podobný žeton, jako u nás. Zato se u vchodu téměř každého obchodu s potravinami nacházejí uzamykatelné skříňky na tašky a batohy zákazníků jako prevence krádeží. Na plnění jejich účelu dohlíží buď pověřená prodavačka, nebo - častěji - zvláštní pracovník obchodu ve funkci strážce. Na benzinových stanicích se z téhož důvodu platí ještě před natankováním. Případné rozdíly se následně dorovnají.

V téměř každém větším obchodě nalezneme velmi praktický samoobslužný oranžový terminál k placení různých služeb v hotovosti (za byt, úvěr, telefon, televizi, internet apod.) u různých firem. Při koupi SIM-karty do mobilního telefonu, při cestování vlakem a na některých místech dosud i při výměně peněz (v bankách, nikoli pochopitelně v automatech či směnárnách) je v Rusku nutná registrace na jméno po předložení domácího pasu (= občanského průkazu). Zřejmě se zde projevuje snaha státu mít vše pod kontrolou, avšak zároveň i zjevná nedůslednost (proč jen ve vlaku, proč jen v bankách?).

Ruské ceny

Ceny zboží a služeb v Rusku či výše mezd a důchodů stojí též za zmínku a za porovnání se situací u nás. Většina druhů potravin a i dalšího zboží v obchodech je v Rusku při přepočtu na naši měnu dražší

(1 Kč = cca 1,5 rublu). Levnější jsou potraviny - ovoce a zelenina - na trzích, včetně produktů nabízených na chodnicích a silnicích podél tras automobilů a chodců čili v rámci jakéhokoliv pouličního prodeje. Kdokoli může v Rusku prodávat cokoli.

Dramaticky dražší jsou ale některé služby. Věvodí jim nabídka hotelů a klasických restaurací. I v nejlevnější ruské restauraci jsou jídla dvakrát dražší, než je průměr u nás, zato porce jsou minimálně dvakrát menší. Hotely jsou pak svými cenami vyhlášené. Například jeden z hotelů v Jekatěrinburgu má nejlevnější ubytování na jednu noc za 8 tisíc rublů, nejdražší pak za 50 tisíc rublů. Oblíbené jsou proto restaurace s nabídkou *бизнес-ланч*, která se podobá dennímu menu v českých restauracích za nižší (a jednotnou) cenu, v Rusku včetně nápoje. Velký problém pro běžné obyvatele Ruska představují ceny za prodávané či pronajmané byty a vůbec nemovitosti ve městech. V ruském milionovém městě jsou tyto ceny leckdy ještě mnohem vyšší, než v našem hlavním městě, přičemž zdaleka nejde jen o Moskvu a Petrohrad, proslulé astronomickými cenami. Byt 3 + 1 může i v sibiřských velkoměstech stát 4 a více milionů rublů, pronájem bytu 1 + 1 pak 15-20 tisíc rublů měsíčně.

Ke státním zdravotnickým, sociálním a zčásti i výchovným zařízením panuje z důvodu nízké (nižší) kvality obecná nedůvěra. Ovšem soukromé služby jsou mnohem dražší. Například soukromá školka může stát 10 a výše tisíc rublů měsíčně. Důchody i průměrné mzdy jsou však mnohem nižší než u nás. Například dva manželé důchodci v domácnosti mohou díky své zahrádce vcelku dobře vyžít, ačkoli jejich důchody činí v součtu pouhých přibližně 13 tis. rublů, což je asi 8,5 tis. Kč. U nás by měli v průměru 18 tis. Kč. Minimální mzda činí v Rusku 104 eur, u nás 320.

Cestování vlakem a autobusem vyjde v Rusku též mnohem draže než u nás. Například 260 km vlakem přijde na cca 480 rublů včetně ložního prádla (70 r.), totéž autobusem lze pořídit za 390 rublů. Je to radikální změna od dob socialismu, kdy naopak veřejná doprava byla velmi levná - i ceny za použití taxi v jakémkoli ruském velkoměstě se nedaly srovnávat s našimi tehdejšími poměry: cca 40 km cesty v Moskvě bylo za 7 rublů při přepočtu kurzu koruny 1 : 10 v r. 1984, metro za 5 kopějek atd. Studentské slevy jako ucelený systém neexistují, jsou pouze pro cestování na krátké vzdálenosti (např. 50-100 km), jinak lze levněji jet pouze v rámci příležitostných slev, nabízených v určitých dnech dopravními společnostmi (zvláště autobusem). Při stopování ve městech či jinde chtějí řidiči většinou přispět. Městská hromadná doprava nezná pojem přestupních jízdének v rámci integrovaného dopravního systému, takže její lacinost je jen relativní.

Jak je vidět, většina ruské společnosti na rozdíl od naší o blahobytu, který samozřejmě netvoří pouze výše mezd a důchodů, hovořit rozhodně nemůže. Obyvatele Ruska tak mohou těšit pouze nižší, často paušální úhrady za elektřinu, teplo, vodu, motoristy

ceny ben-zinu, dvakrát nižší než u nás. Na venkově pak lze pořídit pozemek i bezplatně za účelem obhospodařování. Lesy i s pozemkem kupovat nelze, pouze les k vytěžení.

Cestování dopravními prostředky (vlak, autobus)

Při cestování vlakem, jak již bylo zmíněno výše, se neobejdeme bez pasu při koupi jízdenky na kterémkoliv vlakovém nádraží (výjimkou jsou příměstské vlaky - *электрички*). Ty se navíc musejí kupovat výhradně jako místenky (opět změna oproti socialismu - dříve bez místenek), a to i několik dní dopředu, chystáme-li se cestovat dále než například 100 km, před svátky apod.

V rozlehlém Rusku zajišťují nejspolehlivější spojení po zemi právě vlaky a jsou dochvilné. Jako aktuální čas i jako čas odjezdu a příjezdu našeho vlaku či autobusu se na všech nádražích v Rusku a na jízdenkách uvádí čas moskevský (*московское время*). Vždy je proto třeba si dobře uvědomit časový rozdíl podle našeho aktuálního časového pásma a odečíst (jsme-li výrazněji západně od Moskvy) či přičíst (jsme-li dále na východ od Moskvy) příslušný počet hodin vůči tomuto výchozímu, centrálnímu času. Rozdíl časů Moskva - Kamčatka činí +9 hodin, zatímco v Kaliningradské oblasti -1 h, v ČR -2 h. Máme-li podle jízdenky odjet například z Jekatěrinburgu v 18 h, bude to ve skutečnosti až ve 20 h podle tamního místního času. A, jedeme-li například do Iževska v Udmurtii (směrem k Moskvě rozdíl +1h) a je-li doba příjezdu stanovena na 7 h ráno, dojedeme tam v 8 hodin místního času.

Pro přejezd dlouhých vzdáleností se často využívá nočních lůžkových vagonů. Ty jsou buď společné (*плацкартные*), nebo skupinové (kupé). Kromě jízdenky se tak zvláště platí za ložní prádlo (asi 15 % ceny jízdenky). Každý společný vagon mají na starosti dva průvodčí, nejčastěji jde o ženy. Jízdenky se kontrolují spolu s pasy již při nástupu do vagonu. V jednotlivých odděleních společného vagonu se nacházejí kavalec (*полки*) po obou stranách dole i nahoře a ještě podélně na boku vagonu. Večer se povlečou ložním prádlem, které ve vagonu obdržíme, brzy ráno opět svlečou. Dostat se na horní kavalec připomíná někdy akrobatický výkon. Svou délkou (cca 160 cm) navíc nemusí vyhovovat každému, je třeba ležet mírně skrčený. Na horních kavalcích je problém i s umístěním příručních zavazadel a s bezpečnou úschovou osobních věcí. Ráno se pak musí počítat s nemalou časovou rezervou na frontu na WC (současně i „umývárna“), které se kvůli sanitárním zónám uzavírá i několik hodin před příjezdem do cílového místa.

Cestujeme-li autobusem, neplatíme u řidiče, nýbrž si opět musíme zakoupit jízdenku na autobusovém nádraží, přičemž v tomto případě často stačí až v den cesty. Jízdenky jsou zároveň znovu výhradně místenkami, v autobusech se proto nestojí. Při nástupu do autobusu pak zakoupené jízdenky nekontroluje řidič, nýbrž pověřená pracovnice nádraží. Řidič tak skutečně

pouze řídí, avšak jeho další role - automechanika - se velmi často projeví teprve cestou při poruše autobusu vyměňováním porouchaných součástek přímo na trase, a to se týká i dálkových spojů. Vozový park veřejné (ale i osobní) dopravy je totiž v naprosté většině případů dávno za hranicí své životnosti (řici, že je zastaralý či opotřebovaný, je někdy slabé slovo) a často se jedná o ojetiny, dovezené z Německa, Finska, asijských zemí apod.

Na zastávkách MHD ve městech chybí přesný rozpis odjezdu autobusů pro každou linku, je tam vždy jen první a poslední spoj a přibližné časové intervaly. O elektronických tabulkách, informujících o příjezdu nejbližšího autobusu, ani nemluvě.

Ruská příroda

Ruská příroda je skutečně pojem. Nehledě na obrovské znečištění některých oblastí těžkým průmyslem existují v Rusku zvláště ve venkovských a dalších řídko osídlených či zcela neobydlených oblastech málo či vůbec nedotčené lesy, řeky, jezera a další přírodní pozoruhodnosti, což úplně neplatí pro evropskou, centrální část Ruska. Ruské lesy se od našich značně liší především tím, že jde o lesy přirozené, nikoli uměle vysazované. Jde o rozsáhlé porosty bříz (březové háje), borovic, modřínů apod. Smrková monokultura jako u nás je poměrně vzácným jevem, převládají světlé smíšené a listnaté lesy. Přitom se ale nevyskytuje například buk, líska, pouze řídko dub či jilm, zato například na Sibíři roste borovice limba (*Pinus cembra*), v jejíž šiškách lze nalézt chutné a výživné oříšky.

V jižních oblastech Ruska, kde převládá stepní biotop, nalezneme mnohé rostliny i živočichy, které jsou u nás vzácné nebo se nevyskytují vůbec. Jde především o různé druhy pelyňkovitých rostlin, z nich nejznámější je šáter latnatý (*непекати поле*). Jde sice o trávu, ale ta vytváří z pevných a pružných stonků „kouli“ asi metr vysokou. Po dozrání plodů kratouchký stonek uhnije a neustálý vítr rostlinu prohání po stepi, a zajišťuje tak její další reprodukci. Nemáme-li míč, rostlina nám jej může dobře nahradit. Pokud do ní kopneme, krásně poskakuje po širé stepi.

Při nejrůznějších cestách jsem měl možnost poznat přírodní krásy oblastí euroasijského pohoří Ural. Značnou část této oblasti ohromné velikosti pokrývají „nekonečné“ lesy, skrývající obrovské množství hub nejrůznějších druhů, z nichž část se vyskytuje také u nás: křemenáč, březák, hřib smrkový, hřib strakoš, lišky apod. Některé druhy hub se však od našich poněkud odlišují. Z rostlin zde můžeme nalézt u nás poměrně vzácnou vložku, jedovaté vraní oko čtyřlísté, v lesích se sbírají a poté ihned konzumují nebo nakládají maliny, jahody, ostružiny, brusinky, v severnějších částech Sibíře klikva a na bažinách severního Ruska ostružina-moruška. Borůvky se běžně nevyskytují a tak masově jako u nás se též nesbírají. Čas od času se stává, že v lesích zabloudí dospělí i děti a již nikdy nejsou nalezeni. V rozsáhlé rovinaté krajině v le-

sích s podrostem a s chybějícími orientačními body se člověk může ztratit skutečně lehce, a to i v blízkosti turistických míst. Pravou metlou sibiřských lesů a vůbec venkovských oblastí v Rusku jsou mimo zimu komáři, muchničky a další krvelačný hmyz. Je třeba se chránit oděvem, postříkem repelentem, síťky v oknech a i tak se jim zcela neubráníme, štípance jsou na denním pořádku. Na pozoru je třeba se mít před všudy-přítomnými klíšťaty, přenášejíci klíšťovou encefalitidu. Právě světlé smíšené a listnaté lesy s vlhkým křovinným, bylinným a mechovým porostem jsou jejich rájem.

Z fauny se tam lze setkat s medvědy, losy, vlky, jeřáby, bobry, vydrami, nutriemi či luňáky, tedy zvířaty, u nás již dávno vyhubenými či vzácnými, ale i s množstvím různorodých ryb, ondatrami, ještěřami, divokými prasaty, srnami, liškami jako u nás. V této oblasti se ze známějších zvířat nevyskytují pouze například jeleni, čapi či orli.

Vzdálenosti jsou, jak známo, v Rusku obrovské, avšak díky rovinaté krajině lze s dobrým automobilem a po hlavních tazích i stovky kilometrů překonat bezpečně a vysokou průměrnou rychlostí, protože tam téměř chybí zatáčky, kopce znemožňující rozhled, a celkově je provoz mezi sibiřskými městy v málo obydlené krajině na velké vzdálenosti velmi řídký.

V ruských národních (přírodních) parcích to také často vypadá jako v divočině. V poslední době se však díky cestovnímu ruchu a přílivu financí začínají služby pro turisty jednak vůbec objevovat, jednak zkvalitňovat. Velkým pokrokem je již jen to, že se alespoň na nejméně navštěvovaných stezkách provádí jasné značení, takže již nehrozí, že zabloudíme, není-li se zrovna koho zeptat. Přístup k ochraně přírody je však ve srovnání se zkušenostmi ve střední Evropě velmi benevolentní. Například národní park Zjuzatkul v Čeljabinské oblasti je rozdělen na několik zón podle stupňů ochrany přírody. Lze stanovat přímo na břehu jezera, rybařit, rozdělovat táboráky, vstupovat mimo značené stezky (pokud se nebojíme setkání například s medvědem). Zeleň (stromy) se však ani zde poškozovat nesmí (ovšem bylinný porost se může pošlapávat v podstatě tak, jak je líbo) a nechybí ani pravidelné kontroly strážců parku. Z hlediska výše vstupného do parku se vyplatí být Rusem. Ve zmíněném parku činí totiž pouhých 40 rublů, zatímco cizinec zaplatí 150. Jinde je to podobné. Infrastruktura je leckdy v katastrofálním stavu, v silnicích je plno děr a výmolů, jde nezdělaná a obyčejně zpevněná cesta.

Ideálním obdobím pro pobyt v Rusku je zřejmě září, kdy již mizí komáři a babí léto přinese slunné a relativně teplé dny. Nástup zimy, mráz, ledový vítr a především nemalá sněhová nadílka - záleží na geografické poloze (sněžit může již v září, v říjnu jde o pravidlo) - promění k nepoznání krajinu (pole, louky, lesy, hory, řeky, jezera, moře) i města (sníh tam leží celou zimu, a to i na silnicích; nezmění se jen vislé objekty - budovy). Jsou to dva různé světy.

Nejen v ruských turistických místech, ale například i ve městech narážíme na problém nedokonalého, nedostatečného, nedůsledného či zcela chybějícího značení cílových objektů, míst i směrů. Inteligentní a vyspělé informační systémy (různé tabule, cedulky, značky, směrovky apod.), známé z našeho opečovávaného prostředí, jsou v Rusku zatím přinejlepším v zárodku. Cizí turista, ale i Rus odjinud se stává závislým na informacích od místních obyvatel, má-li to štěstí je vůbec potkat.

Plody ruských zahrad: jejich zpracování a konzumace

Ve velkých zahradách (sibiřských i dalších) ruských domácností, které jsou většinou zvláště na venkově přímo u domu (*огород*) nebo někde opodál (*сад*), se pěstuje veliké množství zeleniny a ovoce nejrůznějších druhů. Co do plochy i objemu sklizně zde dominují rozsáhlá bramboriště. Dále se jedná především o bobulovité rostliny, jako například višně, včetně takových druhů, které u nás většinou nenalezneme, srov. *irgá*, rakytník (*облепиха*), dále lilek, kabačok (různé druhy cuket), křen aj. Drsnější klima nedovoluje pěstovat vinnou révu (jsou ale první pokusy s odolnějšími odrůdami), třešně, švestky, vlašské ořechy, nemluvě již o jižním ovoci typu broskví a meruněk. V létě Rusové rádi jedí melouny a sladké dýně z oblasti střední Asie. Celkově zde ovšem existují výrazné rozdíly - zejména v jižních oblastech Ruska je skladba pěstovaného ovoce odlišná.

V oblasti pojmenování potravin se setkáváme s některými zajímavými rozdíly v obsahovém chápání potravin týchž či podobných názvů. Tak například ruské slovo *колбаса* (= salám) neznamena totéž, co české *klobása*. Stejně tak se ruský *компот* od českého *kompotu* liší převažujícím podílem šťávy - podle našich měřítek jde spíše o čaj ze sušeného ovoce, kvůli němuž se dělá -, nikoli ovoce. To je obsažené v zavařenině (*варенье*), ovšem naopak ve zcela husté podobě, tj. bez šťávy. Náš *kompot* je vlastně kompromisem mezi uvedenými dvěma ruskými podobami konzervovaného ovoce. Ruské slovo *мармелад* rovněž ne zcela odpovídá naší *marmeládě*. V Rusku jde spíše o jemný džem. Českému *máslu* odpovídá ruský ekvivalent (*сливочное*) *масло*, jenž si někdy v důsledku své mnohoznačnosti vyžaduje v příslušných kontextech upřesnění uvedeným přívláskem.

Stejně tak ruské slovo *сметана* neoznačuje totéž, jako česká *smetana* (v ruštině *сливки*). V Rusku se jedná o českou *zakysanou smetanu*, která tam má široké, univerzální použití: přidává se do polévek a mnoha dalších pokrmů nejen k dochucení, ale i k jejich chlazení. Též *červená řepa* (*свёкла*), u nás obvykle známá nanejvýš jako tmavorůžový kompot, je v Rusku tradiční, velmi rozšířenou a oblíbenou potravinou. To se týká i výživné *kaše* (sladké, pohankové aj.), kterou v Rusku jí i dospělí velmi často a i k snidani. Zelenina se tam k přípravě jakýchkoli jídel využívá celkově mnohem častěji a nápaditěji, a to i do obli-

bených studených polévek (např. *окрошка*). Klasická ruská *hořčice* se od té české liší neuvěřitelnou ostrotí, již se pro Čecha stává nepoživatelnou. Ruský *kvass* je originálním nápojem, vzdáleně připomínajícím (nealkoholické) pivo, který v Čechách zcela chybí. Naopak české *řízky*, *knedlíky* či *rohličky* (*позалук*) jsou neznámým pojmem v Rusku. Také tři druhy *mouky* se v Rusku nerozlišují.

Ke společné konzumaci denních jídel a pití čaje (*чаеиумие*) se v Rusku tradičně schází celá rodina a nejde přitom jen o nějaké mimořádné oslavy (*застолье*). Jde o vědomí soudržnosti celé rodiny, podporující i vzájemnou bezprostřední komunikaci. Protože se v Rusku nesrovnatelně více než u nás jí různé zeleninové či ovocné saláty, používá se u stolu mnohem častěji vidlička (na vše kromě polévky). Celkově lze doplnit, že (nejen) v 90. letech 20. století přežila řada Rusů jen díky vlastní soběstačnosti, založené na vytrvalém hospodaření ve svých zahradách.

Ruská svatba

V ruských ulicích se poměrně často setkáme se svatebčany. Je zvykem fotografovat se na významných historických místech, u různých památkových objektů či v parcích. Budoucí ženich musí své vyvolené nejprve „učinit nabídku“ (*сделать предложение*): pozvat do restaurace (cukrárny), koupit snubní prstýnky, květiny a požádat ji o ruku (a darovat ještě jeden, například stříbrný, prstýnek zvlášť). Samotný průběh svatby i svatební zvyky se ve srovnání s českou tradicí kryjí pouze částečně.

V poslední době přibývá také smíšených česko-ruských manželství. Uzavření takového manželství je (jako v jiných případech) přísně administrativně regulováno a má i svá další zajímavá specifika.

Český snoubenec / snoubenka to má nejjednodušší: stačí zajistit si na nějakém matričním úřadu v ČR termín a předložit svůj rodný list a občanský průkaz. Ruský protějšek si musí opatřit celou řadu dokumentů, která se ještě prodlouží, je-li ovdovělý, rozvedený či zastupovaný jinou osobou. Nejprve si musí v Rusku na Federální migrační službě vyřídit razítko do pasu, svědčící o tom, že není vdaná / ženatý. V ČR musí v běžném případě (prvního sňatku) spolu s rodným listem a cestovním pasem k prokázání a ověření totožnosti předložit nejdůležitější doklad z konzulárního oddělení Ruského velvyslanectví v ČR, který v sobě zahrnuje doklad o státním občanství, o právní způsobilosti k uzavření manželství a potvrzení o osobním stavu a pobytu. Tento dokument (*справка* - potvrzení) nesmí být ke dni uzavření manželství starší 6 měsíců. Jako poslední dokument před svatbou je třeba si na územně příslušném oddělení cizinecké policie opatřit potvrzení o oprávněnosti pobytu na území ČR, které nesmí být starší 7 dnů, a tento dokument je třeba na příslušném matričním úřadu předložit nejpozději v den uzavření manželství. Kopie ruského rodného listu musí být ověřena notářem, kopie všech dokumentů v ruš-

tině (tedy minimálně tři výše zmíněné) pak musí být přeloženy do češtiny a odděleně ověřeny akreditovaným soudním překladatelem a poté předány na příslušný matriční úřad, zajišťující svatební obřad, za něž se v takovém případě platí 3 000,- Kč. Na vlastní náklady si snoubenci, nemluví-li či nerozumí-li jeden z nich česky, zajišťují při svatebním obřadu též tlumočníka.

Je zajímavé, že v Rusku se snubní prstýnky nosí na pravé, zatímco u nás na levé ruce. Ženich a nevěsta se pak tam tak nazývají již před svatbou, zatímco u nás se mluví o snoubencích. Odlišností je též to, že svatební šaty se v Rusku i přes jejich cenu (cenové rozpětí je tam totiž širší - od mnohem levnějších než u nás až po dražší) a jednorázovost použití většinou kupují, zatímco u nás se obvykle půjčují. Ročně se v ČR v současnosti uzavře asi 5 000 smíšených manželství, z nichž nemalou část tvoří právě česko-ruské či česko-ukrajinské svazky.

Pokud jde o další obřady a slavení svátků v Rusku, má mnoho z nich svůj náboženský původ, který je dodnes patrný zejména na venkově, zatímco u nás téměř vše již dávno zesvětšelo.

Odlišnosti v systému vysokoškolského vzdělávání

V Rusku je obrovský počet vysokých škol technického i humanitního zaměření. Žáci i studenti se v Rusku učí i v sobotu (o měsíc delší prázdniny se ve srovnání s našimi poměry vyplatí jen žákům, nikoli studentům na vysokých školách), takže vysokoškolským studentům činí problém dostat se při velkých vzdálenostech z koleje domů jednou za čas alespoň na jeden den. Navíc nemohou uplatnit žádné slevy na dopravu, takže jedna cesta například na 250 km stojí přibližně 400 rublů vlakem či autobusem.

Studenti prvních ročníků jsou na některých typech vysokých škol stále posíláni na téměř otrockou práci do kolchozu. V zaměstnání je pak velmi žádaná praxe, která se již zaznamenává do tzv. pracovních knížek. Mnozí studenti jsou proto již během studia nuceni si i z finančních důvodů najít práci a vydělávat, a tak si šetřit i na budoucí výdaje, zvláště na bydlení.

Systém placení za vzdělání je v Rusku jiný než u nás a poměrně motivační, kdyby nebylo časté korupce. Kdo řádně složil přijímací zkoušky a má vynikající výsledky, má vzdělání zdarma a ještě dostává měsíční prospěchové stipendium (*бюджетники* - placení ze státního rozpočtu). Výše platby za ubytování závisí přímo na rozhodnutí té které vysoké školy: někdy je velmi nízká (např. 900 rublů za rok), jindy se podobná částka platí měsíčně. Studenti s horšími výsledky při přijímacích zkouškách a/či zkouškách během studia za studium platí poměrně vysoké částky, například 30 tis. rublů a výše za jeden akademický rok (2 semestry).

Systém dělení studia na bakalářské a magisterské je v Rusku právě zaváděn. Existují však stále podstatné rozdíly ve vyšších vysokoškolských titulech.

Například náš druhý nejvyšší, vědecko-pedagogický titul docent obsahově neodpovídá ruskému ekvivalentu *доцент*, neboť ten je tam udělován za několik let odpracovaných na vysoké škole a nemá velkou váhu. Ruský titul kandidát věd (s obecným upřesněním, jakých) odpovídá našemu neměnnému titulu Ph.D. (dříve CSc.). A ruský titul doktor věd, po němž se absolvent může stát profesorem, přibližně odpovídá našim titulům docent a profesor. Tituly se v Rusku na rozdíl od nás před jmény ani za jmény běžně neuvádějí a oslovení titulovaných lidí se děje stejně jako v běžné společnosti pomocí křestního jména a jména po otci.

Mimochodem, i některá česko-ruská pojmenování z oblasti vysokoškolského vzdělávání mají svá specifika. V češtině existují speciální vysokoškolské termíny typu index, menza, kolej apod. V ruštině jim odpovídá běžné domácí výrazivo, srov. *зачётная книжка (зачётка)* - ‚zápočtová knížka‘, *столовая (столовка)* - ‚jidelna‘, *общежитие (общага)* - ‚ubytovna‘.

Český a ruský globální přínos společnosti

Je zřejmé, že celkový český a ruský historický ani současný originální přínos v oblasti průmyslu, zemědělství, vědy a kultury nelze co do množství ani významu srovnávat, přesto i u nás vznikla řada vynálezů a bylo učiněno mnoho objevů, známých jak v Rusku, tak na celém světě. Jmenujme alespoň tato česká prvenství: předmět i název pistole (původně od slova *пиšťала*, názvu střelné zbraně, používané českými husity, 1. pol. 14. stol.; v ruštině pův. *пистоль* (od konce 16. stol. z němčiny), poté *пистолет* (od konce 17. stol. z francouzštiny) a dnes *пистолет*), bleskosvod (P. Diviš, 1754), buněčné jádro (J. E. Purkyně, 1825), lodní šroub (J. Ressel, 1826), ruchadlo (bratrance Veverkové, 1827), zákony dědičnosti (G. J. Mendel, 2. pol. 19. stol.), opakovací puška (S. Krnka, cca v r. 1848), oblouková lampa (F. Křížík, 1881), systém pásového značení turistických cest (dodnes nedoceněný světový unikát, 1884), slovo *робот* (J. Čapek, K. Čapek, 1920), melodie světoznámé písně Škoda lásky (J. Vejvoda, 1927), silon (O. Wichterle, 1941), kontaktní čočka (O. Wichterle, 1957, 1961), vojenský radar Tamara (podnik Tesla, 1985), stroje na výrobu nanomateriálů (firma Elmarco, v současnosti) aj.

Z ruských reálií tohoto druhu jsou u nás obecně známé snad pouze periodická soustava prvků (D. I. Mendělejev, 1869), vynález rádia (A. S. Попов, 1895), objev podmíněných a nepodmíněných reflexů (I. P. Pavlov, 1897), vypuštění první družice (1957), vyslání prvního člověka do vesmíru (1961) atp. a dále jsou v obecném povědomí spíše pouze taková typická spojení, jako ruské kolo (atrakce), ruské vejce (jídlo), ruská zmrzlina, ruská zima, zima jako na Sibíři, válenky, vodka, které však mají k vynálezům, objevům či dalším zaslouženým prvenstvím dosti daleko. I zde je Rusko stranou zájmu.

Také o tom, čím konkrétně obohatilo a obohacuje Rusko západní Evropu a svět, proto pojednává například kapitola *Ruská věda a kultura od středověku do současnosti* monografie *Rusko členem EU?*⁶¹, o dalších takových faktech se zmíníme v některém z příštích článků⁶².

PhDr. Jan GREGOR, Ph.D.
Katedra aplikované jazykovědy
Vysoká škola evropských a regionálních studií, o.p.s.
Žižkova 4, 370 01 České Budějovice
Czech Republic
gregor@vsers.cz

NÁSTROJE SOUKROMÉ VYSOKÉ ŠKOLY PŘI ŘEŠENÍ KRIZÍ NA PŘÍKLADU VŠERS

Instruments of Private College During Sorting Out Crises Based on VŠERS Example

Vysoká škola evropských a regionálních studií (VŠERS) se v sedmém roce své existence stále dynamicky rozvíjí. A to i přesto, či právě proto, že se musí vypořádávat s vlivem krize trojího druhu.

První krizí, která již v podstatě doznívá, je krizové období vzniku a konstituování vysoké školy, krize vnitřní. Jednalo se o vznik a akreditace učebních plánů prvních oborů, budování jejího materiálního zázemí, pozice v regionu nebo o vytváření a ustalování personálního složení školy. Postupně došlo k odchodu do důchodu, úmrtí či snížení výukových aktivit u starších zakládajících pracovníků, profesorů a docentů, nahrazených následně novými pracovníky, kteří poté absolvovali doktorské studium nebo se habilitovali. To vše škola přestála dobře a její pozice je stabilní a perspektivní.

Druhou krizí, která se též blíží svému konci, je současná celková finanční a hospodářská krize neboli krize vnější. V období všeobecného růstu nezaměstnanosti, nedostatku pracovních příležitostí (i pro studenty), stagnace či snižování platů nemalé části zaměstnanců či OSVČ v české ekonomice je VŠERS kvůli nutnosti vybírat školné od svých studentů oproti veřejným či státním vysokým školám v ještě nevyhodnější pozici, než v časech ekonomické prosperity. Ačkoli významně a adresně přispívá ke zvyšování vzdělanostní úrovně obyvatel regionu a poskytuje vzdělání na stejné či vyšší úrovni než jiné vysoké školy, často pro práci ve službách státní správy a samosprávy, přičemž státní rozpočet se stále vyšším deficitem nijak nezatěžuje, není za to paradoxně státem nijak odměněna, a to například ani formou pomoci při získávání vhodných učebních prostor. Provoz VŠERS je financován výhradně z vlastních zdrojů. Rovněž zde si VŠERS i přes zmíněnou obrovskou konkurenční nevýhodu stojí zatím velmi dobře. A to i proto, že není podobně jako stavebnictví a další průmyslová odvětví závislá na nestálých zakázkách partnerů, exportech apod. Je málo pravděpodobné, že by většina studentů naráz přestala platit školné.

Třetí a opět vnější krizí, která vznikla teprve nedávno, avšak o to intenzivněji se v poslední době začíná rozvíjet, je krize nedostatku domácích studentů v důsledku demografického vývoje v 90. letech minulého století za současného překotného vzniku vysokých škol a nových oborů v minulých letech, jejich přebytku (v ČR je v současnosti 26 veřejných a 45 soukromých vysokých škol, na nichž studuje celkem cca 370 tis. studentů). Ze všech třech typů krize bude tato krize zdaleka nejdelší a nejsložitější. Je to doba konkurenčního boje, boje o studenta. Kulminační bod této krize je zatím v nedohlednu. Jisté je pouze to, že boom zakládání vysokých škol, především soukromých, je již minulostí a že přežijí jen ty nejlepší. Současně se ČR během několika let zařadí mezi bohatší země EU a prameny financí, tekoucích ze strukturálních fondů EU, postupně vyschnou.

VŠERS danému vývoji čelí mnoha zejména středně- a dlouhodobými opatřeními a změnami. Patří sem především tato opatření:

1. existence plánu priorit s jejich neustálým doplňováním a aktualizací na základě stálé vnitřní diskuse;
2. vytváření širší atraktivní nabídky exkluzivních studijních oborů, například environmentalistika, energetika, obory IT aj.;
3. vytváření vstřícného studijního prostředí s individuálním přístupem ke studentům;
4. dlouhodobá systematická snaha o dosažení akreditace magisterského studia a nových bakalářských studijních oborů;
5. geografické rozložení svého působení - celkově širší portfolio pracovišť a oborů;
6. týmová a tandemová práce na (re)akreditaci jednotlivých oborů;
7. stále koordinovanější, operativnější, pružnější a efektivnější manažerské řízení, komunikace, stmelování kolektivu, zadávání a hodnocení úkolů;
8. efektivnější sdružování, propojování, optimalizace a kumulace souvisejících činností v jednotlivých oblastech;

⁶¹ Šafránková, M. - Gregor, J. (ed.) (2010): *Rusko členem EU? (historické, kulturní, geopolitické a socioekonomické aspekty)*. České Budějovice.

⁶² Za cenné upřesňující poznámky k rukopisu textu autor děkuje Je. A. Anisimkové, prof. H. Flídrové, dr. J. Komendové, dr. J. Koroštenenskému, A. S. Mitrofanovovi a doc. L. I. Stěpanové.

9. zavedení kvantifikace vědecko-výzkumné, pedagogické a organizační činnosti u jednotlivých pracovníků a její pravidelné vyhodnocování;
10. udržení a vyhledávání klíčových komplexních pracovníků s vysokým výkonem a přidanou hodnotou;
11. zapojování pracovníků uvolněných především z veřejných vysokých škol v důsledku krizí různého druhu, zapojování studentů jako spolutvůrců úspěchů školy;
12. stabilní důraz na komplexní činnost vysoké školy s konkrétními, jasně definovanými a měřitelnými výstupy;
13. stále širší a intenzivnější spolupráce s regionálními, dalšími tuzemskými i zahraničními subjekty ze státní správy a samosprávy i ze soukromého sektoru;
14. stále výraznější orientace výuky a výzkumu na praxi zapojováním odborníků z praxe, praxemi studentů ve veřejné správě a podnicích, společnými projekty apod.;
15. stálé styky a péče o potenciální uchazeče, vlastní studenty i absolventy;
16. stále vyšší důraz na výuku cizích jazyků - angličtiny, němčiny, ruštiny;
17. orientace na všechny věkové skupiny občanů, snaha o získávání studentů ze zahraničí;
18. stále větší důraz na informování veřejnosti o dění na škole a na mnohem širší a intenzivnější propagaci školy na veřejnosti mj. v tištěných a zejména elektronických médiích a též na hledání nových cest a možností marketingu;
19. stále větší důraz na zapojení dalších finančních zdrojů, zvláště zintenzivněním projektové činnosti v rámci možností evropských fondů;
20. neustálá inovace, prohlubování a propracovávání stávajících studijních programů nejnovějšími učebními postupy a pomůckami;
21. neustálé modernizování a zdokonalování stávajících učebních prostorů pomocí cílených investic a aktivní vyhledávání nových učebních prostorů;
22. stále širší a propracovanější nabídka specializovaných kurzů v centru celoživotního vzdělávání;
23. snížení nákladů centralizací rozpočtů, outsourcingem některých svých činností, zlepšenou koordinací jednotlivých složek školy, vyšší produktivitou a efektivitou práce.

Jak se ukazuje, jde o soubor opatření, která jsou ve svém celku prospěšná a účinná, soudě podle zájmu o studium i dosažených výsledků. VŠERS působí v čase permanentní krize a právě díky ní je nucena být stále lepší, což jí zatím zpětně umožňuje se s důsledky krizí dobře vyrovnávat. VŠERS velmi prospívají též připomínky a náměty Akreditační komise MŠMT ČR a další evaluace a analýzy různého druhu.

Již během současného období působení druhé krize je třeba se připravit na zvládnutí krize třetího druhu, která neodezní s návratem ekonomického růstu. Naopak se pravděpodobně ještě více prohloubí a postihne všechny školské subjekty nejen na jihu Čech (MŠ, ZŠ, SŠ, VOŠ, VŠ soukromé, státní i veřejné s dnes zdaleka nejvyšším počtem VŠ studentů - 90 %). Zda stejnou měrou, to ukáže teprve čas.

Některé předimenzované a obtížněji optimalizovatelné kolosy rozbujelých vysokých škol všech typů možná pocítí důsledky krize mnohem silněji a plošně než již připravené menší školy. Navíc na veřejné a státní vysoké školy těžce dopadnou rozsáhlá úspěšná opatření neboli škrtky ve výdajové stránce státního rozpočtu - k dalšímu navyšování počtu studentů tak již i z tohoto důvodu nepochybně nedojde. Jisté je také to, že k redukci počtu škol i pěstovaných oborů naopak dojde. Poptávka po kvalitním a uplatnitelném vysokoškolském vzdělání jako takovém, dosahovaném na škole s dobrým jménem, se však nejen v České republice ještě zvýší. VŠERS je na to dobře připravena již proto, že je i v časech zvládnutí důsledků trojí krize zatím úspěšná.

PhDr. Jan GREGOR, Ph.D.

Katedra aplikované jazykovědy

Vysoká škola evropských a regionálních studií, o.p.s.

Žižkova 4, 370 01 České Budějovice

Czech Republic

gregor@vsers.cz

K ŽIVOTNÍMU JUBILEU PROF. DR. GABRIELA ŠVEJDY, CSc.

To Prof. Gabriel Švejda's Personal Jubilee

V září 2009 oslavil významné životní jubileum, 65. výročí narození, rektor Vysoké školy evropských a regionálních studií prof. PaedDr. Gabriel Švejda, CSc. Spolupracovníkem a konzultantem VŠERS se stal již v samém počátku školy, v roce 2005.

Pan prof. Švejda je celý profesní život spjat s rozvojem školství v Jihočeském kraji a patří k významným osobnostem, které se zasloužily o rozvoj nejen vysokého, ale i středního a základního školství v Českých Budějovicích. Nejdříve působil na středních ško-

lách v Trhových Svinech a Českých Budějovicích, později na Pedagogické fakultě JU a nyní na VŠERS. Na stážích pobýval mimo jiné na univerzitě J. Kepplera v Linci, Pädagogische Hochschule ve Freiburgu, univerzitě v Landau-Koblenu.

Dlouhodobě se podílel na rozvoji, reprezentaci a propagaci Jihočeského kraje a Českých Budějovic především jako zakladatel a dlouholetý vedoucí Evropského informačního centra, které zřizovala Jihočeská univerzita, město České Budějovice a Jihočeský kraj

(2001-2007). V současné době se podílí se svými spolupracovníky na činnosti Europe Direct Krajského úřadu Jihočeského kraje.

Při navazování a rozšiřování zahraničních vztahů byl nápomocen od samého počátku při organizování Dnů slovenské kultury v Českých Budějovicích, zejména při zabezpečování partnerů z Univerzity Konštantína Filozofa v Nitře a Univerzity Mateja Bela v Banské Bystrici. K prohloubení přátelství mezi Čechy a Němci se podílí na činnosti Občanského sdružení České Budějovice - Pasov.

Významně se podílí též na školení pracovníků veřejné správy České republiky jak v rámci zákona č. 312/2002 Sb., o úřednících územně samosprávných celků, tak zákona č. 108/2006 Sb. o sociálních službách a zákona č. 563/2004 Sb. o pedagogických pracovnících. Organizuje kvalifikační a rekvalifikační kurzy k vykonání zkoušky způsobilosti městských strážníků. Je odborným garantem kurzů organizovaných v rámci dalšího vzdělávání pedagogických pracovníků.

Pro starší občany Českých Budějovic v rámci univerzity 3. věku dlouhodobě organizoval na Jihočeské univerzitě v Českých Budějovicích a nyní na VŠERS kurzy celoživotního vzdělávání. Pro starší spoluobčany organizoval a organizuje řadu zajímavých akcí a exkurzí.

Významně se spolupodílí na činnosti akademické obce v České republice a Slovenské republice. Byl a dosud je členem mnoha vědeckých rad univerzit a vysokých škol, např. Pedagogické fakulty Univerzity Konštantína Filozofa v Nitře, Vysoké školy bezpečnostního manažerstva v Košicích, Vysoké školy v Sládkovičově, Univerzity v Hradci Králové a Pedagogické fakulty Univerzity Karlovy v Praze.

Jako přednášející v jižních Čechách nově koncipoval obor vzdělávacích technologií, ve kterém byl habilitován a úspěšně absolvoval profesorské řízení. Dosud aktivně přednáší především mediální komunikaci a problematiku Evropské unie.

Děkujeme panu profesorovi Gabrielu Švejdovi za obětavou práci pro společnost a VŠERS. Jménem všech spolupracovníků mu do dalších let přejeme pevné zdraví, hodně spokojenosti a elánu při práci na naší škole.

doc. Dr. Lubomír PÁNA, Ph.D.

Katedra společenských věd

Vysoká škola evropských a regionálních studií, o.p.s.

Žižkova 4, 370 01 České Budějovice

Czech Republic

pana@vsers.cz

PERINDOPRIL ARGININ VS. PERINDOPRIL ERBUMIN. PĚT LET POTÉ. OTAZNÍKY A VYKŘIČNÍKY

Perindopril arginine vs. Perindopril erbumine. Five years after. Question and Exclamation Marks

ABSTRAKT: Přehled historie uvedení do praxe u přípravku perindopril arginin a perindopril erbumin je doplněn úvahou o klinické relevantnosti odlišných termodynamických vlastností těchto substancí. Je zdůrazněn význam inovativního přístupu k již známým a používaným látkám. Zmíněny jsou i souvislosti marketingové, farmakovigilanci a též názory finálních spotřebitelů / uživatelů.

Klíčová slova: Perindopril arginin - Perindopril erbumin - termostabilita - klinický význam

ABSTRACT: The history of launching of perindopril arginine and perindopril erbumine is given and amended with the short essay on clinical relevance of different thermodynamic properties of both substances. The importance of an innovative approach even to well-known and broadly used substances is stressed upon. The marketing and farmakovigilance linkages and final consumers' / users' opinions are mentioned.

Key words: Perindopril arginine - Perindopril erbumine - thermostability - clinical relevance

Význam ACEI (Angiotensin Converting Enzyme Inhibitors, inhibitorů angiotensin konvertujícího enzymu) obecně, v tomto případě perindoprilu zvláště, je notoricky znám. Platí to jak pro hypertenzi, tak pro další nemoci srdce a cév. [1]

Perindopril jako tert-butylamin (erbumin) je v ČR registrován od 21. 10. 1992. Je to dobře zavedený, široce užívaný a zhusta genericky kopírovaný lék.

Dne 15. 6. 2005 byla v ČR registrována tehdy zcela nová sůl perindoprilu, a to Perindopril arginin.

Od počátku je známo a všemi účastníky hojných

diskusí akceptováno, že co do absorpce, distribuce, metabolismu a exkrece (tedy i co do eliminace) jde o látky ekvipotentní. [3]. Farmakodynamický účinek se vzhledem k vyšší molekulové váze (argininu oproti erbuminu) vyjadřuje poměrem hmotnosti dávky 5 : 4 (arginin : erbumin).

Od samého počátku vyvolává zájem autorů četných diskusních příspěvků ten fakt, že perindopril arginin je stabilnější, zejména co do vztahu k teplotě a vlhkosti okolního prostředí. Tím se vysvětluje a tím se zdůvodňuje deklarování jeho delší doby použitel-

nosti a lepší použitelnosti na „globálním“ trhu, včetně tropů atp.

U nás se touto otázkou zabýval zejména Grundmann (Perindopril arginin - nová sůl inhibitoru ACE perindoprilu. [3])

Jak je stabilní perindopril arginin oproti perindoprilu erbuminu?

Tato část zamyšlení může nést podtitul ...*Co zůstalo skryto za oponou.*

Je jisté, že k situacím, za kterých byly generovány podklady pro tvrzení o (nepochybně) vyšší termostabilitě perindoprilu argininu ve srovnání s perindoprilu erbuminem, může v praxi docházet jen velmi zřídka, pakliže vůbec.

Představa, že by mohl někdo uchovávat perindoprilu erbumin v otevřené dóze v prostředí o teplotě 100 stupňů Celsia je pro pisatele obtížně rozumově uchopitelná. Srov. údaje o experimentálním ověření termostability obou zvažovaných substancí a navíc i nesalifikované formy perindoprilu ve výše zmíněném článku Grundmannově. [3]. Srov. dále tyto údaje s prací E. Telejko [4].

Pisatel je jeden z těch v ČR, kdo měli možnost sledovat lékařskou a lékárenskou praxi v podmínkách „mezi obratníky“, kupříkladu na Krokodýlí řece (Crocodile river), pravostranném přítoku Limpopa, v lokalitě Thaba Zimbi. Ani tam však neskladovali léky v otevřených dózách a, i když jsme naměřili venkovní teplotu ve stínu 42,5 st. Celsia, v ordinacích a příručím i hlavním skladu lékárny bylo (naštěstí) podstatně méně horko. Dvakrát byl autor nucen projet celou Trans-Kalahari Highway s podobnými zkušenostmi atp.

Praktická relevance experimentálně navozené situace teplotní zátěže při skladování obou substancí, jak výše referováno, je tedy přinejmenším potazná. A to nejen pro Evropu.

Za oponou však zůstává další, méně známá, případně méně frekventovaná skutečnost.

Perindoprilu erbumin se vyskytuje z důvodů svého polymorfismu ve třech formách a sice alfa, beta a gama.

Z nich je „termodynamicky“ nejstabilnější forma alfa. Držitel původní licence a poživatel patentové ochrany Servier je držitelem evropského patentu EP 49658, který ochraňuje / ochraňoval původní substanci ve formě erbuminu. V roce 2007 se naplno rozhořela již dlouho doutnající skutečná (nemilosrdná a nelibostná) právní bitva poté, co Servier získal další evropský patent EP 1296947-B, ve kterém se pokouší ochránit alfa formu perindoprilu erbuminu jako samostatnou položku. Praktický význam tohoto kroku tkví v tom, že, pokud by Servier takto uspěl, nebyla by alfa-forma perindoprilu erbuminu přístupná pro „generické“ firmy.

Pět známých společností (mezi nimi kupř. Apotex) právně napadlo Servierem prezentovaný nárok na patentovou ochranu alfa-formy erbuminu a přes před-

běžná opatření soudů ve Velké Británii ve prospěch firmy Servier spor v různých formách přetrvává.

Jeho podstatou je následující jednoduchá úvaha.

Bud'to: Patent EP 49658 v sobě imanentně obsahoval i alfa-formu perindoprilu erbuminu a patentová ochrana tedy vypršela pro alfa, beta i gama polymorfické formy.

Nebo: Tomu tak není, Servier může ochránit alfa-formu perindoprilu erbuminu samostatně.

Na situaci reagoval Servier poměrně elegantně. V již dostatečném předstihu, dávno předtím, než přistoupil na mimosoudní vyrovnání ve výši asi 570 mil. CZK s jedním z účastníků sporů (dle pisateli dostupných informací šlo o firmu Lupin), registroval a „lanchoval“ perindoprilu arginin (evropský patent EP 1354873 B).

Tou otázkou, skrytou za oponou, je prostý fakt, že ani ve výše citovaných pracích (M. Grundmann [3], E. Telejko [4]), ani nikde jinde se nedaří dohledat, zda komparace termostability perindoprilu argininu vůči perindoprilu erbuminu byla prováděna proti polymorfické směsi alfa, beta a gama formy, nebo proti čisté alfa formě, kterou se Servier pokouší ochránit patentem EP 1296947 a kterou (pravděpodobně) chce pět výše zmiňovaných „generických“ firem vyrábět. Jaký je tedy skutečný poměr mezi termostabilitou alfa-formy perindoprilu erbuminu a perindoprilu argininu? To jsou ty otázky.

O peníze jde až v první řadě

A to jsou ty vykřičníky. Například ve Velké Británii představuje tento roční „koláč“ vytvořený prodeji perindoprilu erbuminu něco málo přes 100 milionů GBP (liber). Z toho připadá 90 % na tzv. generika (nepůvodní látky, vyráběné jiným výrobcem po vypršení patentové ochrany výrobce původního).

Jedním z „bojišť“, na kterém se střet nyní odehrává, je střední Evropa, dalším, vzdálenějším, ale velmi poučným, je Austrálie. Možná poučení ze situace v Austrálii lze čerpat zejména proto, že tamní Ministerstvo zdravotnictví a Stárnutí (Department of Health and Ageing) provozuje systém zvaný PBS - Pharmaceutical Benefit Scheme. Jde vlastně o „pokladenský systém“, kdy PBS hradí pevně stanovené ceny léků dispensujícím subjektům. O tyto PBS-ceny se tedy sníží cena pro konečného uživatele - pacienta. PBS vydává seznam léků, přijatých do systému PBS, „General PBS Schedule“, což je vlastně cenový výměr.

Zároveň se stanoví i maximální cena pro konečného uživatele. V tomto prostředí se musejí firmy nějak chovat.

Spor je v Austrálii zřejmě vyřešen, protože s účinností od 1. 7. 2009 jsou stanoveny ceny tak, že PBS hradí přesně tytéž částky za perindoprilu erbumin a perindoprilu arginin, obsahující „speciality“ bez ohledu na výrobce. Samozřejmě, že již výroba vyřešila a reflektuje tu hmotnostní ekvipotenci 5 : 4, takže 10 mg argininu = 8 mg erbuminu, 5 = 4 a 2,5 = 2.

Obě formy jsou považovány za vzájemně zastupitelné, zaměnitelné a vzájemně se nahrazující.

Spor pominul, není, oč se přít.

A co na to pacienti?

Jedním z největších nepřátel doposud suverénního postavení lékaře vůči laikům je internet.

Pisatel se pokusil nahlédnout do světa těch pacientských diskusí, které probíhají většinou mimo dosah povědomí lékařské veřejnosti, přesto však nás nevědomé lékaře silně ovlivňují.

Ve sledovaném období leden 2008 - červenec 2009 (aktualizováno ku dni 14. 7. 2009) vyjímám z těchto internetových „pacientských diskusí“ následující položky, zabývající se osobními zkušenostmi (jde o doslovné překlady z angličtiny) těch, kdo byli převedeni z léků obsahujících perindopril erbumin na perindopril arginin v ekvipotentní dávce (viz též výše):

- bolesti hlavy;
- zvýšení hodnot jaterních enzymů na několikanásobek;
- návaly, flush, zarudnutí obličeje zejména tváří;
- artritické obtíže, postihující drobné i nosné klouby (ruka, noha, kyčle, koleno);
- vertigo, těžké točení hlavy a závratě, zneschopňující pacienta i pro běžné činnosti;
- myalgie, křečovitě bolesti svalstva;
- bolesti břicha při dávkách perindopril argininu vyšších, nežli 5 mg/den;
- skleslost, vyčerpanost „jako ze ždímačky“;
- myalgie bránici v chůzi;
- bolesti šíje a ramenou.

Ve většině případů tito referující laici udávají, že po návratu k perindopril erbuminu, který na svém lékaři sami požadovali, tyto obtíže vymizely, případně se upravil laboratorní nález.

A to jsou jak otazníky, tak vykřičníky. I když vezmeme v potaz, že část obtíží, které pacienti ve svých internetových diskusích zmiňují, může teoreticky na-

stat jak po perindopril erbuminu, tak po perindopril argininu, vyvolávajícím momentem byla právě změna, záměna dosavadního erbuminu nově nasazeným argininem.

Závěr. Šedivá je teorie, však zelený věčně života strom [2]

Zda vyšší termostabilita perindopril argininu oproti perindopril erbuminu má v mírných klimatických pásmech klinickou relevantnost, je potazné. Zda je termostabilita perindopril argininu vyšší i oproti čisté alfa-formě perindopril erbuminu, zůstává skryté. Že uvedení perindopril argininu na trh je vážným pokusem původního výrobce o „evergreening“ úspěšného a nesmírně prospěšného léku perindoprilu, je jisté.

POUŽITÁ LITERATURA A INFORMAČNÍ ZDROJE

1. DAHLÖF, B. - SEVER, D. S. - POULTER, N. R. et al. (2005): *For the ASCOT investigators. Anglo-Scandinavian Cardiac Outcomes Trial-Blood Pressure Lowering Arm (ASCOT-BPLA): a multicentre randomised controlled trial. Lancet*: 366: 895-906.
2. GOETHE, J. W. (1806): *Faust I*, 2038 f. /Mefistofeles/.
3. GRUNDMANN, M. (2007): Perindopril arginin - nová sůl inhibitoru ACE perindoprilu. *Farmakoterapie*, č. 4, s. 306-310.
4. TELEJKO, E. (2007): Perindopril arginin. Benefits of a new salt of the ACE inhibitor perindopril. *Current Medical Research and Opinion*, No. 5, pp. 953-960.

doc. MUDr. Petr PETR, Ph.D.

Katedra veřejného a sociálního zdravotnictví
Zdravotně sociální fakulta
Jihočeská univerzita
Jírovcova 24/1347, 370 04 České Budějovice
petr@nemcb.cz

HISTORICKÉ SOUVISLOSTI KRIZÍ A KRIZOVÉ ŘÍZENÍ

Historical Consequences of Crises and Crise Management

Ve dnech 23.-24. listopadu 2009 uspořádala firma T-SOT v hotelu Diplomat v Praze mezinárodní konferenci, které se zúčastnilo 167 účastníků z ČR i zahraničí. Na konferenci byly projednávány historické souvislosti krizí, aspekty krizového řízení, kritické systémy a bezpečnost. Úvodní projev přednesl brigádní generál Ing. M. Svoboda z MV-GR HZS. Za mezinárodní organizaci TIEMS (The International Emergency Management Society) vystoupil ředitel pan K. Harald Dräger a pak následovalo 28 odborných referátů.

Nové poznatky získané na konferenci lze shrnout

následovně:

1. Deset poučení z pandemií, kterými se řídí britská vláda při řízení státu: buďte bdělí; buďte připraveni; udržujte nemoc mimo stát; vysvětlete politiku, plány a praktiky; respektujte místní znalosti; aplikujte hodnocení rizik a CBA; používejte data a DSS; připravte legislativní rámec pro odezvu; založte politické rozhodování na nejlepších výsledcích vědy, protože bez vědy je politika slepá.
2. Z dotazů k úvodním referátům vyplynulo, že i česká odborná komunita dnes volá po pojmech, které jsou spřažené s konceptem bezpečnosti a nejenom

- s odezvou na mimořádné události. Podporují tak moje činnosti a práce, kterými se snažím již od roku 2001 zavést koncept bezpečnosti a k němu terminologii včetně mostů, které vedou k pojmům v dosud používaném konceptu, jehož předmětem je především odezva na mimořádné události a krizové situace, a nikoli zajišťování bezpečného území s udržitelným rozvojem.
3. Na základě častých povodní v České republice organizace Povodí mají nyní pro rychlé zjištění rozsahu povodní specifický monitorovací systém. Jeho vzorkovací perioda je 15 minut. Na základě odborných poznatků o bleskových povodních v zahraničí však je třeba mít schopnost monitoringu zkrátit vzorkovací interval na 2-3 minuty v případě akutního nebezpečí bleskových povodní, protože jen tímto způsobem se včas identifikuje místo, kam srážky spadnou a lze zahájit včasné varování (Early Warning). Dle získaných informací český systém má zatím kapacitu zkrátit vzorkovací periodu na 10 minut.
 4. Odborné zahraniční poradenské firmy doporučují Komisi EU, aby na všech vysokých školách byly zavedeny předměty, ve kterých by se studenti připravili na potenciální řídicí funkce, tj. aby uměli řídit provozy a organizace za běžných, nouzových i kritických situací a aby uměli uplatňovat zásady kontinuity činností. Je to z důvodu poznání, které plyne z analýz historických krizí, že kvalita každého řízení, a zvláště toho krizového, závisí na lidech, jejich znalostech a schopnostech.
 5. Obsáhlá diskuse k referátu „*zda mohou technologie IT přispět ke krizi*“ odhalila, že IT specialisté spatřují jen problémy v IT jako zdroje krizí. Naproti tomu filosoficky založení lidé se obávají toho, že IT technologie umožňují snadný přístup k velkému množství informací, což způsobuje, že se při rozhodování nepřemýšlí. Nejvíce je to vidět na vysokých školách, na kterých studenti mají povětšinou dojem, že snesením informací (obvykle bez ladu a skladu) udělali odbornou práci. Nejsou povětšinou schopni strukturovat problém a jednotlivým částem přiřadit relevantní informace, a poté jejich kvalifikovaným zpracováním získat výsledky na určité hladině věrohodnosti. V USA a ve starých členských zemích EU se vysoké školy snaží vyrovnat se s tímto neblahým trendem již dnes tak, že zadávají zpracování strukturovaných odborných prací, u kterých kladou důraz na vlastní výsledky. Dochází tím k velkému nárůstu požadavků na kvalitu akademických pracovníků, kteří garantují a zajišťují výuku klíčových předmětů. Protagonisté tohoto postupu tvrdí, že pro rozvoj lidské společnosti je tento přístup nezbytný.
 6. Řada přednášek se věnovala zabezpečení kybernetických sítí, informačních systémů, datových schránek apod. Na základě podílu na řešení evropského projektu CI2RCO (ochrana kybernetické kritické infrastruktury) tkví hlavní problémy v tom, že dosud nejsou kvalifikované postupy, normy a standardy pro celou oblast IT, což způsobuje aplikace řešení ad hoc, která vedou k častému odhalování bezpečnostních mezer, což dává prostor pro rozsáhlou kybernetickou kriminalitu. Příslušní specialisté řeší tudíž jen dílčí problémy. Zmíněné zásadní problémy jsou nad síly jednotlivých specialistů, a proto je musí vyřešit stát a ještě lépe EU.
 7. Moderní pojem „interoperabilita“ byl na konferenci představen jako komplexní pojem, který se dotýká mnoha aspektů činností zúčastněných subjektů. Základem je efektivní výměna informací, která je podmíněná existencí komunikačního prostředí a určitým obsahem dat, tj. vyžaduje se jednoznačná terminologie. Obvykle se v těchto souvislostech řeší výměna dat mezi databázemi, které jsou sestavené pomocí různých programovacích jazyků. To znamená, že se obvykle řeší jen problém IT a zapomíná se, že přežití lidí v určitém území při kritické situaci významně závisí na interoperabilitě územních systémů, jejichž podstata je technická, logická, přírodovědná či sociální.
 8. Vyhodnocení přednesených údajů o historických krizích a jejich zvládnutí vede k přesvědčení, že pro bezpečí a udržitelný rozvoj naší civilizace je nezbytná dynamická stabilita lidského systému, protože malá reakční schopnost při výskytu minulých krizí byla způsobena především představou statickou, tj. stabilita je neměnnost. Z odborného pohledu to znamená najít řešení pro dynamickou stabilitu systému systémů, ve kterém dílčí systémy mají různou povahu a vlastní cíle, z nichž jen některé přispívají k dynamické stabilitě celku.
 9. Několik referátů, které byly zaměřeny na rizika, ukázalo, že v České republice vážně chybí cílená výuka v předmětné oblasti, která by zajistila následující minimální vzdělanost:
 - pro stanovení rizika jsou důležité položky jako: data; cíl, kterému údaj o riziku slouží; stanovení chráněných zájmů / aktiv; zdroje rizik; a hodnotové stupnice;
 - nejkvalifikovanější určení rizik je třeba pro strategické řízení, ve kterém se musí vycházet z časových řad a z měření. Heuristiky (brainstorming, synektika, delfská metoda atd.) lze jen výjimečně použít pro dlouhodobá zásadní řešení, což znamená, že je třeba velmi důkladně dbát na posouzení kvalifikovanosti expertů s ohledem na posuzované problémy a na provázání jejich výsledků s existujícími ověřenými daty. Proto se také budují databáze pohrom - v EU došlo ke sjednocení (významné je např. budování databáze průmyslových nehod s přítomností nebezpečných látek) a zatím chybí založení databáze pro oblast pohrom v kybernetické infrastruktuře;
 - podle počtu chráněných zájmů / aktiv a zvážení jejich propojení určujeme rizika dílčí, integrovaná

- a integrální. Současná snaha odborníků je zaměřena na integrální riziko u systému systémů;
- hodnotové systémy pro klasifikaci rizik závisí na cílech; pro krátkodobé cíle lze použít rozhodovací matice (obvykle 3 až 5 oddílů) a pro strategické je nutné zvažovat odhady ztrát a škod, které lze očekávat při různých variantách projevu pohrom, jež jsou zdroji rizik;
 - na základě současného systémového chápání světa pohromy představují nejen škodlivé jevy, ale hlavně škodlivé vazby a toky v systému (působící různá selhání obslužných životně důležitých systémů), jejichž základem spočívá v tom, že se vyskytují jen někdy za určitých okolností. Z hlediska pohrom je třeba zvažovat všechny možné pohromy ve sledovaném místě, tj. tzv. All Hazard Approach, a dle očekávaných dopadů je třeba je rozdělit na relevantní, specifické (musí být předmětem nouzového řízení a řízení kontinuity) a kritické (musí být předmětem krizového řízení a řízení kontinuity);
 - z pohledu nákladů je třeba rozhodovat o tom, zda se použije méně nákladné klasické řízení rizik, anebo nákladnější, ale poskytující vyšší stupeň ochrany, řízení bezpečnosti, kterému se říká řízení rizik pro zajištění bezpečí a udržitelného rozvoje a které obsahuje princip předběžné opatrnosti.

*doc. RNDr. Dana PROCHÁZKOVÁ, DrSc.
Katedra právních oborů a bezpečnostních studií
Vysoká škola evropských a regionálních studií, o.p.s.
Žižkova 4, 370 01 České Budějovice
Czech Republic
Dr. Prochazkova.Dana@seznam.cz*

SEZNAM RECENZENTŮ VĚDECKÝCH ČLÁNKŮ DO AUSPICIA Č. 2/2009 A PRŮBĚH RECENZNÍHO ŘÍZENÍ

Jednotliví oponenti (44) recenzovali 1–3 články ze sekcí 1.–3. tohoto čísla (vč. článků vyřazených z minulého čísla či posléze vyřazených). Redakce od nich obdržela na každý příspěvek 2–4 posudky, celkem 74 posudků.

prof. Nikolaj Fjodorovič

ALEFIRENKO, DrSc.

*(Belgorodskij gosudarstvennyj universitet, Belgorod, **Rossija**)*

doc. PhDr. Eva **BEDRNOVÁ**, CSc.

*(Vysoká škola ekonomická, Praha, **ČR**)*

doc. Ing. Alžbeta **BIELIKOVÁ**, PhD.

*(Žilinská univerzita, Žilina, **Slovensko**)*

prof. PhDr. Ivan **BLECHA**, CSc.

*(Univerzita Palackého, Olomouc, **ČR**)*

doc. PhDr. Ladislav **CABADA**, Ph.D.

*(Západočeská univerzita, Plzeň, **ČR**)*

Simona **CAKIRPALOGLU**, Ph.D.

*(Univerzita Palackého, Olomouc, **ČR**)*

doc. Ing. Eva **CUDLÍNOVÁ**, CSc.

*(Jihočeská univerzita, České Budějovice, **ČR**)*

doc. PhDr. Peter **ČAJKA**, PhD.

*(Univerzita Mateja Bela, Banská Bystrica, **Slovensko**)*

Ing. Jiří **ČÁP**

*(Univerzita Pardubice, Pardubice, **ČR**)*

prof. Dr. Josef **DOLISTA**, Ph.D., Th.D.

*(Jihočeská univerzita, České Budějovice, **ČR**)*

doc. Ing. Václav **DUFALA**, CSc.

*(Univerzita Mateja Bela, Banská Bystrica, **Slovensko**)*

prof. PhDr. Helena **FLÍDROVÁ**, CSc.

*(Univerzita Palackého, Olomouc, **ČR**)*

MUDr. Jindřich **FLORIÁN**

*(Okresní nemocnice, Český Krumlov, **ČR**)*

doc. PhDr. Miroslav **FRANKOVSKÝ**, CSc.

*(Prešovská univerzita, Prešov, **Slovensko**)*

doc. PhDr. Bořivoj **HNÍZDO**

*(Univerzita Karlova, Praha, **ČR**)*

PhDr. Dagmar **HORNÁ**, PhD.

*(Univerzita Komenského, Bratislava, **Slovensko**)*

PhDr. Pavel **HYNČICA**, Ph.D.

*(Univerzita J. E. Purkyně, Ústí nad Labem, **ČR**)*

prof. Ing. Ivan **JÁČ**, CSc.

*(Technická univerzita, Liberec, **ČR**)*

Mgr. Jindřiška **KAPITÁNOVÁ**, Ph.D.

*(Univerzita Palackého, Olomouc, **ČR**)*

Ing. Jakub **KINTLER**

*(Ekonomická univerzita, Bratislava, **Slovensko**)*

Mgr. Jitka **KOMENDOVÁ**, Ph.D.

*(Univerzita Palackého, Olomouc, **ČR**)*

doc. Ing. Jana **KOTLEBOVÁ**, PhD.

*(Ekonomická univerzita, Bratislava, **Slovensko**)*

doc. Ing. Radoslav **KOŽIAK**, PhD.

*(Univerzita Mateja Bela, Banská Bystrica, **Slovensko**)*

doc. PhDr. Rudolf **KUČERA**, CSc.

*(Univerzita J. E. Purkyně, Ústí nad Labem, **ČR**)*

doc. Ing. Alois **KUTSCHERAUER**, CSc.

*(Vysoká škola báňská - Technická univerzita, Ostrava, **ČR**)*

doc. PhDr. Dušan **LEŠKA**, PhD.

*(Univerzita Komenského, Bratislava, **Slovensko**)*

Ing. Denisa **MALÁ**, PhD.

*(Univerzita Mateja Bela, Banská Bystrica, **Slovensko**)*

prof. PhDr. Ludmila **MALÍKOVÁ**, PhD.

*(Univerzita Komenského, Bratislava, **Slovensko**)*

doc. Ing. Jana **MARASOVÁ**, PhD.

*(Univerzita Mateja Bela, Banská Bystrica, **Slovensko**)*

doc. Kostjantin **MIZIN**, CSc.

*(Kremenčugskij gosudarstvennyj polytechničeskij universitet imeni Michaila Ostrogradskogo, Kremenčug, **Ukrajina**)*

prof. PhDr. Vladimír **PODBORSKÝ**, DrSc.

*(Masarykova univerzita, Brno, **ČR**)*

Ing. Marta **REGNEROVÁ**, CSc.

*(Česká zemědělská univerzita, Praha, **ČR**)*

PhDr. Eva **SKOPEČKOVÁ**

*(Západočeská univerzita, Plzeň, **ČR**)*

doc. Ing. Daniel **STAVÁREK**, Ph.D.

*(Slezská univerzita, Opava, **ČR**)*

doc. Ljudmila **STĚPANOVA**, CSc.

*(Univerzita Palackého, Olomouc, **ČR**)*

doc. RNDr. Pavel **STRNAD**, CSc.

*(Technická univerzita, Liberec, **ČR**)*

MUDr. Pavel **SVÍTIL**

*(Krajská nemocnice, Jihlava, **ČR**)*

prof. Ing. Emil **SVOBODA**, CSc.

*(Mendelova zemědělská a lesnická univerzita, Brno, **ČR**)*

doc. Ing. Viera **SYSÁKOVÁ**, CSc.

*(Vysoká škola ekonomie a manažmentu verejnej správy, Bratislava, **Slovensko**)*

doc. Mgr. Peter **ŠTARCHOŇ**, PhD.

*(Univerzita Komenského, Bratislava, **Slovensko**)*

doc. Ing. Iveta **UBREŽIOVÁ**, CSc.

*(Slovenská poľnohospodárska univerzita, Nitra, **Slovensko**)*

PhDr. Marta **VÁGNEROVÁ**, Ph.D.

*(Jihočeská univerzita, České Budějovice, **ČR**)*

doc. ThLic. PaedDr. Martin **WEIS**, Th.D.

*(Jihočeská univerzita, České Budějovice, **ČR**)*

doc. PhDr. Helena **ZÁŠKODNÁ**, CSc.

*(Jihočeská univerzita, České Budějovice, **ČR**)*

CELKOVÝ POČET OBDRŽENÝCH VĚDECKÝCH ČLÁNKŮ: **32**
 CELKOVÝ POČET RECENZOVANÝCH VĚDECKÝCH ČLÁNKŮ: **32**
 CELKOVÝ POČET OSLOVENÝCH RECENZENTŮ: **66**
 - z toho vypracovali posudek / posudky: **44**

- recenzenti odkud (4 státy, 17 měst, 24 pracovišť):

ČR (27; 61 %) - Brno (MU - 1; MZLU - 1), České Budějovice (JU - 5), Liberec (TU - 2), Olomouc (UP - 6), Opava (SLU - 1), Ostrava (VŠB-TU - 1), Pardubice (UP - 1), Plzeň (ZČU - 2), Praha (VŠE - 1; ČZU - 1; UK - 1), Ústí nad Labem (UJEP - 2), ne VŠ (2);

Slovensko (15; 34 %) - Banská Bystrica (UMB - 5), Bratislava (EUBA - 2; UK - 4; VŠEMVS - 1), Nitra (SPU - 1), Prešov (PU - 1), Žilina (ŽU - 1);

Rusko (1; 2,5 %) - Belgorod (BSU);

Ukrajina (1; 2,5 %) - Kremenčug (KSPU).

- z nich s titulem prof. nebo doc.: **72 %**

- z toho se omluvili (z důvodu zaneprázdnění, nemoci, jiné odbornosti): **2**

- z toho na oslovení nereagovali: **20**

CELKOVÝ POČET OBDRŽENÝCH RECENZNÍCH POSUDKŮ: **74**

Z toho recenzenti doporučili:	Sekce 1.	Sekce 2.	Sekce 3.	CELKEM
- přijmout beze změn:	10	1	9	20 (27 %)
- přijmout po malé úpravě:	18	5	11	34 (46 %)
- přijmout po velké úpravě:	5	2	7	14 (19 %)
- odmítnout:	1	2	3	6 (8 %)
CELKEM	34	10	30	74 (100 %)

CELKOVÝ POČET PŘÍSPĚVKŮ ZAŘAZENÝCH DO Č. 2/2009 12 (sekce 1.); 3 (sekce 2.); 10 (sekce 3.); 7 (sekce 4.); 7 (sekce 5.): **39**

DO SAZBY ČÍSLO 2/2009 PŘEDÁNO PO PRVNÍCH KOREKTURÁCH: 21. 1. 2010 (poté ještě jedny korektury)

SEZNAM AUTORŮ PŘÍSPĚVKŮ DO 6. ROČNÍKU ČASOPISU AUSPICIA (2009)

- doc. Olga Borisovna **ABAKUMOVA**, CSc. (*Orlovskij gosudarstvennyj universitet, Orel, Rossija*)
Mgr. Eva **ABRAMUSZKINOVÁ PAVLÍKOVÁ**, M.A.
(*Newton College, Brno, ČR*)
- doc. Zuchra Raviļjevna **AGLEJEVA**, CSc. (*Astrachanskij gosudarstvennyj universitet, Astrachaň, Rossija*)
Ing. Jiří **ALINA**
(*Jihočeská univerzita, České Budějovice, ČR*)
Mgr. Jaroslav **BAJER**
(*Pravoslavná akademie, Vilémov, ČR*)
Ing. Michael **BARTOŠ**, CSc.
(*Jihočeská univerzita, České Budějovice, ČR*)
Ing. Arnošt **BEDNÁŘ**
(*Český Krumlov, ČR*)
doc. Ing. Pavel **BENEŠ**, CSc.
(*Praha, ČR*)
prof. Svetlana Jurjevna **BOGDANOVA**, DrSc.
(*Irkutskij gosudarstvennyj lingvističeskij universitet, Irkutsk, Rossija*)
- Ing. Monika **BŘEZINOVÁ**, Ph.D.
(*Jihočeská univerzita, České Budějovice, ČR*)
prof. Dr. Josef **DOLISTA**, Ph.D., Th.D.
(*Jihočeská univerzita, České Budějovice, ČR*)
Ing. Alexandra **DRGOVÁ**
(*Agentúra MŠ SR pre štrukturálne fondy EÚ, Bratislava, Slovensko*)
Ing. Jiří **DUŠEK**
(*Vysoká škola evropských a regionálních studií, České Budějovice, ČR*)
doc. PhDr. Karel **DVOŘÁK**, CSc.
(*Vysoká škola evropských a regionálních studií, České Budějovice, ČR*)
Ing. Ľubomíra **GERTLER**, PhD.
(*Ekonomická univerzita, Bratislava, Slovensko*)
PhDr. Jan **GREGOR**, Ph.D.
(*Vysoká škola evropských a regionálních studií, České Budějovice, ČR*)
PhDr. Jozef **GUMENICKÝ**
(*Univerzita Karlova, Praha, ČR*)
Ing. Petr **HANZAL**
(*Jihočeská univerzita, České Budějovice, ČR*)
doc. Ing. Marie **HESKOVÁ**, CSc.
(*Jihočeská univerzita, České Budějovice, ČR*)
Pavel **HYNČICA**, Ph.D.
(*Univerzita J. E. Purkyně, Ústí nad Labem, ČR*)
Ing. Olga **JODLOVÁ**
(*Jihočeská univerzita, České Budějovice, ČR*)
Ing. Liběna **KANTNEROVÁ**
(*Jihočeská univerzita, České Budějovice, ČR*)
Ing. Lenka **KLIMENTOVÁ**
(*Trnavská univerzita, Trnava, Slovensko*)
doc. Ing. Růžena **KRNINSKÁ**, CSc.
(*Jihočeská univerzita, České Budějovice, ČR*)
Mgr. et Bc. Josef **KŘÍHA**
(*Vysoká škola evropských a regionálních studií, České Budějovice, ČR*)
PhDr. Drahomíra **KUŠOVÁ**
(*Jihočeská univerzita, České Budějovice, ČR*)
doc. Ing. Vanda **LIESKOVSKÁ**, PhD.
(*Ekonomická univerzita, Bratislava, Košice, Slovensko*)
Ing. Jana **LOSOSOVÁ**
(*Jihočeská univerzita, České Budějovice, ČR*)
Jelena Valerjevna **MARKASOVA**, DrSc.
(*Sankt-Petěrburgskij gosudarstvennyj universitet, Sankt-Petěrburg, Rossija*)
- Ing. Jan **MOLEK**, CSc.
(*Jihočeská univerzita, České Budějovice, ČR*)
prof. Dr. Paul Hendrik **MÖLLER**
(*Garsfontein-East, Republic of South Africa*)
doc. Dr. Lubomír **PÁNA**, Ph.D.
(*Vysoká škola evropských a regionálních studií, České Budějovice, ČR*)
prof. PhDr. Emanuel **PECKA**, CSc.
(*Vysoká škola evropských a regionálních studií, České Budějovice, ČR*)
Ing. Martin **PECH**
(*Jihočeská univerzita, České Budějovice, ČR*)
doc. MUDr. Petr **PETR**, Ph.D.
(*Jihočeská univerzita, České Budějovice, ČR*)
PhDr. Miroslava **PITROVÁ**
(*Jihočeská univerzita, České Budějovice, ČR*)
doc. RNDr. Dana **PROCHÁZKOVÁ**, DrSc.
(*Vysoká škola evropských a regionálních studií, České Budějovice, ČR*)
Mgr. Beata **PRYKOVÁ**
(*České Budějovice, ČR*)
Ing. Petr **ŘEHOŘ**, Ph.D.
(*Jihočeská univerzita, České Budějovice, ČR*)
doc. Mgr. Eva **SAUNDERS**, Dr.
(*Vysoká škola aplikovaných ekonomických studií, České Budějovice, ČR*)
doc. Ing. Ladislav **SKOŘEPA**, Ph.D.
(*Vysoká škola evropských a regionálních studií, České Budějovice, ČR*)

Ing. Jaroslava **SMOLOVÁ** *(Jihočeská univerzita, České Budějovice, ČR)*
Mgr. Štěpán **STRNAD** *(Vysoká škola evropských a regionálních studií, České Budějovice, ČR)*
prof. Ing. František **STŘELEČEK**, CSc., dr.h.c. *(Jihočeská univerzita, České Budějovice, ČR)*
prof. Ing. Emil **SVOBODA**, CSc. *(Mendelova zemědělská a lesnická univerzita, Brno, ČR)*
Ing. Jan **SVOBODA**, M.A. *(Filosofický ústav Akademie věd, Praha, ČR)*
Ing. Jaroslav **SVOBODA**, Ph.D. *(Jihočeská univerzita, České Budějovice, ČR)*
prof. PhDr. Miroslava **SZARKOVÁ**, CSc. *(Ekonomická univerzita, Bratislava, Slovensko)*
Ing. Antonín **ŠMEJKAL** *(Jihočeská univerzita, České Budějovice, ČR)*
doc. Ing. PhDr. Karel **ŠRÉDL**, CSc. *(Česká zemědělská univerzita, Praha, ČR)*
Mgr. Veronika **ŠULCOVÁ** *(Advokátní kancelář Kuruc Jiří, JUDr. Ing., Karlovy Vary, ČR)*
Ing. Jan **TĚŠITEL**, CSc. *(Jihočeská univerzita, České Budějovice, ČR)*
Gerhard **THOMAS** *(-, Deutschland)*
doc. PhDr. Lukáš **VALEŠ**, Ph.D. *(Vysoká škola evropských a regionálních studií, České Budějovice, ČR)*
Ing. Marie **VEJSADOVÁ DRYJOVÁ** *(Jihočeská univerzita, České Budějovice, ČR)*
Ing. Tomáš **VOLEK**, Ph.D. *(Jihočeská univerzita, České Budějovice, ČR)*
Ing. Radek **ZDENĚK** *(Jihočeská univerzita, České Budějovice, ČR)*

CHARAKTERISTIKA ČASOPISU A POKYNY AUTORŮM

1 CHARAKTERISTIKA ČASOPISU

Časopis *Auspicia* je nezávislým recenzovaným neimpaktovaným časopisem pro otázky společenských věd.

Je založen na **5 základních principech**:

- řádné a přísné recenzní řízení;
- mezinárodnost;
- otevřenost;
- výběrovost;
- kontinuální zvyšování kvality.

Je zaměřený zejména na **oblast řízení, správy, administrativy** (EU, státní správa a samospráva), sekundárně i na **další společenskovědní otázky**.

Je vydáván šestým rokem (od r. 2004) Vysokou školou evropských a regionálních studií (VŠERS) v Českých Budějovicích, Filosofickým ústavem Akademie věd ČR a Jihočeskou pobočkou České společnosti pro politické vědy. Časopis založil prof. Dr. Josef Dolista, Ph.D., Th.D., druhý rektor VŠERS. Vychází dvakrát ročně. Je již zavedeným a renomovaným časopisem. Od 1. 1. 2008 je jeho šéfredaktorem PhDr. Jan Gregor, Ph.D.

V dosavadních 12 číslech bylo celkově otištěno cca 322 vědeckých a odborných článků a řada recenzí k otázkám fungování státní správy a samosprávy, EU, bezpečnosti apod. Všechna dosavadní čísla, redakční rada a další informace jsou k dispozici na webové adrese www.vsiers.cz/manazereo.php.

Uveřejňuje **původní vědecké a odborné práce** s danou problematikou. V tomto smyslu akceptuje pouze příspěvky, které nebyly dosud publikované a nejsou přijaty k publikování v jiném časopise, o čemž autor předloží prohlášení.

Obsah časopisu je strukturován takto: nejprve příspěvky z oblasti **veřejná správa, řízení, administrativa**, vč. sféry evropské integrace a bezpečnosti, dále z oboru **politologie a politické vědy**. Tuto základní kostru doplňují **vybrané příspěvky z dalších humanitních oborů**, jako např. jazykověda, historie, sociální politika apod. Čtvrtou částí časopisu jsou **recenze** a konečně poslední součástí je sekce **varia**, v níž se tisknou zprávy z konferencí, vědeckých a odborných akcí, anotace, informativní texty, zmínky o jubileích vědeckých pracovníků apod.

Články lze publikovat v **šesti jazycích** (češtině, slovenštině, angličtině, němčině, ruštině a polštině). U každého příspěvku musí být před jeho odesláním redakci dodržena jednotná struktura a úprava textu (vizte níže pokyny pro autory). **PŘI NERESPEKTOVÁNÍ REDAKČNÍCH POKYNŮ K ÚPRAVĚ PŘÍSPĚVKŮ SE PŘÍSPĚVKY AUTORŮM VRACÍ K DOPLNĚNÍ A ÚPRAVÁM**. První i druhé **korektury** všech příspěvků provádí pracovníci redakce, přičemž autoři i recenzenti mají příležitost se k nim vyjádřit (recenzenti navíc k zohlednění případných doporučených úprav).

Všechny zasláné příspěvky jsou podrobeny **nezávislému, oboustranně anonymnímu, objektivnímu, tajnému, avšak současně pro možné ověření transparentnímu recenznímu řízení**. Vždy dva externí oponenti dostávají k posouzení bezejmenný text a vyplní recenzní posudek. Oponenti tak neví, kdo je autorem textu (to se mohou dozvědět až po uveřejnění tohoto textu v časopisu, pokud onen text poznají) a oficiálně o tom nejsou nikdy informováni. Stejně tak se autor nedozví, kdo zpracoval posudek na jeho článek. Vybraný recenzent je vždy nejen z jiného pracoviště, ale většinou i z jiného města (či ještě lépe - státu) než autor a sám v *Auspici* zpravidla nepublikuje. Recenzenti jsou odměňováni částkou 300,- Kč (ta se jim na konci roku zasílá na BÚ po podpisu dohody o provedení práce), autoři článků autorským výtiskem s jejich článkem. Takto profesionálně zabezpečované recenzní řízení odpovídá všem parametrům kvalitních recenzovaných (ale i impaktovaných) časopisů.

2 POKYNY AUTORŮM

Příspěvky lze redakci zasílat **v průběhu celého roku**. **Data uzávěrek**: 31. března pro 1. číslo a 30. září pro 2. číslo.

Rukopisy zasílejte na adresu:

Vysoká škola evropských a regionálních studií, o.p.s., Žižkova 4, 370 01 České Budějovice,
e-mail: auspicia@vsiers.eu, předmět: Auspicia, tel.: 00420 387 201 156.

Za výdaje spojené s uveřejněním vědeckého příspěvku v sekcích 1.-3. hradí autor částku **600,- Kč**, a to nejpozději do uzávěrky příslušného čísla převodem na účet vydavatele (VŠERS) u Oberbank AG České Budějovice č. 7000012206/8040, nebo v hotovosti na ekonomickém oddělení VŠERS. Variabilním symbolem je IČO autora/ pracoviště. Do zprávy pro příjemce se uvede jméno autora / autorů.

STRUKTURA PŘÍSPĚVKU

Představuje formální členění v souladu s konvencí pro vědecké sdělení. Autoři by se měli držet **šablony**, k tomuto účelu speciálně předpřipravené, a do ní psát svůj článek. Tato šablona je ke stažení na www.vasers.cz/manazereo.php.

Nadpis (název článku) v jazyce českém (slovenském, anglickém, německém, ruském či polském) a anglickém - stručný, výstižný, poskytující jasnou informaci o obsahu článku (do deseti slov). Použít velká písmena, začínat od levého okraje. Jako první se uvede název práce v českém (slovenském, německém, ruském) jazyce, pak název práce v jazyce anglickém.

Jméno autora (autorů) článků se uvádí bez titulů, v pořadí – jméno, příjmení, např. Josef NOVÁK. Příjmení se v případě potřeby opatří indexem.

Abstrakt v českém (slovenském) jazyce. Jasně se stanoví cíl a metody výzkumu, stručný popis pokusů, průzkumů, výsledky a závěry. Rozsah 100 až 200 slov, tj. cca 15-20 řádků (Word – Panel nástrojů – Nástroje – Počet slov). Neopakuje se název článku, neuvádí se všeobecně známá tvrzení.

Klíčová slova v jazyce českém (slovenském) nemají přesáhnout 5 slov, řadí se od obecnějších ke konkrétnějším, navzájem se oddělují pomlčkou.

Abstract nejprve v anglickém (německém, ruském) jazyce. Platí zde stejná pravidla jako pro abstrakt v českém (slovenském) jazyce.

Key words - klíčová slova v angličtině (němčině, ruštině). Platí zde stejná pravidla jako pro klíčová slova v češtině (slovenštině).

Úvod - obsahuje nejnütnější údaje k pochopení tématu, krátké zdůraznění, proč byla práce uskutečněna, velmi stručně stav studované problematiky. Je možné uvést citace autorů vztahující se k práci, zejména z posledních let. Doporučuje se vyhnout rozsáhlým historickým přehledům.

Materiál a metodika - umožňuje zopakování popsaných postupů. Podrobný popis metodiky se uvádí tehdy, je-li původní, jinak postačuje citovat autora metody a uvést případné odchylky. Způsob získání podkladových dat se popisuje stručně.

Výsledky - zahrnují věcné, stručné vyjádření výsledků, zjištění, nálezů a pozorovaných jevů. Vedle tabulek se doporučuje používat grafů. Graf nemá být kopií tabulky, má vyjadřovat nové skutečnosti. Tabulky mají shrnovat výsledky statistického vyhodnocení (ne být přehledem jednotlivých měření). Popis výsledků má být věcný, obsahovat pouze faktické nálezy, nikoliv závěry a dedukce autora.

Diskuse - vyhodnocuje zjištěné výsledky, konfrontuje je s literárními údaji, zaujímá stanoviska, diskutuje o možných nedostatcích. Srovnává je s dříve publikovanými údaji. Vyžaduje-li to charakter práce, je možné popis výsledků a diskusi spojit do jedné stati „Výsledky a diskuse“. Pokud to autoři považují za účelné, může být do příspěvku zařazen závěr.

Závěr - zahrnuje základní informace o materiálu a metodice, stručně vystihuje nové a podstatné znaky. Je nekritickým informačním výběrem významného obsahu příspěvku, včetně statistických dat, nikoliv jen jeho pouhým popisem. Má být psaný celými větami (ne heslovitě) a nemá překročit 10 řádků.

Podle uvážení autora je možné na tomto místě uvést poděkování spolupracovníkům.

Použitá literatura a informační zdroje - se uvádí pouze ta, která byla skutečným podkladem pro napsání příspěvku. Musí odpovídat současné platné normě.

Uvádění jednotlivých titulů v seznamu literatury - abecedně podle příjmení (prvního) autora.

Uvedení publikace zahrnuje:

1. velkými písmeny **příjmení** autora /čárka, mezeřa/ **iniciála křestního jména** /tečka, mezeřa/;
2. levá závorka, **rok** vydání, pravá závorka /dvojtečka, mezeřa/;
3. plný **název** kurzivou /tečka, mezeřa/;
4. **místo** vydání /dvojtečka, mezeřa/;
5. **název vydavatele** /tečka/.

Příklad uvedení publikace (monografie, učebnice atd.):

LATTIMORE, O. (1962): *Inner Asian Frontiers of China*. Boston: Beacon Press.

Uvedení článku z časopisu zahrnuje:

1. velkými písmeny **příjmení** autora /čárka, mezera/ iniciála **křestního jména** /tečka, mezera/;
2. levá závorka, **rok** vydání, pravá závorka /dvojtečka, mezera/;
3. plný **název** článku /tečka, mezera/;
4. **název** časopisu kurzivou nebo jeho obvyklá zkratka /čárka, mezera/;
5. číslo **ročníku** /čárka, mezera/;
6. číslo **sešitu** /tečka, mezera/ + pořadové **číslo** /čárka, mezera/;
7. zkratka **strany** s tečkou („s.“ pro češtinu, „pp.“ pro angličtinu, „S.“ pro němčinu, „c.“ pro ruštinu apod.), /mezera/;
8. první a poslední **strana** citovaného článku (mezi nimi pomlčka, nikoli rozdělovník (spojovník), bez mezer /tečka/).

Příklad uvedení článku z časopisu:

ŠTÍCHA, F. (1990): K syntakticko-sémantické konkurenci aktivních konstrukcí. *Slovo a slovesnost*, 42, č. 3, s. 183–192.

Uvedení článku ze sborníku zahrnuje:

1. velkými písmeny **příjmení** autora /čárka, mezera/ iniciála **křestního jména** /tečka, mezera/;
2. levá závorka, **rok** vydání, pravá závorka /dvojtečka, mezera/;
3. plný **název** článku /tečka, mezera/;
4. „**In**“ /dvojtečka, mezera/;
5. **editor/editoři** sborníku + „(eds.)“ /čárka, mezera/;
6. **název** sborníku kurzivou /tečka, mezera/;
7. **místo** vydání /dvojtečka, mezera/;
8. **název vydavatele** /čárka, mezera/.
9. zkratka **strany** s tečkou („s.“ pro češtinu, „pp.“ pro angličtinu, „S.“ pro němčinu, „c.“ pro ruštinu apod.), /mezera/;
10. první a poslední **strana** citovaného článku (mezi nimi pomlčka, nikoli rozdělovník (spojovník), bez mezer /tečka/).

Příklad uvedení článku ze sborníku / kolektivní monografie:

JANČÁK, P. (1997b): Mluva v severozápadočeském pohraničí. In: F. Daneš – J. Bachmannová – S. Čmejrková – M. Krčmová (eds.), *Český jazyk na přelomu tisíciletí*. Praha: Academia, s. 239–249.

Uvedení článku nebo jiného příspěvku v elektronickém seriálu

Příklady:

VŠETEČKA, R. (2008): *Český internet má rekord. Používá jej více než 6 milionů lidí*. [online]. Praha: iDNES [cit. 25. 5. 2008]. Dostupný na: <http://technet.idnes.cz/cesky-internet-ma-rekord-pouziva-jej-vice-nez-6-milionu-lidi-p4l-/sw_internet.asp?c=A080226_105146_sw_internet_vse>.

KUBROVÁ, R.: *Nástroj online marketingu. Ikaros* [online]. 1998, č. 6 [cit. 25. 5. 2008]. Dostupný na: <<http://technet.idnes.cz>>.

Odkazy v textu na použitou literaturu a informační zdroje za textem, práce s uvozovkami - vždy uvádíme iniciálu křestního jména před příjmením; odkaz na literaturu za článkem se pak uvádí v textu článku v závorce kulaté (bezprostředně za příjmením citovaného autora), nebo i hranaté (jen číslo, které se shoduje s pořadovým číslem příslušné položky v seznamu literatury, řazené abecedně).

Příklady:

J. Novák (2008) zdůrazňuje, že... (u parafráze nemusí být uvedena strana)

J. Novák (2008: 135) zdůrazňuje, že „u přesné citace musí být uvedena strana“.

J. Novák (2008: 135) zdůrazňuje: „U přesné citace musí být uvedena strana.“

„U přesné citace musí být uvedena strana“ (Novák 2008: 135).

„U přesné citace,“ říká J. Novák (2008, 135), „musí být uvedena strana.“

N. F. Alefírenko (Алефиренко 2005: 35) отмечает, что «...».

...zejména program Erasmus Mundus [5].

Address: (kontaktní adresa za článkem) - se uvádí jako poslední údaj v příspěvku. Obsahuje v tomto závazném pořadí:

1. řádka: titul(y) + jméno + příjmení (+ titul(y));
2. řádka: katedra / ústav
3. řádka: fakulta

4. řádka: univerzita
5. řádka: ulice + č.p., PSČ+ město (jde o přesnou adresu pracoviště (příp. bydliště))
6. řádka: stát
7. řádka: e-mail

Například:

ADDRESS & ©

prof. Ing. Jan NOVÁK, CSc.
Ústav managementu
Provozně ekonomická fakulta
Mendelova zemědělská a lesnická univerzita
Zemědělská 1, 613 00 Brno
Czech Republic
novak@mendelu.cz

Nadpis u recenze uvádějte takto (vše tučně, Times New Roman, velikost 14):

1. křestní **jméno** autora /mezera/ velkými písmeny **příjmení** autora /dvojtečka, mezera/;
2. plný **název** recenzované práce kurzivou /tečka, mezera/;
3. **místo** vydání /dvojtečka, mezera/;
4. název **vydavatele** /čárka, mezera/;
5. **rok** vydání /čárka, mezera/;
6. počet **stran** / čárka, mezera/;
7. **ISBN** /tečka/.

Příklad psaní nadpisu u recenzí:

Patrik MITTER: Složená hybridní substantiva s prvním komponentem cizího původu v současné češtině. Ústí nad Labem: Univerzita J. E. Purkyně v Ústí nad Labem, 2003, 190 s., ISBN 80-7044-554-8.

Kontaktní údaje autora za recenzí se uvádějí stejně jako v případě autora článku, pouze se zarovnávají vpravo.

Jak uvádět svůj článek, otištěný v Auspicii, v seznámech literatury?

Příklad:

NOVÁK, J. (2008): Současný vývoj českého hospodářství. *Auspicia*, 5, č. 1, s. 10–15.

TECHNICKÁ ÚPRAVA RUKOPISU

Způsob záznamu:

Rozsah: max. 5 stran

Elektronická podoba: **.txt, .doc, .rtf** na e-mail redakce (viz výše)

Způsob psaní textu:

Velikost písma: 12 pt, řádkování 1,5, formát A4, okraje 2,5 cm

Neoddělovat odstavce mezerami, pouze klávesou Enter.

Nestránkovat.

Mezítitulky neoddělovat mezerami.

Názvy kapitol a mezítitulky psát minuskami /malými písmeny/.

Jména pište v plném znění.

Nadpisy či potřebu zvýraznění textu – nepodtrhávejte.

Odkazy neuvádějte pod čarou na téže straně, ale na konci rukopisu.

Fotografie, ilustrace, loga (v časopise otištěny černobíle):

Fotografie a kresby předávejte:

a) v originále, ostré a nepoškozené, očíslované na zadní straně tužkou. Obrázky převzaté z časopisů (výstřižky apod.) nebudou přijímány;

b) v elektronické podobě, skenované na rozlišení 300 DPI, uložené ve formátech **.tif** nebo **.eps** pod čísly, např. **foto-1.tif**

Loga: předávejte ve vektorových formátech **.ai, .eps, .cdr, .wmf**

Na fotografii musí být v textu odvolávka.

Tabulky (v časopise otištěny černobíle):

Na tabulku musí být v textu odvolávka.

Závěrečné upozornění:

Autor odpovídá za jazykovou a gramatickou správnost textu. Redakce podrobuje rukopisy recenzím dle vlastního uvážení. Rukopisy, jejichž úprava nesplní uvedené požadavky nebo budou v rozporu s etickými zásadami pro publikování, nebudou přijaty.

Sestavil Jan Gregor

CHARACTERISTICS OF THE JOURNAL AND INSTRUCTIONS TO AUTHORS

1 CHARACTERISTICS OF THE JOURNAL

The journal *Auspicia* is an independent, reviewed, non-impact journal dealing with social sciences.

It is based on the **five following principles**:

- regular and strict review process;
- internationality;
- openness;
- selectiveness;
- continuous quality improvement.

It deals mainly with the **management sphere and the administration** (the EU, state administration and self administration); secondarily it concerns **other social-science questions**.

It has been published since 2004 by the College of European and Regional Studies (VŠERS), the Institute of Philosophy (the Academy of Sciences of the Czech Republic) and the South Bohemian office of the Czech Society for Political Science. The journal was founded by prof. Dr. Josef Dolista, Ph.D., Th.D., the second rector of VŠERS. The journal is issued twice a year. It is a well-established and renowned journal. PhDr. Jan Gregor, Ph.D. has been its editor-in-chief since 1st January 2008.

322 scientific and professional contributions and reviews have been published dealing with the function of state administration and self administration, the EU, safety etc. in 12 issues. All issues, the members of the editorial board and further information are available at www.vsiers.cz/manazereo.php.

Original scholarly and professional papers are published in the journal. Therefore only contributions that have not been published before and have not been accepted to be published in another journal can be submitted. All authors are requested to submit a proclamation confirming that.

The content of the journal is structured as follows: first, there are contributions dealing with **public administration, management and administration** including the sphere of European integration and safety, then there are contributions dealing with **political science**. This basic structure is completed with **selected contributions from other humanities** such as linguistics, history, social politics and so on. The fourth part of the journal is aimed at **reviews** and the fifth part is called **miscellaneous** where readers can find informative texts, reports from conferences and scientific or professional events there as well as annotations, notes on notable scholars' jubilees etc.

Articles can be published **in six languages** (Czech, Slovak, English, German, Russian and Polish). All articles must be structured and formatted in one way (see below instructions for authors). **IF NOT RESPECTING EDITORIAL INSTRUCTIONS, CONTRIBUTIONS ARE SENT BACK TO THEIR AUTHORS TO BE COMPLETED AND FORMATTED**. The first as well as the second **corrections** of all contributions are made by editorial staff. Authors and reviewers have the opportunity to express their opinions to the corrections (reviewers can also see how the authors took into account the recommended make-ups).

All delivered contributions are remitted to **independent, anonymous, objective, secret but at the same time transparent review process**. Two external opponents are given anonymous texts and fill in a review report. Thus the peers reviewing the contribution will not know who the author of the submitted paper is (they can learn it only after it is published in the journal) and they are never informed on that officially. In the same way, the authors never learn who reviewed their articles. Chosen reviewer comes always from another workplace and most of the time from another town, too (or from another country) and does not usually contribute to *Auspicia*. The reviewers are compensated with 300 CZK (which is sent to their bank accounts after signing the service contract at the end of the year). The authors of published contributions are rewarded with the author's copies containing their articles. Such a professionally supported review process relates to all parameters of quality reviewed (and even impact) journals.

2 INSTRUCTIONS TO THE AUTHORS

The contributions can be sent to the editorial office **all year round**. **Closing dates** are as follows: 31st March for the first issue and 30th September for the second issue.

Manuscripts please send to this address:

College of European and Regional Studies, o.p.s., Žižkova 4, 370 01 České Budějovice, e-mail: auspicia@vsers.eu, subject: Auspicia, tel.: 00420 387 201 156.

The authors of the papers (contributions) are to pay the amount **600 CZK** for the expenses connected with the publishing the scholarly contributions in sections 1-3. They are to do this by the closing of a certain volume either by means of the payment order transferred to the publisher's bank account No. 7000012206/8040, Oberbank České Budějovice, or they can pay it by cash at the economic department of College of European and Regional Studies. Registration numbers of authors' workplaces are variable symbols then. The information for payee involves the name of author / authors.

STRUCTURE OF CONTRIBUTIONS

Structure and formatting follow a formal structure according to the rules of scholarly works. The authors should follow the template made especially to suit this and write their contributions into it. The template can be downloaded at <http://www.vsers.cz/manazereo.php>.

Title (the title of the article) in Czech (Slovak, English, German, Russian, Polish) and English - a brief, concise phrasing giving the information on the content of the article (up to 10 words). It is necessary to use capital letters and to start writing at the left margin. First, there is the title of the work in Czech (Slovak, German, Russian) and then in English.

The name of the author (or authors) of the article is stated without academic degree in the following form: first name, surname, e. g. Josef NOVÁK. The surname can be stated with an index if necessary.

Abstract in Czech (Slovak). It clearly determines the aim and the methods of the research and it briefly describes tests, surveys, results and conclusions, i. e. in 100-200 words, app. 15-20 lines (Word - Options - Tools - Number of Words). The title of the article is not repeated, and well-known generalities are not stated.

Key words in Czech (Slovak) should not exceed by five in number, and they are ranged from the general ones to the more concrete ones, a dash is used to sort them.

Abstract first in English (German, Russian). There are the same rules as for the Czech (Slovak) abstract.

Key words in English (German, Russian). The same rules apply as for the key words in Czech (Slovak).

Introduction - it concerns the information necessary for understanding the topic, a short statement giving reasons why the article was written as well as a brief description of a problem. It is possible to add quotations of the authors relating to the article, especially the most recent ones. It is highly recommended to avoid giving comprehensive historical information.

Material and methodology - it enables repeating procedures mentioned above. A description of methodology in detail is stated when it is original otherwise it is sufficient to quote the author of the method and present possible variations. The way of data gathering which the article is based on is described briefly.

Results - it involves factual findings, briefly stating the results, findings and observed effects. Graphs are strongly recommended to be used besides tables. A graph should not be a copy of a table, it should depict new findings. Tables should sum up results of statistical evaluation (not every single measure). The description of results should involve factual findings rather than the conclusions or deductions of the author.

Discussion - it assesses the acquired results and compares them to literary data, and it makes statements and discusses any drawbacks. It compares them to previously published data. If it is needed according to the character of the article, the description of the results and the discussion can be made as one termed „Results and Discussion“. If the authors consider it useful, they can add the conclusion to the discussion.

Conclusion - it involves basic information on materials and methodology having been used, it emphasises new and significant effects, including uncritical information selection from essential content of the article, including statistical data. It is not only a description of the article. It should be written in whole sentence exposition and it should not exceed 10 lines.

Following the author's consideration, there may be a place for acknowledgments here.

Literature used and information sources - only such sources that the article is based on are stated. The form of statement must comply with current standards.

Listing the titles of sources - alphabetically according to surnames of the (first) author.

Citing an issue involves:

- 1st **surname** of the author in capitals /comma, space/ initial of **first name** of the author /dot, space/;
- 2nd in brackets, the **year** of publishing, brackets closed /colon, space/;
- 3rd full **title** in italics /dot, space/;
- 4th **place** of publishing /colon, space/;
- 5th **name** of the publisher /dot/.

Example of stating an issue (monography, textbook etc.):

LATTIMORE, O. (1962): *Inner Asian Frontiers of China*. Boston: Beacon Press.

Citing an article excerpted from a magazine involves:

- 1st **surname** of the author in capitals /comma, space/ initial of **first name** of the author /dot, space/;
- 2nd in brackets, the **year** of publishing, brackets closed /colon, space/;
- 3rd full **title** of the article /dot, space/;
- 4th **title** of the magazine in italics or its common abbreviation /comma, space/;
- 5th number of the **volume** /comma, space/;
- 6th number of the **copy** /dot, space/ + sequence number /comma, space/;
- 7th **page** abbreviation with a dot („s.“ for Czech, „pp.“ for English, „S.“ for German, „c.“ for Russian etc.), /space/;
- 8th the first and the last **page** of the excerpted article (with a dash between them, not a hyphen, without space /dot/).

An example of stating an excerpted article:

ŠTÍCHA, F. (1990): K syntakticko-sémantické konkurenci aktivních konstrukcí. *Slovo a slovesnost*, 42, č. 3, s. 183-192.

Citing an article excerpted from proceedings involves:

- 1st **surname** of the author in capitals /comma, space/ initial of **first name** of the author /dot, space/;
- 2nd in brackets, the **year** of publishing, brackets closed /colon, space/;
- 3rd full **title** of the article /dot, space/;
- 4th „**In**“ /colon, space/;
- 5th **editor/editors** of the proceedings + „(eds.)“ /comma, space/;
- 6th **title** of the proceedings in italics /dot, space/;
- 7th **place** of publishing /colon, space/;
- 8th **name** of the publisher /comma, space/.
- 9th **page** abbreviation with a dot („s.“ for Czech, „pp.“ for English, „S.“ for German, „c.“ for Russian etc.), /space/;
- 10th the first and the last **page** of the excerpted article (with a dash between them, not a hyphen, without space /dot/).

Example of stating an article excerpted from proceedings / a collective monography:

JANČÁK, P. (1997b): Mluva v severozápadočeském pohraničí. In: F. Daneš - J. Bachmannová - S. Čmejrková - M. Krčmová (eds.), *Český jazyk na přelomu tisíciletí*. Praha: Academia, s. 239-249.

Citing an article or another kind of a contribution in electronic form:

Examples:

VŠETEČKA, R. (2008): *Český internet má rekord. Používá jej více než 6 milionů lidí*. [online]. Praha: iDNES [cit. 25. 5. 2008]. Dostupný na: <http://technet.idnes.cz/cesky-internet-ma-rekord-pouziva-jej-vice-nez-6-milionu-lidi-p4l-sw_internet.asp?c=A080226_105146_sw_internet_vse>.

KUBROVÁ, R.: *Nástroj online marketingu*. Ikaros [online]. 1998, č. 6 [cit. 25. 5. 2008]. Dostupný na: <<http://technet.idnes.cz>>.

Textual references to literature used or information sources after the text, the work with inverted commas -

it is necessary to state the initial of a first name before a surname; literary references stated after the article are cited in the text in round brackets (just right after the surname of the quoted author) but they can also be cited in square brackets (it is just a number identical with the number of the appropriate item in the list).

Examples:

J. Novák (2008) concludes that... (paraphrases do not have to be accompanied with the number of the page)

J. Novák (2008: 135) emphasizes that „*an exact quotation must be accompanied with the number of the page*“.

J. Novák (2008: 135) stresses: „*An exact quotation must be accompanied with the number of the page*.“

„*An exact quotation must be accompanied with the number of the page*“ (Novák 2008: 135).

„*An exact quotation,*“ J. Novák says (2008: 135), „*must be accompanied with the number of the page*“.

N. F. Alefirenko (Алефиренко 2005: 35) отмечает, что «...».
...Erasmus Mundus programme particularly [5].

Address: (a contact address after the article) - it is stated as a last item in the contribution. It contains the following:

- 1st line: academic degree(s) + first name + surname + academic degree(s);
- 2nd line: department / institute
- 3rd line: faculty
- 4th line: university / college
- 5th line: street + No., postcode + town / city (address of a workplace or a place of living)
- 6th line: country
- 7th line: e-mail

Example:

ADDRESS & ©

prof. Ing. Jan NOVÁK, CSc.
The Institute of Management
Faculty of Business and Economics
Mendel University of Agriculture and Forestry
Zemědělská 1, 613 00 Brno
Czech Republic
novak@mendelu.cz

Please follow these instructions in writing the title of the **review** (everything in bold, Times New Roman, size 14):

- 1st **first name** of the author /space/ in capitals **surname** of the author /colon, space/;
- 2nd full **title** of a reviewed work in italics /dot, space/;
- 3rd **place** of publishing /colon, space/;
- 4th **name** of a publisher /comma, space/;
- 5th **year** of publishing /comma, space/;
- 6th number of **pages** /comma, space/;
- 7th **ISBN** /dot/.

An example of writing a title of a review:

Patrik MITTER: *Compound hybrid nouns with the first component of a foreign origin in current Czech.* Ústí nad Labem: The University of J. E. Purkyně in Ústí nad Labem, 2003, 190 pp., ISBN 80-7044-554-8.

Reviewers' contacts are stated in the same way as authors' contacts but aligned to the right margin.

How to cite an article published in *Auspicia* in lists of literature?

Example:

NOVÁK, J. (2008): The Development of Czech Current Economics. *Auspicia*, 5, No. 1, pp. 10-15.

PREPARATION OF THE MANUSCRIPT

The way of recording a text is as follows:

Extent: 5 pages maximum

Electronic version: **.txt**, **.doc**, **.rtf** via e-mail of editor's office (see above)

Follow these instructions how to type a text:

Font size: 12 pts, line spacing 1,5, A4 format, margins 2,5 cm.

Do not format the text because formatting is cancelled in the setting program.

Do not space the paragraphs, but use just the Enter key to distinguish them.

Do not type the numbers of pages.

Do not space the crossheadings.

The titles of chapters as well as crossheadings should be written in normal letters.

Names should be written in full.

Do not underline the titles or any other parts of the text that should be stressed.

Do not state the references in footnotes on the same page but at the end of the manuscript.

Photographs, Illustrations, Logos:

Please send the photographs and illustrations as follows:

- a) pictures should be original, sharp and undamaged, numbered with a pencil on the back. Pictures that will be taken out of the magazines (e.g., scraps etc.) will not be accepted.
- b) pictures in electronic form should be scanned in 300 DPI resolution, saved in **.tif** or **.eps** formats and numbered, e. g. **photo-1.tif**

Logos should be passed in vector formats as follows: **.ai**, **.eps**, **.cdr**, **.wmf**.

There must be a reference to the photograph in the main text above.

Tables:

Please put notes under the table. Every table must be referred to in the main text above it.

Final statement:

Every author is responsible for the linguistic and grammar correctness of their contribution. Manuscripts are submitted to the reviewers in through the editor's own discretion. Contributions which are not in compliance with the format requirements stated above or which are in conflict with the ethic publishing rules will not be accepted.

From Czech language translated by Chris Koy

ХАРАКТЕРИСТИКА ЖУРНАЛА И УКАЗАНИЯ АВТОРАМ

1 ХАРАКТЕРИСТИКА ЖУРНАЛА

Журнал *Auspicia* - это независимый рецензируемый журнал, предназначенный для обсуждения вопросов, касающихся общественных наук.

Он основан на **5 основных принципах**:

- тщательный и точный порядок рецензирования;
- международность;
- открытость;
- избирательность;
- постоянное повышение качества.

Он направлен главным образом на область деятельности общественных органов, **экономики, управления и администрирования** (Евросоюз, государственное управление и самоуправление), а также на **другие общественно-научные вопросы**.

Журнал издается шестой год (с 2004 г.) Высшей школой европейских и региональных исследований (VŠERS) в городе Ческе Будейовице, Философским институтом Академии наук ЧР и Южночешским филиалом Чешского общества политических наук. Журнал основал проф. Dr. Josef Dolista, Ph.D., Th.D., второй ректор VŠERS. Журнал выходит два раза в год, уже известен среди специалистов. С 1 января 2008 г. его главным редактором является PhDr. Jan Gregor, Ph.D.

В 12 номерах было опубликовано примерно 322 научных и специальных статей и ряд рецензий, посвященных вопросам работы государственного управления и самоуправления, ЕС, безопасности и под. Все существующие номера, редколлегия и другая информация представлены на сайте www.vrsers.cz/manazereo.php.

В журнале публикуются **оригиналы научной и специальной работы** по данной проблематике. В журнал принимаются только работы, которые прежде не были опубликованы и не готовятся к публикации в другом журнале, о чем автор предоставляет заявление.

Содержание журнала структурировано следующим образом: сначала работы из области **общественных органов, управления, администрации**, в том числе сферы европейской интеграции и безопасности, далее из сферы **политологии и политической науки**. Эту основу дополняют **избранные работы из других гуманитарных специальностей**, таких, как лингвистика, история, социальная политика и т. п. Четвертая часть журнала - это **рецензии**, и, наконец, последняя - это секция „**разное**“, где печатаются новости с конференций, научных и специальных мероприятий, аннотации, информационные тексты, напоминания о юбилеях научных работников.

Статьи можно публиковать на **шести языках** (на чешском, словацком, английском, немецком, русском и польском). Каждая работа перед отправлением в редакцию должна быть проверена на соблюдение единой структуры и оформления текста (смотрите ниже указания авторам). **ПРИ НЕСОБЛЮДЕНИИ РЕДАКЦИОННЫХ ТРЕБОВАНИЙ К ОФОРМЛЕНИЮ СТАТЕЙ РАБОТЫ БУДУТ ВОЗВРАЩЕНЫ АВТОРАМ ДЛЯ ДОПОЛНЕНИЯ И ИСПРАВЛЕНИЯ**. Первая и вторая **корректур**а всех статей проводится работниками редакции, причем авторы и рецензенты могут высказать свое мнение относительно поправок (более того, рецензенты могут узнать, учли ли авторы их рекомендации).

Все присланные статьи подвергаются **независимому, анонимному, объективному, тайному, но при этом открытому для возможного контроля рецензированию**. Всегда два внештатных оппонента получают неподписанный текст и пишут рецензии на данную работу. Таким образом, оппоненты не знают, кто автор текста (могут узнать это только при опубликовании в журнале, если при прочтении вспомнят, что рецензировали именно эту работу), и официально никто об этом не информирован. Точно также автор не узнает, кто писал заключение на его статью. Выбранный рецензент всегда не только с другого места работы, но и в большинстве случаев из другого города (а что еще лучше - государства), и сам в журнале „Auspicia“ не публикуется. Рецензенты получают вознаграждение в размере 300 чешских крон (которое им в конце года посылается на банковский счёт при подписанном договоре о выполнении работы), авторы статей - экземпляр журнала с их работой. Такой профессиональный процесс рецензирования отвечает всем параметрам качественных рецензируемых журналов.

2 ИНСТРУКЦИИ АВТОРАМ

Статьи принимаются в редакцию **в течение всего года. Материалы должны быть присланы не позднее:** 31 марта для первого номера и 30 сентября для второго номера.

Рукописи присылайте на адрес:

Vysoká škola evropských a regionálních studií, o.p.s., Žižkova 4, 370 01 České Budějovice, e-mail: auspicia@vsers.eu, předmět: Auspicia, tel.: 00420 387 201 156.

За затраты, связанные с опубликованием научной статьи в секциях с 1-3, автор выплачивает сумму в **600 чешских крон**, это должно быть сделано не позднее последнего срока принятия материалов в соответствующий номер журнала на счет издательства (VŠERS) в Oberbank AG České Budějovice č. 7000012206/8040. Переменным символом является ИНН места работы автора. В графе „Сообщение для адресата“ необходимо указать ФИО автора / авторов статьи.

СТРУКТУРА СТАТЬИ

Представляет собой формальное членение в соответствии с конвенцией о научной информации. Авторы должны придерживаться **типовой схемы**, специально подготовленной для этой цели, и по ней писать свою статью. Модель статьи доступна на www.vsers.cz/manazereo.php.

Заголовок (название статьи) на чешском языке (словацком, английском, немецком, русском или польском) и английском - краткий, точный, дающий ясную информацию о содержании статьи (до десяти слов). Использовать прописные буквы, начинать с левого края. Первым приводится название статьи на чешском (словацком, немецком, русском) языке, затем на английском.

Имя автора (авторов) статьи приводится без званий, в порядке - имя, фамилия, например, Josef NOVÁK. Фамилии при необходимости нумеруются.

Резюме на чешском (словацком) языке. Ясно определить цель и методы исследования, его краткое описание, результаты и выводы. Объем - 100-200 слов, т.е. приблизительно 15-20 строк (Word - Панель инструментов - Сервис -Статистика). Не повторяется название статьи, не приводятся общеизвестные факты.

Ключевые слова на чешском языке (словацком) - не более 5 слов, от более общих к более конкретным, должны быть отделены друг от друга с помощью тире.

Резюме вначале на английском языке (немецком, русском). Здесь действуют такие же правила, как для резюме на чешском (словацком) языке.

Key words - ключевые слова на английском языке (немецком, русском). Здесь действуют такие же правила, как для ключевых слов на чешском (словацком) языке.

Введение - содержит самую необходимую информацию для понимания темы, краткое пояснение выбора данной темы, вкратце степень изученности проблемы. Можно привести цитаты авторов, относящиеся к рассматриваемой тематике, особенно последних лет. Рекомендуется избегать широкого исторического обзора.

Материал и методика - позволяет повторение описанных действий. Подробное описание методики приводится в том случае, если она оригинальна, разработана самим автором, в противном случае достаточно процитировать автора метода и привести необходимые отличия. Способ освоения фундаментальных данных описывается кратко.

Результаты - включает содержательное, краткое представление результатов, открытий, анализов, объектов наблюдения. Наряду с таблицами советуем применять графики. График должен быть не копией таблицы, а содержать новую информацию. В таблице обобщаются результаты статистического исследования (не перечень отдельных измерений). Описание результатов должно быть предметным, содержать только фактические открытия, а не умозаключения и догадки автора.

Дискуссия - оценка выявленных результатов, сопоставление их с литературными фактами, занятие определенной позиции, обсуждение возможных недостатков. Сравнение с ранее опубликованной информацией. Если этого требует характер работы, то можно описание результатов и дискуссию соединить в одну часть „Результаты и дискуссия“. Если авторы посчитают это целесообразным, то может быть включено также заключение.

Заключение - включает основную информацию о материале и методике, сжатое представление новых и существенных показателей. Является кратким изложением главных положений работы, в том числе статистических данных, а не только простым описанием содержания статьи. Заключение должно быть написано с помощью целых предложений (не конспективно), по объему не должно превышать 10 строк. По усмотрению автора можно также привести благодарность своим коллегам и др.

Использованная литература и информационные источники - приводится только та, которая действительно была основой для написания статьи. Должна отвечать современному действующему стандарту.

Оформление отдельных названий в списке литературы - в алфавитном порядке по фамилии (первой) автора.

Оформление издания:

1. прописными буквами **фамилия** автора /запятая, пробел/ инициала **имени** /точка, пробел/ инициала **отчества** /точка, пробел/;
2. левая скобка, **год** издания, правая скобка /двоеточие, пробел/;
3. полное **название** курсивом /точка, пробел/;
4. **место** издания /двоеточие, пробел/;
5. название **издательства** /точка/.

Пример оформления издания (монографии, учебника и т.д.):

LATTIMORE, O. (1962): *Inner Asian Frontiers of China*. Boston: Beacon Press.

Оформление статьи из журнала:

1. прописными буквами **фамилия** автора /запятая, пробел/ инициала **имени** /точка, пробел/ инициала **отчества** /точка, пробел/;
2. левая скобка, **год** издания, правая скобка /двоеточие, пробел/;
3. полное **название** статьи /точка, пробел/;
4. **название** журнала курсивом или его сокращение /запятая, пробел/;
5. номер **журнала** /запятая, пробел/;
6. номер **выпуска** /запятая, пробел/ + порядковый номер /запятая, пробел/;
7. сокращение **страницы** с точкой („s.“ для чешского, „pp.“ для английского, „S.“ для немецкого, „с.“ для русского и т. д.) /пробел/;
8. первая и последняя **страницы** цитированной статьи (между ними тире (не дефис), без пробела /точка/).

Пример оформления статьи из журнала:

ŠTÍCHA, F. (1990): K syntakticko-sémantické konkurenci aktivních konstrukcí. *Slovo a slovesnost*, 42, č. 3, s. 183-192.

Оформление статьи в сборнике:

1. прописными буквами **фамилия** автора /запятая, пробел/ инициала **имени** /точка, пробел/ инициала **отчества** /точка, пробел/;
2. левая скобка, **год** издания, правая скобка /двоеточие, пробел/;
3. полное **название** статьи /точка, пробел/;
4. „In“ /двоеточие, пробел/;
5. **редактор/редакторы** сборника /запятая, пробел/;
6. **название** сборника курсивом /точка, пробел/;
7. **место** издания /двоеточие, пробел/;
8. название **издательства** /запятая, пробел/.
9. сокращение **страницы** с точкой („s.“ для чешского, „pp.“ для английского, „S.“ для немецкого, „с.“ для русского и т. д.), /пробел/;
10. первая и последняя **страницы** цитированной статьи (между ними тире (не дефис), без пробела /точка/).

Пример оформления статьи в сборнике / коллективной монографии:

JANČÁK, P. (1997): Mluva v severozápadočeském pohraničí. In: F. Daneš - J. Bachmannová - S. Čmejrková - M. Krčmová (eds.), *Český jazyk na přelomu tisíciletí*. Praha: Academia, s. 239-249.

Оформление статьи или другой работы в электронном виде:

Примеры:

VŠETEČKA, R. (2008): *Český internet má rekord. Používá jej více než 6 milionů lidí*. [online]. Praha: iDNES [cit. 25. 5. 2008]. Dostupný z http://technet.idnes.cz/cesky-internet-ma-rekord-pouziva-jej-vice-nez-6-milionu-lidi-p4l-sw_internet.asp?c=A080226_105146_sw_internet_vse.

KUBROVÁ, R.: *Nástroj online marketingu. Ikaros* [online]. 1998, č. 6 [cit. 25. 5. 2008]. Dostupný z <http://technet.idnes.cz>.

Сноски в тексте на использованную литературу и информационные источники после текста, работы в кавычках - всегда приводим инициалы перед фамилией; сноски на литературу в тексте статьи могут приводиться в круглых скобках (непосредственно после фамилии цитируемого автора), или в квадратных (только номер, который соответствует позиции в списке литературы).

Примеры:

J. Novák (2008) подчеркивает, что... (при перефразировании не должна быть приведена страница)

J. Novák (2008: 135) отмечает, что „у точной цитаты должна быть приведена страница“.

J. Novák (2008: 135) обращает внимание: „У точной цитаты должна быть приведена страница.“ „У точной цитаты должна быть приведена страница“ (Novák 2008: 135).

„У точной цитаты,“ говорит J. Novák (2008: 135), „должна быть приведена страница.“

N. F. Alefirenko (Алефиренко 2005: 35) отмечает, что „...“.

...особенно программа Erasmus Mundus [5].

Адрес (контактная информация после статьи) - приводится как последний элемент работы. Приводится в обязательном порядке:

1. строка: звание (звания) + имя + фамилия (+ звание (звания));
2. строка: кафедра
3. строка: факультет / институт
4. строка: университет / высшее учебное заведение
5. строка: улица + порядковый номер, индекс + город (точный адрес места работы (или же места жительства))
6. строка: государство
7. строка: электронная почта

Например:

ADDRESS & ©

prof. Ing. Jan NOVÁK, CSc.

Ústav managementu

Provozně ekonomická fakulta

Mendelova zemědělská a lesnická univerzita

Zemědělská 1, 613 00 Brno

Czech Republic

novak@mendelu.cz

Название рецензии оформляется следующим образом (жирный шрифт, Times New Roman, размер 14):

1. **имя** /пробел/ **отчество** /пробел/ прописными буквами **фамилия** автора /двоеточие, пробел/;
2. полное **название** рецензируемой работы курсивом /точка, пробел/;
3. **место** издания /двоеточие, пробел/;
4. название **издательства** /запятая, пробел/;
5. **год** издания /запятая, пробел /;
6. количество **страниц** /запятая, пробел/ + сокращение **страницы** с точкой („s.“ для чешского, „pp.“ для английского, „S.“ для немецкого, „с.“ для русского и т. д.), /пробел/;
7. **ISBN** /точка/.

Пример оформления названия в рецензии:

Patrik MITTER: *Složená hybridní substantiva s prvním komponentem cizího původu v současné češtině.*
Ústí nad Labem: Univerzita J. E. Purkyně v Ústí nad Labem, 2003, 190 s., ISBN 80-7044-554-8.

Координаты автора после рецензии приводятся таким же образом, как координаты автора статьи, только выравниваются по правому краю.

Как привести свою статью, напечатанную в журнале „Auspicia“ в списках литературы?

Пример:

NOVÁK, J. (2008): Současný vývoj českého hospodářství. *Auspicia*, 5, č. 1, s. 10-15.

ТЕХНИЧЕСКОЕ ОФОРМЛЕНИЕ РУКОПИСИ

Объем: max. 5-8 страниц

В электронном виде: **.txt**, **.doc**, **.rtf** на электронную почту (см. выше).

Оформление текста:

Размер шрифта: 12, межстрочный интервал 1,5, формат A4, поля 2,5 см

Не отделять абзацы пробелами, только клавишей Enter.

Не нумеровать страницы.

Внутренние (промежуточные) заголовки - не отделять пробелами.

Названия глав и внутренних (промежуточных) заголовков писать строчными буквами. Имена пишете в полной форме.

Названия с целью выделения в тексте - не подчеркивайте.

Фотографии, иллюстрации, символы:

Фотографии и рисунки сдавайте:

- a) в оригинале, четком и неповрежденном, пронумерованном на задней стороне ручкой. Изображения, взятые из журналов (вырезки и т.д.) не принимаются;
- b) в электронном виде, сканированные в расширении 300 DPI, сохраненные в форматах **.tif** или **.eps** под номерами, например: **foto-1.tif**

Символы: принимаются в векторных форматах **.ai, .eps, .cdr, .wmf**.

В тексте на фотографию должна быть ссылка.

Таблицы:

Объяснения пишите под таблицей. В тексте на таблицу должна быть ссылка.

Заключительные замечания:

Автор несет ответственность за языковую и грамматическую правильность текста. Редакция отдает работы на рецензирование для собственного рассмотрения. Рукописи, чье оформление не выполняет приведенные требования либо противоречат этическим нормам для публикации, приняты не будут.

Перевод с чешского языка сделан Е. А. Анисимковой.

FORMULÁŘ NA PŘEDPLATNÉ ČASOPISU

OBJEDNÁVKA PŘEDPLATNÉHO ČASOPISU AUSPICIA V R. 2010

Recenzovaný neimpaktovaný časopis pro otázky společenských věd (formát A4, cca 150-220 stran, ISSN 1214-4967, 2x ročně). Roční předplatné činí 200,- Kč za 2 čísla.

ODBĚRATEL

Titul

Jméno

Příjmení

Název VŠ

Ulice + č. p.

PSČ

Město

Telefon

E-mail

Fax

IČO

DIČ

V dne 2010.

.....
podpis, razítko

Tuto závaznou objednávku zašlete prosím na adresu:

Radim JANEČEK

Knihovna

Vysoká škola evropských a regionálních studií, o. p. s.

A. Trägera 44

370 04 České Budějovice

00420 386 350 125

knihovna@vsers.cz

JOURNAL SUBSCRIPTION FORM

ORDER OF THE SUBSCRIPTION OF THE AUSPICIA IN 2010

Reviewed, non-impact journal dealing with social science (A4 format, cca 150-220 pp, ISSN 1214-4967, twice a year). Annual subscription fee is 200,- CZK for 2 issues.

SUBSCRIBER

Degree

First name

Surname

College

Street + No.

Postal code

City

Telephone

E-mail

Fax

Ident. No.

In on 2010.

.....
signature, stamp

Please send this form order to:

Radim JANEČEK
Knihovna
Vysoká škola evropských a regionálních studií, o. p. s.
A. Trägera 44
370 04 České Budějovice
00420 386 350 125
knihovna@vsers.cz

UDRŽITELNÝ ROZVOJ V EVROPSKÝCH REGIONECH

(POZVÁNKA)

všers všers všers všers všers všers všers všers všers všers

VYSOKÁ ŠKOLA EVROPSKÝCH A REGIONÁLNÍCH STUDIÍ
A KONRAD-ADENAUER-STIFTUNG PRAG

si dovolují Vás i Vaše kolegy pozvat na mezinárodní vědeckou konferenci

Udržitelný rozvoj v evropských regionech

*Konference se koná pod záštitou hejtmána Jihočeského kraje Mgr. Jiřího Zimoly
a primátora Č. Budějovic Mgr. Juraje Thomy*

Konference se uskuteční **8.-9. dubna 2010** v Českých Budějovicích.

Konferenční jednání budou probíhat ve 4 sekcích (s dalšími tematickými okruhy):

- 1. politologické aspekty udržitelného rozvoje;**
- 2. environmentální aspekty udržitelného rozvoje;**
- 3. bezpečnostní aspekty udržitelného rozvoje;**
- 4. ekonomie, management a marketing v regionálním rozvoji.**

Podrobné informace o konferenci Vám budou včas sděleny v dalších avízech
a pozvánkách. Lze využít i e-mailu konference@vsers.eu, příp. webových stránek

www.vsers.cz.

všers všers všers všers všers všers všers všers všers všers

SUSTAINABLE DEVELOPMENT IN EUROPEAN REGIONS

(INVITATION)

všers všers všers všers všers všers všers všers všers všers

COLLEGE OF EUROPEAN AND REGIONAL STUDIES
AND KONRAD-ADENAUER-STIFTUNG

*are hereby inviting you as well as your colleagues
to the international scholarly conference:*

Sustainable Development in European Regions

*under the patronage of the **governor** of the Region of South Bohemia
Mr. Jiří Zimola and the **mayor** of the City of Č. Budějovice Mr. Juraj Thoma*

The conference will be held on **8th-9th April 2010** in České Budějovice.

Conference sessions will be divided into **four panels** (together with other topics)
as follows:

- 1. the political panel;**
- 2. the panel of environmental aspects of sustainable development;**
- 3. the security panel;**
- 4. the panel of economy, management and marketing in the regional development.**

You will be provided with the information on the conference in detail in next
announcements and invitations. You may also use the e-mail address
konference@vsers.eu, or access further information at the website **www.vsiers.cz**.

všers všers všers všers všers všers všers všers všers všers

УСТОЙЧИВОЕ РАЗВИТИЕ В ЕВРОПЕЙСКИХ РЕГИОНАХ

(ПРИГЛАШЕНИЕ)

všers všers všers všers všers všers všers všers všers všers

ВЫСШАЯ ШКОЛА ЕВРОПЕЙСКИХ И РЕГИОНАЛЬНЫХ ИССЛЕДОВАНИЙ
И KONRAD-ADENAUER-STIFTUNG PRAG

*Разрешите пригласить Вас и Ваших коллег на международную
научную конференцию*

Устойчивое развитие в европейских регионах

*Конференция пройдет под эгидой гетмана Южночешского края
Mgr. Jiřího Zimoly и мэра Ч. Будейовиц Mgr. Juraje Thomy*

Конференция состоится **8-9 апреля 2010 г.** в Чешских Будейовицах

Работа конференции будет проходить по 4 секциям
(по следующим тематическим областям):

- 1. политологические аспекты устойчивого развития;**
- 2. аспекты устойчивого развития, касающиеся окружающей среды;**
- 3. аспекты устойчивого развития, касающиеся безопасности;**
- 4. экономика, менеджмент и маркетинг в региональном развитии.**

Подробная информация о конференции будет Вам предоставлена
в дальнейших уведомлениях и приглашениях. Можно использовать
и электронный адрес konference@vsers.eu, а также сайт www.vsers.cz.

všers všers všers všers všers všers všers všers všers všers

